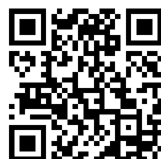
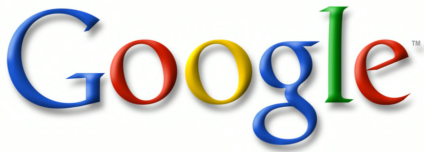
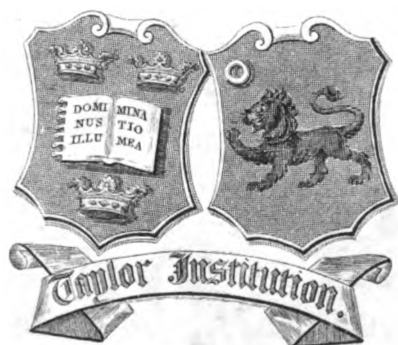

DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA
Taylor Institution.

Tidskrift

for

Philologi og Pædagogik.

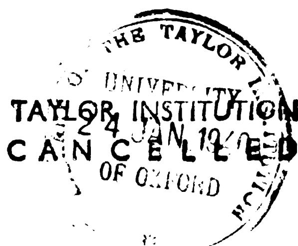
Förste Aargang.

Kjöbenhavn.

Otto Schwartz's Boghandel.

1860.

Blanco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Medarbeidere i denne Aargang.

Aars, J., stud. philol. Christiania.
Aubert, L. C. M., Professor. Christiania.
Berg, C., Overlærer. Kjøbenhavn.
Bruun, Chr., Secretair ved det Store Kongelige Bibliothek. Kjøbenhavn.
Cavallin, Chr., Docent. Lund.
Ek, Joh. Gust., Professor. Lund.
Fibiger, O., Collaborator. Kjøbenhavn.
Forchhammer, Joh., Overlærer, Dr. Aalborg.
Holm, E., Dr. Kjøbenhavn.
Jessen, C. A. E., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Lange, Fr., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Lyngby, K. J., Cand. philol. Kjøbenhavn.
Lysander, A. Th., Adjunkt. Lund.
Madvig, J. N., Prof., Conferentsraad. Kjøbenhavn.
Pio, Jean, Cand. philol. Kjøbenhavn.
Schiern, Fr., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Thomsen, C., Collaborator. Flensborg.
Thomsen, Grimur, Dr. Kjøbenhavn.
Ussing, J. L., Prof., Dr. Kjøbenhavn.
Wiehe, F. W., Overlærer, Dr. Aarhuus.

Indhold.

Side.

Ett nytt uppslag i frågan om författaren till dialogus de oratoribus. Af *J. G. Ek* . . . . 1.
Om de senest udgravne Thermer i Pompeji. Af *J. L. Ussing* 11.
Om indskud af *b* og *d* imellem medlyd på gammel Svensk og tildels på gammel Dansk. Af *K. J. Lyngby* . . . . 21.
Strøbemærkninger. Af *J. N. Madvig* . . . . 31.
I anledning af *J. N Madvigs* „Strøbemærkninger". Af *J. G. Ek* 197.
Conjecturalkritiske Opgaver. Af *J. N. Madvig*. . . . . . . 39. 174.
Til pædagogisk Orientering. Af *Fr. Lange* . . . . 44. 122.
Oversigt over de nyopdagede Fragmenter af Taleren Hypereides. Af *O. Fibiger* . . . . 93. 283.
Belysning af nogle Steder i Horatses Satirer. Af *L. C. M. Aubert* 111.
Om Ablativ ved andet Sammenligningsled efter Comparativ i Latin. Af *L. C. M. Aubert* . . . . 175. 294.
Några ställen hos den Attiske talaren Antiphon. Af *Joh. Gust. Ek* 191.
Om Betegnelsen af Selvlyds Tidsmaal i et Gammel-Engelsk Skrift;
Om Rasks Opfatning af Selvlydenes Tidsmaal i de ældre germaniske Sprog;
Gammeldanske Lydforhold oplyste ved de i den ældre Engelske Literatur indkomne Danske Ords Form.
Af *C. A. E. Jessen* . . . . 202. 369.
Lærer vore Forfædres Mytologi evige Straffe? Af *J. Aars* . . 326.

Anmeldelser.

H. K. Whitte: Terentses Lystspil. Af *J. Forchhammer* . . . . 51.
N. W. Ljungberg: Ny kritisk bearbetning af Livius och Horatii Oder. Af *J. G. Ek* . . . . 54.
A. Th. Lysander: Romerska Litteraturens historia. Af *Chr. Cavallin* 59.

Side.
Edv. Lembcke: Udvalg af Horats's Satirer og Epoder. Af *J. Forchhammer* 63.
W. Corssen: Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache. I. Aussprache und Vokalismus. Af *Chr. Cavallin* 66.
Linder: De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem. Af *Chr. Cavallin* . . . . 226.
L. F. Kumlin: Horatii Oden. Af *C* — . . . . 345.
K. W. Bouterwek: Die vier Evangelien in Alt-Nordhumbrischer Sprache. Af *C. A. E. Jessen* . . . . 349.
Bemærkninger i Anledning af Skriftet „Til Kritiken af det Synonyme i Dansk. Ved *J. Levin*". Af *F. W. Wiehe* . . . . 353.

Den nye Ordning af det høiere Skolevæsen i Sverig. Af *C. Berg* 243. 362.

Blandinger.

Bemærkninger om Trajans Regeringsprinciper. Af *E. Holm* . . . . . . 69.
I. I Anledning af *E. Holms* Bemærkninger „om Trajans Regjeringsprinciper". Af *Grimur Thomsen* . . . . 152.
II. Modbemærkninger. Af *E. Holm* . . . . 158.
Smaating. Af *F. W. Wiehe* . . . . 149.
En Anmærkning til et Sted hos den ældre Plinius. Af *Fr. Schiern* . . 151.
Et Par Bemærkninger om de lærde Skolers aarlige Indbydelsesskrifter. Af *C. Thomsen* . . . . 168.
Meddelelse om et fundet Blad af en Codex af Saxo Grammaticus. Af *Chr. Bruun* . . . . 369.

Indholdsangivelse af nye Skrifter . . . . 79. 257.

Philologisk og pædagogisk Bibliographie. Meddeelt ved *Jean Pio* 83. 268.

Nekrologer.
N. V. Dorph. Af *C. Berg* . . . . 90.
J. C. S. Espersen. Af *C. Berg* . . . . 91.
C. E. Zedritz. Af *A. Th. Lysander* . . . . 278.
F. C. Petersen . . . . 281.

Alphabetisk Fortegnelse

over

behandlede Steder hos Forfatterne.

(Steder, der ere anførte som Exempler i historiske, lexicalske eller grammatiske Undersøgelser, medtages ei).

Side.

Anaximenis Rhetor. pag. 175 . . 229.
Andocides. 1, 9 . . . . 228.
2den Tale. Disposition . . . . . . 241.
2, 1 . . . . 229.
3, 18 . . . . 231.
Antiphon. 1, 22 . . . . 233.
2, β, 10 . . . . . 235.
2, γ, 3 . . . . . . 191.
2, δ, 5 . . . . . . 192.
8, α, 1 . . . . . . 236.
3, β, 2 . . . . . . 194.
8, β, 8 . . . . . . 196.
5, 14 . . . . 233.
6, 4 . . . . 232.
Cicero de domo sua 51, 131 . . 42. 174.
Horats. Od. 2, 18, 14 . . . 37. 199.
Sat. 1, 10, 21 . . . . . 116.

Side.

Horats. Sat. 2, 5, 90—91 . . . 111.
2, 8, 52—53 . . . 115.
Epp. 2, 2, 52 . . . . . 121.
Livius. 40, 12, 11 . . . . . 43. 174.
Pausanias. 2, 2, 2 . . . . 42. 174.
Plato. Phileb. 58 B. . . . . 40. 174.
Protag. 327 D . . . . . 31.
346 B. . . . . . 33.
Plinius. Hist. nat. 2, 1. . . . 151.
6, 24. . . . 152.
Seneca. Ep. 26, § 8 . . . 43. 174.
Thucydides. 3, 38, 2 . . 41. 174.
4, 86, 3 . . 41. 174.
Virgil. Æn. 1, 321—324 . . 35. 197.
Völuspá v. 40—43. . . . . 326.
Xenophon. Anab. 1, 3, 16 . . 149.
1, 9, 13 . . 150.

Rettelser.

Side 5,	Lin. 32.	sårskilta	læs:	särskilta
— 23,	— 2.	begge ordene	—	begge ordene *axel-*
	— 27.	*forau*	—	*foran*
— 24,	— 36.	tånte	—	lånte
— 27,	— 9.	*briþ* ... *wiþ*	—	*brið* ... *wi*
	— 22.	*fallær*	—	*fall* ær
	— 24.	*bindær*	—	*bind* ær
— 30,	— 21.	foran *nn*	—	foran *nd*
— 43,	— 24.	Opfattelse	—	Opsættelse
— 51,	— 9.	Lystpil	—	Lystspil
— 63,	— 28.	gjøre	—	gjøres
— 78,	— 31.	Necomedia	—	Nicomedia
— 82,	— 22.	Biskupssagaerne	—	Biskoppesagaerne
— 125,	— 6.	og idet den	—	idet den
— 218,	— 17.	Yderpunctet lukket i, *u*	—	Yderpunctet lukket *i*
— 228,	— 21.	öfversättningen *λογ. παρεσκ.*	—	öfversättningen af *λογ. παρεσκ.*
	34. 35.	de ständigt rättvise domaine „voro	—	de „ständigt rättvise domarne" voro
— 229,	— 47.	afstyrka) kommer	—	afstyrka) hafvande kommer
— 237,	— 35. 36.	Leogoras utrotadt	—	Leogoras hus utrotadt
— 238,	— 25.	*σύντομος ἀνάμνησις*	—	*ἀνάμνησις*
	26.	paragrapharne	—	paragrapherna
— 258,	— 2.	cod Montepersulanus	—	cod. Montepessulanus.

Idet herved første Hefte af Tidskrift for Philologi og Pædagogik *sendes ud i Verden, er det Redaktionen en Trang at gjøre Rede for, hvilket Formaal Tidskriftet har sat sig og hvorledes det er blevet til.*

Allerede længe har man her i Danmark følt Savnet af et Organ, der kunde knytte Philologerne sammen, og Planer om at grundlægge et Tidskrift, hvorved dette Maal kunde naaes, ere oftere blevne drøftede i snevrere Kredse. I Samtaler med norske og svenske Philologer hørte man samme Savn og samme Ønske udtalt; men at grundlægge særskilte Tidskrifter med samme Formaal i hvert af de tre Riger, lader sig vanskeligt gjøre. Kun ved en Forening af Kræfterne tør man vente, at Antallet af de skrivende og læsende Philologer vil blive saa stort, at et Tidskrift kan faae den dobbelte Understøttelse, det behøver, og kun paa denne Maade kan man opnaae en Vexelvirkning mellem Philologerne i disse Lande og derigjennem arbeide for et frodigt sprogvidenskabeligt Liv i Norden. Alene en saadan Forbindelse kan give Philologerne i alle de tre Riger den Støtte udadtil, hvortil vi under vore smaa Forhold nok kunne trænge. At virke for en saadan Udvikling er Tidskriftets Formaal. Men ved Siden af dette

reent videnskabelige Maal have vi et andet ikke mindre vigtigt. Det er gjennem Skolen, at Philologen træder i den nærmeste og inderligste Forbindelse med Livet, og idet vi ønske at styrke Bevidstheden om dette Forhold og hævde den sproglige og historiske Videns Betydning for Skolen og derigjennem for Livet, have vi optaget Pædagogiken i vort Tidskrift. Ogsaa i denne Henseende tør vi haabe, at det vil have sin Gavn, at Tidskriftet omfatter alle de tre nordiske Riger. Stadige gjensidige Meddelelser om pædagogiske Spørgsmaal have altid deres Betydning, og selv den Forskjel, der finder Sted med Hensyn til de nordiske Skoleforhold, har sin Fordeel, idet for Exempel Spørgsmaal, der ere under Forhandling i et af Rigerne, kunne faae Lys og Klarhed igjennem Erfaringer, der ere vundne i et af de andre. I det pædagogiske Tidskrift „för Sweariges Lärowerk", som netop nu begynder i Upsala, haabe vi at finde en Medhjælp til Udbredelse af klar Indsigt i de skandinaviske Landes Skoleforhold.

Efterat have antydet den Plan, som Tidskriftet stiller sig i Retning af sine to Hovedformaal, skulle vi fremhæve en tredie reent bibliographisk Side som Tidskriftet vil søge at gjøre gjældende. Ethvert i de nordiske Lande udkommende Skrift, der hører ind under Tidskriftets Omraade, vil blive anført, saa vidt muligt med større eller mindre Indholdsangivelse. Hvad de øvrige Lande angaaer, ville vi stræbe i lige Forhold at angive de vigtigere Værker, som udkomme i Tydskland, Frankrig, England (Holland og Belgien).

Det var en norsk Philolog, som hernede gav det endelige Stød til at tage alvorligt fat paa Sagen. I et Møde af samtlige philologiske Candidater i Kjøbenhavn vedtoges det dernæst at grunde et Tidskrift for Philologi (i Ordets

videste Betydning) og Pædagogik (navnlig forsaavidt den angaaer den sproglige og historiske Viden). Ordningen af Sagen lagdes i Haanden paa undertegnede Redaktionscomitee.

Comiteen ansaa det for en af sine første Pligter mundtlig at forhandle med Philologerne i Lund, det eneste af de andre nordiske Universitetsstæder, hvor en saadan Forhandling var mulig. Et Par af dens Medlemmer reiste derfor derover, og i et temmelig talrig besøgt Møde blev Planen forelagt og modtaget med megen Interesse. Kraftig Bistand til det fælleds Foretagende blev lovet, en Comitee blev senere nedsat, bestaaende af Professor Ek, Professor Hagberg, Docent Lysander, Docent Cavallin og Lector Brag, og allerede det første Hefte vil vidne om den Iver, hvormed Sagen er omfattet af de lundensiske Philologer.

Da Planen saaledes havde antaget en bestemtere Form, skrev Comiteen til Christiania og Upsala. I Christiania dannedes en Comitee, bestaaende af Adjunkt Thaasen, Cand. philol. O. Rygh og Stud. philol. P. O. Schött, og til det 2det Hefte tør vi haabe Bidrag fra Norge; i Upsala endelig har Docent A. Broman taget Sagen i sin Haand, og Bidrag ere ogsaa derfra lovede os.

Uagtet saaledes det første Hefte ikke indeholder Bidrag fra alle de tre nordiske Riger, haabe vi dog, at dets Indhold vil give en Forestilling om, hvorledes vi tænke os vor Plan gjennemført i det Enkelte. For det Første kommer Tidskriftet til at indeholde originale Afhandlinger af philologisk og pædagogisk Indhold; dertil knytte sig dels orienterende Oversigter vedrørende Spørgsmaal, der have særlig Betydning i Øieblikket, dels mindre Notitser, Oplysninger, Forespørgsler o. s. v.; derpaa følge større eller mindre Anmeldelser; endelig Fortegnelse over nylig udkomne Skrifter.

Tidskriftet vil udkomme i Kjøbenhavn som Fjerdingaarsskrift i 4 Hefter ialt paa c. 20 Ark til en Pris af 3 Rd. dansk (6 D. Rigsg., 1½ norske Species). Subscriptionen er bindende for hele Aargangen. Bidrag indsendes for Danmarks Vedkommende ordentligvis til B o g h a n d l e r S c h w a r t z *i Kjøbenhavn (Adr. „Til Redaktionen af Tidskriftet for Philologi og Pædagogik"). I Sverrig og Norge modtage de respective Comiteer Bidragene.*

Kjøbenhavn, den 25. Juni 1859.

C. Berg. f. T. Formand.

O. Fibiger.

J. Forchhammer. f. T. Sekretær.

E. Holm.

K. J. Lyngby.

Ett nytt uppslag i frågan om författaren till dialogus de oratoribus.

Af *Joh. Gust. Ek.*

Den långvariga striden i detta afseende befinner sig nu på den punkt, att

1) tanken på Quintilianus eller Plinius den yngre såsom författare är allmänt öfvergifven och att meningarne nu mera äro delade blott mellan T a c i t u s och i c k e T a c i t u s.

2) men äfven mellan dessa i så måtto stridiga meningar råder den öfverensstämmelsen, att ingen nekar, det ju Tacitus både gjort så beskaffade studier, att dialogen ur den synpunkten kunde antagas vara hans arbete, och någon tid sysselsatt sig med vältalighetens utöfning, således varit både theoretiskt och practiskt qualificerad för ett sådant författarskap.

3) är man äfven derom ense, att sakinnehållet i dialogen är så beskaffadt, att ingenting i det afseendet förekommer, som icke låter sig med de i Taciti historiska skrifter uttalade åsigter och meningar väl förena.

4) i det närmaste ense är man derom, att på handskrifternas vitsord icke rätt stor vigt får läggas, då de handskrifter, som uppgifva Tacitus såsom författare, antagas alla vara af yngre datum och från en enda ej mycket äldre källa härledda.

5) äfven derom är man i det närmaste ense, att mellan stilen i dialogen och i Taciti historiska skrifter förefinnes en större olikhet, än som af endast ämnenas olika art låter förklara sig.

Striden vänder sig således antingen uteslutande eller hufvudsakligen omkring den punkten, h u r u v i d a s t i l e n s o l i k h e t k a n, s å s o m å e n a s i d a n a n t a g e s, f ö r k l a r a s a f e n

större skilnad i ålder, så att dialogen skulle tänkas vara en ungdomsskrift och de öfriga skrifterna tillhöra en längre framskriden mannaålder; eller, såsom å andra sidan påstås, en sådan skilnad i ålder dels ur historiska skäl är otänkbar, dels, äfven om den förefunnes, icke skulle kunnat medföra en sådan stilens skiljaktighet.

Det kan då synas, som för att bringa saken något närmare sitt afgörande hade man att i första rummet pröfva giltigheten af de grunder, på hvilka tidsskilnaden förnekas. Men då vi för egen del icke kunna fullt instämma med någondera af de stridande parterna, enär vi visserligen icke anse det omöjligt att ådagalägga sannolikheten af en tidsskilnad på vid pass 15 år, men å andra sidan icke tro, att hvilken tidsskilnad det vara må kan föra en författare från en stil sådan som dialogens, tänkt såsom den vid en yngre ålder hos honom på naturlig väg utbildade charakter i framställningen, till den stil, som är för historieskrifvaren Tacitus utmärkande, så blir vår utgångspunkt en annan. Vi hafva att begynna med ansett oss böra tvifla på sjelfva det tvifvel, som på grunden af stilens olikhet uppreser sig emot författare-identiteten. På denna sceptiska väg hafva vi kommit derhän, att midtunder all den stilens yppighet och bredd, som i dialogen är märkbar, vi likväl ertappat sådana individuela egenheter i uttrycksätt och uppfattning — för att ännu icke tala om det egentliga språkbruket, hvartill vi sedermera skola komma — som endast undantagsvis hos någon af Taciti samtida anträffas, men deremot förefinnas likadana både i dialogen och i Taciti historiska skrifter. De momenter, vi i detta afseende hafva anmärkt, äro följande:

1) Den af Tacitus i synnerhet i de första böckerna af Annalerna älskade omvexling i ordningen mellan nomen gentile och cognomen. Exempel härpå äro: Gallus Asinius, Ann. I. 8; I. 13. Gallus Annius, Hist. V. 19. Messala Valerius, Ann. I. 8. Pollio Asinius, ib. I. 12. Clemens Julius, ib. I. 23. Justus Catonius, ib. I. 29. Pius Aurelius, ib. I. 75. Capito Atejus, ib. III. 75. Labeo Antistius ib. Lucanus Annæus, ib. XV. 49. Primus Antonius, Hist. II. 86. Varus Quintilius, ib. IV. 66.

Härtill anträffas följande motsvarigheter i dialogen: Justus

Fabius, c. 1. Marcellus Eprius, c. 8. Crispus Vibius, ib. Secundus Pomponius, ib. Afer Domitius, ib. Turpio Ambivius, c. 20.

Antalet är visserligen ringa, men de fleste namn, som i dialogen förekomma, äro så kända, att antingen blott nomen eller blott cognomen uppgifves, såsom: Virgilius, Horatius, Cicero, Cæsar, Brutus, Coelius, Calvus, Catilina, Milo, cet.

Skulle nu någon föreställa sig, att denna omkastning vore ett tidens maner och icke Taciti personliga, så bevisas motsatsen af följande exempel från hans mest bekanta samtida:

Quintilianus har: Asinius Pollio, Inst. or. X. 1. Domitius Afer, ib. Pomponius Secundus, ib. Vibius Crispus, ib. Cæsius Bassus, ib. Det derefter i samma cap. förekommande Bassus Aufidius förklaras lätt af motsättningen till det förra, ungefär så: Bassus ille alter Aufidius. Med Attacinus Varro, X 1. är, likasom med Rusticus Arulenus hos Plin., förhållandet ett annat. Redan hos Cicero förekommer på detta sätt ett agnomen, som egentligen är en beteckning af födelseorten, framför cognomen. Ex. Leontinus Gorgias, de or. I. 22; ib. III. 32. Jfr. Ep. ad Fam. II. 9 al.

Suetonius har: Asinius Pollio, Cæs. c. 55. Asinius Gallus, Claud. c. 41. Valerius Messala, Octav. c. 58; ib. c. 74. Atejus Capito, Gramm. c. 22. Antistius Labeo, Octav. c. 54. Vibius Crispus, Domit. c. 3.

Plinius har: Asinius Gallus, Ep. VII. 7. Asinius Pollio, ib. V. 3. Pomponius Secundus, ib. VII. 17. Titinnius Capito, ib. I. 17; VIII. 12. Herennius Senecio, ib. I. 5. Metius Modestus ib. Fabius Justus, ib. Cæcilius Celer; ib. Satrius Rufus, ib.

Vid den genomläsning af Plinii epistlar, jag för ändamålet verkställt och hvartill det särskilta intresset föranledde mig, att jag redan på förhand fann det sannolikt, att Plinius, som sjelf erkänner Tacitus såsom sitt mönster i stilen, skulle snarare än någon annan hafva efterbildat detta maner, fann jag endast följande: Fronto Catius, Ep. II. 11; VI. 13. Cornutus Tertullus, II. 11; II. 12. Massa Bæbius, III. 4. Rufus Verginius, VI. 10. De få öfriga exempel, som ännu kunde nämnas, synas mig, likasom det redan (vid Quintilianus) anförda Rusticus Arulenus (I. 5), ligga inom ett annat område.

Vi komma nu till momentet

2) en för Tacitus egendomlig beräkning af ett historiskt datum. Man räknar, såsom bekant är, Augusti anträde till regeringen antingen från slaget vid Actium 723 a. u. c. eller från antagandet af namnet Augustus 727 a. u. c. På förra sättet räknar Taciti samtida Suetonius: jf. Octav. 8 . . . novissime solus per [annos] quatuor et quadraginta rempublicam tenuit. På sednare sättet åter Lapis Narbonensis, Orosius m. fl. Nu träffar det sig så, att Tacitus, såsom kan synas af Ann. I. 9. idem dies accepti quondam imperii princeps et vitæ supremus räknar begynnelsen af Augusti regering från hans första consulat, (hvartill han blef vald den 19. Augusti 711) — ty endast med denna beräkning sammanträffar på dagen regeringstillträdet och bortgången ur lifvet (d. 19 Augusti 767) — och att denna beräkning återkommer alldeles likadan dial. 17. sex et quinquaginta annos, quibus mox divus Augustus rempublicam rexit. Ty Augusti regeringstid blir icke 56 år med någon annan utgångspunkt än 711.

Sådana drag tillsammans med de egenheter i språkbruket, som sedermera skola anmärkas, betrakta vi såsom individualitetens mest omedelbara uttryck och tro oss just derföre berättigade, att, då de peka åt ett håll och stilen, den under medveten reflexion fritt bildade uttrycksformen, åt ett annat, låta det oreflecterade, omedelbara vittnesbördet gälla mer.

Äfven utan att nu gå längre och söka, hvad som säkerligen skulle låta sig finna, flere bevis på omedelbar, från sjelfva författarens naturell utgående öfverensstämmelse, hvarigenom den i ögonen fallande yttre, reflecterade olikheten skulle förlora ännu mer af den vigt, man derpå lagt, tro vi oss redan genom det här anförda hafva bragt frågan på den punkt, att det numera endast återstår att söka en annan och rimligare förklaringsgrund, än den hittills begagnade (tidsskilnaden) för denna ännu quarstående yttre olikhet. Och äfven denna förklaringsgrund tro vi oss hafva funnit. Redan den omständigheten, att Plinius d. y. framställer den något äldre vännen Tacitus såsom sitt mönster i stilen (Ep. VII. 20), midtunder det han erkänner, at han också imiterar Cicero (Ep. I. 5; VIII. 8), gör det uppenbart, att äfven Tacitus under någon del af sitt lif måste gifvit sig af med en dylik imitation. Men en sådan stil var på Plinii och Taciti tid för ingen ett på naturlig väg utbildadt charakteristiskt uttryckssätt, utan i stället något konstgjordt, ett utifrån antaget maner.

I ett sådant kunde man, då man såsom Plinius och Quintilianus icke hade en tillräckligt utpreglad individualitet, för att våga något på egen hand, en gång för alla fastsätta sig; men med en sjelfständigare sinnesdaning kunde man också, särdeles då ett stort, ett ödesdigert innehåll ville bryta sig igenom, känna bandet af ett förgånget tidehvarfs framställningsform alltför tryckande. Man kunde också finna omöjligheten att genomföra och göra gällande en mönster-stil, som med all sin skönhet och periodiska afrundning icke längre passade för samtidens förslappning, hvilken fordrade helt andra retmedel så i språket, som i lifvet. Det är detta vi tro hafva varit Taciti ställning. Med Plinius arbetade han en tid practiskt i den Ciceronianska vältalighetens anda. Äreminnet öfver hans företrädare i consulatet Verginius Rufus (Plin. Ep. II. 1) och actionen mot Marius Priscus (ib. II. 11) måste hafva varit någonting i den riktningen. Det kan man sluta deraf, att Ciceronianen Plinius satte dem så högt, han, som redan fann det skönt och erinrande om forntiden (pulchrum et antiquum), att senaten i och för det målet tre dagar å rad var samlad och först på natten åtskildes. Och att Tacitus derjemte också theoretiskt uppträdt i samma väg. kan man med ej mindre visshet sluta af den bekanta anecdoten i Plin. Ep. IX. 23. Ty hvad Tacitus der yttrat till sin interlocutör: du känner mig och det af mina studier (litterära arbeten) kan, då interlocutören tog för gifvet, att han måste vara ettdera, antingen Plinius eller Tacitus, icke gälla Taciti historiska arbeten, skrifna i en helt annan stil, än att någon förvexling vidare kunde ega rum, och måste dessutom syfta på en sådan skriftställareverksamhet, hvarmed de begge sysselsatt sig. När nu de mest utarbetade af Plinii bref äro de, i hvilka han yttrar sig öfver vältaligheten och öfver sin egen method såsom talare i allmänhet eller redogör för sitt förfarande i särskilta fall, så ligger det nära tillhands att antaga, det någon skrift af liknande syftning och beskaffenhet måtte varit af Tacitus utgifven samt af interlocutören läst och befunnen til åsigter och framställningssätt öfverensstämmande med hvad Plinius skrifvit. En sådan skrift kan nu dialogus de oratoribus hafva varit. Men vi behöfva icke stanna vid detta kan; vi våga påstå, att det måste varit denna skrift, den och ingen annan. Ty att någon ännu okänd författare skulle hafva skrifvit dialogen, är otänkbart. Dertill vittnar den om för mycken talent. Och af de mest kända, Plinius den yngre, Quintilianus och Suetonius,

har ingen till samma grad, som dialogens författare, lyckats tillegna sig det Ciceronianska tidehvarfvets framställningssätt, utan dialogen erkännes allmänt såsom den yppersta imitation af Ciceros stil, som forntiden har att uppvisa. Men närmast intill dialogen står i detta hänseende Plinius. Följaktigen intager dialogen just den förmedlande ställning mellan Cicero och Plinius, som motsvarar Plinii eget erkännande, att han på samma gång vill imitera Cicero och en af sina egna samtida, som då naturligtvis måste tänkas föregå med exempel just åt det hållet. Och denne sin närmaste föregångare nämner han vid namn: det är Tacitus. Det fattas blott, att han också hade nämnt skriften.

På detta sätt kunna vi bland annat förklara det factum, att bland Taciti samtida det uteslutande är hos Plinius, man anträffar några exempel på den förut anmärkta omställningen af nomina propria, i afseende på hvilken ingendera kan sägas hafva imiterat forntiden, men hvilken utgör ett föreningsband mellan både historieskrifvaren och dialogförfattaren och Plinius. Det var en nyck hos Tacitus, hvartill naturellets likhet förde äfven Plinius (ita similitudo naturæ ferebat. Ep. VII. 20).

För öfrigt behöfva vi blott erinra derom, att just på grund af stilens likhet dialogen en tid ansågs vara Plinii arbete; en åsigt, som visserligen nu är öfvergifven, men som, efter hvad här blifvit ådagalagt, utgör ett stöd mera för antagandet att Tacitus är författaren.

Hvad nu beträffar möjligheten, att samme författare kan, i olika arbeten och i synnerhet i arbeten af väsentligt olika genre, i stilistiskt hänseende vara sig sjelf mycket olik, så stå vi visserligen på helt olika botten med alla våra föregångare i så måtto, att vi anse stilen i dialogen aldrig hafva varit för Tacitus naturlig, utan ett antaget maner; men vi kunna icke destomindre, ja snarare desto mer göra oss til godo det bevis för en sådan möjlighet, man från sednare tider hemtat, då man erinrat derom att t. ex. Justus Lipsius, som i yngre dagar gjort Cicero till sitt mönster i stilen, vid mera framskriden ålder gick till ytterlighet i att imitera Tacitus. Hvad Lipsius kunde göra två gånger, nemligen tillegna sig andras sins emellan mycket olika stilistiska maner, det må väl Tacitus, utan att derföre kunna beskyllas, (såsom just samme Lipsius har gjort) för att hafva affallit från sig sjelf, hafva kunnat göra en gång. Och när han sednare

öfvergaf detta maner, gjorde han dermed icke ett affall från, utan en återgång till sig sjelf.

Vi komma nu till ett vigtigt, äfvenledes hittills förbisedt moment, nemligen till undersökningen om icke bakom stillens stora olikhet i det hela döljer sig i det enskilta språkbruket en så beskaffad öfverensstämmelse mellan dialog-författaren och historie-skrifvaren, att man äfven på den vägen kan vinna stöd för antagandet af författare-identiteten. Vi tro oss hafva funnit en sådan öfverensstämmelse och vilja nu derpå framställa några prof uti phraser och constructions-sätt, som å ena sidan äro för Tacitus egendomliga eller åtminstone för det tidehvarf, hvars stil Tacitus efterbildar, fremmande, å andra sidan anträffas likadana hos dialog-författaren och historie-skrifvaren.

(1) Dial. c. 1. ut nostris temporibus. I denna inskränkande betydelse och likaledes utan prædicatsverbum anträffas partikeln ut Germ. 30 multum, ut inter Germanos, rationis ac sollertiæ.

(2) Dial. c. 2. qvamvis i betydelsen af quamquam: quamvis maligne plerique opinarentur. Jfr. Ann. XI. 20 insignia triumphi indulsit, quamvis bellum negavisset.

(3 a) Dial. c. 3. maturare editionem festino. Med detta skenbart pleonastiska språkbruk kan med skäl jemföras Ann. III. 3 magnitudinem mali perferre visu non toleravit. — (3 b) ib. modo-nunc (i st. f. modo-modo) jfr Hist. II. 51.

(4) Dial. c. 4. Et Maternus cet. I afseende på detta bruk af et vid öfvergångar jfr. Ann. I. 11 Et ille varie disserebat. Hist. II. 44 (init.) II. 61 (init.)

(5) ib. mihi satis superque sudatum est. Till detta passiva och impersonella språkbruk finner jag ett motstycke Ann. III. 6 gnarum id Tiberio fuit.

(6 a) Dial. c. 5. excusent (för se excusent Orell. ur hdskr.) jfr. Agric. 42 audiit preces excusantis. — (6 b) ib. amittit studium (Orell.) jfr. Ann. XIII. 46 nec posse matrimonium amittere.

(7) ib. vel (Orell. ur hdskr.) in judicio sive in senatu sive apud principem. En liknande variation, men med vel i det mellersta membrum Ann. XIV. 7 sive servitia armaret vel militem accenderet sive ad senatum et po-

pulum pervaderet. (Detta vel kan likväl annorlunda förklaras).

(8) Dial. c. 6. novam et recentem curam. Hvad först sammanställningen af novus och recens beträffar jfr Ann. IV. 65. nova et recentia jura. Beträffande åter cura i denna betydelse af utarbetning, arbete (concret) jfr Ann. III. 24. si effectis, in quæ tetendi, plures ad curas vitam produxero.

(9) ib. sollicitudo lenocinatur voluptati jfr Germ. 43. Harii insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur.

(10) ib. quamquam ferantur jfr Ann. IV. 17. illi quamquam abnuerent.

(11a) Dial. c. 7. codicilli i bet. cabinetts-order jfr. Agric. 40. Ann. I. 6. — (11b) ib. in civitate minime favorabili jfr. Ann. II. 37 favorabili in speciem oratione. Hist. II. 97 favorabilem proconsulatum egerat.

(12) Dial. c. 8. paupertas et angustiæ rerum nascentes eos circumsteterunt. I enahanda tropisk användning förekommer verbet Hist. I. 17 circumsteterat palatium publica exspectatio. IV. 79 circumsteterat Civilem et alius metus.

(13) ib. quod non a principe acceperint nec accipi possit, der quod på förra stället är accuss. objecti, men på det sednare måste tänkas såsom subject jfr. Ann. II. 83 quædam statim omissa sunt aut vetustas oblitteravit, der quædam förekommer i likadan användning.

(14) Dial. c. 9. carmina et versus .. neque conciliant neque .. alunt; voluptatem autem consequuntur. Detta afbrott i constructionen, hvarigenom till consequuntur måste tänkas ett nytt subject (poëtæ l. carminum auctores) har sitt motstycke Germ. 20 sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis aut nutricibus delegantur.

(15) Dial. c. 10. quum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquar, in urbem venit. Till denna omkastning (från land till folk) vid uppräknande träffas motsvarigheter Ann. II. 60. Libya, Aethiopia, Medisque et Persis Bactriano et Scytha potitum. Ann. III. 2 magistratus Calabriæ Apulique et Campani.

(16) ib. nomen inserere famæ jfr Ann. II. 2. ignobilitatem suam magnis nominibus inserit. Hist. II. 61 Mariccus quidam inserere sese fortunæ .. ausus est.

(17) ib. tamquam minus obnoxium sit offendere poëtarum, quam oratorum studium. Meningen som af både Forcelli, Freund och Klotz blifvit missförstådd, år tydligen: liksom poeternas yrke vore mindre utsatt för anstöt, än talarenas. I afs. på detta poëtiskt friare bruk af Infinit. kan jemföras i synnerhet Ann. XIV. 56 factus natura et consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis. •

(18) ib. fortuitæ et subitæ dictionis impetu. Jfr. Germ. 11 nisi quid fortuitum et subitum incidit.

(19) ib. in quibus expressis, si quando necesse sit erinrar något om Ann. I. 19 necessitate expressa, quæ per modestiam non obtinuissent.

(20) Dial. c. 12. introspicere altius jfr. Ann. III. 25 altius disserere.

(21) Dial. c. 16 manifestus est jamdudum in contrarium accingi. Denna högst egna brachylogiska construction träffas likadan Ann. II. 57 postque rarus in tribunali Cæsaris Piso et, si quando adsideret, atrox et dissidere manifestus.

(22) Dial. c. 17. longum et unum annum. I afseende på denna prægnanta användning af et (= et tamen), hvarvid motsättningens egen kraft af sjelfva bindepartikelns svaghet starkare framhållas, kan jemföras Hist. II. 20 speciosis et irritis nominibus. Ann. I. 38 turbidos et nihil ausos.

(23) ib. Asinius pæne ad extremum (Augusti principatum) duravit. I denna ovanliga användning (om person) anträffas durare också Ann. III. 16 qui nostram ad juventam duraverunt.

(24) Dial. c. 18. rudes et informes. Här i tropisk mening: i egentlig åter finnas de sammanställda Ann. XII. 35 rudes et informes saxorum compages, likasom Dial. c. 20 rudi cæmento et informibus tegulis.

(25) tuum tamen promissum immutasse non debet, jfr Hist. IV. 73 statui pauca disserere, quæ profligato bello utilius sit vobis audisse, quam nobis dixisse.

(26) Dial. c. 25. omnium concessu (Orell.) jfr Ann. XII. 14 concessu fratrum. Så annorstädes hos Tacitus: distinctu pinnarum; dispositu provisuque civilium rerum.

(27) Dial. c. 25. sanitatem eloquentiæ ferunt jfr. Hist. II. 65 lætitiam et gratulationem vultu ferens.

(28) Dial. c. 27. citra (i bet. af præter [l. sine]) vanl. hos Quint. och Plin. d. y. förekommer såsom här (citra damnum) äfven Agric. 1 citra fidem.

(29) Dial. c. 28. haurire i bet. af cupide arripere här liksom Agric. 4 studium philosophiæ acrius .. hausisse.

(30) Dial. c. 29. natus infans delegatur græculæ ancillæ 'jfr Germ. 20. nec ancillis aut nutricibus delegantur.

(31) ib. insumere operam in evolvenda antiquitate; men c. 7 insumere operam versibus alldeles så som Ann. III. 44 libellis accusatorum insumeret operam.

(32) Dial. c. 32. ad tempus jfr Ann. I. 1 dictaturæ ad tempus sumebantur.

(33) Dial. c. 37. hanc illi famam circumdederunt jfr. Agric. 20 egregiam famam paci circumdedit. Hist. IV. 11 qui principatus inanem ei famam circumdarent. Dels är circumdare i allmänhet ett af de verber, som hos Tac. ofta återkomma, dels synes denna tropiska användning circumdare alicui famam vara honom uteslutande tillhörig.

(34) ib. in ore hominum agit jfr. Hist. III. 36 in ore vulgi agere; om också till betydelsen Hist. II. 73 erat in ore famaque Vespasianus står det här förevarande stället närmare.

Undanräkna vi nu också härifrån n. 6 a, 6 b, 7 och 26, der likheten beror på antagandet af Orellis läsart, så återstå likväl tillräckligt många och, som vi tro, tillräckligt talande bevis för en, hos olika författare knappast förklarlig, öfverensstämmelse uti alls icke vanligt, utan fast mer högst egendomligt språkbruk. Såsom sådana anse vi oss kunna särkilt utmärka n. 3, 8, 12, 15, 16, 21, 22, 27, 29, 30 och 33.

Så mycket lärer man väl nu medgifva oss, att dialogen icke företer en fullt homogen daning, utan har inströdda här och der i det mäktigare lagret af väl efterbildad forntid icke så få streck af en afgjordt yngre formation. Är nu redan detta en högst ovanlig sammansättning af ett till den grad universelt element, som den stil, hvilken genom makten af Ciceros vältalighet blef snart sagdt hela tidehvarfvets collectiva tillhörighet, och ett annat till den grad individuelt, som de här angifna språkprofven, så låter detta ännu förklara sig såsom en antagen och

i det hela väl utförd rôle med visa enskilta återfall till den egna personligheten; och vi hafva i det fallet här en tillämpning af den gamla satsen: naturam expellas furca, tamen usque recurret. Men någonting rentaf vidunderligt, ja för tanken ofattligt vore en i stilens allmänna charakter trogen efterbildning af en äldre periods framställningssätt, i hvilken individualiteten snart sagdt försvinner, organiskt förbunden med ett om också blott i spridda drag förhandenvarande individuelt element, så vida äfven detta skulle tänkas såsom efterbildning. Ty ingen lärer väl någonsin tänkt på att afsigtligt i samma arbete efterbilda så olikartade och sinsemellan stridiga riktningar. Alltså, för så vidt det lyckats oss att ådagalägga, att i dialogen ingå icke så få, utan tvifvel ofrivilliga, prof på Tacitinsk egendomlighet, synes det också dermed vara en afgjord sak, att denna skrift af ingen annan än Tacitus kan vara författad. Den ende, man eljest kunde tänka på, vore verkligen Plinius, som både ville imitera forntiden och Tacitus; men då detta, såsom redan är visadt, måste förstås så, att det mera syftar på Tacitus såsom sjelf imitatör, mindre i hans individuella maner, så blir äfven Plinius omöjlig.

Om de senest udgravne Thermer i Pompeji.

Af *J. L. Ussing.*

Man hører undertiden Philologer klage over at der Intet er at gjøre i deres Videnskab, og at de i denne Henseende ere langt uheldigere stillede end Naturforskerne, som ved Reiser til ukjendte Lande, ved mikroskopiske Undersøgelser o. s. v. daglig modtage nyt Stof til Bearbeidelse. Jeg vil ikke indlade mig paa at gjennemføre denne Sammenligning, men kun gjøre opmærksom paa at der mangler Meget i at vor Kundskab til den classiske Oldtids Leven og Væren har opnaaet den tilbørlige Klarhed og Fylde, og at der er Gaader nok endnu for Forskeren at løse. Ogsaa vi have vore mikroskopiske Undersøgelser; desværre foretages de ofte med et sløvt Øie, og blive kun phantastiske Drømme, som Videnskaben maa vise fra sig. Ogsaa os yder Jordens Skjød

bestandig nyt Stof til Bearbeidelse; Indskrifter, Mønter, alle Slags Huusgeraad, Konstværker af større og mindre Værd, Grave og Templer, ja hele Stæder bringes frem for Dagens Lys. Vi maae kun beklage, at saadanne Opdagelser ofte gjøres af Dilettanter, der ikke kunne gjøre tilbørlig Rede for dem, at Uvidenhed, Skjødesløshed og Vindesyge stundom ødelægger, hvad der burde bevares, adsplitter, hvad der burde holdes sammen, eller skinsyg ruger over den fundne Skat, saa at den er, som om den ikke var funden.

Dette Sidste er tildeels Tilfældet paa det Sted, som man nærmest kommer til at tænke paa, naar der tales om at gamle Stæder kaldes frem fra Jordens Skjød, i Pompeji. Som bekjendt, er omtrent Trediedelen af denne Stad befriet for sit Askedække, og den neapolitanske Regjering fortsætter bestandig Udgravningen, men rigtignok med saa ringe Mandskab, at der kan hengaae 200 Aar inden den bliver fuldendt. Dog ere vi langt fra at misunde de følgende Slægter de Skatte, der blive dem forbeholdte; de ville maaskee i mange Stykker forstaae dem bedre end vi. Men hvad vi med Rette kunne anke over, er den Hemmelighedsfuldhed, hvormed de nyeste Udgravninger blive behandlede. De Fremmede, der besøge Pompeji, blive ikke førte derhen, ja selv Stedets gamle Custoder faae ikke Lov at nærme sig til dem. Den militære Øvrighed, som i de senere Aar har Befalingen over Pompeji, har anseet en saadan Afspærring for nødvendig for et forebygge Tyverier; og de neapolitanske Archæologer befordre det samme System, som det sikkreste Middel til at forebygge at Udlændinge komme dem i Forkjøbet med at bekjendtgjøre de fundne Nyheder. Naar fremmede Konstnere faae Tilladelse til at aftegne dem, have de ofte i flere Aar været udsatte for Vind og Veir; Malerierne ere afblegede, og Stykker af Husene, som endnu stode ved deres første Udgravning, ere nedstyrtede. Det forstaaer sig af sig selv, at Neapolitanerne selv ere nærmest til at udgive og bekjendtgjøre de pompeianske Fund, og vi skylde Avellino, Becchi og de andre Udgivere af Museo Borbonico Tak for hvad de i denne Henseende have ydet; men Hovedværket over Pompeji bliver dog Franskmanden Mazois'. For Øieblikket udgiver Fiorelli en kolossal Plan af Pompeji paa mange Blade, og Niccolini et Pragtværk over de pompeianske Monumenter. Dette sidste indeholder imidlertid ikke blot de hidtil uudgivne Bygninger, Malerier o. s. v. men en endnu større Deel allerede bekjendte,

og disse pyntelige og kostbare Afbildninger staae i Troskab ofte tilbage for de ældre. Det er derfor naturligt, at Bibliothekarerne betænke sig paa at anskaffe et saadant Værk; her i Kjøbenhavn findes det endnu ikke. — Den pompeianske Badeanstalt, hvorom jeg efter Opfordring af Tidsskriftets Udgivere her skal meddele nogle Bemærkninger, blev først fundet i 1853 eller 54. I Marts 1858, da jeg besøgte Pompeji, var Udgravningen deraf fuldendt, men den var endnu afspærret for Publicum, thi Niccolini havde endnu kun udgivet nogle faa af de dertil hørende Blade. Som en særegen Begunstigelse blev det mig tilladt at besøge Stedet en Gang, men med det udtrykkelige Paalæg, at jeg Intet maatte optegne. Det er paa Udgravningsberetningerne i Minervinis Bullettino archeologico Napoletano i Forbindelse med det Billede, som et saa flygtigt Besøg kunde efterlade i Hukommelsen, at nærværende Skildring støtter sig.

Det er bekjendt, hvilken overordentlig stor Rolle Badene spillede i de gamle Romeres Liv. Fra den Tid da den romerske Cultur var fuldstændig udviklet, gik enhver Romer i det Mindste een Gang om Dagen i Badet; enhver velhavende Romer havde en Badstue i sit Huus, og store offentlige Badeanstalter gave Alle og Enhver Leilighed til for en saare ringe Betaling (en quadrans) at nyde den meest udsøgte Legemspleie, man kunde tænke sig. Fra Agrippa af have de romerske Keisere og Stormænd søgt at overbyde hinanden i kostbare Badeanlæg, af Størrelse som smaa Byer, og udstyrede med en Pragt, der stod ved Siden af Keiserpalladsernes. Thermerne bleve Romernes Hoved-Forlystelsessteder, og Lediggængernes Opholdssted en stor Deel af Dagen. De kolossale Ruiner af Titus', Caracallas, Diocletians og andre Thermer, der endnu ere tilbage i Rom, vidne selv i deres mishandlede Tilstand tilstrækkelig om hvilke uhyre Kræfter der bleve satte i Bevægelse for at tilfredsstille Romernes Luxus i denne Henseende. Det var i Hovedstaden, at denne naaede sit Høidepunkt, men den udbredte sig over det hele Rige, lige til de mindste Flække̊r. Den yngre Plinius fortæller (Ep. 2, 17, 26), at der i den ubetydelige Landsby Laurentum fandtes ikke færre end 3 Badeanstalter, hvor han kunde tage hen at faae sig et Bad, naar han engang kom uventet til sin Villa, og ikke havde Lyst til at bie til hans egen Badstue blev opvarmet. Paa utallige Steder, jeg kunde næsten sige, ved enhver By, hvor der er fundet Ruiner fra Oldtiden,

har man ogsaa fundet Ruiner af Bade, men man har ikke agtet paa saa almindelige Sager; de ere blevne plyndrede, tilintetgjorde og tilkastede som værdiløse Muurbrokker, saa at de nyere Tiders Lærde, der ønskede at danne sig et klart Billede af de Gamles Bade, trods den store Rigdom af Ruiner, dog bestandig savnede et nogenlunde vel bevaret Mønster fra Oldtiden. I Diomedes' Villa ved Pompeji fandt man baade Badstuen og Svømmedammen vel bevarede; men det var en Privatmands eget indskrænkede Locale. Vilde man danne sig en Forestilling om de store offentlige Badeanlæg (Thermer), maatte man tye til de mishandlede Ruiner i Rom, og til Vitruvs Regler for Opførelsen af Bade (5, 10). Man beraabte sig ogsaa paa et foregivent antikt Malerie, forestillende Gjennemsnittet af en Badeanstalt, og forsynet med Indskrifter til at angive de forskjellige Deles Navn og Bestemmelse. Det skulde være fundet i Titus' Bade, og er endnu af W. A. Becker i hans Gallus (1ste Udg. Taf. III, 3; 2den Udg. 3die B. S. 73), og af Overbeck (Pompeji S. 159) blevet betragtet som antikt. Men det er aabenbart kun et i det 16de eller 17de Aarh. foretaget Forsøg paa ved Tegning at anskueliggjøre Vitruvs Regler, og kan altsaa slet ikke gjælde for noget Vidnesbyrd.

Endelig fandt man i 1824 de offentlige Bade i Pompeji, og Gaaden syntes løst. Det var maaskee den bedst bevarede Bygning i hele Pompeji. Loftshvælvingerne vare næsten ubeskadigede; Broncebænkene og Ildbækkenerne, Lamperne, ja selv Glasruderne fandtes paa deres Plads. Bygningen var nylig bleven istandsat, da Pompeji blev ødelagt, og straalede med hele Nyhedens Glands. Nu er denne rigtignok forsvunden, men de 1824 fundne Thermer vedblive dog at være en af de interressanteste Ruiner i Pompeji. Jeg tør antage, at disse ere Størstedelen af Læserne bekjendte, enten fra Beckers Gallus, eller fra et af de mangfoldige Værker om Pompeji, som ere udkomne efter den Tid (navnlig Mazois, Gell, og de mere udbredte Værker af Bréton, Overbeck, og i den engelske Samling af Værker »for useful knowledge«). Jeg vil her kun erindre om Hovedtrækkene. Badeanlægget bestaaer af 2 Afdelinger, hver med sin egen Indgang, den ene for Kvinder, den anden for Mænd. Den sidste er den største og pynteligste, og bestaaer foruden Badeværelserne af en Gaard med Søilegange paa de 3 Sider, der danne rette Vinkler med hinanden; den fjerde Side, der formedelst Grundens Begrændsning ligger skjævt for de andre, har deels

af denne Grund, deels for ikke at udelukke Solen, ingen Søllegang. Det forreste Værelse, Afklædningsværelset (Apodyteriet) for dem, der vilde tage koldt Bad, er et langagtig firkantet Rum med Tøndehvælving over og Steenbænke langs med Siderne. Indenfor dette ligger det kolde Badeværelse, et cirkelrundt Rum med et stort ligeledes cirkelrundt Vandbassin i Midten, hvori man stiger ned ad 2 eller 3 Trin (Baptisterium); den kredsrunde Vægflade afbrydes af 4 halvrunde Blindinger, og det hele Rum dækkes af en kegleformig, blaamalet Kuppel. En anden Dør fra det forreste Værelse fører ind til det saakaldte Tepidarium, hvor Luften opvarmedes af et stort Fyrfad. Ogsaa dette er et langagtig firkantet Rum med en rigt decoreret Tøndehvælving, der bæres af en Række smaa Atlanter. Det var bestemt til foreløbigt Opholdssted for dem, der vilde tage varmt Bad, et nødvendigt Overgangsled, hvor man kunde vænne sig til den stærke Hede, man snart skulde ind i. Her beholdt man ofte Klæderne paa til man kom i Sved; her klædte man sig af og blev salvet, og gik saa ind i den varme Badstue, Caldariet. I dette var der sørget for en betydelig Varmegrad. Gulvet hvilede paa smaa Piller (suspensuræ), for at den varme Luft fra Ovnen kunde trænge ind under det, og Væggene vare i lige Maade hule, for at den varme Luft kunde omgive det hele Rum. Det er et aflangt Værelse med Tøndehvælving, firkantet afskaaret ved den ene Ende, halvrundt ved den anden. Hist findes det varme Badekar (alveus*)); i den modsatte Ende, under Halvkuppelen, et stort rundt Marmorbækken paa en Fod (labrum), bestemt til at vadske Hoved og Hænder i. Den halvkredsformige Omgang omkring dette omtales hos Vitruv under Navnet schola labri. Bagved Caldariet ligger Ovnen med Kjedlerne, overeensstemmende med Vitruvs Forskrift, 3 i Tallet, den nederste med varmt, den mellemste med lunkent, den øverste med koldt Vand, saaledes indrettede, at naar den første tømtes, fyldtes den strax fra den anden, og denne atter fra den tredie.

De tilstødende Fruentimmerbade indeholdt tilsvarende, men færre Afdelinger. Ved Stabiæ fandt man derimod Thermer med en ganske lignende Anordning, som den ovfr. beskrevne, saa at man troede at have faaet et sikkert Mønster for Badeanlæggene

*) Solium synes at betegne et lignende Kar, naar dets Størrelse er afpasset efter et Menneskes Legeme, hvorimod alveus er større, forsynet med Trin, og beregnet paa at benyttes af Flere.

i det første Aarh. efter Christus. Man undrede sig imidlertid over de pompeianske Thermers ringe Udstrækning, og ahnede strax, at dette ikke kunde være det eneste Anlæg af denne Art i Pompeji; men først 30 Aar senere blev Formodningen stadfæstet af Virkeligheden. De i 1854 opdagede Thermer ere større end hine, og frembyde en mangfoldigere Indretning, medens dog Hovedtrækkene ere de samme. De bidrage saaledes ikke Lidet til at give vore Forestillinger om de Gamles Bade større Sikkerhed og Fylde. Desværre ere de ikke saa vel bevarede som hine. Det er bekjendt, at Pompeji led meget ved et Jordskjælv Aar 63, og at dettes ødelæggende Virkninger endnu 16 Aar senere, da Staden gik under, vare synlige paa mange Steder. Disse Thermer have formodentlig lidt ved den omtalte Leilighed; vi see i det Mindste, at man var ifærd med at underkaste dem en fuldstændig Istandsættelse i Aaret 79; ja Arbeiderne vare ikke engang synderlig langt fremrykkede. I et af de firkantede murede Badekar (solia) vare Marmorpladerne, hvormed Bunden havde været belagt, nylig borttagne; det underliggende Kalklag viste tydelig Sporene af dem; man læste Stykker af en Indskrift, og saae, de havde tjent til Fodstykke for en Statue af Keiser August, inden de vare anvendte paa dette Sted. Den store aabne Svømmedam (piscina) var paa samme Maade berøvet sin Marmorbeklædning, og lignende Træk møde paa flere Steder. Man kunde tænke sig, at disse Plader kort efter Stadens Ødelæggelse vare opgravne for at benyttes andensteds; men andre Kjendsgjerninger vise, at denne Bygning ikke er bleven plyndret paa en saadan Maade. Et stort og kostbart Broncefyrfad er saaledes fundet, ikke i Tepidariet, hvor det hørte hjemme, men i en Exedra indenfor Søilegangen, hvor det kun kan være hensat midlertidig, og i en afsides Gang fandt man støttet op til Væggen en Steenplade med en Indskrift, der omtalte Thermernes Udvidelse og Istandsættelse. Minervini meente, den var bestemt til at opsættes ret snart, naar Bygningsarbeiderne vare færdige; men, som ovfr. bemærket, man var langt fra at være færdig, og det synes urimeligt at indhugge en saadan Indskrift længe før der er Brug for den. Den maa sikkert henhøre til en tidligere Restauration, og er nylig nedtaget nu, da nye Bygningsarbeider skulde foretages. Den lyder saaledes: C. Vulius C. f. P. Aninius C. f. II. v(iri) j(uri) d(icundo) laconicum et destrictarium faciund(a) et porticus et palæstr(am) reficiunda locarunt ex d(ecurionum) d(ecreto), ex ea pequnia, quod eos e lege in

ludos aut in monumento consumere oportuit, faciun(da) coerarunt, eidemque probaru(nt). De forunderlige Sprogfeil forbavse den, der kun er vant til Læsning af klassiske Forfattere; i Indskrifterne forekomme saadanne oftere. Om det hidtil ukjendte Ord, destrictarium, samt om de andre Oplysninger, denne Indskrift kan give os, vil der ndfr. blive talt.

Disse Bade have ingen særkilt Afdeling for Kvinder; de have kun været bestemte for Mænd, men de have flere Badstuer, og have overhovedet kunnet tjene mange Flere. De have ligesom de tidligere bekjendte Thermer 3 Indgange fra 3 forskjellige Gader, Hovedindgangen fra Holconius-Gaden, der fører ned til Forum, en fra Via della porta Stabiana, og en fra en lille Gade, der fører ned til den trekantede Plads med det gamle Tempel. Alle tre Indgange ere smykkede med Pilastre af Tufsteen. Gaarden er ligesom hist omgivet med Søilegange paa de tre Sider, men den er meget større. Det er en rummelig Plads, der godt kunde benyttes til Legemsøvelser for Ungdommen, og vi see virkelig i den nysomtalte Indskrift, at den har været bestemt dertil. Det var en Palæstra. Vitruv siger rigtignok (5, 11), at saadanne bruges ikke i Italien, og det er en fra Grækenland laant Plan, han lægger til Grund for sine Regler; men vi vide, at ogsaa Romerne brugte forskjellige Legemsøvelser, navnlig alle Slags Boldtspil, og her see vi, at i det Mindste i det halv græske Pompeji kaldtes Pladsen, hvor slige Øvelser foretoges, Palæstra. I Sammenligning med Vitruvs Plan er vor Palæstra imidlertid meget fattig, og det vilde være forgjæves at søge efter de af ham angivne Afdelinger. Det er en langagtig firkantet Plads med Søilegange paa de 3 Sider; den fjerde Side, der formedelst Grundens Skjævhed ikke er parallel med den ligeover for liggende, har ingen Søilegang. Grunden bestaaer af faststampet Jord med Muurbrokker, Potteskaar o. s. v. imellem. Man fandt her to store og en lille Steenkugle, saa at det synes som om her har været drevet et Kuglespil af lignende Art som det nutildags i Italien saa yndede Bocciaspil. Langs med den Side, hvor der ingen Søilegang er, strækker sig i dens Sted en 8½ Fod bred Forhøining brolagt med store Fliser af graa Steen, et Fortog (semita eller margo), hvor Folk kunde gaae omkring uden at hindres af de gymnastiske Øvelser paa Pladsen, saaledes som Vitruv anbefaler (5, 11, 3: Ita qui vestiti ambulaverint circum in marginibus non impedientur ab unctis se exercentibus). Paa den anden Side af dette Fortog er der

en stor, langagtig firkantet Svømmedam, Piscina, hvor man efter Legemsøvelsernes Slutning kunde afvadske Støvet, Sveden og Olien.

I Caracallas Bade findes en stor og pragtfuld Svømmedam af samme Art, og i Diomedes' Villa udenfor Pompeji er der en lille saadan, ligeledes firkantet og under aaben Himmel. Vi have ovfr. omtalt, at denne Piscina har mistet de Marmorplader, hvormed Bunden og Trappetrinnene vare belagte, formodentlig paa Grund af Restaurationsarbeidet; men de livlige Malerier paa Bagvæggen staae der endnu. Paa hver Side af Svømmedammen findes et smukt decoreret Rum, der har været under Tag, men aabner sig med en stor Bue imod den aabne Palæstra og med en lignende imod Svømmedammen. Her har man altsaa kunnet være Tilskuer ved de Øvelser, der foretoges begge Steder. Malerierne paa Væggene i disse Exedrer, for at bruge et antikt Navn, ere ligesom paa Væggen bagved Svømmedammen, især ægyptiske Forestillinger; Nilen med Crocodiller og ægyptiske Vandplanter, Sfinxer o. a. l. findes i en broget Mangfoldighed imellem hinanden. Saadanne Billeder syntes at stemme med Badet, og vi vide af lignende Exempler baade i Pompeji og andensteds, at det var Noget, man i hine Tider fandt særdeles Smag i.

Søilegangen, der omgiver Palæstren, tager sig særdeles godt ud paa den Side, der ligger lige over for Svømmedammen, hvor den frembyder en uafbrudt Række af 19 Søiler. Paa de to andre Sider finde vi derimod hist og her en temmelig smagløs Afbrydelse. Hvor man vilde have Søilemellemrummet bredere end det regelmæssige, som f. Ex. indenfor Hovedindgangen, satte man i Stedet for 2 Søiler brede firkantede Piller med Halvsøiler paa begge Sider. Af Bjælkeværket er paa disse Steder Intet bevaret; men det skulde ikke undre mig, om der imellem hvert Par Piller i Stedet for en retliniet Architrav havde været en lav Bue, som i den prægtige Sal i Casa di Meleagro. Søilerne ere doriske, af den Art som vi oftere finde i Pompeji. Skafterne ere røde paa den nederste Trediedeel, men for Resten hvide; Kapitælets Skaal er rigt smykket med udskaarne Blade; Bjælkeværket spinkelt, som sædvanligt. Et Stykke af Krandsgesimsen er endnu bevaret, (ja selv Noget af Taget over de bagved liggende Badstuer: Noget som ellers saare sjelden er Tilfældet. Da Bygningen først blev udgravet, stod der betydelig Mere; Billedet deraf skal være bevaret i en Photographie, saa at det

ikke er umuligt, at det engang kan blive udgivet. Over Søilegangen selv har der været et fladt Tag, eller en Terrasse (solarium). Der fandt man et smukt Soluhr af Travertin. Det har den samme Form som de andensteds i Italien og i Athen fundne Solskiver; paa Fodstykket staaer følgende oskiske Indskrift: Mr. Atiniis. Mr. kvaisstur eitiuvad. multasicad. kumbennieis. tangi-(nud). aamanaffed; der vel maa oversættes paa Latin saaledes: Marius Atinius Marii filius quæstor ære multaticio conventus decreto faciendum curavit.

Bagved denne Søilegang med de 19 Søiler ligger den egentlige Badeanstalt, hvortil man kan gaae ind baade fra Palæstren og fra Via della porta Stabiana. Fra Palæstren kommer man ind i et lille Værelse, der maa have tjent til Afklædningsværelse for dem, der vilde bruge det kolde Bad, thi indenfor det ligger Baptisteriet. Dette er, ganske ligesom i de tidligere bekjendte Thermer, et cirkelrundt Rum med et tilsvarende Vandbassin i Midten, 4 halvrunde Blindinger i Væggen og en kegleformig Kuppel. Men den maleriske Udsmykning er rigere; paa Væggene er der malet en Myrthelund med Vaser, Fugle og liggende Nympher, og den blaa Kuppel er oversaaet med gyldne Stjerner. Fra Gaden af kommer man igjennem et lille Forværelse ind i et rummeligt og rigt udmalet Afklædningsværelse med Steenbænke paa Siderne, ligesom Apodyteriet i Thermerne fra 1824. Dette staaer paa den ene Side i Forbindelse med det ovfr. omtalte Afklædningsværelse til Baptisteriet, paa den anden med Caldariet, og har derfor formodentlig været et Tepidarium, hvor Luften har været opvarmet ved store Fyrfade. Caldariet eller den varme Badstue har som sædvanlig hule Vægge, og dets Gulv hviler paa smaa Piller (suspensuræ). Det er et langagtig firkantet Rum, men har ikke, som de Exempler vi tidligere have seet, en halvrund Afslutning i den ene Ende, lige saa lidt som her er noget fast Vadskebækken eller labrum; i den anden Ende finde vi derimod det murede Badekar (solium), hvis borttagne Marmorbeklædning, som ovfr. omtalt, havde efterladt sig saa tydelige Spor, at endog Indskriften, der havde staaet paa den, kunde læses.

Fra dette Caldarium kommer man ind i et lignende Værelse, hvis ene Ende heelt indtages af et muret Badekar (alveus), og derfra i et qvadratisk Værelse, som var dækket med en halvkugleformig Kuppel. Bagved det første af disse to Værelser findes Ovnen og de sædvanlige tre Vandkjedler. Ovnens Nærhed

viser, at man har villet give disse Værelser en betydelig Varmegrad. Jeg har derfor ingen Tvivl om at ogsaa her har været hule Vægge og Piller under Gulvet, skjøndt dette ikke er angivet. Det er formodentlig disse to Rum, der i den ovfr. anførte Indskrift kaldes Laconicum et destrictarium, hiint det qvadratiske, dette det aflange Rum. Ordet Laconicum bliver i Almindelighed misforstaaet; man tillægger Caldariets halvrunde Ende dette Navn. Dette følger ingenlunde af Vitruv 5, 11, 2: »concamerata sudatio, quæ habeat in versuris ex una parte laconicum, ex adverso laconici caldam lavationem«. Lakoniket har ligget ved Siden af det almindelige Svedeværelse, men ikke været en Deel deraf. Hos Vitruv 7, 10, 2 omtales det som et eget Værelse med en halvkugleformig Kuppel over, og 5, 10, 5 foreskrives, at denne Kuppel skal have en Aabning i Midten, der lukkes med et Bronceskjold, som ved Kjæder kan trækkes til eller sænkes, for at skaffe den Varmegrad til Veie, man ønsker, altsaa en Ventil. Dette Sted er blevet fuldstændig misforstaaet af dem, der har udført den ovfr. omtalte Tegning, som har været antaget for et antikt Malerie; han har gjort Laconicum til en Ovn. Der er imidlertid ingen Tvivl om at det er et Svedebad; et lakonisk Bad sagde de Gamle, hvor vi sige et russisk. Hvis jeg med Rette har benævnt det her omtalte Værelse som Laconicum, er det maaskee det første Exempel paa et saadant, som hidtil er eftervist iblandt Oldtidens Ruiner. Destrictarium er et hidtil ukjendt Ord; men der er ingen Tvivl om dets Betydning. Det kommer af destringi, at skrabes med Badeskraben (strigilis), og vilde saaledes paa Græsk hedde Apoxysterion. Det er altsaa det Rum, hvor den i Lakoniket udpressede Sved blev skrabet af med de nævnte Redskaber, og det varme Badekar er forhaanden for at yde Legemet den sidste Renselse og Pleie.

Paa den anden Side af Ovnen ligge 3 andre Badeværelser, som ere lidt større end de hidtil omtalte. De have deres Indgang fra Palæstrens bageste Søilegang. Det forreste er naturligviis Afklædningsværelset, det næste et Tepidarium eller Sudatorium, det inderste et Caldarium med alveus i den ene Ende og labrum i den anden; men heller ikke her finde vi nogen halvrund Afslutning; Værelset er ligesom de andre langagtigfiirkantet.

Ved Siden af det sidst omtalte Afklædningsværelse ligger en tredie Afdeling af Badene, hvortil man kan gaae ind baade fra den bageste Deel af Palæstren og fra den lille Gade, der

fører ned til det gamle Tempel. Kommer man ind fra denne, eller ad den egentlige Indgang, føres man ind i en lang Gang, ved Siden af hvilken der ligge 4 smaa Værelser hver med sin egen Indgang. Det har været særskilte Badeværelser for dem, der ikke vilde bade sig i Selskab med Andre, men være alene. De ere meget smaa, og den ene Trediedeel indtages af et muret Badekar. Væggene vise kun de raae Mure; man har end ikke begyndt paa at decorere dem. Dette er det første Exempel, man har fundet paa saadanne særskilte Badeværelser.

Imellem disse og de større fælles Badstuer, altsaa ogsaa bagved Palæstren findes et stort Rum med en Vandrende langs med Siderne, der er forsynet med Afløb under Grunden. Det har aabenbart været et Pissoir. Gulvet bestaaer kun af stampet Jord. Væggene ere vel malede, men saa simpelt som muligt; hele Decorationen bestaaer af sorte, gule og hvide Bølgelinier i regelmæssig Vexlen. Publicum har heller ikke viist synderlig Respect for denne Prydelse. Navne og Smaabemærkninger, der ere mere smudsige end moersomme, ere skrevne med Kul hist og her paa Væggen.

Der kunde endnu være mange interessante Bemærkninger at gjøre om disse Bade; men da vi mangle Afbildninger til at anskueliggjøre Billedet, har jeg troet at burde indskrænke mig til denne flygtige Skidse.

Om indskud af *b* og *d* imellem medlyd på gammel Svensk og tildels på gammel Dansk.

Af *K. J. Lyngby.*

I en afhandling »om det ældste fællesnordiske Sprogs Udseende« siger P. A. Munch (Annaler for nord. oldkynd. 1846, side 270) om det ældste Danske og det ældste Svenske: »Assimilationen *nþ* og *lþ* til *nn* og *ll* kjendes ... ikke; der skrives *anþær*, *gulþ*«. I Forn-Svenskans och Forn-Norskans språkbyggnad siger han i § 14: »I F.-Sv. sättas ... mycket ofta *ld*

och *nd* äfven för *ll, nn*, s. *falda* f. *falla, sandr* f. *sannr*. Detta torde kunna uppställas som regel, om bruket icke vore mycket varierande.« Prof. Munchs exempler ere nu rigtignok höjst uheldige, da hverken *anþær, gulþ* eller *falda* for *falla* synes at forekomme; i det mindste hedder det *annær* Vestgøta-lag I. J. 13, 3; *gull* samme lov I. J. 6, 1; *falla* (flertal) Østgøta-lag Eþs. 1, 4. Imidlertid kan det ikke nægtes, at det ligger nær i former som *mundær*, Bjærkøa-ret 14, 2, og *tændær*, Valdemars sjællandske lov 2, 6, at se en overensstemmelse med gotisk *munþs* og *tunþjus*, altså at anse disse svensk-danske former for ældre end de islandske former *munnr* og (entallet) *tönn*. Der lader sig indvende derimod, på den ene side, at til gotiske former med *nþ*, som *anþar*, svare former med *nn*, som det anførte *annar*, på den anden side, at *nd* også findes, hvor gotisk har *nn*, som *brindir*, Vestmanna-lag I. Kr. 5, 5, men gotisk *brinniþ*. Her skal det forsøges at bevise, at brugen ikke er »mycket varierande«, som Munch siger, men at det hele forklares ved en simpel, også i andre sprog anvendt, regel; men inden denne kan fremsættes, er det nødvendigt at omtale et andet lydforhold, der har indflydelse på den.

Det ældre Islandske skrev i visse tilfælde et blot *r* efter en medlyd, hvor man senere skrev *ur*. På gammel Svensk og Dansk bliver selvlyden i almindelighed skrevet, men dog har såvel den danske som den svenske udtale, hver på sin vis, bevaret et minde om det oprindelige forhold. På dansk findes stødtonen (standsende eller stødende tonehold) sædvanlig i oprindelige enstavelsesformer, f. ex. i *en ager*, *en lever*, *tømmer* = (gl.) isl. akr, lifr, timbr, forskellig fra *sager* = isl. sakir. Også på svensk findes en forskel mellem udtalen af de oprindelige enstavelsesord og de oprindelige flerstavelsesord; de svenske grammatikere sige, at *åker, lefver, timmer* udtales med »akut accent«, men *vänner, söner* (= isl. vinir, synir) med »den grave accenten«. Forholdet omtales hos Rydqvist, Svenska språkets lagar II, 139—141 og 165, 166. Forholdet strækker sig videre end til *r*; således har *axel* = isl. öxl, skulder, acut accent, men *axel* = isl. öxull (hjul-) axel, grav accent, Rydqvist II, 20, anm. Den indskudte hjælpelyd er formodentlig svagt udtalt, som et shva, hvilket dels kan væntes ifølge oprindelsen, dels synes at ligge i Rydqvists ord: »*Kinder, änder, händer* ..... blifva ... af oss uttalade som vore de skrifna *kindr, ändr* o. s. v. (jfr. Isl. *kinnr, endr* o. s. v.)«, II, 165. Jeg vover ikke som

fremmed at lægge nogen vægt på, at det endog har forekommet mig, ved at høre begge ordene udtale af en Svensk, at forskellen slet ikke lå i første stavelse, men i sidste; da *axel* = öxl blev udtalt med halvlyd (*ax'l*), *axel* = öxull med tydelig selvlyd i anden stavelse. Hvorledes halvlyden udtrykkes foran *r* i gammel-svenske håndskrifter (*ir*, *er*, *ær*, *ar*), omtales hos Rydqvist I, 308; i Gutalag skrives sædvanlig blot *r* (*sitr*). Et exempel på denne hjælpeselvlyds vaklende natur er det, at den i skånske kirkelov, således som den findes i det Arna-Magnæanske håndskrift nr. 37, 4to (aftrykt i Thorsens udgave af Skånske lov side 77 følg.), sædvanlig retter sig efter rodstavelsens selvlyd; exempler:

akar
sottor *bondor* *nættær*
skiutur *brytyr* *liggir*.

Denne egenskab ved håndskriftet har Schlyter bemærket i sin udgave af skånske lov, side XVI; dog har han for at få et exempel med *e* med urette medtaget *weter*, da dette er = isl. veitir. Den, der har skrevet det, har på ét sted først skrevet *takir*, men siden udpuncteret det og sat *a* ovenover *i* (Thorsen side 81, anm. d).

På gammel Svensk *og* gammel Skånsk *bliver*

1. *et* b *indskudt imellem* m *og* r,
2. „ *imellem* m *og* l,
3. *og et* d *indskudt imellem* ll *og* r, *og*
4. *imellem* nn *og* r;

går en halvlyd foran r, *hindrer den ej indskydelsen.*

Her skal nu anføres beviser, ved hvilke jeg dog for en del kan indskrænke mig til at henvise til Rydqvists Svenska språkets lagar. Her anvendes følgende forkortninger:

VGL. = Vestgøta-lagen,
ØGL. = Østgøta-lagen,
Upl. L. = Uplands-lagen,
Vestm. L. = Vestmanna-lagen,
G. L. = Guta-lagen,
G. S. = Guta-sagan (Historia Gotlandiæ),
alle i Collins og Schlyters udgaver.
Sk. L. (Schl.) = Skånske lov (Skåne-lagen), Schlyters udgave,
Sk. L. (Th.) = Skånske lov, Thorsens udgave,
Sk. K. L. = Skånske kirkelov i A. M. 37, 4to, hos Thorsen i

udgaven af skånske lov side 77—89 på siderne med ulige tal.

1. Et *b* indskydes imellem *m* og *r*.

I navneord:

hamar (klippe, hammer), i hensynsform ental *hambri*, hf. fl. *hambrom*, Rydqvist II, 41.

sumar (sommer), hensynsform *mæþsumbry* (= *miþsumbri*), Rydqvist II, 41.

strombær (ström), nf.; *strom*, gf., Rydqvist II, 26.

holmbær (holm), nf.; *holmi*, hf., Rydqvist II, 27.

limbær (lem), nf.; *lim*, gf., Rydqvist II, 55.

Flere exempler Rydqvist II, 25, 26, 27; om sagen i almindelighed taler han side 35 og 43. Indskydelse i et fremmed navn: *adambær* (Adam), Upl. L. Kk. 1 pr.

I udsagnsord:

cuma (komme), (nf.) G. L. 28, 6; (fl.) Vestm. L. I. Kr. 7; men i nutidens ental *cumbr* G. L. 2, 2; *combir* Vestm. L. I. Kr. 6, 1; *cumbær* Sk. L. (Schl.) 105 = *kumbær* Sk. L. (Th.) 5, 25.

sembr. G. S. 6 *þa en mannum sembr* (når folk enes om); ØGL. G. 1 *æn þem sæmbær a* (hvis de enes).

2. Et *b* indskydes imellem *m* og *l*.

himil (himmel), *vnder himblinom*, Rydqvist II, 39.

gamal (gammel) ØGL. G. 19, 1; *gamblum* (hf. fl.) ØGL. B. 11, 1; *æftir the gamblæ skra* Sk. K. L. side 89.

3. Et *d* indskydes imellem *ll* og *r*. I ældre Vestgøta-lag skrives tildels *þ*, men det betyder næppe noget, da der i dette håndskrift også forekommer (*norþæn*) *af lanþe*, R. 1 pr.

I navneord:

koldær (kuld) VGL. A. 5. 6 (men *kollær* Upl. L. Æ. 12); *hawir*. *moþir tua collæ* VGL. A. 2, 1.

-ualdær, hf. *-uælli* (= völlr, velli), Rydqvist II, 145.

I tillægsord:

aldær (al, hel), *brindær garþær aldær — ællr ok aldær by* Upl. L. V. 24, 1; *by allan* (gf.) samme lov V. 6 pr.; *all lan* (alle tånte ting) VGL. I. R. 10; *ok [fore] all andilik mal* Upl. L. Kk. 13, 2; *mæth allum houoth lot sinum* Sk. K. L. side 81; *allir mæn* VGL. I. Md. 1, 2; *aldragetæ þing* samme lov I. R. 3, 2; *æftir bon aldra skanungæ* Sk. K. L. i begyndelsen.

fuldær þiufnaþær ØGL. Vaþ. 32, 1; *fulþer* VGL. I. R. 9 pr.; *bøte þreia markær fulla* ØGL. R. 5, 1.

uildær ØGL. B. 7 pr.; men *willir* (ligeledes nf. ent.) Vestm. L. I. B. 40, 5. Mod reglen er *wild diur ællær wildæ fughlæ* Sk. L. (Schl.) 101 = *uild diur ællær uildæ fughla* (Th.) 5, 19. Ligeledes *vilð* (intk. fl.) VGL. II. Dr. 39.

I et udsagnsord:

falla (navnef.) G. L. 24, 5; (flertal) ØGL. Eþs. 1, 4; derimod *faldr* G. L. 23, 1; *faldær* ØGL. Kr. 8, 1, Upl. L. M. 11, 1, Sk. L. (Schl.) 98; hos Thorsen på dette sted 5, 17 rigtignok *fallær,* men *falder* 5, 1.

4. Et *d* indskydes imellem *nn* og *r*; i et par ord kan komme *þ* med udskudt *n*.

mundær (mund), hensynsform *munni*, Rydqvist II, 22.

brundær (brønd), men *i brun,* Rydqvist samme sted.

mandr (mand) G. L. 6, 1; *maþr* samme sted; *mann* (gf.) samme sted; ellers *mander, maþer, man,* Rydqvist II, 169.

tan (tand) Upl. L. M. 28, 1; *tan* Sk. L. (Schl.) 100 = (Th.) 5, 18; *tannum* (hf. fl.) G. L. 17, 1; *tendr* G. L. 19, 25; *tændær* Upl. L. M. 30, 4. Sml. Rydqvist II, 155, hvor *tand* vel anføres, men uden bevissted.

kin- (kind) i sammensætning i lovene; Codex Buræanus har i flertal *kindar* d. e. *kind^ar*; Rydqvist II, 155, hvor formen *kind* er uden bevis.

sandr (tillægsord), næmlig *þa en nequar verþr at þi sandr* (når nogen bliver overbevist derom) G. L. 4; *sandær þiuffær* Upl. L. M. 38; *sandær* Sk. L. (Schl.) 108 = (Th.) 5, 38; *sanþær* VGL. þ. 5, 1; *þa en frels cuna verþr at þi san* G. L. 2, 2; *wari san* (intk. fl.) *at sak sinni* Vestm. L. 1. Kr. 9, 3.

annar (anden) Vestm. L. I. B. 15; *aldra annara manna vereldi* G. L. 15; *andra naat* (gf.) Vestm. L. I. Kr. 4, 2; *andrir kirchiu menn* G. L. 3, 3; *som fore aþro fæ sino* Vestm. L. II. M. 1, 1; *aþrir* G. L. 28, 5.

I udsagnsord:

brinna (nf., brænde, ardere) ØGL. Kr. 5 pr., *brindær inne* samme lov Æ. 6, 2 (men *brænnir* indvirkende B. 30); *brændær* Sk. L. (Schl.) 214 = (Th.) 14, 1; samme sted *bran* (fortid).

rindær innan hiul (løber et hjul indenfor) ØGL. B. 18; lidt efter *rinna all fiughur* (løbe alle fire).

(*hann*) *vinnj hanum siex manna aiþ* G. L. 16, 2, men lidt efter *vindr ai drotin aiþi uppi haldit* (formår herren ikke at tilvejebringe eden).

Flere exempler kunne findes hos Rydqvist I. 176—179.

Den her fremstillede regel svarer til de bekendte indskud i andre sprog, græsk *μεσημβρία* af *ἡμέρα*, *ἄνδρες* = *ἀνέρες*, der forekommer hos Homer; exempler på alle fire slags indskud frembyde de romanske sprog: 1) italiænsk *membrare* af latinsk *memorare;* 2) italiænsk *sembrare* af latinsk *simulare* med *l* forandret til *r*; fransk *humble* = lat. *humilis;* 3) spansk *valdré,* fremtid af *valer* (= latinsk *valere*); 4) spansk *tendré* = fransk *tiendrai,* fremtid af sp. *tener* og fr. *tenir.* Sml. Diez, Grammatik der Romanischen Sprachen, 1ste del (2den udgave) s. 200 f., 194 og 206. Der er imidlertid den forskel, at på gammel Svensk og Dansk sættes *d* kun til efter fordoblet *l* og fordoblet *n*, så at det mulig er det sidste *l* eller *n* (det vil, da *l* og *n* i virkeligheden næppe fordobledes, sige den sidste halvdel af *l* og *n*), der går over til *d*. Det omtalte *d* indtræder lige så vel i ord, der på gotisk have *ll* og *nn* (gotisk *alls*, *fulls, brunna, manna, kinnus, brinnan, rinnan*, *spinnan*, *vinnan*) som i ord, der på gotisk have *lþ* og *nþ* (gotisk *vilþeis, munþs*, *anþar*, *tunþus*). Gotiske ord med *lþ* og *nþ* få under andre omstændigheder *ll* og *nn* som på Islandsk, gotisk *gulþ* = *gull* (ØGL. G. 1), gotisk *gaminþi* = *minni* (G. L. 24), got. *kunþa* = *konni* (Upl. L. Æ. 11, 2, nu på Svensk *kunde*). Derimod er der ét ord, hvor gotisk *lþ* svarer til islandsk *ld*, næmlig got. *falþan* (folde) = isl. *falda*, hvis fortidsform dog også skal have kunnet hedde *fell* (S. Egilsson, Lexic. poet. under *falda*); heraf formodentlig navneordet *falda* G. L. 20, 14; i ét ord vakler Islandsk imellem *nn* og *nd*; gotisk *finþan*, *fanþ, funþun* = isl. *finna, fann, funnu* og *fundu* (Gíslason, Um frumparta side 206); *funnin* Upl. L. M. 9 pr. Resultatet bliver altså, at det omhandlede *ld* og *nd* ikke føre tilbage til former, der ere ældre end det islandske *ll* og *nn;* tværtimod forudsætter det *ll* og *nn* som grundlag. Det eneste ord, som mulig kunde være at undtage, er tillægsordet *uildær* = gotisk *vilþeis,* da *wildæ fughlæ* forekommer, men *d* kan være kommet ind fra formen *uildær*. Uregelret står der i Stadfæstelsen på Uplands-lagen *fore þæssum faldum* kort efter at der har stået *ny fall,* og i Upl. L. M. 6

pr. *afald* og *aff fald* med *ld* for *ll*, formodentlig på grund af formen *faldær*.

Indskud, som de, vi her beskæftige os med, findes endnu på Gutland i fremsættende nutid. Exempler: 1) *kuma, kumbur;* 3) *falla, faldur;* 4) *brinna, brindur; vinna, vindur*. Det *t*, der i fortidsformens udlyd fremtræder efter *n* i *brant, vant,* skyldes derimod formodentlig indflydelsen fra ord som *bant* af *binda*. I Dalarne siges *kumb* i nutid af *kumå*, men *simm* af *simma* (svömme); fremdeles siges *briþ* af *brinna*, *wiþ* af *winna;* disse sidste former ere formodentlig dannede således: af *brinnr* kom ved indskydelse *brin(ð)r* og deraf atter ved udskydelse *bri(n)ð(r);* dog må jeg tilstå, at jeg ikke kan se af min kilde, om disse former foruden for 1ste person også gælde for 3dje, som jeg har forudsat. De her anførte gutlandske og dalske former ere hentede fra Säve, De starka verberna i Dalskan och Gotländskan, Upsala 1854.

I Valdemars sjællandske lov (A. M. 455, 12mo) finder jeg som oftest *kumær,* dog undertiden *kumbær* (begge dele kunne ses 3, 13, Thorsen side 61), *i frambræ (armlægh)* 2, 13, *andrum* 2, 14; i 2, 6 findes *tan* to gange (*kin tan, for tan*) og *tændær* 4 gange. I jyske lov (Thorsens udgave = det flensborgske håndskrift) findes *kumær* 2, 74, *fallær* 2, 47, *finnær* 2, 76 uden *b* og *d*, derimod *andræ* 3, 6 ved umiddelbar berøring af *n* og *r; bindær* 2, 91 er = isl. *bindr* og vedkommer os ikke her. Det bliver altsaa uvist, om indskudet af *d* imellem *ll* eller *nn* og *r*, hvor *r* havde en halvlyd foran sig, har strakt sig til Jylland, ja endog, om det har strakt sig til de danske øer.

I nuværende Svensk træder omvendt *ll* hyppig i stedet for oldnordisk *ld: fålla, hålla, kall, qväll, sällan, vålla* (= oldn. falda, balda, kaldr, kveld, sjaldan, valda); på den anden side skrives *vild,* og *guld* ved siden af *gull*. Med hensyn til *nn* og *nd* adskiller skrivebrugen dem omtrent som paa oldnordisk, skønt »*nd* i *land* nästan alltid, i *landet* ofta uttalas såsom *nn*« (Rydqvist, Den historiska språkforskningen i Vitterh., hist. och antiqu. academiens handlingar XX, 121); dette har givet anledning til skrivemåden *utländning*, i hvilket ord *ndn* allerede forekommer i Gustav den 1stes bibel (Rydqvist, anførte sted side 120); altså er vel overgangen af *nd* til *nn* allerede begyndt dengang. Man skriver nu på Svensk *kind, tand*, hvad enten *d* nu er kommet ind fra det gammel-svenske flertal eller blot ved Usikkerhed i skrivningen, fordi *nd* kunde udtales som *nn*. Bestemtere minder *annan,* flertal *andra* om det gammel-svenske forhold.

Vi komme derpå til nuværende Dansk. Omtrent siden reformationen har man skrevet *ld* såvel for oldnordisk *ll* (falde) som for oldnordisk *ld* (holde), samt *nd* såvel for oldnordisk *nn* (mand) som for oldnordisk *nd* (hund). Desuden svarer *nd* i et par ord til islandsk *tn* (*vatn*, *botn*). I disse tilfælde må man ikke tænke på nogen virkelig overgang af *ll* til *ld*, af *nn* til *nd*; overgangen i udtalen er den omvendte; det er *ld* og *nd*, der taber eller assimilerer sit *d*. I udlyden (*muld*, *mund*) udtaler man aldrig *d*; når nogen tror, at han udtaler det, da er grunden den, at stødtonen lader ham mærke en forskel mellem disse ord og ord som *kul*, *hun*. Uden *d* skrives de ord, hvori oldsproget har enkelt *l* og *n*: *hellig*, *sönner* (heilagr, synir), eller hvor *ll* og *nn* er opstået ved assimilation: *mølle* (jyske lov 1, 57 *mylnæ*, islandsk mylna), *igennem* (af í gegnum); ligeledes findes *ll* skrevet i ord af fremmed oprindelse: *billig*, *spille*, *stille* (af tysk oprindelse), *pille* (af italiænsk *pelare*, der atter kommer af *pelo* = latinsk *pilus*, hår; formodentlig er Plattydsk mellemled).*) Ordene *al*, (*hal*), *imellem*, *vælling* (*af vella*, *koge*), *han*, *kan* skrives imod reglen, ligeså *heller*, *hellere*, hvor *ll* endog står for *ld* (heldr), samt retsudtrykket *uvillige mænd* af *vild*, gunst, partiskhed; tidligere skrev man *hand*; i Kristian den 5tes danske lov (Schyths udgave) skrives således *hand*, *hun*. Imod reglen til den anden side er det, at man skriver *svend* = isl. svein-n. Rask mener (Retskrivningslære § 150), at *ld* i *fald* er opstået ved en omsætning af det *dl*, der findes i den nærværende islandske udtale af *fall* (som *fadl*); denne forklaring må forkastes, fordi denne skrivebrug slet ikke er gammel dansk; endnu urigtigere, men vel blot fremkaldt af en forglemmelse, er det, når han forklarer *svend* af den nuværende islandske udtale af *sveinn* som *sveidn*, thi *nn* hører i dette ord ikke til stammen, og de danske ord udgå fra genstandsformen. Ikke engang i ordene *vand*, *bund* er der sket nogen omsætning, men *t* (vatn, botn) er udstødt eller assimileret med det følgende *n*. Det er altså min mening, at forholdet med det nuværende *ld* og *nd* er det, at udtalen gik én vej, skrivningen den modsatte; da man udtalte *binde* (*binda*) på samme måde som *finde* (*finna*), skrev

*) Derimod *pande* med *nd*. Dette ord kommer formodentlig, med Plattysk som mellemled, af latinsk *patina*; sml. Müllenhoff i Groths Quickborn under *pann*, „Pfanne, Stirne“; forholdet imellem de to betydninger ligner forholdet imellem italiænsk *testa*, fransk *tête*, hoved, og latinsk *testa*.

man omvendt *finde* på samme måde som *binde*, næmlig begge med *nd*. Aldeles ligeartet med udstødelsen af *d* i dette tilfælde er bortkastelsen af *b* efter *m* i *lam*, *kam* (*lamb*, *kambr*). Der er endnu en tredje ligeartet overgang, der slet ikke har givet sig tilkende i skrivebrugen, det er overgangen af udtalen af *ng* som to lyd (= gammel græsk *γγ*, nygræsk *γκ*, måske ogsaa *γγ*) til *ng* som én lyd (= *n* foran *k* i *tænke*); islandsk *springa* har først ganeclassens næselyd og dernæst *g*; dansk *springe* har blot ganeclassens næselyd og ingen anden medlyd efter den; når Rask har troet, at der endnu fulgte en medlyd efter (næmlig åndende *g*, Retskrivningslære § 60), da er det denne enkelte medlyds sidste halvdel, som han med urette har ansét for en særegen medlyd. Imidlertid må man formodentlig have kunnet mærke en forskel imellem de lyd, som man skrev *ld*, *nd*, og de lyd, man skrev *l*(*ll*) og *n*(*nn*); en sådan forskel kunde gøres på flere måder; i visse sprogarter udtales nu isl. *ll* (og *ld*) samt *nn* (og *nd*) omtrent som *lj* og *nj*, forskellig fra rent *l* og *n*; ligeså kunde ved *n*-lyden den foregående selvlyds udtale gennem næsen mulig frembringe en forskel; endelig kunde man i udlyden undertrykke eller lydeliggøre *l*-ets og *n*-ets sidste halvdel; noget sådant, som jeg dog ej fuldstændig kan forklare, må ligge til grund for Gerners bemærkning (Epitome philologiæ Danicæ, Kbhvn. 1690, side 31, anmærkningen under siden): »En deel« [Jyder] »som de omkring ved Randers lesper oc med deris Tunge, oc baade skriver oc staver uret. *ut* Kanne p. Kande, Span, Tøn, p. Spand, Tønde, *ita* ganske [,] iblant, han, den, Men [,] vente, Sven pro gandske, iblandt, vendte, Svend, &c. hand, dend [,] Mand.« Der gives ellers et par tilfælde, hvori man virkelig plejer at udtale *d*, skönt måske ikke alle göre det i alle ordene; 1) *d* er lydeligt imellem *l* og *r*, samt imellem *n* og *r*, altså efter den gamle regel, kun må berøringen være umiddelbar; exempler: *ældre*, *forældre*, *skildre* (?), *andre*, *forandre*, *hindre*, *mindre*, *vandre*; 2) *d* er lydeligt foran afledningsendelsen *-ig*: *fyldig*, *gyldig*, *heldig*, *sildig*, *vældig*, *behændig*, *fuldstændig*, *mandig*, *myndig*, *syndig*, *yndig*; grunden er formodentlig den, at de fleste af disse ord ikke tilhøre det daglige livs sphære og man derfor har læst dem, som man skrev dem; *behændig* er tysk *behende*. Der gives endnu et tilfælde 3) hvor *t* bliver föjet til i udtalen efter *l* og *n*, men dette tilfældes forklaring tilhører böjningslæren. Man siger *faldt* af *falde* (*falla*), ligesom man siger *holdt* af *holde* (*halda*); ligeledes siger man

randt af *rinde* (*renna*), ligesom man siger *bandt* af *binde* (*binda*). Da næmlig navneformen havde antaget samme efterlyd, antog også fortidsformen det, men på omvendt måde; forholdet fremstilles ved denne opstilling, hvor de former ere udhævede, hvis udtale (ikke skrivning) har fortrængt den modsatte:

falde	faldt, isl.	*falla*	fèll
holde	*holdt*	halda	*hèlt*
rinde	randt	*renna*	rann
binde	*bandt*	binda	*batt.*

Nogen lighed med denne tilföjelse af *t* har den københavnske udtale af ordet *bold* med *lt* (og stødtone); denne udtale ser jeg mig dog ikke istand til at forklare. Når man siger *kendte* = oldn. *kendi*, da er *nd* ikke gået over til *nt*, men endelsen *te* har trængt sig ind fra ord som *søgte, købte.* — De ord, som i oldsproget havde *ld* udtales altså nu ens med dem, der havde *ll*; de, der havde *nd*, ens med dem, der havde *nn*. Forskellen iagttoges derimod nöje på gammel Dansk; f. ex. i jyske lov 3, 4 *skiold*, men *full*; i 3, 2 *bondæ, sændæ*, men *man*. Denne forskel er svunden, men den er ikke svunden uden at efterlade sig følger. Foran *ll* og *nn* blev *a* bevaret; foran *ld* gik *a* altid, foran *nn* stundom over til *å*:

falde = falla, *holde* = halda,
mand = mann (gf.), *hånd* = hand-ar (ejef.);

når man siger *vold* (= oldn. völlr), har det formodentlig den grund, at *v* ved fremadvirkende omlyd har omlydt *a*, ligesom *våge* er opstået af isl. *vaka*, *vogn* af *vagn*; grunden til, at man siger *bold* med *å*, véd jeg ikke; i navneordet *bold* er det måske *u*-omlyd som i oldn. *böllr*. Fremdeles er forskellen imellem det oprindelige *nn* og det oprindelige *nd* skyld i, at *u* i *mund* (oldn. gf. *munn*) udtales med *o*-lyd, men *u* i *hund, stund* med skarpt *u* (*hundr*, *stund*). Tabet af forskellen imellem oprindeligt *nn* og oprindeligt *nd* har stundom sammenblandet ord, der ej vedkom hinanden. Saaledes svarer udsagnsordet *vinde* både til oldn. *vinna* og til oldnordisk *vinda*; det første i forbindelsen vinde sejr, det andet i betydningen vinde garn. Når man siger, at *lægge vind på noget* (svensk *lägga sig vin* (*vinn*) *om, vinlägga sig*), da har *vind* i denne betydning (omsorg, flid) intet at göre med det almindelige ord *vind* (= isl. vindr), men havde fra først af intet *d*, da det kommer af *vinna;* i Kong Birgers stadfæstelse af Uplands-lagen står der *at han laghþi win a*; se Rydqvist II, 83, og sml. Aasens norske ordbog under *vinn.* I

ordsproget *morgenstund har guld i mund* betyder *mund* hånd; islandsk *morgunstund hefur (ber) gull i mund*; rimet kræver også i det danske ordsprog skarpt *u*, medens *o*-lyden i det sædvanlige *mund* fører tilbage til *munnr*. Grunden til, at oldnordisk *enni* gav plads for *pande*, er måske den, at det var udsat for forveksling med *endi* (ende); Lucidarius har *ænneth* om panden (hos Brandt 46[15]); dog forekommer også *pannen* deri (8[21]), men om hjærneskallen, ligesom Valdemars sjællandske lov 2, 12 har *hiærnpannæn*.

Det *ld* og *nd*, som forekommer på gammel Svensk og gammel Dansk og som ikke svarer til islandsk *ld* og *nd*, men til *ll* og *nn*, står altså ikke i nogen forbindelse med gotisk *lþ* og *nþ*, og paa den anden side er det kun ved svage bånd knyttet til det *ld* og *nd*, som i nuværende dansk skrivebrug svarer til islandsk *ll* og *nn*.

Strøbemærkninger.

Af *J. N. Madvig*.

Man har gjort mig den Ære at anmode mig om et Bidrag til det første Hefte af nærværende Tidsskrift og jeg har lovet det, idet jeg gjerne vilde, at der skulde findes et Vidnesbyrd om den Deeltagelse og Glæde, hvormed jeg hilser et Foretagende, som fremkaldes væsenlig af en yngre Slægts Interesse for de Studier og den Gjerning, der for mig have saa stor Betydning. Men da jeg hverken har en sammenhængende Afhandling af passende Omfang liggende færdig eller Leilighed til nu at udarbeide en saadan, maa jeg, saa godt jeg kan, afgjøre min Forpligtelse ved Meddelelsen af et Par mindre Bemærkninger, hvoraf maaskee de to kunne have en vis særlig Interesse derved, at de angaae Steder, som enhver Skolemand stundom skal forklare. De ere alle forekomne i mine Forelæsninger, de to første i indeværende Semester.

1. *Platons Protagoras 327 D. Pherekrates's Komoedie οἱ ἄγριοι.*

Paa det angivne Sted af Platons Protagoras lader Platon den Sophist, af hvem Dialogen har Navn, sige, at alle Menne-

sker, der leve i ordnede borgerlige Samfund, ere indtil en vis Grad dannede til Retfærdighed og maae erkjendes for at besidde Noget deraf, naar de sammenlignes med Mennesker, der tænkes ikke at have været under saadan Tugt, men at være nogle Vilde (*ἄγριοί τινες*), saadanne som dem, Digteren Pherekrates „ifjor opførte (lod optræde i den Komoedie af dette Navn, som opførtes) ved Lenæerhelligdommen." Han tilføier derpaa, at Sokrates, hvis han kom imellem slige Mennesker, ligesom Menneskehaderne imellem hiint Chor, vilde være glad ved at træffe paa en Eurybatos og Phrynondas (ellers Typerne for den frækkeste Uretfærdighed) og vilde jamre sig i Længsel efter de i Athenen levende Menneskers Slethed (som dog ringere og taaleligere). (*Ἡ σφόδρα ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνθρώποις γενόμενος, ὥσπερ οἱ ἐν ἐκείνῳ τῷ χόρῳ μισάνθρωποι, ἀγαπήσαις ἄν, εἰ ἐντύχοις Εὐρυβάτῳ καὶ Φρυνώνδᾳ, καὶ ἀνολοφύραι' ἂν ποθῶν τὴν τῶν ἐνθάδε ἀνθρώπων πονηρίαν.*) Den heri liggende Antydning af Indholdet af Pherekrates's ogsaa andensteds nævnte Komoedie, af hvilken Meineke (Fragm. Poet. Comoed. Antiquæ I, 254 ff.) anfører 12 Brudstykker, have baade Platons Fortolkere for det platoniske Steds Forklarings Skyld søgt at give en bestemt Skikkelse og de, der have skrevet om den gamle attiske Komoedies Levninger, navnlig Meineke i hans Historia critica Comicorum Græcorum p. 73 ff., have forsøgt det Samme med den Interesse, som knytter sig til Dannelsen af en Forestilling om et tabt Kunstværks Heelhed af faa og svage Antydninger og Levninger. De have imidlertid, som mig synes, ikke ganske truffet det, der baade svarer til Antydningen hos Platon og til den gamle Komoedies Form og Vedtægt. Den kunstige Bygning, som Heinrich (1813) i en egen Afhandling opførte med den Art af Genialitet, der væsenlig bestaaer i Mangel paa Besindighed og Kritik, er det overflødigt at omtale efter Meineke; Heindorf (1810) var allerede paa en i ethvert Tilfælde bedre Vei, som ogsaa Meineke følger. Begge disse Lærde gjøre „Menneskehaderne" til Choret i Komoedien; men medens Heindorf lader dem træffe sammen med nogle fra dem selv forskjellige „Vilde", og der gjøre belærende og afskrækkende Erfaringer, sammenblander Meineke (S. 80) Menneskehaderne og de Vilde. En lidt nøiere Betragtning af Stedet hos Platon vil let overtyde om, at Sokrates imellem de aldeles lovløse Mennesker sammenstilles med „Menneskehaderne imellem hiint Chor" (*οἱ ἐν ἐκείνῳ τῷ χόρῳ μισάνθρωποι,*

nemlig *οἱ ἐν ἐκ. τ. χ. γενόμενοι μισ.*), saa at Menneskehaderne ikke ere en Bestanddeel af Choret, men en Modsætning dertil, medens Choret aabenbart er de Vilde (*ἐν ἐκείνῳ τῷ χόρῳ* visende tilbage til *οἱ ἄγριοι*). Dette er nu ogsaa aldeles nødvendigt efter den attiske Komoedies Form. En attisk Komoedie kunde ikke dreie sig om Chorets Skjæbne og de Erfaringer, det gjorde; Choret var et Sideelement til Hovedpersonerne og Handlingen. Paa den anden Side kunde en saadan heel Klasse som „de Vilde" kun optræde og finde en Plads som Chor, og at de vare dette, viser Komoediens Navn, der, som ved de otte af Aristophanes's opbevarede elleve Komoedier, er taget af Choret. Hele Allusionen og Sammenligningen hos Platon bliver nu ganske klar, naar man tænker sig, at i hiin Komoedie et Par Menneskehadere, kjede af al Athenens og Civilisationens Slethed, droge ud imellem vilde Mennesker for at finde et bedre Hjem (omtrent som Peisthetairos og Euelpides i Aristophanes's Fugle, men af andre Bevæggrunde), men fandt sig slemt skuffede. For at de kunde træde i direct Berørelse med de Vilde, der samlede udgjorde Choret, maatte sagtens fra disses Side en enkelt Høvding eller flere, som Fugleherskeren hos Aristophanes optræde som Person.

2. Platons Protagoras 346 B. Simonides's Digt til Skopas.

I den spidsfindige Forklaring, som Sokrates (spøgende) giver af Simonides's Digts Sammenhæng og Tankegang, lader han Simonides, der havde sagt: Jeg roser og elsker alle, hvo som ikke med Villie gjør noget Stygt; mod Nødvendigheden kæmpe ikke engang Guderne (*πάντας δὲ ἐπαίνημι καὶ φιλέω, ἑκὼν ὅστις ἔρδῃ μηδὲν αἰσχρόν· ἀνάγκῃ δ' οὐδὲ θεοὶ μάχονται*), ved en urigtig og unaturlig Ordforbindelse sige: „Jeg roser og elsker med Villie alle, hvo som o. s. v." (*ἑκών* henført til det Foregaaende). I den hertil knyttede Betragtning bemærker han da: *πολλάκις δέ, οἶμαι, καὶ Σιμωνίδης ἡγήσατο καὶ αὐτὸς ἢ τύραννον ἢ ἄλλον τινὰ τῶν τοιούτων ἐπαινέσαι καὶ ἐγκωμιάσαι, οὐχ ἑκὼν ἀλλ' ἀναγκαζόμενος.* Disse Ord oversætter og forklarer man nu, saavidt jeg seer, eensstemmigen: „Ofte troede, tænker jeg, ogsaa Simonides selv at maatte, ikke med god Villie, men nødtvungen, rose og prise enten en Tyran eller en anden af den Slags Mennesker," idet man beraaber sig paa, at Infinitiven *δεῖν* stundom udelades efter *ἡγοῦμαι* og Verber

af beslægtet Betydning. Denne Ellipse hører nu ganske vist til de opdigtede (— kun ἀξιοῦν betyder aldrig hos Platon og hans Samtidige simpelt hen at mene, men at ansee for rigtigt, forlange o. s. v., saa at δεῖν ikke behøves —), og ἡγοῦμαι ποιῆσαι betyder for en Græker ene og alene: jeg troer at have gjort; s. min græske Syntax § 172 a og de hertil hørende Bemerkungen über einige Punkte der griechischen Wortfügungslehre, Göttingen 1848, S. 29 ff., og der behøves heller slet ingen anden Forklaring, ja den er den ene Sammenhængen fuldkommen tilfredsstillende. Simonides, siger Sokrates, skrev hine Ord med Bevidstheden om, hvad han som Digter af Seierssange ofte havde gjort (maattet gjøre). — Jeg har gjort opmærksom paa denne lille Feiltagelse, der forresten beroer paa Mangelen af den først af mig opstillede Begrændsning af Infinitivaoristens Tidsbetydning, for til Rettelsen at føie et Par Ord om Simonides's Digts virkelige Tankegang og Sammenhæng, saaledes som den fremgaaer af de forskjellige Brudstykker og Antydninger hos Platon. Eftertrykket deri laa nu vist ikke, saaledes som man ogsaa nylig, optagende et hos Platon i Forbigaaende henkastet Indfald, har meent, paa den fine Modsætning imellem at blive og at være god, saaledes at Simonides, der selv sagde, at det var vanskeligt at blive god, skulde have dadlet Pittakos, fordi han havde sagt, at det var vanskeligt at være god, hvor Daddelen altsaa skulde ligge i, at han blot havde sagt vanskeligt, da han burde have sagt umuligt, Noget, der aabenbart lægges udenfra ind. Simonides maatte som den betalte Leilighedsdigter i dette Digt besynge en Mand, i hvis Liv og Vandel, han vidste, at der efter hans græske Landsmænds Mening var Pletter og Skygger; ligesom Pindaros i flere end eet Digt, ignorerer han ikke, hvad han saaledes vidste, rørte sig hos hans Digts Tilhørere og Læsere, men gaaer apologetisk ind paa Sagen, idet han lærer Mildhed og Billighed i Bedømmelsen. „Det er vanskeligt, begynder han, at blive en i Sandhed god Mand, uden Daddel;" (herpaa ligger Eftertrykket;) det er, vedbliver han (344 C.) efter de menneskelige Vilkaar ikke muligt andet, end at en Mand ligger under og bliver slet (begaaer enkelte urigtige Handlinger), naar uimodstaaelig Omstændigheds Magt (ἀμήχανος συμφορά) overvælder ham; Manden er derfor i sin Færd afhængig af Lykke og Skjæbne og ikke altid sig selv liig; bedst og længst gode ere de, hvem Guderne elske (344 E., 345 C.); Simonides vil

derfor ikke søge og kræve det Umulige, men være tilfreds med og rose den, der blot ikke frivilligen handler slet; Nødvendigheden kunne ikke engang Guderne modstaae (345 C. D.); for ham er Alt skjønt, hvori ikke noget reent Hæsligt er indblandet (346 C.). Fra dette Standpunkt og med denne Maalestok kan han nu ikke bifalde Pittakos's Sætning, at det er vanskeligt at være god (i Almindelighed, naar der ikke gjøres Krav paa en over de menneskelige Forhold liggende absolut Fuldkommenhed).

3. *Virgils Æneide 1ste Bog V. 321—324.*

Det gjør et besynderligt Indtryk, naar man i et gammelt Skrift, som i Aarhundreder har været læst i Skolerne, som mangfoldige Gange er paa Tryk forklaret og oversat i alle nyere europæiske Sprog, støder paa et Sted, ved hvilket Ingen har yttret mindste Tvivl eller fundet mindste Vanskelighed og om hvilket man dog føler sig overbeviist, at det, saaledes som det almindelig forklares, indeholder aabenbare Forkeertheder, der ikke kunne tilregnes Forfatteren. Man studser og giver kun langsomt og modstræbende efter for Grundenes Magt, og efterat man er bleven fuldkommen enig med sig selv, føler man en vis Sky for at fremtræde med en Paastand, der indirecte anklager saamange andre Læsere og Bearbeidere for lidt Tankeløshed. Man gjør da vel i at begynde med den Tilstaaelse, at man selv adskillige Gange er gaaet hen over Stedet ligesom Andre uden at støde an. Fra en anden Side er det endda ikke saa aldeles uforklarligt, at en saadan Overseen af, hvad der ligger nær, en enkelt Gang kan finde Sted i de allerbekjendteste Oldtidsskrifter, der ere stadig Skolelæsning. Hos de Allerfleste udøver den tidlig paa Skolebænken tilvante Opfatning af et Sted en Indflydelse, der holder Reflexion borte, hvor den ellers vilde indtræde; mange udmærkede Philologer komme desuden sjelden i en modnere Alder til i det Enkelte at gjennemprøve just slige Skrifter eller Dele af Skrifter, f. Ex. i Anledning af Forelæsninger. Muligt er det jo ogsaa, at En eller Anden kan have havt Tvivl, men undertrykt den. I det ovenfor nævnte Sted af Virgil spørger, som bekjendt, Venus, der i Skikkelse af en skjøn jomfruelig Jægerinde møder Æneas og Achates, disse, for at indlede en Samtale, om de ikke have seet en af hendes Jagtsøstre:

Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.

Venus skildrer altsaa sin Jagtsøster som bærende Pilekoggeret og en Losses Skind opbundet om Livet. Denne Skikkelse er utænkelig og kunde ikke falde Virgil ind, først fordi de gamle Digtere og Kunstnere aldrig have fremstillet deres Jægerinder, den skjønne Dianas Efterlignerinder, klædte i Dyrehuder, der tilhøre den raa Krafts og Vildhedens Repræsentanter, imellem Guderne Pan, Herakles, og stundom den vilde Bacchos, imellem Qvinder stundom Bacchantinderne, dernæst fordi Venus selv, hvem Jagtsøsteren i den hele ydre Fremtræden maa ligne, er skildret (318 ff.) med Buen, med flagrende Haar og med opkiltet let Jagtdragt *(nodo sinus collecta fluentes)*, som en spartansk Jomfru, ikke med Dyrehud. Til denne Forkeerthed i det fremstillede Billede selv kommer den forkeerte Modsætning mellem *errantem — aut spumantis apri cursum clamore prementem.* Æneas og Achates kunde ikke ved den hurtig forbifarende Jægerinde opdage og Venus ikke spørge om en Modsætning imellem en Omflakning eller Faren vild (hvorledes man nu vil oversætte *errantem)* og en Forfølgelse af Vildtet; Forfølgelsen medførte selv en Omstreifen *(errare)*. Hvori den virkelige af Digteren tilsigtede Modsætning ligger, vise de to med mellemstaaende *aut* i samme Casus sammenstødende Navne paa Dyr, der begge vare Gjenstand for dristig og ædel Jagt *(lyncis aut apri)*, begge med tilføiet Charakteristik *(maculosæ — spumantis)*. Jeg paastaaer altsaa, at Virgil har forbundet *lyncis aut apri cursum clamore prementem* og ved *et* føiet denne Skildring af Jagtbeskæftigelsen til Antydningen af Jagtdragten *(succinctam pharetra)* og sat begge Dele i Apposition til det almindelige *errantem.* „Siger mig, om I have seet en af mine Søstre streifende om her," (endnu er det ubestemt, af hvilken Art denne Søster er; nu følger Beskrivelsen:) „ombunden med Koggeret og forfølgende en plettet Los eller et skummende Vildsvin." Der bliver tilbage at gjøre Rede for *tegmine.* Virgil kan maaskee have sagt „en paa Huden plettet Los," saa at *tegmine* hører bestemmende til *maculosæ*; men denne Tilføielse er unegtelig overflødig og mat, og det er derfor høist sandsynligt, at Virgil har skrevet, som der staaer i det ikke daarlige Haandskrift Mentelianus primus (og maaskee,

naar nærmere sees efter, i flere og ældre, hvorom Ribbeck vil skaffe os Vished): *maculoso tegmine lyncis*, en Los med plettet Hud, en Omskrivning for Versets Skyld istedenfor det blotte *maculosæ lyncis*, der er aldeles virgiliansk (*per mille coloribus arcum*, den tusindfarvede Bue, o. s. v.).

4. *Horats's Oder, 2den Bog, 18, V. 11—14.*

Den Bemærkning, jeg forudskikkede ved det foran omhandlede Sted af Virgil, er der al Anledning til at gjentage ved dette Sted af Horats. Jeg troer ikke, at det tidligere er faldet Nogen ind, eller i det Ringeste ikke, at det er yttret af Nogen, at i de bekjendte Vers om Horats's Tilfredshed med sin Stilling og med hvad der er gjort for ham af Mæcenas:

nihil supra
Deos lacesso nec potentem amicum
Largiora flagito,
Satis beatus unicis Sabinis,

Ordet *satis* var Andet end Adverbiet eller at Ordene skulde oversættes anderledes end: „rig nok ved mit eneste sabinske Landgods." Først i Conrector Lembckes Udgave af Horats's Oder og Breve (Kbhvn. 1855) er dette Sted efter en af mig oftere fremsat Forklaring forsynet med følgende korte Anmærkning: „*Sabinis* forb. m. *satis*, min Sabinereiendom (*sata*, Marker)." Jeg forundrer mig næsten over min Vens Mod til, ved saa kort (efter Udgavens hele Indretning) at give denne Forklaring, at udsætte sig for den Daddel, at han ved en mærkværdig Tankeløshed har forvexlet Adverbiet *satis* med Ablativen af *sata*. Forvexlingen er rigtignok, men i omvendt Form, begaaet af alle de øvrige Fortolkere og Oversættere. Studerende, som have seet Forklaringen i Lembckes Udgave og hørt, at den skrev sig fra mig, have spurgt mig om Grunden til at forstaae *satis* saaledes som Ablativ af *sata*, og jeg skal da kort angive den. Den ligger med fuld Nødvendighed og saaledes, at der for den antike Læser ikke opstod mindste Tvivl eller Tvetydighed, i Fleertallet *Sabinis* og i *unicis*. Horats bekræfter paa flere Steder (Brevene, 1, 14, 3; 1, 16, 1 ff.; 1, 18, 104 ff.) tydelig nok, hvad der staaer i Svetons Levnetsbeskrivelse, at han eiede een sabinsk Landeiendom, efter Romernes Udtryksmaade, eet Sabinum. Nu er der vel Ord, som de latinske Digtere meget frit bruge i Fleertallet om det enkelte Begreb eller den enkelte

Ting; men til disse Ord høre ingensinde Navnene paa ydre bestemte Localiteter, endsige Eiendomme; Ingen har nogensinde sagt *Tusculana* for *Tusculanum* om en Eiendom ved Tusculum, ligesaalidt som *Capuæ* eller *Campaniæ* for *Capua, Campania.* Altsaa kunde Horats ikke betegne sin sabinske Eiendom ved *Sabina* (substantivisk), og endnu mindre kunde han gjøre det saaledes, at han tilføiede det Eenheden bestemt og stærkt udhævende *unica.* Dette *unica* udelukker ogsaa enhver Forklaring af *Sabina* om flere sabinske Landeiendomme (i Modsigelse med Efterretningerne) eller om den enkelte som tænkt opløst i flere Stykker; thi Betegnelsen af Nøisomheden gaaer aldeles tabt, naar Horats istedenfor een Eiendom nævner Eiendomme i eet Landskab; det maatte nemlig da *unica Sabina* være (udelukkende en yderligere Besiddelse af *Lucana, Campana* o. s. v., skjøndt udentvivl imod Sprogbrugen); denne Betegnelse fremkommer derimod rigtigt og kraftigt ved Udtrykket *sata unica Sabina,* min eneste Sædemark i Sabinerlandet. Den romerske Læser averteredes ved *unicis Sabinis* aldeles tilstrækkeligt om og tvanges til den rigtige Opfatning af *satis*; kun vi, der idelig læse eller høre Adverbiet, men i vore sparsomme Indtryk af romersk Tale sjelden støde paa Ablativen eller Dativen *satis* og som ikke have en levende Følelse for, hvad der ligger i *unicis Sabinis* kunne troe, at Digterens første Læsere maatte studse og vakle i Opfattelsen af *satis.* De standsede ikke meer og forbandt ikke meer *satis beatus* end Virgils Læsere i 3die Ecloge V. 82 *(Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis)* fristedes til at forbinde *dulce satis* i Betydningen „södt nok". At nu istedenfor det lidt matte *satis beatus* (— *beatus,* der er noget Andet end det simple *dives,* har ikke, især for Digteren, en meer eller mindre tilstrækkelig Grad —) træder det kraftige *beatus* (rig ved min ene Sædemark), bør heller ikke forbigaaes. Naar jeg iøvrigt seer, med hvilken Iver de nyeste Fortolkere af Horats's Satirer vise fra sig den dem (af Professor, forhenværende Rector Thortsen og samtidig af en tydsk Philolog) tilbudte Løsning af alle Vanskeligheder i Satirernes anden Bog 2, 29 ved i Ordet *magis* at erkjende det sjeldnere Substantiv istedenfor Adverbiet (hvorved rigtignok Leiligheden til adskillige utrolige grammatikalske Kunststykker tabes), saa veed jeg, hvad der ogsaa vil skee ved dette Sted i Oderne.

Conjecturalkritiske Opgaver.

Af *J. N. Madvig.*

Conjecturalkritik, overhovedet Verbalkritik, skal ikke drives af enhver Philolog; men da vi idelig maae bruge Conjecturalkritikens Resultater, skal (skulde) enhver Philolog have en rigtig Forestilling om, ad hvilken Vei, i hvilke Tilfælde med fuld Sikkerhed og i andre Tilfælde med hvilken Tilnærmelse til Sikkerhed Opgaven kan stilles og løses og Resultatet findes. Ligesom jeg derfor overhovedet baade i Praxis og Theori har stræbt efter at paavise og kræve en videnskabelig Methode i Verbalkritikens, specielt Conjecturalkritikens Udøvelse, saaledes har jeg navnlig ogsaa oftere peget hen paa Analogien imellem den conjecturalkritiske Opgave og den algebraiske Ligning, idet det ogsaa ved hiin kommer an paa først at bevise, at i et vist Sted de omgivende og concurrerende Factorer for at frembringe en med sig selv stemmende og i Sammenhængen indpassende Mening kræve paa et Punkt noget Andet, end der staaer skrevet, og dernæst at ordne og fastholde disse bestemmende Factorer saaledes, at Søgningen af det, der savnes, falde indenfor bestemte Grændser (Ord af en vis Betydning o. s. v.) og det Fundne finder en sikker og afgjørende Prøve for dets Rigtighed i selve Indpasningen og Tilslutningen, medens jeg tillige altid har stræbt at udskille de Tilfælde, hvor Factorerne ikke ere tilstrækkelige til en aldeles sikker Løsning, maaskee ikke engang tilstrækkelige til bestemt Afgjørelse af Spørgsmaalet, om en Feil virkelig finder Sted. Kun maa det erindres, at den rigtige Methode og Opstilling af Factorerne ikke umiddelbart giver Kritikeren (som Mathematikeren) selve Løsningen; den Tanke, den specielle Vending af Tanken, det Ord, den Form, der behøves og passer, skal søges paa en overordentlig viid Mark, hvis Enkeltheder selv den meget Lærde ikke altid har nærværende paa rede Haand; herfra skal det falde den Søgende ind, naar Sindet er oplagt og vant til at see sig om. Til at klare og oplyse hele dette Forhold og til at godtgjøre Sikkerheden af den rigtige Methodes Resultater er det oftere forekommet mig hensigtsmæssigt at henstille for Andre, især Yngre, som Opgaver med Antydning af Conjecturens Nødvendighed og af den Retning, hvori der skal søges, saadanne Steder, i hvilke en aldeles sikker og slaaende Forbedring allerede er gjort, for ved Gjentagelsen af den samme Løsning at frem-

bringe Tiltro og Overbeviisning. Men bruger man hertil Rettelser, der allerede findes i trykte Skrifter, vil den, der skulde øve sig, let lede efter Rettelsen der istedenfor hos sig selv og han vil savne den Tilskyndelse og den Art af Løn, som ligger i at finde Noget, der vel forudsættes fundet af den, der stiller Opgaven, men dog endnu intetsteds er sagt eller bekjendtgjort. Man maa da bruge hidtil ikke bekjendtgjorte, altsaa i Almindelighed sine egne, sikkre Rettelser af utvivlsomme Feil. Alt kommer nu rigtignok an paa, at man ikke skuffer sig selv med Hensyn til Feilens og Rettelsens Evidents. Jeg haaber ikke at have gjort dette ved efterfølgende Steder af græske og latinske Skribenter, paa hvilke jeg ønsker og venter, at en og anden yngre Philolog vil forsøge sig; mine Rettelser har jeg meddeelt en af dette Tidsskrifts Redacteurer, Dr. Forchhammer; de skulle blive trykte i næste Hefte under mit eget Navn, hvis ikke en Yngre tager dem fra mig.

1. *Platon Philebos S. 58 B.*

I Udviklingen af de forskjellige Arter og Trin af Indsigt og Viden (*ἐπιστήμη*) siger Sokrates til Protarchos, at *ἡ τοῦ διαλέγεσθαι δύναμις* ikke vilde vedkjende sig dem, hvis de foretrak nogen anden *ἐπιστήμη* for den. Denne Yttring fremkalder det Spørgsmaal af Protarchos, hvilken Kunst og Indsigt man skal forstaae herved (hvilket Indhold den gaaer ud paa): *Τίνα δὲ ταύτην αὖ δεῖ λέγειν*; hvorpaa Sokrates svarer: *Δῆλον ὅτι ἣ πᾶσαν τήν γε νῦν λεγομένην γνοίη. Τὴν γὰρ περὶ τὸ ὂν καὶ τὸ ὄντως καὶ τὸ κατὰ ταὐτὸν ἀεὶ πεφυκὸς πάντως ἔγωγε οἶμαι ἡγεῖσθαι ξύμπαντας, ὅσοις νοῦ καὶ σμικρὸν προσήρτηται, μακρῷ ἀληθεστάτην εἶναι γνῶσιν.* I Ordene *δῆλον ὅτι ἣ πᾶσαν* — *γνοίη* ligger en Feil aldeles tydelig for Dagen; thi om man end indskjød det for Optativen *γνοίη* aldeles nødvendige *ἄν* (som i Relativsætningen vilde give en skjæv Tanke: en Viden, der vel turde —), saa er det dog den forkeerteste Betegnelse, der kan tænkes, af Dialektiken, at den kjender alle de øvrige Indsigter, ligesom de i det foregaaende omtalte enkelte Arter af Indsigt umulig kunne betegnes ved *πᾶσα ἣ γε νῦν λεγομένη*. Den følgende Sætning (*τὴν γὰρ περὶ τὸ ὂν* o. s. v.) viser heller ikke hen til en foregaaende Angivelse af den antydede Indsigts og Kunsts Art, — thi denne Angivelse indeholdes i denne Sætning selv, — men til en ved *γάρ* bekræftet Yttring om, at det da ikke kunde være vanskeligt at finde, hvilken det var, Sokra-

tes meente, at kjende den, han antydede (τήν γε νῦν λεγομένην). Hvorledes fremkommer denne rigtige Mening ved Rettelse af ἢ πᾶσαν?

2. *Thukydides III, 38, 2.*

I Kleons Tale mod Mytilenæerne hedder det, at han undrer sig, om Nogen vil opstille den Paastand (ἀξιώσει ἀποφαίνειν), τὰς μὲν Μυτιληναίων ἀδικίας ἡμῖν ὠφελίμους οὔσας, τὰς δὲ ἡμετέρας ξυμφορὰς τοῖς ξυμμάχοις βλάβας καθισταμένας. Der skal aabenbart betegnes en urimelig og selvmodsigende Paastand, hvori ikke paa begge Sider samme Forhold antages. At nu Athenæernes Ulykker (αἱ ἡμέτεραι ξυμφοραί) blive til Fordærv for de Forbundne (τοῖς ξυμμάχοις βλάβαι), danner slet ingen saadan Modsætning til det første Led (at Mytilenæernes Uret er nyttig for Athenæerne); det er overhovedet slet ingen Forbindelse imellem disse to Ting og der er ikke mindste Anledning til her at berøre Athenæernes Uheld og deres Forhold til de Forbundne. Det nytter derfor heller ikke, som man har villet, at tilsætte et οὐ. Krüger har søgt at faae en Modsætning ud ved istedenfor τὰς δὲ ἡμετέρας ξυμφοράς at sætte τὰ δὲ ἡμέτερα ξύμφορα, vore Interesser; men foruden det lidet Sandsynlige i Forandringen fremkommer heller ikke derved paa nogen Maade en rigtig Modsætning og Modsigelse, og Athenæernes „Interesser" have heller ikke Noget at gjøre her. Der kan overhovedet intet nyt Subjectsbegreb indtræde, men Modsætningen til τὰς τῶν Μυτιληναίων ἀδικίας er τὰς τῶν Ἀθηναίων, τὰς ἡμετέρας. Ere, siger Kleon, Mytilenæernes Forurettelser og Overgreb, som Nogle ville bilde os ind, endog nyttige for os, saa maa det Samme gjelde om Forurettelser fra vor Side; de kunne da ikke være de Forbundne til Skade (men maae være dem til Nytte). Da altsaa de enkelte Dele i de to Sætninger eller Led correspondere saaledes, at til τὰς μὲν Μυτιληναίων ἀδικίας svarer τὰς δὲ ἡμετέρας, med hvilket Pronomen man urigtig har forbundet ξυμφοράς, og τοῖς ξυμμάχοις til ἡμῖν, saa spørges, hvorledes man bærer sig ad for af det Øvrige ξυμφορὰς — βλάβας καθισταμένας at faae det til ὠφελίμους οὔσας svarende (modsatte og modsigende) Prædikat.

3. *Thukydides IV, 86, 3.*

Brasidas frалægger sig i sin Tale hos Akanthierne den Hensigt eensidig at begunstige et enkelt politisk Parti i de Stæder,

der slutte sig til ham: *οὐ γὰρ ξυστασιάσων ἥκω οὐδὲ ἀσαφῆ τὴν ἐλευθερίαν νομίζω ἐπιφέρειν, εἰ τὸ πάτριον παρεὶς τὸ πλέον τοῖς ὀλίγοις ἢ τὸ ἔλασσον τοῖς πᾶσι δουλώσαιμι.* Var Meningen: „Jeg bringer ikke en forvansket (*ἀσαφής*) Frihed", vilde *νομίζω* være aldeles overflødigt; men for at passe denne Mening ind, maa man endda tage sin Tilflugt til en, trods Thukydides's Stiils Haardhed i Talerne, aldeles umulig Ellipse, idet man lader den tilføiede Betingelsessætning referere sig til en uden nogensomhelst Antydning underforstaaet Sætning: *οἷαν ἂν ἐπιφέροιμι*. Hvorledes faaer man ved en yderst let Rettelse af *ἀσαφῆ* en Hovedsætning ud, hvortil *εἰ — δουλώσαιμι* passer? „Jeg troer, at jeg ikke —, hvis jeg gjorde enten den ene eller anden Deel af Borgerskabet til Træl af den anden."

4. Pausanias, Beskrivelse af Grækenland, II, 2, 2.

Τάφους δὲ Σισύφου καὶ Νηλέως — οὐκ ἂν οὐδὲ ζητοίη τις ἐπιλεξάμενος τὰ Εὐμήλου. Forbindelsen *οὐκ ἂν οὐδέ* for *οὐδ' ἂν* er urigtig (skjøndt naturligviis *οὐκ* ellers saare ofte forstærkes ved paafølgende *οὐδέ*) og Haandskrifterne have *οὐδ' εἰ*. Hvad ligger skjult i *οὐδ'*, hvorved *εἰ* bliver rigtigt? Man maa tænke paa en særlig Stilling af *ἄν*, der ikke kan løsrives fra *ζητοίη*.

5. Aristophanes, Thesmophoriazusæ 150.

Den qvindagtige og qvindeklædte Tragoediedigter Agathon beraaber sig paa, at Digteren maa indrette sit Væsen efter sine Dramer; naar han f. Ex. skriver Qvindedramer, maa ogsaa hans Legeme have Andeel i det qvindelige Væsen:

149. *Χρὴ γὰρ ποιητὴν ἄνδρα πρὸς τὰ δράματα,*
Ἃ δεῖ ποιεῖν, πρὸς ταῦτα τοὺς τρόπους ἔχειν.
Αὐτίκα γυναικεῖ' ἢν ποιῇ τις δράματα
Μετουσίαν δεῖ τῶν τρόπων τὸ σῶμ' ἔχειν.

Digterens Væsen bør stemme med de Digte, han (just) skriver, ikke med dem, han bør skrive; i *δεῖ ποιεῖν* V. 150 er en Feil; hvilken?

6. Ciceros Tale de domo sua Cap. 51, 131.

Censor, penes quem maiores nostri, id quod tu sustulisti, iudicium senatorum de dignitate esse voluerunt, Concordiæ sig-

num volebat in curia curiamque ei deæ dedicare. Saaledes skriver Halm. Den i Mellemsætningen udtrykte Mening er simpel og bekjendt; men *senatorum de dignitate* istedenfor *de dignitate senatorum* (eller *de sen. dign.*) er aldeles uciceroniansk; i den almindelige Læsemaade *senatus de dignitate* er samme Feil og tillige et aldeles skjævt Udtryk; om Senatets Værdighed dømte Censoren ikke, men om den enkelte Senators Værdighed til Plads i Senatet. Det alene paalidelige Pariserhaandskrift har: *iudicium senatorde dignitatehis esse voluerunt.* Hvilket rigtigt Udtryk for Tanken ligger heri?

7. *Livius XL, Cap. 12 § 11.*

I den Tale, hvormed Livius lader Philip af Makedoniens Søn Demetrius forsvare sig imod Broderen Perseus's Anklage for et Attentat paa dennes Liv, beklager Demetrius sig over, at Perseus har indblandet en anden, denne Sag aldeles uvedkommende Beskyldning mod Demetrius for at staae i hemmelig Forbindelse med Romerne mod sin Fader. Denne Klage, siger Demetrius, burde enten, da den ikke reiser sig af nu fremkomne Omstændigheder, være fremført tidligere eller, da dette ikke er skeet, ogsaa nu være holdt udenfor Sagen og enten opgivet eller opsat til en anden Tid, *ut perspiceretur, utrum ego tibi an tu mihi, novo quidem et singulari odii genere, insidias fecisses.* Det Spørgsmaal, der nu foreligger, kunde ikke ved hiin Forbigaaelse eller Opfattelse, *perspici*, gjennemskues, men det kunde fremtræde renere, mere uforstyrret og ublandet prøves. Der staaer heller ikke i Haandskrifterne *perspiceretur*, men *persequeretur.* Hvorledes findes heri Udtrykket for det Rigtige?

8. *Senecas 26de Brev, § 8 (8 og 9 Haase).*

Seneca pleier i en Deel af denne Samling af saakaldte Breve i hvert Brev at meddele en indholdsrig og piquant udtrykt Yttring af en eller anden Philosoph og betegner dette ofte som en Art Gjeld, der for hvert Brev skal afgjøres. I en Række Breve anvender han Sententser af Epikur, der efter Senecas Dom ved Siden af et forkasteligt System havde en Mængde skjønne enkelte Tanker. Saaledes her: *Interim* (indtil jeg kan betale med egne Tanker eller dog med mine Venners,

Stoikernes) *commodabit Epicurus, qui ait: Meditare mortem vel, si commodius sit, transire ad divos. Hic patet sensus. Egregia res est mortem condiscere.* Saaledes har Haase udgivet med en Rettelse (*ad divos* for *ad nos*), og dog aldeles meningsløst; thi den Udødeligheden negtende og i Virkeligheden atheistiske Epikur talte ikke om at gaae til Guderne; det aldeles upassende „hvis det er beleiligere" (hvori ogsaa Conjunctiven *sit* er urigtig) vil jeg ikke omtale og heller ikke gjennemgaae den almindelige Læsemaades (*ad nos*) øvrige Feil og Mangel paa Mening. Hovedsagen er, at Epikurs korte kraftige Bud *meditare mortem*, der derpaa gjentages i en ny lidt længere Oversættelse: *Egregia res est mortem condiscere*, ikke kan have noget Anhang, der kan ligge i Ordene *vel si commodius* o. s. v., men at disse Ord maae indeholde og skjule Noget, der angaaer den dobbelte Oversættelse. Ordene *hic patet sensus* passe ligesaalidt for sig til at indlede en ny Oversættelse. Hvad Grundlaget angaaer, fastholde alle paalidelige Haandskrifter (navnlig Fickerts to ældste parisiske) dette: *vel si commodius sit transire ad nos hic patet sensus*; Ordene *vel nos ad eam* efter *ad nos* ere en ganske sildig Interpolation. Feilen ligger i sit og patet og Veiledning til Rettelsen findes i 9de Brev § 18 (hos Haase § 20), 23 § 8 (9) og 97 § 11 (13).

Til pædagogisk Orientering.

Af *Fr. Lange.*

---

1. *Den principielle Debat. Udgangspunktet.*

Da Redactionen for dette Tidsskrift anmodede mig om Meddelelser for Tidsskriftets pædagogiske Afdeling, gav jeg, skjønt i Øieblikket hverken forberedet eller Herre over min Tid, dog med Beredvillighed mit Tilsagn, ikke blot fordi jeg efter min hidtidige pædagogiske Virksomhed næsten maatte ansee mig som forpligtet i denne Retning, men ogsaa, og det endnu mere, fordi der i den Omstændighed, at det nye Tidsskrift, som er kaldet tillive af Skolemænd, ønsker at aabne sine Sider ogsaa

for reent pædagogiske Betragtninger, synes mig at indeholdes et glædeligt Forbud paa, at det endelig engang vil kunne komme til en principiel pædagogisk Debat. Thi naar Trangen først er bleven levende hos Skolemanden til theoretisk og gjennem Betragtningen at gjøre sig Rede for sin Opgave og sin Kunst, saa ligger det i Sagens egen Natur, at Debatten herom ikke ret længe vil kunne udholde at blive staaende paa det blot subjektive Standpunkt, blive staaende ved Udvexlingen af blotte Meningsforskjelligheder, men snart, ogsaa for sin egen Skyld, vil føle Trangen til det objektive Fodfæste og den almindeligere Gyldighed, som kun den principielle Erkjendelse er istand til at give.

Men forsaavidt, som nu Talen bliver, eller dog forhaabentlig vil blive om Trangen til et pædagogisk Princip, hvor er da et saadant Princip at finde, eller hvad kan den pædagogiske Theori overhovedet i Øieblikket tilbyde som Støttepunkt og Udgangspunkt for en selvstændig Erkjendelse? Thi at Ingen, hverken enkelt Mand, eller Tidsalder kan overlevere en Anden et fuldstændigt System af Erkjendelser til Efterlevelse, og at Ingen uden at anklage sin egen Sløvhed og aandige Uformuenhed kan gaae ind i det Overleverede som i det Færdige og eengang for alle Afsluttede, men kun kan bruge det som Underlaget for en fri og eiendommelig Udvikling af sig selv og af sit Eget, derfor behøve vi her ikke at føre noget videre Beviis. Vi spørge altsaa, hvor er det Princip, den principielle Formel, der i alt Fald foreløbig og indtil videre kan tjene som Hypothese, som det fornuftmæssige Underlag, for en bevidst Stræben hen til en pædagogisk Erkjendelse? Og her møder os nu allerførst som en saadan principiel Formel, eller som den ledende hypothetiske Tanke, Sætningen om den opdragende Skole, eller om Opdragelsen til Selvopdragelse, som den, der er den yngste og sidste i Rækken af de principielle Erkjendelser, som den pædagogiske Theori under sin Udviklingsproces har afsat ligesom sine aandige Frugter, og som Vidnesbyrd om sin Livskraft. Og naar der allerede i denne Omstændighed ligger en Anbefaling for den, fordi det i det Mindste foreløbigt maa antages sandsynligt, at den, som den, der ligger vor Tid nærmest, vil svare til Øieblikkets Fornødenhed, og vi jo dog under ingen Omstændighed kunne være berettigede til at gaae uden om den, og vilkaarligt eller uden foregaaende Prøvelse af den, at vælge nogen af de tidligere Formler til Udgangs-

punkt, saa bliver den saaledes naturligt vakte Forventning fuldkommen stadfæstet allerede ved det første Bekjendtskab, som vi gjøre med den. Thi saasnart Formelen om den opdragende Skole bliver sat i Bevægelse, og vi forsøge at tydeliggjøre os, hvad den vil, og hvorhen den sigter, saa føle vi strax, at den umiddelbart fører os lige ind i de Betragtninger, som netop indeholde Sagens egentlige Afgjørelse, Modsætningen mellem Underviisning og Opdragelse, mellem Oplysning og Dannelse, mellem Fagskole og almindelig Skole, og endelig, ved at opstille Individuets Selvopdragelse som Skolens sidste og egentlige Formaal, fører os ind i Livets ethiske Bestemmelser, og idet den saaledes lader Skolen forstaae sig selv som ethisk Skole, tillige paa een Gang lader den føle sin Berettigelse og sin Forpligtelse som den, der paa sin Maade arbeider hen netop til det samme Formaal, hvorom Livets ideelle Kræfter mere og mere samler sig fra alle Sider som om et fælleds Formaal, nemlig til Erkjendelsen af, at det menneskelige Liv først da bliver et sandt og fuldt Liv, naar det forstaaer sig selv, som det, der i sig baade har Selvbestemmelsen og Selvansvaret.

Vi have altsaa her et pædagogisk Princip, men saaledes kun som et foreløbigt, som et udenfra givet, og udenfor os staaende, ja som saadant have vi allerede havt det næsten et heelt Aarhundrede igjennem. Det, som det gjælder om, er altsaa at inderliggjöre Principet, tilegne os det, eller rettere, at gjøre det til vor Lov. Thi alt Princip er efter sin Natur herskende. Det forlanger Hengivelse, Lydighed, Underkastelse. Men dertil kan det fornuftigviis ikke komme uden Overbeviisning og forudgaaende Prøvelse gjennem den principielle Debat, der baade er en Debat om selve Principet, for at komme til en fuldstændig og kritisk Forstaaelse af, hvad det er, som Principet egentlig vil, og dernæst en Debat om alle Enkelthederne i det pædagogiske Liv, Stort og Smaat, fra det givne Princips Standpunkt af, for at komme til en alsidig Forstaaelse af, hvorledes Principet vil og kan realisere sig i det Enkelte, en alsidig Orientering i Principets Methode og Kunst. Alt dette staaer endnu tilbage at gjøre.

Men naar der her maaskee kan reise sig en Indvending, ja en Anklage mod selve Principet, fordi det, skjønt udtalt og udmalet, som vi ovenfor bemærkede det, næsten for et Aarhun-

drede siden, dog endnu ikke blot ikke har havt Kraft til at tilegne sig et almindeligere Herredømme over Skolen, men ej engang har formaaet at fremkalde nogen alsidigere Debat, nogen almindeligere Kamp for eller imod, saa ligger Forklaringen heraf, og Retfærdiggjørelsen af Principet i og for sig tydeligt nok i de eiendommelige, uheldige Omstændigheder, hvorunder Principet først blev opstillet, og den ligesaa uheldige Maade, hvorpaa det første Forsøg skeete til praktisk at føre det ind i Livet. Thi da Rousseau, som i sin Tid først proklamerede det opdragende Princip, fra sit Standpunkt af havde brudt med Alt det Bestaaende, brudt med Kirken, med Staten, med de overleverede videnskabelige Systemer, med det sociale Livs konventionelle Dannelse, og for at udfrie Individuet, eller rettere for at gjøre dette stærkt nok til at udfrie sig selv af det Væv af Fordomme og Løgne, hvori den fremskridende Civilisation stedse mere og mere havde hildet det, konsekvent nok troede at maatte grunde den opdragende Underviisning saa godt som udelukkende paa Forstaaelsen af »Tingene«, det vil sige, af Naturens Phænomener og Love, eller paa de physiske og mathematiske Discipliner, saa var det opdragende Princip allerede ved sin første Tilbliven saa behæftet med Eensidighed og Misforstaaelse, at det vel maa ansees for en Lykke, at Principet i den her givne Opfatning ikke havde Magt til at trænge sig ind i Livet, og tillige i og for sig bliver let forklarligt, at det end ikke var istand til at fremkalde nogen alsidigere Debat, hvortil da naturligviis den Usikkerhed og Forvirring, som næsten samtidig hermed greb alle Tilstande og Stemninger, maatte bidrage Meget. Og da dernæst Pestalozzi for mere end et halvt Aarhundrede siden, under udvortes Omstændigheder, der endnu stedse kun vare lidet gunstigere, men under en langt større og mere bevidst Opmærksomhed og Forventning fra alle Sider, overtog det Hverv at bringe Opdragelsens og »Selvopdragelsens« Princip til Virkelighed i Skolen, eller at gjennemføre det skolemæssigt, viste det sig snart, at Principet ingenlunde var heldigere med sin anden Repræsentant end med sin første. Thi idet Pestalozzi ved Siden af den oprigtigste Begeistring for Sagen og den uegennyttigste personlige Opoffrelse manglede næsten Alt, hvad der udfordredes til Løsningen af en saa vanskelig Opgave, og paa eengang havde at kjæmpe baade med ydre Hindringer og med sin egen Tænknings Uklarhed, sit

Sinds lidenskabelige Utaalmodighed og endelig med en næsten fuldstændig Mangel paa praktisk Sands og organiserende Talent, blev Skolen snart et fuldstændigt Vrængebillede af sin egen Tanke. Men omendskjønt dette i og for sig aldeles ikke beviste Noget mod selve Principet, fordi Feilen mulig var den, at man paa tumultuarisk Viis vilde bruge Principet forinden man tilfulde havde forstaaet dets Væsen og Fordringer, saa kunde det dog ikke være Andet, end at den Skuffelse, som her blev beredt de høitspændte Forventninger, maatte svække Troen paa den bebudede Reform og drage Opmærksomheden bort fra det Princip, der i det Mindste af Navn stilledes i Spidsen for den, som dens egentlige Bærer. Man vendte altsaa i Almindelighed tilbage til, eller maaskee rettere, man blev i Almindelighed staaende ved den tidligere undervisende Skole, og ved den tilvante Forestilling om Skolen som den, der skulde meddele Barnet Kundskaber og give det et Udstyr med paa Veien for de forskjellige tilkommende Livsstillinger og Livsbestemmelser, en Forestilling, som desuden stod i den bedste Overeensstemmelse med Tidens stedse mere og mere realistiske og mod Livets Positiviteter vendte Retning. Og naar der desuagtet var og endnu stedse er Mange, hvem Læren om den opdragende Skole forekommer at have en god Klang, saa synes man snart at have lært at berolige sig selv med den Tanke, at det, der søgtes, egentlig allerede er fundet, idet nemlig Læren om den opdragende Skole i sig selv ikke er Andet end en lykkelig Opdagelse af det, som udgjør og altid har udgjort Underviisningens egentlige og sande Betydning. Med andre Ord, man tager Læren om Opdragelse og Selvopdragelse til Indtægt, eller rettere, man tager den som et Rov uden at bekymre sig videre om dens eiendommelige Væsen og dens særegne Fordringer. Man kunde jo synes blot ved at tilegne sig Navnet at have fundet en Formel, hvormed man som ved en Trylleformel kunde hæve Skolen udover dens lave og forældede Standpunkt.

Som en Følge af alt Dette er det opdragende Princip uden egen Skyld kommen ind i en ganske særegen uheldig Stilling. Det er blevet gammelt uden nogensinde at have været ungt. Det er blevet hyldet af Mange og overseet af endnu langt Flere, uden at nogen af Parterne har gjort sig den Uleilighed at gaae ind paa en egentlig Undersøgelse af dets Væsen. Det

har Venner og Fjender og kjender desuagtet hverken til Angreb eller til Forsvar, men kun til Ligegyldighed. Og naar maaskee hine Venner, i en dobbelt Forstand blotte Venner af Navnet, netop ere at betragte som dets værste Fjender, fordi de have forraadt det og daglig forraade det ved ligesom at overlade det til dets egen Vanskjæbne, og ikke agte den Forpligtelse, som naturligt hviler paa dem, til med Ord og i Gjerning at arbeide hen til Principet i dets sande Lys og bringe det ind i Livet, saa har Principet paa den anden Side en ikke ringe Modstand at bekjæmpe i den Misstemning og Mistroe, som i vor Tid, den fortrinsviis praktiske Tid, gjør sig gjældende imod al theoretisk og principiel Betragtning, og som anseer det for den sande praktiske Viisdom at holde Spørgsmaalene om Princip og Principer, med al den Uro, Tvist og Tvivl, som de nødvendigviis maae medføre, saa langt, som muligt, borte fra den praktiske Virksomhed. Fra dette Synspunkt af hedder det nu om Skolens Opgave, at Sagen jo simpelthen først og fremmest er den, at Barnet lærer Noget, men at dette naturligviis maa skee baade paa en fornuftig Maade og i et fornuftigt Omfang, med Skjønsomhed og uden urimelige, overdrevne, eensidige, uberettigede Fordringer. Saafremt Skolen er sig dette bevidst eller i alt Fald understøttes af et fornuftigt og aarvaagent Tilsyn, vil det aldrig kunne feile, at jo Underviisningen tillige vil øve en velgjørende Indflydelse paa Barnets aandige Udvikling og Dannelse overhovedet, eller, med andre Ord, uden den megen Talen derom og uden alle videre Ophævelser, i Gjerningen bliver opdragende. Men idet man saaledes gjør Skjønnet til den høieste Instants, saa overseer man, at Skjønnet ideelt taget aldeles ikke har nogen Berettigelse, naar det ikke støtter sig til eller udgaaer fra en principiel Erkjendelse, og reent praktisk taget, at Skjønnet som saadant eller som det, der efter sin Natur er en fuldkommen individuel Magt, en reen personlig og subjectiv Yttring, altid maa virke opløsende og adskillende, medens kun Principet, som Udtrykket for den objective og almeengyldige Erkjendelse, er istand til at samle og forene Kræfterne, saa at det, naar vi tænke os Skolens Skjønsomhed understøttet udenfra og dens Skjøn i de enkelte Tilfælde for en større eller mindre Deel lagt udenfor den, saaledes som Tilfældet jo virkelig er og nødvendigviis maa være, hvergang den overordnede Myndighed træder til

med sine Regulativer eller med sit kontrollerende Tilsyn, dog vilde være umuligt, selv for det fornuftigste og i aandig Forstand myndigste Tilsyn, at gjøre sit, det individuelle Skjøn i Sandhed gjældende ligeoverfor den Andens, den enkelte Lærers individuelle Skjøn, naar de ikke mødtes i og kunde gjøre sig forstaaelige for hverandre i det fælleds, objektive Princip. Enhver anden Art af Paavirkning vilde, med hvor stor en Humanitet og Besindighed den end blev øvet, dog altid i sin sidste Grund være despotiserende, og vil som saadan, i det Høieste for en Tid, kortere eller længere, kunne fremkalde en haandværksmæssig Dygtighed, organisere en Værkstedsgjerning, hvori den enkelte Lærer efter Arbeidsfordelingens Lov gjør sit fagmæssige Arbeide med fagmæssig Afsluttethed, ubekymret om, hvor det Hele vil hen og uden Følelse af Ansvar derfor, men aldrig være istand til at skabe en fri, konstnerisk Virksomhed, eller at forvandle Skolen til et organisk Hele og at danne en virkelig Lærerstand, det vil sige en saadan, hvori enhver enkelt Lærer er sig bevidst, at han i det enkelte Fag, som han med Selvbestemmelse har overtaget, ikke blot er et selvstændigt Led i den hele Skoles Organisme, men ogsaa virkelig for sin Deel repræsenterer det Hele og ikke som enkelt Lærer har denne eller hiin enkelte Opgave, men netop den samme Opgave, som hele Skolen overhovedet.

Men dersom vi ville en saadan Skole og en saadan Lærerstand, saa maae vi ogsaa ville et Princip, og som den nødvendige Forudsætning herfor en principiel Debat. Og naar Andre her maaskee ville føle sig opfordrede til at bestride det opdragende Princips Gyldighed, saa vil jeg fra mit Standpunkt af og i Fortsættelse af mine tidligere Bestræbelser søge at give yderligere Bidrag til Orientering i dette Princips Væsen og Fordringer, og til den Ende her begynde med »didaktiske Bemærkninger,« ikke med et Afsnit af en Lærebog i Didaktiken, men netop kun med didaktiske Bemærkninger, som, idet de umiddelbart føre ind i det reent Personlige i Forholdet mellem Lærer og Discipel, fortrinsviis ville kunne tjene til at gjøre Læreren opmærksom paa, hvor stor, ja hvor afgjørende en Betydning netop hans egen Personlighed og hans Evne og gode Villie til at gjøre sig Rede for denne og at gaae i Rette med den, vil have for Gjennemførelsen af det opdragende Princip, der ved at gjøre Skolens Opgave til den at understøtte og lede

den psychologiske Proces, gjennem hvilken Barnet skal udvikle sig til at kunne opdrage sig selv, ikke støtter sig til andre og nye Læremidler, end de for længe siden givne, men kun forlanger, at de skulle bruges i en anden og ny Aand, og saaledes ikke kan begynde med en udvortes Reform men med en Reform fra inden af, eller en Reform af Læreren selv.

(Fortsættelse følger i næste Hefte.)

Anmeldelser af nye Skrifter.

Terentses Lystpil, oversatte af Dr. H. K. Whitte. Randers 1858. I. Andrierinden.

Det er ikke uden Betydning, at vor Tid, hvor der ogsaa hos os rokkes fra saa mange Sider ved den classiske Dannelse, har givet os en Række gode Oversættelser af den antike Litteraturs Mesterværker. Poul Møllers, Wilsters, Brøndsteds og Dorphs Oversættelser af Homer og de græske Dramatikere have udbredt Kjendskabet til og Beundringen for disse Værker ogsaa til dem, der ikke kunne læse dem i Grundsproget, og derved vel i det Hele taget vakt eller befæstet Agtelsen for den Litteratur og Cultur, hvori den classiske Dannelse indfører den Unge. De latinske Digtere have hidtil været mere stedmoderligt behandlede, og vi savne i høi Grad virkelig smagfulde Oversættelser selv af de ypperste iblandt dem. Selv om man nu ikke vil stille Terents saa høit, kan dog sikkerlig den, der, som nu Rector Whitte, begynder en Oversættelse af denne Digter, gjøre Regning paa en velvillig Modtagelse, naar han tilfredsstiller de Fordringer, man i vor Tid er berettiget at stille til Oversætteren af et Digterværk. Disse Fordringer ere nu unægtelig ikke ganske smaa; han maa ikke blot som Philolog være hjemme i det fremmede Sprog, men ogsaa som Digter kunne behandle sit Modersmaal, og give sin Oversættelse den Farve, som er eiendommelig for Originalen.

Hvad den philologiske Side angaar, synes Rector W. at have holdt sig til Texten, som den foreligger i Elberlings Udgave. Om Ritschls og Fleckeisens Arbeider ere benyttede paa enkelte Steder, maa staa hen; derom gives ingen Oplysninger. Med fuld Ret er der i hvert Fald intet Hensyn taget til den længere Slutningsscene paa Stykket, som findes i flere Haandskrifter og i den sidste Tid igjen er blevet fremdraget af Ritschl og Fleckeisen; thi om den end er antik, er Tanken, at Tilskuerne skulle beroliges med Hensyn til Charinus' Skjæbne for pedantisk og Udførelsen for smagløs til at kunne tiltroes Terents. I det Hele er Oversættelsen correct. Et

og Andet lod der sig vel disputere om; hvorvidt I. 5. 62. Hanc mi in manum dat kan oversættes ved: Hun lægger hendes Haand i min, eller om Critos Replik, som han forbittret over Simos Insinuation henvender til Chremes: Videat qui siet (V. 4. 16) kan gjengives ved det indrømmende Lad ham det. Et og Andet vil vel Rector W. selv strax indrømme, er urigtigt, som naar V. 4. 23, 24.

— — Tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. Ibi ego audivi ex illo, sese esse Atticum.

oversættes ved: — — Han, som modtog ham,
Var min Slægtning; han har sagt mig, at det en Athener var.

En Særhed møde vi strax i en Anmærkning, der knytter sig til Personlisten: „Da den sædvanlige Udtale af flere Navne er urigtig og for en stor Deel uforenelig med de fulgte Verseformer, er den antike saavidt muligt benyttet". Derfor læses Chremés, Dromó, Critó, men derimod Símo; paa Græsk hedde disse Navne: *Χρέμης, Δρόμων, Κρίτων, Σίμων*; men medens Jota er kort i *Κρίτων* er det langt i *Σίμων*. Naar vi vilde følge den af Rector W. opstillede Regel, skulde vi altsaa kalde Kjærlighedsguden Erós, og ved de Navne, hvor Quantiteten af næstsidste Stavelse ikke kan bestemmes af Øiet, f. Ex. i Navne som Plato, Ino o. s. v., maatte en Detailforskning afgjøre, hvor vi skulde lægge Accenten. Det gaar dog umuligt an. En Kamp kan føres, om et antikt Navn paa Dansk skal have Accenten paa næstsidste eller tredtesidste Stavelse, fordi Sproget tilsteder begge Dele (Alcibíades eller Alcibiádes); men hverken Arístophanes eller Aristophanés vil det danske Sprog tillade [1]), og sandelig heller ikke et jambisk Vers, som det, Rector W. giver os V. 2. 19.

S. Dromó! — D. Hvad nu? — S. Dromó! — D. Saa hør
dog! — S. Hvis du siger meer. — Dromó!

I disse Navne netop fremtræder det Sære dobbelt, da den almindelige Udtale ligesaagodt passer ind i de fulgte Versformer, som den af Rector W. udtænkte.

I en Henseende er det unægteligt langt lettere at oversætte de latinske Dramatikere end de græske: fordi Chorsangene mangle; men en Oversætter af Terents og Plautus møder til Gjengjæld herfor i Dialogen en dobbelt Vanskelighed, som han ikke finder hos Grækerne, dels den store Frihed, selv i de simplere jambiske Vers, der gjør det vanskeligt for vort Øre at høre den Takt og Tone ud af det enkelte Vers eller hele Verspartier, som Digteren har langt ind deri; dels det jevnlige Spring fra et Slags Vers til et andet

---

[1]) En tilsyneladende Undtagelse danne de Ord, der ere blevne os saa hjemlige, at vi have bortkastet Endelsen (us, os, ius, ios), netop kun hvor den fulgte paa den Stavelse, vi accentuere i det fulde Ord: Homer, Horats, August; af Romulus danne vi derimod ingen kortere Form, saalidt som af Aristides. (Af Antonius er med tilbagetrukket Accent dannet Anton; men netop derfor bruges Forkortningen aldrig, naar man taler om en Antonius fra Oldtiden, Triumviren f. Ex.).

(fra Jambiske til Trochæiske og tilbage), uden at vi kunne føle den ledende Grund. Men kunne vi ikke føle Grunden, ville saadanne Spring i Oversættelsen staa som Feil. I første Acts 4de Scene kunne vi føle, hvorfor de 6 første Vers ere af en Character, de to sidste af en anden; thi Mysis, der har udtalt sine Betragtninger over Lesbia, faaer paa engang Øie paa den aandeløse Pamphilus; den Overgang maatte en Digter kunne gjengive i en Oversættelse. Men naar der i første Acts anden Scene mellem lutter jambiske Vers findes to trochæiske V. 7 og 8, er det os saa ufatteligt, at man føler sig stærkt opfordret til ved en lille Forandring Non unquam quoiquam og At nunc jam faciet ogsaa at gjøre disse to Vers til jambiske. Ikke mere end 3 Vers længere fremme har Bentlei, ne Trochaicus inter Jambicos veniret, forandret Ne esset spatium til Ut ne esset spatium, og det er blevet almindelig Læsemaade; men de to andre trochæiske Vers har man ladet staa uanfægtede. Om nu endogsaa den Udgiver, der uden Betænkning retter V. 11, har Betænkeligheder ved at rette V. 7 og 8, bør en Oversætter vist ikke betænke sig paa at fjerne den Slags Ujevnheder, men stræbe at bringe Ro ind i sine Vers, ved at bevare samme Versemaal, saalænge samme Stemning bevares; først da kan der komme Liv ind i Versificationen, naar man føler Pulsslaget. Vil Oversætteren bringe Afvexling ind i et større f. Ex. jambisk Parti, har han endda Midler til at gjøre sine Vers lettere eller tungere, — hvis han er, hvad han skulde være — Digter. Men det er Hovedmanglen ved Rector W.'s Oversættelse, at det trods den versificerede Form er et høist prosaisk Værk. Stykket er gjengivet saavidt muligt Linie for Linie, trochæisk Vers med trochæisk og jambisk med jambisk; man føler overalt det Mechaniske, og trods al Correcthed blive de enkelte Vers matte og sjælløse. Vi ville slet ikke tale om de smaa lyriske Partier. — Noget vist Forpint spores ogsaa i Replikkerne; ingen Sætning maa dog nedskrives, uden at den falder naturligt i en Skuespillers Mund; men hvilken Skuespiller vilde sige Simos Replik III. 2. 9:

Hvem kan, som kjender dig, vel tvivle, dig det udgaaer fra?

eller Davus' IV. 3. 13, 14:

Fordi jeg vil, hvis jeg skal sværge Herren paa,
Jeg ei har lagt ham, kunne det helt freidigt. —

Endnu kun et Exempel, for at vise, hvorledes det mest iørefaldende er overhørt: I Dialogen mellem Simo og Chremes III. 3. 34, 35:

Si. Qui scis ergo istuc, nisi periclum feceris?
Chr. At istuc periclum in filia fieri grave est.

føler dog Enhver øieblikkelig, at man ikke, uden at tabe al Finhed, kan sætte et Ord af samme Betydning i Stedet for det andet periclum. I Rector W.'s Oversættelse hedder det:

Si. Hvor kan du uden af Erfaring vide det?
Chr. Men med sit Barn at gjøre det Forsøg er haardt.

De Gamle vare i deres Bedømmelse af Terents enige om, at han manglede den egentlige vis comica. Vi savne ikke blot Plautus'

Kraftord, men ogsaa hans vittige Lynglimt. I hele Andria findes ikke en eneste Vittighed. Hvad der udmærker Terents er en høi Grad af Finhed og Elegance; uden den vilde Terents Intet være, uden den bliver en Oversættelse af Terents Intet. Ved Siden af denne lectus sermo udhæves hans voces sedatae; man sporer helt igjennem, at Comedierne ere skrevne om ikke af, saa dog for Scipio og Lælius. Ingensteds hører en Samling af Kraftord saa lidt hjemme som i Terents, og Yttringer, som passe ypperligt i Plautus' Sprog stikke besynderligt af hos Terents.

Følgende Samling hentet fra Rector W.'s Oversættelse turde vel være mere plautinsk end terentiansk: 1. 1. 88: numquam praeponens se illis — aldrig hoven. 1. 2. 7: numquam quoiquam nostrum verbum fecit — aldrig har han givet os paa Ho'det. II. 1. 37: fugin' hinc — Se du skrubber af. II. 6. 18: puerileat — kun Vrøvl. II. 6. 24: tace — hold Mund. III. 2. 33: inventumst falsum — det var Løgn. IV. I. 5. 2: conari manibus pedibus — spænde paa med Hænder, Fødder. IV. I. 5. 9: Nil ad te — Hvad rager det dig.

Det vilde være ubilligt at sige, at der intet Godt er ved Rector W.'s Oversættelse. Der findes fuldtonige Vers, gode Repliker, heldigt valgte Udtryk; men Manglerne ere saa mange og gjennemgribende, at de neppe ville veies op af det Gode; især da vi i Guldbergs Oversættelse fra Aarhundredets Begyndelse have et Værk, der trods sine Svagheder er smagfuldt og correct. Der sporer man dog, at Oversætteren er Digter.

Joh. Forchhammer.

Ny kritisk bearbetning af Livius och Horatii Oder anmäld och genom upplysande prof åskådliggjord af N. W. Ljungberg, Eloqu. et Poës. Lector vid Göteborgs Kongl. Gymnasium. (Aftryck ur Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar 4 H.) Göteborg, Hedlund et Lindskog. 1858.

Det oförtrutna arbetet i vetenskapens, konstens, ja till och med blott i den practiska nyttans tjenst är sin heder värdt: och man kan icke ens då neka det sin aktning, när krafter, som i annan riktning kunnat bättre användas, offras åt föremål, dem de icke äro vuxna. Man kan beklaga bristen på grundlig sjelfpröfning, men måste icke desto mindre skatta högt denna ihärdighet, som icke låter afskräcka sig af de hopade svårigheter, dem ett arbete utanför kallelsen alltid måste medföra. Likväl finnas vissa områden så uteslutande förbehållna några få af naturen särdeles begåfvade genier, att ett inträngande der af alla andra blir en otillbörlighet, som drager öfver sig

ej blott misslyckandets straff, utan oftast äfven åtlöjets, för det man velat flyga högre, än vingarne bära. Ett sådant område är poesien. Den, som icke är född till skald, anstränger sig förgäfves att genom arbete blifva det. Ett annat är text-critiken. En arbetad vers och en arbetad conjectur äro begge lika misslyckade.

Den skrift, vi här anmäla, bär nu å ena sidan alla spår af arbete, ja af svett och möda, men å andra lika många och afgjorda spår af ett arbete emot naturens anvisning. Dertill framträder den med stora anspråk, då förf. icke otydligt låter förstå, att han åsyftat ingenting mindre, än att i stället för de i omlopp varande texter af Livius och Horatius, hvilka skola till språk och composition förete de „tätaste" och största ofullkomligheter, genom sitt critiska förfarande åstadkomma „en text, som genomgående bär det tillerkända mästerskapets oförfalskade prägel."

Detta stora anspråk rättfärdigas så litet af de gifna profven, att Herr L:s skrift nästan ur ingen annan synpunkt förtjenar att här nämnas, än såsom en practisk varning för critikens missbruk, en undervisning genom exempel, huru critiken icke bör handhafvas.

En liten granskning af Herr L:s Horatius skall göra detta påtagligt.

Med en djerfhet, som lemnar både Bentlei och Hofman-Peerlkamp långt efter sig, utströr Herr L. en massa af conjecturer, oftast på ställen, der allsingen ändring behöfves. Han har icke skyggat tillbaka hvarken för Bentleis dom öfver „emendaturientium prurigo" eller för Madvigs kraftiga protest: „Odi enim, ut qui maxime, inania conjecturarum ludibria hominum aut imperitorum aut levium, certe arte destitutorum; præter ipsam vanitatem vel præcipue ob eam causam, quod necessariam partem criticæ in invidiam adducunt.".

Hela förfarandet är i sjelfva verket så våldsamt och i de allrafleste fall riktadt, icke emot en felaktig text, utan emot skalden sjelf, som på ett otympligt sätt corrigeras, att dessa förmenta emendationer visst icke kunna räkna på någon framtid; men just ur den af Madvig antydda synpunkten, att det sätter critiken och med den hela philologien i misscredit, för att icke tala om vådan för det uppvexande slägtet, som icke sjelft kan döma i sådana frågor, att uppammas i en falsk lära och föras till tvifvel på hela den gamla litteraturens äkthet, bör det likväl icke helt och hållet med tystnad förbigås.

Behandlingen är, för att i korthet charakterisera den, sådan, att, om vi allt hittills icke egt Horatii text och man såsom en nyhet förelade oss densamma i trenne olika gestalter, af hvilka den ena vore lectio recepta och den andra Herr Ljungbergs bearbetning, ingen menniska med vanliga philologiska studier skulle tveka att såsom en mycket förderfvad, af critiken ännu ej vidgjord text förkasta den sednare och deremot antaga den förra, såsom i allt hufvudsakligt äkta. Så till tanken slapp, ofta nog orimlig, till versbyggnaden knagglig, till språkformen prosaisk och någon gång för den sedliga känslan vidrig är den af Herr L. föreslagna text.

Se här några prof:

Od. I. 1. 2. Lectio recepta: O et præsidium et dulce decus meum. .

Ljungberg: O deprense diu haud velle decus meum. .

hvilket tillsamman med v. 35 i L:s bearbetning (se nedanföre) är en så insidiös och nästan på afundsjuka å Mæcenas sida öfver Horatii skaldegåfva syftande tanke, att den är både skalden och hans beskyddare ovärdig, äfven om den icke bestämdt vederlades af Ep. I. 1. 2, 3, 10, hvilket ställe vittnar derom, att Mæcenas låg öfver Horatius i rentaf motsatt riktning, nemligen att han fortfarande måtte skrifva vers, sedan han sjelf funnit det vara tid att upphöra; — och af Ep. I. 7. 11 der Hor. i tilltal till Mæcenas kallar sig „vates tuus". Deremot öfverensstämmer den antagna läsarten så väl med

Od. II. 17. 3, 4: . . . . Mæcenas, mearum
Dulce decus columenque rerum.

och med Ep. I. 1. 103: . . . . rerum tutela mearum
Quum sis. . . .

som den, då sådana tänkesätt i förhållande till Mæcenas utomdess öfverallt uttalas, väl ingenstädes är bättre på sin plats, än i begynnelsen af denna dedicationssång. För öfrigt hvilken hårdhet både i construction och versbildning: o deprense diu haud velle decus meum! Eller hos hvilken författare, äfven under språkets sämre tid, kan Herr L. uppvisa en construction sådan som: deprense haud velle?

Med samma knagglighet i versformen fullföljes denna onaturliga tankegång genom v. 35 quod sumis lyram ibidem at tu, ubi mi ingeris (i st. f. quod si me lyricis vatibus inseres).

I de enskiltheter, der skaldens tanke är respecterad, går hela åtgörandet mestadels ut på att vinna en prosaiskt riktigare förbindning genom diverse småpartiklar, (ofta mycket olämpligt inflickade i slutet på versen), såsom: at, ut, si, sic, et, tam, quam eller omställdt quam, tam (Od. III. 4. 73, 77) och i synnerhet drifves mycket ofog med gamla och nya interjectioner: ah, en, hu(!)

Har i första sången det ädla och vackra förhållandet mellan H. och M. blifvit af Herr L. vanställdt genom en Mæcenas pådiktad afundsjuka öfver Horatii skaldestorhet, åtminstone så, att Mæcenas skulle misstycka, att skalden för sin poesi försummade sina vänner, så blir samma förhållande genom Herr L:s behandling af Od. I. 20. 1, 2 och 10, 11, 12

Vile potu abdes mî avidis Sabinum hoc
Cantharis scurræ . . .

och Tu bibes si uvam, mera nec Falerna in
temperans vatis neque Formiana — o
Paucula — tolles (!!!)

icke mindre förorenadt genom en v. 1, 2 Mæcenas och en v. 10—12 skalden pådiktad knusslig hushållsaktighet.

Ytterligare prof på, huru tanken genom Herr L:s textbehandling blir slappare och sämre, än med den vanliga läsarten, någon gång rent af förvandlas till nonsens, träffas Od. I. 2. 15, 18, 19; I. 11. 3; I. 12. 2, 3, 13, 18, 34, 45, 46, 51, 52, 55, 59, 60; I. 14. 16, 19; I. 17, 13, 20, 23; I. 22. 13; I. 23. 4, 5; I. 24. 1, 3, 4, 11, 12; I. 28. 8, 11—13, 23, 24, 36; I. 31. 16; I. 32. 3, 4, 15; I. 37. 4, 15; I. 38. 5, 6 (samt i noten derstädes II. 2. 1, 2;) II. 1. 3, 15, 21, 31, 38; II. 6. 1; II. 8. 1, 2, 24; II. 13. 21—23, 27, 29, 30; II. 15. 9—18; II. 19. 6, 7, 9, 10, 27, 28; II. 20. 13, 19; III. 3. 7, 9—12, 27, 57; III. 4. 9, 11, 41, 42, 49, 58; III. 11. 15, 17—19, 29. 30, 41, 47, 48, 51, 52.

Conjectur, som innehåller en materiel orimlighet, är den i förbigående (not. till II. 1. 3) gifna beträffande Sat. I. 6. 26 jussumque trigona i. st. f. vulg. lusumque trigona, med den tillagda förklaringen sc. a medicis ut mihi valetudinis causa usurpandum. Man jemföre blott Sat. I. 5. 48, 49.

Lusum it Mæcenas, dormitum ego Virgiliusque
Namque pila lippis inimicum et ludere crudis

ty der betecknas bollspelet såsom för Horatii helsa otjenligt.

Conjecturer, som innehålla grammatiska obehörigheter, äro: Od. I. 2, 15 och I. 12. 45 pî för pii; II. 15, 12 och III. 11. 48 cesse för cessisse; II. 13. 23 adî för adii; II. 1. 38 refrictum för refricatum; I. 28. 11 revixe för revixisse; ib. v. 18 concesse för concessisse; III. 3. 34 duxe för duxisse; I. 2. 39 Marsi peditis ruentum, der enl. L. ruentum skulle vara „appositum" till peditis och vara berättigadt på grund af det collectiva i det ordets betydelse. III. 4. 42 destis för deestis; I. 37. 28 hu! (en ny interjection).

Conjecturer, vittnande om bristande insigt i prosodi och metrik, äro:

Od. I. 2. 18 Jactat ultorem, hac, vagus ut sinum intra elabitur ripæ—ajo ego—non probum, ante u xorius amnis, der den brytning af ett ord mellan 2ne verser, som får ega rum endast vid öfvergången från den 3dje Sapph. minor till Adonius, är införd äfven vid öfvergången från v. 2 till v. 3. Samma fel förekommer I. 20. 11, 12 (in-temperans).

I. 28. 12 Ter puerum testans illum alter

der den i 2dra regionen behöfliga dactylen, (då den tredje har sponda), icke förefinnes.

ib. v. 13 der i slutet: concesse allatret, så vida meningen är att det skall läsas con | cess' al | latret, enahanda fel förefinnes. Man kan likväl misstänka, att Herr L. velat läsa: cōn | cēssĕ ăl | latret.

ib. v. 8 Titho | nūm păvīt | usque marem ros.

Conjecturer med en våldsam omkastning af satsdelarne och en onaturlig tankens sönderhackning genom interpunction äro

II. 8. 1, 2 ulla si, in bardi os, tibi, peierato
Poena, Hicaurine, nocuisset unquam.

II. 13. 13, 14 Quid quaque vitæ, numquam homini satis
Cautum, instet hora, est.

Till i sedligt hänseende förkastliga ändringar räkna vi:

I. 5. 12, 13, der i st. f. . . . Miseri, quibus
Intentata nites. . .

hvilket så väl ansluter sig till och motiveras af det föregående, Herr L. tillåter sig att insätta: Miseri, quibus
Incontenta vides. . .

med den tillagda så väl i sig oanständiga, som för denna i sjelfva verket täcka sång obehöriga förklaringen: „incontenta sc. membra virilia (Ungespanntes Gewehr)"; och dertill tror han sig hafva rätt derföre att: „Quintilianus Horatium in nonnullis interpretari noluit"(!)

Af enahanda beskaffenhet är den i förbigående (not. till II. 11) gjorda conjecturen till Corn. Nep. Præf. Nulla Lacedæmoni tam est nobilis vidua, quæ non ad suetum jam (för vulg. scænam) eat mercede conducta.

Om felaktig uppfattning af lectio recepta, med deraf föranledd obefogad ändring vittnar bland mycket annat Herr L:s behandling af I. 2. 21—24, der det betydelsefulla upprepandet af audiet blifvit bortfuskadt genom Jam audiet på förra stället och förändringen till Dum audeat på det sednare; och quo graves Persae melius perirent i noten förklaras så: „ut eo jam post breve tempus melius quam ante adhibito graves" cet. Att quo är abl. instrum. och melius perirent en i formen af oratio obliqua hållen behandling af samma tanke, som uttalas Liv. I. 13 Melius peribimus (= melius erit nos perire) — derom har Herr L. ingen aning.

Vid Od. II. 1 är först och främst hela sångens syftning felaktigt uppfattad, då det inledningsvis heter: „Poëta conatur Asinium Pollionem ab historia . . . publicanda deterrere"; och vidare v. 37 Musa procax missförstådt, såsom vore dermed tilltalad Pollios sångmö och icke skaldens egen: och på dessa misstag grunda sig de med denna sång företagna ändringar.

Frågar man oss nu slutligen, om icke bland så mycket obrukbart åtminstone något dugligt, något, som förtjenar att taga vara på, är att hemta, så blir vårt svar, att endast på tre ställen träffas conjecturer, som icke obetingadt kunna anses för försämringar. Dessa ställen äro I. 2. 10 palumbis för det vanliga columbis — en mycket oförarglig ändring, hvarpå redan Bentlei var betänkt, men ej ansåg den synnerligen nödig. Vidare II. 7. 10 Sensi rejecta non bene parmula för Sensi relicta cet. Men utom det, att icke heller denna conjectur är ny, utan redan af Schrader föreslagen, så är den nästan lika betydelselös som den förra. Ja, vi gå ännu längre och påstå, att den är olämplig. Ty då flykten är medgifven, lärer det icke göra mycket till saken, om den skedde med skölden kastad på ryggen eller — på marken. Och till det tillagda non bene passar i sjelfva verket relicta så mycket bättre, som det ju snarare varit en förtjenst, än ett fel, att, då man beslutat fly, likväl söka bevara skölden. Läser man rejecta, borde

således beteckningen af felet hört uteslutande till sjelfva flykten och sköldens icke blott omkastning, utan just bevarande, skarpare betonats, ungefär så här:

Tecum Philippos et miseram fugam
Sensi retenta tunc quoque parmula.

Det tredje stället är III. 4. 9, 10 der Herr L. läser:

Me — fabula haud est — Vulture in Apulo, ut
Jam altricia extra limina pes tulit. . .

Den förra conjecturen fabula haud est för fabulosæ lemna vi derhän, ehuru uttrycket hvarken är Horatianskt eller ens Latinskt. Genom den sednare är ett försök gjordt att komma ifrån den bekanta svårigheten, att skalden skulle på samma gång vara uti Apulien (Vulture in Apulo) och utanför Apulien (altricis extra limen Apuliæ). Men antaget nu också, att pes tulit vore en så god gissning som någon annan t. ex. som Dauniæ, patriæ, Aquilliæ, Polliæ i st. f. Apuliæ, så är dock altricia limina en alltför djerf på samma gång mataphor och metonymi och ger dertill en alltför obestämd tanke.

Den härmed afslutade granskningen har under fortgången vuxit till en större utförlighet, än vi hade åsyftat. Skulle detta också icke ur de förut anförda synpunkterna låta rättfärdiga sig, så torde man hålla oss utförligheten till godo, då vi öppet förklara, att vi med granskningen också velat inlägga en protest mot den föreställningen, såsom skulle Herr L:s arbete representera den critiska ståndpunkten hos Sveriges Philologer.

J. G. Ek.

Romerska Litteraturens historia med särskildt afseende på stilens utveckling. Efter källorna utarbetad och framstelld. Första bandet. De fem första seklerna af Romarväldats tillvaro i deras literärhistoriska betydelse tecknade af A. Th. Lysander, Docent i Latinska språket och litteraturen vid Universitetet i Lund.

På Svenska hafva vi hittils icke egt någon sjelfständig behandling af Romerska litteraturens historia, hvarken någon större af egentligt vetenskaplig halt, eller någon mindre, för det oundgängligaste examensbehofvet beräknad. Så mycket mera glädjande är det att i den skrift, vi här anmäla, framträdt början till ett arbete, om hvilket vi väl kunna hoppas, att det, när det engång blir fulländadt, skall kunna mäta sig med det bästa och fullständigaste, som någon Europeisk litteratur i denna väg eger. Den sakkunnige läsaren skall lätt finna, att i denna skrift intet vigtigare blifvit obegagnadt, af hvad som i nyare tider blifvit skrifvet i denna och

närbeslägtade grenar af den Latinska philologien, äfvensom å andra sidan, att den, kanske mera än någon föregående Romersk litteraturhistoria, är ett sjelfständigt och i sig helgjutet arbete, grundadt på förf.s med lika outtröttlig flit som klarhet i åskådning och omdöme företagna studier af de klassiska källorna och af antikens lif öfverhufvud. Det är här ingalunda vår mening att ingå i någon recension af arbetets innehåll och resultater, hvartill ock skulle fordras andra krafter. Men såsom den vigtigaste företeelsen inom vår Svenska philologie har bokens framträdande måst omnämnas i denna tidskrift. Hvad derutöfver här kommer att yttras om arbetets plan och charakter har intet annat ändamål än det blotta annoncerandet, nemligen att fästa Nordiska philologers uppmärksamhet på det samma.

Förf. har ej, ss. Bernhardy och Klotz, låtit sin historia om Romarnes litteratur föregås af inledande betraktelser öfver Romerska nationens allmänna charakter, öfver utvecklingen af dess bildning och institutioner m. m. Ej heller har frågan om det Latinska språkets, skriftsystemets, litteraturens uppkomst (af Grekiska eller icke-Grekiska elementer, genom inverkan af andra folkslag, och af hvilka? o. s. v.) i ifrågavarande arbete blifvit berörd, såsom vidlyftigt gjorts af Klotz, i korthet af Bernhardy. Att så ej skett och särskildt, att det ej skett inledningsvis, sammanhänger på det närmaste så väl med förf.s skarpa begränsning af litteraturhistoriens begrepp och uppgift, som med det utförliga sätt, hvarpå han behandlat sjelfva den Romerska litteraturens begynnelseperiod, under hvilken den framträdt mera såsom en skapelse af Folket sjelf, än såsom ett verk af enskilda författare. Litteraturhistorien är nemligen, enligt förf.s bestämning, oaktadt den står i det närmaste ömsesidiga sammanhang med nationens allmänna historia, med kulturens och framför allt med språkets historia, likväl en från alla dessa skiljd vetenskap. Den är en till de öfverlemnade språkmonumenterna på det närmaste sig anslutande framställning af det sätt, hvarpå Romarne i skrift uttryckt sina tankar, men enkannerligen af de vexlande förhållanden, i hvilka tankeinnehåll och form hos dem stått till hvarandra, d. v. s. den är stilens historia. Af denna bestämning följer, att litteraturhistorien måste börja der, hvarest dessa momenter först finnas förenade, d. v. s. med de äldsta förhandenvarande litteraturprodukterna, under det frågan om språkets och kulturens uppkomst och härkomst i och för sig, såsom hörande till litteraturens elementära förutsättningar, faller utom denna vetenskap, och litteraturens sammanhang med språkets och culturens samtidiga tillstånd och utbildning utvecklar sig ur och genom betraktelsen af literaturprodukterna sjelfva.

Af det sätt, hvarpå förf. bestämt sin vetenskaps uppgift, framgår hans indelning af den Romerska litteraturhistorien. Den period, som företer stilens båda momenter, tankeinnehållet och formen, utvecklade och sammanfattade till et harmoniskt helt, den fulländade stilens, de helgjutna författarepersonligheternas period, föregås af ett tidehvarf, i hvilket berörde momenter endast stå i ett yttre, tillfälligt förhållande till hvarandra, bestämdt af författarnes sträfvande att antingen gifva formen en ensidig utbildning med åsidosättande

af innehållet, eller tvertom. Och liksom denna söndring var en följd af den kamp, hvari den Romerska nationaliteten sträfvade att med sig införlifva de Grekiska, formella och materiella bildningselementerna, så efterföljes Romerska litteraturens gyllene tid af en period, då under inflytelse af främmande idéer och nationaliteter stilens sköna harmonie sönderspränges och under enahanda process af ensidig formalism och materialism Romarnes litteratur dör bort för att lemna rum åt nya kulturformationer.

Men framför hela denna process af de båda momenternas söndrade utveckling, deras harmoniska enhet och deras upplösning ligger en tidsrymd, då den stilistiska formen ännu icke framträdt såsom att sjelfständigt moment emot innehållet, utan båda ännu hvila sammanslutna i det naturliga uttryckssättets omedelbara enhet. Charakteren af denna inledningsperiod är, i allmänhet sagdt, det stillösa, d. v. s. å ena sidan det naturligt råa, formlösa, å den andra det naturligt- enkla, träffande, innerliga, med ett ord det uttrycksfulla. Den har inga författarepersonligheter, men väl har den i skrift efterlemnat skiljda yttringar af sjelfva folkets tänkande och diktande verksamhet. De särskilda litteraturarterna gå på denna ståndpunkt in i hvarandra, prosan och versen sammanfalla i den häfdvunna formeln, i tänke- och ordspråket, i folksagan och folkvisan (tillsammans benämnda carmen). Den eger ingen litteratur i egentlig mening, men den största litterär-historiska betydelse deruti nnan, att den visar oss i sitt frö och blandade med hvarandra de elementer, som under följande perioder utveckla sig till skiljda, organiska former, rikligare i samma mån, som de stå i närmare sammanhang med nationens anda och egendomligheter. Genom så väl i inledningen, som annorstädes, inströdda träffande jemförelser med fenomener så inom vår egen som inom andra folks begynnande literatur har förf. på ett särdeles lefvande sätt åskådliggjort charakteren af denna, som han benämner den Romerska literaturens skapelsehistoria.

Bernhardy yttrar i sin Grundriss d. Römischen Litteratur (pag. 169): „Die Geschichte der ältesten Römischen Litteratur wird zum Theil eine Chronik des sprachlichen Nachlasses sein und sie kann nicht umhin mit den früheste*n* Sprachdenkmälern Roms zu beginnen, die doch ihrer Natur nach eher den Archiven und Antiquarischen Sammlungen als einem Litterarischen Berichte zufallen". Doc. Lysander har i motsats till Bernhardy gjort allvar med att lemna oss en sådan „chrönika" eller, såsom sjelf benämner det, (p. 296) en bouppteckning öfver de fem första seklernas litterära arf. Hvad således Bernhardy behandlat på 20 sidor, af hvilka större delen utgöres af kritiska noter och citater, och hvad Klotz behandlat mera under formen af allmänt kulturhistoriska problemer, utgör här innehållet af en bok på 300 sidor, i hvilken inga afvikande meningar granskas och „citater af nyare författare äro sällsynta." Vi finna här i första rummet en förteckning på allt, som från nämnde sekler blifvit oss i skrift öfverlemnadt, äfvensom på de förlorade litteraturprodukter, hvilka enligt klassiska intyg tillhört perioden, begynnande med de enklaste uppteckningar af fakta (de olika slager af fasti

och acta, annales maximi o. s. v.) och slutande med de litterära produkter, hvilka ss. sådana ega mest värde, af hvad perioden har att erbjuda, med folkpoesien och enkannerligen folkdramat. Imellan båda dessa ändpunkter ligga de öfriga i skrift bevarade yttringarne af Romerska folkets kulturlif i politiska, religiösa och sociala förhållanden (religiösa formler och sånger, sortes, elogia, laudationes funebres, måltidssånger de clarorum virorum laudibus, næniæ, lagarne, vältaligheten, divinationslitteraturen, folksägnerne, ordspråken o. s. v.). Och, för att blifva vid den af förf. begagnade bilden, utredningen och värderingen af arfvet är ej mindre noggrann än förteckningen. Med samvetsgrann pröfning af alla klassiska vittnesbörd har förf. klart och utförligt redogjort för de olika slagen af tidehvarfvets begynnande litteratur, skildrat hvart och ett till dess egendomliga beskaffenhet, i dess sammanhang med Romerska folkets lif och institutioner och framför allt i dess betydelse för de följande seklernas utbildade litteratur. Han har sålunda visat icke blott, hvad hvarje slag af litteratur var under denna period, utan ock, huru det, der detta varit fallet, med bibehållande af väsendtligen samma enkla form gestaltade sig under de följande perioderne. Så sluter sig till framställningen om Annales maximi redogörandet för acta diurna, till historien om den äldsta divinationslitteraturen en sammanhängande framställning af de sibyllinska oraklernas historia, i afdelningen om folkdramat är ej blott dess begynnelse i Versus Fescennini och Saturæ utan ock fabulæ Atellanæ fullständigt behandlade. Förf.s inledningsperiod kan så till vida sägas vara en afdelning ej blott till tiden utan ock till arten. — Slutligen har förf. ej blott lemnat oss bouppteckningsinstrumentet, utan ock en stor del af arfvet sjelf, i det han i texten infört stundom en alldeles fullständig samling af ifrågavarande litterära fornlemningar, alltid tillräckliga prof för att gifva läsaren begrepp om deras innehåll och charakter. Om ock detta behandlingssätt gjort, att vissa sidor eller afdelningar icke äro annat än register, om man ock i det enskilda på ett par ställen skulle kunna anmärka, att inryckandet af aktstycken är något mera än tillräckligt, så tro vi icke desto mindre, att hvarje läsare skall skänka sitt bifall åt, att icke säga, känna sig tacksam för denna method, som ej utgår från allmänna synpunkter för bedömmandet af litteraturens ställning och utveckling under ifrågavarande period, under hvilkas fullföljande här och der ett klassiskt exempel anföres ss. stöd för förfs. åsigt, utan i främsta rummet leder oss till och förklarar de klassiska källorna sjelfva. Man befrias genom denna method från dessa lärdt reflekterande och kritiska characteristiker, hvilka tyckas göra anspråk på att för författaren och läsaren gälla något utom och öfver kännedomen af saken sjelf i sin concreta mångfald, man befinner sig icke inne ibland den nyaste philologiens stridsfrågor utan midt ibland de antika monumenterne sjelfva. Förf. har ej meddelat läsaren en samling kritiska studier öfver andras arbeten, utan af sin omfattande beläsenhet i äldre och nyare litteratur skapat ett historiskt verk, hvars hufvudsakliga beståndsdel är

klar och enkel berättelse, ett verk, som vill läsas i sitt sammanhang och bedömmas som ett helt.

I öfverensstämmelse härmed står ock bokens yttre form, så väl i afseende på materialets fördelning, som i afseende på stilen. Hvad den förra beträffar, sönderfaller boken ej, enligt den vanliga collegieformen uti text, som innehåller sjelfva det thetiska af författarens åsigter och i noter, som innehåller bevisen för dem i kritik, citater o. s. v., utan hela materialet är väsendtligen sammanarbetadt till en text. Denna upptager ock de flesta citaterna, hvilka merendels äro mera än blotta hänvisningar. Hvad det sednare angår, så röjer sig den talentfulle Svenske stilisten lika mycket i den konstlösa enkelhet, hvari det hela af berättelsen är hållen, som i den glänsande diktion, hvilken förf. utvecklar i characteristikerna och öfversigterna. Vi veta ej, i huru många band Förf. ämnar skänka oss den säkert af alla Philologer med längtan motsedda fortsättningen af sitt arbete, men med säkerhet kunna vi förutse, att, huru många än dessa må bli, förf. skall lemna studerande på alla ståndpunkter en lättlästare handbok i Romerska litteraturens historia, än Bernhardys tungt vetenskapliga verk och Baehrs stillösa compositioner.

Chr. Cavallin.

Udvalg af Horats' Satirer og Epoder, udgivet til Skolebrug af Edv. Lembcke, Conrector ved Haderslev lærde Skole. Kjøbenhavn, Reitzel 1858.

Dette Udvalg anmelder sig selv som et Tillæg til den Udgave af „Horats Oder og Breve", som Conrector Lembcke tidligere har besørget (Kjøbenhavn 1855). At der af Satirerne og Epoderne gjøre et Udvalg, maa man finde i sin Orden, da der unægtelig findes Digte deri, som ere fuldkommen ulæselige i en Skole; men man kunde maaske nok beklage, at Udvalget er holdt vel knapt. Af Satirernes første Bog ere 4—9de Sat. (incl.) optagne, af anden Bog 1. 2. 5. 6. 8, af Epoderne 1. 2. 4—7. 9. 10. 13. Navnlig ville vistnok Mange foruden Anmelderen med Beklagelse se, at 1ste og 10de Satire i første Bog ere udelukkede fra Udvalget og saaledes, hvad der let bliver Følgen, aldrig ville blive læste i vore Skoler. Derimod vil neppe Nogen fortænke Udgiveren i, at han i et Udvalg har forbigaaet de 4 ulæselige Vers 1. 5 82—85.

Udgaven er behandlet væsentlig som de andre, der skyldes „en Forening af Skolemænd". Danske Noter under Texten give Indledninger til de enkelte Digte, de fornødne Forklaringer (dennegang lidt mere righoldige, da der ikke, som ellers er Regel, findes noget Navneregister) og Henvisninger til Madvigs Grammatik [1])

---

[1]) Burde ikke de talrige Henvisninger i vore Skoleudgaver, navnlig til Madvigs Grammatik, betydeligt indskrænkes? Har ikke Erfaringen

Bojesens Antikviteter, Tregders Litteraturhistorie og Thriges gamle Historie. I Forklaringerne finde vi mange fine Vink til Forstaaelsen af Overgange i Tanken eller af særlige Udtryk og Vendinger; ofte ogsaa Oversættelser af enkelte Ord eller Talemaader. Hvor fortræffeligt nu ogsaa ethvert Vink er, der leder Disciplen til at tænke videre, bliver det i pædagogisk Henseende et stort Spørgsmaal, om det er rigtigt, at give de ligefremme Oversættelser i en saa stor Udstrækning, som L. gjør det. Naar saaledes (for at tage et Par Exempler blandt mange i 9de Satire i første Bog) i V. 4. Quid agis? er oversat: Hvorledes gaaer det? — V. 5. Ut nunc est — Efter Omstændighederne. — V. 16. Nil opus est — Det er ikke værd. — V. 39. Valeo — Kan taale. — V. 43. Victor — Overmand, saa maa man indrømme, at det latinske Udtryk ypperligt er gjengivet; men et andet Spørgsmaal er, om der derigjennem er gjort Underviseningn en sand Tjeneste? Konsten at give en god Oversættelse bestaar jo deri: fra den ordrette Oversættelse, som Ordkjendskabet eller Ordbogen giver, gjennem Eftertanke at naa til den tankeretteste eller ved Sprogtakten at gribe den sprogretteste. Jo mere Disciplen er selvvirksom under denne Kamp, desmere vil hans Tænkning vinde i Skarphed, hans Følelse i Finhed; men rækker man ham fra først af det færdige Udtryk, slaar han sig til Ro derved, Selvvirksomheden er udelukket og Kampen gjort umulig. Dog — her er kun Tale om et Mere eller Mindre; Disciplen beholder nok endda tilbage at øve sine Kræfter paa, inden han faar en virkelig god Oversættelse af en af Horats' Satirer.

En slem Omstændighed ved Lembckes Udgave af Horats' Oder og Breve var den store Mængde Trykfeil af alle Arter, i Texten ikke mindre end i Noterne, som kun for en ringe Deel kunde undskyldes med at Trykningen foregik i Kjøbenhavn, medens Udgiveren levede i Haderslev. Man skal have ondt ved at finde en Skolebog, hvor Correcturen er saa slet besørget. Det er sagtens derfor, at nærværende Udvalg af Satirerne og Epoderne er trykt i Haderslev under Udgiverens Øine. I Elegance har Bogen tabt derved, i Correcthed langtfra vundet nok. Texten er vel temmelig fri for grove Feil, men baade den og navnlig Noterne vrimle af mindre Skjødesløsheder: manglende eller urigtige Skilletegn og Tal, Parentheser og Citater, der indledes, men aldrig endes o. s. v. Ret characteristisk er det, hvor i Satire I. 5. de 4 Vers ere oversprungne. I Texten gaaer man fra Vers 81 over til V. 86 og saaledes tælles der videre Satiren ud; i Noterne gaar man derimod fra V. 81 over til V. 82 og tæller saaledes videre; og et Sted midt imellem alle de gale Tal staar saa igjen et Tal, der svarer til Texten. En langt værre Art af Uoverensstemmelse mellem Texten og Noterne

---

vist, at det overveiende Antal af Disciplene blive afskrækkede ved den blotte Masse af Henvisningerne og derfor ikke efterser Noget, medens den samvittighedsfulde Discipel jevnlig føler sig skuffet ved at gjense bekjendte Regler og derfor trættes?

er det, naar i Sat. II. 1. 79, hvor Haandskrifterne vakle mellem diffindere og diffingere, den første Læsemaade staaer i Texten, den anden i Noterne. Saaledes staar i Epode 9. 17 i Texten At hunc (Ad hunc?) frementes, medens i Noterne Feas Conjectur: At hoc frementes forklares.

Særlig Interesse[1]) lover Udgaven derved, at Conferentsraad Madvigs Forelæsninger over et Udvalg af Horats Satirer ere blevne benyttede. Fælleds for M.'s og L.'s Udvalg er I. Bogs 4. 5. 6. 9de Satire og II. Bogs 1ste. Derom bemærker L.: „Hvor jeg i disse har fundet bedre og rigtigere Fortolkninger end andensteds, har jeg ikke kunnet undlade at benytte dem ved mit Arbeide, og Forfatteren har velvilligt givet mig sin Tilladelse dertil; men jeg maa underrette Læseren om min Kilde." Men herved bliver det, og Læseren finder ikke pàa noget enkelt Punkt Oplysning om, hvilke Fortolkninger der skyldes Conferentsraad Madvig. De af M.'s Disciple, der have haabet i det Hele at faa den af M. fastsatte Text, ville finde sig skuffede; thi paa mange og ikke uvæsentlige Punkter afviger L. fra M. Dog det vilde blive for vidtløftigt her at gaa i Detailler. Sat. I. 4. 79 læser Madvig inquit, Lembcke inquis, men henviser til M.'s L. G. § 494 b. Anm. 5 Slutn. hvor Brugen af inquit (ikke inquis) uden bestemt Subject omtales! I Sat. I. 5. 91 har L. optaget M.'s Fortolkning „aquae non ditior urna": Vandkrukken ere ikke mere velforsynet, hvor urna altsaa bliver Subjectet i en selvstændig lille Sætning; men det nødvendige Skilletegn efter urna mangler, og dog burde særlig Opmærksomhed netop her være anvendt, da Udeladelsen af Skilletegnet passer til den tvungne Fortolkning, hvorefter aquae non ditior urna forbindes med den følgende Relativsætning. Saadanne Unøiagtigheder ere dobbelt kjedelige i en Skolebog, og bringe kun altfor let Lærere og Disciple til at overse de gode Sider, der ikke saaledes strax falde i Øinene.

Joh. Forchhammer.

---

[1]) Forøvrigt fremhæver L. kun Professor C. A. Thortsens Læsning og Fortolkning af Sat. II. 2. 29 (fremsat i hans Magisterdisputats: »de conjunctivo modo ejusque usu in lingua Latina«. Hauniae 1827. Excursus I. p. 152.):

Carne tamen, quam vis, distat nil hac magis illa.

Hvad Kjødet angaaer, som er det, du vil have, er jo dog den ene Ret (magis) ikke forskjellig fra den anden.

Corssen: Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache. Eine von der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin gekrönte Preisschrift. I. Aussprache und Vokalismus. Berlin 1858.

Ifrågavarande skrift torde efter Schneider (Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache. Berlin 1819.) vara det förnämsta, om ej enda, försöket att behandla den Latinska elementarläran i hela dess omfång och med hänseende till dess resultater för etymologien och formläran. Mellan båda dessa skrifter ligga år rikare än kanske någon annan period inom philologiens historia på arbeten af genomgripande betydelse inom och utom det latinska språkstudiets område, hvilkas resultater för det behandlade ämnet här hafva blifvit med lika stor urskillning som fullständighet till ett helt samlade och begagnade. Det är, i allmänhet sagdt, den språkjemförande och språkhistoriska synpunkten, som betingar det stora framsteg, hvilket Corssens arbete eger framför föregångarnes. På samma gång som denna språkjemförelse tillfört den latinska ljudläran en rikedom af nytt material, har den indirect befordrat den genom att uppvisa och bringa till användning nya principer och nya methoder för densammas behandling. Det kunde nemligen ej vara annorlunda, än att den jemförande behandlingen af språkformationer, som med all sin omisskänneliga slägtskap i stammar och formsystem företedde så många och väsendtliga olikheter, måste föranleda ett sträfvande att uppsöka lagarne för de ljudöfvergångar, som betinga olikheterna såväl emellan de särskilda språken som emellan stamslägtade ord inom samma språk. Dessa lagar kunde vara grundade dels i allmänhet i språkets förkärlek för vissa ljud, dels i dess sträfvande att begagna vissa ljudmodificationer i stammen för att urskilja olika ord eller ordformer (t. ex. vocalstegring, reduplication), dels i dess bemödande att närma eller aflägsna från hvarandra de närstående ljuden för undvikande af hårdhet i sammanträffandet å ena sidan och af enformighet å den andra (assimilation og dissimilation). Beskaffenheten åter af dessa sistnämnda öfvergångar måste bli beroende af de särskilda konsonant- och vocalljudens större och mindre frändskap sins emellan och med hvarandra, och deras deraf följande så väl benägenhet och obenägenhet att ingå förbindelser, som förmåga att modificera hvarandras uttal. Men uppvisandet af dessa lagar för hvad man i nyare tider kallat språkljudens Pathologie förutsätter i sin användning på ett särskildt, endast i skrift quarlefvande språk den ofta svårtillgängliga kännedomen om bokstafstecknens qualitativa og intensiva betydelse för uttalet i samma språk, liksom en nyckel till förklaringen af ljudöfvergångens phenomener ligger uti språkets accentuationssystem eller den vigt, som det i uttalet inrymmer åt det ena eller andra elementet af ordet (stammen eller ändelsen, den första eller sista beståndsdelen i et sammansatt ord).

Vi hafva här, fastän nästan i omvänd ordning, antydt verkets innehåll och indelning. Ämnadt att i sammanhang med ljudläran

behandla det Latinska accentuationssystemet och lagarna för den äldsta Romerska verskonsten, innehåller det i denna första dels första afdelning, efter att ha (efter Mommsen, Unteritalischen Dialekte) redogjort för Latinska alphabetets härkomst (från Syd-Italiens Grekiska kolonier), en efter bokstäfvernas naturliga klasser indelad framställning af det Latinska uttalet under språkets särskilda perioder. Källorna för denna framställning äro i främsta rummet inskrifter, särdeles de i sednaste tider af Mommsen, Ritschl m. fl. utgifna och förklarade. Vidare de kritiska texter till Plautus m. fl. förf., hvilka genom Ritschls, Fleckeisens, Ribbecks försorg blifvit utgifna efter förut obegagnade codices. Härtill kommer nu å ena sidan det material, som är hos Schneider nästan det enda, nemligen intyg från forntidens grammatici och jemförelser med Grekiskan, å den andra jemförelser med de Italiska Dialekterna (Umbriskan, Oskiskan och till någon del Volskiskan), samt slutligen den allmänna Indogermaniska språkcomparationens resultater. Såsom ett exempel vilja vi anföra förfs. behandling af bokstäfverne *c* och *q*. Sedan han med afseende på *c* bevisat, att det i allmänhet framför alla vocaler uttalades ss. *k*, löser han den svårighet, som yppar sig derigenom, att i en mängd ord *c* åtföjldt af *i* och en vocal omvexlar med *t*, genom att uppvisa hos *i* naturen af en halfconsonant, hvilken liksom den sjelf efter hand fått ett sibilerande ljud (t. ex. på senare inskrifter Zesu f. Jesu) också egde förmåga att med sig assibilera den föregående gom- och tungbokstafven. För denna åsigt finner C. stöd ej mindre i det Grekiska θάσσων f. ταχίων (i Skr. jân) τάσσω f. ταγ-ιω (jô), än i Italienskan der *c*, *g*, *t* endast i slika förbindelser öfvergått till tsch eller tj. Med afseende på *q* bevisar C. mot R. Lepsius, som ansett qu ursprungligen vara en beteckning för ett sammansatt consonantljud (*kp*), att det uppkommit af ett enkelt *k* (Skr.), men att detta *k* genom ett tätare och dåfvare uttal af sig sjelf utvecklat ett halfconsonantiskt, halfvocaliskt u- eller v-ljud, hvilket i somliga språk (Grekiskan och åtskilliga Italiska dialekter) utbildadt till en labial tennis utträngt den ursprungliga gutturalen, under det Latinets uttal betecknar sjelfva öfvergångsmomentet.

I andra afdelningen handlar Förf. A) om Diphthonger suppkomst genom vocalstegring och sammanstötande vocalers öfvergång i hvarandra, d. v. s. contraction. B) Om vocalers förändring 1) för form- och ordbildningens behof (Ablaut) 2) till följe af vocalernas frändskap med vissa consonanter. C. visar här, att i Latinet sådan frändskap eger rum mellan *o* och *v*, mellan *u* och läppbokstäfver, mellan *i* och tungbokstäfver, mellan *e* och *r*, samt att denna sistnämnde vocal ss. den lättaste och färglösaste intagit de andres plats så väl framför dubbla consonantljud, som i consonantiska och vocaliska ändelser, hvilken språkets böjelse gifver nyckeln till förklaring så väl af åtskilliga delar i dess formsystem under den classiska perioden (t. ex. facile, fuere) som till samma systems upplösning och utseende i Italienskan (t. ex. hela singularis af carcer i It. carcere, vixit, vixet, vixe, visse), 3) genom frändskap mellan vocaler (Assimilation [Umlaut] och Dissimilation), 4) genom vocalers öfvergång

5*

till lättare ljud i andra delen af composita och vid reduplication. Grunden til denna språkföreteelse finnar förf. deruti, att det latinska språket ursprungligen öfverallt och sedan så långt de fastställda accentuationslagarne det tilläto, betonat den första delen af sammansätningen. — Slutligen handlas C) om vokalernes förkortning. Med ledning af Ritschls, Fleckeisens och Ribbecks forskningar med afseende på Roms äldsta skalder bevisas här, att de Latinska korta ändelser, hvilka i Sanskrit och Grekiskan motsvaras af långa, också i Latinet ursprungligen och ända till andra puniska kriget haft sådan fullvigtig quantitet och att deras quantitet sedan stått midt emellan lång och kort, hvarföre de ock af det Augusteiska tidehvarfvets skalder kunnat i vissa ställningar brukas såsom fullt långa, ehuru den fullt korta varit regel, hvartill också hvardagsspråket mest lutade. Orsaken till förkortningen finner C. åter i vid nämnda tid inträdda bestämdare accentuationslagar, hvilkas utveckling kommer att bli föremål för den följande delen af hans verk.

Af denna korta öfversigt torde vara klart, att, om vi säga, att den högre ståndpunkt, ljudläran i C.s behandling intager, grundar sig på en rikare språkcomparation, vi härmed ej blott mena jemförelse med olika språk i egentlig mening, utan i främsta rummet en jemförelse inom Latinska språkets eget historiskt sammanhörande område. Om också af C. den Latinska ljudläran är betraktad i den allmänna språkcomparationens och språkvetenskapens ljus, så står den dock på sjelfständig Latinsk grund. Och dess största företräde framför t. ex. Benarys Römische Lautlehre ligger just derutinnan, att alla dess resultater grunda sig på en, så vidt förhandenvarande språkmonumenter det medgifvit, genomförd historia om Romerskt uttal och vocalism från äldsta tider till den period, då Latinet upplöser sig i de Romaniska språkene. Och liksom denna historiska betraktelse löser många motsägelser genom att till tiden åtskilja det olikartade, så förstår den ock att i dialektåtskillnader (folksspråket och de bildades språk, Latinsk och Syditalisk dialekt) uppvisa förklaringsgrunden till vacklande skriftsätt på olika tider o. s. v. Den visar således, från hvilken tid de riktningar, som äro egendomliga för det classiskt Latinska skriftspråket, började uppkomma (Diphthongernes fördunkling, *u* för *o* o. s. v.), när de fullkomligt gjort sig gällande, och huru språkets consequenta fortgående i dessa riktningar fört till det stammarnes och formsystemets utseende, som Italienskan företer. Den visar å andra sidan icke blott, att i vissa fall ett vacklande skrifsätt under hela perioden antyder ett vacklande uttal eller ett uttal, för hvilket skriftspråket ej egde nog bestämda beteckningssätt (t. ex. uttalet af *au* midt emellan diphtong och enkelt *o*), utan ock att vissa egendomligheter hos det äldsta och outbildade skriftspråket bibehållit sig i folkets uttal i motsats till de bildades, och, när detta började undanträngas, å nyo göra sig gällande i ett folkdialekten följande skrifsätt, liksom de från folkspråket öfvergått i Italenskan (*o* ist. f. *u* i molto, annoro, bortfallande af m och s i ändelser m. m.). Den visar slutligen, huru många för Italienskan nya egendomligheter redan äro antydda

öller börjat göra sig gällande i de sednare seklernas Latin (t. ex. öfvergången af *g*, *c*, *j*, *t* till sibilanter, af *x*, till ss o. s. v.).

Särdeles klart framstå denna ljudläras resultater för formläran. Den process, hvarigenom inom de Latinska A- O- I-declinationerne de ursprungligen consonantiska och diphthongiska ändelserna (ois ais eis o. s. v.) öfvergått till enkla vocalljud med eller utan efterföljande consonant, och hvarigenom hela det Italienska declinationssystemet blifvit reduceradt till de vocaliska ändelserna a, i, o, e ligger här till nästan alla sina led tydlig framför oss. Af interesse är också Förf.s förklaring af conjunctivernas och de dermed snarlika futuriformernes bildning, neml. genom ett *ia* inskjutet mellan stammen och personalbeteckningen. Såsom i Grekiskan *εἰη-ν* och i Umbriskan p o r t a i a (portet) af stammarne e(s) och porta; så bildar latinet medelst „Umlaut" siem, audies, faciem (Cato). I de vanliga formerna legam, leges, amet är sålunda i insvunnet liksom i de Plautinska pervenat, convenat (pag. 304). Denna förklaring tyckes oss derutinnan ega ett afgjordt företräde framför Bopps, Curtii (Die Griechischen Tempora und Modi) och Benarys, att den medgifver tillämpning på alla den Latinska conjunctivens former.

Hvad ljudlärans betydelse för etymologien beträffar, har C. åt. nöjt sig med att uppvisa de allmänna analogierna, och icke såsom Benary gjort till sin uppgift att gifva från den comparativa ljudlärans ståndpunkt en förklaring på de enskilda stammarnes utseende i Latinet. Dock saknas ej heller hos C. exempel på sådana etymologiska upplysningar. Vi nämna ss. exempel förklaringen af oboedire (pag. 197), nisus och nixus (pag. 43).

Chr. Cavallin.

Bemærkninger om Trajans Regeringsprinciper, fremkaldte ved en Afhandling af Dr. Grimur Thomsen i Dansk Maanedsskrift.

Af *E. Holm.*

I det nylig udkomne Juni-Hefte af Dansk Maanedsskrift findes en Afhandling af Dr. Grimur Thomsen om Trajans Brevvexling med den yngre Plinius. Trajan hører utvivlsomt til Keisertidens mærkeligste Personligheder, og vi faae igjennem denne Brevvexling paa en særlig interessant Maade et Indtryk baade af hans Personlighed og af Principerne for hans Regeringsmaade, som tilmed har en dobbelt Betydning, da Kilderne til hans Historie ere saa fattige. En populair Skildring af, hvad denne Brevvexling viser os, kan da ikke Andet end modtages med Interesse af dem, der ønske Kundskaben om Oldtidens mærkeligste Mænd og Tidspunkter almindeligere udbredt, end den er. Dr. Thomsen er desuden en Forfatter, der veed

at behandle sit Æmne med Livlighed, omend hans Sprog ikke sjælden er noget søgt.

Forfatteren har ogsaa her leveret en Afhandling, der læses med Interesse. Han har, hvad der er en meget rigtig Anordning, først givet en almindelig Skildring af Trajan som Personlighed og Regent, og dertil føiet et Udvalg af Brevvexlingen med Plinius i Oversættelse for derigjennem at belyse, hvad han har anført som Characteristik af Keiseren. Naar jeg da, som jeg strax vil sige, her træder i Opposition til hans Afhandling er det, fordi jeg uagtet det Gode ved den ikke har kunnet føle mig tilfredsstillet af den, fordi den efter min Overbeviisning i et Hovedpunkt indeholder en urigtig Opfattelse af Trajans Betydning som Regent og desuden lider af flere væsentlige Feil i det Enkelte.

Trajan er saa almindelig bekjendt og det med Rette som en ædel Personlighed, at jeg ikke skal opponere imod Forfatterens Lovtaler over ham i den Henseende. I sædelig Henseende var han ikke ubesmittet af sin Tids Laster (Dio Cassius 68, 7); men det er dog sandsynligt nok, at han virkelig har udmærket sig ogsaa i den Retning fremfor de Fleste af sine Samtidige. At han tillige var en i høi Grad udmærket Regent, er sikkert, og jeg skal villig indrømme, at han har arbeidet ivrig paa at hæve det i moralsk Henseende dybt sjunkne Folk; men naar det gjælder om at see, hvori hans Betydning for Romerrigets politiske Udvikling bestaaer, maa jeg ganske erklære mig for uenig med Forfatteren. Og dette er et Hovedpunkt i hele Afhandlingen.

Vi maae først klare os Standpunktet, hvad Rigets Grundinstitutioner angaaer, da Trajan besteg Thronen. Dr. Thomsen siger derom (S. 428): „Roms Grundinstitutioner stode endnu paa gammel Marv (!) og end ikke Neros Uredelighed eller Vitellii Sløvhed havde formaaet at opløse de gamle Vedtægter og de nedarvede Minder. Onde og tøilesløse Magthaveres giftige Tand havde kun trængt ind i Statsorganismens Overflade; det Indre var endnu livskraftigt." Jeg skal kun i Forbigaaende gjøre opmærksom paa det Uheldige i at lægge nogen Vægt paa Vitellius; det havde kun været en elendig Organisme, som en saa kort Tid regerende Fyrste, der tilmed ikke var almindelig anerkjendt som Keiser, havde kunnet kaste overende. Men Opfattelsen af at Statsorganismen var livskraftig endnu, saaledes at den igjennem nogle enkelte fortræffelige Keiseres Regering kunde bringes paa Fode igjen, er urigtig. Netop fortræffelige Regenter maatte søge at omstyrte den gamle Statsorganisme endnu mere, end den allerede var det; thi den passede ikke længere og havde ikke passet til Keiserdømmet. For August var der næppe Andet at gjøre end hvad han gjorde; det var et mærkværdigt Talent, hvormed han vidste at forene Despotiet med de gamle Former; en total Omvæltning af det Gamle havde for ham været altfor farlig. Men jo mere Keiserdømmet fastnede sig, desto nødvendigere maatte det blive at omorganisere; thi Resterne af de republikanske Former vanskeliggjorde en virkelig kraftig, centraliseret Regering. Under det første Aarhundredes slette Keisere skete kun

Lidet for en saadan Reform. Det gjaldt jo dem og deres frigivne Yndlinge kun om at nyde, røve og myrde; dette lod sig meget godt gjøre, medens man endnu bevarede Skinnet af det Gamle. Saaledes overlevede ganske vist Statsorganismen Nero og Domitian; men Livskraft havde den mindst af Alt, Formerne vare døde og kunde kun blive levende igjennem en gjenopvaagnende Republik.

Spørgsmaalet bliver da, hvorledes Trajan optræder ligeoverfor denne Rest af de gamle Former; heri er det, hans Betydning for Rigets Forfatningshistorie skal vise sig. Dr. Thomsen fremsætter (S. 431) den Anskuelse, at Trajan søgte at fremkalde en bedre Tingenes Tilstand blandt Andet igjennem: „Fremmanelsen af Fortidens store Minder. Disse førte han synlig frem for sin Tid ved at hævde Republikens gamle Institutioner og Embeder i deres oprindelige Skikkelse. Prætorer, Censorer, Senatorer og Consuler bleve indsatte i deres gamle Rettigheder og Trajan førte saaledes lidt efter lidt Augusts Tidsalder tilbage, idet han for Alvor haandhævede hine gamle Værdigheder, ikke som August for at skjule den nye men for at forædle den allerede gamle Enevoldsmagt". Kort efter (S. 432) siger han: „Saa stærk var de gamle Institutioners Magt, at der kun udfordredes en frisindet Cæsar for ligesom at udfylde den republikanske Regeringsforms tomme Cadre og tilbageføre den gamle Tid," og snart efter (S. 432—33) hedder det: „I det Hele gik Trajans Bestræbelser ud paa at føre Romerfolket tilbage til den republikanske Fortids styrkende Kilder." Det er altsaa aabenbart Forfatterens Mening, at Trajans Regering vidner om stærke Tendentser i republikansk Retning. Men denne Opfattelse kan ikke forsvares. Der findes aldeles Intet i vore Kilder, der kan retfærdiggjøre den. Ganske vist var Trajans Optræden deels i Almindelighed jævn og folkelig, deels overholdt han i adskillige Retninger de republikanske Former stærkere, end de tidligere Keisere havde gjort; men man maa vogte sig for at tillægge dette for stor Betydning. Baade af naturlig Humanitet og af klog Politik stræbte Trajan aabenbart efter at danne en fuldstændig Modsætning til Domitian og de andre slette Keisere. Han vilde og kunde ikke undvære Folkets Kjærlighed; Tillid skulde først og fremmest vende tilbage, og saa fast hang bestandig Romerne ved de gamle Former, at Agtelsen for disse endnu var et godt Middel for Keiseren til at gjøre sig populair. Demoraliseret som Folket var, tog det let Skinnet for Virkeligheden. Og af disse Grunde viser Trajan sig samvittighedsfuld med Hensyn til Formaliteter ved Consulvalg*), derfor kalder han Prætorerne Collegaer (Plin. Paneg. 77) o. s. v.; men de republikanske Former have ikke

*) Dr. Thomsen siger S. 432, at Trajan undslog sig for at overtage Consulatet 3die Gang, indtil Senatet ved en authentisk Fortolkning af lex Papiriæ overvandt hans Betænkeligheder. Hvor Forfatteren faaer denne lex Papiria fra, begriber jeg ikke, thi en saadan Lov existerede slet ikke. De leges Papiriæ, der omtales hos de Gamle, ere af ganske andet Indhold (cfr. Paulys Realencyclopædi).

den mindste Smule mere Virkelighed under ham, end de tidligere havde havt. Jeg seer meget godt, at Forfatteren kan paaberaabe sig et antikt Vidnesbyrd for sine Anskuelser i den Retning, nemlig Plinius's Panegyrik. Men et Skrift som dette, saa fuldt af den meest overdrevne Smiger (cfr. f. Ex. Cap. 80 og Cap. 93) maa man være yderst varsom med at benytte. Forfatteren maatte let kunne see, hvor tomme Phraserne i dette Skrift om Trajans Republikanisme ere. Han maatte kunne see, hvor huult det er, naar Trajan indstændig opfordres til at overtage Consulatet (Pan. Cap. 60), som om det havde nogen virkelig Betydning enten med Hensyn til Senatsforhandlingerne eller Retsvæsenet, som om Trajan ved den Værdighed fik det ringeste Tillæg af reel Værd til sin Myndighed. Plinius veed dog andre Steder meget godt at omtale Keiseren som den, der i sin Person indeslutter hele Magten (Pan. Cap. 56 og 72), og hvor det gjælder ham om at takke Keiseren for sin egen Embedscarriere, omtaler han Consulatet reent ud som en keiserlig Gave, hvad det da ogsaa var (Cap. 91). Men naar Consulvalget paa den Maade aldeles afhang af Keiseren, kan man ikke tale om, at Consulerne bleve indsatte i deres gamle Rettigheder. Og det stod i det Hele paa den Tid kun daarligt til med Prætorers, Censorers, Senatorers og Consulers Magt.

Hvad for det Første Consulmagten angaaer, da var den svundet ind til et Forsæde i Senat og Folkeforsamling og en meget indskrænket Iurisdiction. Commando i Krigen hørte ikke med dertil mere; Keiseren selv havde Imperator-Magten og førte enten selv Commandoen eller overlod den til, hvem han vilde. Forsædet i Folkeforsamlingerne havde naturligviis aldeles Intet at sige, da disse selv vare uden al Betydning; Love vedtoges der ikke mere, og den vælgende Magt var sjunket ned til en tom Bekræftelse af, hvad Keiseren enten selv havde bestemt eller ladet Senatet bestemme. Forsædet i Senatet havde ogsaa kun saare Lidet at betyde; deels kunde Keiseren, naar han vilde, tage Initiativet, deels kunde Consulen kun lade de Sager komme under Behandling, som Keiseren tillod. Om nu Trajan i slige Tilfælde har været human og tidt holdt sit eget Magtsprog tilbage, er aldeles uden forfatningsmæssig Betydning.

Endnu ringere staaer det til med Censorerne, der jo ogsaa skulle være indsatte i deres gamle Rettigheder (S. 431), thi de existerede slet ikke! Allerede under August var det sidste Gang, at 2 Privatmænd vare Censorer (Dio Cass. 54, 2). Prætorer fandtes der vel endnu; men deres Magt var svundet ind ligesaavel som Consulernes; den væsentlige Deel af deres gamle Magt med Hensyn til Retsvæsenet var frataget dem, og de benyttedes for en stor Deel af Keiserne til administrative, men ikke synderlig selvstændige Hverv. Der lader sig da Intet bygge paa Plinius's Udtryk: „pleraque ad prætores remittebat" (Paneg. Cap. 77). Det staaer saa løst og ubestemt og kan kun opfattes som en rhetorisk Overdrivelse; vi vide aldeles Intet, der kunde tale for, at Trajan

virkelig havde forøget Prætorernes Myndighed i nogensomhelst væsentlig Henseende.

Og nu hvad Senatet, den ene Hovedmagt i den gamle Forfatning, angaaer, da kan der ligesaalidt tales om, at det fik sin gamle Myndighed igjen. Trajan viser det Opmærksomhed (Pan. Cap. 54, 62, 68), tager det ofte paa Raad med, søger at vinde det for sig ved Venlighed; men det er ogsaa Alt. Det er i det Hele forunderligt, at Forfatteren ikke har seet, hvorledes Trajan kun kunde give de gamle Institutioner Liv og Fylde ved at give Afkald paa en Deel af Keisermagten. Keiserdømmet maatte da ved hans Død staae som et mindre absolut Herredømme end tidligere. Hans Regering vilde komme til at danne en bestemt Modsætning saavel til de følgende som til de tidligere, den vilde staae som et politisk Experiment uden Resultat og være et forunderligt Feilgreb, fordi et Rige som det romerske Keiserdømme kun kunde holdes sammen ved Absolutismen. Men under Hadrian, der dog gjorde Meget for at indskrænke de gamle Formers Betydning, høre vi slet Intet om, at der skeer Noget, hvorved han træder i Opposition til Trajans Principer, eller hvorved han fravrister Senatet og de gamle Embedsmænd, hvad denne skulde have indrømmet dem. Ville vi da see, hvordan det under Trajan i Virkeligheden stod sig med de gamle Rettigheder, hvori Senatet skulde være indsat, maae vi lægge Mærke til, at det var Keiseren selv, der udnævnte Senatorerne, at, som jeg allerede tidligere har antydet, Senatets Beslutninger ligesaavel nu som tidligere ganske afhang af ham, i det Mindste saavidt han vilde gjøre sin Villie gjældende, og hvad særlig dets dømmende Magt angaaer, skal jeg fremhæve, at Trajan aabenbart har modtaget Appellationer fra det; i det Mindste blev Appel fra Senat til Keiser først ophævet ved et Edict af Hadrian (Dig. 49, 2, 1 § 2); det fremhæves i det Hele som en Roes ved Trajan, at han viste stor Iver som Dommer (cf. Plin. Ep. VI, 31); men netop derved maatte han indskrænke Senatets Indflydelse. Og hvad særlig Senatets Myndighed ligeoverfor Provindserne angaaer, da vandt det heller ikke her nogen forøget Magt under Trajan. Denne erobrede som bekjendt flere nye Provindser til for Riget, baade Dacien, Armenien, Mesopotamien, Assyrien og Arabien; men ligesaalidt han som nogen anden Keiser overlod Senatet en saadan ny Provinds, han lod dem alle bestyre ved sine egne legati. Ja selv en af de vigtigste gamle Provindser, Bithynien, fratog Trajan Senatet, og det var kun en ringe Erstatning, han gav det ved at skjænke det Pamphylien. Men netop dette Punkt har Forfatteren ganske overseet, han kalder Plinius Proconsul (S. 435), istedenfor at Plinius netop var keiserlig Legat i Bithynien.

Jeg kommer herved til at omtale en anden feilagtig Anskuelse hos Forfatteren, men som hænger nøie sammen med, hvad jeg i det Foregaaende har søgt at paavise som urigtigt. Efterat han har udviklet, hvorledes Trajan ved Afkald paa sine Prærogativer søgte at vække Folkets Frihedsfølelse, siger han (S. 433): „derfor udøvede Trajan sin Myndighed fornemmelig ved Valget af Personligheder, som vare

skikkede til at give Consuls og Prætorsnavnet Vægt og Glands. Han holdt derfor et skarpt Øie med Comitierne og strøg uværdige Candidater af Valglisterne; i dette ene Punkt gik han udenfor Republikens gamle Love*)". Hvorliden Magt der i Virkeligheden knyttede sig til Prætor- og Consulværdigheden, har jeg ovenfor nævnt, og det kunde derfor ingenlunde være paa den her angivne Maade, at Keiseren fornemmelig udøvede sin Myndighed. Naturligviis har han ønsket dygtige Mænd til Consuler og Prætorer, baade paa Grund af den Anseelse, der endnu hæftede ved Navnet, og meget mere, fordi Provindsstatholderne udtoges af dem, der havde beklædt disse Embeder. Men sin Myndighed udøvede Keiseren deels ved sin egen kraftige Optræden i alle Anliggender af Betydning, deels ved sine egne Embedsmænd og legati. Forfatteren har ganske overseet, at præfectus urbanus og præfectus prætorio ere Embedsmænd af Betydning under Trajan; de nævnes udtrykkelig paa hans Tid, og der er aldeles Intet, hvoraf Forfatteren kunde slutte, at han havde indskrænket deres Magt. De have da sandsynligviis meget større virkelig Myndighed end Consuler eller Prætorer. Man kan heller ikke sige, at Trajan indskrænkede de Frigivnes Indflydelse i den Grad, som Forfatteren mener, thi efter ham (S. 428) indsatte Trajan dem paa deres ved Republikens ældre Love bestemte Plads. I og for sig var dette ugjørligt; thi hvad var dengang Keiserens private og hvad var hans offentlige Anliggender? Man kan meget godt paa de romerske Keisere og da ogsaa paa Trajan anvende Ludvig XIV's bekjendte Ord: l'état c'est moi og Plinius selv, der taler med saa megen Glæde om sin Tids republikanske Former, bruger netop et tilsvarende Udtryk om Trajan (Paneg. 72 uni tibi, in quo et respublica et nos sumus). Men netop af den Grund laae det nær for Keiserne at anvende selv saadanne Undergivne, som hans Frigivne vare, i Embeder, vi ikke kunne kalde Andet end offentlige. Saaledes gjorde ogsaa Trajan; der omtales i Plinius's Brevvexling med ham deels en Frigiven Maximus som keiserlig procurator (ep. 85 (17) og epp. 27 og 28 (36 og 37)), deels en anden ved Navn Lycormas, der aabenbart benyttes af Keiseren i en officiel Sendelse (epp. 63 (13) og 67 (15)). En heelt anden Sag er det, at Trajan ikke indrømmede dem en saadan skandaløs Indflydelse, som de tidligere havde havt og ikke heller gav Nogen af dem et af Statens høieste Embeder. Tvivlsomt er det vist forøvrigt, om nogen Frigiven, hvad Forfatteren siger, virkelig tidligere har været Consul. — Hvad nu Provindsbestyrelsen angaaer, i denne Tid et af de allervigtigste Anliggender, da udøver Keiseren den i sine egne Provindser ved sine legati, og at han ligeoverfor Senatets Provindser skulde have opgivet Noget af sin Proconsularmyndighed vide vi Intet om; det er der aldeles ingen Grund til at antage. I hvilket Omfang Trajan har udøvet sin Control, kan ikke bestemt angives; men efter hvilke almindelige Principer

*) Jeg citerer her ikke Alt, men har kun anført det Vigtigste.

hans Provindsadministration førtes, kunne vi dog danne os en Mening om igjennem Plinius's Brevvexling.

Her er netop et Punkt, hvor man kunde ønske større Nøiagtighed hos Dr. Thomsen. Som Udviklingen er hos ham, faaer enhver Læser Indtrykket af, at vi i Plinius have en ordinair Proconsul og i hans Brevvexling en Række Forespørgsler og Svar, som de under Trajans Regering have været almindelige imellem Statholder og Keiser. Men denne Opfattelse er ganske urigtig. Først vil jeg blot gjøre opmærksom paa det Forunderlige i, at Forfatteren, der jo opfatter Plinius som Proconsul eller, hvad der er det Samme, som Statholder i en af Senatets Provindser, uagtet der i Brevvexlingen ikke berøres noget Forhold til Senatet og han selv i de ubetydeligste Sager indhenter Keiserens umiddelbare Befalinger, dog har kunnet fremsætte sin Anskuelse om, at Senatet fik sine gamle Rettigheder igjen under Trajan. Det er ligesaa forunderligt, at han kan sige (S. 450), at en Proconsul, der altsaa conseqvent efter hans Anskuelser maatte have ikke Lidt af Proconsulmagten fra Republikens Tid, næppe stod høiere end en Stiftamtmand hos os. Men Sagen er rigtignok i dette Tilfælde, som jeg ovenfor har sagt, at Plinius var Keiserens Legat, og at Provindsen dengang netop blev Senatet frataget. En anden Feil er det, at Forfatteren ikke har fremhævet, at vi her have med ganske extraordinaire Forhold at gjøre. Provindsen skulde omorganiseres; deri maae vi søge Grunden til de idelige Forespørgsler fra Plinius's Side. Bithynien synes at have frembudt særegne Vanskeligheder; der omtales saaledes i flere af de Breve, Dr. Thomsen har oversat, en vis Tendents hos Provindsens Beboere til at danne politiske Clubber, der havde voldt Landet Skade (cfr. ogsaa ep. 92 (93), som ikke er iblandt de oversatte). Hermed stemmer det, at flere Statholdere kort iforveien vare blevne anklagede af Bithynerne, og vi finde, at endnu Hadrian maatte sende en særlig dygtig Mand derhen som Legat, fordi Forholdene krævede en overordnet Indsigt hos Statholderen (Dio Cass. 69, 14). Paa denne Maade kunne vi forstaae al den Detail, der findes i Brevene og faae et velgjørende Indtryk af Trajans eminente Dygtighed; ellers blev det kun et lidet tiltalende Billede, vi vilde faae af hans Administration. Vilde han paa den Maade i Almindelighed befatte sig med Provindsernes Bestyrelse, maatte han drukne i Cancelliforretninger, og at blande sig saaledes i Alt vilde kun vidne om lidet Administrationstalent. Trods det Extraordinaire, der altsaa er ved Forholdene, er det sikkert nok, at man alligevel kan lære hans Principer for Provindsbestyrelsen i Almindelighed at kjende af Brevvexlingen. Bithynien blev naturligviis organiseret efter de samme Principer som andre Provindser. Det er da ganske sandt Alt, hvad Dr. Thomsen siger om Trajans Humanitet, faderlige Omsorg og Bestemthed; men ved Siden deraf forekommer det mig, som man ogsaa faaer Indtrykket af, i hvilken paafaldende Grad Trajan vilde lade Provindsbeboerne selv i ubetydelige Ting føle den keiserlige Villie. Lad ogsaa Noget være fremkaldt af en vis Mistillid til Bithynerne, saa

forklarer det dog ikke Sagen nok; thi egentlige Uroligheder havde der ikke været. Der findes fra Trajans Side aldeles ingen Interesse for nogen Udvikling af Frihedsaand i Stæderne; men snarere en Bestræbelse for at trænge den tilbage. Derfor den stærke Optræden imod Alt, hvad der kunde see ud som politiske Clubber eller udvikle sig dertil, selv om det blot er et Brandcorps i Nicomedia, derfor det skarpe Tilsyn med Stædernes Finantser, selv saadannes, der havde en saakaldet friere Stilling. Meget er ganske vist blevet forbedret ved den idelige keiserlige Indskriden; men de communale Friheder svinde tillige betydelig ind. Det gjælder Keiseren om at faae Eenhed og Fasthed; men derfor maa Friheden ogsaa vige. Dog ligefremt Brud paa gamle Privilegier tillader Trajan ikke. At det nu ikke blot er i Bithynien, vi træffe dette skarpe Tilsyn, kunne vi see af, at Keiseren ogsaa til Hellas sendte en Mand, Maximus, for at controllere de frie Stæder der. Plinius opfordrer netop denne, der er hans gode Ven, til at vise Humanitet her, hvor han træder paa Resterne af gammel Storhed (epp. VIII, 24).

Skulde jeg nu i Korthed fremsætte min Mening om Trajans Betydning, hvad Rigets indre Forhold angaaer, i Modsætning til de Anskuelser, jeg her har bekjæmpet, da anseer jeg den for at ligge i, at Trajan reorganiserede Riget efter de forfærdelige Storme, der vare gaaede hen over det under Domitian, at han skaffede Fasthed tilveie i Regeringen og vandt Folkets Tillid, men fulgte bestemt monarchiske Principer — de eneste, det var muligt at følge, hvis der skulde komme Eenhed og Fasthed i det Hele, — at han af klog Politik benyttede de gamle Former, saavidt de lode sig forene med hans Planer, men at de ligesaafuldt vare et Skin nu, som de havde været det under de tidligere Keisere. Han danner paa den Maade et Grundlag, hvorpaa der bygges videre under Hadrian og Antoninerne. I den Tid gaaer det gjennem Udviklingen af Keiserens private Raad og Dannelsen af officia palatina stærkt ned ad Bakke med de republikanske Rester; men trods dette er det let at finde adskillige Træk, hvoraf man ligesaa godt kunde tillægge disse Keisere halvt republikanske Tendentser som Trajan. Jeg skal blot gjøre opmærksom paa den Agtelse, de tidt vise Senatet. Men det er bestandig lige tomt og betydningsløst.

Ogsaa hvad Trajans Optræden som Regent udadtil angaaer, har jeg en Bemærkning at gjøre. Forfatteren siger (S. 430) at Trajan saae grant, hvordan det gik tilbage med Verdensstaden, at han forudsaae dens snarlige Undergang og Underkastelse under Barbarernes Horder, med mindre Romerfolket kunde vækkes og forynges. Hvorfra han slutter sig til disse Anskuelser hos Trajan, seer jeg ikke, og jeg troer ikke derpaa. De lade sig ikke bringe i Samklang med Trajans hele Optræden som Erobrer. Havde han virkelig næret en saadan Ængstelse, kunde ingen Politik været slettere end den at udvide Rigets Grændser ud over Donau og Euphrat. Det var i ethvert Tilfælde ikke klogt af Trajan at gaae saavidt i sine Erobringer som han gjorde, og Hadrian handlede ganske rigtigt i at rykke Rigsgrændsen tilbage; men det er umuligt, at Trajan kan have følt,

hvor svagt Riget var. Hvad kunde da tænkes mere forkeert end i Dacien at grundlægge en Provinds, hvor man idelig maatte være forberedt paa voldsomme Angreb fra alle Sider, eller urimeligere end at tirre Partherne ved at frarive dem deres rigeste Provinds. Først maatte det have været Trajan om at gjøre at faae Romerfolket foryngget og vækket, men det kunde tage en lang Tid.

Jeg har her fremsat, hvad jeg anseer for det Rigtige med Hensyn til Trajans Regeringsprinciper i Modsætning til de Anskuelser, Dr. Thomsen har udtalt. I det Enkelte at gjennemgaae og recensere hans Afhandling skal jeg ikke indlade mig paa; men jeg har blot endnu et Par Bemærkninger at gjøre med Hensyn til de af Plinius's Breve, han har citeret eller meddeelt os i sammenhængende Oversættelse.

Side 436 citerer han et Sted af ep. 111 (112), hvor han taler om det Offentlige saaledes, at Enhver maa opfatte det som den romerske Stat; men det er her en Provindscommune, der tales om (smlign ep. 110).

Side 438 taler han om Bithynernes Ret til at „tage Sæde i Senatet". Det er et uheldigt Udtryk, da Læseren naturligt herved kommer til at tænke paa det romerske Senat, medens Talen er om Senatorerne i de bithyniske Stæder.

Side 439 taler han om, at der anlægges Sag imod „en vis Dio for Majestætsforbrydelse". (Plin. ep. 81 (85)). Det er et mindre heldigt Udtryk, da denne Dio ikke er nogen Anden end den berømte Dio Chrysostomus, en af sin Tids største græske Forfattere. Jeg vil i den Anledning gjøre opmærksom paa, at netop Dios Skrifter ere en vigtig Kilde til Trajans Tids Historie. Man faaer igjennem dem et stærkt Indtryk af Tillid til Trajan, og man føler hvor stærke Brøst Tiden led af ogsaa i hans, den græske Asiaters Øine. Kun i Trajans kraftige Styrelse saae han en Lægedom for Tidens Onder, og naar han taler om de forskjellige Forfatninger, er Eneherredømmet da ogsaa den, han opfatter som den bedste.

Dette er imidlertid mindre vigtige Udsættelser; men meget slemt er det, at der i Oversættelsen af flere af Brevene har indsneget sig meningsforstyrrende Feil og det netop paa vigtige Steder. Dette gjælder saaledes om det Brev fra Plinius til Trajan, som Forfatteren har oversat Side 439, og hvor der tales om at anbringe offentlige Penge. Plinius foreslaaer Keiseren at nedsætte Rentefoden og søge Folk, der da ville modtage Pengene tillaans; hvis det ikke lader sig gjøre, henstiller han til Keiseren, om han ikke troer, distribuendam (esse) inter decuriones pecuniam, ita ut recte reipublicæ caveant. Dr. Thomsen oversætter Stedet saaledes: „Overvei .... om det Offentliges Fonds bør fordeles imellem Dekurionerne, for af disse at anvendes til Statens rette Tarv". Men det er urigtigt; caveo bruges i Forretningssproget om at stille Sikkerhed; og ita foran ut viser, at ut ikke kan oversættes ved „for at". Det skal hedde „imellem Dekurionerne, saaledes at de stille Staten en gyldig

Sikkerhed". Forfatteren synes at være kommet til den feile Oversættelse derved, at han har misforstaaet Ordet decuriones. Han forklarer det nemlig i en Note som Navn for visse Opsynsmænd i Keisertiden over offentlige Grunde og Bygninger; men denne Betydning har det, saavidt jeg har kunnet see af Lexica, aldrig. Her er det i ethvert Tilfælde, hvad Forfatteren et andet Sted (S. 445) rigtig forklarer det ved, Navnet for Senatorerne i Provindsbyerne. Dette Brev har netop en særegen historisk Betydning, hvorfor det er meget uheldigt, at Forfatteren har misforstaaet Stedet. Som bekjendt fulgte den senere Tids Keisere, navnlig efter Constantin den Store, et forfærdeligt Plagesystem ligeoverfor Dekurionerne, der maatte bære Communernes Byrder uden nogensinde at kunne slippe derfor. I Modsætning dertil er det interessant at see Trajan optræde som den, der ikke vil have nogen Tvang anvendt; under ham og de nærmest følgende Keisere er det endnu overveiende en Hæder at blive Dekurion.

Jeg har endnu en Bemærkning at gjøre med Hensyn til Forfatterens Oversættelse og Forklaring af Udtrykket duodenis assibus, at det skulde betegne 60 Procent. Den hele Beregning, hvorved der maa tænkes paa, at den forrentede Capital udgjorde 100 Sestertier, er for kunstlet, og det er utænkeligt, at Rentefoden i Almindelighed dengang har været saa høi. Det var da umuligt, at de græsk-asiatiske Byer kunde blomstre i den Grad ved Handel og Industri, som vi vide, de gjorde ogsaa paa denne Tid. Stedet frembyder unægtelig en stor Vanskelighed, da Rentefoden i Keisertiden sædvanlig beregnedes maanedsviis; men hvis Læsemaaden er rigtig, er der ikke Andet for at gjøre end at antage, at vi her undtagelsesviis have Renten beregnet aarsviis. 12 Procent var netop den almindelige Rentefod under Keiserne.

S. 442—43. ep. 33 (42). I dette Brev, hvor Talen er om Oprettelsen af et Brandcorps i Necomedia, er der ogsaa kommet en underlig Feil frem. Plinius lover Keiseren, at hvis han vil tillade Oprettelsen af et saadant Corps, vil han sørge for, at intet Medlem deraf jure concesso in aliud utatur. Det gaaer slet ikke an at oversætte det ved „beskjæftige sig med noget Andet". Det var i og for sig en underlig Bestemmelse, og det staaer der heller ikke. Meningen er, at Plinius vil sørge for, at de ikke bruge deres Ret, nemlig at danne et collegium, til noget Andet f. Ex. til politiske Uroligheder, hvad netop Keiseren var bange for. I Keiserens Svar er „brevi" feilagtig oversat ved, „for en kort Stund" istedenfor „om en kort Tid", hvad Meningen ogsaa nødvendig kræver.

S. 446 ep. 108 (109) og 109 (110). Her har der igjen indsneget sig en slem Misforstaaelse. Forfatteren mener, at der tales om Pengesummer, som flere bithyniske og pontiske Byer havde tilgode hos det Offentlige; men det kan man ikke faa ud af Texten. Talen maa være om de Penge, der skyldes vedkommende Communer af Private. Det indlyser klarest af Trajans Svar til Plinius. Naar der staaer: „hvilken Ret de bithyniske og pontiske Byer have med Hensyn til de Penge, quæ ex quaque causa reipublicæ debebuntur,

maa afgjøres efter Loven i enhver af dem", da kunne de her anførte latinske Ord kun oversættes ved „som af en eller anden Grund skyldes Communen" men aldrig som Forfatteren gjør det ved: „som de af en eller anden Grund have tilgode hos det Offentlige". Det er ogsaa langt naturligere at tænke sig Communerne som de Privates Creditorer igjennem Salg og Auctioner end som Statens; og med Hensyn til Statens Forhold til dens Creditorer var det næppe rimeligt, at der saaledes vilde være forskjellige Bestemmelser paa de forskjellige Steder. Hvorledes Forfatteren faaer de Ord „det Offentlige" ind, begriber jeg ikke, da der Intet forekommer i Texten, som kan oversættes derved.

S. 447. ep. 120 (121). Det er urigtigt at oversætte diploma ved Pas, thi det er meget mere, det er en Fuldmagt, hvorved der indrømmes en Reisende Befordring ved det keiserlige Postvæsen. Det seer næsten comisk ud, naar efter Forfatterens Oversættelse Plinius kommer til at sige, at han hidtil ikke har meddeelt Nogen Pas uden i Keiserens Ærinde. Læseren faaer et forunderligt Indtryk af Samfærselen paa den Tid. — Amita, der forekommer i samme Brev, betyder heller ikke „Bedstemoder" men „Tante".

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

L. Müller, Dr. phil. Undersøgelse af græske Mønter med Tegnet Tau til Typ. (Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger og dets Medlemmers Arbeider i Aaret 1858, November).

Atten græske Mønter med Tegnet Tau (*T*), enkelt eller tredobbelt, til Typ, for største Delen til Hovedtyp, gjøres til Gjenstand for Undersøgelsen. Antagelsen, at *T* skulde være Begyndelsesbogstavet af et Stednavn eller et Personnavn, forkastes af flere Grunde. Derimod kunde det betegne Møntsorten: Trihemiobolion (1½ Obol) kunde passe til 1 og 2, Tritartemorion eller Tritemorion (¾ Obol) til 3, 6, 7, 8, 9?, 10, Tetartomorion eller Tartemorion (¼ Obol) til 4 og 5. Det tredobbelte *T* findes kun paa Tritartemoria (ɔ: 3 Tartemoria). Da imidlertid ogsaa herimod væsentlige Indvendinger kunne reises, er Forfatteren tilbøielig til at antage »*T* i det egentlige Grækenland for et Symbol paa en Guddoms-Triade, som svarede til Triskele i Storgrækenland og paa Sicilien«, et Symbol, der da sættes i Forbindelse med det ægyptiske og asiatiske saakaldte Hankekors. Paa Mønterne 14—18, som utvivlsomt ere fra Tarent, er Forfatteren mere tilbøielig til at antage *T* som Værdimærke (de kunne være Tartemoria).

Med Afhandlingen følger en Plade, indeholdende Afbildninger af de 18 Smaamønter, udførte af J. M. Petersen.

J. L. Ussing, Professor. Bemærkninger over nogle endnu ikke udgivne Grave ved det gamle Caere. (Oversigt over det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger o. s. v. 1859, Januar).

I Februar 1858 besøgte Professor Ussing det gamle Caere og var saa heldig at finde tvende interessante Grave, aabnede Aaret i Forveien og ikke tidligere beskrevne. Den første kalder Forfatteren Graven med de ellevekantede Piller: en Forhal, hvis Loft støttes af to Piller, med en Stenbænk langs Væggen; i Baggrunden 3 Gravkamre. Det Mærkeligste ere Pillerne i Forhallen med 11 ligestore Sider og firkantede, eiendommeligt dannede Kapitæler. Den anden kaldes Graven med Stukreliefferne. To svære firkantede Piller bære Loftet i Gravkamret, og i Væggene findes der over den omløbende Stenbænk firkantede Fordybninger, som ogsaa ere bestemte til Begravelser. Graven er paa det Rigeste udsmykket med Relieffer, der for det Meste ere udførte i en tyk Stuk, og forestille Vaaben og Redskaber af forskjellig Art ophængte paa Væggene, m. m. Efter al Sandsynlighed have disse Stukrelieffer ogsaa været malede; men nu er Farven forsvundet.

To Plader ledsage Afhandlingen, stukne efter Tegninger af Architekt C. F. Rasmussen, som ledsagede Prof. U. til Caere. Den første indeholder en Grundtegning af Grotta dell' Alcova, der allerede er aabnet i 1846, og en Aftegning af en af de firkantede riflede Piller, som støtte dette Gravkammers Loft; den anden giver en Grundtegning og et Gjennemsnit af Graven med de ellevekantede Piller tilligemed en Aftegning af en af disse.

J. N. Madvig, Conferentsraad. Bemærkninger om to Huller og nogle Forvanskninger i Texten af Livius' romerske Historie. (Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selskabs Forhandlinger o. s. v. 1859, Februar).

Conferentsraad Madvig, der er beskæftiget med at redigere en talrig Række af Textforbedringer til Livius, fremlagde som Prøve Bemærkninger om nogle faa Steder i 8de og 9de Bog; først et Par Steder, hvori Florentinerhaandskriftets Fortrin fremfor Pariserhaandskriftet træder klart frem. IX. 30, 3. duo imperia (urigtigt efter romersk Forestilling og Sprogbrug). I Florentinerhaandskriftet stod oprindeligt duosferia, hvorefter skal læses duo ministeria. — VIII. 23. 10 læser Florentinerhaandskriftet: legati Romani cum se, non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent jam Publilius. Ordene ituros se respondissent ere tilføiede i Randen af en senere Haand. Ved Tabet af et Blad i Grundhaandskriftet er der opstaaet et Hul, som man saa har søgt at dække ved de indskudte Ord; men Forbindelsen bliver urimelig. — IX. 39. 4 er et lignende Hul. Ordene interea res in Etruria gestae mangle i Florentinerhaandskriftet og staae først i Randen af Pariserhaandskriftet. — VIII. 8. 19. Hvor stod Slaget ved Veseris? Livius siger: haud procul radicibus Vesuvii montis. M. efterviser, at Slaget ikke kan være forefaldet saa sydligt, men i Nærheden af Liris, maaske ved Bjerglandet omkring Vescia (Vescini montis). Om Feilen skyldes Livius eller Afskriverne, kan ikke afgjøres — IX. 16. 13 victoremque cursu omnium aetatis suae fuisse ferunt et seu virium vi seu exercitatione multa cibi vinique eundem capacissimum. Det er en Latterlighed at sige, at L. Papirius Cursor enten ved Øvelse eller sine Kræfters Kraft havde erhvervet sig Evne til at taale saare megen Mad og Vin. Ved Sammenligning med Zonaras fremgaaer det, at Livius har skrevet noget Andet: victoremque cursu omnium aetatis suae fuisse ferunt seu crurum vi seu exercitatione multa, cibi vinique eundem capacissimum.

Den danske Riimkrønike. Udgivet af **C. J. Brandt.** Kbhvn. 1858. (Schönbergs Forlag). VI + 188. 8.

Den danske Riimkrønike er en Samling af Riim om Kongerne fra Dan til Christian den 1ste. Den ældste fuldstændig bevarede Udgave er trykt hos Ghemen 1495. Efter Ghemens Udgave er Molbechs besørget (1825). Brandts Udgave grunder sig derimod paa et Haandskrift fra det 15de Aarhundrede i det kongelige Bibliothek i Stokholm, saavidt dette strækker sig, men det begynder først inde i Rimene om Amleth og bryder af i Rimene om Valdemar Atterdag, samt mangler desuden noget i Midten. Det, der mangler i dette Haandskrift, har B. fornemmelig udgivet efter Ghemens Udgave. Øiemedet har været at skaffe en almeenlæselig Udgave. Ordene ere derfor omskrevne efter nyere Skrivebrug for at gjøre Læsningen lettere. Forældede Ord og Former ere forklarede under Siden. — Bogstavrette Prøver af det Stokholmske Haandskrift, der her er lagt til Grund, findes hos Brandt, Gammeldansk Læsebog I, 181—89.

Henrik Susos Gudelig Visdoms Bog i dansk Oversættelse fra det 15de Aarhundrede, udgivet af **C. J. Brandt.** Kbhvn. 1858. (Selskabet for Danmarks Kirkehistorie). XII + 210. 8. 1ste Hefte af: Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen).

I den Arna-Magnæanske Samling findes et Haandskrift fra 15de Aarhundrede (783, 4to), som næppe er blevet omtalt og mindre benyttet, før B. i sin Gammeldanske Læsebog meddelte Prøver deraf (S. 149—162, 166—180). Det indeholder Oversættelser især af Mystikeres Skrifter. Håndskriftet henføres af B. til Grindeslev Kloster i Salling. Det første Stykke i Haandskriftet er Susos Gudelige Viisdoms Bog, som her første Gang er udgivet i sin danske Skikkelse. Dominicaneren Henrik Suso (†, saavidt man veed, 1365) er en af de berømteste blandt de tydske Mystikere fra 14de Aarhundrede. Skriftet om »Gudelig Viisdom« er et af hans bekjendteste og mest udbredte Værker. Han har først skrevet det paa Tydsk, men siden omarbeidet det paa Latin. Den jydske Munk har kun kjendt Skriftet i dets latinske Skikkelse, som han nøie har fulgt. Hans Oversættelse meddeles af B. i en bogstavret Udgave; opløste Forkortninger angives med Cursiv. Det er Bestemmelsen, at flere Hefter af Dansk Klosterlæsning i Middelalderen skulle følge dette.

K. J. Lyngby. Om Nordfrisisk i Bøkking og Hvidding Herreder. Kbhvn. 1858. (I Commission hos Eibe). 57 S. 8.

Indeholder Grundtrækkene af en Sproglære. De vigtigste Bogstavovergange mellem Oldfrisisk og det nuværende Maal i Bøkking Herred fremstilles med tilføiede Exempler. Dernæst fremstilles det vigtigste af Bøiningslæren; denne er langtfra at være fuldstændig, kun det allernødvendigste er medtaget; af de stærke Udsagnsord anføres f. Ex. et Par af hver Aflydsklasse. De oldfrisiske Former anføres ved Siden eller ovenover. Det har været Forfatterens Hensigt at vise, at det nuværende Nordfrisiske kan føres tilbage til den Form, der viser sig i de oldfrisiske Love, uagtet disse ere forfattede i det sydlige Frisland mellem Zuydersøen og Veserens Munding. Retskrivningen, der her er anvendt for de nordfrisiske Ord, følger Lyden.

K. J. Lyngby. Bidrag til en sønderjydsk Sproglære. Kbhvn. 1858. (I Commission hos Eibe) VIII + 108. 8.

Efter at Forfatteren har fremsat en Inddeling af de danske Sprogarter (Jydsk, Ømaalet, Skaansk [Bornholmsk]), behandler han Forskjellen og Grænd-

sen mellem Nørrejydsk og Sønderjydsk; dernæst den sønderjydske Sprogarts Forgreninger, især med Hensyn til Lydforholdene. Herefter kommer en Sproglære for Braderup, Kjær Herred. Lydlæren er heri yderst kort, Bøiningslæren temmelig fuldstændig, f. Ex. de fleste stærke Udsagnsord anføres. Der anstilles jevnlig, tildeels under Siden, Sammenligning med Formerne i Flensborg Bylov. Forfatteren modsiger den almindelige Antagelse, at der i Vest- og Sønderjydsk skulde kunne paavises Levninger fra en forhistorisk ikke-nordisk Periode. Betegnelsen følger Lyden; Ændringer i Lyd betegnes ved Bimærker over Linien, Toneholdet ved Bimærker under Linien.

C. P. Hansen. Ualð Sölðring Tialen. Møgeltønder 1858 (i Commission hos Dröhse i Tønder). 66 S. 8.

Bogens Titel betyder gamle Sildring-Sagn. Den indeholder på Frisisk (i Sprogarten paa Sild) Sagn og Fortællinger, deels af mere mythologisk Art (om Havmanden Ekke Nekkepen, om de Underjordiske), deels af mere historisk Art (f. Ex. om Sørøveren Pidder Lüng). Bag i Bogen er tilføiet en Oversættelse af vanskeligere Ord. Disse Sagn tilligemed noget mere findes paa Tydsk i samme Forfatters Friesische Sagen und Erzählungen, Altona 1858.

Biskupa sögur. 1sta bindi. Kbhvn. 1856—1858. (Det islandske literaire Selskab). XC + 952.

Kristnisaga (S. 1—32) er udgivet her af Jón Sigurðsson, de øvrige Sagaer af Guðbrand Vigfússon, der ogsaa har skrevet Fortalen. Man har hidtil kun brydt sig lidt om Biskupssagaerne; og dog vide vi kun lidet andet, end hvad der staaer i dem, om det, der er skeet paa Island i 12te Aarhundrede, i Begyndelsen af det 13de, Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. En Deel af de her udgivne Sagaer ere her for første Gang trykte. Her følges for det meste Normalorthographi; et Par Stykker ere trykte bogstavret efter Haandskrifterne. Fortalen handler deels om islandske Haandskrifter i Almindelighed, deels om Haandskrifterne og Affattelsen af de her udgivne Sagaer.

K. Gislason. Oldnordisk Formlære. 1ste Hefte. Kbhvn. 1858. (Det nordiske Literatur-Samfund). 96 S. 8. (XXIIIde Hefte af Nordiske Oldskrifter).

Lydlæren indeholder deels de oldnordiske Lydforholds store gjennemgribende Hovedtræk, deels de specielle Uregelmæssigheder, der forekomme i Haandskrifterne. Med Hensyn til det første Punct træder en Adskillelse af to Overgange, Brydning og Svækkelse, istedetfor det, der hos Grimm hedder »Brechung«. Der paavises en hidtil ikke paaagtet u-Omlyd (*á—ó*). Med Hensyn til det andet Punct er Fremstillingen meget detailleret; dog henvises ikke til selve Stederne i Haandskrifterne, men disse Henviisninger ville findes i samme Forfatters Skrift: Um frumparta Íslenzkrar túngu í fornöld, Kbhvn. 1846. I Navneordenes Bøiningslære har Forfatteren ombyttet Rasks System med et andet, der støtter sig til Bopp. G. adskiller skarpt det gamle og nye Islandske, det sidstes Former anføres i Anmærkninger. I Eenstavelsesords Afledning gaaer G. ud fra Roden, ikke, som saa mange andre, fra Bøiningsformer af Udsagnsordene.

Philologisk og pædagogisk Bibliographie.

Meddelt ved *Jean Pio*, philol. cand.

A. De i Danmark, Norge*) og Sverrig fra 1. Jan.—1. Juli 1859 udkomne philologiske og pædagogiske Skrifter.

1) Nordiske Sprog og deres Literatur.

Almqvist, C. J. L., Swensk Rättstafnings-Lära, innefattande Reglor för alla i språket förek. fall, upplysta genom Exempel, Undantags-förteckninger och Skriföfningar. 13de Uppl. Stockh. f. d. Östlund & Berl. Boktr. (Boktr. förl.) 62 + 2 pp. 16. h. 16 Sk. Bco.

Bjursten, H., Öfversigt af svenska språkets och literaturens historia. Till skolungdomens tjenst utgifven. I. Lärobok. 12. (95 pp.). Stockh., N. Marcus. h. (J. L. Brudin förl.) 85 öre.

Brodén, J. J., Förberedande Kurs i grammatik med tillämpning på modersmålet. 2dra uppl. Stockholm. P. Norstedt & Söner. 106 pp. 8. h. 1 Rd.

Egilsson, S., Lexicon poëticum antiquæ linguæ septentrionalis. Edid. societas Regia antiqq. septentrionall. Hafn. Fasc. IV. 192 pp. Imp. 8. 2 Rd.

Grettis Saga ved G. Magnusson og G. Thordarson oversat af G. Thordarson. 2det Hefte. 242 pp. 8. Kbhvn. Gyldendal. (Nord. Oldskrr. XXV.). 1 Rd. 48 Sk.

Lyngby, K. J., Bidrag til en sønderjydsk Sproglære. 116 pp. 8. (Eibe). Kbhvn. 64 Sk.

Molbech, C., Dansk Ordbog. 2den forøg. og forbedr. Udg. 9de Hefte. Støv—Udvikling. 320 pp. 8. Kbhvn. Gyldendal. 1 Rd.

Möller, P., Ordbok öfver Halländska Landskapsmålet, 8. XXIV. o. 231 pp. Lund. Gleerup. 1 Rd. 72 Sk.

Nielsen, C. J., Kortfattet dansk Retskrivningslære, et praktisk Hjælpemiddel ved Underviisning i Borger- og Almueskoler. 20 pp. S. Kbhvn. Stinck. 12 Sk.

Petersen, N. M., Bidrag til den danske Literaturs Historie. IV. Holbergs Tidsalder (1700—1750). 3die Hefte. Udg. af den danske hist. Forening. 144 pp. 8. Kbhvn. Schubothe. 1 Rd.

Roggen, B., Ordklasser og Sætningsdele. (Trykt som Manuskript). Christiania. Chr. Schibsted. 6 Sk.

Säwe, C., Ph. mag., Gutniska Urkunder: Guta Lag, Guta Saga och Gotlands Runinskrifter språkligt behandlade. Acad. Afh. Stockholm. Norstedt & Söner. XLII. + 81 pp. 8. h. 1 Rd. 50 öre.

Snorre Sturlassöns norske Kongers Sagaer. Oversatte af P. A. Munch. Godtkjøbs-Udg. 5te Hefte. W. C. Fabritius i Christiania og G. E. Petersen i Trondhjem. 15 Sk.

2) Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter.

Berg, C., Schematiske Darstellung der griech. Formenlehre, übers. u. theilweise bearb. v. O. Fibiger. 80 pp. 8. Steen. Kbhvn. 72 Sk. indb.

Trojel, F. C. L., Materialier til latinske Stiløvelser for de lavere Klasser. Kbhvn. Schubothe. 8. VI + 165 pp. Indb. 90 Sk.

---

*) Med Hensyn til den norske philol. og pædag. Literatur, da kan jeg ikke svare for Fuldstændigheden af mine Angivelser, saasom det ikke er lykkedes mig ad Boghandelens Vej at faa paalidelige Optegnelser desangaaende. Imidlertid haaber jeg i næste Halvaars Bibliograph'e at kunne supplere det muligvis Manglende.

J. P.

b) Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Archæologie etc.

Bohr, H. G., Lærebog i den gamle Historie. 5te Udg. 208 pp. 8. Kbhvn. Reitzel. Indb. 86 Sk.

Lysander, A. Th., Romerska literaturens historia, med särskildt afseende på stilens utveckling. Efter källorna bearbetad och framställd. 1 b. De fem första seklerna af romarväldets tillvaro. I deras literär-historiska betydelse tecknade. 8. 337 s. Malmø. Wendt & Co. 2 Rd. 24 Sk.

Thomsen, Grimur, Dr., Kajser Trajans Brevvexling med Plinius Secundus (i Steenstrup's Dansk Mskrift. 2den Række 1859. Gyldend. I. p. 424 ff.).

Ussing, J. L., Prof., Ravennas Historie og Monumenter (i Steenstrup's Dansk Mskrift. 2den Række 1859. Gyld. I. pp. 121 ff. 245 ff. og 357 ff.).

— Bemærkninger over nogle endnu ikke udg. Grave ved det gl. Cære; (i Overs. over det kgl. danske Vidensk, Selskabs Forhandl. 1859. 8. Nr. 1 og 2 pp. 1—13) med 2 Tavler.

— Yderligere Bemærkninger om Traktaten mellem de lokriske Stæder Chalion og Oeanthea. ibid. pp 14—18.

Berg, C., Atlas over den gamle Verden i 6 Kaart, udg. til Skolebrug. (Graveret af A. Bull). Kbhvn. Steen & Søn. Tv.-Fol. h. 1 Rd. 56 Sk.

c) Forfattere.

Caesar. Kommentarier till Caesar af A. Friegell 3:e h. 8:o (p. 41—64). Upsala. Wahlström & C. h. 30 öre

Horatii oden. Öfvers. och komment. af L. F. Kumlin. III. Kommentarier 12:o (3 + 364 pp.). Stockh. J. Marcus. 3 Rd.

Libri Judicum et Ruth, sec. vers. Syriaco-hexapl., ex cod. Mus. Brit., nunc primum editi, Græce transl., nostisque illustrati. Fasc. I. Lib. Jud. 1—5. Præm. dissertatio de regulis gramm., quas sec. est Paulus Tellensis etc. Auct. Th. S. Rørdam. 4. VIII + 94 pp. Hafn. O. Schwartz. (Doctordisp.). h. 1 Rdl. 64 Sk.

Livius. J. N. Madvig, Dr., Bemærkninger om to Huller og nogle Forvanskninger i Texten af Livius's rom. Historie. (I Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selskabs Forhandl. 1859. 1 og 2. p. 21 ff.).

Ovidius Naso, P., Metamorfoserne eller förvandlingarne, i pros. öfvers., från tyskan, jemförd med originalspråket. (5:e h.) 12:o (s. 267—344). Stockh. O. G. Alstedt. h. 75 öre.

3) Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik.

Grönlund, J. U., Lärobok i engelska språket, efter prof. H. Ollendorff's nya method utarbetad. 2:a öfvers. o. tillökta uppl. 12:o (501 pp.). Stockholm. Hæggström. h. 3 Rd.

— Nyckel till lärobok i engelska språket etc. 12:o (160 pp.) ibid. pb. 1 Rd 25 öre.

Hauschild's franske Elementarbog. 2det Kurs. Bearb. og overs. paa Dansk af N. K. S. 8. 120 pp. Kbhavn. Reitzel. 64 Sk.

Rung, G. F. F., tydsk Elementarbog. 6te uforandr. Udg. 8. 128 pp. Kbhavn. Reitzel. 48 Sk.

4) Pædagogiske Skrifter.

Lange, F., Et pædagog. Indlæg i Anledning af de seneste Bevægelser paa Skolens Enemærker (særsk. Aftr. af »Fædrelandet«). 24 pp. 8. (Gyld.). 16 Sk.

Schneekloth, Hjemmet og Skolen. Gammelt og Nyt for Forældre og Lærere. 1ste Hefte. 96 pp. 8, Thaarup. Kbhvn. 32 Sk.

B. De vigtigste nye, i Udlandet udkomne philologiske og pædagog. Skrifter.

I. Tidskrifter (philolog. og pædag.).

Bibliotheca Philologica, oder geordn. Uebersicht aller auf dem Gebiet des class. Alterth.-Wiss. wie der älteren und neueren Sprachwiss. in Deutschl. u. d. Ausl. neu erschien. Bücher, herausg. v. Vandenhöck & Ruprecht. XI Jhrg. 2tes Heft. Juli—Decbr. 1858. 8. Göttingen.

Centralblatt f. d. gesammte Unterrichtsverwaltung in Preussen. Im Auftr. des Ministers der Unterrichts-angelegenheiten u. unter Benutzung d. amtl. Quellen hrsg, v. Stiehl. Jahrg. 1859. 12. Hefte. 8. Berlin. Hertz. 2 Rthlr. 10 ngr.

Jahrbücher, neue, f. Philologie u. Pädagogik. Begr. v. J. Chr. Jahn. Gegenwärtig hrsg. v. R. Dietsch u. A. Fleckeisen. 29. Jhrg. (ell. 79 og 80 Bd.) à 6 Hefte. Lpzg. Teubaer. 8. n. 9 Rth.

Langbein, W., Pädagog. Archiv. Centralorgan für Erziehung u. Unterr. in Gymnasien, Realsch. u. Progymn. 1. Jahrg. 1859. Stettin. Müller. 8. Aarl. 10 Heft. 5 Rth. 10 ngr.

Museum, rhein. f. Philol. hrsg. v. F. G. Welcker u. Fr. Ritschl. N. F. XIV. 4 Hefte. 8. Frkft. a. M. Sauerländer. n. 4 Rth.

Zeitschrift f. d. Gymnasialwesen im Auftr. d. Berlin. Gymnasiallehrer-Vereins u. unter Mitwirk. desselben sowie anderer Schulmänner hrsg. v. Dr. Mützell. 13. Jhrg. 1859. 12. Hefte. 8. Berlin. Enslin. n. 5 Rth.

— f. d. österreichischen Gymnasien. Redd.: J. G. Seidel, H. Bonitz, J. Mozart. 10. Jhrg. 1859. 12. Heft. 8. Wien. Geroid. n. 5⅓ Rth.

— f. Völkerpsychologie u. Sprachwissenschaft. Hrsg. v. Dr. Lazarus u. Dr. Steinthal. 1. B. 6. Hefte. 8. Berlin. Dümmler. à Hft. n. ½ Rth.

II. Almindelig og comparativ Grammatik.

Delfortrie, E. J., Mémoires sur les analogies des langues Flamande, Allem. et Angl., ou Étude comparat: de ces idiomes. Louvain. 4to. (Extrait du t. XXIX des mémoires couronnés de l'Academie). 7 fr.

Grimm, J., De l'origine du language. Trad. p. F. de Wegmann. 56 pp. 8. Paris. Franck. 2 fr.

Lamy, Th., M. Renan. La révélation et les langues Semitiques. 8. Louvain. Fonteyn.

Pott, A. F., Etymol. Forschungen auf d. Gebiete d. Indo-Germ. Sprachen, unter Berücksicht. ihrer Hauptformen: Sanskrit, Zend-Pers., Griech.-Latein., Litauisch-Slaw., German. und Keltisch. 2te Aufl. in völlig neuer Ueberarb. 1. Thl. Präpositionen. Lemgo. Meyer. 8. XXVI, 859 pp. m. 1 Steintaf. 5 Rth.

III. Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter og Ordbøger.

Benseler, Dr. G., Griech.-Deutsch. Schul-Wörterbuch zu Homer, Herodot, Aeschylos, Sophokles etc. Lex. 8. IV + 820 pp. Lpzg. Teubner. 2 Rth.

Burnouf, E., et Leupol, Méthode pour étudier la langue Sanscrite, 8. Paris. Duprat. 3 fr. 75 c.

Freund, G., Grand dictionnaire de la langue Latine trad. de l'Allemand, revu et considérablement augm. par N. Theil. T. 1. (A—Favi). 1 vol. 4to. Paris. Didot. 35 fr.

Laas-d'Aguen, E. M. P., Nouveau dictionnaire français-grec-moderne. 12mo. Paris. Maisonneuve & Co. 15 fr.

Ludewig, H. E., The Literature of American Aboriginal Languages. With Additions and Corrections by Prof. Turner. Edited by N. Trübner. London. Trübner & Co. 8. XXIV + 258 pp.

Mohammed, G., Colloquial dialogues in Hindustani with short grammar of the language and a Vocabulary. 12mo. Lond. Thacker. 2 s. 6 d.

Pictet, Adolphe, Les Origines indo-européennes, ou les Aryas primitifs, essai de paléontologie linguistique. 1mière partie. 8. VIII + 547 pp. Paris. Cherbuliez. 9 fr.

R*** (ɔ: Rangabé), Esquisses d'une grammaire du Grec actuel. Athènes. Wilberg. 1857. 8. 94 pp. 1 dr. 50 l. (ɔ: 58 Sk.).

Σκαρλάτου τοῦ Βυζαντίου λέξικον τῆς καθ'ἡμᾶς ἑλληνικῆς διαλέκτου μεθηρμ. εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν καὶ τὸ γαλλικόν. Ἔκδοσις δευτέρα. Athen. 1857. XIV + 505 pp. 8.

Wiliams, M., Original papers illustrating the History of the application of the Roman Alphabet to the languages of India. 8. 696 pp. with an illustr. map and tables. London. Longman. cloth. 12 s.

Ζαμπελίου, Σ. Βυζαντίναι μελέται περὶ πηγῶν νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Ἐκδιδ. ὑπὸ Χ. Ν. Φιλαδελφέως. Athen. 1858. 8. 696, 98 pp. 5 Rd.

b) Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Archæologie etc.

Ampère, J. J., César. Scènes historiques. Paris. 8. 420 pp. 3 Rd. 72 Sk.

Boeckh, Aug., Gesammelte kleine Schriften. 2. Bd. hrsg. v. T. Ascherson. Lpzg. Teubner. 8. VII + 486 pp. n. 3 Rth.

de Broglie, A. l'église et l'empire Romain au IV. siècle. III et IV. Paris. Didier. à 7 fr.

Browne, History of Rome. Vol. II. From A. D. 96 to the fall of the western Empire. 8. London. (Soc. pro. chris. Know.). 5 s.

Cognat, J., Clément d'Alexandrie, sa doctrine et sa polémique. Paris. Dentu. XI + 510 pp. 8. 6 fr.

Colebrooke, H. T., Essays on the Religion and Philosophy of the Hindoos. 8. Williams and N. 10 s. 6 d.

Duméril, De senatu Romano sub impp. Augusto Tiberioque; 2. Ed. 8. 83 pp. Durand. Paris.

Fariau de St.-Ange, E., Virgile et Horace, ou le siècle d'Auguste, essais poétiques et historiques. Paris. Didier. 12mo. 3½ fr.

Fischer, Thdr., Lebens- und Charakter-Bilder griech. Staatsmänner und Philosophen aus George Grote's griech. Geschichte übers. u. bearb. I. VIII + 440 pp. 8. Königsb. Bornträger. 2 Rth.

Framjee, Dosabhoy, The Parsees, their history, manners, customs and Religion. Lond. Smith, Elder & Co. 8. XII + 286 pp.

Julien, Stanislas, Les Avadanas, Contes et Apologues indiens inconnus jusqu'à ce jour, suivis de fables, de poésies et de nouvelles Chinoises, trad. 3 voll. 16mo. Paris. Duprat. 9 fr.

Koechly, Hm., Akademische Vorträge und Reden. I. Zürich. Meyer & Zeller. 8. III + 440 pp. 2 Rth. 10 ngr.

Maury, A., Frgmt. d'un mémoire sur l'histoire de l'astrologie et de la magie dans l'antiquité et au moyen âge. 4to. 36 pp. Paris. Didot.

— L'histoire des religions de la Grèce Antique depuis leur origine jusqu'à leur complète constitution. 3. vol. 8. Paris. Lagrange. à 7½ fr.

Mone, Fr., Dr., Griechische Geschichte. I. 5 u. 6 Lfg. Berlin. Heinecke. 8. à n. ⅔ Rth.

Müller, K. O., History of the literature of Greece; from the mss. of the late Prof. K. O. Müller transl. and compl. by G. C. Lewis and J. W. Donaldson. London. Parker. 3 vols. 8. 36 s. The new portion separ. 2 vols. 20 s.

Müller, Max, Essai de mythologie comparée. Trad. de l'Anglais. 8. 104 pp. Paris. Durand. 3 fr.

Niebuhr, B. G., Vorträge üb. röm. Alterthümer. Hrsg. v. Dr. Isler. 8. XXIV + 672 pp. Berlin. Reimer. 2¾ Rth.

Rich, A., Dictionnaire des Antiquités Romaines et Grecques accomp. de 2000 gravures d'après l'antique. Trad. de l'Anglais sous la direction de M. Cheruel. 12mo. Paris. Didot.

Roget de Belloguet, Ethnogénie Gauloise ou mémoires critiques sur l'origine et la parenté des Cimmeriens, des Belges, des Ligures et des anciens Celtes. 8. Paris. Duprat. 6 fr.

Schmitz, Lh., Geschichte Griechenlands v. d. ältesten Zeiten b. z. Zerstör. Korinths; n. einem Anh. über die Civilis., Relig., Literatur u. Kunst d. Gr. M. 131 engl. Holzschn. Lpzg. Baumgärtner. 8. XV + 574 pp. mit 1 Karte u. 1 Holzschntaf. 2 Rth.

Schömann, G. F., Griech. Alterthümer. 2ter Band. 8. 528 pp. Berlin. Weidm. n. 1 Rth. 6 gr.

Schwegler, Dr. A., Gesch. d. griech. Philosophie, hrsg. v. Dr. C. Köstlin. Tübingen. Laupp. VIII + 271 pp. gr. 8. 1 Rth. 3 ngr.

c) Forfattere.

Aeschyli tragœdiæ recens. Godofr. Hermannus. Ed. 2da. II. voll. Berol. Weidmann, n. 5 Rth.

Aristophanis Comœdiæ. 2 vols. 18mo. J. H. Parker. (Oxford Pocket Classics). Cloth, 6 s.

Avesta; die heiligen Schriften der Parsen. Aus d. Grundt. übers., m. steter Rücksicht auf die Tradition v. F. Spiegel. 2. Bd. Vispered u. Yaçna. m. 4 tff. Abb. Lpzg. Engelm. 8. CXXXVI + 224 pp. m. 1 Holzschntaf. 2 Rth. 12 ngr.

Bucolicorum Græcorum, Theocriti, Bionis, Moschi Reliquiæ. Ed. H. L. Ahrens. T. II. Scholl. cont. 8. Lpzg. Teubner. 2 Rth. 24 gr.

Cæsar. Alesia, étude sur la septième campagne de César en Gaule. Paris. Lévy frères. 249 pp. 8. m. 2 K. 6 fr.

— Alesia. Résumé du débat, réponse et conclusion, suivie d'un appendice renfermant des notes inédites écrites de la main de Napoléon I. sur les Commentaires de Jules César, par E. Desjardins. Paris, Didier. VIII + 168 pp. 8. 3 fr.

Cicero, de oratore. Für den Schulgebrauch erkl. v. K. W. Piderit. 3. Hfte. Lpzg. Teubner. à 12 ngr.

Ciceronis, M. Tullii, orationes; with a commentary by George Long. Vol. 4. London. Whittaker. 733 pp. 8. 18 s.

— Oratio in Verrem, de suppliciis. Edition publiée avec un argument et des notes en français, p. O. Dupont. Paris. Hachette. VIII + 83 pp. 12mo. 40 c.

Demosthenes, with a Commentary, life etc. by S. Whiston, 8. vol I. with Plates. London. Whittaker. cl. 16 s.

Ésope, fables choisies, expl. litéralement et trad. p. le Prof. Leprévost. 12mo. 80 pp. Paris. Hachette. 75 c.

(af Les Auteurs Grecs expl. d'après une méthode nouvelle par deux traductions Franç., l'une litéralement et juxtalinéaire, l'autre correcte et précédée du texte Grec, avec des sommaires et des notes, par une société de Professeurs et d'Hellénistes).

Euripides. Ex rec. Fr. Paley; accessit verborum et nominum index. Vol. II. Greek and Latin Text. 18mo. Cambridge (Whittaker). 290 pp. 3 s. 6 d.

Grammatici Latini ex rec. H. Keilii. Vol. 3. Fasc. 1. Et. s. t. Prisciani Instit. Gramm. libri VIII ex rec. M. Hertzii, Vol. II. Lpzg. Teubner. 8. 4 Rth.

Herodotus, a new translation with notes. Assisted by H. Rawlinson and J. G. Wilkinson. Illustr. London. Murray. 4 vols. 8. à 18 s.

Hesychii, Alexandrini, lexicon recens. M. Schmidt. Vol. 2. Fasc. 1. 4to. Jena. Mauke. 20 ngr.

Homère, Odyssée, expliquée literal., trad. en français et ann. par Sommer. 12mo. 6 voll. Paris. Hachette. à 4 fr.
(s. Ésope. etc.).

Homerica Carmina. Imm. Bekker emend. et annot. 2 voll. 8. Bonn. Marcus. n. 4 Rth.

Horace, Odes et épodes. T. II. Expl. littéral. par M. Sommer, trad. et annotées p. A. Desportes. 12mo. VI + 311 pp. Paris. Hachette. 2 fr. 50 c.
(af: les Auteurs Latins expl. d'après une méthode nouvelle par deux traductions françaises, etc., avec des sommaires et des notes p. une société de professeurs et de Latinistes).

Renan, E., Le livre de Job, trad. de l'hébreu. Étude sur l'âge et le caractère du poëme. Paris. 8. CXVI + 200 pp. 4 Rd. d.

Pantschatantrum s. quinquepartitum de moribus exponens. Ex codd. edid., commentt. critt. auxit J. Kosegarten. P. II. (text. Sanscr. ornatiorem tenens) p. I. Greifsw. Koch. 4to. 64 pp. 1 Rth. 18 ngr.

Pervigilium Veneris. Annot. et emend. F. Buecheler. Lpzg. Teubner. 16mo. 63 pp. n. 8 gr.

Pindare. — Villemain, Essais sur le génie de Pindare et sur la poésie lyrique dans ses rapports avec l'élévation morale et religieuse des peuples. 8. 618 pp. Paris. Didot.

Plotin, les Ennéades, trad., accomp. de sommaires et de notes, et précéd. de la vie de P., et des principes de la théorie des intelligences, de Porphyre. p. M. Bouillet. T. 2. 8. Paris. Hachette. à 7½ fr.

Sallusti Crispi, G., quæ supersunt. Rec. R. Dietsch. I. Commentt. Libri de Catilinæ conjuratione et de bello Jugurth. Lpzg. Teubner. 8. VIII + 368 pp. n. 2 Rth. 12 gr.

Ewald, H., Abhandl. ü. Entstehung, Inhalt u. Werth der Sibyllin. Bücher. Gr. 4to. Göttingen. Dietrich. 1 Rth.

Taciti, P. Cornelii, opera quæ supersunt ad fidem cdd Medic. ab J. G. Baitero denuo excuss. ceterorumque optt. libb. rec. et interpr. Jo. G. Orellius. Vol. I. (Annales). XXXII + 592 pp. Lex. 8. Ed. 2. Zürich. Orell. Fuessli + Co. 3⅓ Rth.

Thucydides; ex rec. J. G. Donaldson. (Cambridge Greek and Latin Texts) II. London. Bell and Daldy. 7 s.

IV. Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik og Lexicographie.

Berčić, J., Chrestom. lingvæ vetero-slovenicæ charact. glagolit. e codd., codd. frgm. et libris impressis. Prag. Calve. 8. XXIV + 162 pp. 1 Rth. 10 ngr.

Bernays, Dr., German Grammar. Cheaper edit. Lond. Parker. 8. 3 s. 6 d.

Boltz, Dr. A, Neuer Lehrgang d. Russ. Sprache. 2 Thle. 3. Aufl. Berlin. Schulze. VIII + 286 pp. 8. m. 1 T. fol. à n. ¾ Rth.

Demmler, Fr., a Compend. Grammar of the modern German Language. New edition. London. Longman. 8. 176 pp. cloth. 5 s. 6 d.

Grimm J., u. W. Grimm, deutsches wörterbuch. 3. Bd. 1 Lfg. (e—einöde). 4to. Leipzig. Hirzel. à n. ⅔ Rth.

Guizot, M., Dictionnaire universel des synonymes de la langue Française. 5. édit. revue et considérablement augmentée. 1. P. (A. H.) 8. XLIII + 379 pp. Paris. Didier. 6 fr. 50 c.

Hardeland, A., Versuch einer Grammatik d. Dajack'schen Sprache. Bearb. u. hrsg. im Auftr. d. Niederl. Bibelgeslisch. Amsterdam. 8. VIII + 374 pp. 3 Rth.

King Alfred's Anglo-saxon Version of the compendious history of the World. By J. Bosworth. 8. Longman. (London). cloth 16 s.

Lhomond, Éléments de la grammaire Française. Nouv. Ed. 12mo. VI + 82 pp. Paris. Picard.

Livet, C. L., La Grammaire Française et les Grammairiens au seizième Siècle. 8. VIII + 536 pp. Paris. Didier & Co. 7 fr. 50 c.

Moebius, Thdr., Analecta Norræna. Auswahl aus d. isländ. u. norweg. Literatur des Mittelalters. I. (Text). Hinrichs. Lpzg. 8. XII + 320 pp. 2 Rth.

Sanders, Dn., Wörterbuch d. deutschen Sprache. Mit Belegen v. Luther bis auf die Gegenwart. 1 Lfg. Lpzg. O. Wigand. 8. p. 1—80. 20 ngr.

V. Pædagogik.

Langbein, W., Dr. Carl Mager's Leben, aus seinen Schriften, Briefen u. aus authent. Privatmittheilungen dargestellt. 8. VI + 80 pp. Stettin. Müller. n. 12 gr.

F. Dübner, la Routine en France dans l'enseignement Classique au dix-neuv. siècle. 18mo. 33 p. Paris. Rason & Co.

— court exposé d'une méthode à suivre dans l'enseignement élément. du Latin et du Grec. Paris. Lecoffre. 12mo. 52 pp. 1 fr.

Nekrologer.

Niels Vinding Dorph er født i Stege d. 25de Marts 1783, hvor hans Fader var Herredsfoged; blev Student fra Vordingborg Latin-Skole i April 1801; theologisk Candidat 1804; underkastede sig 1809 den philologiske Embedsexamen; blev samme Aar Adjunct og 1818 Overlærer ved Viborg Kathedralskole; blev 1827 beskikket til Conrector og 1829 til Rector ved den lærde Skole i Horsens. Paa Grund af en vedblivende Brystsvaghed blev han efter Ansøgning 1833 entlediget fra denne Virksomhed, hvilken han i sin Autobiographi omtaler som den for ham kjæreste af alle. 1840 erholdt han Titel af Professor. 1856 blev han Direktør for det kongelige Theater, men søgte næste Aar om Afsked fra denne Post. Han døde 1858 d. 10. November. — Dorph var en efter danske Forhold usædvanlig productiv Videnskabsmand, især efterat hans praktiske Virksomhed som Skolemand var ophørt, og arbeidede med stor Lethed i flere Retninger*). Men hans Hovedbetydning for Efterslægten maa søges i hans Oversættelse af græske Dramer, en Retning, som synes fremkaldt hos ham ved Samlivet med Oehlenschlæger, Sibbern og især Brøndsted, medens denne oversatte Aischylos' Trilogi Oresteias. Dorph traadte til dette Arbeide, efterat han ved Oversættelser af franske, engelske og tydske drama-

---

*) Meditationes nonnullæ de antiqvissimis Etruriæ incolis, 1816; Paucula qvædam veterum de rubigine segetum, 1817; Horats' Oder oversatte, 1820; Tragoedier af Collin (Regulus og Mæon) metrisk oversatte, 1823; Q. Horatii Flacci Opera in usum scholarum ed. 1823; Rotvelsk Lexicon, 1824 (de jydske Zigeunere og en rotvelsk Ordbog, 1837); Latinsk Grammatik, 1825 (2det Opl. 31; 3die 41); P. Virgilii Opera, ad optimorum librorum fidem rec., 1829; Chrestomathia Ciceron., 1835; Niels Klims underjordiske Reise af L. Holberg, fra Latin overs. af D., med histor. og liter. Oplysninger af Werlauff, 1841 (2den Udg. 57). For Theatret oversatte D. fra Engelsk: Vestindianeren, 5 Akt. af Cumberland; den skinsyge Kone, 5 Act. af Colman d. Ældre og Garrick; Feiltagelserne, 5 Act. af O. Goldsmith; Bagtalelsens Skole, 5 Act. af Sheridan; Dristig vovet heelt vundet, 4 Act. af Centlivre. Fra Fransk: De to Familier, Syngespil i 3 Act. af de Planard; Matrosen, 1 Act. af Sauvage og Lurieu: Jean, Skuespil i 3 Afdel. af Théaulon og Signol; Valeur et Compagni, 1 Act. eft. Bayard o. Devorme. Fra Tydsk: Fred med de Døde, i 3 Act. af Raupach. — Endelig, fra 1831 af, Oversættelser af Aischylos' Prometheus, Perserne, de Bönfaldende, de Syv mod Theben, 1851; Sophokles' Tragedier, 1851—52; Aristophanes' Fugle, Ridderne, Freden og Vesperne, 1856—58 (det sidste Stykke efterladt i Manuskript). — Desforuden har D. besørget en stor Deel af Brøndsteds og O. Worms efterladte Skrifter udgivne.

tiske Værker, af Horatses Oder og Holbergs Niels Klim havde erhvervet sig den Routine og Smagfuldhed, som lade passende Udtryk fra Modersmaalet naturligt og af sig selv strømme til forat gjengive de fremmede Ord og Vendinger. Han var allerede en bedaget Mand, da han slog ind paa denne Vei, som han i lexikalsk Henseende havde forberedt sig til ved at forfatte en fuldstændig græsk Ordfortegnelse med dansk Oversættelse paa meer end to hundrede skrevne Ark. — Skulle vi i Korthed angive det Fortjenstfulde ved disse Oversættelser af de græske Dramer, da ville vi sige, at dette fremfor Alt bestaaer i, at de ere læselige, saa at selv de vanskelige Partier af Chorsangene strømme os friske og aabnede imøde; dernæst i, at de ere virkelige Oversættelser og ikke meer eller mindre subjective Omskrivninger og vilkaarlige Meningsangivelser. Endelig for det Tredie deri, at Sproget er ægte dansk og i det Hele smukt. Som ethvert Arbeide, har ogsaa dette sine Skyggesider. Skjøndt Dorph efter sin Alder var usædvanlig ungdommelig og frisk, da han arbeidede paa disse Oversættelser, spores dog hist og her Mangel paa Evne til at lade Originalens finere lyriske Sving komme frem i den danske Gjengivelse; og paa saadanne Steder møder os en vis tør og undertiden smagløs Anvendelse af danske Udtryk. Dernæst troe vi, at det Metriske i de antike Dramer lidt mere kunde være kommen til Gjennembrud i Oversættelsen. I denne Henseende staaer Dorph paa samme Standpunkt som Wilster.

Johan Christian Subcleff Espersen er født d. 12te Februar 1812 i Rønne paa Bornholm, hvor hans Fader var Snedker; blev Student 1830; tog den philologiske Embedsexamen 1840; constitueredes som Lærer ved Metropolitanskolen 1841; blev 1846 Overlærer ved samme Skole; foretog 1854 med Understøttelse af det Kongel. Videnskabernes Selskab en Reise til sin Fødeø for omhyggeligere at undersøge paa Stedet den bornholmske Dialect. 1857 blev han ansat som Rector ved den høiere Realskole i Rønne. Men det var kun i to Aar, at det blev ham forundt at virke i en selvstændig Stilling. Den 4de April d. A. døde han efter et kort Sygeleie af en Hjertesygdom, som han i længere Tid uden selv at kjende den egentlige Grund til sit Ildebefindende havde lidt af. I den korte Tid, hvori han var Skolens Bestyrer, havde han i høi Grad vundet sine Landsmænds Tillid og bragt Skolen i en fast og sikker Gang. — Espersen tilbragte sin Ungdom i meget trange Kaar og de ledsagede ham næsten til hans Livs Ende. Hans Charakteer fik derved meer og meer Resignationens Præg, som forøgedes ved store huuslige Sorger, da Døden efterhaanden bortrev de fleste af hans Børn. Der udviklede sig hos ham noget Blødt og Eftergivende, der egentlig ikke laa i hans kraftige Charakteer; og det var kun ved enkelte Leiligheder, naar hans Sjæl kom i stærkt Oprør ved

Menneskenes Færd, at han tydeligt, men sagtmodigt viste sine Omgivelser, at han var en Mand, der ikke lod sig rokke hverken ved det ene eller ved det andet fra det, som han ansaa for Sandhed og Retfærdighed. Hans videnskabelige Dygtighed gav Forsynet ham kun Leilighed til at vise to Prøver paa. Den ene er en skarp og træffende Kritik af Appians Betydning som Historieskriver*). Den anden — en Ordbog og Betragtninger over den bornholmske Mundart — er endnu ikke overgivet Offentligheden, men vil — saa haabe vi — stadfæste den Dom, at vi i Espersen tabte en reen og skarpsindig Videnskabsmand. Som Skolemand var E. alvorlig, i høieste Grad samvittighedsfuld og ret vel udrustet med det for en Ungdomslærer saa nødvendige Lune. Derimod manglede han noget Evne til med Liv og Lethed at følge Disciplene, naar disse forlod den Maade, hvorpaa og det Synspunkt, hvorunder han navnlig som Historielærer sædvanligt fremstillede Begivenhederne o. s. v. — Ogsaa Poesien havde i Espersen en ikke uheldig Dyrker. Navnlig gaaer der gjennem hans faa lyriske Sange i den bornholmske Sprogart en reen og ædel Simpelhed, f. Ex. i »liden Elna«.

*) De excerptis et fragmentis aliqvot Appiani commentatio critica et historica ad rationem, qvæ ei cum Dionysio Halicarnassensi intercedit, explicandam præcipue accommodata. Hauniæ. 1851.

Oversigt over de nyopdagede Fragmenter af Taleren Hypereides.

Ved *O. Fibiger.*

Lige indtil den nyeste Tid stod Taleren Hypereides for os som et Navn i den græske Literaturhistorie, til hvilket der knyttede sig den almindelige Forestilling om en ved sjelden Veltalenhed og patriotisk Sind fremragende Personlighed, men om hans særegne Eiendommelighed som Taler og om de Egenskaber, der bragte hans Samtidige til at sætte ham jævnsides med Demosthenes, gave de faa og korte Fragmenter saa godt som ingen Oplysning. Et sjeldent lykkeligt Tilfælde har sat os istand til nu at danne os et i alle væsentlige Retninger selvstændigt Billede af denne Taler og til at udfylde det hidtil manglende Led i Rækken af de ti i den alexandrinske Canon optagne attiske Talere.

I den Overbeviisning, at det ikke vilde være uden Interesse for Tidskriftets Læsere at modtage en samlet Oversigt over de til forskjellige Tider i det sidste Decennium gjorte Fund af Papyrushaandskrifter indeholdende mindre og større Dele af hypereideiske Taler har jeg forsøgt ved Benyttelse af de til min Raadighed staaende Hjelpemidler at samle paa eet Sted det der ellers maatte søges paa mange. Jeg fremhæver udtrykkeligt (hvad forøvrigt det Følgende selv tilstrækkeligt vil vise), at et Forsøg paa at yde et selvstændigt Bidrag til Vurderingen eller Forklaringen af de nys fundne Taler, ligger uden for min Plan, hvilken ikke gaaer videre end til at give et simpelt historisk Referat, der deels kan lette Oversigten over det foreliggende Stof, deels maaskee hos en eller anden vække Lysten til at gjøre et nærmere Bekjendtskab med en Forfatter, der i mere end een Henseende frembyder særlig Interesse.

Hvad der før Aaret 1847 var fundet, eller rettere offentliggjort af Papyrushaandskrifter, var hverken særdeles meget i Omfang eller af fremtrædende Betydning. Baade i Turin og Paris fandt s større Samlinger af saadanne Haandskrifter. I Aaret 1841 udgav Letronne som Prøve paa disse Papyrushaandskrifter en Afhandling under Titlen: »Fragments inédits

d'anciens poëtes grecs, tirés d'un papyrus appartenant au musée royal, avec la copie entière de ce papyrus, suivis du texte et de la traduction de deux autres papyrus appartenant au même musée«; den findes vedheftet den i den didotske Samling af græske Forfattere 1846 udkomne Udgave af Aristophanes. Det første af disse Haandskrifter, der forøvrigt kun er et Fragment, synes at have udgjort en Deel af en Afhandling om Dialektiken (traité de dialectique); som Exempler paa de forskjellige Regler, der vare fremsatte i det Foregaaende, anføres en Deel, for det meste korte Steder af græske Digtere. Disse Steder, der i det Hele beløbe sig til 24, ere deels allerede tidligere bekjendte, deels hidtil ubekjendte. Foruden et efter al Sandsynlighed uægte Citat af Thespis findes der Steder af Ibykos, Sappho, Anakreon, Pindar, Euripides, Timotheos samt af unavngivne Digtere. Det andet Haandskrift indeholder en i flere Henseender interessant Annonce fra Lagidernes Tid, ved hvilken to bortløbne Slaver efterlyses og en Douceur udloves til den der bringer dem tilbage. I det tredie Papyrushaandskrift finde vi en Klage over Vanhelligelsen af et Gravsted ved Theben i Ægypten.

Af denne korte Indholdsangivelse fremgaaer, at disse tre Haandskrifter ikke give noget betydeligt Bidrag til Forøgelsen af vort Kjendskab til den græske Literatur*). At det Samme gjælder om den allerstørste Deel af de græske Papyrushaandskrifter, som opbevares i musée royal i Paris, fremgaaer af en Passus i Letronnes Fortale, hvor han yttrer, at »presque tous les papyrus grecs trouvés en Égypte, qui ont été publiés jusqu' ici, se rapportent à des contrats de vente ou à des contestations judiciaires.« Den Udgave af samtlige Pariser Papyrushaandskrifter, som Letronne i Fortalen til den her omtalte Afhandling stiller i Udsigt, og af hvilken han lover et interessant Udbytte for Archæologien, Historien og Philologien, synes ikke at være kommen til Udførelse; idetmindste har jeg forgjæves søgt Oplysning derom baade paa Bibliothekerne og gjennem Bogfortegnelser.

Efter hvad her er meddeelt skulde man just ikke være tilbøielig til at antage, at ægyptiske Papyrushaandskrifter vilde

*) Derimod finde vi i dem flere værdifulde Oplysninger om enkelte Punkter af Grækernes daglige Liv i Ægypten. Navnlig yder det andet Haandskrift adskillige Bidrag til Kundskaben om Møntforholdene paa hiin Tid.

komme til at spille nogen særdeles fremragende Rolle i den philologiske Literatur; mindst af Alt ventede man vel ad denne Vei at komme i Besiddelse af ikke blot større og mindre Fragmenter, men endog af en heel Tale af en Forfatter, hvis Værker hidindtil havde været ansete for tabte. Det er engelske Videnskabsmænd, hvilke vi skylde disse sidste betydningsfulde Fund.

I Foraaret 1847 kjøbte Englænderen A. C. Harris af en Antiquitetshandler (dealer in antiquities) i Theben i Øvre-Ægypten et Papyrushaandskrift; efter en omhyggelig Undersøgelse fandt han, at det indeholdt en Deel Fragmenter af den Tale, som Hypereides i Harpalossagen havde holdt mod Demosthenes. Næste Aars Foraar besøgte han paany Theben, hvor han forgjæves bestræbte sig for sikkert at udfinde det Sted, hvor Haandskriftet var blevet udgravet af de arabiske Arbeidere. Kort efter offentliggjorde han sit Fund: »Fragments of an oration against Demosthenes respecting the money of Harpalus. Published by A. C. Harris of Alexandria, M. R. S. L. London 1848.« Værket, der er i bred Folio, bestaaer foruden Titelbladet af 11 Steentryksplader. Endnu samme Aar bleve disse Brudstykker behandlede af A. Böckh: »Neu aufgefundene Bruchstücke aus Reden des Hypereides«, Halle 1848 (Særskilt Aftryk af Allgemeine Literaturzeitung 1848 Nr. 223—227). Da den engelske Originaludgave ikke findes paa noget af Bibliothekerne i Kjøbenhavn, har jeg i den følgende Fremstilling udelukkende maattet slutte mig til Böckh's Angivelser.

De af Harris udgivne Fragmenter fandtes paa en eller maaskee to Papyrusruller, der indeholdt et stort Antal smalle Spalter ved Siden af hinanden; de fuldstændigst opbevarede af disse, som baade have Begyndelse og Ende, indeholde 27 à 29 Linier. Baade foroven og forneden var der ladet betydelig Plads aaben. Skriften er den samme som i den alexandrinske Tid brugtes i Bøger; de enkelte Ord ere ikke adskilte; kun ved Slutningen af en større eller mindre Sætning er der ladet et lille Mellemrum aabent; Linierne ende aldrig midt i en Stavelse; dog bliver en apostropheret Stavelse snart henført til Liniens Slutning, snart draget over til den følgende Linie. Hverken Accenter eller andre grammatiske Tegn ere benyttede. Ved Enden af Linien er der undertiden sat en lille Krølle, blot for at udfylde Linien, og mellem Linierne i Begyndelsen af disse en lille horizontal Streg, hvorved der betegnes, at indenfor denne eller med Slutningen af den foregaaende Linie en Sætning er endt; hermed

stemmer da det ovenfor omtalte lille Mellemrum; dog findes paa et enkelt Sted denne Streg urigtigt anbragt. Iota subscriptum findes snart, snart mangler det; det staaer altid i Række med de øvrige Bogstaver. Abbreviaturer forekomme ikke; kun findes i Enden af en Stavelse ofte ῶ for ων. Af og til er Noget udslettet, oftere er Noget udeladt eller en Forandring skrevet ovenover Linien. Den engelske Udgiver har ladet Brudstykkerne følge efter hinanden i tilfældig Orden, og da kun faa Spalter ere ubeskadigede foroven og forneden, er det forbundet med særegne Vanskeligheder at træffe en rigtig Anordning; dog er det lykkedes for Böckh at forbinde idetmindste to Stykker. Mange Linier ere i høi Grad mutilerede, og den ueensartede Skrift gjør det vanskeligt at supplere dem, saameget mere som Antallet af Bogstaver i Linien viser sig at være høist forskjelligt. Af 11 af Brudstykkerne lader der sig Intet udbringe; der bliver da 21 Stykker tilovers. Den engelske Udgivers Antagelse, at disse Brudstykker høre til Hypereides's Tale mod Demosthenes i den harpaliske Sag, tiltræder Böckh fuldstændigt, med Undtagelse af tre Stykker, som beviisligen ikke have kunnet høre til denne Tale, om det end synes utvivlsomt at de ere af Hypereides*).

Inden jeg gaaer over til at omtale de større og mere sammenhængende af Brudstykkerne i Papyrus Harrisianus turde det være hensigtsmæssigt at give en sammentrængt Oversigt over de historiske Forhold, der danne Baggrunden for Hypereides's Tale mod Demosthenes. Kilderne til vor Kundskab til den harpaliske Sag ere som bekjendt hovedsageligen Deinarchos's Taler, Diodor og Plutarchs Skrift om de 10 Taleres Liv. I det Følgende er Grotes Fremstilling lagt til Grund.

Harpalos havde allerede længere Tid forinden han forlod Asien sikkret sig Sympathier hos Athenaierne. Ved at sende rige Kornladninger havde han vundet Folkets Gunst, ja endogsaa opnaaet athenaiisk Borgerret, og i den berømte Phokions Svigersøn Charikles, en havesyg og uredelig Person, havde han sikkret sig en Støtte ved at overdrage ham Omsorgen for Opførelsen af et Monument til Ære for en af hans afdøde Elskerinder Pythionike, en indfødt Athenaierinde, i hvilken Anledning

*) Om disse tre Brudstykker vil der være Leilighed til at tale længere nede, da det næste Fund af hypereideiske Fragmenter har kastet et lige saa uventet som interessant Lys over dem.

han havde stillet betydelige Summer til Charikles's Raadighed. I Begyndelsen af 324 f. Chr. seilede han fra Asien directe til Sunion, da han paa Grund af sin uredelige Embedsførelse frygtede for en Undersøgelse ved Alexanders snart forestaaende Tilbagekomst; han medbragte en betydelig Sum Penge (efter Diodors Angivelse 5000 Talenter) samt en Leiehær paa 5000 Mand. Fra Sunion sendte han strax Bud til Athen for at bede om Optagelse og Beskyttelse. Efter forskjellige Debatter blev det ham endelig tilladt at løbe ind i Peiraieus med et enkelt Skib efterat han havde sendt det øvrige Skibsmandskab bort til Tainaron og Kreta. Han medbragte til Athenen den betydelige Sum af 700 Talenter. Ankommen til Athenen søgte han at vække Folket til en Opstand mod Alexander, og denne hans Opfordring synes at have fundet Anklang hos en ikke ringe Deel af Befolkningen, hos hvilken Harpalos stod i Gunst paa Grund af de ovenfor omtalte Kornsendinger. Foruden Charikles vidste Harpalos også ved Bestikkelser at vinde andre indflydelsesrige Partimænd; i Hypereides, en Mand der stedse var optraadt som en ivrig Modstander af den makedoniske Politik, og der som Taler kappedes med Demosthenes i Anseelse, vandt han en Støtte for sin Sag. Men andre ansete Statsmænd, navnlig Phokion og Demosthenes, søgte af al Magt at bringe Folket fra at laane Øre til Harpalos's Opfordringer. Hvor stærkt end Demosthenes's Had til Makedonerne var, stillede det sig dog klart for denne saa besindige og omsigtige Statsmand, at det under de foreliggende Forhold vilde være Vanvid at indlade sig i en Kamp med den mægtige Makedonerkonge. Demosthenes's Veltalenhed seirede og Harpalos formaaede ikke at vinde Folket for sit Forslag.

Imidlertid var der ankommen Gesandter fra Antipater og Olympias, der fordrede Harpalos's Udlevering; den samme Fordring stilledes samtidigt af den makedoniske Admiral Philoxenos, der var kommen med en Flaade fra Asien. Paa Phokions og Demosthenes's Raad blev det bestemt ikke at udlevere Harpalos, hvorimod Demosthenes foranledigede en Folkebeslutning, at Harpalos skulde sættes fast og de af ham medbragte Summer tages i Forvaring paa Akropolis indtil der fra Alexander indløb specielle Ordrer angaaende Harpalos. Ved dette Skridt paadrog Demosthenes sig naturligviis i høieste Grad Hypereides's og Harpalos's andre Tilhængeres Vrede. Harpalos undslap imidlertid kort efter af Fængslet, udentvivl til Demosthenes's største

Tilfredshed, da Staten paa denne Maade lettest blev bragt ud af det vanskelige Dilemma, i hvilket den befandt sig. Han flygtede til Kreta, hvor han kort Tid efter blev myrdet af en af sine Tilhængere.

Da Beslutningen om Harpalos's Fængsling var gaaet igjennem, fik Demosthenes en Borger (i Fragmenterne betegnes han som ὁ χορευτής) til i Folkeforsamlingen at forelægge Harpalos det Spørgsmaal, hvor stort Beløbet af den Sum var, som skulde bringes til Akropolis. Harpalos svarede 700 Talenter, og denne Sum angav Demosthenes for Folket. Men da Pengene nogen Tid efter bleve talte paa Akropolis, viste det sig, at der ikke fandtes mere end 350 Talenter. Dette vakte umaadelig Opsigt, og der udbredte sig almindelig en Mistanke om, at den manglende Halvdeel af Totalbeløbet var bleven anvendt til Bestikkelser af Talerne; navnlig vendte Mistanken sig mod Demosthenes og Hypereides.

Under disse Forhold stillede Demosthenes det Andragende, at Areopagos skulde anstille en Undersøgelse for at udfinde dem, der havde ladet sig bestikke af Harpalos, for at disse derpaa kunde blive stillede for Domstolene. Først efter 6 Maaneders Forløb aflagde Areopagiterne deres Beretning, efterat de havde holdt Huusundersøgelse hos de Fleste af Talerne. Beretningen indeholdt en simpel Navneangivelse af en Deel Borgere med Tilføielse af hvormeget enhver havde modtaget. Paa denne Liste fandtes ogsaa Demosthenes opført for en Sum af 20 Talenter og Demades for 6000 Guld-Staterer. Der udnævntes derpaa 10 offentlige Anklagere, der skulde føre Anklagen for Dikasteriet. Blandt disse Anklagere var Hypereides, der ikke havde været opført paa Areopagiternes Liste. Demosthenes var den Første der blev forhørt; han blev erklæret for skyldig og dømt til at betale Staten 50 Talenter. Da han ikke kunde udrede denne Sum, blev han kastet i Fængsel, fra hvilket han dog efter faa Dages Forløb saae Leilighed ttl at undslippe; han gik til Troizene, hvor han levede i Landflygtighed nogle Maaneder indtil Alexanders Død.

For den, der ønsker at gjøre et fuldstændigt Bekjendtskab med de i Papyrus Harrisianus indeholdte Brudstykker, vil, selv hvor den engelske Originaludgave ikke er tilgjængelig, Böckhs ovenfor citerede Afhandling give en fuldstændig Oversigt; her har jeg antaget det for hensigtsmæssigt at give de større og mere sammenhængende Fragmenter, navnlig saadanne, til

hvilke der knytter sig en særegen historisk eller antikvarisk Interesse. Jeg følger i dette Udvalg den af Böckh antagne Rækkefølge, om end denne hyppigt kun beroer (og efter Sagens Natur maa beroe) paa en temmelig løs Combination; de indklamrede Bogstaver og Ord ere Böckhs Supplementer*); for at spare Plads har jeg ikke ladet de enkelte Fragmenter aftrykke i smalle Colonner, saaledes som de findes i Papyrushaandskriftet, men blot adskilt de enkelte Linier i Spalterne ved en vertikal Streg (|); hvor et Fragment udfylder mere end en enkelt Spalte har jeg betegnet Overgangen fra den ene Spalte til den anden ved en dobbelt Streg (||).

Böchk gjør Begyndelsen med Nr. XVI af den engelske Udgave, deels fordi dette Stykke afgiver et fuldstændigt Beviis for at de i Papyrusrullen indeholdte Brudstykker udgjøre Dele af den Tale, som Hypereides holdt for Domstolen mod Demosthenes i den harpaliske Sag, deels fordi det refererer sig til Undersøgelsen om Beløbet af de af Harpalos medbragte Summer, altsaa til den af Areopagos foretagne foreløbige Undersøgelse og til de Forhandlinger i Folkeforsamlingen, som derved foranledigedes. Det indeholder Resten af tre Spalter, i hvilke de øverste Linier mangle, medens de nederste alle ere opbevarede. Den første Spalte er aldeles fragmentarisk; man seer kun at der i den er Tale om den makedoniske Admiral Philoxenos, der var sendt for at fordre Harpalos udleveret; den anden og tredie Spalte lyder saaledes: — — — — — — *αὐτῶν* | *[ὥ]ς [ἔ]οικεν, ὁπόσα ἦν,* | *ἀλλ' ἵνα εἰδῇ ἀφ' ὅσων* | *αὐτὸν δεῖ τὸν μισ[θὸ]ν* | *πράττεσθαι. καὶ καθή* | *μενος κάτω ὑπὸ* | *τῇ κατατ[ο]μῇ, [ο]ὕπερ* | — — — — — — *ἐκέ-* | *λευ[ε]* — — *[θε]ον τὸν* | *χορευτ[ὴν ἐρωτῆ]σαι* | *τὸν Ἅρπαλον ὁπόσα* | *εἴη τὰ χρήματα τὰ ἀ-* | *νοισθησόμενα εἰς* | *τὴν ἀκρόπολιν· ὁ δ' ἀ* | *πεκρίνατο ὅτι ἑπτα-* || — — — *[τη]λικ[αῦτ' αὐ]* | *[τὸ]ς ἐν τῷ δ[ήμῳ]* | *πρὸς ὑμᾶς εἰ[πὼν περὶ τῶν]* | *ἀν[α]φερομέν [ων — — α]-* | *κο[σ]ίων ταλά[ντων]* | *καὶ π[ε]ν[τήκοντα καὶ]* | *ἑ[πτ]ακοσίων, [περὶ*

---

*) Herom bemærker Böckh, at dog ikke ethvert udenfor Klammerne staaende Bogstav overalt er fuldstændigt opbevaret, men at ofte kun et utydeligt Spor af det var tilovers, hvorved Læsningen stadig besværliggjordes, ligesom at paa den anden Side ofte ogsaa et Bogstav er sat i Klammer, af hvilket endnu et Spor var tilovers. Om sine Supplementer erklærer Böckh udtrykkeligt, at de ere »auf den ersten Wurf hin gesetzt« og indrømmer, at der endnu stedse er Plads aaben for andre Forsøg.

τῶν] | εἴκοσι ταλά[ντων οὐ] | δέν[α λ]όγον ἐπ[οιήσα] | το — —
— —
| ἐν τῷ δήμῳ ἑ[πτα] | κόσια φήσας εἶν[αι] | τάλαντα νῦν τὰ ἡ[μί] | σῃ ἀναφέρεις κα — — — —

Det ovenfor omtalte Beviis for at de fundne Fragmenter henhøre til Hypereides's Tale mod Demosthenes findes hos Harpokration, fra hvem dét atter er gaaet over til Photios og Suidas; under Glossen κατατομή har han den Bemærkning: Ὑπερείδης ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους· — καὶ καθήμενος κάτω ὑπὸ τῇ κατατομῇ. Betydningen af κατατομή er tvivlsom; efter Babingtons Antagelse betegnes derved en bred, mellem Theatrets concentriske Siddepladser og med disse parallelt løbende Gang.

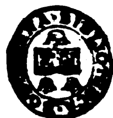
De i den tredie Spalte omtalte 20 Talenter synes at være dem, som Demosthenes blev beskyldt for at have modtaget. Ved τὰ ἡμίσῃ er Iota subscriptum paafaldende; men Böckh bemærker, at der flere Steder i dette Haandskrift efter Alexandrinernes Sædvane findes en fra det Almindelige afvigende Brug af Iota subscriptum, navnlig i πλείῳ, οὕτῳ, κάτῳ og ἐγγυτάτῳ.

Herefter lader Böckh nogle Stykker følge, der staae i nær Forbindelse med det foregaaende, idet de ligeledes referere sig til den af Areopagos anstillede Undersøgelse. Den første Spalte af Stykket Nr. VII giver kun enkelte usammenhængende Ord; den anden giver noget, skjøndt ikke meget mere; den lyder med Undtagelse af de to første Linier, af hvilke kun enkelte Bogstaver ere bevarede, saaledes: καὶ ἀνα[φερόμενα χρή]- | ματα ἅπα[ντα] εἰς [τὴν] | ἀκρόπολιν, ἃ [ἦ]λθ[εν] | ἔχων Ἅρπαλος εἰ[ς τὴν] | Ἀττικήν, ἐν τῇ αὔρι[ον] | ἡμέρᾳ Ἅρπαλο — — — | δὴ ἀποδεῖξαι τὰ [χρή] | ματα ὁπόσα ἐστ[ίν] | — — — [ὅ]πως πυθο — — | — — ιομεν — — —

Af de hidtil anførte Stykker vil man vel saa nogenlunde kunne danne sig en Forestilling om de fundne Fragmenters Form og Omfang; af Hensyn til Pladsen skal jeg derfor indskrænke mig til af de øvrige kun at anføre de længere og mere sammenhængende med Forbigaaelse af dem, der kun ved betydeligere Supplementer lade sig bringe i læselig Form.

Af den engelske Udgaves Nr. I er den første Spalte temmelig fuldstændig; alle Linierne findes og de nødvendige Supplementer indskrænke sig til enkelte Bogstaver. Den lyder saaledes:

αὐτοῦ ἀγῶνος οἴε | ται δεῖν ὑμᾶς παρ[α] | κρούσασθαι διαβάλ[λ]ων | τὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ | καὶ τοὺς ἄλλους ἀγῶ | νας

ἅπαντας ἀφελέ | σθαι ζητεῖ τοὺς τῆς | πόλεως· ὑπὲρ ὧ[ν] δεῖ | ὑμᾶς νυνὶ βουλεύσα | σθαι προσέχοντας | τὸν νοῦν καὶ μὴ τῷ | λόγῳ ὑπὸ τού[τ]ου ἐ | [ξα]πατηθῆναι. τὰς γὰρ | ἀποφάσεις ταύτας τὰς | ὑπὲρ τῶν χρημάτων | Ἁρπάλου πάσας ὁμοί | ως ἡ βουλὴ πεποί | [η]ται καὶ τὰς αὐτὰς κα | τὰ πάντων, καὶ ο[ὐ]δε | μιᾷ προσγέγραφεν | δ[ιὰ] τί ἕκαστον ἀπο | φ[αί]νει, ἀλλὰ ἐπ[ὶ] κε | φαλαίου γράψασα ὁπό | σον ἕκαστος εἴληφεν | [χ]ρυσίον· τοῦτ' οὖν | [ὀφε]ιλέτω ... ἰσχύ[ρ] | — — — — ενη . παιν .

Det viser sig tydeligt, at der i dette Fragment er Tale om den af Areopagos (ἡ βουλή) afgivne summariske Beretning (ἀπόφασις) om hvormeget hver enkelt af de bestukne Talere havde modtaget af Harpalos. Begyndelsen troer Böckh at kunne supplere: οὐ μόνον τοῦ καθ' ‖.

Stykket Nr. IV bestaaer af tre Spalter: den første, der har een Linie mere end de andre, lader sig ikke restaurere; den anden er, paa enkelte Bogstaver og en Deel af den sidste Linie nær, fuldstændigt bevaret; ogsaa af den tredie Spalte mangler kun lidet. De to sidste Spalter lyde saaledes:

ρας ἔλαβε. σὺ δ' ὁ τῷ | ψηφίσματι τοῦ σώ | ματος αὐτοῦ τὴν φυ | λακὴν καταστήσας | καὶ οὔτ' ἐγλειπομέ | νην ἐπανορθῶν | οὔτε καταλυθείσης | τοὺς αἰτίους κρίνας | προῖκα δηλονότ[ι] τὸν | καιρὸν τοῦτον τετα | μίευσαι, καὶ τοῖς μὲν | ἐλάττοσι ῥήτορσιν | ἀπέτινεν ὁ Ἅρπαλος | χρυσίον τοῖς θορύβου | μόνον καὶ κραυγῆς | κυρίοις, σὲ δὲ τὸν τῶν | ὅλων πραγμάτων | ἐπιστάτην παρεῖδεν. | καὶ τῷ τοῦτο πιστόν; | τοσοῦτον δ', ὦ ἄνδρες | δικασταί, τοῦ πράγμα | τος καταπεφρόνηκεν | Δημο[σ]θένης, μᾶλ | λον δέ, εἰ δεῖ μετὰ | παῤῥησίας εἰπεῖν, ὑ | μῶν καὶ τῶν νό | μων, ὥστε τὸ μὲν | πρῶτον ὡ[μολόγει] ‖ ὁ μ[ιαρὸς εἴληφέ] | ναι τὰ χρή- ματ[α ἔφη δὲ] | κατακεχρῆσθαι αὐτὰ | ὑμῖν προδεδανεισ | μένος εἰς τὸ θεωρι | κόν, καὶ περιιὼν Κνω | σίων καὶ οἱ ἄλλοι φί | λοι αὐτοῦ ἔλεγον ὅτι | ἀναγκάσουσι τὸν ἄν | θρωπον οἱ αἰτιώμε | νοι εἰς τὸ φανερὸν | ἐνεγκεῖν ἃ οὐ βούλετα[ι], | καὶ εἰπεῖν ὅτι τῷ δή | μῳ προδεδάνιστ[αι] | τὰ χρήματα εἰς τὴν | διοίκησ ν· ἐπειδὴ | δ' ὑμῶν οἱ ἀκούσαν | τες πολλῷ μᾶλλον | ἠγανάκτουν ἐπὶ τοῖς | κατὰ τοῦ πλήθους | τοῦ ὑμετέρου λόγο[ις], | εἰ μὴ μό- νον ἱκ[α] | νὸν εἴη αὐτῷ [τὸ] | δεδωροδοκη[κέναι]

Indholdet af dette Fragment refererer sig tydeligt nok til den ovenfor omtalte, af Demosthenes foranledigede Folkebeslutning om Harpalos's Fængsling, samt til Demosthenes's Deelagtighed i dennes Flugt. Særskilt er at bemærke, at i tredie Spalte **προδεδανεισμένος** er brugt for **προδεδανεικώς**; strax efter mang-

ler i *περιῶν* det ene Iota, men Exempler paa det Samme forekomme efter Böckh flere Steder hos de attiske Komikere. Om Knosion s. Aischin. *περὶ παραπρ.* § 149 og Athen. XIII, 593 A, hvilken sidste omtaler ham som en af Demosthenes elsket Yngling, der tillige stod i utilladelig Forbindelse med Demosthenes's Hustru.

Stykket Nr. II, af hvis tre Spalter kun den mellemste nogenledes lader sig supplere, handler om Motiveringen af Straffen: *κλημάτων, καὶ [κή] | ρυγμα περὶ [αὐτ]ῶ[ν] | ἐποιήσατο, ὃ [περὶ] | τοῦ ἀποδόντ[α]ς ἃ ἔλαβ[ον] | ἀπηλλάχθαι τιμω | ρίας καθ' αὐτῶν καὶ | ζητήσε[ω]ς ἔγραφον. | τοὺς δὴ τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς | ἀδικήσαντας καὶ δω | ροδοκήσαντας, ἀδεί | ας δ' αὐτοῖς δοθείσης | μὴ ἀποδόντας τὸ | χρυσίον τί χρὴ ποιεῖν; | ἐᾶν ἀτιμωρήτους; | ἀλ[λ'] αἰσχρόν, ὦ ἄνδρες | δικαστ[αί, ἰ]δίων ἕνε | κα ἐγκλ[η]μάτων πό | λεως σωτηρίαν κιν | [δυνε]ύειν. οὐ γάρ ἐ | [στι]ν ὑμᾶς τ[ο]ύτων | [ἀπ]οψηφίσα[σ]θαι μὴ | — — — — — — — δεξα- | — — — — — — — [μ]α | — — — — — — [ε]ν.*

Om Enkelthederne i dette Stykke yttrer Böckh, at det første Ord *κλημάτων* er en Rest af *ἐγκλημάτων*. Til *ἐποιήσατο* kort efter er Folket eller det areopagitiske Raad Subjekt. Det følgende *ἔγραφον* refererer sig til Hypereides som Forfatter af Bekjendtgjørelsen. De mod Slutningen af Stykket omtalte *ἐγκλήματα ἴδια* ere de Beskyldninger, som i den harpaliske Sag rettedes mod enkelte Borgere, medens Staten var uden Skyld; for disse Enkeltes Skyld, der gik ud paa at bringe Staten i fjendtligt Forhold til Alexander, skulde man ikke sætte Statens Velfærd paa Spil.

Stykket Nr. XIV, der bestaaer af tre Spalter, indeholder et nyt Moment til Motiveringen af de Anklagedes Straf: de, der nu stode for Domstolen, havde tidligere anklaget mange baade Private og Embedsmænd, som paa deres Anklage vare blevne idømte svære Bøder for ubetydelige Forseelser; nu, da de selv ere anklagede for en saa grov Forbrydelse, maae de billigviis dømmes til en langt haardere Straf end hine. Den første Spalte er stærkt mutileret; de to andre lyde saaledes:

[κ]αὶ μὴ [ῥ]ᾴ[θυμο]ν ἔ | [σ]ται τὸ λαμβανόμε | νον. καὶ Δημοσθένη | καὶ Δημάδην ἀπ' αὐτῶν | τῶν ἐν τῇ πόλει ψη | φισμάτων καὶ προξε | νιῶν οἶμαι πλείω | ἢ ἑξήκοντα τάλαντα | ἑκάτερον εἰληφέναι | ἔξω τῶν βασιλικῶν | καὶ τῶν παρ' Ἀλεξάν | δρου· οἷς δὲ μήτε ταῦ | τα ἱκανά ἐστιν μήτ' ἐ | κεῖνα, ἀλλ' ἤδη ἐπ' αὐ | τῷ τῷ σώματι τῆς | πόλεως δῶρα εἰλή | φασι, πῶς οὐχ

ἄξι | ον τούτους κολ[άζ]ειν | ἐστίν; ἀλλὰ τῶν μὲν | ἰδιωτῶν ὑμῶν [ἐ]ὰν || τηλικαῦ[τ' ἀδικήσαν] | τες τὴν πόλ[ιν μηδε] | μιᾶς τιμω-[ρίας τεύ] | ξονται. καὶ Κόν[ων] | μὲν ὁ Παι[α]νιεύς, [ὅτι] | ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ ἔλα[βε] | τὸ θεωρικὸν ἀ[ποδη] | μοῦντος, πέντ[ε δρα] | χμῶν ἕνεκεν [ἴκε] | τεύων ὑμᾶς τάλαν | τον ὦφλεν ἐν τῷ | δικαστηρίῳ τούτων | κατηγορούντων· | καὶ Ἀριστόμαχος ἐ | πιστά-της γενόμε | νος τῆς Ἀκαδημίας, | ὅτι σκαφεῖον ἐκ τῆς | παλαί-στρας μετενεγ | κὼν εἰς τὸν κῆπον | τὸν αὐτοῦ πλησίον | ὄντα ἐχρῆτο καὶ ἔφη

Af Böckhs Bemærkninger til dette Stykke medtager jeg følgende. Det forøvrigt ikke ganske sikkre *ῥᾴθυμον* i Begyndelsen af Fragmentet staaer maaskee i Betydningen af *ἀμελές* eller *ἀκίνδυνον*. Til Oplysning af *τῶν βασιλικῶν* tjener Deinarch. mod Demosth. § 10: ... *τὴν προτέραν ζήτησιν τὴν ὑπὲρ τῶν τριακοσίων ταλάντων τῶν παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως ἀφικομένων ζητεῖν κ. τ. λ.* og § 15: *ὃς* (Demosthenes) *οὐκ ἐκ τῶν βασιλικῶν μόνον εἰληφὼς χρυσίον φανερός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως κεχρηματισμένος.* Mellem det der er opbevaret af anden Spalte og Begyndelsen af den tredie Spalte var Tankegangen denne: naar en Privatmand eller en Embedsmand gjør sig skyldig i en mindre Forseelse, straffes han haardt; det bliver derfor utaaleligt, om disse, der i saa høi Grad have forsyndet sig mod Staten, skulde slippe for Straf. Hvad Hypereides beretter om Konon kaster Lys paa et Sted i Deinarchs Tale mod Demosthenes (§ 56): *πάλιν τὸν τὴν πεντεδραχμίαν ἐπὶ τῷ τοῦ μὴ παρόντος ὀνόματι λαβεῖν ἀξιώσαντα, καὶ τοῦτον ἡμῖν ἀπέφηνε* (nemlig *ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου*); vel hedder det hos Deinarchos, at den Anklagede var bleven frikjendt, men den Modsigelse, hvori denne Angivelse staaer til Hypereides's Yttring, anseer Böckh for mere tilsyneladende end virkelig, idet den Anklagede, istedetfor at idømmes en større Straf, slap med en extraordinær Pengebøde. Forøvrigt kan sammenlignes Harpokration s. v. *θεωρικόν: ὅτι δὲ οὐκ ἐξῆν τοῖς ἀποδημοῦσι θεωρικὸν λαμβάνειν, Ὑπερείδης δεδήλωκεν ἐν τῷ κατ' Ἀρχεστρατίδου.* Det synes, at Harpokration enten har forvexlet Hypereides's Tale mod Demosthenes med den mod Archestratides, eller at det her berørte Forhold har været udførligere omtalt i den sidstnævnte Tale. Udtrykket *ἐπιστάτης γενόμενος τῆς Ἀκαδημίας* forklares ligeledes af Harpokration s. v. *ἐπιστάτης: ἐλέγετο δ' ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ ὁ ἐφεστηκὼς πράγματι ὁτῳοῦν, ὡς Ὑπερείδης*

τε ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνης ἐν τῷ κατὰ Κτησιφῶντος φανερὸν ποιοῦσι.

Nr. VIII, som indeholder Rester af tre Spalter, i hvilke foroven ingen Linie mangler, indeholder Betragtninger af lignende Natur som de i det foregaaende Stykke og sættes derfor vel med Rette umiddelbart efter dette; den første Spalte er temmelig stærkt mutileret, dog troer Böckh at det er lykkedes ham at restituere Tankegangen, om han end ikke vil staae inde for hvert enkelt Udtryk. Stykket lyder som følger:

[ο]ὐ [γ]ά[ρ] ἐστιν ὁμοίως | [ἄδικο]ν εἴτις ἔλα | [βεν], ἀλλ' εἴ ὅθεν μὴ | [ἐξῆν]· οὐ]δ[έ] γ' ὁμοί[ω]ς | [ἀδικο]ῦ[σι]ν οἱ ἰδιῶται | [λαμβάν]οντ[ε]ς τὸ χρυσίον | [καὶ οἱ] ῥήτο[ρ]ες καὶ οἱ | [στρατη]γοί. διὰ τί; ὅτι τοῖς | [μὲν ἰ]διώταις Ἅρπα | [λος ἕνε]κεν φ[ιλίας] | [ἐδίδ]ο[υ χ]ρυσίο[ν] — — ‖ στρατηγοῖς καὶ τοῖς | ῥήτορσιν ὠφελεῖ | σθαι, οὐ τῶν νόμων | αὐτοῖς δεδωκότων | τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ τῆς | ὑμετέρας πραότητος | καὶ φιλανθρωπίας, | ἓν μόνον παραφυλάτ | τοντες, ὅπως δι' ὑμᾶς | κ . . . . . ευ — — | σ — — — — — ‖ τις ἀρχήν τιν' [ἄρχων] | δι' ἄγνοιαν [ἢ δι' ὀλιγω]- | ρίαν ἁμάρτῃ — — — | ὑπὸ τούτων κ[ατη] | γορηθεὶς ἐν τ[ῷ δικα] | στηρίῳ ἢ ἀπο[θανεῖ] | ται ἢ ἐκ τῆς πατ[ρίδος] | ἐκπεσεῖται, αὐτ[οὶ δὲ] | [τὰ μέγισ]τα ἀδικ[ήσαντες] | [δίκην δώσουσ]ιν οὐδ[εμίαν] | — — — — ρια — — —

Den manglende Slutning af den første Spalte har indeholdt en Betragtning over at Feltherrerne og Talerne, i Modsætning til Privatmænd, modtoge Penge til Bestikkelse og derved berigede sig; hertil refererer sig *ὠφελεῖσθαι* i Begyndelsen af den anden Spalte; at der foran *στρατηγοῖς* forrest i anden Spalte har staaet *τοῖς*, forstaaer sig af sig selv. Hvorledes Nominativen *παραφυλάττοντες* har sluttet sig til det Foregaaende, er ikke klart. *ρια* i sidste Linie af tredie Spalte antager Böckh for *τιμωρίαν*.

Herefter lader Böckh nogle Brudstykker følge, der have Hensyn til andre politiske Forhold end dem, der umiddelbart staae i Forbindelse med den harpaliske Sag; rimeligt synes det, at de have henhørt til den Deel af Talen, der fulgte efter Behandlingen af Hovedsagen; dog lader Intet sig afgjøre med Sikkerhed. Det nedenunder aftrykte Nr. VI bestaaer af fire Spalter; i de tre af dem mangler foroven ingen Linie.

— — — . . . . . | — — [ὑπ]ὲρ αὐτῶν ἐ | [πὶ τούτ]οις τὴν εἰρή- | [νην ἐπ]οιησάμεθα | — — — — [β]ουλευω | — — — τ]ῶν ὑ[φ']ἡ- | [μῶν] . . . — νχ. ‖ αὐ[τ]ῷ παρ' ἑκάστου | ἡμῶν γίγνεσθαι. καὶ | τὸ μέν κατηγορεῖν | ἐν τῷ δικαστηρίῳ | καὶ ἐξε-

λέγχειν τοὺς | εἰληφότας τὰ χρήμα | τα καὶ δεδωροδοκη | κότας κατὰ τῆς πατρί | δος ἡ [βουλ]ὴ [π]ρο[σέτα] | ξεν [ἡμῖν τοῖς αὐ-τῶν] | κατη[γόροις]· τὸ δ[ὲ] — — | — — — [τοὺς ε]ἰληφότας | [τὰ χρήματα] ἡ βουλὴ | [ἡ ἐξ Ἀρείου π]ά[γ]ου ἡ | [ἀποφήνασα πρὸς τ]ὸν δῆ | [μον προσέτα]ξεν· τὸ | [δὲ] — — — — || πάγου· ἐὰν δὲ ἡ ψῆ | φος μὴ ἀκόλουθ[ο]ς | γένηται τοῖς νόμοις | καὶ τοῖς δικαίοις, τοῦ | το δή, ὦ ἄνδρες δικα | σταί, παρ' ὑμῖν ἔσται | καταλελειμμένον. | διόπερ δεῖ πάντας | ὑ[μᾶς] — — — || τὰς δῶ[ρα κατὰ τῆς] | πατρίδος καὶ [τῶν] | νόμων. μηδ[ὲ τοῖς] | δακρύοις τοῖς Ἀγ[νω] | νίδου προσέχετε [τὸν] | νοῦν, ἐκεῖνο λο-[γιζό] | μενοι ὅτι ἀτυχ[ήσαν] | τι μὲν — — — —

Af Böckhs Bemærkninger til dette Stykke skal jeg blot fremhæve følgende. I den anden Spalte mener han, at *ἡ βουλὴ προσέταξεν* er at forstaae om de femhundredes Raad, da i det Følgende det areopagitiske Raad tydeligt adskilles derfra. Foran *τοὺς εἰληφότας* i samme Spalte kunde der muligviis have staaet *συλληφθῆναι;* man maatte da antage, at Areopagos allerede før Domfældelsen havde udstedet et Arrestdecret mod de Anklagede. At den anden Spalte sluttede med *ἡ βουλὴ ἡ ἐξ Ἀρείου* eller en anden Casus deraf, er indlysende. Den tredie Spalte sluttede med *τοὺς εἰληφό-*. Hagnonides omtales paany i Stykket Nr. XII, som vil blive anført længere nede; jvnfr. Westermann Gesch. der Beredsamk. Bd. 1 § 54. 72.

Stykket Nr. V indeholder den øverste Deel af tre Spalter, i hvilke ingen Linie mangler foroven; den foregaaende Spalte sluttede upaatvivleligt med *πολι-*

τεύῃ, καὶ οὐχ ἅπασιν | οἴει φανερὸν εἶναι | ὅτι φάσκων ὑπὲρ τοῦ | [δήμου] λέγειν ὑπὲρ | [Ἀλεξά]νδρου φανερῶς | [δημηγ-]ορεῖς; ἐγὼ γὰρ | [εἶπον κα]ὶ ἔμπροσθεν | [καὶ πρὸς] πάντας ὅ,τι | [πεποί]ηκας καὶ περὶ Θη | [βαί]ων καὶ περὶ τῶν | [ἄλ]λων ἁπάντων, | [κ]αὶ ὅτι χρήματα εἰς | [φέροις] δοθέντα ἐκ τῆς | — — — [σε]ως σαυτῷ | — — — ποιησαμε- | — — — — αστα || πρὸς τ[ὴ]ν Ἑλ[λ]άδα | προσέπ[ε]σεν, ὥστε | μηδένα προαισθέ- | σθαι· τὰ δ' ἐν Πελοπον | νήσῳ καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλ | λάδι οὕτως ἔχοντα κα | τέλαβεν ὑπὸ τῆς ἀφί | ξεως τῆς Νικάνορος | καὶ τῶν ἐπιταγμά | των ὧν ἧκεν φέρων | παρ' Ἀλεξάνδρου περί | τε τῶν φυγάδων καὶ | περὶ το[ῦ] τοὺς κοι | νοὺς συλ[λ]όγους Ἀχαι | ῶν τε κ[α]ὶ Ἀρκά[δω]ν || ταῦτα σὺ π[άντ' ἔγραψας] | ἐ[ν τ]ῷ ψηφ-[ίσματι], | [σ]υλλαβὼν τὸ[ν Ἅρπα] | λον, καὶ τοὺς μὲ[ν συμμά]- | χ[ου]ς ἅπαντας [πρε] | [σ]βε[ύ]εσθαι πεπ[οίη] | κας ὡς Ἀλέξ-ανδρ[ον, ὡς] | οὐκ ἐ[χ]οι τας ἄ[λ]λ[ην] | οὐδεμίαν ἀποσ[τρο]- |

φήν, τοὺς δὲ [ἄλλους], | οἳ αὐτοὶ ἂν ἧκο[ν ἑκόν] | τες πρὸς ταύ[την τὴν] | δύναμιν, ἔχοντε[ς] | τὰ χρήματα καὶ τού[ς] | στρατιώτας, ὅσου[ς] ἕ[κα] | στος αὐτῶν εἶχεν, | τούτους σύμπαντας | οὐ μόνον κεκώλυ | κας ἀποστῆναι [ἐ]κ[εί] | νου τῇ συλλήψει τῇ [τοῦ] | Ἁρπάλου, ἀλλὰ καὶ | — — — [ἕκα]στον — — —

Ved *χρήματα εἰσφέροις* i den første Spalte tænker Böckh paa en *εἰσφορά*, som Demosthenes skulde have ydet ved Hjelp af Summer, som han havde modtaget i Bestikkelse. Den strax efter følgende Lacune kunde maaskee udfyldes med *Θηβῶν ἁλώσεως*, hvilket vilde stemme med at ogsaa Deinarch tillægger Demosthenes Andeel i Thebens Undergang. (m. Demosth. § 10. 18). Den i den anden Spalte omtalte Nikanor var sendt af Alexander med et Tilhold til de forskjellige græske Stater om at kalde de Landflygtige tilbage; dette Tilhold blev kundgjort ved de olympiske Lege i Sommeren 324. v. Diod. Sic. XVIII, 8. Deinarch. m. Demosth. § 81. Nærværende Sted citeres af Harpokration: *Νικάνωρ, Ὑπερείδης ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους.* Det i Begyndelsen af den tredie Spalte omtalte Psephisma er det samme som nævnedes i det tidligere citerede Brudstykke Nr. IV. Længere nede danner *ἄλλους* Modsætningen til *τοὺς συμμάχους;* det synes fortrinsviis at være at forstaae om Anførerne for de ved Tainaron samlede Leietropper (Diod. Sic. XVII, 111). *ταύτην τὴν δύναμιν* refererer sig til de Forbundnes Hær, ligesom det længere nede staaende *ἐκείνου* gaaer paa Alexander.

Herpaa lader Böckh følge Stykket Nr. XI; det indeholder fire Spalter, i hvilke der foroven ikke mangler nogen Linie; den første Spalte er saa godt som aldeles tilintetgjort og tilsteder ikke nogensomhelst paalidelig Restauration; de tre andre lyde saaledes:

μος ἐποίησεν ὥστ' | αὐ[τὸ]ς ὑπὸ τῆς τ[ύχ]ης | ἀφαιρεθείς, τὸν στέ | φανον ἡμῶν ὃν ἔ | δωκεν οὐκ [ἀφ]είλετο. | οὕτως οὖν ἡμῖν τοῦ | δήμου προσενηνε | γμένου οὐ πάντα δεῖ | [καὶ ἂν] αὐτῷ ἡμεῖς | [ὑπη]ρετοῖμεν καί, | [εἰ δέοι, ἀ]ποθνή[σ]κοι | μεν ὑ[πὲρ] αὐτοῦ; ἐγὼ | — — — κατα | — — — — ε | — — — — θο- | — — — — ια || αν καὶ λόγον δύνα | μιν ἀποδεικνύμε | νος διατετέλεκας, καὶ | ὅτε μὲν ᾔτου τὴν | βουλὴν ἀποφαίνειν | τοὺς ἔχοντας τὸ χρυ | σίον, πολεμικὸς ὢν | καὶ ταράττων τὴν πό | λιν, [ἵ]να τὴν ζήτη[σ]ιν | ἐκκρούοις, ἐπειδὴ δὲ | ἀναβάλοιτο τὸ [ἀ]πο- | φῆναι ἡ βουλὴ οὔπω | φάσκουσα εὑρηκ[έ] | ναι, τότ' ἐν τῷ δήμῳ | συνχωρῶν Ἀλεξάν | δρῳ καὶ τοῦ Διός κ[αὶ] | τοῦ Ποσειδῶνο[ς καὶ] | τῆς Δήμητρο]ς πο — — — || . . . ὅτ[ε] — — — |

ἐβουλε[ύεσθε περὶ τοῦ | στῆσαι εἰκό[να Ἀλεξάν] | δρου βασιλ[έως, προσθῆ] | κη τῇ τοῦ θε[οῦ] — — — | το — — — — | θει — — — — | καὶ ε — — — ἀγ] | γελίαν — — — | πίας — — —

Til det strax i Begyndelsen af den anden (her den første) Spalte staaende *αὐτός* antager Böckh *ὁ δῆμος* for Subjekt; af dette er Stavelsen *μος* øverst i Spalten tilbage; Uklarheden i Ordene *αὐτὸς ὑπὸ τῆς τύχης ἀφαιρεθείς* beroer kun paa Mangelen af det Foregaaende. Det i Slutningen af tredie (anden) Spalte staaende *πο-* antager Böckh enten for at være *πολλάκις*, hvorefter der da har fulgt et Verbum, af hvilket Genitiverne vare afhængige; eller ogsaa er det en Rest af *ποιούμενος* eller et lignende Ord, i hvilket Tilfælde Genitiverne kunne have været styrede af et derpaa følgende Substantiv. Meningen af det i fjerde (tredie) Spalte indeholdte var aabenbart, at Demosthenes, da der delibereredes om at opstille en Billedstøtte af »*Ἀλεξάνδρου βασιλέως*« har andraget paa Tilføielsen af »*τοῦ θεοῦ*«. Hermed stemmer Deinarch m. Demosth. § 94: *καὶ τότε μὲν γράφων καὶ ἀπαγορεύων μηδένα ἄλλον νομίζειν θεὸν ἢ τοὺς παραδεδομένους, τότε δὲ λέγων ὡς οὐ δεῖ τὸν δῆμον ἀμφισβητεῖν τῶν ἐν οὐρανῷ τιμῶν Ἀλεξάνδρῳ.*

Stykket Nr. X indeholder kun een Spalte, i hvilken der foroven ikke mangler nogen Linie:

μὴ νομίζ — — — | τῆς τούτω[ν δωρο] | δοκίας τὰ τυ[χόντα τῶν] | πραγμάτω[ν] — — — | . εσθαι. ο[ὐ γὰρ ἀφανές] | ἐστιν ὅτι [ἐκεῖνοι] | οἱ ἐπιβουλεύοντε[ς] | τοῖς Ἑλληνικοῖς πρ[ά]- | γμασιν τὰς μὲν μι | κρὰς πόλεις τοῖς ὅ | πλοις συνσκευάζο[ν] | ται, τὰς δὲ μεγάλας | τοὺς δυναμένους | ἐν αὐταῖς ὠνούμε | [νοι, ο]ὐδ' ὅτι Φίλιππος | [τηλικ]οῦτος ἐγένετο | [ἐξ ἀρχ]ῆς [χρ]ήματα δια | [διδοὺς εἴ]ς [τ]ε Πελο | πόννησο]ν καὶ Θετ | [ταλίαν] κ[α]ὶ τὴν ἄλλην | [Ἑλλάδα], καὶ τοὺς ἐν | — — — οντας ἐν | — — — . ν καὶ προ

Hvorvel dette Brudstykke omhandler andre politiske Forhold er det dog ikke uden Relation til Sagen; der er nemlig i det Tale om de mislige Følger af Bestikkelighed.

I det følgende Stykke Nr. XIX mangler der Linier baade foroven og forneden. Det indeholder denne ene Spalte

λ[α] — — — | λέγ[ω]ν καὶ αἰτ[ιώμε] | νος, ὅτι Ἀλεξάν[δρῳ] | χαριζομένη [ἡ βου] | λὴ ἀνε[ιπ]εῖν αὐ[τὸν] | βούλεται· ὥσπ[ερ μὴ] | πάντας ὑμᾶς ε[ἰδό] | τας ὅτι οὐδεὶς [τὸν] | τοιοῦτον ἄν[δρα οἷός τ'] | ἐστιν πρίασθ[αι, εἰ ἀλ] | λον τινὰ μὴ [πεῖ] | σαί ἐστιν μη[δὲ] | [χρυσίῳ] διαφθε[ῖραι].

Demosthenes havde, som det synes, beskyldt Raadet for at det vilde tilkjende en Mand en Æresbeviisning, sandsynligviis en Krands, blot i den Hensigt at vise Alexander en Opmærksomhed; denne Mand tager Hypereides i Beskyttelse.

Stykket Nr. XVIII er i meget høi Grad mutileret og tilsteder neppe nogen paalidelig Restitution. Nr. XV derimod giver et ikke ganske ubetydeligt Udbytte; det indeholder to Spalter, der foroven begge ere mutilerede, forneden er den anden fuldstændig, idet der under den sidste Linie endnu findes Rand. Stykket Nr. III indeholder den umiddelbare Fortsættelse af Nr. XV; det indeholder to Spalter, i hvilke der for oven ikke mangler nogen Linie, men af den anden Spalte er kun Begyndelsen af Linierne bevaret; med Udeladelse af denne ulæselige Spalte lyde de to Stykker saaledes:

— — — — — [ὑπὸ] | [Δη] μοσθένο[υς ἀπο] | σ[τα]λείς, [παρὰ δ' Ὀλυμ] | πιάδι Καλλίας ὁ [Χαλ] | [κ]ιδεὺς ὁ Ταυροσθέ- | νους ἀδελφός· τούτους | γὰρ ἔγραψε Δημοσθέ | νης Ἀθηναίους εἶ | ναι, καὶ χρῆται τούτοις | [π]άντων μάλιστα. | [κα]ὶ οὐδὲν θαυμαστόν | [μοι]· ὁπότε γάρ, οἶμαι, | [ἐν λιπο]ναυτῶν μέ | [ρει εἴη], εἰκότως φί | [λους] τοὺς ἀπ' Εὐρίπου | [κέκ]τηται. εἶτα σύ ποι | [κιλί]ας πρὸς ἐμὲ τολ | [μᾷς] — — — λα | — — — — — — ‖ ν — — — — — — | τρ — — ιο — — | ν .. ν[υ]νὶ τηλικοῦ[τος] | ὢν ὑπὸ μιρακίων | κρινόμενος περὶ | δωροδοκίας. καίτοι, ἔδει τοὐναντίον ὑ | φ' ὑμῶν παιδεύεσθαι | τοὺς νεωτέρους | [τ]ῶν ῥητόρων, καὶ | [εἴ] τι προπετέστερον ‖ ἔπραττον, ἐπιτιμᾶ | σθαι καὶ κολάζεσθαι· | νῦν δὲ τοὐναντίον | οἱ νέοι τοὺς ὑπὲρ | ἑξήκοντα ἔτη σω | φρονίζουσιν. διό | [π]ερ, ὦ ἄνδρες δ[ικαστ]αί, | δικαίως ἂν ὀργίζοι | [σθ]ε Δημοσθένει, | εἰ κα[ὶ δ]ό[ξη]ς ἱκανῆς | [καὶ π]λούτου πολλοῦ | [διά γ' ὑμ]ᾶς μετέσχη | [κεν, νῦν] δ' ἐπὶ γήρω[ς] | — — — λεται τῆς | — — — — — — ὑμεῖς | — — — — νεσθε ἐ- | — — — — — ισχυ — — | — ουσ. μ. ἑστηκότα | [τὰ τῶν] Ἑλλήνων ὅτε | — — ν κατέχει . ο | — — εἶτε, εἰ τοιοῦ[τ]ος | — — — — δημαγωγοὺς [καὶ] | στρ]ατηγοὺς καὶ φ[υ]λ[αρ]- | [χου]ς τῶν πραγμ[άτων] | — — — .. — —

Om den i Begyndelsen af den første Spalte omtalte Kallias s. Aischin. m. Ktes. § 85 ff. og Deinarch. m. Dem. § 44. Længere nede i samme Spalte (ved *ἐν λιποναυτῶν μέρει εἴη*) vilde man, mener Böckh, snarest falde paa at læse — — *ν αὐτῶν*; men derved vilde ingen Mening fremkomme; det er indlysende, at der ikke kan læses *αὐτῶν*, da det ellers strax efter vilde hedde ikke *τοὺς ἀπ' Εὐρίπου*, men *τούτους* (de samme, om hvilke

det foregaaende *αὐτῶν* maatte forstaaes). Böckh læser derfor *ναυτῶν*, og mener, at der er Tale om en Søvæsenet vedrørende Gjenstand, hvorved da Udtrykket *τοὺς ἀπ' Εὐρίπου* er foranlediget; han finder deri følgende ondskabsfulde Spot udtrykt: »naar han mangen en Gang deserterede fra Flaaden, har han naturligviis gjort sig Folkene fra Euripos til Venner«, idet der nemlig netop ved Euripos var Leilighed til at bortfjerne sig fra Flaaden, naturligviis til Euboia. Turde man antage et Participium *λειποναυτῶν* eller *λιποναυτῶν*, saa kunde man ogsaa formode: *ὁπότε γάρ, οἶμαι, [λειπο]ναυτῶν με[τασταίη]*. I Lacunen foran den anden Spalte anseer Böckh det for sandsynligt, at det Sted har staaet, som Priscian XVIII, 25 (S. 219 Kehl.) citerer af denne Tale: *ἀλλὰ τοὺς νεωτέρους ἐπὶ βοήθειαν καλεῖς, οὓς ὕβριζες καὶ ἐλοιδόρου ἀκρατοκώθωνας ἀποκαλῶν* (jvnfr. Athen. XI, 483, E og Pollux VI, 25); maaskee stod ogsaa her det af Athenaios X, 424 D citerede Sted: *εἰ μέν τις ἀκρατέστερον ἔπιεν, ἐλύπει σε.* Overgangen til det Følgende synes at være gjort ved den Bemærkning, at de Yngre meget snarere vare imod Demosthenes.

Baade det nys Anførte og det følgende Stykke Nr. XII antager Böckh har staaet henimod Slutningen af Talen. Nr. XII indeholder Stykker af to Spalter; i den anden af disse mangler forneden ingen Linie; foroven ere de begge ufuldstændige.

— — — ο — — — — — — | *[βασι]λέως [τὴν] γῆν, ἀλ | [λὰ καὶ] τὴν εὐδαιμονί | αν τὴν ὑπάρχουσαν | ὑμῖν ἐν τῇ χώρᾳ | καὶ κοινῇ πᾶσι καὶ ἰδίᾳ | ἑνὶ ἑκάστῳ, καὶ εἰς | τοὺς τάφους τοὺς τῶν | προγόνων, τιμωρή | σασθαι τοὺς ἀδικοῦν | τας ὑπὲρ ἁπάσης τῆς | πόλεως, καὶ μήτε | [λό]γου παράκλησιν | [μήτε]* — — — || — — — — — — *[ἐ] | φοδι* — — — — — — | *οὗτος δ' ἂν* — — — | *οὐ δίκαια ποιησ* — — | *ὥσπερ καὶ οἱ [λῃσταὶ] | οἱ ἐπὶ τοῦ τροχο[ῦ κλαί] | οντες, ἐξὸν αὐ[τοῖς] | μὴ ἐμβαίνε[ιν εἰς]τὸ πλοῖον· οὕτω [καὶ] | Ἁγνωνίδης καὶ Δη[μο] | σθένης τί π[ρ]ο[θήσει]; | κλαιήσει, [καὶ δεήσεται] | μὴ λαμ[βάνειν δίκην]*

Böcks Bemærkninger til dette Stykke anseer jeg det for hensigtsmæssigt at gjengive for største Delen in extenso.

Brudstykket i den første Spalte er en Deel af en stor Sætning; om Bygningen af denne Sætning giver Phrasen *καὶ εἰς τοὺς τάφους τοὺς τῶν προγόνων* et Vink. Der maa nemlig være gaaet forud en anden Akkusativ med *εἰς*, og alt hvad der stod foran de angivne Ord hører til en Bisætning, der sluttede sig til hiin Akkusativ; disse Akkusativer med *εἰς* maatte være af-

hængige af et Verbum, saaledes at det Hele omtrent havde følgende Form: *δεῖ ὑμᾶς ἀποβλέψαντας εἰς τὴν τῶν προγόνων ἀρετήν, οἳ ὑμῖν οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν παραδεδώκασι, σώσαντες ἐκ τῆς* || *βασιλέως τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ* o. s. v. Stor Lighed hermed har Deinarch m. Dem. § 109: *μὴ οὖν ἄχθεσθε αὐτοῦ κλαίοντος καὶ ὀδυρομένου. πολὺ γὰρ ἂν δικαιότερον ἐλεήσαιτε τὴν χώραν, ἣν οὗτος καθίστησιν εἰς τοὺς κινδύνους τοιαῦτα πράττων, ἣ τοὺς ἐξ αὐτῆς γεγενημένους ὑμᾶς ἱκετεύει, παραστησαμένη τὰ ὑμέτερα τέκνα καὶ γυναῖκας, τιμωρήσασθαι τὸν προδότην καὶ σώζειν ἑαυτήν, ὑπὲρ ἧς οἱ πρόγονοι καλοὺς καὶ πολλοὺς κινδύνους ὑπομείναντες ἐλευθέραν αὐτὴν ὑμῖν παραδεδώκασιν, ἐν ᾗ πολλὰ καὶ καλὰ παραδείγματα λέλειπται τῆς τῶν τελευτησάντων ἀρετῆς. εἰς ταύτην ἀποβλέψαντας, ὦ Ἀθηναῖοι, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ γινομένας πατρίους θυσίας καὶ τὰς τῶν προγόνων θήκας φέρειν δεῖ τοὺς εὖ φρονοῦντας τὴν ψῆφον.* Istedetfor *τὴν γῆν* er vel *τὴν χώραν* langt almindeligere; dog findes ogsaa *γῆ* brugt i denne Betydning.

Den anden Spalte frembyder ved første Blik store Vanskeligheder for Forstaaelsen. I Begyndelsen af Stykket kunde man tænke paa at supplere *ἄν*[*ομα καὶ*] eller *ἀν*[*όσια καὶ*]; dog kan der ogsaa have staaet noget heelt Forskjelligt. — *ὥσπερ καὶ οἱ λῃσταί*] her var gjort en Sammenligning, der, som saa ofte, vel sluttede sig til det Foregaaende, men som dog paany optoges i det Følgende, saaledes at Sammenligningen svævede ligesom midt imellem det Foregaaende og det Efterfølgende. Ved *οὐ δίκαια ποιησ...* antydes en eller anden Forseelse; længere nede (*κλαιήσει*) er der Tale om Graad, begge Dele med Hensyn til Demosthenes; da nu den midt imellem disse Yttringer liggende Sammenligning refererede sig baade til den foregaaende og til den efterfølgende, saa maa der allerede ved den foregaaende Omtale af Forseelsen være sagt, at Misdæderen, naar han senere skulde drages til Ansvar, græd; saaledes forklarer *κλαιήσει* sig naturligt: Demosthenes vilde græde over den ham tilkjendte Straf. Heraf fremgaaer det almindelige Indhold af Sammenligningen: saaledes som ogsaa andre Misdædere jamre og græde, naar de lide deres Straf. Men af *ἐξὸν αὐτοῖς* fremgaaer, at der i Sammenligningen tillige har været sagt, at Misdæderne jo ikke havde havt nødig at gjøre sig skyldige i deres Retsovertrædelse, hvilket naturligviis refererede sig til Demosthenes, der jo heller ikke havde havt nødig at lade sig bestikke, hvilket vel ogsaa allerede har været berørt i det Foregaaende. Taleren vil her-

med sige, at man ikke skal lade sig røre af Medlidenhed; Misdæderen havde jo ikke behøvet at gjøre sig skyldig i nogen Overtrædelse; at han siden, naar der blev Tale om Straf, jamrede og græd, burde ikke komme i Betragtning. Spørgsmaalet bliver nu, om hvilken Art af Misdædere der i Sammenligningen var Tale. Dette antyder Vendingen: *ἐξὸν αὐτοῖς μὴ ἐμβαίνειν εἰς τὸ πλοῖον;* det er Sørøvere, *λῃσταί*, der ikke behøvede at bestige deres Skib for at drage ud paa Rov. Af Ordet *λῃσταί* er der virkelig ogsaa Spor tilbage. Ved Sammenligningen med en Røver stilles den Bestukne i det meest hadefulde Lys. — Om *τρόχου* smlgn. Aristoph. Plut. 878. Fred. 451. Lysistr. 843. Antiph. de cæd. Her. § 42. Længere nede staaer over *Ἀγνωνίδης* Streger, som Tegn paa at Ordet skal udslettes; dette gjælder uden Tvivl ogsaa det foregaaende *καὶ*, der af Böckh er tilføiet og som sikkert har staaet i Haandskriftet.

(Fortsættes i næste Hefte).

Belysning af nogle Steder i Horatses Satirer.

Af *L. C. M. Aubert.*

Hor. Sat. 2, 5, 90—91.

Difficilem et morosum offendet garrulus: ultro
Non etiam sileas.

Det er Henførelsen og Meningen af *ultro*, hvorom Fortolkerne her ere uenige. Men ingen af de forsøgte Henførelser eller Forklaringer af denne Partikel kan tilfredsstille. Bentlei, hvem man har villet imputere Forbindelsen *garrulus ultro* (forstaaet *sponte*) forbigaaer netop dette Ord ganske. At denne Forbindelse forøvrigt er meningsløs (forsaavidt *garrulus* altid er *sponte loquax*) er rigtigt paaviist. Men ei stort heldigere er Doederleins, Wuestemanns og senest Krügers Henførelse: *ultro offendet* med Forklaringen *non modo non delectabit, sed offendet ultro* (»ovenikjøbet«). Det er en vilkaarlig Ellipseforklaring; forkastelig paa Grund af Utydeligheden, da ingen saadan Relation er antydet, og vistnok ganske fremmed for Sprogbrugen af *ultro*. Det er der-

hos rigtigt bemærket (af Teuffel), at ogsaa en saadan Forbindelse er uden videre Mening, forsaavidt »*garrulus neminem, nedum morosum, delectabit*«. Ikke heller antydes da nogen Tankesammenhæng med det Følgende. De, som henføre *ultro* til det Følgende, have dog neppe været stort heldigere. Heindorf, Orell, Teuffel forstaae det, henført til *non sileas*, i Betydningen »*sponte, sine ulla causa*, uden ydre Foranledning« (»schweige auch nicht von selbst«), hvorved tydeligt *etiam*, som ved *sileas* maa betegne Gradation (»endogsaa«), miskjendes, som og Ordstillingen lades upaaagtet, og det derhos lidet staaer i Samklang med Advarselen: *garrulus offendet*, at han skal snakke saalænge, til den Anden directe eller indirecte beder ham holde Munden. Textafvigelsen *ultra* i nogle Mss. maa vel være uden for Tale. Nogen Relation for *ultra* lader sig ikke paavise, og Ritters Forklaring deraf »videre«, altsaa det samme som *porro*, strider ganske sikkert mod Sprogbrugen, for ikke at tale om Forklaringen »*nimium*«, *ultra quam satis est* (Baxter, Fea, Düntzer), som er »ultra«-modern og dristig, skjøndt Anledningen dertil er givet af Scholiastens udentvivl blot misforstaaede Bemærkning *nec nimium sis taciturnus*, hvor *nimium taciturnus* vel blot forklarer *sileas*, ligesom *nimium loqui* i Forveien forklarer *garrulus*.

Sagen er, at det her ene rigtige *ultro* aabenbart er misforstaaet, som det overhoved i den lexicalske Behandling ikke er rigtigt forklaret og i det hele tiltrænger en Revision. Det er bekjendt, at allerede de gamle Grammatikere ofte vakle i Bestemmelsen af denne Partikels Betydning paa givet Sted. Den saa hyppigt, itide og i Utide, i Anslag bragte Betydning »frivilligt, af sig selv« kan vistnok ikke frakjendes Partiklen, da den jo ligger til Grund for den sildigere Tids deraf dannede Adjectiv *ultroneus* (Seneca), men næst at bemærke, at Betydningssammenhængen her endnu tiltrænger tydeligere og sikrere Paaviisning end hidtil har fundet Sted,[1]) maa jeg dernæst paastaa, at denne Betydning saavelsom den anden: *insuper* ofte bringes i Anslag, hvor den er aldeles uhjemlet og vilkaarlig, og dernæst at den oprindelige locale Betydning, i egentlig og overført Mening, har en langt videre Anvendelse, end det almindeligt erkjendes. *Ultro*, oprindeligt i adverbial Modsætning til *citro*, som

[1]) Betydningen »af sig selv, frivilligt« er vel at forklare fra et givet Subjects Standpunkt om hvad der sker fra den dette Subject modsatte Side uden hans Tilvirkning.

ikke bruges udenfor denne, betyder altsaa egentlig „til hiin, den modsatte Kant" (*ultro citro ferri, commeare*). Undertiden er vel denne Localbetydning modificeret til at betegne paa Stedet, som i: »*verbis ultro citroque habitis, data ultro citroque fide, injuriæ ultro citroque factæ*« etc. Det maa alt saaledes efter sit oprindelige Begreb klarligt kunne bruges i Begrebernes Modsætning og betegne: „modsat, paa (til) den modsatte Side". Og denne Mening af *ultro* er vistnok at gjøre gjeldende i langt videre Udstrækning, end det almindeligt antages, idet den knapt nok anerkjendes i Lexica. Rigtigt forklarer dog Forcellini det: *e contrario* ved de to, i Indhold lignende Steder Plaut. Aul. 3, 5, 57 *Ubi disputata est ratio cum argentario, etiam plus ipsus ultro debet argentario* og Cic. pr. Quinct. c. 23 *qui cum ipse ultro deberet* etc. (hvor Guilielmi paastaaer Cicero har havt Plautus's Sted for Øie). Men saaledes maa det vistnok ogsaa forstaaes paa mangfoldige andre Steder, hvor det i Almindelighed vistnok hverken erkjendes eller engang er tænkt paa. Saaledes vel ogsaa i Terents Ad. IV, 3, 3 seqq.:

Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant,
Sibi fieri iniuriam ultro, si, quam fecere ipsi, expostules,
Et ultro accusant

hvor Faernus vistnok urigtigt forklarer „*insuper*" ligesaa ubeføiet som ved Ter. Eun. 1, 1, 24—25. Paa begge Steder er *ultro* sikkert nok: „omvendt, modsat" (nemlig: af hvad der skulde ventes, af det naturlige og ligefremme Forhold). Ganske saa ogsaa Ter. Eun. 4, 7, 42 fl.:

novi ingenium mulierum.
Nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultro . . . .

hvor vel baade *insuper* og *sponte* ingen Mening vil give. Saaledes staaer vel ogsaa det samme *ultro accusare* hos Livius 1, 5: *insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones . . . Remum captum regi Amulio tradidisse ultro accusantes,* vistnok rigtigt af Kreyssig (Glossar. Livianum) saa forklaret: *ipsi cum latrones essent* (ɔ: *accusandi*)*, tamen Remum tamquam latronem accusabant.* Partiklen *ultro* har her ofte en Prægnants og Tankefylde, som de er vanskeligt ved enkelt Udtryk i vort Sprog at gjengive. Men „ovenikjøbet", som paa saadanne Steder ofte tyes til, er dog indlysende unøiagtigt og giver en falsk Opfatning. Men ganske paa samme Maade staaer Partiklen udentvivl i følgende Steder af Livius: 3, 65 *cavendo ne metuant, metuendos ultro se efficiunt.* Krüger, som citerer dette Sted til vort Sted i Horats som

parallet i Partiklens Brug, forklarer *ultro* hos Horats: „meget mere, mere endnu", („ikke blot ikke fornøie, men meget mere gjøre vred"), her hos Livius: *quod plus est.* Ja visselig *plus est metui quam metuere,* det er endog netop det modsatte, og det vil upaatvivleligt Livius ved *ultro* betegne. Lignende Sted er Liv. 5, 37: *ultro honorem habitum violatoribus iuris,* hvor vistnok i Almindelighed forklares „ovenikjøbet" (*insuper*), her med et Slags Mening („ikke blot ikke udleverede dem til Straf, men ovenikjøbet viste dem Ære") dog uden nogen tydelig Relation og i sig ei begrebsrigtigt ved den underforstaaede Negation. Meningen af Partiklen er dog vel tydelig: „modsat, omvendt" (istedetfor at udlevere dem til Straf). Saaledes og Liv. 21, 28: *Galli postquam, vim facere conati, ultro* (ↄ: tvertimod, i dets Sted) *pellebantur.* Liv. 23, 38 *ultro bellum Philippo Romani inferebant, quum ipse facturus esset* ↄ: „omvendt, modsat".

I Tacitus Hist. 1, 7 *a legatis bellum suadentibus, postquam impellere nequiverunt, crimen ac dolum ultro compositum* er Brugen af *ultro* ganske paralel med det gjentagne *ultro accusare* ovenfor (de selv vare skyldige, men dog — omvendt af det rigtige Forhold — paadigtede de ham Beskyldning for Forræderi). Saaledes vel ogsaa ibid. 1, 62 *cum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat*; sandsynligt ogsaa ibid. 1, 32 *denique eundi ultro, si ratio sit, eandem mox facultatem*, efterat ovenfor er sagt: *non eundum ad iratos censebat.* Th. Kiessling siger her: *ultro ut ubique* (!) „aus eigener Bewegung", *non i. q. insuper*, hvad ingen Gjendrivelse tiltrænger, men Walthers: *insuper* „überdiess, ausserdem" kan heller ikke være rigtigt og svarer ei heller til Forklaringen: *postquam poenitentiæ malorum et bonorum consiliorum spatium datum.*

Rothe alene — saavidt mig bekjendt — har til Tac. Agr. 19: *assidere clausis horreis et emere ultro frumenta ... cogebantur* været opmærksom paa denne Partiklens Sprogbrug navnlig hos Tacitus; men en eensidig Abstraction og for stærk Generaliseren fremtræder i hans Paastand, at „hvor man nogetsteds finder *ultro* og navnlig hos Tacitus, kan man reducere det til Udtrykket af en Virksomhed der, hvor man skulde vente en Passivitet". (Partiklen kan med dette Modsætningsbegreb naturligt ligesaavel bruges i det omvendte Forhold, som f. Ex. ovenfor Liv. 21, 28 ... *ultro pellebantur*, hvor netop Passivitet istedetfor den bebudede Activitet). Sagen er altsaa — flere Exempler tiltrænges vel neppe for Resultatet — at *ultro*, forskjelligt fra *rursus* og

contra kan betegne Modsætning, hvor ei to men tre Led distingveres (contradictorisk Modsætning), saaledes som her, hvor det Rette ligger imellem to modsatte Feil (cfr. Hor. Satt. 1, 1, 107 *termini, quos ultra citraque rectum consistere nequit*); *etiam* antyder her, som ellers, Gradation: „endogsaa". Meningen er altsaa: „Paa den anden (modsatte) Side maa du ikke endogsaa tie ganske stille" (gaa saa vidt, at du endog tier ganske stille).

Hor. Satt. 2, 8, 52—53:

illutos Curtillus echinos (sc. *monstravit incoquere*),
Ut melius muria, quod testa marina remittat.

fortjener en kort Belysning paa Grund af den ganske eiendommelige grammatiske Construction. Denne er vistnok af den ellers lidet grammatiske Orell ahnet og tildeels rigtigt belyst ved græsk Paralel, men ikke fuldstændigt opfattet og fastholdt og tildeels igjen confunderet ved Henviisning til *ut multo suavius* i V. 89 som Paralel. Ialfald er det i hans Bemærkning indeholdte Vink, saavidt det kan sees, blevet uden Frugt hos de følgende Fortolkere. Naar Teuffel saaledes mener, „at Krüger har viist, at *quod* sprogligt fuldkommen (cfr. V. 89) lader sig retfærdiggjøre", da skal man vistnok have ondt for at finde dette i Krügers Anmærkning til *ut melius*, der lyder saadan: „zwar Apposition zu *echinos* (vgl. V. 89 *ut multo suavius*), doch im Genus dem nachfolgenden *quod* angepasst, als wenn es hiesse: *quoniam melius* (*muria*) *sit* (*id*), *quod* etc." Men hvorledes kan da Adjectivet *melius* her være Apposition til *echinos*, da det efter hans egen følgende Omskrivning af Tanken er Prædicat til det ved Relativsætningen: *quod ... remittat* udtrykte Begreb? medens derimod *ut multo suavius*, hvad baade Numerus og Genus viser, staaer substantivisk og fra latinsk grammatisk Standpunkt ialfald maa tages som virkelig Apposition, om end *ut* i og for sig udtrykker et lignende Tankeforhold med hiint Sted (den subjective Grund).

Det eiendommelige grammatiske Phænomen her er det, at man paa dette Sted har en fuldstændig, maaskee enestaaende Efterligning af den eiendommelige græske Construction ved Angivelse af den subjective Grund: ὡς med fuldstændig absolut accusativisk Participialconstruction (ὡς med Subject og Prædicat i Accusativ). Orells anførte Paralel ὡς κρεῖσσον ὄν er ialfald for-

saavidt ufuldstændig, at han ikke har tilføiet det nye Subject i Accusativ. Forøvrigt fortjener det maaskee endnu at bemærkes, at denne særegne, stærkt elliptiske og vanskeligt forklarlige græske Construction, der betegner den subjective Grund og i Mening falder sammen med et *νομίζων* og følgende Acc. c. Inf., sandsynligt dog ligger til Grund ogsaa for Brugen i Latin af *ut* med følgende Adjectivapposition i subjectiv causal Betydning, som f. Ex. foruden i denne Satires 89 *ut multo suavius*, Hor. Epp. 1, 17, 39 *hic onus horret*, *ut parvis animis et parvo corpore majus*. Thi skjønt denne Construction fra latinsk grammatisk Standpunkt maa erkjendes som Apposition, saa lader dog denne med *ut* til Objectet tilføiede Apposition, der indeholder en concret Charakteristik af Objectet selv, sig vanskeligt som ellers, hvor *ut* staaer med causal Apposition, betragte som udgaaet fra Forkortning af en virkelig Sammenligningssætning (som t. Ex. *acutus, ut Poenus,* hvor der blot henvises til en Regel ɔ: *ut Poenus homo acutus est*), men er vel at betragte som et særeget grammatisk Phænomen, hvis Grund maaskee er at søge i ubevidst Indflydelse af den omtalte græske Construction, hvorfra den latinske vel er grammatisk forskjellig, dog egentlig blot deri, at Hovedordet ei gjentages pronominalt til dette Adjectiv, men dette altid slutter sig som Apposition til det forrige Ord. I Latin har denne Brug af *ut* med Adjectiv i causal Mening nærmest Paralel med det causale *ut* ved Relativsætningen.

Endnu skal jeg belyse et med Hensyn til rigtig grammatisk Opfatning dunkelt og omtvistet Sted, Hor. Satt. 1, 10, 21 flg.:

> . . . *O seri studiorum! quine putetis*
> *difficile et mirum* etc.

Siden Bentlei læses af alle Udgivere her, saavidt vides *quine putetis,* medens tidligere, som i mange Haandskrifter, læstes *putatis* (saa utvivlsomt Priscian), og saa fordrer Hand Hor. Turs. 4, 77 restitueret, fordi „Indicativet i dette Udtryk er sædvanligt". Spørgsmaalet om Modus er her mindre væsentligt; derom i Korthed senere. Men den grammatiske Vanskelighed for Fortolkerne, som dog rigtignok ingen burde være, viser sig at ligge i *quine*. At Bentlei selv ei klart har fattet Constructionen, uagtet han sammenligner et utvivlsomt ganske paralelt Sted af Ter. Ad. 2, 3, 8—9, viser sig tydeligt nok af hans Bemærkning. Terentses Sted lyder saadan:

. . . *illius opera, Syre, nunc vivo: festivom caput!*
Quine omnia sibi post putarit esse præ meo commodo.

Ved dette Terentses Sted har Bentleis Kritik været vaklende, forsaavidt han i selve Udgaven af Terents giver Stedet: *quine* ... *putavit,* som det sideordnede *transtulit* i følgende Vers ialfald viser er den simplere, om ei just nødvendige Construction, men nu her til Horatses Sted ved at citere Terentses fordrer *quine* ... *putarit* efter Donat og Faernus's og to engelske Haandskrifter.

Bentlei siger nu, at *ne* i *quine* paa Terentses og Horatses Sted enten er overflødigt (παρέλκον) eller, hvad han synes os at foretrække, spørgende; ialfald ikke, som Priscian forklarer det, affirmativt. Priscian tager nemlig *ne* her som Forsikringspartikel (= *næ*), her i Relativsætningen ganske vist mod denne Partikels bestemte Sprogbrug, og lidet passende til Meningen. At Priscian ved saadan Opfatning maa have læst eller fordret læst *putatis,* er vel ellers klart nok. Heindorf og de følgende Fortolkere, for her ei at nævne Baxter og Gesner, forklare nu, som bekjendt, Stedet her som en Sammensmeltning af 2 Constructioner: *qui putetis* (Relativ Causalsætning) og *putatisne*? med saare liden Rimelighed, fordi dette ere 2 grundforskjellige Constructioner, der baade grammatisk og logisk ligge saare langt fra hinanden, endog ere hinanden modsatte; og noget analogt Exempel have de ikke engang forsøgt paa at opdrive. Hos Heindorf er nu denne Forklaring saameget besynderligere, som han selv citerer et Sted af Catull, ogsaa af Faernus til Terents's Sted i Forbigaaende (ved Ordene *ut: quemne ipsa reliqui*) henviist til, som i ydre Form ialfald er ganske paralelt, men hvor Heindorf dog umuligt kan tænke paa en saadan Sammenblanden af de to Constructioner, han anfører, da Meningen selv forbyder det. Dette Catulls Sted er c. 64, 180 seqq.:

An patris auxilium sperem? quemne ipsa reliqui
Respersum iuvenem fraterna cæde secuta?
Conjugis an fido consoler memet amore?
Quine fugit lentos incurvans gurgite remos?

Dette Catulls Sted er af Prof. Ussing (i Poetarum aliquot Latinorum sell. carmina cur. Madvig. denuo edidit Ussing) i sig klart og fyldestgjørende fortolket. Constructionen selv i sin Almindelighed er dog af Ussing i Detaillen ikke belyst, udentvivl fordi han, hvad han og med Rette syntes at kunne *gjøre*, ansaa den for i sig klar. Hans Bemærkning om Constructionen kan nemlig ei siges fuldt at belyse denne. „Svarene" hedder det i

sig rigtigt, „ligge i de tilføiede Relativsætninger. Det enklitiske *ne* er føiet til det relative Pronomen (*quemne* og *quine*) for at vise, at det endnu hører ind under Spørgesætningen og ligesom fortsætter den." Rettere vilde det maaske have hedt, at Svaret ligger i et nyt Spørgsmaal om en Omstændighed, som for det første Spørgsmaal er afgjørende (hvilken Omstændighed er udtrykt i Relativsætningen). Altsaa paa begge Steder egentlig: *num ejus* etc. (Gjentagelse af det forrige Spørgsmaal), *qui* etc. Dette Horatses Sted berører Ussing til Catull ikke, men henviser blot til Hyppigheden af denne Construction hos Plautus og Terents. Constructionen er vistnok ogsaa hos Plautus saa hyppig, at Fortolkerne her til Horats liden Undskyldning have for at have misforstaaet den. Constructionen hos Horats her er alene rigtigt forklaret af Reisig (og Haase) i Reisigs „Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft" p. 473 (hvortil ogsaa Wuestemann i Gjentagelsen af Heindorfs Udgave henviser), dog neppe tilstrækkeligt tydeligt eller udtømmende, skjønt for dette Horatses Sted vistnok nogenlunde tilfredsstillende. Det hedder hos Reisig: „Es wird *ne* sogar an das Relativum angehängt: *quine*. Durch das Relativum soll eine Beschreibung gegeben werden, und *ne* giebt dieser Beschreibung in der Form der rhetorischen Frage den Charakter der Heftigkeit, so dass es ist: *nonne hic*. Stellen aus Plautus u. Terenz s. bei Cruq. zu Hor. S. 1, 10, 21 *o seri studiorum, quine putetis*" (Paralelsteder af Plautus og Terents anføres i Parenthes af Haase). Naar Reissig henviser til Cruquius's Horats, da er dette vel en feilagtig Erindring af ham. Ialfald forklares i Cruquius's 2den Udgave af Horats (fra 1611) *ne* affirmativt, som hos Priscian, og sammenlignes med *οἶγε*, og intet Paralelsted af Plautus eller Terents anføres. Reisigs Forklaring (*nonne hic*) er, som sagt, anvendt paa Horatses Sted, tilfredsstillende (her nemlig: *nonne vos* sc. *seri studiorum estis, qui putetis*), men i sin Almindelighed ikke nøiagtig og t. Ex. Catulls Sted omfattes ikke af Reisigs Forklaring. Reisigs Forklaring har til Horatses Sted ialfald ikke været tilstrækkelig for Hand, som i Hor. Tur. eller den latinske Partikellære (som, i Forbigaaende sagt, vistnok er saa langt fra at tilfredsstille Trangen til en saadan, at den snarere gjør en ny Behandling af de latinske Partikler paatrængende nødvendig), uagtet han anfører en Række af Paralelsteder af Plautus og Terents, hvilke han for en Deel fortolker rigtigt, dog aldeles har misfortolket dette Sted, som han oversætter: „Ihr glaubt doch

nicht, dass es etwas grosses und wunderbares sey", hvoraf visselig Ingen skal faae noget Rede i Constructionens egentlige Mening. I Sammenhæng med denne Fortolkning paastaaes, at Indicativen *putatis* bør gjenindsættes, som det brugelige i dette Udtryk, og at Bentlei feiler i at antage Ter. Ad. 2, 3, 9 for paralelt, da der maa staae *quin* (*festivum caput, quin*). At den sidste Paastand er uefterrettelig, er let at erkjende, da *quin*, som betegner Gradation i Tanken, der ingen Mening har, medens det er let at see, at den følgende Relativsætning (*quine*) indeholder en Motivering af det rosende Udraab *festivum caput*. I Hands Forklaringsforsøg af *ne* ved Relativet (*quine*) er nu det ligesaa urigtigt, at han kun sjeldent citerer den foran *quine* staaende Sætning, som dog egentlig altid er nødvendig for at see Meningen af dette Relativ med *ne*. I Begyndelsen paa ret Vei, hvor han taler om en Sammentrækning af Talen og derhos forklarer at *quine* staaer for *estne ille qui, tune es qui*, er han dog med det samme paa Afvei, fordi den Forklaring blot passer til et Par Steder hos Plautus og Terents. I Reglen nemlig bestaaer Talens Korthed jo deri, at *ne* antyder Gjentagelsen af hele det foregaaende Spørgsmaal, eller det foregaaende Udsagn (Udraab) gjentaget som Spørgsmaal. Men selv i dette almindelige og regelmæssige Tilfælde er Tankeformen dobbelt efter den dobbelte Brug af Spørgepartiklen *ne*, idet denne snart betyder *nonne* (antyder den Spørgendes Affirmation), snart *num* (antyder den Spørgendes egen Benægtelse som paa Catulls Sted). At et Spørgsmaal maa gaa foran, som Ussing til Catulls Sted synes at antage, som da, efter hans Udtryk, ved *quine* fortsættes, er ikke nødvendigt; det kan og være et Udraab, som her hos Horats: *o seri studiorum* og Ter. Ad. 2, 3, 8 *festivum caput!* (paa begge Steder sættes rigtigere Udraabstegn end det blotte Komma) og endelig ogsaa en simpel kategorisk Sætning, og blot i dette sidste Tilfælde kan, hvad Hand alene forklarer, *quine* oftere være at forstaae som forkortet for *estne is, qui* (rettere: *eumne dicis, qui*; „*tune es qui*" vil efter Sagens Natur vanskeligt forekomme) og alene her er et virkeligt, ikke rhetorisk Spørgsmaal tilstede. Hvor *ne* ved *quine* betegner Gjentagelse af den foregaaende Sætning, som (rhetorisk) Spørgsmaal, der indeholder Relativsætningen Grunden til den Spørgendes Benægtelse eller (almindeligst) Bekræftelse af denne (eftersom *ne* er at forstaae *num* eller *nonne*). Nogle Steder af Plautus og Terents ville tilstrækkeligt oplyse det her Paastaaede. Plaut. Truc. 2, 6, 52 flg.:

„. . . . . . *Poenitetne te, quot ancillæ sient iam?*
Quine etiamnum super adducas, quæ mihi comedint cibum?
hvor Stedets Mening i Almindelighed vistnok, neppe Constructionen ret er forstaaet. Her besvarer hiin, som Ussing til Catull forklarer, sig selv med Relativsætningen, indflettet i det nye Spørgsmaal; *ne* er her *nonne*. Fuldstændigt skulde det for *quine* egentlig lyde saa: *nonne poenitet te (nonne dicendum est, te poenitere), qui* etc. Meningsløst paastaaer Hand (l. l.), at her bør staa *quin etiamne* med lige liden Mening i *quin* og *ne*; sjøndt Verset forøvrigt er metrisk usikkert og *etiamnum* blot Conjectur. — Pl. Mil. glor. 4, 1, 25—26:

. . . Pyrg. *Cupio hercle equidem, si illa volt.*
Pal. *Quæne cupiat?*

hvad tydeligt nok vil sige: *nonne ea volt, quæ cupiat* (eller ad sensum med Hensyn til Tvivlen i *si illa volt* i den pointerte Dialog: *dubitasne num illa velit, quæ cupiat*). — Plaut. Rudens 1, 5, 15: *quæne eiectæ mari sumus ambæ, obsecro,* efterat det foran har hedt: *ergo æquius vos erat candidatas venire hostiatasque.* Her er at forstaae: *num nos æquum est venire* etc., *quæ.* Det Komma som i Udgaverne staaer efter *obsecro* istedetfor afsluttende Spørgsmaalstegn, viser at Constructionen ei er fattet, da fra det følgende *unde* et nyt Spørgsmaal igjen begynder. — Pl. Mil. glor. 1, 1, 13 *quemne ego servavi* etc. er vistnok: *dicisne eum, quem* ligesom Ter. Phorm. 5, 8, 29—30:

Argentum rursum iube rescribi, Phormio.
Ph. *Quodne ego discripsi porro illis, quibus debui?*

hvor naturligt *num rescribi id vis* eller *idne dicis*; og saaledes hyppigt i Dialogen. — Plaut. Cist. IV, 2, 6 *quamne in manibus tenui atque accepi has ante ædis Cistellam?* er stærkt elliptisk og prægnant (om den Æske, hvis Tab hun er ulykkelig over) at forstaae: *eamne perdidi, quam?* Partiklens Brug her er ialfald utydeligt forklaret ved Hands forøvrigt ei uadæquate Gjengivelse: „hab ich das Kästchen nicht in Händen gehabt?" — Haardere er Constructionen Plaut. Cistell. IV, 1, 1—2, skjønt her ei elliptisk:

Nullam ego me vidisse credo magis anum excruciabilem
Quam illæc est: quæ dudum fassa est mihi, quæne inficias eat?

ɔ: *nonne (summe) excruciabilis est, quæ inficias eat, quæ dudum fassa est mihi?* — Pl. Amph. 2, 2, 72—73:

. . . So. *Paullisper mane*
Dum edormiscat unum somnum. Amph. *Quæne vigilans somniat?*

ↄ: *num ea edormiscat somnum, quæ vigilans somniat* (enkelte Mss: *somniet*). De anførte Steder ville være tilstrækkelige til at belyse den angjeldende Sprogbrug og til at vise, at hvor Relativsætningen angiver Grunden til den ved det rhetoriske Spørgsmaal betegnede Affirmation eller Negation, er Conjunctiven — mod Hands Paastand — fuldt saa sædvanlig som Indicativ, og bør ved Horatses Sted, som det der har størst Auctoritet, beholdes. I Prosa findes Forbindelsen neppe, efter Haases Bemærkning, og det anførte Sted af Val. Max. 9, 13, 1 *quemne aliquis merito dixerit* kan vistnok ei være rigtigt, men efter Haases Forslag er enten blot *quem*, eller *quem nonne* at læse. Det er dog uden Bemærkning medoptaget som Exempel hos Hand.

Endnu skal jeg blot gjøre opmærksom paa en gammel indgroet Feil i Hor. Epp. 2, 2, 52:

sed quod non desit habentem
Quæ poterunt unquam satis expurgare cicutæ,
Ni melius dormire putem, quam scribere versus?

hvor *desit* hverken fra Formens eller Betydningens Side giver Mening eller lader sig forsvare. De forsøgte Forklaringer deraf ere tildels rene monstra. Saaledes t. Ex. Baxters: *mire pro*: *quantum non sinat, ut egeam*; Orells: *postquam habeo*, *quod mihi satis sit, quodque deesse non debeat ad vitam commode agendam* (det kan man kalde Betydningsfylde i *non desit*!). Ritter dog med mere Enhed: *quod deesse non debet, h. e. quantum satis est ad usum modicum,* skjønt lige vilkaarligt. Disse Forklaringsforsøg tiltrænge ingen Gjendrivelse. Jeg antager, at Enhver, som først bliver gjort opmærksom derpaa, vil finde det indlysende, at *desit* her i Texten er en gammel Feil for *defit*. Den sjeldnere Verbalform *defit* kunde saa saare let ogsaa af den Grund forvexles med den saa ulige hyppigere: *desit*. Forcellini gjør under dette Ord opmærksom paa, at Kritikerne have bemærket, at ved mangfoldige Steder i Tibull, Ovid, Statius o. A., hvor der burde læses *defit*, er der af ukyndige Afskrivere skrevet *desit*. Dette er utvivlsomt et saadant Sted. At Horats her sigter til eller tænker paa den solide Grundvold for sine ydre Kaar, han har faaet i Sabinergodset, er sandsynligt. Det er her den omvendte Forvexling af Verbum *sum* og *fio*, som upaatvivleligt finder Sted Ter. Heaut. 1, 1, 95—96:

Decrevi tantisper me minus iniuriæ
Chreme meo gnato facere, dum fiam miser,

hvor, hvad jeg forlængst ved Leilighed har gjort opmærksom paa, for *fiam* maa staa *siem* eller *fuam*.

Christiania den 26de Juli 1859.

Til pædagogisk Orientering.

Af *Fr. Lange.*

---

2. *Didaktiske Bemærkninger.*

Hvem er kaldet til at være Lærer, opdragende Lærer? Eller hvilke naturlige Gaver maae vi forudsætte hos den, der skal blive en god Lærer? Thi at det ikke er nok dertil, at jeg veed og kan det, som den Anden ikke veed og kan, er vel i og for sig indlysende, ligesom det paa den anden Side igjen er indlysende, at jeg ikke kan være en Andens Lærer uden at besidde denne Overlegenhed i Kundskaber og Færdighed, fordi kun den er istand til at give den Myndighed, Auktoritet, som er et særeget Mærke ved Forholdet mellem Læreren og Disciplen. Men om det nu end er naturligt, at der allerede i Bevidstheden om denne Overlegenhed ofte ligger en Opfordring for mig, ja selv en Forpligtelse til at lære en Anden, saa er dog den Tilskyndelse, som jeg her føler, mere en Erkjendelsens og Overbeviisningens Sag end Udtrykket af en naturlig Trang, mere en Beslutning end en Drift. Og dog er det netop først den reent naturlige Trang og Driften, der skaber Læreren og Lærernaturen. Men her skjelne vi nu tvende Momenter, tvende Grundtræk, der dog i Virkeligheden altid smelte sammen til Eet. Først Trangen til at meddele sig gjennem Ordet, Sproget, eller rettere Talen, der er Sproget i indskrænket Forstand, opfattet som blot Meddelelsesmiddel. Dernæst Trangen til at beskjæftige sig med og indvirke paa Barnet, en Sands for den ejendommelige, primitive Maade, hvorpaa det sjælelige Liv udvikler sig hos den Unge. Altsaa først naar begge disse Momenter forene sig til Eet, kommer den opdragende Lærer frem. Thi Trangen til

at meddele sig maae i og for sig ogsaa forudsættes som naturlig for Faglærerens, Docentens, Videnskabslærerens Virksombed. Men vi tale her kun om Børnelæreren, om den opdragende Lærer, hos hvem Trangen til Meddelelse først da faaer sin rette Betydning, naar den forener sig med, eller rettere, naar den træder i Tjeneste hos den naturlige Sands for det sjælelige Liv i Barnet. Og saaledes peger allerede den første Betragtning af Lærerens reent naturlige Forudsætninger paa een Gang baade hen til den beskedne og underordnede Stilling, han er kaldet til at indtage, og tillige til den Tilfredsstillelse, som denne er istand til at yde ham. Thi hvis det kun var Trangen til Meddelelse, der bestemte ham, og han blot forstod sig selv som Faglærer, saa kunde det ikke være Andet, end at han ved atter og atter at maatte bevæge sig i det samme indskrænkede Maal af Meddelelser og atter og atter at maatte sige det Samme næsten paa den samme Maade, snart maatte komme til at betragte Skolemandens Arbejde som det aandløseste og meest eensformige af alle Arbejder. Saasnart derimod Sandsen for Barnets sjælelige Udvikling kommer til, og Læreren forstaaer sig selv som opdragende og sine fagmæssige Meddelelser som dem, der kun have Værd, forsaavidt som de tjene til Barnets Udvikling, faaer Skolens Arbejde ogsaa under den uundgaaelige Gjentagelse og snævre Begrændsning sin hele Mangfoldighed og Friskhed, og forynges bestandig, fordi det jo bliver nyt og ejendommeligt formet i og med enhver ny Discipel, som tilføres den.

Men medens Læreren saaledes oprindelig staaer paa en Naturbestemmelsens Grund, og har sin største Kaldelse gjennem Driften, kan han ikke blive staaende derved. Han er ikke et Naturprodukt, og hvormeget end Naturen har gjort for ham, er det dog tilsidst ham selv, som gjør sig til Lærer. Thi naar Naturen overalt, hvor den har vakt en bestemt Drift, tillige har nedlagt en medfødt Lethed, en naturlig Evne til at tilfredsstille Driften, og den naturlige Trang saaledes ikke blot er en Gave, men en Begavelse, saa faaer denne først da sin fulde Betydning baade for Individuet, der har modtaget den, og for det menneskelige Liv, naar Individuet forvandler den fra naturlig Gave til bevidst Begavelse, og idet han forstaaer dens Betydning for Livets ideelle Opgave og stiller sig og sin Naturlighed til dennes Tjeneste, tillige erkjender sin Forpligtelse til at uddanne denne til den størst mulige Fuldkommenhed. Saaledes bliver Fordringen da her, at hvad der oprindeligviis er blot naturlig Trang til

Meddelelse, og som saadan hos de forskjellige Individualiteter snart yttrer sig som Lyst til og Glæde ved at meddele, snart som Tilfredsstillelse ved at føre Ordet og ved at gjøre sine Forestillinger, sine Kundskaber eller vel endogsaa sig selv gjældende, undertiden maaskee som et Velbehag ved at høre sig selv tale, og fremdeles at det naturlige, medfødte Anlæg, som plejer at ledsage Trangen, efterhaanden ligesom hæves op over det reent naturlige Standpunkt og uddannes til bevidst Dygtighed og Færdighed i at meddele; ligesom paa den anden Side den naturlige Trang til at beskjæftige sig med Barnet ikke maae blive staaende ved Moerskaben over den barnlige Naivetet eller den blot følelsesfulde Deeltagelse og gemytlig legende Indblanding i Livets sjælelige Fornødenheder, eller Tilfredsstillelse ved for godt Kjøb at være den Overlegne og Myndige, men gaae over til en bevidst Forstaaelse baade af den barnlige Naturs ejendommelige Udviklingsmaade og af Beskaffenheden af det Formynderskab, hvormed Skolen overtager at understøtte og lede denne Udvikling. Men idet vi saaledes kalde Læreren fra det naturlige Standpunkt til det bevidste, berøve vi ham hverken den Tilskyndelse eller den Styrke, som ligger i den naturlige Begavelse, ligesaalidt som vi fordærve ham den Glæde og Tilfredsstillelse, som altid ledsager Følelsen af at man følger sin Natur. Thi Driften ophører ikke at være Drift, fordi den lærer at forstaae sig selv, og Nydelsen, som jeg har af at gjøre mit Kald, bliver vel mindre egoistisk, men ikke mindre stor, fordi jeg kommer til Erkjendelse af, at mit Kald ikke blot er et Kald for mig selv, men i Livets Tjeneste, og fordi jeg som en Følge deraf føler min Forpligtelse til at gjøre mig Rede for, ja ligesom gaae i Rette med mig selv og min Naturlighed, om hvorledes jeg bedst kan fyldestgjøre det Kald, der er udgaaet til mig.

Vi forlange altsaa, at den Lærer, som ledet af sin naturlige Tilbøjelighed bestemmer sig til at være Børneskolens Lærer, være opdragende Lærer, foruden at besidde Fagkundskaber og være Fagmand tillige skal have dannet sin naturlige Trang og Gave til at meddele sin Kundskab til bevidst Meddelelsesevne og til didaktisk Kunst. Men naar vi naturligviis ogsaa til Fagskolens Lærer, Docenten i det specielle Fag og Videnskab, stille den samme Fordring, at han foruden at besidde Kundskaben tillige skal besidde Evne til at meddele den, saa faaer dog den samme Fordring, betragtet fra begge disse Skolers forskjellige Standpunkt af, en meget forskjellig Betydning. Thi medens

Fagskolen, Specialskolen, efter sit Væsen er undervisende og som saadan netop har Kundskaben selv til sin Opgave, og Foredragets Kunst, dets Klarhed, Tydelighed, Livlighed o. s. v. just har sin Fortjeneste deri, at den forskaffer Kundskaben Indgang, og udbreder den til saa Mange som muligt, er den almindelige Skole, Børneskolen, i Modsætning hertil opdragende, og idet den som saadan ikke har Kundskaben, men Individuet selv til sin egentlige Gjenstand, og Kundskabens Meddelelse fra dens Standpunkt af kun er Midlet, men vistnok ogsaa det uundværlige Middel til at udvikle Barnets aandige Kræfter og forberede det til at kunne overtage sin egen Selvudvikling og Selvopdragelse. Men saaledes faaer Lærerens Meddelelsesevne og Meddelelseskunst her en særegen Betydning, og bliver selv et Moment med i Skolens Opdragelse. Thi det at Meddelelsen er klar, tydelig, livlig o. s. v., har nu ikke blot den Fortjeneste, at anbefale Kundskaben til Barnet og bringe Barnet til med desto større Lethed og Beredvillighed at gaae ind paa den, men den har tillige den endnu større Fortjeneste, at vænne Barnet til, bevidst og ubevidst, at forlange den samme Klarhed, Tydelighed, Livlighed af sig selv og af sin Opfattelse af det Meddeelte, og i sin egen Gjøren Rede derfor gjennem Svaret. Og naar vi fremdeles forlange, at Meddelelsen skal være grundig, nøjagtig, fuldstændig, saa er fra det opdragende Standpunkt af, saaledes som jeg allerede andensteds i Skolen og Livet Pag. 267 har sagt det, „ingen Underviisning grundig uden den, som gaaer ud paa at gjøre Barnet grundigt, eller at udvikle dets naturlige Trang til overalt at see Phænomenet i Forhold til dets Grund og Forudsætning, og at bringe det dertil, at Barnet føler en Ulyst og en Utilfredsstillethed ved at henvises til det blotte Ord eller afvises med halv Beskeed. Paa samme Maade er kun den Meddelelse fuldstændig og nøjagtig, som gaaer ud paa at gjøre det til en Fordring hos Barnet selv at ville see Enkeltheden i Forbindelse med dens Betingelser og Omstændigheder, og paa den anden Side igjen at ville see den i dens ejendommelige Begrændsning og bestemte Udsondring fra det Beslægtede eller Lignende, saa at Barnet føler en Uro og et Savn ved at blive staaende ved den løsrevne eller uklare Forestilling." Med andre Ord, medens Fagskolen altid er realistisk og ogsaa da, naar den arbejder hen til en reent ideel Erkjendelse, gaaer ud paa det positive reelle Udbytte, er den opdragende Skole væsentlig formalistisk og gaaer ud paa gjennem de Realiteter, som den med-

deler, eller gjennem sin Underviisning at udvikle Barnets egen selvstændige Kraft og Færdighed til at forme sin Erkjendelse og, om jeg saa maa sige, til selv at kunne tage paa et Phænomen, tage paa en Forestilling, et Begreb, en Idee, og selv at kunne omgaaes med dem, bearbejde dem, sætte sig ind i dem, tilegne sig dem. Kun saaledes bliver Skolen virkelig opdragende. Men naar det saaledes ikke blot er Meddelelsen i og for sig, det kommer an paa, men ogsaa selve Meddelelsesmaaden, og ingen Underviisning vil være istand til at udvikle Barnets egen formelle Dygtighed eller dets Evne til selvstændig Tænkning, med mindre Lærerens Meddelelsesmaade er ham baade et Forbillede og en Anviisning, saa faaer Fordringen til Lærerens Meddelelsesevne og didaktiske Kunst en ganske særegen Betydning for den opdragende Skole. Thi medens Fagskolens Lærer, hvis han maaskee mangler Foredrag, mangler Talent til Meddelelse, ofte kan erstatte dette og bringe sine Tilhørere til at glemme det over Fylden og Betydningen af selve det meddeelte Indhold, eller hvis han i sin Iver for at komme til det, som for ham er Hovedsagen, forsømmer det kunstneriske Hensyn og bliver ukorrekt og desultorisk, kan undskyldes med, at han i det Mindste indtil en vis Grad er berettiget til at stole paa, at hans Tilhøreres selvstændige Faginteresse og den almindelige Fagdannelse, som de medbringe, ville sætte dem istand til ogsaa saaledes at følge Foredragets Gang, og tilegne sig dets reelle Udbytte, saa er Sagen en ganske anden i den opdragende Skole, hvor hverken Mængden eller Vigtigheden af det meddeelte Underviisningsstof nogensinde kan erstatte den Betydning, som Meddelelsens Maade og Kunst har til at udvikle Barnets egen sjælelige Virksomhed, og hvor Læreren ikke er berettiget til at forudsætte og gjøre Regning paa nogen anden Interesse og Modenhed hos Barnet end den, som han selv forstaaer at vække og befæste hos det, og hvor han derfor ingen Undskyldning har, naar han overseer, hvorledes enhver Mangel paa Bestemthed, Sikkerhed, Tydelighed o. s. v. i hans egen Meddelelse nødvendigviis maae bidrage Sit til at forvirre Barnet i dets Udviklingsgang og sløve baade dets Modtagelighed, og dets Evne til at bearbejde det Modtagne.

Men medens det altsaa maae erkjendes for en aldeles berettiget Fordring til den opdragende Lærer, at han skal besidde didaktisk Kunst, fordi den opdragende Skole kun saaledes kan naae sit ejendommelige Formaal, saa kan det ikke være Andet, end at denne Fordring til Kunst som saadan, eller udtalt i sin

hele Almindelighed, maae have noget Ubestemt og Svævende ved sig, ikke blot fordi Kunsten som fri, individuel Virksomhed baade maa træde frem i forskjellige Grader, snart som større, snart som mindre, og kunne virkeliggjøre sig paa meget forskjellig Maade, alt efter den kunstneriske Personligheds hele naturlige Ejendommelighed og forskjellige Maade at være paa, men ogsaa fordi Resultatet af Lærerens Kunst eller den Paavirkning paa Barnet, som den tilstræber, naturligviis er betinget af Forskjellighederne i Barnets Modtagelighedsevne og ejendommelige Aandsretning. Men naar den nærmeste Opgave i praktisk Henseende bliver den, ligesom at præcisere Fordringen og give den en bestemtere Form, saa kan det ikke skee ved at angive Fordringen med en Række i det Enkelte gaaende Bestemmelser og Regler, der, hvor sindrig de end vare udtænkte, dog langtfra at sikkre og styrke dên kunstneriske Virksomhed snarere vilde binde og lamme den. Det, som det gjælder om, er tvertimod at kalde Fordringen tilbage til den størst mulige Enkelthed og Eenfold og fra det opdragende Princips Standpunkt af at paavise det, der ligesom udgjør Fordringeus egentligste og inderste Kjærne, eller det, uden hvilket ingen didaktisk Kunst og intet didaktisk Resultat kan tænkes. Først naar Læreren har forstaaet Fordringen i denne dens sidste Grund og med Selvbestemmelse har gjort den til sin Lov, faaer han igjen den fulde Frihed til at gjennemføre Fordringen paa sin ejendommelige Maade og til selv at udforme de nærmere Bestemmelser for sin Kunst eller modificere det almindeligt Gyldige saaledes, som han efter de givne Omstændigheder finder det hensigtsmæssigt. Og ligesom det kun er saaledes at Lærerens didaktiske Virksomhed i Sandhed bliver fri og selvstændig, saa er det ogsaa paa den anden Side kun saaledes, at det didaktiske Resultat eller selve Barnets sjælelige Udvikling kan komme til sin Ejendommelighed og fulde Naturlighed, fordi det kun er ligeoverfor den frie og i sit Forhold til Systemets Regler uafhængige Lærer, at Barnet kan lære at tage det Givne paa en fri og selvstændig Maade.

Spørge vi altsaa, hvilket der er det simpleste og i praktisk Retning det bestemteste og meest betegnende Udtryk for Fordringen til den didaktiske Kunst, saa sige vi, at dens Opgave væsentlig er den at opdrage Barnet til Opmærksomhed og Flid, og at den Skole, der formaaer at føre Barnet hertil, i og for sig har godtgjort sin Kunst, uanseet hvor store eller hvor ringe aandige Kræfter den til den Ende har sat i Bevægelse, og hvor

mange eller hvor faa Læremidler den har brugt dertil. Opmærksomhed og Flid ere de to almindelige psychologiske Bestemmelser, under hvilke Individuet, saavel Barnet som Manden, tager sin hele aandige Udvikling. Uden dem er ingen Udvikling mulig. Med Opmærksomheden begynder først det aandige Liv. Den første Yttring af Barnets Opmærksomhed er den første Yttring af den naturlige Trang, den instinktmæssige Drift, hvormed Individuet sig selv ubevidst begjærer at komme ud af den aandige Isolation og at træde ind i et Samkvem med det almindelige Liv; og idet den ubevidste Trang til Opmærksomhed efterhaanden udvikler sig til større og større Bevidsthed og gjennem sine flere eller færre Erfaringer er kommet til en tydelig Følelse af den Tilfredsstillelse, den Nydelse og Næring, som ligger i de Indtryk af det almindelige Liv, som det modtager ved Opmærksomheden, bliver den til Fliden, der, idet den som saadan opgiver den Passivitet, der endnu klæber ved Opmærksomheden, og bliver activ, ikke længer blot modtager Indtrykkene, men selv tager dem, og tager stedse flere og flere endogsaa med Anstrængelse og Selvfornægtelse, fordi det aner, føler, erkjender, at det kun er saaledes at det kan faae et eget Indhold og komme til Selvstændighed og til Gyldighed i Livet. Saaledes blive altsaa Opmærksomheden og Fliden de egentlige Bærere af den Enkeltes aandige Liv og derigjennem tillige af det universelle Aandsliv, og idet de ved deres ligesom centripetale Kraft trænge den Enkelte ind i det almindelige Liv og sætte ham i et Vexelvirkningsforhold til dette, saa at han til samme Tid og i samme Grad, som han optager Livets Indhold i sig, igjen bringer det tilbage til Livets fælleds Masse, men ligesom i forarbejdet Tilstand, bringer det tilbage som sit Indhold, som sine Forestillinger og Ideer, sine Erkjendelser og Følelser, sine Anelser, Forhaabninger, Ønsker, Forsætter, sin Frygt og sin Glæde, og stiller alt Dette til Livets Tjeneste, blive Opmærksomheden og Fliden de uundværlige Betingelser for al aandig Udvikling. Kun ved dem er det almindelige Liv til for den Enkelte og den Enkelte igjen for det almindelige Liv. I den samme Grad, som de sløves og aftage, bliver den Enkelte staaende udenfor Livet, falder han ud af Livet, døer han i aandig Forstand. Men i det almindelige Liv fremkommer der saaledes et Hul, en Formindskelse af de aandige Kræfter, et Savn, der stundom for en Tid lang kan lamme den hele Udviklings Gang, og som vilde true den med en fuldkommen Opløsning,

dersom det ikke kunde gjenføde sig ved Hjælp af en ny og frodig Eftervæxt eller med de friske Kræfter, som tilførtes det af den hvergang tilvoxende Slægt. Og naar det netop er med Hensyn paa denne Eftervæxt og paa Betydningen af dens Tilslutning til Livet at vi opstille Fordringen paa Opmærksomhed og Flid, saa træder her igjen Forskjellen paa Fagskolen og den opdragende Skole tydelig frem. Thi medens Fagskolen paa en mere speciel og derfor ogsaa mere iøjnefaldende Maade arbejder hen til at udruste den Enkelte for Livets Tjeneste, forudsætter den Opmærksomheden og Fliden som værende tilstede hos sine Disciple og bygger paa denne Forudsætning. I Modsætning hertil forudsætter den opdragende Intet undtagen selve Muligheden og godtgjør sit vistnok beskednere, men derfor ikke mindre vigtige Kald for Livet ved at arbeide hen til at gjøre Opmærksomhed og Flid til Vane, Fornødenhed, Pligt for den Enkelte.

Vi tænke os altsaa Barnet som det, der med instinktmæssig Drift forlanger at komme ind med i det almindelige aandige Liv og at faae sin Andeel deri, og Læreren, den opdragende Lærer, som den, der ved sin Meddelelses Kunst ikke blot skal forstaae at give Barnet et Indhold, men tillige lære det selv at tage dette Indhold. Og naar vi derfor for yderligere at bestemme Fordringen til didaktisk Kunst paa den simpleste og meest praktiske Maade sige, at den opdragende Lærer maae forstaae at fortælle, beskrive, forklare, men disse samme Fordringer naturligviis ogsaa stilles til Faglæreren, fordi ogsaa han er Mellemmand mellem det almindelige Liv og den Enkelte, saa viser Forskjellen mellem Fagskolen og den opdragende Skole sig atter her som en stor og gjennemgribende. At fortælle vil sige at fremstille en Handling, Begivenhed, f. Ex. et Livs Historie, et Æventyr, et Feldttog, et Slag, en Underhandling o. s. v. i den successive Udvikling af sine forskjellige Momenter, og Fortællingens Kunst bestaaer i at bringe Ro og Eenhed ind i det Bevægede, og ligesom ved en perspektivisk Ordning af de samtidigt virkende og ofte hinanden krydsende Momenter, eller ved en rigtig Betragtning af det Over- og Underordnede, af Aarsag og Følge, af Hensigt og Midler, og ved den rette Fordeling af Lys og Skygge at gjøre Begivenheden i dens Heelhed og i dens Enkeltheder anskuelig og overskuelig. I Modsætning til Fortællingen har Beskrivelsen altid det Hvilende og Afsluttede til sin Gjenstand, jeg beskriver f. Ex. en Charakteer, en Situation, en

Bygning, et Landskab, en Valplads, en Dyreform, en Blomst, og Beskrivelsens Kunst gaaer ud paa ligesom at bringe Liv og Bevægelse ind i det Afsluttede og Færdige, og ved at opløse det i dets enkelte Træk og igjen at samle disse til et anskueligt Hele, søger den at paavise den ledende Tanke, den Grundidee, som gaaer igjennem det eller dog, hvor ingen saadan er tilstede, dets almindelige Sammenhæng med og Forhold til Livet, eller dets maaskee tilfældige Betydning for og Indflydelse paa Handlingen og Begivenheden. Endelig træder Forklaringen til overalt, hvor det gjælder om at rede det Indviklede ud fra hinanden eller at kaste Lys over det Dunkle. Vi forklare den indviklede Tankegang, Betydningen, Hensigten, Brugen, Nytten af det ubekjendte og derfor utydelige Phænomen, Sammenhængen i den uregelmæssige Ordforbindelse, Meningen af det vilkaarlige eller sjældne Udtryk o. s. v. Og idet Forklaringen saaledes overalt træder i Fortællingens og Beskrivelsens Tjeneste, bestaaer dens Kunst i hvergang, ogsaa med Hensyn paa Tilhørerens forskjellige Standpunkt, at have den rette Skjønsomhed for, hvori Vanskeligheden egentlig ligger, og det rette Greb paa hvergang gjennem Illustrationer, Analogier, orienterende Vink, Experimenter o. s. v. at hidføre netop de Hjælpemidler og Oplysninger, som ere de hensigtsmæssigste og meest slaaende til ikke blot at bortræsonnere, men virkelig fra Grunden af at hæve de tilstedeværende Vanskeligheder. Alt dette forlange vi nu i samme Grad og med samme Ret baade af Fagskolens Lærer og af den opdragende Lærer; men naar hiin gjør det, gjør han det for at bringe Faget, Kundskaben og det Brudstykke af det almindelige Liv, som det indeholder, ind i Tilhøreren og bringe det til Virksomhed og Gyldighed i ham; naar derimod den opdragende Lærer gjør det, gaaer han ud paa ved Hjælp af Kundskabens Meddelelse at bringe Barnet ind i Livet og forberede det til at kunne og ville arbejde med og for Livet og forstaae at finde sin Plads i det. Med andre Ord, naar begge Lærere ved deres Kundskaber og Fagdygtighed baade ere Repræsentanter for det almindelige Liv og Mellemmænd mellem det og den Enkelte, saa har Fagskolens Lærer fyldestgjort sin Opgave, naar han har forstaaet at bibringe ham den Kundskab, den Erkjendelse, det Fag, for hvilket han selv med eget Valg har bestemt sig, eller hvorpaa han med Selvbestemmelse har besluttet at ville bygge sit eget Liv og sin Medvirksomhed for det almindelige Liv; medens derimod den opdragende Lærer, der staaer i

et Formynderskabs Forhold til Barnet og vælger og bestemmer for ham, hvad han skal lære, først da har fyldestgjort sin Opgave, naar han gjennem sin Underviisning og sin Meddelelses Kunst, gjennem sin Fortællen, Beskriven, Forklaren, lærer Barnet at see og høre paa den rette Maade, lærer ham overalt at føle Fornødenheden af at opsøge Midtpunktet og ligesom søge ind til det, hvorfra den hele givne Forestilling udgaaer, Hovedpunktet, hvorunder alle Enkelthederne lade sig samle, Fornødenheden af og Vanen til overalt at agte paa Betoningen og Sammenhængen og til den Ende at see sig for og høre sig for og spørge ogsaa sig selv. Først da naar Læreren saaledes forstaaer sin Opgave som den ligesom forfra at føre Barnet ind i Arbejdet og at lære det at arbejde, bliver han i Sandhed opdragende og for sin Deel Lederen af den psychiske Udvikling hvorigjennem Barnet selv skal tage sin hele fremtidige Dannelse.

Men naar det saaledes atter og atter træder frem, hvor forskjellig den Opgave er, som er stillet Fagskolens og den opdragende Skoles Lærer, idet hiin har Videnskaben, Kundskaben, Erkjendelsen i og for sig til Formaal for sin Meddelelse og Meddelelseskunst, medens denne derimod har selve Barnets individuelle Udvikling til Formaal og Videnskaben, Kundskaben o. s. v. kun til Middel for dette Formaal, saa kan det ikke være Andet end at Begges Meddelelses Kunst, skjøndt vi, saaledes som ovenfor er skeet, i en vis Forstand og ganske almindeligt kunne stille de samme Fordringer til den, dog i det Hele maae træde op paa en ganske forskjellig Maade. Vi tale her ikke om, hvorledes det opdragende Standpunkt ikke blot tillader Læreren, men endogsaa ligefrem nøder ham til at forlade Fagskolens reent videnskabelige Vej, eller hvorledes den opdragende Lærer, netop fordi han overalt ved sin Underviisning stræber hen til den sjælelige Udvikling af Individuet og til at give det et Støttepunkt for dets ethiske Dannelse, og derfor benytter Religionsunderviisningen til at uddanne Troens Evne, eller Sandsen for Mysteriet, Underviisningen i de mathematiske og physiske Discipliner til at uddanne Sandsen for Phænomenet, Underviisningen i de historiske Discipliner til at uddanne den ideelle Sands, Sprogunderviisningen til at uddanne Sandsen for Ordet, eller fordi han saaledes aldrig bliver staaende ved Kundskabsmeddelelsen i og for sig, men altid forlanger et Udbytte af den for den ethiske Dannelse, netop derfor har en fuldkommen Raadighed

over Faget og Frihed til at benytte det Indhold, som det tilbyder ham, at vælge og at forkaste dets Enkeltheder, at udhæve og at sammentrænge dem, alt eftersom han i ethvert Tilfælde erkjender det tjenligt for det, der for ham er Underviisningens egentlige Øjemeed. Jeg har allerede andensteds udførligere søgt at eftervise dette (nemlig i »Skolen og Livet« Pag. 275 ff.) og skal her ikke forfølge denne Betragtning videre og det saa meget mindre, som den, hvor charakteristisk den end er til det Heles Forstaaelse, dog nærmere vedrører den pædagogiske Methodik end det reent didaktiske Moment, hvormed vi her nærmest have at gjøre. Kun saameget ville vi her endnu tilføje, at det er saaledes at den opdragende Skole bliver Elementarskole, hvormed Meningen da ingenlunde er den, at det er Skolens Opgave at bibringe Barnet Elementerne af disse eller hine Discipliner, men Meningen tvertimod er den, at den opdragende Skole ved at benytte Kundskabsmeddelelsen som Middel til den ethiske Dannelse selv paa sit højeste Trin eller som det, vi f. Ex. kalde lærd eller fuldstændig Skole aldrig kan eller skal ville gaae ud over Kundskabens Elementer. Med andre Ord, Udtrykket Elementarskole betegner ikke den opdragende Skoles Fortjeneste, men kun den naturlige og nødvendige Begrændsning af det Omraade, inden hvilket den skal bevæge sig. Men naar vi altsaa vende tilbage til det i strængere Forstand didaktiske Spørgsmaal, Spørgsmaalet om selve Meddelelsens Form, saa viser det sig her strax, at medens det opdragende Standpunkt giver Læreren en Frihed og Raadighed over Stoffet, som Fagskolen ikke er i Besiddelse af, paalægger det derimod med Hensyn paa Formen den opdragende Lærer mangehaande Baand og Forpligtelser, som paa den anden Side ere fremmede for Fagskolens Lærer. Thi idet den opdragende Lærer paa ganske ejendommelig Viis stiller sig ligeoverfor et Individuum, som allerede er ifærd med at tage sin sjælelige Udvikling, tilbyder det at lede denne eller dog at deeltage i dens Ledelse, overtager et Ansvar eller dog et Medansvar for Udfaldet deraf, saa bliver det en uafviselig Fordring, at Læreren for det Første skal forstaae Barnets særegne Standpunkt, dets forskjellige Modenhed og Modtagelighedsevne, og hvadenten han fortæller eller beskriver eller forklarer, skal forstaae at afpasse sin Meddelelse lige indtil det enkelte Udtryk efter Barnets Evne, forstaae at stige ned til Barnet, forstaae at drage ham op til sig, forstaae overalt at træffe den rette Midte, fordi kun det, som meddeles Barnet paa denne

Maade, er istand til at nære det og udvikle dets Trang til Selvarbejde eller lære det at være opmærksomt og flittigt, medens Alt, hvad der ligger over eller under dets Begreb i lige høj Grad vil adsprede og forvirre det. Og naar allerede denne Fordring med den hele Række af Hensyn, som den medfører, paa en ejendommelig Maade rykker den opdragende Lærer og hans Discipel nærmere til hinanden og giver det didaktiske Forhold et særeget Præg af personlig Indgriben og sig Indblanden i et andet Væsens aandige Tilværelse, saa bliver dette endnu mere Tilfældet ved den anden Fordring, der maae stilles til den opdragende Lærer med den samme Nødvendighed, som den foregaaende, og som en naturlig Konsekvents af denne, nemlig at han skal forstaae at forsikkre sig om, hvorvidt Barnet virkelig har forstaaet det Meddeelte, forstaae at bedømme, hvorvidt det har anvendt den fornødne Opmærksomhed og Flid paa at tilegne sig det, forstaae at controllere Barnets Arbejde og at danne sig en bestemt Anskuelse af dets psychiske Standpunkt, den Grad af Modenhed, som derigjennem kommer tilsyne. Med andre Ord og reent praktisk taget, den opdragende Lærers didaktiske Kunst bevæger sig imellem Lektien, Pensum, det opgivne og foresatte Arbejde, hvad enten nu dette gives gjennem det mundtlige Foredrag, eller ved Hjælp af Lærebogen, og paa den anden Side Overhøringen, Affordringen af det hvergang Lærte, ligemeget hvad enten Barnet gjør mundtlig eller skriftlig Rede derfor.

Men her kommer nu det frem, som vi allerede i Begyndelsen af disse Bemærkninger have udhævet, at det ingenlunde er den naturlige Trang til at meddele, eller Meddelelsens Gave og Kunst, som alene giver Læreren sit Kald, men at hertil endnu maae komme som det andet og ligesaa væsentlige Moment en naturlig Trang til at beskjæftige sig med Barnet som saadant, en Glæde ved, en Interesse for, en Forstand paa at gribe ind i og have Indflydelse paa Barnets sjælelige Udvikling. Thi naar det ikke kan være Andet, end at Læreren ved saaledes at være henviist til den snævert begrændsede og eensformige Bevægelse mellem Lektien og Overhøringen og i sin Egenskab af Mellemmand mellem Barnet og Livet at være ligesom indeklemt mellem Meddelelsen af Kundskabens Elementer og Barnets ofte ringe Modtagelighed derfor, lettelig kan blive sløv og aandløs, og naar i Virkeligheden alle de Anklager, som til alle Tider ere blevne rejste mod Skolens Mangler, dens Aandløshed, Pedan-

terie, Mechaniskhed og Slendrian væsentligen have samlet sig i Klagen over den evige Lektielæsen og Overhøren, som om det var i den haardnakkede Vedhængen ved disse overleverede Former at Skolens egentlige Nød bestod, saa vilde i Virkeligheden Intet være usandere eller mere fordærveligt for Underviisningens Kunst, end om vi vildledte af den vistnok vel meente, men slet forstaaede Iver, som kommer til Orde i denne Anklage, vilde troe at burde opgive disse Former som forældede, og gaae paa Jagt efter nye, friere og aandrigere Former for Underviisningen. Lektien og Overhøringen have til alle Tider været og ville til alle Tider blive den almindelige Skoles Grundformer, fordi de, som vi ovenfor sagde, ere de naturlige og nødvendige Udtryk af det ejendommelige Forhold, som her bestaaer mellem Læreren og Disciplen, og naar de naturligviis kunne misbruges, og Anklagen i saa Fald er en fuldkommen berettiget, saa gjælder det netop om at faae det rette Syn paa Misbrugen og paa den rigtige Brug, og erkjende, hvorledes disse Former uagtet deres tilsyneladende Stivhed og Eensformighed i Virkeligheden besidde en saadan Spændighed og Bevægelighed, at de ere istand til at modificeres paa den meest mangfoldige Maade og tilstede al den Frihed i Brugen, som Hensynet til Forskjellighederne i Barnets psychiske Standpunkt og dets Modenhed kan forlange. Men et saadant Blik for disse Formers hele Betydning og en saadan Forstand paa deres Brug vindes kun fra det opdragende Standpunkt af, og naar dette igjen i sin sidste Grund altid bæres af en Naturbestemmelse, og Ingen er istand til at indtage det og holde sig paa det uden at have det naturlige Kald dertil, som ligger i Driften og Trangen til at beskjæftige sig med og interessere sig for den barnlige Natur og dens psychiske Udvikling, saa ligger heri den bestemteste Opfordring til den almindelige Skoles Lærer at prøve sig selv, hvorvidt han af Naturen har et Kald og en Begavelse i denne Retning, og dernæst med Selvbestemmelse at uddanne sin naturlige Tilbøjelighed til bevidst Interesse for og Indsigt i den psychologiske Udviklings Gang. Uden dette vil han selv med det største Talent for Meddelelsens Kunst i og for sig aldrig kunne blive opdragende Lærer og aldrig lære at forstaae at omgaaes rigtigt med Lektiens og Overhøringens Former. Og her er nu Talen naturligviis ikke om, at Læreren skal besidde, eller i alt Fald skal begynde med at besidde den dybere psychologiske Erkjendelse, som kun et langt Livs Erfaringer og et selvstændigt Studium er

istand til at give. Fordringen, den praktiske Fordring, bliver fornuftigviis kun den, at Læreren foruden den vakte Sands, som kun er Naturens Gave og den schematiske Oversigt over de forskjellige sjælelige Evner og sjælelige Tilstande, som hans almindelige Dannelse tilbyder ham, skal besidde en livlig Opmærksomhed og, om jeg saa maa sige, en god Villie til at samle Erfaringer og til at lade sig belære af sit Samliv med Barnet. Hvor disse naturlige Forudsætninger ere tilstede, er Læreren paa den ligefremme Vej til at blive opdragende Lærer. Hans egen Natur og Forholdets Natur vise ham med samme Konsekvents hen til dette Standpunkt. Men naar det ikke kan være Andet, end at han paa sin Vej herhen eller under sin egen Uddannelse som Lærer, vil komme i Berøring med Andre og anderledes begavede Naturer og med andre fra et forskjelligt Standpunkt af begrundede Anskuelser og møde Indvendinger og Modstand og derigjennem føler sig ængstet og lammet af Tvivl og Uvished, saa bliver Fordringen til ham ogsaa her, at han ikke maa slaae sig til Ro i sin Naturlighed eller stole paa dens Kraft alene, men gjennem en alsidig Overvejelse gjør sig Rede for sit Standpunkts ideelle Betydning og Berettigelse. Først da, naar den naturlige Begavelse og den theoretiske Erkjendelse falde sammen, og naar Læreren ifølge heraf gjør den ham naturlige Gjerning som en ideel Gjerning, gjør den i Ideens Tjeneste, faaer Gjerningen sin fulde Berettigelse og den hele Sikkerhed og Styrke, som ligger i Følelsen af denne Berettigelse.

Vi sige altsaa, at det kun er den opdragende Lærer, som forstaaer at omgaaes rigtig med Lektien og Overhøringen, og at alle de Misbrug af dem og alle de Ulemper, som derved til alle Tider ere bragte og endnu bestandig bringes over den almindelige Skole, væsentlig have deres Rod i de Anskuelser og Fordringer, der fra Fagskolens aldeles forskjellige Standpunkt have trængt sig ind i den almindelige Skole. Og her træder det nu strax frem, hvorledes det væsentlig er Brugen af Bogen, Lærebøgerne i de forskjellige Fag, Brugen af det trykte Ord, hvorom Vanskelighederne og Misforstaaelserne samle sig, og hvori de fornemmelig finde baade Foranledning og Næring. Thi saalænge Lektien, som foresættes Barnet, meddeles det mundtligt, gjennem det levende Ord, saalænge altsaa det, der er det Ejendommelige i det didaktiske Forhold, det reent personlige Møde og den reent personlige Berøring er uforstyrret tilstede, og Læreren og Barnet, stillede Ansigt til Ansigt ligeoverfor hin-

anden, kunne have et levende Indtryk af, hvorvidt de forstaae og forstaaes, meddele og gjengive, saalænge vil Læreren, ligesom underkastet Barnets Kontrol, ikke let fristes til at meddele og affordre Barnet Andet og Mere, end det, som Barnet hvergang, eller efter sin forskjellige Modenhed, er istand til at forstaae og gjengive. Den gjensidige Forstaaelse er her den eneste naturlige Maalestok og Lov, og det vil ikke falde Læreren ind, naar han ikke er aldeles tankeløs eller adspredt at ville fremskynde Kundskabsmeddelelsen paa Forstaaelighedens Bekostning. Saasnart derimod Bogen, det trykte Ord, trænger sig ind imellem Læreren og Barnet, fjerner den dem fra hinanden og gjør et Brud paa det levende og umiddelbare, personlige Forhold mellem begge. Det er ikke længer Læreren, som fortæller, beskriver, forklarer, men en Trediemand; og hvor fortræffeligt Lærebogen end kan være affattet, ligger det dog i dens stereotype Natur, at den hverken som Lærerens levende Ord kan være afpasset efter og svare til Barnets forskjellige og foranderlige Tarv, eller paa den anden Side altid kan falde sammen med Lærerens individuelle Fordringer og ikke altid siger netop det, som han vilde have sagt, eller siger det paa den Maade, som han vilde have sagt det paa, og det saaledes ikke kan være Andet, end at der kommer noget Koldt og Fremmed ind i Forholdet, og at navnlig Overhøringen, der fra nu af jo maae blive det væsentlige og meest fremtrædende Berøringspunkt mellem Læreren og Barnet, idet Læreren ikke længer kan forlange en fuld Forstaaelse af sig selv og sit Eget, men kun ligesom en tilnærmelsesviis og omtrentlig Forstaaelse af det Fremmede, lettelig faaer Præget af noget Upersonligt, Ufrit, Stivt og Dødt. Men dette er nu ikke i og for sig Bogens Skyld, og vi vilde visselig tage meget fejl, hvis vi troede, at det ligefremme Middel til at hæve disse Misligheder var at bortfjerne Lærebogen fra Skolen og overdrage den hele Kundskabsmeddelelse til det levende Ord alene. Lærebogen er en Fornødenhed for Skolen, og det allerede af den Grund, fordi det, saa vigtigt det er for Barnet at lære at forstaae og følge og fastholde det levende Ord, dog ikke er af mindre Vigtighed for ham, ogsaa med Hensyn paa hans fremtidige Dannelse at have lært at omgaaes med og sætte sig ind i det trykte Ord, og at kunne skjelne mellem Bogstaven og Meningen eller ligesom læse mellem Linierne. Lærebogen er et Gode for Skolen fordi den ved de Støttepunkter, den tilbyder den mundtlige Meddelelse og navnligen Gjentagelsen, Repetitionen

af det tidligere Lærte, baade kan fremskynde Underviisningens Gang og give den en større Fasthed og Sikkerhed. Men naar der med Hensyn paa alt Dette vistnok kan være en fuldkommen berettiget Grund til at anklage en stor Deel af de almindelige Lærebøger og til at forlange andre, baade med Hensyn paa Indhold og Form bedre, og navnlig til at spørge om, hvorvidt Lærebogen istedetfor, hvad der nu almindelig er Tilfældet, at træde op som den egentlige Kundskabskilde, snarere burde indskrænke sig til, som Støttepunkter for den mundtlige Meddelelse at træde frem i en mere underordnet og tjenende Form, f. Ex. som Erindringsord, Schemata, Tabeller o. s. v., saa maae vi fremfor Alt fastholde, at ingen Lærebog nogensinde vil være saa god, at den ikke vil kunne misbruges, og kun de færreste saa slette, at de ikke kunne bruges, naar kun Læreren forstaaer at bruge den. Men dette gjør han kun da, naar han indseer, at det eneste naturlige Middel til paa een Gang at benytte de Goder, som ogsaa den mindre fuldkomne Lærebog kan tilbyde, og tillige at gjenoprette det personlige og umiddelbare Forhold, som Bogen truer med at forstyrre ved at stille sig imellem Læreren og Barnet, bestaaer deri at Læreren paa sin Side igjen stiller sig imellem Bogen og Barnet. Med andre Ord, og reent praktisk taget, Læreren maae aldrig foresætte Barnet en Lektie uden at han først har gjennemgaaet den for ham og efter Barnets forskjellige Modenhed snart paa en udførligere Maade og ved en fuldstændig Bearbejdelse af Lektien, snart kun ved indledende og forberedende Bemærkninger eller ved blotte orienterende Vink og Antydninger har sat det istand til og stillet det paa det rette Standpunkt for at forstaae Lektien og vaaget over, at der hverken i dennes Indhold og dens hele Artikulation, eller i dens Form, i Stilen, Phrasen, Ordet, er Noget, som kan være uklart, utydeligt og forvirrende for Barnet. Men naar denne Fordring i og for sig maa synes indlysende og det kun er saaledes, at Læreren, istedetfor at være en blot Lektiehører i Virkeligheden bliver til den opdragende Lærer, og naar der maaskee ikke let vil være nogen Lærer, som vil benægte Berettigelsen af denne Fordring i dens hele Almindelighed, eller theoretisk taget, saa er det paa den anden Side ingen Hemmelighed, hvormeget den almindelige Skoles Praxis ofte gaaer i en anden Retning, og hvorledes Læreren, vildledet af Fagskolens Anskuelse og utaalmodig efter at bibringe sine Disciple det størst mulige Maal af Kundskaber, forsmaaer den langsomme Gang og den tilsyne-

ladende smaalige Syslen, som hiin Fordring paalægger ham, og, idet han trænger Barnet fra Lektie til Lektie, tillige trænger ham ind i Tankeløshed og Udenadslæren — den slette Udenadslæren nemlig, thi vi maae ikke oversee, at der ogsaa er en god og hensigtsmæssig og nødvendig Udenadslæren — medens han ofte beroliger sig ved det Haab, at Barnet i al Fald senere nok vil komme til at forstaae, hvad det nu ikke har forstaaet, et Haab, der da baade er fuldkommen illusorisk, eftersom jo dog det, der er skeet ved at trænge Barnet ind i Tankeløshed og Uklarhed, aldrig kan gjøres uskeet, og tillige er et aldeles uberettiget Haab, fordi det bygger paa en Grund, som det ikke selv har beredet.

Men hvor farligt end dette Misbrug af Lektien er, som saaledes udgaaer fra Misforstaaelse, Uagtsomhed og Slendrian, saa bliver Faren dog endnu langt større, naar Misbrugen, saaledes som Tilfældet ofte er, skyder sig ind under og besmykker sig med et tilsyneladende grundigt pædagogisk Raisonnement og træder op med Fordring paa at være den eneste rette Brug. Det er ganske vist, at ogsaa Gjennemgaaeningen kan misbruges, og at Læreren ved at give Barnet for Meget og ved at føre det for meget og for længe i det aandige Ledebaand og vænne det til overalt at søge en Andens Hjælp, overalt at spørge om en Andens Mening og Dom, nødvendigviis maa sløve Barnet og nedlægge Spiren hos det til Uselvstændighed, Umyndighed, Arbejdsskyhed og Udygtighed til Arbejde. Men det er paa den anden Side lige saa vist, at vi ved for tidligt at unddrage Barnet vor Hjælp og Vejledning, eller ved at forlange det selvstændige Arbejde af det, forinden det har Modenheden og de nødvendige Forudsætninger dertil, ligesaafuldt staae i Fare for at forstyrre og forkrøble Barnets aandige Væxt. At Læreren arbejder med og for Barnet, eller at han gjennemgaaer Lektien med og for ham vil ikke sige, at han skal gjøre Noget for, istedetfor, Barnet, gjøre Noget af det, som Barnet selv skulde gjøre; ja, Meningen er ikke engang den, som man maaskee i Almindelighed nærmest forbinder dermed, nemlig at Læreren saaledes skal lette Barnet dets Arbejde. En saadan Anskuelse er i sin sidste Grund en reen Faglæreranskuelse, som kun vurderer Arbejdet efter dets positive, reelle Udbytte, og som vi af al Magt maae søge at fjerne fra den opdragende Skole. Alt sandt Arbejde har sin Anstrengelse, ogsaa Barnets, og det er netop i denne Anstrengelse, at Arbejdets dannende og udvik-

lende Kraft indeholdes. Alt sandt Arbejde er selvstændigt, ogsaa Barnets, thi kun saaledes er det hans eget. Men naar Selvstændigheden kun kan erhverves igjennem Anstrengelsen, bliver det ikke Lærerens Opgave ved sit Arbejde at tage Anstrengelsen bort fra Barnet, eller at gjøre det Arbejdet let, men tvertimod hvergang at opfordre Barnet til al den Anstrengelse, som det paa sit Standpunkt og efter sine Forudsætninger er istand til at opbyde. Og naar Arbejdet paa denne Maade vistnok i en anden Forstand kan siges at blive Barnet lettere og lettere, saa er den sande Betydning deraf den, at selve Anstrengelsen bliver ham lettere i samme Grad, som hans Kræfter udvikles, og de Forudsætninger, de Forkundskaber, med hvilke han gaaer over fra det ene Arbejde til det andet og næste, blive flere og flere. Med andre Ord, Læreren maa forstaae, at Barnets Arbejde skal være ligesom den aandige Diæt, hvis første Lov er Naturlighed, Naturmæssighed, eller hvor Alt gaaer ud paa til enhver Tid tilstrækkeligt at beskjæftige Barnets aandige Fordøjelsesevne og give det fuldt op at bestille, fordi kun dette kan gjøre det sundt og stærkt, medens derimod saavel Manglen paa den naturmæssige Anstrengelse, som Tvangen til en unaturlig Overanstrengelse i lige Grad vil hidføre en Slaphed og Mangel paa aandig Fordøjelsesevne. Men naar Skolen ofte har miskjendt Betydningen af Selvarbejdet og Anstrengelsen og har forseet sig ved altfor meget at foretygge Lektien for Barnet og gjøre dets Arbejde væsentlig kun til en Gjengivelse, til et Hukommelsesværk, saa forseer den sig ikke mindre, naar den i Modsætning hertil opstiller det som en didaktisk ufejlbar Regel, at Disciplen, i alt Fald den ældre Discipel, skal vænnes til at arbejde sig igjennem Lektien paa egen Haand uden Lærerens Mellemkomst og saaledes, at Lærerens Medvirksomhed først træder senere til, ligesom ved den anden Læsning, berigtigende, fuldstændiggjørende, afsluttende. Thi saa sand end denne Regel er i sin hele Almindelighed taget, og saa vist det er, at Barnet hverken lærer Noget, eller voxer nogen aandig Væxt uden Selvarbejde og Selvanstrengelse, saa vist er det ogsaa at denne Regel i Praxis bliver falsk og fordærvelig, naar vi forsøge at gjennemføre den uden Hensyn til, om de nødvendige Betingelser ere tilstede, eller om Barnet ogsaa virkelig i ethvert givet Tilfælde har de nødvendige Forkundskaber og en saadan Fordannelse, at den Anstrengelse, som forlanges af det, hvergang er en naturmæssig Anstrengelse, eller en saadan, som paa een Gang baade er svær,

fordi den fordrer Arbejde og Selvfornægtelse, fordrer en fuld og hengiven Brug af Kræfterne, og tillige en let, fordi den forlangte Anstrengelse ikke overstiger Barnets Kræfter, og fordi den tillige ligesom ganske umiddelbart lønner Barnet med den Følelse af Tilfredsstillethed, som er uadskillelig fra enhver naturmæssig og vellykket Anstrengelse. Thi dersom Læreren, forat vi skulle tage et Exempel, og det et Exempel fra det Lærefag, hvor Misforstaaelsen træder tydeligst frem, og Misbrugen desuagtet maaskee forekommer hyppigst, nemlig Sprogunderviisningen, dersom, sige vi, Læreren her sender Barnet hjem med en Lektie, til hvis saakaldte selvstændige Læren det endnu ikke er i Besiddelse endog af en nogenlunde tilstrækkelig Glosekundskab, og hvor det med Hensyn paa Forstaaelsen af Indholdet, Meningen, Tankegangen og alle de Vanskeligheder, som her komme frem ved det Ubekjendte, Usædvanlige og Fremmede i Udtrykket, Stilen og den hele Fremstillingsmaade, navnlig ved Læsningen af de gamle Sprog, ikke har og ikke kan have nogen tilstrækkelig Forberedelse i sine almindelige og indskrænkede Forkundskaber og Dannelse, men forladt af Lærerens naturlige, personlige Mellemkomst, og alene henviist til de Hjelpemidler, som nu vilkaarlig nok benævnes de naturlige, Ordbogen og Grammatiken, som det ofte endnu ikke har Færdighed og Modenhed nok til at benytte paa den rette Maade, eller i al Fald til den tvivlsomme Understøttelse af Anmærkningerne i denne eller hiin Skoleudgave, der efter Tingens Natur altid staaer i Fare for snart at give for Meget, snart for Lidet, saa bliver den Fordring til selvstændigt Arbejde og Selvanstrengelse, der paa denne Maade stilles til Barnet, ofte til en unaturlig Fordring og en Overanstrengelse af Barnets Kræfter med alle de forskjellige fordærvelige Følger, som denne nødvendigviis fører med sig. Og naar der i vor Tid ofte rejses den Anklage mod Skolen, at den overlæsser og overbebyrder Barnet med de mange og store Fordringer, som der gjøres til Massen af Barnets Kundskaber, saa ville vi vel ikke benægte, at der ogsaa i denne Henseende kan være nogen Grund til Betænkelighed og Frygt; men vi tage intet Øjeblik i Betænkning at paastaae, at den egentlige og nærmeste Grund til Klagen over Overbebyrdelsen netop ligger i den unaturlige og overanstrengende Fordring, som vi ofte gjøre til Barnets Hjemmearbejde, ligger i en reen didaktisk Misforstaaelse af, hvorledes det selvstændige Arbejde bliver til. Men ville vi da, at Læreren skal vende tilbage til den Fremgangsmaade, som

tidligere var den fremherskende, at han skal gjennemgaae Lektien for den attenaarige, ligesaafuldt som for den tiaarige Discipel, eller af Frygt for hans Overanstrengelse, hans Misforstaaelser og Fejltagelser skal vedblive indtil det Sidste at føre Barnet i det sikkre Ledebaand? Tilvisse, Intet vilde mere end dette staae i den fuldkomneste Strid med den opdragende Underviisnings Væsen, og saameget vi end frygte for de skadelige Følger af den misforstaaede Iver for det selvstændige Arbejde, og saameget vi end troe, at det efter de mange forhaandenværende Tegn og Mærker maa være os tilladt at nære en Mistanke om, at der bag ved det psychologiske Raisonnement, hvormed den retfærdiggjør sig, ofte skjuler sig en reen Faglærerinteresse og et Haab om, en Beregning paa ved Hjælp af Disciplens Selvarbejde at kunne skride saameget desto raskere frem og i en saameget kortere Tid at kunne overfare en større Kundskabsmasse, maae vi dog i og for sig betragte det som et Gode, at Erkjendelsen af, at det kun er det selvstændige Arbejde, som virkelig fortjener Navn af Arbejde, herigjennem er kommet til Orde, om end foreløbig under en Form, som ikke kan bestaae. Og her synes det da, at Misligheden tilsidst har sin Grund deri, at Sagen i Almindelighed staaer for os saaledes, som om Barnets Skoleliv og Skolearbejde væsentlig deelte sig i tvende Tidsafsnit, det selvstændige og det uselvstændige Arbejdes Tid. Hiint forlange vi af det ældre Barn; af det yngre troe vi kun at kunne forlange det uselvstændige Arbejde, det skal kun modtage, gjengive det Modtagne og derigjennem forberedes til i den ældre Alder at kunne tage paa egen Haand og gjengive det Tagne som sit Eget. Men det uselvstændige Arbejde kan i og for sig aldrig forberede til det selvstændige, Uselvstændighed aldrig opdrage til Selvstændighed. Og naar det er ganske vist, at allerede det at blive ældre, og i Forbindelse dermed at have oplevet flere Indtryk og gjort flere Erfaringer ogsaa udenfor Skolelivet og Lektierne, baade i Almindelighed taget giver det ældre Barn en større Modenhed, og tillige giver dets Arbejde en større Selvstændighed end det yngres, saa er Sagen den, at Skolen maae være sig bevidst, at dette som saadant ikke er dens Fortjeneste, men et Naturens Værk og en Følge af den reent naturlige Udviklings Gang, der altid stræber hen til Selvstændighed, og idet dens egen Fortjeneste netop bestaaer i at imødekomme, understøtte, frigjøre denne Naturens Bestræbelse, maa den indsee, at dens Underviisning kun da er sand, naar

den ligefra Begyndelsen af lægger an paa det selvstændige Arbejde, eller naar den forstaaer at den for at forberede Barnet til det mere og mere selvstændige Arbejde og give det de Forkundskaber og den Fordannelse, hvortil denne kan støtte sig, ogsaa af det yngre og yngste Barn skal forlange al den Selvstændighed, som det er istand til at lægge i sit Arbejde. Men medens denne paa mange Maader og med Hensyn paa den hele aandige Modenhed, Bevidsthed, Villieskraft o. s. v. nødvendigviis er mindre end det ældre Barns Selvstændighed, saa er den dog væsentlig af samme Art og Natur som denne. Thi den sjælelige Akt, hvormed det yngre Barn fastholder den lille, af Læreren gjennemgaaede Lektie i sin Hukommelse og lærer den udenad, eller hvormed han indprænter sig de opgivne Gloser og de foresatte Aarstal, eller hvormed han indpræger sig den af Læreren foreviste og forklarede Gjenstand eller Afbildning, eller dernæst under Overhøringen gjør Rede for det Lærte og gjengiver Fortællingen, Beskrivelsen, Forklaringen, saaledes som han har faaet den af Læreren eller af Bogen, som Noget, han har tilegnet sig og som sin egen, er ligesaavel, eller kan dog ligesaavel være af selvstændig Natur, som det ældre Barns senere og modnere Selvarbejde, og dersom det ikke er det, saa er det ikke Barnets, men Skolens Skyld. Og her viser sig nu den fulde Betydning af de Fordringer, som vi ovenfor have gjort til Underviisningen, at den skulde være klar, tydelig, bestemt o. s. v. og det ikke blot for saaledes at skaffe Lærestoffet en lettere og sikkrere Indgang hos Barnet, men ogsaa, fra det opdragende Formaals Standpunkt af, for at lære Barnet selv at stille de samme Fordringer til sit eget Arbejde, idet det netop er disse Egenskaber, der formaae at gjøre selv det mindste Arbejde til et selvstændigt Arbejde og til en virkelig Forøvelse for og Forberedelse til det større og mere anstrængende Arbejde. Men det vil her tillige blive tydeligt, at Læreren aldrig vil kunne stille disse Fordringer enten til sig selv eller til Barnet uden ved at følge en beregnet, jevn og langsom, meget langsom Overgang fra det mindre til det større Arbejde, fordi det kun er saaledes, at Læreren kan komme til at forstaae og blive istand til at sætte sig ind i det enkelte Barns ejendommelige Art og Væsen, og at afpasse sin Virksomhed som Mellemmand mellem Lektien og Barnet derefter. Og paa den anden Side er det atter kun under det rolige, stadige og langsomme Arbejde, at Barnet kan komme til at forstaae Læreren, faae det fulde Ind-

tryk af hans personlige Paavirkning, eller komme til at forstaae Arbejdets sande Natur, komme til en Fornemmelse af, at det at lære Noget, ligesom ethvert andet Arbejde, kun da er sandt, naar det gjøres som en personlig Gjerning, der paa eengang hengiver sig til sin Gjenstand og paa samme Tid drager sig tilbage derfra med en Følelse af en personlig Tilfredsstillelse og et personligt Udbytte, medens derimod den travle Utaalmodighed, der iilfærdig driver Barnet fra Lektie til Lektie baade forhindrer, at det kan komme til et sandt personligt og umiddelbart Forhold mellem Barnet og Læreren, og at Barnet kan komme til at føle sig selv som Personlighed ligeoverfor det foresatte Arbejde.

Vi opfatte det altsaa som en uafviselig Fordring til den opdragende Lærer, at han uafladelig skal stille sig som Mellemmand mellem Barnet og Lektien, uafladelig skal arbejde med Barnet, forberede og kontrollere dets Arbejde, skal gjennemgaae og overhøre, men vi forlange tillige, at Læreren med et rigtigt Skjøn for Barnets forskjellige Standpunkt, forskjellige Kræfter og forskjellige Modenhed skal forstaae hvergang at anvende disse Gjennemgaaeningens og Overhøringens bestandige Grundformer paa meget forskjellig Maade, og endelig, at han skal være sig bevidst, at det, som det overalt og under alle Forskjelligheder gjælder om, er at afværge den Overlæsselse og Overbebyrdelse, som er en nødvendig Følge af, at vi forlange et Arbejde, en Anstrængelse af Barnet, hvortil det ikke er tilstrækkelig forberedet, ikke har Kræfter og Modenhed nok, eller med andre Ord, at det som det gjælder om, er at gjøre Arbejdet og Anstrengelsen naturlig, fordi det kun er en saadan, som i Virkeligheden kan bære og begrunde den selvstændige Udvikling og den gradvise, sikkre Fremgang. Dersom Skolen overseer dette, og dersom den enten af Ængstelighed ved den langsomme Underviisningsgang, og fordi den frygter, at den paa den Maade ikke vil være istand til at bringe Barnet til det foreskrevne Maal af Kundskaber, og ikke indseer at Langsomheden fra Begyndelsen netop er det, som gjør det muligt senere at gaae raskere og hurtigere frem, eller endog af en uklar Forestilling om Forholdet mellem det uselvstændige og det selvstændige Arbejde lader sig foranledige til at gjøre et Spring i, et Brud paa den naturlige, jevne Trinfølge, saa vil den med al sin Iver og gode Villie i Virkeligheden blive alt Andet end opdragende. Vi have i den almindelige Skole med to meget forskjellige Arter af Hoveder at

gjøre, de theoretiske og de praktiske. Hine ere Skolens gode Hoveder, i alt Fald de gode Lærehoveder, der med større eller mindre Lethed kunne gaae ind paa Ordet og i det Mindste foreløbigen kunne blive staaende ved Ordet og lade sig nøje med Ordet; Skolens Yndlinge og Haab, dem, der synes at kunne forstaae Alt og Alle, dem, der ligesom ere skabte til Bogen, dem, der altid have Svaret paa rede Haand og ville gjøre gode Examiner, gjøre Skolen Ære. Det er aabenbart, at det er denne Klasse af Hoveder, som Skolen kan læsse Meget paa uden at synes at overlæsse dem, eller af hvem Skolen kan forlange et Spring, tilsyneladende uden at forvirre dem. Men naar vi vistnok ofte see, at de iblandt dem, som have et afgjort Kald til hvad vi pleje at kalde Studeringerne, og som i denne Henseende ere de bedst begavede, kunne gaae ind paa enhver af de Fordringer, som Skolen stiller til dem uden nogen iøjnefaldende Overanstrengelse, og ikke blot kunne lære Meget, men virkelig ogsaa kunne drage et Udbytte deraf for deres hele aandige Udvikling overhovedet, og naar Skolen, saalænge den fortrinsviis kun seer hen til disse, sine bedste Disciple og fra dem af tager Maalestokken for de Fordringer, som den overhovedet troer at kunne gjøre til sine Disciple, en Fristelse, der altid ligger meget nær, i Virkeligheden vil kunne troe at have det bedste Vidnesbyrd for sin didaktiske Kunst, saa maae vi ikke lukke Øjnene for det, som da i og for sig er tydeligt nok for alle dem, der ville see det, nemlig, hvor ganske anderledes Sagen stiller sig med Hensyn paa den allerstørste Deel selv af disse Disciple, de mindre Begavede og selv de jevnt Begavede, og hvilke Ulemper og Misligheder der her bringes ind over den Enkelte og over Skolelivet i det Hele. Vi ville her ikke dvæle ved de mangfoldige Tilfælde, hvori Disciplen for at spare sig selv en Anstrengelse, som han føler overstige sine Kræfter, til Trods for Skolens strænge Forbud dog tager sin Tilflugt til Andres, udenfor Skolen Staaendes Hjælp og lader sig Lektien foretygge af dem, eller tyer f. Ex. til trykte Oversættelser, hvorved da det maaskee ikke er det Værste, at den hele tilsigtede Selvstændighed i Arbejdet saaledes fuldkommen illuderes, men det endnu er langt værre, at det hele personlige Forhold mellem Skolen og Disciplen i moralsk Forstand bliver aldeles forstyrret, og fra et Tillids- og Lydigheds-Forhold bliver til et Forhold af Forstillelse og Underfundighed. Men naar vi altsaa nærmest blot kunne tale om de Tilfælde, hvori Disciplene med mere Troskyldighed og Selvfor-

nægtelse virkelig gaae ind paa Skolens Fordringer og gjøre sig Umage for at tilfredsstille dem, saa vil det efter det Foregaaende ikke være vanskeligt at forstaae Aarsagen til, at vi saa ofte see, at en stor Deel af dem, navnlig de tungere og langsommere Hoveder, i Løbet af Skoleaarene mere eller mindre tabe Lysten, Modet, Interessen, Livligheden, eller vel endogsaa efterhaanden samle sig en Modbydelighed for, og en Uvillie imod de saakaldte Studeringer og mod al boglig Syssel, der da ofte først kommer frem og bliver tydelig efter Forløbet af Skoletiden, medens paa den anden Side de hurtigere og flygtigere Hoveder paa en meget betænkelig Maade blive bestyrkede netop i det, som er deres Naturers svage Side, idet de ved Skolens paatrængende Opfordring til at overtage en Anstrængelse, hvortil de ikke ere tilstrækkeligt forberedede, vænnes til, ja faae en Færdighed i at skynde sig med Arbeidet, rive fra sig, snakke sig fra det, jadske det af, faae en Færdighed i at famle sig frem, at gjætte sig frem, og at kunne finde sig i at blive staaende ved og lade sig nøje med den uklare Forestilling, den halve Forstaaelse, det blotte Ord istedetfor Tingen og Tanken; hvorved det da i Sandhed kun er en ringe Trøst, og blot fra det rene Faglærerstandpunkt af kan være en Beroligelse, at Disciplen jo dog allerede Dagen efter gjennem Lærerens Overhøring og Efterhjælp kan faae det Rette at vide og faae sine Misforstaaelser berigtigede, eftersom det dog maa være i og for sig indlysende, at om endogsaa alle de Urigtigheder, som Barnet under sin saakaldte selvstændige Forberedelse har sat sig i Hovedet, maaskee — og maaskee ikke — derved kunne fjernes, vil dog selve det snart sløvende, snart forvirrende Indtryk, som Barnet har modtaget under et saadant Arbejde, aldrig derved kunne gjøres ugjort. Det er kun Livet selv, som ved sin mægtige opdragende Paavirkning, og ved de uafladelige Fordringer, som den stiller til Individuets Kræfter, efterhaanden vil kunne oprejse det, som Skolen ved et didaktisk Misgreb har gjort Sit til at nedbryde.

Vende vi os endeligt til de praktiske Hoveder, da viser Virkningen af Skolens Misforstaaelse sig paa en meget forskjellig, men ikke mindre skadelig Maade. Thi idet de praktiske Hoveder ikke besidde den forøvrigt jo vistnok tvetydige Gave at kunne blive staaende ved Ordet, Abstraktionen, Reglen, men istedet derfor forlange Tingen selv, forlange det konkrete Tilfælde, det faktiske Sammenhæng, og idet de med den Utaalmodighed, som er deres Natur egen, ikke kunne lade sig nøje med,

om endogsaa kun foreløbigen, at henvises til den uklare Forestilling og den halve Forstaaelse, saa vil det snart komme dertil, at de med den praktiske Naturs ejendommelige Energie sætte sig til Modværge mod Skolens Fordringer og unddrage sig dem enten ved en passiv Modstand, idet de blive ligegyldige, efterladende, dovne; eller, hvis de ere af en ivrigere Natur, indtræder snart et formeligt Brud med Skolen, idet de forlade den og tye hen til en mere specielt forberedende Underviisning, der lover at føre dem mere direkte og ligesom ad en Gjenvej til det Specialfag, hvortil de troe at have meest Anlæg, eller de gaae i al Fald fra den lærde Skole, Skolen med det fuldstændigere Læreapparat, Skolen med Latinen og Græsken, over til Realskolen, der med sine færre Læregjenstande og lavere Fordringer synes at love dem et friere og mindre trælsomt Skoleliv. Men saaledes har Skolen for sin Deel væsentligen bidraget til at udelukke Barnet fra den fuldstændigere og alsidigere Dannelse, hvortil Adgangen var aabnet for det, og den har desuden ligeoverfor den almindelige Mening understøttet den falske Anskuelse, der skiller den almindelige Skole i to, principielt forskjellige Arter af Skole, de Studerendes og de Ikke-Studerendes Skole, den lærde Skole og Real-Skolen, medens dog den sande, opdragende Skole altid i Væsen kun er een, hvor forskjellig end dens Læremidler ere og medens det fra dens Standpunkt af maa være fuldkommen indlysende, at Underviisningen i Latin og Græsk ikke blot er bestemt for dem, der skulle studere, eller som ere kaldede til Bogen, og kunne gjøre en god Examen deri, men overhovedet, i og for sig og uden alt Hensyn til det fremtidige Brug eller Ikke-Brug deraf, har en stor og dannende Betydning for alle dem, der med større eller mindre Fremgang have det Held at kunne deeltage deri. Dog den videre Forfølgelse af denne Betragtning vilde føre os for langt ud over de naturlige Grændser for disse didaktiske Bemærkninger og jeg skal derfor afholde mig derfra, og det saameget mere, som jeg allerede andensteds har søgt udførligere at imødegaae de i denne Henseende kun altfor almindeligt herskende Misforstaaelser.

Ligesom nu Skoleunderviisningen, saaledes som vi i hele det Foregaaende have søgt at eftervise det, forudsætter baade særegne naturlige Anlæg hos Læreren og tillige en kunstnerisk Udvikling af disse, fordrer baade Natur og Kunst, baade Drift og Bevidsthed, saaledes er dette paa samme Maade Tilfældet med Skoledisciplinen, Skoletugten. Men her maae vi strax skjelne

mellem tvende Arter af Tugt, eller rettere mellem tvende forskjellige Hensyn, hvori vi bruge Ordet Tugt. Thi naar vi forlange af Skolen, at den skal tugte, optugte Barnet, eller meddele det Tugtens Aand og gjøre det sædeligt, det vil sige, sætte det istand til at ville og at kunne optugte sig selv, saa er det ikke ved sine Formaninger og Opmuntringer, sine Advarsler og Irettesættelser, sine Trudsler og Straffe og hvad vi ellers indbefatte under Navnet Tugt — Skoletugt i indskrænket Forstand — og betragte som dens Hjælpemidler, at Skolen virkelig er istand til at gjøre Barnet sædeligt. Dette kan den i Sandhed kun ved selve sin Underviisning, ved selve sine Lærefag, eller ved at forstaae at lade den Tugtens Aand og den Opfordring til Selvtugtelse, som indeholdes i disse, træde tydeligt frem for Barnets Bevidsthed og gjøre sig gjældende hos det. Med andre Ord, Skolen bliver først da en Sædelighedens Lærer, naar den erkjender sig selv som en Eenhed, i hvilken Kundskabens Sag og Sædelighedens Sag ikke ere at adskille fra hinanden, og naar den forstaaer, at det netop er de samme Læremidler, hvormed den paa den ene Side optugter Barnets Tænkning og Erkjendelsesevne ved at føre det ind i Tankens og Livets almindelige Love og hvormed den paa den anden Side optugter Barnets Følelse og Villie ved at lede det til en Fornemmelse af og en Tro paa den sædelige Verdensorden, hvorunder ogsaa det selv er indbefattet. Men naar vi saaledes i Almindelighed med Rette kunne sige, at Skolen bliver desto mere sædeligt dannende, jo bedre dens Underviisning er, eller jo mere den forstaaer ved sin egen Kraft at kalde Barnet til Opmærksomhed og Flid, saa ere dog i Virkeligheden de Tilfælde, i hvilke Læreren ligeoverfor den barnlige Naturs Letsindighed og Flygtighed eller dens Sløvhed og Trods o. s. v. bliver nødsaget til ligesom at forstærke sig ved hine Tugtens ydre Hjælpemidler, saa mangfoldige eller rettere sagt saa almindelige, og høre under alle Omstændigheder saa ganske til Mulighederne, at der for Enhver, der bestemmer sig til at være Lærer, ikke blot er fuld Anledning, men ogsaa en fuldstændig Forpligtelse til ogsaa i denne Henseende at prøve sig selv, hvorvidt han besidder de naturlige Gaver til at omgaaes med disse Tugtens Hjælpemidler paa den rette Maade, og til at overveje og gjøre sig Rede for, i hvilket Forhold ethvert af dem staaer til det almindelige didaktiske Formaal, som de skulle tjene og befordre. Og denne Selvprøvelse er saa meget desto mere nødvendig, som det, der her for-

dres, ikke er en enkelt Naturens Gave, saaledes som naar vi ovenfor forlangte en naturlig Meddelelsesgave og en Sands for den barnlige Naturs Ejendommeligheder; men det, som her fordres af Naturen, er intet Mindre end en heel ejendommelig Personlighed, en særegen Blanding af naturlige Gaver og Charakteerbestemmelser, en Forbindelse af Ro og Livlighed, af Alvor og Mildhed, af Taalmodighed og Iver, af Strænghed og Overbærenhed. Og naar disse Fordringer maaskee kunne synes for mange og store, saa maae vi ikke skjule for os selv, at det dog jo i Virkeligheden kun ere de saaledes udrustede Personligheder, der kunne træde op med den overlegne og sikkre Holdning, som ved paa eengang at vinde og imponere Barnet ene er istand til at give Læreren det naturlige og udisputable Herredømme over det, eller, med andre Ord og reent praktisk udtrykt, at det kun er dem, der ere i Stand til at styre den Enkelte og at holde sammen paa Klassen mere med Munden end med Haanden, mere med Øjet end med Munden. Hvorfor er Læreren saa ofte sær, gnaven, vranten? hvorfor saa ofte heftig, opbrusende, lidenskabelig i Ord og Gjerning, haard o. s. v.? Dersom Læreren havde gjort sig selv fuldstændig Rede for hvad det vil sige, at Skolen er ethisk Skole, og at han selv som Lærer har den Opgave at lede Barnets sjælelige Udvikling i ethisk Retning, saa vilde han intet Øjeblik tøve med at bearbejde sin egen Natur og at rense sin Personlighed for de uethiske Momenter, der maaskee endnu klæbe ved den, og som ikke kunne Andet end nedbryde hans egen Virksomhed og forvirre Barnets Udviklingsgang. Thi Barnet er, saalænge det er ufordærvet, altid en moralsk Rigorist, let til at saares og til at tage Forargelse, og ligesaa utrættelig i at gjøre sine Bemærkninger, som ubøjelig i at uddrage sine Consekventser deraf. Og om end disse ofte ere eensidige og ubillige, eller om Barnet end maaskee meget godt veed at tie med dem og at holde dem hos sig selv, saa bliver Forholdet mellem det og Læreren ikke derfor mere sandt eller mere opdragende. Men naar det endeligen ofte hedder, at Skoletugten i vore Dage har større Vanskeligheder at overvinde, end nogensinde før, eller at vor Tids stedse tiltagende Flygtighed og Letsindighed, dens Mangel paa Alvor og højere Interesser, dens ustyrlige Higen efter Ubundethed og personlig Uafhængighed, dens Mangel paa Pietet og paa Agtelse for den aandige Overlegenhed og Auktoritet paa mange Maader allerede hos Barnet har svækket den naturlige Sands for Følgagtighed,

Lydighed, Underordning i den Grad, at selv den blotte Tanke om et virkeligt disciplinært Forhold mellem Læreren og Barnet, eller om en Skoletugt i sand Forstand maa synes en Umulighed, saa skulle vi ikke gaae ind paa det Meget, som her kunde siges for og imod, og hverken indlade os paa at bejae eller benægte disse Paastande i deres hele Almindelighed. Kun saameget ville vi bemærke, at hvis hine Anklager virkelig vare sande, og hvis det var saa, at Lærerens Stilling i denne Henseende var vanskeligere og misligere nu end før, saa vilde der netop heri ligge den største Opfordring for Læreren til at styrke og rense sin egen Personlighed, og det saa meget desto mere, som han ikke kan oversee, hvor stor en Betydning Skolens Virksomhed ogsaa i denne Henseende har for Livet overhovedet, idet det er en væsentlig Deel af den Mission, den har for Livet, at den ogsaa skal være en Planteskole for den Lydighedens Aand og den Agtelse for Auktoriteten, uden hvilken Samfundslivet vilde falde fra hinanden og opløses i blotte Enkeltheder.

Blandinger.

Smaating.

Af *F. W. Wiehe.*

I den hos os almindeligst brugte Skoleudgave af Xenophons Anabasis (Bergs og Fibigers) har jeg aldrig fundet mig tilfredsstillet ved den efter Krüger optagne Forklaring af nedenanførte Steder; og uagtet jeg seer, at den Fortolkning, jeg ønskede at gjøre gjældende, ikke egentlig er ny, ligesom maaskee ogsaa mangen anden Lærer under sin egen Undervisning er falden paa den samme Forklaring, saa troer jeg dog, at det kan have sin Berettigelse at fremdrage hvad godt der muligvis kan være blevet overseet eller glemt til en rigtigere Forstaaelse af et i vore Skoler saa almindelig læst Skrift.

Xenophons Anabasis I, 3, 16.

Sammenhængen er følgende. Da de græske Lejetropper i Kilikien begyndte at formode, at Kyros vilde føre dem imod Perserkongen, erklærede de sig uvillige til at følge ham længere. Deres Anfører Klearch, som mærkede, at det ikke lod sig gjøre at tvinge dem, forsøgte nu ved List at omstemme dem. Han lod i den Hensigt efter en hemmelig Aftale nogle optræde

i Soldaternes Forsamling med urimelige Forslag, for at det ved Gjendrivelsen af disse kunde vise sig, hvor mislig deres Stilling vilde blive ved nu at skille sig fra Kyros. Saaledes foreslog en, at man strax skulde vende tilbage til Grækenland og til den Ende forlange Fartøjer af Kyros til at sejle hjem paa; vilde han ikke give dem disse, saa skulde de forlange en Vejviser af ham, som kunde føre dem sikkert igjennem Landet; hvis han heller ikke vilde indlade sig derpaa, saa skulde de skynde sig at besætte Bjerghøjderne, førend Kyros eller Kilikerne hindrede dem Overgangen. Efter en kort Bemærkning af Klearch om, at han ikke kan paatage sig Anførselen ved dette Foretagende, fortsættes nu saaledes: *Μετὰ τοῦτον ἄλλος ἀνέστη, ἐπιδεικνὺς μὲν τὴν εὐήθειαν τοῦ τὰ πλοῖα αἰτεῖν κελεύοντος, ὥσπερ πάλιν τὸν στόλον Κύρου μὴ ποιουμένου, ἐπιδεικνὺς δὲ ὡς εὔηθες εἴη ἡγεμόνα αἰτεῖν παρὰ τούτου, ᾧ λυμαινόμεθα τὴν πρᾶξιν. Εἰ δὲ τι καὶ τῷ ἡγεμόνι πιστεύσομεν ᾧ ἂν Κῦρος δῷ, τί κωλύει καὶ τὰ ἄκρα ἡμῖν κελεύειν Κῦρον προκαταλαμβάνειν;* I de første udhævede Ord har man taget *πάλιν τὸν στόλον ποιεῖσθαι* i Betydning af at drage tilbage igjen, og da *μή* saa forstyrrer Meningen, har man foreslaaet dette udslettet. Jeg troer ikke det gaaer an at lade *πάλιν τὸν στόλον ποιεῖσθαι* simpelthen betyde det samme som *ἀπέρχεσθαι*, da jo *στόλος* betyder »Udrustning«, »Tog«, »Krigsforetagende«, men ved at vende tilbage kunde Kyros ikke siges at foretage sig noget *στόλος*, da han jo tvertimod derved opgav det. Den rigtige Mening synes mig at fremkomme ved at beholde *μή* og tage *πάλιν* som Tidsadverbium: »som om nu atter Kyros ikke havde noget Felttog for.« Det gjorte Forslag var gaaet ud fra den Forudsætning, at Kyros vilde fortsætte sit Tog mod Kongen (ellers behøvede jo Grækerne ikke at skille sig fra ham); men skulde man nu forlange hans Fartøjer til at sejle hjem paa, saa maatte man atter antage, at han ikke vilde fortsætte Toget. — I det følgende har man oversat saaledes: »Men hvis vi ogsaa ville tro den Vejviser, som Kyros giver os, hvad hindrer det ham (ligesom han kan lægge os andre Hindringer ivejen, saaledes) ogsaa i Forvejen at lade Bjerghøjderne besætte for os (til vor Skade). Men dette indeholder en Modsigelse; thi naar de vilde tro Kyros' Vejviser, saa kunde de ikke antage, at han vilde lægge dem Hindringer ivejen paa anden Maade, og omvendt: antages Muligheden af det sidste, saa kunde de heller ikke tro hans Vejviser. Der siges altsaa egentlig: »Dersom vi ville tro Kyros, — saa kunne vi dog ikke tro ham.« Hertil kommer, at den anvendte Forklaring af *καὶ* foran *τὰ ἄκρα* i denne Sammenhæng bliver højst tvungen og unaturlig. Al Vanskelighed synes mig at hæves ved en forandret Konstruction. Tager man nemlig *Κῦρον* som Objekt for *κελεύειν* og *ἡμῖν* som dativus commodi (ikke incommodi), saa bliver Meningen denne: »Men skulle vi virkelig tro den Vejviser, Kyros giver os, hvorfor da ikke ogsaa opfordre ham til at besætte Bjerghøjderne for os?« Ville vi overhovedet, siger han, begaa den Urimelighed at sætte Lid til Kyros i samme Øjeblik som vi fordærve alt for ham, saa kunne vi ligesaa godt (*τί κωλύει*) drive Urimeligheden til sin Konseqvents og anmode Kyros om at være saa god ogsaa at sikkre os Overgangen over Bjerghøjderne (mod Kilikerne nemlig).

Xenoph. Anab. I, 9, 13.

Xenophon skildrer her Kyros' Bestræbelser for at sikkre Retstilstanden i sin Provinds og anfører som Exempel, at man ofte langsmed Landevejene

kunde se lemlæstede Forbrydere fremstillede til Skræk og Advarsel, hvorpaa tilføjes: *ὥστ᾽ ἐν τῇ Κύρου ἀρχῇ ἐγένετο καὶ Ἕλληνι καὶ βαρβάρῳ μηδὲν ἀδικοῦντι ἀδεῶς πορεύεσθαι ὅποι τις ἤθελεν, ἔχοντι ὅ τι προχωροίη.* De sidste Ord har man oversat: »si haberet, cur iter faceret, naar han havde en antagelig Grund til at rejse, ikke var mistænkelig.« Men jeg tvivler paa, at *προχωρεῖν* nogensinde er = *πορεύεσθαι*, iter facere; det betyder jo ellers »rykke frem«, »gjøre Fremskridt« eller upersonligt: »det gaaer an«, »lader sig gjøre«, »er belejligt«. Desuden, hvis disse Ord skulle indeholde en Betingelse for at rejse trygt i Landet, saa synes de at staa temmelig overflødigt efter det foregaaende *μηδὲν ἀδικοῦντι*, hvortil de i al Fald burde være knyttede ved et *καί*. Tager man derimod *προχωροίη* upersonligt, saa fremkommer den Mening, at enhver, som ingen Uret gjorde, kunde rejse trygt, hvorhen han vilde, og have med sig hvad der var ham belejligt, hvad ham lystede, uden at frygte for at blive udplyndret af Røvere. Paa denne Maade bruger netop Xenophon selv *προχωρεῖ* paa andre Steder, f. Ex i Cyrop. III, 2, 29: *ὁπόσα σοι προχωρεῖ*, saameget du kan, og I, 2, 4: *ἡνίκ᾽ ἂν ἑκάστῳ προχωρῇ*, naar det er enhver belejligt. Krüger anfører selv denne Fortolkning, men forkaster den uden at give nogen Grund.

En Anmærkning til et Sted hos den ældre Plinius.

Af ***Fr. Schiern.***

I Naturalis historiæ lib. II, c. 1 gjør Plinius, hvor han taler om Kysterne af Bosporus Thracius, denne Bemærkning: »*Alitum quippe cantus canumque latratus invicem audiuntur, vocis etiam humanæ commercia, inter duos orbes manente colloquio, nisi quum id ipsum auferunt venti.*«

Man har fundet denne Angivelse aabenbar urigtig, man har spottet over den Overdrivelse, hvori Plinius her skulde gjøre sig skyldig. »*Il y a là, sans doute*« saaledes indvender til Exempel en lærd Franskmand, »*un peu d'exagération, ou il faut croire que les hommes et les oiseaux avaient, dans l'antiquité, la voix beaucoup plus forte qu'ils ne l'ont aujourd'hui.*

Under et Ophold i et græsk Hotel i Pera i September 1857 traf jeg sammen med nogle unge franske Adelsmænd, der misfornøiede med Tingenes Gang i deres Fædreland, havde tilbragt nogle Aar med antiquariske Undersøgelser paa en Reise i Orienten, og som nu vare komne fra Kairo, Sinai og Arabien til Konstantinopel, for derfra at vende tilbage til Hjemmet. Opmærksomgjorte paa Stedet hos Plinius grebe de gjerne Leiligheden til at prøve Muligheden af denne Oldtidens Angivelse om Bosporus, som Byron ved at svømme over Hellesponten fra Sestos til Abydos havde prøvet Muligheden af Sagnet om Hero og Leander. Forsøget anstilledes, idet man i en stille Nat deelte sig i tvende Partier paa begge Sider af Strædet, og det blev da fundet

at være rigtigt, at Raabet fra Europa kan høres i Asien, Raabet fra Asien i Europa.

Da man paa et andet Sted hos Plinius træffer disse Ord: »*Thracius Bosporus latitudine D passuum, qua Darius, pater Xerxis, copias ponte transvexit*« (Hist. nat. l. VI, c. 24), tilføier jeg, at de Punkter, der tillode at sande Rigtigheden af den førstanførte Angivelse af Plinius, dog laae lidet nærmere ved Pontus Euxinus end de tvende Punkter, der nu i Almindelighed betragtes som Endepunkterne for den af Mandrokles, den samiske Bygmester, for Darius anlagte Bro. Denne tænker man sig nemlig nu gjerne paa det Sted, hvor Strædet ved Konstantinopel gjælder for at være snevrest, og hvor derfor ogsaa Gallierne, Gotherne, Saracenerne og Korsfarerne senere antages at have iværksat deres Overgange, det vil sige mellem Fortet Anatoli Hissar, som Mohammed I. allerede under Keiser Manuel Palæologus's Regjering anlagde paa den asiatiske Side af Strædet, og Fortet Rumili Hissar, ved hvis Opførelse paa den europæiske Side i Aaret 1451 Muhamed II. indledte Konstantinopels Indtagelse. Mellem Foden af disse Forbjerge er iøvrigt Strømmen fra det sorte Hav ogsaa saa stærk, at Broen neppe her kunde have staaet i lige Linie, og denne hensættes ligeledes noget nordligere af selve Herodot (IV, 87), idet han bemærker: »Stedet i Bosporus«, »hvor Kong Darius lod Broen anlægge, er efter min Regning midt imellem Byzants og Helligdommen ved Mundingen.«

Fra Dr. Grimur Thomsen har Redaktionen modtaget efterfølgende Artikel, og den har troet at handle i Læsernes Interesse ved strax i dette Hefte at lade den blive ledsaget af de nærmere Oplysninger, hvormed Forfatteren til »Bemærkninger o. s. v.« har troet at burde hævde sin Opfattelse som den rette.

I.

I Anledning af Herr E. Holms Bemærkninger i „Tidskrift for Philol. og Pædagogik" förste Hefte „om Trajans Regjeringsprinciper".

Af *Grimur Thomsen.*

Skjøndt ikke Philolog, vovede jeg i Steenstrups Danske Maanedskrift (Juni Heftet 1859) at indrykke en Afhandling om Trajans Tid, idet jeg, støttende mig paa Kilderne, søgte at paavise det med den nævnte Cæsar i den romerske Keisertid indtraadte frisindede Vendepunkt. I Tidskrift for Philologi og Pædagogik 1ste H. har Herr E. Holm af min Afhandling taget Anledning til at give en Fremstilling af den samme historiske Periode, der i Principer, saavelsom i Enkeltheder, ganske afviger fra min Opfattelse.

Naar Herr E. Holm forudskikker en forbigaaende Anerkjendelse af det »Gode« i min Afhandling, saa tør jeg kun betragte det, som et Trøstens Ord til den, man tugter, eller en »rhetorisk Overdrivelse«, som Forf. har lært af Plinius. I Modsætning til min falske Lærdom om Trajans Frisindethed og Agtelse for Republikens gamle Former, fremstiller Herr H. Trajan som en absolut Hersker i god Betydning, der hyldede »bestemt monarchiske Principer« (T. f. Ph. o. P. S. 76). Jeg tillader mig at tvivle om Trajan selv havde forstaaet den Tale om monarchiske Principer. Imidlertid indrømmer Herr H. (l. c. S. 71): »— Gauske vist var Trajans Opstræden dels i Al»mindelighed jævn og folkelig, dels overholdt han i adskillige Ret»ninger de republikanske Former stærkere, end de tidligere »Keisere havde gjort[1], men«, føjer Herr H. til, »man maa vogte sig for »at tillægge dette for stor Betydning.« Senere bemærker Forf. om Trajan: »Han vilde og kunde ikke undvære Folkets Kjærlighed; Tillid skulde først og »fremmest vende tilbage, og saa fast hang bestandig Romerne ved de »gamle Former, at Agtelsen for disse endnu var et godt Middel »for Keiseren til at gjøre sig populair«,[2]) men føjer derpaa kort efter til, at »de republikanske Former havde ikke den mindste Smule mere Virke»lighed under ham, end de tidligere havde havt.« — Enten ligger heri en Kamp mellem Herr H.'s bedre Erkjendelse og en forudfattet Mening, eller (jeg overlader ham selv Valget) han har intet klart Begreb om politiske Formers Betydning for en Statsforfatning. En »absolut« Hersker kan umulig overholde »republikanske Former«, endsige kalde dem tillive, naar de engang ere blevne tilsidesatte, uden Fare for de »monarchiske Principer«. Allerede om Vespasian hedder det i Taciti *Dialog. de Orator.* »at han tilveiebragte den offentlige Orden og Frihed *(tranquillitatem et libertatem)*,« og hvad var Nervas og Trajans Tid, uden en Fortsættelse af Vespasians og Titus's Regjering, efter den under Domitian skete Afbrydelse? Men selv om det havde været Trajans Hensigt paa Ruinerne af en hensygnet Republik at indføre den Absolutisme, hvormed Herr H. mener at »et Rige, som det romerske kun kunde holdes sammen« (l. c. S. 73), da maatte han have baaret sig anderledes ad, end han gjorde; han maatte da have gjort en Ende paa de gamle Statsmyndigheder, der, om de end mere bestode af Navn end af Gavn, dog ved deres blotte Existens paa mange Maader begrændsede Cæsarmagten. Augustus var nødt til at respectere dem, for umærkelig at tilsnige sig Magten; thi den republikanske Bevidsthed havde nylig, ved Julius Cæsars Drab, tydelig nok godtgjort sin Styrke; men ligeoverfor et saa demoraliseret Folk, som Romerne vare ved Slutningen af Domitians Regjering, vilde det, rigtignok paa Statens Bekostning, ikke have været vanskeligt for en dygtig Regent at afskaffe selv den sidste Rest af de republikanske Institutioner. Men naar en saa god og klog Hersker, som Trajan, tværtimod overholdt disse Former »stærkere, end tidligere Keisere«, saa kan det ene have været, fordi han, som praktisk Mand, i Modsætning til Herr H., kun saae Midlet til Romerfolkets Vækkelse og Statens Gjenfødelse i en forøget Frihed, og ikke i hvad vi vilde kalde et Statscoup, eller i nogen Befæstelse af »monarchiske Principer«, et Begreb, som Cæsartiden, i Forbigaaende sagt, ikke kjendte, førend henved 200 Aar senere,

[1]) udh. af mig.
[2]) udh. af mig.

under Diocletian.[1]) Hertil kommer, at Trajans Jævnhed, hans Stræben efter i enhver Henseende at opføre sig som Borger imellem Borgere er et ubedrageligt Tegn paa, at han endnu ikke hældede til den senere romerske Tids orientalske (persiske) Absolutisme. Tiber holdt sig fjærn i Frygtens Majestæt; Domitian gjorde sig usynlig; men Trajan søgte at udslette ethvert ydre Spor af Cæsarværdigheden. Naar Herr H. i det Hele endnu synes at antage, at store Riger kun kunne styres ved Absolutisme, saa nærer jeg det Haab at et fortsat Studium af Roms egen og Englands Historie med Tiden vil overbevise ham om det Modsatte. — Herr H. indrømmer selv, at Romerne bestandig hang ved de gamle Former, og han vil da formodentlig ogsaa indrømme, at dette fornemmelig gjaldt om de bedste Romere, selv i Cæsartiden. Lad os exempelviis tage Tacitus, hvem den britiske Statsmand Fox kaldte *the last republican of Imperial Rome.* Troer nu Herr H. at Tacitus, igjennem hvis Skrifter der gaaer et dybt Suk over Republikens Tilbagegang, en vedholdende Klage over den tabte Frihed, troer Herr H. virkelig, at Tacitus i Vita Agricolæ vilde have lovpriist Nervas og Trajans Tid, som han har gjort, hvis denne Tid havde været en Befæstelse af »monarchiske Principer«? Vilde han da have talt om *hanc beatissimi seculi lucem?* Vilde han, efter med bittert Alvor at have skildret den under tidligere Cæsarer herskende Ufrihed, have udbrudt: »— *Nunc demum redit animus, et quamquam, primo statim beatissimi seculi ortu, Nerva Cæsar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem imperii Nerva Trajanus, nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur adsumpserit: natura tamen infirmitatis humanæ tardiora sunt remedia quam mala«* —? Forfattere, hvis Udtalelser have Vægt, saasom Gibbon, have heraf draget den Slutning, at Nervas og Trajans Tid ikke var noget kunstigt »politisk Experiment«, men en naturlig Reaction i frisindet Aand og, overeensstemmende med de romerske Institutioners Natur, i republikansk Retning, imod tidligere Keiseres lovløse Despoti. Herr H. burde ogsaa mindes, at naar Nervas og Trajans Bestræbelser vitterlig gik ud paa at overholde de bestaaende Love, saa kunde dette kun føre i republikansk Retning, eftersom de republikanske Institutioner aldrig vare blevne ophævede ved Lov. Derimod har det aldrig kunnet være min Mening, at Trajan fuldstændig skulde have ført den gamle republikanske Tid tilbage, jeg har kun yttret, at »Trajan, ikke som August, for at skjule den nye, men for at forædle den allerede gamle Enevoldsmagt, hævdede Republikens gamle Institutioner og Embeder i deres oprindelige Skikkelse,« samt i det Hele opfattet Trajans Tid som den romerske Storheds »anden og sidste Høst« der jo nødvendigviis staaer tilbage for den første. Den gamle Tid kunde naturligviis ikke føres tilbage, thi den gamle republikanske Dyd og Energi var ikke tilstede i Folket, men ligesaa anerkjendt er det af alle mig bekjendte Forfattere, indtil Herr Holm, at Nerva, Trajan og tildels Antoninerne arbeidede hen til Romerfolkets moralske og politiske Gjenfødelse ved Iagttagelsen af de bestaaende Love og Vedtægter. Om »monarchiske Principer« endelig kunde der ikke være Tale, thi disse forudsætte en Legitimitet i Enevoldsmagten, som ikke var forenelig med Roms bestaaende Love. Cæsarmagten var en vedvarende faktisk Usurpation, som Nerva og Trajan rehabili-

[1]) Smlgn. Gibbon, Decline & Fall of the Roman Empire, II, c. 33; Lactantius, de morte Persecutorum.

terede ved Agtelsen for Republikens Love. Allerede om Nerva hedder det i Xiphilins Fragment af Dio, at han »Intet af Vigtighed foretog sig uden at raadføre sig med Senatets Ypperste«, og i samme Aand regerede Trajan, der endog, ifølge *Hist. Aug. Adr.* IV, ikke udnævnte sin Efterfølger, fordi Retten dertil tilkom Senatet[1]), hvorfor Adrians Valg ogsaa skyldtes Trajans Enke Plotina. Det er derfor utvivlsomt, at Senatet, under disse Keisere, kunde have erholdt Magtens bedste Part tilbage, hvis det ikke havde været blevet demoraliseret ved den lange Lovløshed, og følgelig savnet Betingelserne til Magtens rette Brug. Herr H. vil undskylde mig, naar jeg her anfører en Ytring af Gibbon, en Forfatter, som Herr H. vistnok baade kjender og respecterer:

»*The forms of the civil administration were carefully preserved by* »*Nerva, Trajan, Hadrian, and the Antonines, who delighted in the image of* »*liberty, and were pleased with considering themselves as the accountable* »*ministers of the laws. Such princes deserved the honour of restoring the* »*republic, had the Romans of their days been capable of enjoying a rational* »*freedom.*« — Decline and Fall of the Roman Empire, I, p. 127.

Og længe efter Trajans Tid, under Keiser Tacitus, seer man ikke blot at Consulen sammenkalder Senatet, for at foretage Valg paa en Cæsar, men at denne endog erkjender at være Senatets Tjener, som modtager Magten *ex auctoritate senatus*, der dengang endog var saa stor, at Intet Hensyn toges til et uregelmæssigt Ønske fra Keiserens Side, om at see sin Broder udnævnt til Consul. (Hist. Aug. Flav. Vop. in Tacito c. IV). Herom bemærker ogsaa Gibbon, at Tacitus bestræbte sig for, »to restore at least the image of the ancient republic, as it had been preserved by the policy of Augustus and the virtues of Trajan and the Antonines «

Dette er nu kun en nyere Autoritet, men ved Siden deraf har Herr H. allerede indrømmet, at jeg kan paaberaabe mig et antikt Vidnesbyrd for mine Anskuelser om Trajan, men erklærer samtidig, at paa denne Autoritet, Plinius den Yngres Panegyrik, »lader sig Intet bygge,« at de »staae saa løst og ubestemt,« og »kunne kun opfattes som en rhetorisk Overdrivelse,« samt endelig, at »vi (Herr H.) vide aldeles Intet, der kunde tale for, at Trajan havde forøget Prætorernes Myndighed i nogensomhelst væsentlig Henseende.« Ja, naar de sparsomme Kilder, vi besidde, ikke staae til Troende, og naar Bedømmelsen af en fjern Tid skal være prisgiven til en moderne Granskers større eller mindre Aandsklarhed, større eller mindre Paalidelighed, saa bliver det idetmindste aldeles nødvendigt, at vedkommende Granskere give uomstødelige Beviser paa begge disse Egenskaber. — Herr H. skriver S. 71 med udhævet Tryk: »— de (Censorerne) existerede slet ikke (paa Trajans Tid)! Allerede under August var det sidste Gang, at 2 Privatmænd vare Censorer (Dio Cass. LIV, 2).« Hvorledes forholder det sig nu hermed? I selve Plinii Breve finde vi, at Censorerne paa Trajans Tid endnu bestandig existerede i Provindserne, thi hvor kunde Plinius ellers (Epist. X, 83) sige: »da jeg af de designerede Censorer blev spurgt om min Mening, o. s. v. *(ego a destinatis censoribus quid sentirem interrogatus)*;« og med Hensyn til Rom maa bemærkes, at om Censuren end, ifølge Dio, fra Augusts Tid af, ikke mere blev overdragen til »tvende Privatmænd (*ἰδιῶται*) paa eengang (*ἅμα*) — hvilket

---

[1]) — *auctoritate patrum, consensu militum.* — Tacit. ann. XIII, 4.

lille Ord Herr H. i sit Citat udelader — saa følger deraf dog ikke, at den regerende Cæsar altid var den ene, eftersom *ἰδιώτης* eller *privatus* var i Rom Enhver, der ikke beklædte en af Statens høieste Poster. Sagen er, at Censuren, efter Augusts Tid, i Reglen blev cumuleret med andre Embeder. Vel finde vi i Sueton. Titus, VI, at Titus var Censor sammen med sin Fader, og det er ikke usandsynligt, at Cæsar selv ofte var den ene Censor, fordi han derved erhvervede en lovmæssig og formrigtig Indflydelse paa Senatets Sammensætning, samt paa andre Tribunmagten, som saadan, fremmede Administrationsgrene; men netop for Trajans Vedkommende er den mærkelige Kjendsgjerning tilstede, at han, i Lighed med August, vægrede sig ved at modtage Censorposten, da denne blev ham tilbudt (Plin. Paneg. XLV), og Alting taler saaledes for, at Censuren paany blev dels Privatmænd, dels andre Embedsmænd overdragen. Jeg veed meget vel, at Herr Holms Yttring ikke savner Autoritet, idet man endog har støttet sig paa Plinius den Ældres *Hist. Nat.* og Censorinus *de Die natali*; men naar man veed, at Keiser Decius, Noget over eet Hundred Aar efter Trajan, endnu lagde en sær Vægt paa Censorpostens i Tidernes Løb aftagne Vigtighed, naar man endnu seer den omtale under Diocletian (*Hist. Aug. Flav. Vop. Carinus*, XX), samt navnlig, naar man erindrer, at de paa Trajans Tid existerede i Provindserne, saa kan det forlanges netop af Philologen, der er særlig kaldet til at anvende Kritik, at han ikke, ensidig støttende sig paa et enkelt Citat, stryger en saa vigtig republikansk Institution, som Censuren. Hvad der navnlig foranledigede mig til at opregne Censorerne blandt de af Trajan i deres gamle Rettigheder indsatte Embedsmænd, var den Omstændighed, at han selv havde undslaaet sig for at beklæde det omhandlede Embede, og i sin Person cumulere det med andre Værdigheder.

Herr H. modsiger dernæst min Yttring om, at Trajan »indsatte Senatorerne i deres gamle Rettigheder,« og reducerer Keiserens Frisindethed i denne Henseende til »Opmærksomhed« og »Venlighed«. Herr H. erkjender altsaa ikke, at den af Plinius fremhævede »Ærefrygt for Senatet *(senatus reverentia)*« er mere end »Opmærksomhed« og at Trajans udtrykkelige Erklæring til Ansøgere om Embeder »*ita a principe sperarent honores, si a senatu petissent*« (Paneg. LXIX) er Noget mere end blot »Venlighed«. Herr H. lægger altsaa heller ingen Vægt paa den af Eutropius fremhævede Kjendsgjerning »at i Trajans hele Regeringstid blev kun een Senator dømt, *atque is tamen per senatum, ignorante Trajano* (Brev. Hist. Rom. IV). Det var da ikke noget Afkald paa den af tidligere Cæsarer anmassede Magt, at Retten under Trajan havde sin Gænge, endog ham selv uafvidende? — Naar Herr H. i det Hele viser Ringeagt for Plinii Panegyrik, som Autoritet, fordi den er en Lovtale over Trajan, saa burde han komme i Hu, at netop fordi det nævnte Skrift er en Lovtale, vel at mærke holdt af en frisindet og oplyst Mand, Taciti Ven, over en anden frisindet og oplyst Mand, Trajan, og i dennes Nærværelse, og netop fordi Panegyriken lovpriser Trajans, af andre gamle Forfattere noksom fremhævede Agtelse for den romerske Republiks nedarvede Institutioner, — netop derfor har det en uafviselig Betydning, som Beviis for, at det var den Roes, Trajan baade fortrinsvis fortjente og fortrinsvis skattede; eller hvor kunde en Mand, som Plinius, have været saa smagløs, eller antage Trajan for saa indskrænket, at han kunde byde sin keiserlige Ven en vitterlig usand og overdreven Roes, der nødvendig maatte have fornærmet den Lovpriste.

Dette siger simpel Menneskeforstand os, selv om vi ikke vidste, at Plinii Panegyrik af dennes Samtid og Eftertid blev fremhævet som en Modsætning til de foragtelige Lovtaler over tidligere Keisere.

Omtrent paa samme Maade forholder det sig med Herr Holms Paastand om, at Plinius blev sendt, ikke som Proconsul, men som Trajans Legat, til Bithynien. Herom hedder det i *Plinii Vita:* »*Plinius altero post consulatum anno in Bithyniam a Bassa proconsule direptam*, *proconsul a Trajano mittitur.*« Sandheden er den, at Cæsarernes Legater undertiden ogsaa kaldtes Proconsuler, naar de vel at mærke havde Proconsularmyndighed. Den af Herr. H. gjorte skarpe Distinction imellem Senatets og Cæsarernes Provindser holder i Gjerningen heller ikke Stik, og hvorledes vilde det desuden stemme med Herr H.'s politiske Dogma »at et Rige, som det romerske, kun kunde holdes sammen ved Absolutismen«? Naar Rigets Provindser paa den af ham angivne Viis havde været delte imellem den »absolute« Cæsar og det republikanske Senat, hvor var da det Heles »Sammenhold« blevet af? Sagen er, at Delingen nærmest var af en rent finantsiel Natur; Indtægterne af visse Provindser tilhørte, om jeg saa maa sige, Cæsars Civilliste; af andre Statskassen, *fiscus*. Herom vil Herr H. hos Gibbon kunne erholde nøiagtige og authentiske Oplysninger. — Herr H. meddeler, at han i Paulys Real-Encyclopædie Intet har fundet om en *lex Papiria*, angaaende Gjenvælgelsen til Consul. Dette kan saa være, jeg kjender ikke det citerede Værk. Men i Plinii Panegyr. LVII have vi begge læst Følgende: »— *in hac civitate tertium consulatum princeps generis humani ut prægravem recusasti? Tantone Papiriis etiam et Quintiis moderatior Augustus, et Cæsar, et pater patriæ?*« Hvem var nu den Papirius, hvortil Plinius her sigter? Rimeligvis den C. Papirius, der, ifølge Dion. Halicarn. udøvede saa stor en Indflydelse paa de romerske Love, som selv baade havde været Consul og Pontifex maximus, og efter hvem *jus Papirianum* (see Codex Theodosianus) er opkaldt. Denne Lovkyndige modtog i sin Tid Consulatet tredie Gang, uagtet det, efter hans eget Udsagn, ikke stemte med den romerske Forfatnings Aand. Imidlertid har den nævnte Papirius maaskee ikke selv sat nogen udtrykkelig Lov af det anførte Indhold igjennem, men at han var og betragtedes som en authentisk Fortolker af dertil sigtende Love fremgaaer blandt Andet af Pomponius de orig. Jur. Pand., og er her Hovedsagen. Det er mig en Gaade, hvorledes Herr H. saa bestemt kan nægte, at en lex Papiria af det omhandlede Indhold existerer, thi den kunde godt have været til, omendskjøndt den ikke findes iblandt de senere optegnede romerske Love. Herr H. veed ligesaagodt som jeg, hvor ufuldstændigt vort Kjendskab er til Republikens Love, der deels vare ophævede, dels omændrede, dels af sig selv bortfaldne, da Theodosii og senere Justinians Lovbøger bleve ordnede.

Med Hensyn til min Oversættelse af *decuriones*, skal jeg blot gjøre Herr H. opmærksom paa, dels at Talen paa det citerede Sted, saavidt jeg skjønner, neppe kan være om Provindssenatorer, dels at netop et af de Lexica, som Herr H. paa Grund af dets ringe Omfang, maaskee ikke kjender, men hvor med vi Ikke-Philologer pleie at hjælpe os, nemlig Lünemanns (Schellers) mindre latinsk-tydske Ordbog, ved Siden af Betydningen Provindssenator, ogsaa oversætter *decurio* ved »Aufseher«, Opsynsmand. Derfra til Opsynsmand over Grunde og Bygninger er der, som man vil see, ikke langt. *Diploma* har jeg for Kortheds Skyld gjengivet med »Pas«, der, t. Ex. i Frankrig under

Richelieu, netop som de romerske Diplomer gav Postbefordringsret, naar de vare undertegnede af Kongen selv (*passes royales*). Naar jeg, hvor Talen er om Penge, som Private skylde *reipublicæ* har gjengivet dette Ord ved det Offentlige, saa har jeg den franske Professor Nisard paa min Side, der oversætter det ved *trésor public du peuple romain*, men jeg foretrækker dog Herr Holms Forslag her at oversætte det ved »Communerne«. At jeg burde have oversat *amita* ved »Tante«, samt at jeg kan have feilet i Opfattelsen af »*ita ut*«, og iøvrigt overseet flere Enkeltheder, indrømmes gjerne; men jeg har paa den anden Side gjort mig Flid for at indsee hvad jeg skrev om, og opfatte den romerske Tid og særlig Trajans Tidsalder rigtig, samt paa Bedømmelsen deraf at anlægge en antik, ikke en moderne, Maalestok. Jeg har ikke været vilkaarlig i Kildernes Afbenyttelse, ved at tillægge dem Beviiskraft, hvor de stemte med min forudfattede Mening, men frakjende dem samme, hvor de afveg derfra, og jeg hengiver mig derfor til Slutning til det glade Haab, at Herr H., om ikke strax, saa dog med Tiden, vil nærme sig mere til mine Anskuelser om Trajan og hans Regeringsprinciper, — forsaavidt som jeg kan kalde de Anskuelser »mine«, der ere alt Andet end nye. Herr Holms Opfattelse deraf er derimod ny; et andet Spørgsmaal er, om den nogensinde bliver gammel.

II.

Modbemærkninger.

Af *E. Holm.*

Da jeg kun kan ansee Dr. Thomsens Forsøg paa at forsvare sin Afhandling for fuldstændig mislykket, maa jeg trætte Tidskriftets Læsere med en Modartikel. Opfattelsen af en saa mærkelig Personlighed som Trajan har for stor Betydning til, at man kan Andet end med Bestemthed imødegaae forkeerte Anskuelser i den Retning, især, naar de, som i dette Tilfælde, fra først af ere fremsatte i et udbredt populært Tidskrift, hvis færreste Læsere ere istand til at have en begrundet Mening om, hvorvidt de lade sig videnskabelig forsvare eller ikke.

Jeg vil begynde med det, Dr. Thomsen forundrer sig over som et politisk Dogme af mig, at et Rige, som det romerske var i Keisertiden, kun kunde holdes sammen ved Absolutismen. Det er besynderligt, at denne Anskuelse kan forbause ham; allerede Dio Cassius har for c. 1650 Aar siden udviklet den, forsaavidt han kunde forstaae Forholdet,[1]) og den har siden ofte været udtalt. Veed Dr. Thomsen virkelig ikke, at den romerske Republik gik til Grunde, ikke blot, fordi det romerske Folk dengang var demoraliseret, men ogsaa fordi Republikens Form ikke passede til det store Rige? Veed Dr. Th. virkelig ikke, at der behøvedes en Repræsentativforfatning, for at en saa stor Stat skulde kunne holdes sammen under en fri Forfatning; men en saadan kjendte, som Alle vide, Oldtiden ikke (et svagt Forsøg dertil fra

---

[1]) cfr. Mæcens Tale i 52de Bog og 53, 19, hvormed kan sammenlignes 44, 1 og 2 og 47, 39 fl.

Honorius's Regering omtales i Guizots Europas Civilisationshistorie, 2den Forelæsning). Alt var concentreret til Rom, og kun ved at være der personlig tilstede kunde man udøve jus suffragii eller opnaae Embeder. Veed Dr. Th. heller ikke, at det rom. Rige indbefattede meget forskjellige Nationaliteter, og det ovenikjøbet to, der stode saa skarpt ligeoverfor hinanden som den latinske og den græske? Den Splid, der maatte fremkomme af disse Grunde vilde sprænge enhver Republik, undtagen saalænge Romerne havde Kraft til at holde de andre Dele af Riget under et utaaleligt Tryk. Saasnart Romerfolket maatte rekrutteres fra hele Italien endsige fra Provindserne, maatte Republiken gaae tilgrunde. Og gaae vi ned til Trajans Tid, dengang Borgerretten var udbredt over en stor Deel af Riget, troer da Dr. Th., at en Republik endnu kunde existere efter de gamle Former, naar den hele Masse spanske, galliske, afrikanske og græske Borgere alle tilsammen intet vilde kunne formaae i Sammenligning med Pøbelen i Rom? Seer man ikke, at det romerske Keiserdømme netop med sin absolutistiske Characteer var et nødvendigt Overgangsled fra de antike elementaire Stads- og Statsformer til de nyere Statsforfatninger, saa er man fuldstændig desorienteret i den romerske Historie. Det kunde ikke hjælpe at ville vænne Romerne til mere Frihed og styrke dem ved at føre dem tilbage til Republikens gamle Institutioner; thi disse passede ikke mere. Netop derfor kunde dygtige Politikere som Trajan og Hadrian ikke tænke paa at give dem deres gamle Betydning. Og troer Dr. Thomsen, at Fyrster, der selv vare fødte i en Provinds, virkelig vilde gjenindføre en Forfatning, hvorved deres Fædreland var blevet bragt i en fuldstændig politisk Afhængighed af Byen Rom? Ikke blot Lyst til selv at herske, men netop Omsorg for Riget maatte føre dem til en absolutistisk Politik. Dr. Th. har ikke lagt Mærke til, at Romerfolket nu var et heelt andet end Befolkningen i Rom; han har intet Øie havt for den Overvægt, Provindserne havde faaet ligeoverfor Rom og Italien. Enten maatte derfor Riget beherskes af en Fyrste med absolut Magt eller spaltes i det Mindste i to Hoveddele efter de to Hovednationaliteter og repræsentative Forfatningsformer indføres, som man dengang ingen Forestilling havde om. Hvorfra Dr. Thomsen faaer den Anskuelse, at jeg i det Hele skulde mene, at store Riger kun kunne styres ved Absolutisme, er mig ikke klart, da jeg aldeles ikke har udtalt dén Sætning; men naar han henviser mig til Englands Historie som den, der ved Siden af Roms kan vise, at et stort Rige meget vel kan bestaae uden Absolutisme, da vidner denne Paralleliseren af Rom og England om en paafaldende Uklarhed hos ham. England har netop havt, hvad det romerske Rige manglede, det har havt en Repræsentativforfatning, der paa en særlig lykkelig Maade har kunnet udvikle sig efterhaanden, og det har havt een afgjort overlegen Nationalitet. Forskjellen er slaaende, og det er ubegribeligt, at en Mand med politisk Dannelse ikke har kunnet see det.

Jeg har sagt, at Trajan var en absolut Regent og fulgte bestemt monarchiske Principer, men tillige i adskillige Retninger overholdt de republikanske Former stærkere end de tidligere Keisere (hvorved jeg forøvrigt maa undtage August). Dr. Thomsen tvivler, om Trajan vilde have forstaaet den Tale om monarchiske Principer. Høist forunderligt! Man vidste godt i Keisertiden, hvad et Monarchi var; derom kan Dr. Thomsen forvisse sig ved at efterlæse Dio Cass. LIII, 19, hvor denne, den høitstaaende romerske Embedsmand, fremstiller Keiserdømmet som et Monarchi (*μοναρχία ακριβής*); monarchiske Principer

ere paa den Tid ganske simpelt de Principer, hvorefter et saadant Monarchi styres, de falde sammen med absolutistiske. Det er dog en forunderlig Sætning, at der endelig hører Legitimiteten til for at følge monarchiske Principer. En anden Sag er det, at en anerkjendt monarchisk Statsret forudsætter Legitimiteten, og en saadan manglede det romerske Keiserdømme endnu længe. At en absolut Hersker ikke skulde kunne overholde republikanske Former, naar disse vel at mærke ere betydningsløse, uden at bringe sin Enevælde i Fare, lader sig ikke benægte, thi en stor Deel af Keiserhistorien viser det. Vi maae erindre, at Keiseren besad hele Statsmagten concentreret i sig, deels ved Imperatormyndigheden, der var den væsentligste, deels ved Cumulationen af de andre Embeder; han kunde da meget godt overlade Senatet og de gamle republikanske Embedsmænd den Smule Magt, der lod sig udøve, naar Keiseren ikke alene factisk, men ogsaa lovmæssig kunde skride ind, saatidt han vilde, naar han i Provindsbeboerne havde en vigtig Støtte (cfr. Tac. Ann. I, 2), og navnlig naar han i sin vældige Hær, som aldrig Senatet eller de gamle Embedsmænd fik den ringeste Myndighed over, havde en Magt, der gjorde ethvert virkelig republikansk Forsøg umuligt. Dette har ogsaa været Guizots Mening, naar han i sine »*essays sur l'histoire de France*« S. 10 netop med Hensyn til den Deel af Keisertiden, der her har Interesse for os, siger: »*il restait encore dans le monde romain des habitudes de liberté que le despotisme n'avait eu ni le temps ni le besoin de détruire*«. Hans Begreber om politiske Formers Betydning for en Statsforfatning ere vel altsaa ogsaa forvirrede! At de gode Keisere altid viste en vis Agtelse for Senatet og de høiere Embedsmænd, skete deels af Humanitet ligeoverfor de Personer, der beklædte disse Værdigheder, deels fordi det var et Middel til paa en nem Maade at vinde Popularitet. Som jeg tidligere har sagt, tog det demoraliserede romerske Folk let Skinnet for Virkeligheden. At Trajan var jævn af Sæder og ikke omgav sig med nogen Herskerglands, — skjøndt han rigtignok havde en mægtig Garde, — betyder aldeles Intet med Hensyn til de Principer, hvorefter han regerede Riget. Det Samme gjælder næsten alle de gode Keisere i de to første Aarhundreder. Jeg troer vistnok ligesom Dr. Thomsen, at det ingenlunde havde været vanskeligt for Trajan eller Hadrian at gjøre Ende paa de gamle Former; men, som jeg yttrede, de havde ingen Grund dertil af Hensyn til deres egen Magt, og en saadan pludselig Omvæltning havde kun kunnet fremkalde en meget besværlig Forandring i alle administrative og retslige Forhold. Det kunde da vanskeligt falde en Keiser som Trajan ind, at tænke paa Sligt, især da han overveiende havde Interesse for Krigen og tilbragte sine fleste Regeringsaar i Felten. Saasnart der i Hadrian kom en Keiser med overveiende Talent for Administrationen, see vi ogsaa den Forandring begynde, hvorved det keiserlige Raad med Juristerne kom til at danne et langt kraftigere Centrum for Administrationen end tidligere. Netop under Hadrian begynde de gamle Former at undergraves, men langsomt, saaledes som det nødvendigviis maatte skee ved et saa forviklet Maskineri. At nu virkelig Trajan var en absolut Hersker, som jeg har fremstillet ham, er ikke, hvad Dr. Thomsen debiterer, en ny Paastand af mig. Tvertimod! Jeg skal gjøre opmærksom paa, at man hos de dygtigste nyere Skribenter, der have behandlet den romerske Forfatnings Historie under Keiserne, aldeles ikke vil finde omtalt med et Ord en saadan Reaction i republikansk Retning, som Dr. Thomsen antager, og som jeg nu seer, ogsaa

skal gjælde de 3 store Keisere efter Trajan. Jeg vil henvise til Walters Geschichte des römischen Rechts 1ste Deel, Beckers omfattende Haandbog i de romerske Antiqviteter med Marquardts Fortsættelse og Naudet »*des changements opérés dans toutes les parties de l'administration Romaine*« I. Jeg skal fremdeles gjøre Dr. Th. opmærksom paa, at Guizot, hvis Autoritet dog ikke er til at kimse ad, i sine Essays sur l'histoire de France S. 10 udtaler sig i Almindelighed om de første Aarhundreder af Keisertiden paa følgende Maade: »*toute libre intervention des citoyens dans le gouvernement disparut et il n'y eut plus ni à Rome ni loin de Rome aucun acte politique à faire.*« Længere nede siger han om Borgerretten: »*ce droit n'était plus rien dans l'ordre politique*«, og længere nede samme Side taler han om »*la disparition complète des droits et de la vie politique.*« Dr. Th. vil af Side 11 see, at Guizot her netop nærmest tænker paa Tidsrummet efter Nervas Død; og det er vel altsaa indlysende, at han maa være i den samme Vildfarelse som jeg. Nok en Medskyldig har jeg i en anden ligesaa berømt Historiker nemlig Amedée Thierry, der i sin histoire de la Gaule sous l'administration Romaine I. S. 175 siger netop med Hensyn til dette Tidsrum: *la souveraineté des Césars, encore republicaine sous Auguste, sénatoriale sous Tibère, avait fini par n'être plus qu'une* p u r e m o n a r c h i e, *quoique cette monarchie sous des hommes tels que Nerva, Trajan et leurs successeurs renfermât, suivant le mot de Tacite* »*une heureuse combination du pouvoir et de la liberté.*« Et andet Sted i samme Værk (II, 40) kalder Thierry det 2det Aarh. i den romerske Keiserhistorie en Tid »*où la liberté politique a perdu jusqu'à son nom*« og som Beviis derfor siger han »*dès le temps de Trajan on appellait liberté le gouvernement impérial sous un bon prince.* (Tac. Agr. 3).« Ogsaa Nisard (sur les poëtes Latins de la décadence II.) har opfattet Tiden saaledes; jeg henviser til hele Afhandlingen om Tacitus og navnlig til pag. 433 og 444. Med disse Forfattere samstemmer Roth (*de re municipali Romanorum* S. 27—28), naar han siger om Keiserne Trajan, Hadrian og Antoninerne, at de ved at understøtte Provindsbyernes Finantser bragte »*solatium amissæ reipublicæ*«. Og hvad nu endelig Gibbon angaaer, som synes at være Dr. Th.'s vigtigste Autoritet, da udtaler han sig ingenlunde saa bestemt for en Reaction i republikansk Retning i denne Tid, som Dr. Thomsen opfatter det. I det Mindste siger han ligefrem (I. S. 127), at under disse Keisere var »*the Roman empire governed by* a b s o l u t e p o w e r *under the guidance of virtue and wisdom.*« Dermed stemmer det, at han længere nede paa samme Side taler om »*that* a b s o l u t e p o w e r, *which they had exerted for the benefit of their people.*« En absolut Magt var da uforenelig med, at de republikanske Institutioner gjenindførtes i deres oprindelige Skikkelse. Og netop i de Linier, Dr. Th. citerer, taler Gibbon kun om »*the image of liberty*«; en virkelig Frihed tænkte disse Keisere naturligviis ikke paa at indføre, blandt Andet ogsaa fordi Romerne ikke vare »*capable of enjoying a rationel freedom*«. Een bekjendt Forfatter er der, hos hvem det har interesseret mig at finde en Deel af de samme Anskuelser, som Dr. Thomsen har fremsat, og det er Guldberg, den bekjendte Minister, som har udtalt dem i Indledningen til sin Oversættelse af Panegyriken. At en saa indgroet Absolutist i Midten af forrige Aarhundrede kunde tage Feil af Forholdene i Keiserdømmet, at han opfattede selv de mindste Indrømmelser fra Keisernes Side som en stor Liberalitet, at han let kom til at lægge meget mere i de republikanske Former,

end der laae i dem, er forstaaeligt nok. Han lader ogsaa conseqvent August og Tiberius (i den første Deel af hans Regering) have en virkelig Ærefrygt for de republikanske Rester og vil ikke have dem opfattede som absolute Herskere. Derimod er det forbausende, naar man i vore Dage vil tale om, at de republikanske Former under Keiserne vare mere end et Skin.

At Trajan og de andre store Keisere i Tiden imellem Domitian og Commodus overholdt de bestaaende Love og netop derved bragte lykkeligere Dage tilbage, har jeg aldrig nægtet; endnu mindre har jeg talt om noget Statscoup; Forfatningen under Trajan var den samme som under Domitian. Men Dr. Thomsen begaaer den store Feil, at han anseer de da bestaaende Love for identiske med Republikens Love; det vare de ingenlunde. Et heelt Aarhundredes Lovgivning laae imellem, og skjøndt Keiserdømmet oprindelig var grundet paa Usurpation, besad Keiserne paa denne Tid dog en fuldstændig lovlig Magt. Den var bekræftet dem saa tidt paa en saadan Maade, at man kun meget uegentlig kan tale om Republikens Forfatningslove som endnu bestaaende. Jeg skal blot henvise Dr. Th. til den bekjendte Indskrift »*lex*« eller »*senatus consultum de imperio Vespasiani*«; Ingen kan da nægte, at den Magt, denne udøvede, var lovmæssig. At antage Republikens Institutioner ɔ: Folkeforsamlinger, Senatsforsamlinger og de gamle Embedsmyndigheder for hævdede i deres oprindelige Skikkelse vilde være det Samme som at troe paa en Omvæltning, hvorved Keisermagten var bleven knækket. En saadan Antagelse, hvorefter den historiske Udvikling i 2det Aarh. maatte blive en heelt anden, end den hidtil har været anseet for, med store Forandringer, der igjen førte tilbage til det absolute Herredømme, som Dr. Thomsen i det Mindste indrømmer, var betegnende for den senere Tids Keiserdømme, en saadan Antagelse maatte i det Mindste være bygget paa afgjørende Forfattersteder. Og hvad anfører Dr. Thomsen derfor? Han lægger navnlig Vægt paa de bekjendte Ord af Tacitus, som jeg nylig har anført i et Citat af Thierry. Men den *libertas*, som her tales om i Modsætning til den tidligere Tids Forhold, antyder aldeles ikke Andet end den Frihed og lovlige Sikkerhed, den Enkelte nu nød i Sammenligning med Trældommen under Domitians forfærdelige Regering. Det er den Frihed, Tacitus et andet Sted (Hist. I, 1) siger, man havde til »*sentire, quæ velis et quæ sentias dicere*«. Denne Frihed — skjøndt Yttringen er overdreven, hvad de Christnes Skjæbne viser — kunde godt finde Sted under en human Absolutisme. Allerede det var saa store Ting, at en Historieskriver, hvis Mund havde været lukket under Tyranniet, derfor kunde prise Tiden. Det Samme gjælder om den *tranquillitas et libertas*, der omtales i Dial. de oratoribus. Ganske saaledes har ogsaa Nisard opfattet Tacitus's Stemning (sur les poëtes Latins de la décadence II, 433), og det Samme gjælder om Thierry, som det kan sees af det ovenfor citerede Sted. Dr. Thomsen lægger megen Vægt paa, at der igjennem Tacitus's Skrifter gaaer »en vedholdende Klage over den tabte Frihed.« Men — maa man spørge — hvis Trajans Regering virkelig førte Frihedens Institutioner og Former tilbage i deres oprindelige Skikkelse, hvorfor sørgede da Tacitus, der jo netop skrev under Trajan? Vendte Friheden virkelig tilbage, hvorfor klagede han da saa vedholdende, over at den var tabt? Saae han da ikke, som »den practiske Mand«, Keiser Trajan efter Dr. Thomsens Fremstilling, at der var Udsigt til Romerfolkets Gjenfødelse igjennem den tilbagevendende Frihed?

Det Sted, Dr. Th. citerer af Xiphilinus om Nerva, vedkommer for det

Første ikke Trajan, og beviser dernæst Intet. Der staaer nemlig ikke, hvad Dr. Th. siger; Ordene ere *ἔπραττε δὲ οὐδὲν ὅτι μὴ μετὰ τῶν πρώτων ἀνδρῶν*[1]; altsaa Senatorerne nævnes ikke. Der ligger i dette Sted aabenbart en Antydning af det, der er bekjendt lige fra Augusts Tid, at Keiserne ved Siden af Senatet ofte havde et Raad af Statens ypperste Mænd. Dette Raad havde, hvad enten der blot sad Senatorer deri eller ogsaa Andre, en privat Characteer, og det var det, der under Hadrian fik en mærkelig Udvikling. De eneste antike Vidnesbyrd, Dr. Thomsen kan beraabe sig paa som Støtte for sin forunderlige Opfattelse af Trajan, ere som jeg har sagt, nogle Steder i Panegyriken, men som ved en kritisk Vurdering af dette Skrift tabe al Betydning. Dr. Thomsen opfatter det som en reen Vilkaarlighed af mig at fælde en saadan Dom om dette Værk. Men forunderlig nok udtaler han blot i Almindelighed sin Despect for min nedsættende Dom om Panegyriken som historisk Kilde. Jeg har imidlertid ikke uden Beviser fremsat min Paastand, jeg har anført bestemte Steder, der indeholde en ubehagelig, outreret Smiger, og jeg har nævnt bestemte Modsigelser i Skriftet, idet flere Steder fremhæve Trajan som den, af hvis Myndighed Alt afhang. Hvorfor har Dr. Thomsen ikke forsøgt at gjendrive disse Beviser? Netop hele Sproget i Panegyriken er et saadant, som det kun kan føres ligeoverfor en absolut Hersker uden at blive meningsløst. Dr. Thomsen synes at opfatte min Mening ogsaa i denne Henseende som ny. Den er imidlertid udtalt ofte, f. Ex. i Fortalen til Gierigs Udgave af Panegyriken, som er Hovedudgaven, og i Bernhardys romerske Literaturhistorie. Ja! selve Gibbon, hvis Meninger Dr. Thomsen med Rette har saa stor Respect for, udtaler netop sin Beklagelse over, at vi med Hensyn til Trajans Historie have saa daarlige Kilder, idet vi ere nødte »*to collect the actions of Trajan from the glimmerings of an abridgement or the* d o u b t f u l *light of a* p a n e g y r i c» (I, 121). Han har altsaa det samme Syn paa Skriftet som jeg og Andre, og det mangler altsaa ogsaa ham her paa simpel Menneskeforstand. Men hvor er det muligt Andet end at fatte Mistanke til Lovtaler, hvor det blandt Andet gaaer saavidt, at efter Talerens Ord Guddommen nu rolig kan blive i sin Himmel, efterat han har sendt Trajan som sin Statholder paa Jorden? At Panegyriken, der forøvrigt aldrig er holdt i sin nuværende Form i Senatet (Plin. ep. III, 18), gjorde Lykke hos de Samtidige, vide vi kun fra Plinius selv (III, 18); men det tvivler jeg alligevel ikke om, thi Smigeren var næppe stærkere, end det i den Tid var almindeligt,[2]) og i formel Henseende var Talen sandsynligviis bedre, end de Fleste kunde skrive den. Men netop det, at Talen gjorde Lykke, at en saa stor Smiger kunde behage, vidner om den Absolutismens Taage, der med faa Undtagelser laae over Alle. Og skulde en saadan virkelig findes, hvor den gamle Tid havde blot begyndt at røre sig igjen? Dr. Thomsen vil med Hensyn til Senatet ligeoverfor min Anskuelse lægge Vægt paa Paneg. 69 som formeentlig overbevisende. Dette Sted er langt fra at modbevise mine Yttringer om, at Keiseren kun viste Senatet Opmærksomhed ved at tage det paa Raad med, naar han ønskede det, uden principmæssig at indskrænke sin egen Magtfylde. Tvertimod modbeviser det Sted, Dr. Th. anfører, som det i det Hele

---

[1]) Jeg citerer efter Bekkers Udgave.

[2]) cfr. til Exempel de græske Hædersindskrifter fra dette Tidsrum, og sammenlign dermed den hele gjængse Keisercultus.

oftere gaaer med hans Beviser, hans egen Mening; thi det angiver netop Senatets Stilling med Hensyn til Embederne som underordnet Keiseren (*ita a principe sperarent honores, si a senatu petissent*); det er Keiseren, der bortgiver Embederne, Senatet, der anbefaler og indstiller Candidaterne. Kalder Dr. Thomsen Sligt en Tilbageførelse af gamle Rettigheder fra Republikens Tid? Hvad Stedet af Eutropius angaaer, da lægger jeg aldeles ingen Vægt derpaa; det er, som jeg har sagt, og hvad Dr. Thomsen kan skaffe sig Underretning om ogsaa andre Steder (Carl Hoeckh Römische Geschichte I, 405, Zumpt: de legibus judiciisque repetundarum», Berliner Akademiets Skrifter fra 1845 S. 504), klart af Digesterne, at der paa Trajans Tid var Appel fra Senatet til Keiseren, og derimod kan dette enkelte Sted ikke komme i Betragtning, da vi ikke vide nærmere om denne Sag, og den kan have været af en ganske extraordinair Beskaffenhed (særlig grov Forbrydelse, som var »in confesso«), hvorfor Senatet har ladet Dødstraffen exeqvere, maaskee i Keiserens Fraværelse. Endelig paastaaer Dr. Thomsen, at Trajan ifølge Hist. Aug. Hadr. IV »ikke udnævnte sin Efterfølger, fordi Retten dertil tilkom Senatet«; men Dr. Thomsen citerer paa uforsvarlig Maade, thi paa det citerede Sted staaer der aldeles ikke dette. Der angives blot flere meget forskjellige Beretninger om, hvordan det gik til med Hadrians Succession. Een af Beretningerne var da den, Hr. Thomsen nævner; men den fremsættes aldeles ikke som sikkrere end de andre. Sagen er, at det hele Spørgsmaal ingenlunde er klart. Hvad jeg ellers har fremført som bestemte Træk af Senatets Afhængighed ligeoverfor Keiseren gjør Dr. Th. intet Forsøg paa at modbevise.

Dr. Th. søger, men paa en yderst uheldig Maade, at modbevise min Paastand om, at Censorerne ikke existerede paa Trajans Tid. Han er her dog saa god at indrømme, at min Mening ikke mangler Autoritet, hvad der unægtelig er sandt, thi som jeg har fremstillet Forholdet, findes det baade i Haandbøgerne, der behandle den romerske Forfatningshistorie, i Spanheims Afhandling derom i hans Værk de usu et præstantia nummorum veterum II, 472 ff. og i Hovedafhandlingen derom af Huschke (über den Census der früheren Keiserzeit). Hvorledes forholder det sig nu med Dr. Thomsens Beviser for at denne Anskuelse er urigtig? Det Sted, som det navnlig undrer ham, at jeg, der som Philolog skulde være særlig kaldet til at anvende Kritik, ikke har taget Hensyn til, er Plin. ep. X, 83. Jeg kan kun sige dertil, at det vidner om en saa stor Mangel paa Kritik at bygge paa dette Sted, at jeg vilde skamme mig, hvis jeg havde gjort det. Her tales nemlig om Censorer i Provindsbyerne, Communalembedsmænd, der ere vidt forskjellige fra Censorerne i Rom og Intet have med den egentlige Rigscensus i Provindserne at gjøre (cfr. Becker (ɔ: Marquardt) III, 1, 386, Huschke: über den Census S. 56). Her forekomme de i Byer med græsk Communalforfatning; men lignende Embedsmænd møde os i alle romerske Colonier og municipia, blot under et andet Navn nemlig IIviri- eller IVviri qvinqvennales. Paa den Maade have vi Censorer i Hundredeviis i det romerske Keiserdømme. Vi kunne maaskee med det Første ogsaa vente os den nye Opdagelse af Dr. Thomsen, at Dictaturet bestod eller gjenindførtes i sit gamle Omfang i Keisertiden, da der forekomme Dictatorer som communale Embedsmænd i italienske Byer (cfr. Spartian Hadr. c. 19 og flere Indskrifter: Marquardt III, 1, 351). Lige saa galt staaer det sig med Forfatterens andet Støttepunkt fra Trajans Tid, nemlig Plinius's Paneg. c. 45, hvorefter Keiseren havde vægret sig ved at overtage Censuret (censuram

accipere) fordi han hellere havde villet virke ved sit Exempel end ved at straffe. Hvorledes kan man af dette Sted slutte, at der har været private Censorer, endsige at de ere blevne indsatte i deres gamle Rettigheder? At Keiserne, skjøndt Magten til at holde Censur var indbefattet i deres øvrige Myndighed (cfr. Dio Cass. 53, 18), undertiden have overtaget et særligt Censur[1]) og undertiden endog Titlen censor, har Ingen nægtet.[2]) Dette er Dr. Thomsens Beviissteder fra Trajans Tid! Vi have forøvrigt fra denne Keisers Tid Efterretning om en Census, der er bleven afholdt i Aquitanien, og den bekræfter ganske den almindelige Anskuelse om Forholdet, idet vi see, at denne Census holdes af en keiserlig Legat, altsaa i Keiserens Navn. (Orelli inscr. 3659). Der er da, maa Enhver sige, ingen Grund til at forkaste Dio Cassius's bestemte Vidnesbyrd om, at det under August var sidste Gang to Private vare Censorer (cfr. ogsaa Dio Cass. 53, 17 og 53, 18). Hvorfor Dr. Th. bebreider mig, at jeg ikke havde oversat det lille Ord ἅμα, indseer jeg ikke. Det er ganske ligegyldigt, hvad enten man siger, at det var sidste Gang 2 Private vare Censorer eller Censorer sammen. Meningen er aabenbart den samme, ligesom det er ganske ligegyldigt, hvad enten man siger: i Rom stode to Consuler i Spidsen for Staten eller to Consuler sammen. Men Dr. Thomsen gjør nu den i Philologien ganske nye Meddelelse, at Censuren efter Augusts Tid i Reglen blev cumuleret med andre Embeder, og at der ved ἰδιώτης hos Dio skal forstaaes en Mand, der ikke beklædte et af Statens høieste Embeder. Begge Dele ere fuldstændige Postulater, og Dr. Thomsen undlader klogelig at anføre Beviser derfor. Hvad angaaer de Steder, hvor der enkelte Gange nævnes Censorer i det 3die Aarhundrede, da bevise de naturligviis aldeles Intet med Hensyn til Trajans Tid. Det er muligt, at Decius, som Trebellius Pollio fortæller, (Valerianus I og II) har villet indrømme en Censor en saadan Dom over Sæderne, skjøndt det er yderst paafaldende; men Valerianus svarer paa det anførte Sted med Rette, at et saadant Embede oversteg en privat Mands Kræfter. Hans Ord til Keiseren: »*hæc sunt, propter quæ Augustum nomen tenetis: apud vos censura desedit: non potest hoc implere privatus*« vise tydelig, at det var et ganske extraordinairt Indfald af Decius her at lade Senatet vælge en Censor (»*nam id Decii posuerant in senatus amplissimi potestate*«). Hvad Beviiskraft skal nu et saadant Sted have med Hensyn til Censuret under Trajan? Ligesaalidt beviser det, at Diocletian hos Vopiscus kalder sig selv censor. Dr. Thomsen maa altsaa undskylde, at jeg endnu bestemt maa erklære, at Censorer i den ældre Forstand af Ordet ikke existerede under Trajan!

Høist curiøst er det, at Dr. Th. endnu ikke vil indrømme, at Plinius var keiserlig Legat i Bithynien men derimod ikke proconsul. Som Støtte for sin Mening citerer han et Sted af et Skrift, han kalder »Plinii vita«. Man skulde da antage, at det var et antikt Skrift, han citerede; men det er meget charakteristisk for Dr. Thomsens hele Beviisførelse, at et saadant Skrift

[1]) Lipsius har derfor ved det anførte Sted af Panegyriken med Rette sammenlignet dermed Censurerne under Claudius, Vespasian og Domitian. Schwartz har i sin store Udgave af Panegyriken ved dette Sted netop udviklet Forholdet med Censuren overeensstemmende med den af mig fremsatte almindelige Anskuelse.

[2]) Hvis Hr. Thomsen ønsker nærmere Oplysninger om Censuret under Keiserne, henviser jeg ham til Huschkes ovenfor anførte Afhandling Side 51 ff. eller Beckers Haandbog II, 2, 245 og II, 3, 300.

fra Oldtiden aldeles ikke existerer! Det maa altsaa være et moderne Skrift, han citerer. Jeg har gjennemgaaet forskjellige Levnetsbeskrivelser af Plinius, der findes foran Udgaverne, men som alle ere efter 1500. I et Par, der staae foran Elzevierudgaven, findes Plinius nævnt som »*missus proconsulari potestate*« eller som *proconsul*. I de nyere staaer derimod det Rigtige, saaledes som allerede Masson i sit Plinii vita (1709) har fremstillet Sagen. Jeg skal blot henvise Dr. Thomsen til Beckers (ɔ: Marquardts) Haandbog III, 1, 150, hvor han vil see, at min Paastand er rigtig, da vi endnu have en Indskrift fra Trajans Tid, hvorpaa Plinius nævnes som Keiserens Legat i Bithynien. Dr. Th. siger: »Sandheden er, at Cæsarernes Legater undertiden ogsaa kaldes Proconsuler, naar de vel at mærke havde Proconsularmyndighed«. Dr. Thomsen maa undskylde mig: dette Postulat er ikke Sandhed, thi det er baade urigtigt og fuldstændig meningsløst. Et saa simpelt Forhold som det imellem Keiserens og Folkets Provindser kan jeg ikke trætte Tidskriftets Læsere med at udvikle, da det er enhver Philolog velbekjendt. Dr. Thomsen maa jeg henvise til de almindelige Haandbøger (f. Ex. Beckers (ɔ: Marquardts) og Walters[1]) tidligere nævnte Værker). Jeg skal blot gjøre opmærksom paa, at den formelle Forskjel, der var imellem Provindserne, aldeles ikke svækkede den absolute Eenhed i Riget paa Grund af det fuldstændige Afhængighedsforhold, hvori Senatet stod til Keiseren. Af reel Betydning er Forskjellen for Resten i militær Henseende, da der kun stod Hære i Keiserens Provindser. Dr. Thomsen kjender kun een Forskjel af nogen Betydning, nemlig den finantsielle, idet, fortsætter han, Indtægterne af visse Provindser tilhørte Cæsars Civilliste, af andre Statskassen, fiscus. Høist uheldigt begaaer Dr. Thomsen her en slem Feil, idet han kalder fiscus for Statskassen, den var derimod netop den keiserlige Civilliste; først fra Severernes Tid blev den Statskassen. Skal Gibbon maaskee ogsaa være Autoritet for denne Feil, siden Dr. Thomsen her henviser mig til ham! Jeg lagde nogen Vægt paa, at Dr. Th. kaldte Plinius Proconsul, deels paa Grund af den efter hans Standpunkt uheldige Sammenligning med en Stiftamtmand hos os, deels fordi det aabenbart antydede, at Forfatteren ikke havde lagt Mærke til den vigtige Begivenhed, at Trajan fratog Senatet Bithynien, Noget den, der skriver om Plinius's Brevvexling, ikke bør forbigaae. Det er forbausende, at ikke netop denne Brevvexling har kunnet klare Forfatterens Blik med Hensyn til Trajans Regeringsprinciper; er det ikke et Beviis paa den centraliserende Absolutisme hos ham, at han saaledes vil gjennemtrænge Alt? Troer Dr. Thomsen virkelig, at en Proconsul i Republikens Tid havde saa lidt selvstændig Myndighed ved Organisationen af en Provinds, at han ikke engang paa egen Haand kunde tillade Oprettelsen af et Brandcorps i en Provindsby?

Prisen for hele Forfatterens Polemik bærer imidlertid, hvad han anfører til Forsvar for den af ham antagne lex Papiria. Hvordan der nemlig i det af ham citerede Sted af Panegyriken ligger nogen Hentydning til en Lovgiver ved Navn Papirius, er for det Første ikke til at see. Den almindelige Forklaring af Stedet[2]) er, at der ved Papirius tænkes paa Papirius Cursor, som beseirede Samniterne, og ved Quinctius (hvem Forfatteren underligt nok ikke gjør til Lov-

[1]) Walter § 293 Anm. 12 advarer netop imod den feile Anskuelse, at de keiserlige Legater ogsaa havde heddet „legati pro consule“.

[2]) cfr. f. Ex. Lipsius's, Cellarius's, Gesners, Schäfers og Gierigs Udgaver, hvor det forklares paa den samme Maade. Nogen anden Forklaring har jeg ikke kunnet finde.

giver) paa T. Quinctius Capitolinus, en berømt Mand fra Midten af 4de Aarhundrede. Fortolkerne ere komne til dette Resultat, fordi der umiddelbart iforveien tales om Mænd, der havde beklædt Consulatet i Republikens ældre Tid quinquies eller sexies. Det Første passer netop paa Papirius Cursor, det Sidste paa Quinctius Capitolinus. Dr. Thomsen fremsætter derimod den forunderlige Anskuelse, at der tænkes paa den Papirius, der efter et Sted af Pomponius i Digesterne (I, 2, 2, § 2) og efter Dionysius Halicarn. (III, 36) havde udgivet en Samling Love fra Kongeperioden.[1] Men hvad kommer dog en saadan Lovsamling det her paagjældende Spørgsmaal ved? Gav man i Kongeperioden Love om, hvor tidt en Mand maatte være Consul? Denne Papirius skal efter Dr. Thomsens Ord fremdeles have modtaget Consulatet tredie Gang, uagtet det efter hans eget Udsagn stred imod den romerske Lovgivnings Aand. Det er stor Skade, at Dr. Thomsen ikke her anfører, hvoraf han veed det. Men det vilde rigtignok falde ham særdeles vanskeligt, thi dette »factum« er et fuldstændigt »non factum«. Hvad vi vide om denne Papirius, reducerer sig til, hvad der findes i de citerede Steder hos Dionysius og Pomponius. Efter Pomponius levede han paa Tarquinius Superbus's Tid, altsaa sandsynligviis ogsaa i Republikens første Tid, og dermed stemmer Angivelsen hos Dionys, at han *μετὰ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων* udgav denne Samling; der kan efter Sammenhængen kun tænkes paa, at det skete snart efter Kongeperiodens Ophør; efter Dionysius's Beretning var han pontifex maximus (*ἱεροφάντης*). Vi ere altsaa paa en Tid, hvor vi have fuldstændige Consulfasti, og der maatte man da finde en Mand, der 3 Gange havde været Consul. Men han findes aldeles ikke nævnt (cfr. Fasti i Zumpts Annales). Hvoraf veed da Dr. Thomsen, at han beklædte Consulatet saa ofte? Man nødes til at troe, han har sluttet sig dertil af selve det paagjældende Sted hos Plinius, men han kommer derved ind i en aldeles vilkaarlig Fortolkning. Fremdeles skulde denne Papirius, der som vi saae, levede i Republikens første Aar, selv om han, hvad Dr. Th. dog nu indrømmer, maaskee ikke satte en Lov igjennem af det her omhandlede Indhold, dog have været anseet for en authentisk Fortolker af Love, der angik Retten til oftere at beklæde Consulatet, og Dr. Thomsen henviser som Beviis derfor til Pomponius de orig. Jur. i Pandekterne. Man kan kun antage, at han aldrig har seet det Sted, han citerer, thi der staaer ikke et Ord derom hos Pomponius!! Stedet er: *Ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit (ɔ: Romulus); tulerunt et sequentes reges. Quæ omnes conscriptæ extant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus, Demarati Corinthii filius, ex principalibus viris. Is liber, ut diximus, appellatur jus civile Papirianum, non quia Papirius de suo quidquam ibi adjecit, sed quod leges sine ordine latas in unum composuit.*[2]) Foruden i det Sted nævnes Papirius kun en anden Gang hos Pomponius kortelig som *juris peritus.* Lovene om, hvor tidt en Mand maatte beklæde Embeder i Rom ere, som man kan see i de gjængse Haandbøger over de romerske Antiquiteter, af et meget yngre Datum. Den første Lovbestemmelse derom synes at have været fra Aar 342 f. Chr. (cfr. Beckers Haandbog II, 2, 29), men noget sikkert Navn derpaa kjende vi ikke. Vi

---

[1]) Walter § 402. Anm. 7: Später machte man daraus gar eine lex Papiria, Servius ad Aen. XII, 836.

[2]) cfr. med Hensyn til jus Papirianum Bangs Romerret I, 52—54.

komme altsaa efter Dr. Thomsens Anskuelser om hiin Papirius til det paafaldende Resultat, at han gjaldt som den authentiske Fortolker af Love, der bleve givne i det Mindste 150 Aar efter ham!!

Hvad endelig Oversættelsen af Ordet *decurio* angaaer, da er det forunderligt, at Dr. Th. ved en Sammenstilling med den senere Tids Forhold i Provindscommunerne ikke indseer, at det nødvendigviis maa opfattes som Navnet for Communens Senatorer. Det have ogsaa Fortolkerne indseet, og det forklares derfor i Udgaverne saaledes, som jeg har gjort det (cfr. Gierigs Udgave). Dr. Th. har fundet Ordet oversat i Lünemanns Lexicon ved »Aufseher«, hvad han saa gjør til Opsynsmand over Grunde og Bygninger. Imidlertid er, som han vistnok selv indseer, et saadant mindre Lexicon ingen Autoritet, og jeg skal blot henvise ham til Paulys Realencyclopædi, det fuldstændigste Lexicon i alt Sligt. Han vil deraf see, at Ordet foruden sin Betydning i den ældste Tid som Forstander for en patricisk decuria, kun har beholdt Betydning af Forstander i det militaire Sprog, idet det er Navnet paa en underordnet Cavallerìofficier, og i Hofsproget som Forstander for en Deel af Hofpersonalet. Da nu ingen af disse Betydninger her passer i ringeste Maade, indseer Dr. Th. vel, at han »nolens volens« maa indrømme Rigtigheden i min Udsættelse.

Jeg troer nu at have gjendrevet Alt, hvad Dr. Thomsen har havt at anføre til Støtte for sin Opfattelse af Trajans Regeringsprinciper, og jeg skal tilsidst blot udtale det Haab, at han maa indsee, hvilket forunderligt Selvbedrag han har været hildet i, naar han har troet med Fornemhed at kunne affærdige mine Meninger som »nye«, og naar han har kunnet troe om sig selv, at han har været samvittighedsfuld i sin Benyttelse af Kilderne.

Et Par Bemærkninger om de af de lærde Skoler i Danmark udgivne Indbydelsesskrifter til den aarlige Hovedexamen.

Af *C. Thomsen.*

Naar de af de lærde Skoler aarligen udgivne Skoleefterretninger skulle være til nogen virkelig Nytte, da maae de utvivlsomt være af en saadan Beskaffenhed, at de uden at volde altfor stor Besvær kunne give Publicum i Almindelighed og Disciplenes Forældre og Værger i Særdeleshed en efter Omstændighederne tydelig Forestilling om, hvad den enkelte Skole præsterer, hvorledes den ordner og fordeler Underviisningsstoffet, under hvilke Forhold den i Aarets Løb har arbeidet, samt hvilke Midler den i forskjellig Retning er i Besiddelse af og hvorledes disse ere blevne benyttede, og paa samme Tid, som de opfylde denne Bestemmelse, ville de tillige afgive et brugbart Meddelelsesmiddel mellem de forskjellige Skoler og deres Lærere indbyrdes, give disse Leilighed til at sammenligne deres egen Fremgangsmaade med Andres, foranledige, at Forsøg, der ere foretagne af en enkelt Skole, blive gjorte til Gjenstand for Forhandling og maaskee for yderligere Prøvelse andensteds, kort sagt, virke vækkende og belærende paa Lærerne i Almindelighed. Spørger man nu, om f. Ex. de iaar af de lærde Skoler udgivne Programmer tilfredsstille disse Fordringer, da kunne vi ikke nægte, at det forekommer os for ikke saa ganske faa Skolers Vedkommende at være en især

for den udenfor Staaende temmelig vanskelig Opgave at danne sig en nogenlunde tydelig Forestilling om den Maade, hvorpaa og de Forhold, hvorunder den enkelte Skole søger at løse sin Opgave. Det synes næsten, som om man ofte fortrinsviis lægger Vind paa at give de fordrede Meddelelser i den størst mulige Korthed, uden at betænke, at den Meddelelse, der for den vedkommende Skoles Rector og Lærere kan være ganske fuldstændig, ikke sjelden for den, der ikke nøie kjender hver enkelt Skoles indre Økonomi, er aldeles utilfredsstillende, undertiden tvetydig, en enkelt Gang endog vildledende.

Uagtet Skoleefterretningerne i det Hele bære Præg af en vis Eensartethed, saa synes man dog ikke at være ganske enig om, hvilke Meddelelser Skolerne ere skyldige at give; saaledes finde vi f. Ex. i eet Program aldeles ingen Oplysning om Fagenes Fordeling mellem Lærerne, og at ogsaa en Meddelelse om dette Punkt har sin Betydning, vil neppe Nogen benægte; det er dog ikke uden Interesse at see f Ex. Forholdet mellem Antallet af Philologer, Mathematikere, Theologer o. s. v. ved en Skole, at see, hvorvidt de enkelte Fag ere i Hænderne paa Mænd, der have gjort sig Studiet og Behandlingen af samme til deres Livsopgave, eller om de ere overdragne til Mænd, for hvem deres Skolevirksomhed mere er en midlertidig Beskjæftigelse, indtil de kunne træde over i andre Stillinger; fremdeles, i hvilke Klasser og i hvilke Fag Underviisningen er betroet til yngre og i hvilke til ældre Lærere; endvidere, om der, saaledes som det oftere før har været Tilfælde og vel ogsaa endnu kan finde Sted, gives Lærere og Fag, der saa at sige gaae paa Omgang, idet en Lærer under idelig Vexlen eet Aar har disse, et andet Aar hine Fag. Paa Manglen af disse Oplysninger bødes der ikke derved, at der fortælles, at en constitueret Lærer er bleven udnævnt til Adjunct o. s. v. Et Par Skoler have ikke engang fundet det fornødent at meddele noget Schema, der kunde vise, hvormange ugentlige Timer der har været tildeelt hvert Fag i de enkelte Klasser.

Med Angivelsen af de i Aarets Løb gjennemgaaede Pensa findes hist og her forbunden en Fremstilling eller idetmindste en Antydning af den ved Underviisningen fulgte Methode; undertiden er i den med Skoleefterretningerne følgende Afhandling dette Æmne blevet behandlet i større Udførlighed for et enkelt Fags Vedkommende, og saaledes have de senere Aars Programmer fra en privat Skole i Kjøbenhavn indeholdt en Række Afhandlinger om Underviisningen i Modersmaalet, for hvilke tilvisse ikke blot Lærerne i dette Fag ville være saare taknemmelige; andre Skoler derimod foretrække selv for saadanne Fags Vedkommende, hvis Behandling ikke støtter sig paa nogen Tradition eller paa lang Tids Erfaring, at meddele i den allerkorteste Form blot en Angivelse af de læste Pensa, de skrevne Stile o. s. v., men denne Korthed er opnaaet ofte paa Tydelighedens Bekostning. Naar det saaledes undertiden hedder om Underviisningen i Latin: »af Madvigs Grammatik er læst det for Klassen Bestemte«, da seer man jo rigtignok, at vedkommende Lærer i denne Henseende har opfyldt de Fordringer, som Rector og Skolen har stillet til ham, men hvad og hvormeget »det for Klassen Bestemte« udgjør, det faae vi ikke at vide; vi kunne heller ikke (idetmindste ikke altid) see det af tidligere Programmer, og dog er det jo netop det, som man kunde ønske at faae at vide. Paa nogle Steder angives nøiagtigere Antallet af de i det forløbne Aar skrevne Udarbeidelser og Stile, paa andre nøies man med at sige, hvormange der ere skrevne hver Uge, ja man finder undertiden endog ved samme Skole og for samme Fag begge Angivelsesmaader benyttede iflæng ved de forskjellige Klasser, men det vil være indlysende, at Angivelsen af det ugentlige Antal ikke kan være fyldestgjørende, idet mange tilfældige Omstændigheder kunne faae Indflydelse paa Aarets endelige Sum. Skal der gives en fuldstændig Oplysning, vilde vistnok ogsaa f. Ex. den latinske Stils omtrentlige Længde, angivet efter Linietallet i en trykt Bog, der jo dog i Reglen benyttes, være at meddele. Endnu skulle vi exempelviis nævne, at een Skole anfører som gjennemgaaet »Velschows Geographi med Udvidelser og Tillæg«, men hvor betydelige og af hvad Art disse »Udvidelser og Tillæg« ere, om de angaae den physiske eller den politiske Geographi, samt om den Maade, hvorpaa de meddeles Disciplene (gjennem mundtligt, frit Foredrag

eller efter Dictat), derom meldes Intet. Disse Exemplers Tal kunde betydelig forøges, hvis det var nødvendigt, og hvis de ikke af sig selv paatrængte sig endog ved en flygtig Gjennemlæsning af dette eller hiint Program. Maaskee vil man sige, at Publicum ikke sætter synderlig Priis paa disse »Skoleefterretninger«; kan gjerne være, men hvis er da Skylden, Publicums eller Skoleefterretningernes? Naar disse indeholde virkelige Oplysninger, naar endog den ledsagende Afhandling beskjæftiger sig med et eller andet Spørgsmaal, der angaaer Skolen og Underviisningen, da søges de sandelig med Begjærlighed ikke blot af Lærere. Ja, men naar Skoleefterretningerne hvert Aar skulde give detaillerede Oplysninger om Alt, hvad der angaaer Skolens Virksomhed, vilde da Følgen ikke blive en unyttig Gjentagelse hvert Aar af omtrent Eet og det Samme? Det vilde ikke være nødvendigt; naar en Skole eengang i det Enkelte har gjort Rede for sin Fremgangsmaade og alle sine Forhold, da vil man, saalænge som disse blive uforandrede, kunne nøies med en Henviisning dertil, saaledes som ogsaa enkelte Skoler allerede nu bære sig ad; skulde ogsaa nu og da en Gjentagelse blive uundgaaelig, saa var det da heller ingen Ulykke; der er jo ogsaa nu Skoler, hvis Indbydelsesskrifter noget nær det ene Aar ganske ere som det andet.

Det vilde sikkerlig være af Interesse at have en samlet Oversigt over de Pensa, som ved de forskjellige Skoler læses i hver enkelt Klasse, thi i Henseende til Stoffets Fordeling er der en ikke ringe Forskjellighed. Medens saaledes nogle Skoler i IV. Klasse i Latin endnu benytte en Læsebog (Silfverbergs eller Berg og Møllers) og dertil læse en Deel af en Bog af Cæsar de bello Gallico, er en anden Skole istand til i den tilsvarende Klasse at læse foruden een Bog af Cæsar største Delen af Sallusts Catilina, der atter ved en tredie Skole gjennemgaaes i næstøverste eller vel endog i øverste Klasse. Ligeledes medens der i een Skoles øverste Klasse (yngre Afdeling) skrives 59 latinske Stile og 10 Versioner, skrives der i en anden Skoles tilsvarende Klasse 71 Stile og 37 Versioner. At give en fuldstændig, sammenlignende Oversigt herover er imidlertid af ovenfor antydede Grunde ikke let muligt, og et Forsøg derpaa vilde i ethvert Tilfælde føre ud over de Grændser, vi have afstukket for nærværende Bemærkninger. Vi maae nøies med at give nedenstaaende Sammenstilling af det Timeantal, som ved de forskjellige kongelige Skoler er henlagt til hvert enkelt Fag. Vi have ikke medtaget de private Skoler i Kjøbenhavn, fordi disse optage Disciple i en langt tidligere Alder end de kongelige Skoler, og en umiddelbar Sammenstillen af hine med disse altsaa vilde give urigtige Resultater.

Hvad iøvrigt de af os anførte Tal angaaer, da maae vi udtrykkelig bemærke, at de ikke, saaledes som de i Indbydelsesskrifterne selv anførte, angive alle de ugentlige Timer, der i hver Skole ere anvendte paa de enkelte Fag, uden Hensyn til, om Skolen har parallelle Klasser eller ikke; vore Tal angive Summen af de ugentlige Timer, der gjennem Skolens 7 Hovedafdelinger (Klasser) ere tildeelte de enkelte Fag, for at i samme et fuldstændigt Cursus kan blive gjennemgaaet. Selvfølgelig ere altsaa de 2aarige Klassers (VII st. og 5 R.) Timer regnede dobbelt, og naar nu de af os anførte Tal multipliceres med Gjennemsnitsantallet af Skoleaarets Uger, da vil man have Summen af alle de Timer, hvori en Discipel, der gjennemgaaer en Skoles Klasser i den regelmæssige Tid, modtager Underviisning i de enkelte Fag for at fuldende det Kursus, som Afgangsexamen forudsætter.

Inden vi slutte disse Bemærkninger, kunne vi ikke undlade at beklage os over den, som det forekommer os, altfor vidt drevne Sparsommelighed, som nogle Skoler vise ved at sende et saa ringe Antal Programmer omkring til de øvrige Skoler, at kun en Deel af disses Lærere dermed kunne forsynes. Man har i denne Henseende nævnt os Exempler paa en saa fabelagtig Karrighed, at vi ikke vove udtrykkeligen at anføre dem, af Frygt for at der skal ligge en Feiltagelse til Grund. Men afgjort er det, at det Antal, som mange eller rettere sagt de fleste Skoler sende, langtfra kan tilfredsstille Lærernes Ønsker, og det var dog vel neppe noget ubilligt Forlangende, at hver Lærer burde kunne faae et Exemplar fra hver Skole. Den Udgift, som Trykningen af 100 eller 150 Exemplarer yderligere vilde medføre, er dog altfor ringe til at komme i Betragtning.

		Aalborg Skole.	Aarhuus Skole.	Flensborg Skole.	Frederiksborg Skole.	Haderslev Skole.	Herlufsholm Skole.	Horsens Skole.	Metropolitanskolen.	Nykjøbing Skole.	Odense Skole.	Randers Skole.	Ribe Skole.	Roeskilde Skole.	Slesvig Skole.	Sorø Skole.	Viborg Skole.
Disciplenes Antal	i Fællesklasserne.	55	49	166	»	59	»	»	»	»	46	»	»	»	84	31	»
	i Realklasserne.	24	29	44	»	28	»	(18)	»	(6)	44	(5)	»	(3)	17	48	(5)
	i de studerende Klasser. .	73	62	56	»	70	»	(94)	»	(72)	70	(91)	»	(120)	35	98	(63)
Totalantallet af Disciple		152	140	266	72	157	105	112	202	78	160	96	67	123	136	177	68
Klassernes Antal		10	10	17	7	11	7	7	9	7	11	7	7	8	11	10	7
Lærernes Antal		17	16	24	12	14	13	13	18	11	19	14	13	13	16		11

Ikke i særegne Realklasser, men sammen med de studerende Disciple findes der ikke-studerende Disciple i Horsens (i 3 Klasser), i Nykjøbing (i 3 Klasser), i Randers (i 1 Klasse), i Roeskilde (i 2 Klasser), og i Viborg (i 2 Klasser).

	Dansk.	Tydsk.	Fransk.	Engelsk.	Latin.	Græsk.	Hebraisk.
Aalborg Skole . . .	27 (22)	24 (26)	16 (17)	(16)	50	24	5
Aarhuus Skole . . .	23 (22)	21 (26)	15 (19)	(16)	54	27	4
Flensborg Skole . .	26 (23)	26 (23)	11 (12)	10 (19)	48	25	4
Frederiksborg Skole	24	22	15	»	58	27	4
Haderslev Skole . .	21 (23)	20 (22)	16 (14)	12 (19)	48	26	5
Herlufsholm Skole .	23	20	13	»	51	25	6
Horsens Skole . . .	24	21	18	»	55	27	6
Metropolitanskolen .	24	20	14	»	56	28	6
Nykjøbing Skole . .	26	21	16	»	54	25	4
Odense Skole	25 (22)	21 (26)	16 (21)	(16)	49	24	6
Randers Skole . . .	23	23	16	»	58	26	4
Ribe Skole	25	23	17	»	54	25	4
Roeskilde Skole . .	23 (?)	22 (?)	15 (?)	»	53	27	4
Slesvig Skole . . .	21 (19)	27 (25)	11 (18)	16 (20)	55	30	4
Sorø Skole	23 (21)	23 (27)	16 (21)	(15)	54	24	6
Viborg Skole	23	21	17	»	54	27	4

De i Parenthes anførte Tal angive Summen af de ugentlige Timer, der ere henlagte til Underviisningen for Realdisciplene, de andre Timerne for de studerende.

Af de 21 og 14 Timer, der ved Flensborg Skole ere henlagte til den historiske Underviisning, ere de 7 og 8 bestemte til Fædrelandshistorie, de øvrige 14 og 6 til Verdenshistorie, dog saaledes, at i de 14 Timer tillige Fædrelandshistorien repeteres (i øverste Klasse); for de øvrige Skoler findes ikke nogen saadan særlig Angivelse.

For Haderslev Skole er opført det Timeantal, som man der ifølge Programmet for 1858 (i enkelte Fag dog kun tilnærmelsesviis) vil søge fastholdt

Historie.	Geographi.	Regning, Arithm., geometr. Tegning og Geometri.	Naturlære.	Naturhistorie.	Skrivning.	Tegning.	Sang.	Gymnastik.
0 (14)	14 (14)	30 (36)	6 (6)	13 (12)	10 (16)	5 (9)	16 (12)	16 (12)
1 (18)	13 (13)	35 (33)	6 (8)	13 (15)	11 (15)	6 (10)	16 (12)	16 (12)
1 (14)	13 (10)	49 (49)	8 (5)	13 (10)	12 (13)	6 (8)	14 (8)	14 (8)
25		30	8	15	11	6	8	16
7 (13)	12 (12)	32 (34)	6 (6)	12 (12)	7 (11)	6)12)	•	11 (9)
31		31	6	14	10	7	16	16
28	12	32	6	14	10	6	8	16
23	13	32	7	14	10	5	16	16
21	12	34	7	13	10	5	16	16
33	(28)	34 (34)	6 (6)	13 (12)	10 (11)	7 (15)	16 (12)	16 (12)
20	12	33	6	14	9	4	?	?
21	14	31	6	15	10	5	14	16
22 (?)	13 (?)	32 (?)	6 (?)	12 (?)	10	8	?	?
7 (21)	15 (14)	31 (37)	6 (6)	8 (14)	11 (15)	6 (14)	•	18 (14)
34	(26)	38 (34)	8 (8)	13 (16)	10 (14)	4 (12)	?	16 (12)
19	12	31	6	13	14	?	?	?

for hvert Fag. Forberedelsesklassen er ikke medtaget ved Beregningen, ligesom heller ikke Forberedelsesklassen i Slesvig og 1 Fælleskiasse i Flensborg, da en tilsvarende Klasse ikke findes i Kongerigets Skoler.

Angivelserne for Roeskilde Skoles Vedkommende kunne for de fleste Fag ikke være ganske sikkre, da man gjennem dens Skoleefterretninger kun kan komme til det sandsynlige Timeantal.

VII. Klasses tvende Afdelinger blive i Metropolitanskolen i alle Fag underviste hver for sig, i andre Skoler ikkun for enkelte Fags Vedkommende; saaledes næsten allevegne i Mathematik, Naturlære og Hebraisk, enkelte Steder tildeels i Latin, Græsk, Historie og Religion.

Om Opgaverne i forrige Hefte.

De conjecturalkritiske Opgaver, Conf. Madvig fremsatte i 1ste Hefte af dette Tidskrift, have fremkaldt ikke faa Besvarelser, idet 10 saadanne ere blevne Redaktionen tilsendte. De 7 af disse omfatte alle Opgaverne; af dem er den ene indsendt af Cand. Schreiner i Christiania, en af Collaborator Thomsen i Flensborg, en af Cand. Pingel, en af Cand. Nutzhorn, en er undertegnet C. T., 2 ere af Forfattere, der ikke ønske sig navngivne. — Foruden dem er der indsendt en Besvarelse af Cand. Bang til alle Opgaverne undtagen den anden og tredie, af »En Studerende« til alle undtagen den 8de, og af »2 Studerende« til alle undtagen den 4de.

Den første Opgave har Madvig tænkt sig besvaret saaledes, at der istedenfor *ὅτι ἢ πᾶσαν* skal læses *ὅτι πᾶς ἂν* etc. Denne Løsning er ogsaa angivet i 3 af de indsendte Besvarelser (C. T., Cand. philol. Pingel, En Studerende); og er ogsaa funden i de andre 7 Besvarelser, med Undtagelse af at der efter disse skal læses *ὅτι ἅπας ἂν*.

Ved den anden Opgave stemmer kun een Besvarelse (Pingel) med den Læsemaade, Madvig antager for den rette, hvorefter *βλάβας* skal udslettes, idet dette Ord maa tænkes tilsat, da *ξυμφορὰς* urigtigt blev forbundet med *ἡμετέρας*. De Fleste (de 2 Anonyme, C. T., En Studerende, Cand. philol. Schreiner fra Christiania) have foreslaaet at indskyde et *καὶ* foran *βλάβας*, de Øvrige (Cand. philol. Nutzhorn, 2 Studerende, Collaborator C. Thomsen i Flensborg og eventuelt C. T.) læse *βλαβερὰς* istedenfor *βλάβας*.

Den 3die Opgave er af næsten Alle (undtagen den ene Anonyme) løst saaledes som Madvig har tænkt sig det, idet de foreslaae at læse *οὐδ' ἂν σαφῆ*. Den ene af de anonyme Indsendere foreslaaer derimod at læse *ἀσαπῆ* (»som kan holde sig«).

Ved den 4de Opgave læse alle Indsenderne det Samme som Madvig, nemlig *οὐκ ἂν οἶδ' εἰ ζητοίη τις* (sml. Madvigs Græske Syntax § 139 b. Anm.).

Den 5te har Madvig tænkt sig besvaret saaledes, at der skal læses *ἃ δὴ ποιεῖ* og saaledes foreslaaes ogsaa læst i alle de indsendte Besvarelser undtagen i 2 (C. T. og Schreiner) hvoraf den ene gaaer ud paa, at der skal læses *ἃ ἀεὶ ποιεῖ*, den anden paa at der skal læses *ἂν ᾖ ποιῶν*.

Den 6te er med 1 Undtagelse af Alle besvaret, som Madvig har tænkt sig det, idet de ere enige i at ville læse »*senatoriæ dignitatis*«. En af Indsenderne (den ene Anonyme) vil derimod læse »*senatori de dignitate eius*«.

Ved den 7de har der ligeledes næsten været Eenstemmighed for at læse, hvad ogsaa Madvig anseer for det Rette, nemlig »*per se quæreretur*«. Een (Schreiner) foreslaaer »*ut purius quæreretur*«.

Om den 8de have alle Indsenderne været enige og læse ligesom Madvig »*sic transire ad nos hic potest*«.

Om Ablativ ved andet Sammenligningsled efter Comparativ i Latin.

Af *L. C. M. Aubert.*

1.

Om Betegnelse af det andet Sammenligningsled efter Comparativ ved Casus i Latin (og Græsk) og denne Casus's Betydning, belyst ved Sammenligning med stambeslægtede og fremmede Sprog.

Hvor to Subjecter sammenlignes ved ulige Grad i samme Prædicering, der derfor overhoved blot sættes een Gang, og hvor altsaa det enkelte modstillede Subject i Almindelighed alene i Formen udgjør det andet Sammenligningsled, hvor altsaa ingen Sætningsforbindelse (eller Sammenligningsconjunction) var absolut fornøden, men Sammenligningen endnu kunde holde sig inden den enkelte Sætnings Form, der synes det ganske naturligt, at man kunde finde en obliqve Casus tilstrækkelig til at betegne Underordnings-Forholdet af det andet Led. Det samme Underordningsforhold kunde vel vistnok ogsaa betegnes ved en Præposition. De Præpositioner imidlertid, som ved Comparationen findes anvendte ved Latin og Græsk, udtrykke dog nok ikke nogensinde et saadant directe logisk underordnet Forhold af det andet Led med Hensyn til Prædiceringen; men betegne vel blot selve Jevnførelsen eller Sammenligningen. At *præ* saaledes paa Latin ikke, som det vistnok efter sin øvrige Sprogbrug vel kunde gjøre (nærmest i Sammensætning, cf. *præstare* o. l., dog og *præ cœteris)*, og som det nok almindeligt antages, betegner Fortrinet for (»fremfor«), men blot selve Sammenligningen (altsaa blot: »i Sammenligning med,« »stillet foran, ligeoverfor«), vil maaskee bedst indlyse af den hyppige Forbindelse: *contemnere, spernere, nihili* v. *parvi pendere præ*, (*sordere præ* Hor.), A. Gell. 1, 2, 4 *præ se uno ceteros omnes — rudes et agrestes prædicabat,* hvor *præ* netop staaer ved det Led, som gives Fortrinet (cf. Hand. Hor. Turs. T. IV p. 524); saa at der derfor ingen Grund er til at opfatte f. Ex. *præ nobis beatus* (Cic. fam. 4, 4, 26) anderledes (smlgn. Cic. pro C. Rab. 5, 14 *quæ si in illo*

minima fuissent, tamen præ tuis facultatibus maxima putarentur ɔ: »i Sammenligning med,« ikke »fremfor«). Noget sikkert Exempel paa Forbindelse af Comparativ med *præ* findes ikke efter Hands Paastand l. l., idet han ikke erkjender det nu i Udgg. almindeligt saa læste Sted Cæs. bell. gall. 1, 32: *hoc esse miseriorem gravioremque fortunam Sequanorum præ reliquorum* for tilstrækkeligt hjemlet af Mss. (*præ* efter ham blot 1 Oxon.; ellers Mss. *quam*)[1]). Men selv om denne Forbindelse virkelig maa ansees constateret, følger dog neppe deraf nødvendigt, at *præ* derfor mere maatte tillægges Betydningen »fremfor« — hvorved en Pleonasme vilde opstaae — men det kan derfor ligegodt betegne simpelt: »i Sammenligning med.« Derimod findes, som ogsaa af Hand er erkjendt, oftere Exempler paa Forbindelse af Comparativ med Sammensætningerne: *præut* og *præquam*, dog blot i det før- og efterclassiske Sprog (Plautus, Terents, Aul. Gellius, t. Ex. 16, 1, 3, som er af Interesse ogsaa ved Udtrykkets Udførlighed og Fuldstændighed). Saal. Plaut. Men. 5, 5, 33 *modestior nunc quidem est de verbis, præ ut dudum fuit.* id. Amph. 1, 1, 218 *parum etiam, præ ut futurum est, prædicas.* (Mere sammentrukket Mil. gl. 1, 1, 19 *nihil hercle hoc quidemst, præ ut alia dicam (ɔ: præ ut alia sunt, quæ dicam), tu quæ nunquam feceris.* Ter. Eun. 2, 3, 8 *ludum jocumque dices fuisse illum alterum, præ ut hujus rabies quæ dabit (ɔ: præ ut erunt, quæ h. r. dabit).* Pl. Men. 2, 3, 24 *folia nunc cadunt, præut si triduum hoc hic erimus tum arbores in te cadent ɔ: præut fiet* etc.) — Af disse Partikelforbindelser er den første *(præut)* altid let at supplere til fuldstændigt Udtryk; *præquam* er oftere dunkel hos Plautus, og den sidste af disse Partikler kunde synes ved Comparativ (t. Ex. Plaut. Most. 5, 2, 25 *jam minoris omnia facio præquam quibus modis me ludificatus est,* og ialfald A. Gell. 16, 1, 3 *Quæ sententia etsi laxioribus paulo longioribusque verbis comprehensa est præquam illud Græcum*

---

[1]) Hand modsiger sig dog selv nedenfor, p. 527, hvor han af Apulej. 8. p. 202 citerer: *præ ceteris feris mitior cerva* og Apul. 8. p. 210 *sed unus præ ceteris et animo fortior et ætate iuvenior . . . exsurget* og Gell. 1, 3, 5 *visum est esse id quod feci præ hoc, quod erant alia, toleratu facilius* (et Sted, som er mærkeligt ved den fuldstændige og umiddelbare Sammenligning af Prædicering med Prædicering, istedetfor Subject med Subject middelbart gjennem Prædiceringen). Videre Pl. Epid. 3, 4, 89 *præ aliquo minoris fieri.*

quod diximus etc.) at være pleonastisk[1]. Men ved nærmere Betragtning af samtlige disse Steder tør det dog nok være det rette, at tage *quam* simpelt som det relative Gradsadverb (saa tydeligt Most. 4, 2, 42: *nihil hoc quidem est, triginta minæ, præ quam alios dapsiles sumtus facit)* og statuere samme oprindelige fuldstændige Udtryk som ved *præ ut* (cf. Pl. Stich. 2, 3, 38 *præ quod tu velis)*, kun at enkelt Sted *quam* vel har modal Betydning, saaledes som ofte ved *tamquam* for *ut* (saa vel Pl. Aul. 3, 5, 33: *sed hoc etiam pulcrum est præ quam ubi sumptus petunt)*. I Pl. Amph. 2, 2, 1 *satis parva res est voluptatum in vita atque in ætate agunda, præ quam quod molestum est* synes *quam* — si locus sanus — aldeles overflødig (som i Stichus 2, 3, 38 det mangler). Men erkjendes maa det dog, at ogsaa i disse Forbindelser *præ* blot betegner Sammenligning, ikke Fortrin (maaskee med Undtagelse af eet Sted hos Plautus — si lectio certa — Merc. 1, 1, 22 *nec pol profecto quisquam sine grandi malo, præ quam res patitur, studuit elegantiæ* (synes trods Hånds Benægtelse at maatte forstaaes: »fremfor, mere end den Grad, som hans Formue tilsteder«.) Men ialfald er disse Udtryk for Sammenligningen i den Henseende af Interesse, at de vise Spor til et fuldstændigere Udtryk ved Sammenligningen, end Sprogbrugen almindelig opviser, nemlig at Sammenligningen finder Sted umiddelbar mellem de ulige Grader af Prædiceringen, ikke blot, som ellers almindeligt, mellem de ved denne sammenlignede Subjecter, noget, som nedenfor vil gjenfindes ved de romanske Sprog. Nogen umiddelbar Underordning af det andet Sammenligningsled er altsaa imidlertid endnu ikke ved *præ* betegnet. Dette samme Forhold finder vistnok ogsaa Sted ved det græske *παρὰ* (altid med Ac.)[2], at det (»ved Siden af, bredved«) blot i Almindelighed udtrykker Sammenstillingen. Saaledes Xen. Mem. Socr. 1, 4,

[1]) Dette statueres om *præ* ved Comparativ overhoved af Periz. til Sanct. Min. IV, 6. (2, p. 255) A. 12.

[2]) Ogsaa *πρὸς* = ad, »i Sammenligning med.« Derhos findes ogsaa *πρὸ* med Comparativ t. Ex. Plat. Symp. p. 179. A. *πρὸ τούτου τεθνάναι ἂν μᾶλλον ἕλοιτο* og Hdt. 6, 12. 1, 62. cf. Matthiä 1337, altsaa med virkelig Pleonasme; ogsaa *ἀντὶ*, »istedetfor« findes med Comparativ, cf. Matthiä § 450 A. 1. Enkelt Gang ogsaa *ἐπὶ* hos Homer (Od. 7, 216 *οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο ἔπλετο*) og Herodot (4, 118 *ὑμῖν δὲ οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ἔσται ἐλαφρότερον*) »ovenpaa, bagefter,« cf. Matth. § 455, A. 3.

14 *παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα ὥςπερ θεοὶ οἱ ἄνθρωποι βιοτεύουσι.* Saaledes ogsaa *καταφρονεῖν παρὰ* (t. Ex. Pl. Apol. Socr. p. 28. C) ganske d. s. s. *contemnere præ.* Dog er der ved *παρὰ* vistnok Vaklen, saaledes at undertiden derved et virkeligt Fortrin udtrykkes, ialfald hvor det staaer uden noget Comparativ; om ogsaa med dette, er vel tvivlsomt (*παρὰ* er da at forklare »forbi« ɔ: fremfor). Saaledes Pl. Ion p. 539 E (citeret hos Matthiä p. 1381): *ἃ τῷ ῥαψῳδῷ προσήκει καὶ σκοπεῖσθαι καὶ διακρίνειν παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους* vil dog vel sige: »fremfor« = *μᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.* Ogsaa det af Zeune til Viger (ed. G. Hermann, p. 650) citerede Sted af Aristid. pro quatuorviris p. 321 *ἡγοῦμαι δὲ καὶ πρὸς ἀμφοτέρας καὶ παρ' ἀμφοτέρους ἂν εἶναι Θεμιστοκλέα* viser Spor til en saadan Mening af *παρά.* I Thucyd. 1, 23 *ἡλίου ἐκλείψεις πυκνότεραι παρὰ τὰ ἐκ τοῦ πρὶν χρόνου μνημονευόμενα* kan, ligesom i: *αὐτὸς δὴ παρ' ἑαυτὸν δεινότερος καθ' ἡμέραν γίγνεται* (hos Viger p. 650), vistnok blot en Sammenligning være betegnet, ligesom og Hdt. 7, 103 *γενοίατ' ἂν καὶ παρὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀμείνονες,* hvor *παρὰ* vel er d. s. s. ellers *ἢ κατὰ* = quam pro. (Hos Plato (v. Matthiä p. 1381) findes *ἄλλο παρά, ἕτερον παρά,* hvor *παρὰ* (»forbi, foruden«) udtrykker Forskjellen ligesom *ἤ*, og altsaa samme Fælledsskab i Construction findes, som ellers mellem Comparativ og *ἄλλος* og *ἕτερος,* der ogsaa kunne staae med Genitiv.) —

Nogen constant Brug af Præposition til at betegne Sammenligningsforholdet ved Comparativ har dog i Latin ligesaalidt som i Græsk udviklet sig, men, som bekjendt, anvendes dertil i begge Sprog en enkelt Casus uden Præposition, i Latin Ablativ, i Græsk Genitiv. Paa Grund af de mange forskjellige Forhold, som i begge Sprog udtrykkes ved den hertil anvendte Casus, som derhos i begge Sprog er forskjellig, var det naturligt, at Forklaringerne af saavel den ene som anden Casus's specielle Betydning i dette, som det kan synes, temmelig isolerede og uden directe Analogi staaende Tilfælde af deres Brug maatte falde ud temmelig forskjellige, forsaavidt man overhoved indlod sig paa nogen Forklaring, og ikke blot lod sig nøie med at nævne selve Factum, hvilket hos mange Grammatikere for Græskens Vedkommende er Tilfældet. Saaledes bliver Comparationens Genitiv i Græsk ei forklaret i Madvigs græske Syntax, ei heller hos Curtius, ei heller tidligere hos Buttmann i 11te Udg. 1824. Men derimod hos Rost forklares det som et

Aarsagens Genitiv (»fordi i Beskaffenheden af den sammenlignede Gjenstand ligger Grunden til den andens høiere eller ringere Egenskab«). Matthiä p. 1012 synes at ville forklare Comparationens Genitiv af Præpositionsellipse (»vor diesem Genitiv (ɔ: bei Comparativ) steht zuweilen noch die Præposition πρὸ und ἀντὶ«). Men Matthiä henfører dog forhen udtrykkeligt Genitiv ved Comparativ til den hos ham meget vidtløftige og vage Kategori »Hensynsgenitiv« (p. 816—846 med mange underordnede specielle Analogier). Karow: de ratione, qua in diversissimis diversissimarum gentium lingvis fit comparatio (Dr. Diss. Breslau 1855) forklarer p. 11 lignende: *σοφώτερός ἐστι τοῦ διδασκάλου* prudentior est, quod attinet ad magistrum, ratione habita magistri i. e. prudentior magistro. Schömann »über die Vergleichungspartikel der griech. u. d. verwandten Sprachen« (i Hoefer, Zeitschr. f. d. Wissensch. d. Sprache 4, 2) udtrykker sig om Genitiv i Græsk, Ablativ i Latin ved Comparativ meget svævende: »beide, obwohl nicht ganz in gleicher Weise, dienen dazu, den Begriff des vorhergehenden gesteigerten oder geminderten Attributs durch die Angabe des Gegenstandes, in Beziehung auf welchen jenes zu denken sey, zu bestimmen.«

Men navnlig er det Tilfældet ved Comparationens Ablativ i Latin, at man om denne Casus's Betydning i dette Tilfælde hos de forskjellige Grammatikere finder de forskjelligste Forklaringer. Af Madvigs Forklaring i hans latinske Grammatik § 271. A. seer man egentlig slet ikke, med hvilken anden Betydning af Ablativ han sammenstiller Ablativ ved andet Sammenligningsled: »Ablativen synes egentlig at betegne, at den høiere Grad viser sig ved og paa det Andet, der tages med til Sammenligningen.« Man kan af disse Ord nok neppe bestemt sige, om han forklarer denne Ablativ som instrumental eller local (og om derhos Ellipse af noget subjectivt statueres). Reisig: »Vorl. über lat. Sprachw.« p. 700 forklarer Comparationsablativen af Ablativens Betegnelse af en Aarsag (*doctior Cajo* heisst: »Cajus mit seinen Ungelehrtheit ist die Ursache, dass der Andere gelehrter ist.«) Sandheden heraf kan vel Ingen erkjende. Ramshorn p. 444 forklarer Comparationens Ablativ som en Ablativus conditionis ɔ: »det som forudsættes, naar en Tilstand skal finde Sted,« og den oversættes specielt paa tydsk: »in Ansehung« (med Hensyn til) og Ablativus conditionis overhoved skal paa Tydsk kunne gjengives: »in Ansehung an, nach, mit,

zu.« Han blander dog nok paa dette Sted flere forskjellige ved Ablativen udtrykte Forhold sammen uden nogen bestemt enkelt Analogi. Weissenborns Forklaring § 262: »Den Gjenstand, hvorfra den høiere Grad bliver bestemt, staaer som Maalestok for Egenskaben i Ablativ« forklares ikke af eller henviser til nogen analog Brug af Ablativen, skjønt rigtignok Udtrykket: »Maalestok, hvorefter« i den foregaaende Paragraph bruges til at forklare foruden i andre Tilfælde (*re*, *nomine*, *numero* etc. i Hensynets Ablativ) Ablativen ved *æstimare*, *judicare*, *dirigere*, *describere*, *potiri* (hvilken Brug af Ablativen vel med Ret hos Madvig § 254, A. 5 henføres under den instrumentale Ablativ: »det, hvorefter Vurderingen skeer (Vurderingens Middel og Maalestok).« Men naar Weissenborn ibid. forklarer Exemplet: *Cajus major est Marco:* wenn Marcus in Hinsicht der Grösse zum Massstab genommen wird, ist Cajus grösser«, saa er det vel klart, at han ei vil, at Ablativen her udtrykker noget umiddelbart Forhold til Comparativen (som i det andet Tilfælde til Verbet), men derimod til selve Dommen eller Udsagnet, saa at Forholdet først medieres gjennem et tiltænkt subjectivt Begreb. Men saaledes faaer Ablativen efter hans Forklaring nærmest Analogi med den af Madvig under Ablativus causæ moventis henførte Brug af Ablativerne: *testimonio*, *judicio*, *sententia* t. Ex. *Curio mea sententia vel eloquentissimus illis temporibus fuit*, hvor Ablativen tydeligt nok ei betegner noget directe Forhold til det objective i Udsagnet, men vel til det subjective, eller Udsagnet og Dommen selv, eller, som det hos Madv. hedder: »Ablativ betegner her det, i Kraft af hvilket noget dømmes og siges«. — R. Kühner p. 82 forklarer, som Weissenborn, Ablativ ved Comp. som »Maalestokken, hvorefter man maaler, bedømmer eller gjør (?) noget«, hvorunder han henfører ei blot Ablativen ved de af Weissenborn opregnede Verber, men ogsaa de af Madv., som Abl. causæ moventis forklarede Ablativer (cf. supra): *sententia, opinione,* foruden en heel Deel andre, *more, lege* (ogsaa *re, nomine, verbo, numero* etc. ɔ: Hensynsablativ Madv. § 253). Saa ogsaa A. Grotefend (§ 50 og 51): »Ablativen ved Comp. betegner den sammenlignede Gjenstand, som ved Forestillingen om mere og mindre ligesom tjener til Maalestok.« Som »Maalestokken, hvorefter« betragtes der og Ablativen t. Ex. i *esse re, nomine, major natu, puer ætate* (ɔ: det bekjendte Restrictionens eller Hensynets Ablativ, som indskrænker Prædicatet til en Deel af Subjectets Sphære). G. Grotefend (1 p.

335) forklarer Ablativen ved Comparativ simpelthen af Ellipse af Præpositionen *præ*, »voraus« (som G. I. Vossius p. 61, og Ruddimann (ed. Stallb.) 2, p. 101, cf. og Sanct. Min. 2, 259 og Periz. til Sanct. Min. 2, 255. n. 12, der forklarer Abl. elliptisk enten af forstaaet *comparatus cum*, eller af Præp. *præ*, som staaer med pleonastisk Mening). O. Schulz p. 432 forklarer denne Ablativ som Ablativus Limitationis og oversætter: in Vergleich womit, in Rücksicht worauf. Ved Abl. Limitationis seer man (foreg. pag.) at han forstaaer »Hensynets Ablativ« (Madv. § 253), som af A. Grotefend, Weissenborn og Kühner ogsaa var indblandet (ogsaa hos Ramshorn, endnu mere forvirret). Nogen tydelig Analogi for Comparationens Ablativ vil dog nok Ingen kunne finde i disse Forklaringer. Zumpt p. 483 (5te Udg.) forsøger slet ingen Forklaring. G. T. A. Krüger (fuldstændig Omarbeidelse af A. Grotefends Grammatik) § 372 forklarer Comparationens Ablativ af det overførte Begreb af Rumsforholdet »hvorfra«, men paa ganske særegen Maade; *major patre* ɔ: »større fra Faderen af (betragtet)«, altsaa »i Sammenligning med Faderen« eller »større end Faderen«. Heller ikke efter denne Forklaring skal altsaa Ablativen udtrykke noget umiddelbart Forhold til Comparativen, men alene til Ellipsen af noget Subjectivt, her vilkaarligt suppleret »betragtet«, hvoraf da Ablativen, betegnende det rumlige Forhold »hvorfra« i overført (!) Betydning skal hænge. W. Corssen i Ztschrift f. vergleich. Sprachforsch. von Kuhn, 3 Jahrg. p. 264, forklarer Ablativen her som en instrumental; »*arbor est altior flore:* der Baum ist hoch vermittelst der Blume;« durch die Anschauung der Blume gelange ich zur Wahrnehmung der Höhe als hervorstechende Eigenschaft des Baumes«, hvor altsaa heller ikke noget umiddelbart Forhold til Comparativen statueres, men Forholdet blot medieres gjennem dobbelt Ellipse endog af det Subjective; i det Ablativen *flore*, som blot betegner subjectivt: Anskuelsen af Blomsten, skal betegne Grunden til Iagttagelsen af Høiden ved Træet, hvad i og for sig vistnok ikke er rigtigt. Karow i det ovenciterede Skrift p. 10 bifalder in abstracto en saadan Betegnelse af Forholdet ved andet Sammenligningsled (ɔ: som instrumentalt, hvilket han anvender ved Brugen af den gothiske Instrumentalis og den i Oldnordisk denne Casus erstattende Dativ ved Comparativ), paastaaer altsaa, at en Instrumentalis vilde være den meest passende Relation ved Comparativ, altsaa t. Ex. *major sum per illum* i. e. *altero quodam meo ministro et adjutore.*

Selv forklarer han dog Ablativen ved Comparativ i Latin (Sanskrit, Ossetisk) som det oprindelige Ablativ, der udtrykker Udgangspunkt, Fjernelse (*unde et quo loco aliquid ortum accipi oporteat*) men, med samme Ellipse af et subjectivt medierende Begreb, som Krüger: *major sum illo* i. e. *major sum, si inde ab illo me accipias et consideres*, altsaa uden umiddelbar Relation til Comparativen. Samme Opfatning, som Krüger (Karow) har Diez, Roman. Sprachlehre 3, p. 366 af en tilsvarende Construction i de romanske Sprog, hvorom mere senere, dog tvivlende og vaklende mellem den og en anden Opfatning. Han forklarer nemlig t. Ex. *l'uomo è piu grande della donna:* der Mann ist grösser von dem Weibe hier betrachtet, in Ansehung des Weibes. Man seer let af Mængden af de foregaaende Forklaringer, som gaae ud paa Ellipse af noget Subjectivt, stærkt minde om de tidligere Grammatikeres, Sanctius's, Ruddimans og Perizonius's Ellipseforklaring. — I Anmærkning nedenunder, hvor Krüger i Korthed berører Andres Opfatning af denne Ablativ, som Aarsags, instrumental eller Hensyns Ablativ, henviser han, besynderligt nok med Hensyn paa sin Forklaring, til Sammenligning med andre Sprog og beraaber sig i den Henseende paa Billroth § 192, saa at man skulde troe, at dennes Forklaring traf sammen med Krügers. Dette er dog langtfra at være Tilfældet. Her forklares nemlig af Billroth: *hic liber melior est illo* »denne Bog er bedre fra hiin af ɔ: den lader hiin tilbage i Fuldkommenhed, har den efter (bag) sig.« Billroth mener, at den samme Forestilling ligger til Grund for denne Construction, som t. Ex. i *forma ante alios pulcer* (Virgil) og *beatus præ nobis* (hos Cicero; det sidste ialfald høist usikkert, v. s.), blot at i denne Construction med Ablativ tydeligere end i hine Udtryk de to Punkter, hvorpaa de sammenlignede Gjenstande staae, tænkes som Punkter paa Fuldkommenhedens fortløbende Linie. Han sammenligner videre Hebræernes Betegnelse af selve Comparativen ved Hjælp af Præpositionen מִן (fra) med Positiv: »stor fra hiin af,« og henviser derom til Ewald hebr. Grammatik S. 262, der ytrer sig saa: »מִן er Sammenligningsord mellem Høiere og Lavere; idet det angiver, at den første Sag (Gjenstand) fjerner sig fra den anden med Hensyn paa et Tredie (ɔ: tertium comparationis, Prædiceringen), er høiere: »god er Viisdom fra Guld af« ɔ: fjernende sig fra Guld, altsaa mere end Guld. Derfor staaer Ablativ i Sanskrit og Latin ved Comparativ; Hebræerne sætte blot Ablativ, saaledes

som Sanskrit ogsaa kan, uden bestemt Form for Comparativ.« Man erkjender let, at denne Opfatning af Forholdet er væsentlig forskjellig fra Krügers (Karows) og ikke beroer paa nogensomhelst Forklaring af Ellipse, hvoraf Casusen hænger, men derimod sætter denne i umiddelbart Forhold til selve Comparativen. Billroth selv vakler endnu (i Anm.) mellem denne af Ewald udviklede Opfatning af Comparationens Ablativ og Forklaring af denne Casus som instrumental (»fordi ved enhver Sammenligning den ene sammenlignede Sag er Middelet, hvorved den høiere Grad af Fuldkommenhed, som den anden har, bliver tydelig«) med den tilføiede synderlige Udvikling, t. Ex.: »denne Bog er bedre ved hiin,« det vilde sige: ved hiin Bog indlyser det, at dette er en udmærket god Bog,« altsaa atter Mediering af Forholdet gjennem vilkaarlig Ellipse af noget subjectivt, som dog her langtfra skjænker nogen rigtig Mening; men noget virkeligt umiddelbart comparativt Forhold blev da ikke betegnet. Imidlertid finder dog Billroth, »at de ovenanførte Analogier fra andre Sprog — Hebræisk og Sanskrit (»hvortil endnu i Græsk kommer Genitiv, som i intet Fald kan ansees som en Casus instrumenti«) gjør den forrige Forklaring ovenfor sandsynligere.

Nägelsbach til Hom. Il. 1, 114: *ἐπεὶ οὔ ἕθέν* (ↄ: *αὐτῆς, Κλυταιμνήστρας) ἐστι χερείων,* hvor han af Brugen af det uadskillelige Localadverb *-θεν*, der hos Homer ved pronomina personalia (og oftere) optræder som Genitivendelse, noget overilet slutter, at denne Casus i Græsk overhoved er Betegnelse af Punktet, hvorfra noget udgaaer (terminus a quo), forklarer Comparativconstructionen med Genitiv i Græsk i det foreliggende Exempel saaledes: »Chrysis er ikke den slettere, fra hende, fra Clytemnestra af betragtet, denne taget til Maalestok for Bedømmelsen,« er altsaa paa samme Afvei og bruger samme Ellipseforklaring som Krüger (Karow). Ablativen i denne Brug i Latin er, siger han, den saakaldte (af hvem?) Ablativus normæ; *major sum te* ↄ: »jeg er efter dig maalt, den større,« som man seer med samme vilkaarligt antagne Ellipse af det Subjective, nærmest som hos Weissenborn; derimod lader det ikke til, at han forklarer Ablativen i Latin ved denne Construction analogt med Genitiven i Græsk, hvad dog for ham ellers laa saare nært ved hans Paastand om den græske Genitivs oprindelige Mening.

Dette af Billroth efter Ewald, eller rettere af Ewald forklarede Tankeforhold ved Comparationens Ablativ er vel uden al Tvivl det rigtige og sande, hvad vel egentlig tilstrækkeligt

indlyser af dets egen Simpelhed og Naturlighed. Til at opfatte Comparationen eller Tilvæxt i Grad af en adjectivisk Prædicering hos en Gjenstand fremfor en anden som en Bevægelse, Fremadskriden eller Fjernelse fra denne ringere Grad (dette Egenskabens lavere Standpunkt), dertil udfordres vel neppe nogen høi Grad af den livlige Phantasi, som overhoved ved Sprogdannelsen selv eller den første Sprogudvikling har viist sig virksom. Hvor naturlig en saadan Opfatning af og et saadant Udtryk for dette Forhold var, det viser ei blot de beslægtede Sprogs Analogi men ogsaa ganske fremmede Sprogs analoge Udtryksmaade i et langt videre Omfang, end det af Ewald og Billroth er fremhævet.

Først altsaa bruges i Søstersproget Sanskrit (og det beslægtede Ossetisk) Ablativen til at betegne det andet Sammenligningsled. Ablativen (hvis Mærke er sluttende *t*) i Sanskrit udtrykker ellers Fjernelse fra et Sted (Stedsforholdet, hvorfra), hvad Bopp, Vergl. Gr. (2te Ausg. § 183. a.), urgerer som denne Casus's sande oprindelige Bestemmelse; den kan i Sanskrit endnu overføres til at betegne det aarsaglige Forhold; ogsaa — med en nærmere Overførelse — betegne Forskjel (ɔ: Frastand) cf. Pott etymol. Forschungen (1ste Ausg. 2. p. 267 : *twad anja* = *te alius*, *σοῦ ἄλλος*). Ablativ singul. er dog i Sanskrit som særegen Form og Casus endnu kun tilbage af de paa *ă* udlydende Stammer *(ât)*, men erstattes forøvrigt ved Genitiv (i Fleertal falde Dat. og Abl. sammen — *bhjas*). Allerede her altsaa seer man historisk Begyndelsen til Sammenflyden af disse to Casus, som i Græsk senere fuldstændig er gaaet for sig. Det samme Phænomen viser sig ogsaa i det med Sanskrit nærmest beslægtede Send-Sprog, skjønt her i svagere Grad. Medens nemlig i Send (Bopp V. G. § 180 pr. fin.) Ablativen i Singular (sluttende *ḍ*) lader sig paavise for alle Declinationer (Stammer), findes der dog oftere til et Substantiv i Ablativ føiet Adjectiver i Genitiv, og ikke sjelden staaer ved Substantivet Genitiven i Ablativens Sted. Her er da efter Bopps Anskuelse (cf. Pott 2, 631) i Sanskrit gjennem Overgang fra sluttende *t* (eller *ḍ*), som ei godt taaltes, blot lydlig Sammenflyden af to oprindeligt forskjellige Casus tilstede. Conseqventsen heraf for Græskens Vedkommende, hvor aldrig i Udlyden nogen *t*-Lyd kan staae, men enten bortfalder eller gaaer over til *ς* (som i *τεϱατ*, *κεϱατ* etc., overhoved Massen af neutra paa *ας*), den nemlig, at ogsaa i dette Sprog, af samme Stamme, som hine, den oprindelige

Ablativ alene lydligt er flydt sammen med Genitiv, hvilken Form i Græsk altsaa er en Sammensmelten af to oprindeligt forskjellige Casus, er besynderligt nok intetsteds (som jeg ialfald har kunnet opdage) i Bopps vergl. Gram. udtalt, uagtet han endog forklarer de græske Adverbier paa ως som Søsterformer til de Sanskritske Ablativer paa *â-t* af *ă*-Stammerne, hvilke nemlig ogsaa anvendes adverbialt (de staae efter Bopp lydligt i samme Forhold som *δίδω-σι* til *dadâ-ti* (saaledes ὁμῶς — skr. *samâ-t* egtl. »af lignende,« hvormed i Begreb ogsaa af B. kunde sammenlignes lat. *ex æquo*). Man vil let erkjende, at dette dog er den sandsynligste Forklaring af den Ablativfunction eller den Betegnelse af Localforholdet: »hvorfra,« som af Alle i den græske Genitiv erkjendes at være tilstede. Forskjellig herfra er vistnok Potts Anskuelse af Ablativens Forhold til Genitiven overhoved, ei blot for Græskens Vedkommende. Han antager nemlig (2. p. 631—32), at Ablativ og Genitiv Singular — »hvad ellers er et meget sjeldnere Tilfælde end det omvendte« — af een oprindelig Casus har deelt sig i to, og at den for begge til Grund liggende Urgestalt er det i Sanskrit og Latin ogsaa endnu fuldstændigt forekommende Suffix Skr. *-tas*, Lat. *-tus* (f. Ex. *divinitus*, *coelitus*), hvoraf ogsaa Bopp udleder Ablativsuffixet *t* i Skr., *d* i gammelt Latin, nemlig saaledes, at dette, forkortet til *ts*, snart opgav den ene, snart den anden Consonant. En Hovedstøtte for sin Anskuelse om den oprindelige Identitet af Ablativen og Genitiven finder Pott endnu deri, at Ablativformen paa *t* i Skr. blot har vedligeholdt sig ved *ă*-Stammerne og netop for disse den fra de øvriges forskjellige Genitivendelse *(sja)* er egen (dog undtaget *amusja)*. Hvad Argument deri kan ligge, er dog neppe let at fatte. Pott altsaa antager, deri enig med Nägelsbach (v. supra), det græske Genitiv for een oprindelig Casus med oprindelig Betegnelse af »hvorfra,« og maa da videre statuere, at denne Genitivens oprindelige Betydning i de Sprog, som have beholdt Ablativen, er bleven ganske fortrængt af en overført eller figurlig Brug. Det synes dog nærmest, som det alene kan være det græske Sprogs Forening af begge Casus i een, som har bragt Pott paa denne Mening om Genitivens og Ablativens Identitet overhoved. Forgjæves vil han vel i Latin[1])

[1]) For Latinen er dette tildeels ialfald af ham erkjendt 2, p. 633: »Latinerne bruge ingen virkelig Genitiv (»hvorfra«) i locativ Betydning (»hvor«), skjønt Ablativ.

eller andre Sprog, som have en Ablativ, stræbe at paavise nogen saadan oprindelig local Betydning af Genitiv (cf. Pott 2, 631 og 636). Og da nu Latin og Send have Ablativ, foruden det fragmentariske Ablativ i Sanskrit, saa maa han dog erkjende denne Casus's Udvikling for ældre end Sprogadskillelsen og altsaa ogsaa for oprindelig tilstede i Græsk. Dette gjør han vistnok ogsaa cf. 2. p. 176. 264—266 og p. 619, hvor han endog erkjender ikke blot Adverbialendelsen *θε* (sic) (som han sammenstiller som oprindelig Form (?) med det latinske Ablativsuffix *d* og *de* i *unde*), hvad Andre ogsaa gjøre, (ogsaa i *ἐμέθεν, σέθεν, ἕθεν; θεν* er af Bopp § 223 identificeret med den i Skr. undertiden forekommende Form af Suffixet: *dhas*), men ogsaa *ποδαπός, ἀλλοδαπός, ἡμεδαπός, τηλεδαπός* for Levninger af det oprindelige Ablativ (med Præpositionen *ἀπὸ*, som efter sit Begreb styrer denne Casus). Man fristes virkeligt til at troe, at Potts egentlige Grund til at paastaae begge Casus's oprindelige Identitet, paa Grund af hvilken den ene altsaa kunde bortkastes som noget overflødigt, netop er at søge i hine 3 Pronominalformer: *ἐμέθεν* etc., som alene have motiveret Nägelsbach til at statuere Fjernelsesforholdet som det græske Genitivs oprindelige og egentlige Betydning. Brugen af hine Pronominalformer som simpelt Genitiv (ei blot ved Comparativ) er maaskee paafaldende, men rimeligt dog saa at forklare, at disse Levninger af en oprindelig Ablativ, som ellers ei længer i Sproget brugtes, sammenstilledes i Brug med Genitiv, som jo forøvrigt havde optaget Betegnelsen af det samme Forhold, som Ablativen ellers betegnede. Bopps Forklaring om lydlig Sammensmelten af oprindeligt forskjellige Casus synes langt rimeligere, end Potts lidet motiverede Paastand om oprindelig Identitet af begge. Men hvorlidet motiveret Potts Mening om Forholdet mellem Genitiv og Ablativ end kan være, saa er ialfald det alligevel klart, at ogsaa han i Græskens Brug af Genitiv (der hos ham overhoved oprindeligt betegner Fjernelsesforholdet, cf. 2, 636) ved andet Sammenligningsled har seet en directe Parallel med den latinske Ablativ i samme Brug, hvilken han ogsaa gjentaget forklarer som Udtryk for Fjernelsesforholdet, cf. 2, p. 266—67, hvor han, blandt Beviser for den generelle Ablativens Grundbetydning »hvorfra,« ogsaa anfører Brugen ved Comparativ: »*plus decem annis*, fr. *plus de dix ans* = mehr von 10 an, darüber hinaus«, og derhos ogsaa dens Brug til at betegne Forskjellighed, *twad anja, te alius, σοῦ ἄλλος* v. s.; cf. og Pott 2,

140 hvor, noget mere søgt og ei ganske conseqvent med de øvrige Ytringer om Comparationens Ablativ, fr. *plus de dix ans*, lat. *plus decem annis* (»im Abl.«) forklares: »mehr, wenn man von zehn zu rechnen anfängt, also über die Summe hinaus.« Om Comparativconstructionen i Latin og Græsk ytrer Pott 2, p. 318 sig saa: »ved Comparationen finder Sammenligning, Ligeoverforstillen, men til samme Tid Paavisen af en Maalsforskjel Sted; derfor har Disjunctivpartikelen her (i Græsk ἤ nemlig = *quam* efter Comparativ) en lignende Function, som efter Comparativ Genitiv i Græsk, Ablativ i Latin og Sanskrit (מִן = *ab* i Hebraisk), i hvilke Casus og Structurer Adskillelse, Afsondring (Trennung, Abscheidung) bliver udtalt«.

Men denne de beslægtede Sprogs Analogi strækker sig til de fra det latinske Sprog udgangne Døtresprog, de romanske, om end denne Analogi her ikke saa almindeligt er erkjendt. Ogsaa i disse samtlige kan Forholdet til det andet Sammenligningsled betragtes som en Fjernelse, med større eller mindre Udstrækning i Sprogbrug ved de enkelte Idiomer. Efter Diez[1]) Roman. Sprachl. 3, 363 fll. kan ved fælleds Verbum i underordnet Led Forholdet til den sammenlignede Gjenstand ogsaa — foruden ved *que*, *che* — betegnes ved Fjernelsespræpositionen *de* (it. *di*); ved forskjelligt Verbum er *que*, *che* almindeligt. Dog selv ved forskjelligt Verbum forbindes i Spansk og Portug. den afhængige Sætning ved Comparativ med *de lo que*, *do que* (uden Negation): *aquel es mas rico de lo que se piensa* (det ubestemte eller abstracte Relativ *que* maa her vistnok opfattes som Pronomen); *es mas perezoso (ɔ: paresseux) de lo, que se piensa* (hos Karow). Ved fælleds Verbum i begge Sammenligningsled sættes særskilt i Spansk og Portugisisk almindeligt *que*, dog i Portug. ogsaa da ofte: *do que*. Denne omstændeligere Udtryksmaade ved forskjelligt Verbum kan ogsaa findes i Italiensk (Diez: *ella fessi lucente più assai di quel ch'ell'era*). Fuchs Lehrbuch der span. Sprache (hos Karow) forklarer her med de spanske Gramatikere *de* af en vilkaarligt antaget Ellipse:

---

[1]) Lewis »on the origine of the Romance languages« forklarer Brugen af *de* (*di*) efter Comparativ mod Rainouard (som Gr. Rom. p. 55 anfører denne Construction som efterlignet af Græsk, hvor Genitiven dog ei forklares) saaledes, at der oprindelig sagdes: »at En er bedre, værre af de to«) og derfra skulde det være en let Overgang at sige: »at En er bedre af den Anden« (partitivt!). Behøver neppe Gjendrivelse.

»*en comparacion*«. Rigtigere ialfald (det afhænger af hans Opfatning af Genitiven) sammenligner Reckes ausführl Gr. (citeret hos Karow) II, 186 med det græske og slaviske Genitiv; det slaviske bruger nemlig ogsaa Genitiv ved 2det Sammenligningsled (om Genitiv i Slavisk kan betyde Fjernelse, veed jeg ikke). Det Wallachiske har slet ingen til det fælleds romanske *que (che)* svarende Partikel, men bruger *de cĕt* = ital. *di quanto (Georgie este mai inalt de cĕt mine = maior est me)*. Ved samme Verbum kan, som sagt, Comparationsforholdet ogsaa betegnes med Præpositionen *de (di)*, dog ei i samme Udstrækning i alle Dialecter (i Fransk mere indskrænket); i alle dog, hvor der skal lægges til eller trækkes fra et en Gjenstand tillagt Talbegreb t. Ex. der er flere (færre), meer (mindre) end 5 Heste: *sono più (meno) di cinque cavalli;* her bruges i alle Dialecter (ogsaa fransk) *de* (it. *di*); *il y a plus de quinze jours, moins de la moitié;* it.: *l'uno ha più forza dell'altro, la terra è più grande della luna.*

Denne Brug af Præpositionen *de (di)* ved Comparationen er ganske sikkert ikke, som Diez 3, 366 ytrer som det ene tvivlende Alternativ (det andet v. supra), en umiddelbar, instinctartet Overførelse af det gamle Ablativ paa det omskrivende Genitiv (cf. Diez 3, p. 126). Thi, skjønt Diez vistnok fra et strængt historisk Standpunkt har nogen Ret til at parallelisere det gamle Sprogs Genitiv med de romanske Sprogs Brug af Præpositionen *de (di)* — skjønt rettest egentlig dog blot til at paavise, hvilke Udtryk substituere det antike Genitiv, men ikke til at kalde denne Substitution selv Genitiv[1]) — saa erkjender dog Diez selv, 3. p. 126, at den antike Ablativ ogsaa fortrinsviis udtrykkes ved *de (di)*, ital. ogsaa *da* = ab, som i glsp. *fruire de* = frui med Abl., *usare de* ligesaa; som ogsaa, at Begrebet af Præp. *de* har udvidet sig overmaade meget, og p. 150 fll. paralleliseres Brugen af det samme *de* med latinsk Abla-

[1]) Det kunde vel og indrømmes ham at kalde denne Præposition »et absolut Udtryk af Genitiv,« forsaavidt Genitiven aldrig paa anden Maade betegnedes; men dette er dog, efter hvad han selv oplyser, ikke Tilfældet i Sprogenes historiske Udvikling, da i provenz. og Glfr ved Personer det possessive Genitiv ofte udtrykkes ved hvad med hebraisk Parallel kunde kaldes Status constructus, hvoraf endnu Spor findes t. Ex. i *hotel-dieu, église St. Pierre, musée Napoléon*, og ligesaa med Præpositionen *à* (til), hvis Brug han ellers kalder Dativ, nyfransk endnu t. Ex. *chape* (Kaabe) *à l'évêque* (ordspr. *disputer la chape à l'évêque* = de lana caprina).

tiv (f. Ex. ved Middel, Berørelse, Hensynsablativ), skjønt besynderligt nok ikke med Comparationens Ablativ.

Det nygræske Sprog endelig betegner andet Sammenligningsled enten med *παρὰ* og Nominativ (ved eget Verbum i andet Sammenligningsled med *παρὰ* og følgende indeclinable Relativpronomen *ὁποῦ* cf. Karow) eller *ἀπὸ* med Accusativ, hvor Fjernelsesbegrebet dog ogsaa er indisputabelt: *ἡ γυναῖκα ὡραιοτέρα εἶναι ἀπὸ τὸν ἄνδρὰν* — Qvinden er skjønnere fra Manden (Karow falsk: fra Manden af taget cf. supra). Det paatrænger sig i alle disse Sprog, at det udtrykte Forhold er Fjernelse, idet Comparativ har Begreb som et Bevægelsesverb. Ogsaa Pott: »etym. Forsch. 2te Aufl. (völlig neue Umarbeitung)« 1. p. 43—44[1]) betragter *de* i det Romanske som identisk med Compar. Ablat. i Latin. Bestyrkelse derpaa finder han i middelalderlig Latin: *plus a tres pedes* ɔ: *plus tribus pedibus* og: »*si plus a quatuor lapidibus fuerint inventi.*« L. Roth (Philol. 1, 543) paaviser af middelalderlige Dyrefabler: *melior a catello* og modsat med germanisk Construction: *fortior accipitri*, *prior tibi*.

Men ogsaa andre for største Deel aldeles ubeslægtede Sprog paavise overraskende parallele Udtryk. Castrén p. 188 (hos Pott) oplyser, at i det Samojediske ogsaa Comparativ construeres med Fjernelsescasus. Efter Karow p. 20 paastaaer Castrén (Versuch einer ostiak. Sprachlehre p. 35) dette ogsaa om Ostiakerne. Perserne bruge (Karow p. 12) ved Comparation en Partikel (*ez* v. *zi*), som betyder a v. ex, ved Positiv (altsaa som Hebræer, Chaldæer og Syrer). Efter Karow p. 23 udtrykkes den sammenlignede Gjenstand i den tyrkiske Dialect Osmanli ved Ablativsuffixet: *den* (ved Comparativ eller Positiv). Det Jakutiske (Karow p. 24) har foruden Ablativ til Betegnelse af Comparationen en egen Casus comparativus (Boethlingk: die Sprache der Jakuten, Petersb. 1851, p. 70. 163. 238), som efter Karow i Betydning svarer til Ablativ. Ogsaa i Mogolisk og Kalmukisk sættes den sammenlignede Gjenstand i Ablativ (betegnet ved Postpositionen *etse* = ab, ex) ved Positiv (Karow p. 24): »Aben er stor fra Musen;« ligesaa i Mantschuisk, hvor comparativt Adverb bruges ved Partikelen *tschi* d. s. s. *etse*. Ogsaa det grøn-

---

[1]) »Ablativen, siger Pott her, udtrykker den graduelle Forskjel eller Overskudet« (rettere vel: Fremskridtet eller Fjernelse); her dog urigtigt: »det, hvorved de adskille sig, afvige fra hinanden.«

landske og labradorske skal ved Comparationen (Karow p. 28) benytte Ablativ (i Singular dannet ved Partikelen: *mit*, i Fleertal: *nit)* og Adjectivet i Positiv. I det Peruanske (Quichua) efter Karow p. 30 sættes Suffixum adventivi, som det kaldes: *manta*, der betegner Stedsforholdet »hvorfra,« uden Forandring af Adjectivet (cf. Tschudi, die Ketschua-Sprache, Wien 1853). Ligesaa sætter en Dialect i Provindsen Bahia, Kiriri (Mamiani, Gram. der Kiriri Sprache, deutsch von H. C. v. d. Gabelentz, Leipz. 1852), Præpositionen *bo*, = ex og ab, foran andet Sammenligningsled ved Positiv.

Men ogsaa indenfor de gamle Sprog selv lader sig nok endnu nogen Analogi paavise for denne Betydning af de ved Comparationen anvendte Casus (Abl. og Genitiv). Constr. af *alius*[1]) med blot Abl. (Hor. Epp. 2, 1, 240 *alius Lysippo*, ibid. 1, 16, 20 *alium sapiente bonoque*, Cic. fam. XI, 2 *aliud bello, aliud libertate*, Tib. 3, 4, 80 *hoc alium virum*, Plaut. Poen. prol. 22 *alia his*, Phædr. 3 prol. 41 *alius Sejano)* forklarer Madvig § 304, A. 3 bevirket ved Analogi af Comparativ, hvorved dog selve Forholdet, som Casusen betegner, ikke forklares. Madvigs Paastand om Indflydelse af Comparativconstructionen eller Analogi med denne ved *alius* faaer et Skin af Rigtighed ved Sjeldenheden af denne Construction af *alius*, da denne Sjeldenhed vistnok er en Hindring for at vende Paastanden om. Thi for øvrigt ligger en anden Analogi for denne Construction af *alius* nærmere, nemlig af de Ord, som udtrykke Frastand, Forskjel, Fjernelse, hvilke i Latin efter Madvigs egen Indrømmelse § 275, A. 4 hos Digterne, men ogsaa ellers i videre Sprogbrug, end af Madvig antaget, staae med blot Ablativ istedetfor Præpositionen *a* (cf. om det samme Fjernelsens Ablativ Madvig 261 med Anm. 3. og 268 b). Saaledes *alienus* (M. 268 b), *abhorrere*, hos Cicero *abesse* (*urbe*), *abire* (*magistratu*), *decedere* (*provincia*), *excedere (corpore)*, Corn. N. *depellere*, og *movere* almindeligt *(tribu, Senatu, loco)* foruden de af Madvig 261 b. anførte, som bruges saa hos Digterne og enkelte sildigere prosaiske Skribenter: *distare, distingvere, dignoscere, secerno, separo*. — Men det maa dog være et andet Fælledsbegreb end det vage og abstracte af den blotte Sammenligning (der jo ligesaagodt eller bedre

---

[1]) Ogsaa *alter* hos Plautus, Asin. 2, 4, 85: *nec me Athenis est alter hodie quisquam, cui credi recte æque putent* (citeret af Sanctius 2, 261 ed. Bauer).

kunde motivere Brugen af Dativ, cf. *differre, diversus* etc.), som i begge Tilfælde (ved Comparativ og ved *alius)* motiverer Constructionen med Ablativ. Selve Begrebet af Sammenligning forklarer ei Brugen af denne Casus; thi Sammenligningen udtrykkes jo ellers ved *alius (similis ac)* ved *atque*, ved Comparativ ved *quam*. Og dette Fælledsbegreb, som ligger til Grund for begge Constructioner, Ablativ ved Comparativ og ved *alius (alter* Pl.*)*, maa dog vel være Begrebet af Forskjel (ɔ: det overførte af: Frastand) og Fjernelse, saaledes som ogsaa *ἕτερος, ἄλλος* og *διάφορος* (*ἀλλοῖος*, *ἀλλότριος*) parallelt paa Græsk staae med Genitiv.

At derimod Plautus construerer selv Lighedsbegreber *æque*, *adæque*, (Lucan (citeret af O. Schulz p. 434) endog *tantum: parva modo serpens*, *sed qua non ulla cruentæ tantum mortis habet*, rimeligst ved Anakoluthi, i Tanke paa negativt Comparativ) med Ablativ, er vistnok en udskeiende Analogi af Comparativ, som dog har sin Parallel i den ligesaa udskeiende Analogi, hvorefter *atque* staaer ved Comparativ.

Några ställen hos den Attiske talaren Antiphon.

Af *Joh. Gust. Ek.*

---

1. I Antiph. Tetral. 1 γ 3 är det, efter mitt omdöme, nödvändigt att fatta *τοὺς μὲν γὰρ ὅ τε φόβος ἥ τε ἀδικία ἱκανὴ ἦν παῦσαι τῆς προθυμίας* såsom betecknande de samme, som närmast förut kallades *οἱ ἧσσον κινδυνεύοντες*, alltså dem, hvilka antingen allsintet eller åtminstone mindre än den anklagade haft att frukta af den aflidne, i fall han fått lefva, och hos hvilka således ingen särskilt fruktan eggade till brottets begående, men deremot den allmänna fruktan för följderna och tanken på det orätta i brottet gjorde tillfyllest för att qväfva ett möjligen förhandenvarande begär at föröfva gerningen. Med denna tolkning försvinner allt behof af textens ändring, vare sig til *παῦσαι τῆς προμηθίας* (Bekker) eller till

πλῆσαι τῆς προθυμίας (Linder, de rer. dispos. ap. Antiph. et Andoc. Upsal. 1859). Och endast på detta sätt kommer man ifrån orimligheter vid det andra momentets tolkning. Ty då åsyftas med τοῖς δὲ ὅ τε κίνδυνος ἥ τε αἰσχύνη μείζων οὖσα τῆς διαφορᾶς, εἰ καὶ διενοήθησαν ταῦτα πρᾶξαι desamme som förut hette τῶν μᾶλλον ἐν φόβῳ ὄντων, således just den anklagade, hvilken hotad som han var af en redan anhängig gjord rättegång befann sig i så stor fara och vanära, att han icke behöfde göra afseende på skilnaden (tillökningen i fara och vanära), om han också beslutade sig för att begå detta nya brott. Hos honom eller allmännare fattadt hos folk i hans ställning, heter det, vore just denna, redan före det nya brottets begående, tillvarande större fara och vanära egnade (tillräckliga) att stilla den bättre röstens vrede (d. ä. det från brottet afrådande samvetet) — således att egga till brottet.

De, som nu med eller utan textens ändring anse den anklagade eller dem, som tänkas såsom kunnande komma sig före med brottets begående, åsyftas i förra membrum, och dem, som tänkas icke hafva kunnat dertill besluta sig, åsyftas i det sednare, — de tvingas att hos alla dem, som icke begått brottet, och hvilkas både antal, namn och följaktligen äfven personliga egenskaper äro och måste vara för den talande obekanta, antaga både en känd grad af misshällighet i förhållande till den aflidne, och en känd försynthet. De måste nemligen fatta det så: »för de andra vore ... den försynthet, de hyste, hvilken var större än den misshällighet, som fans dem emellan« o. s. v. Till denna orimlighet, att ett större antal obekanta menniskor (man vet icke rätt huru stort) skulle varit af den talande i massa betecknade såsom folk af känd försynthet, leder den uppfattning, mot hvilken jag här uttalat mig.

2. I. Antiph. Tetral. I δ 5 τούτων δὲ μᾶλλον ἃ εἰκὸς ἦν δρασάντων, οἱ μὲν ἐπὶ τοῖς ἱματίοις διαφθείραντες αὐτοὺς οὐκ ἂν ἔτι εἰκότως ἀφίοιντο, ἐγὼ δὲ ἀπήλλαγμαι τῆς ὑποψίας är det utantvifvel ett stort missförstånd om man tror sig genom att läsa ἃ οὐκ εἰκὸς ἦν vinna en bättre mening. Man behöfver blott fatta skarpt i ögonsigte, hvilka som kunna åsyftas med τούτων neml. den mördades anförvandter och för öfrigt taga εἰκὸς ἦν icke i betydelsen »verisimile erat« utan »par erat«, så är all svårighet aflägsnad. Att med τούτων icke kan menas några andra än den dödes anförvandter och således icke οἱ ἐντυχόντες (de tillfälligtvis tillstädeskomna) synes 1) deraf att redan

§ 3 står τούτων såsom beteckning för anklagarena eller den dödes anförvandter; 2) deraf att τῶν μὲν ἐντυχόντων (§ 4) och τούτων δὲ här befinna sig i afgjord motsättning och således icke kunna vara desamma.

Sammanhanget i det närmast föregående är detta: »De (mina anklagare, den dödes anförvandter) säga, att det vore likaså sannolikt, att någon af de vid mordtillfället händelsevis tillstädeskomna skulle stannat och noggrant forskat efter banemannen och derom framfört underrättelse i de aflidnes hem, som att han (hvar och en af dem) skulle hafva lemnat dem och gått sin väg. Jag åter menar, att ingen skulle vara så varmhjertad och dristig, att han icke i ett sådant fall snarare skulle fly, än med spaningar efter gerningsmännen blottställa sitt lif.« Följer så det ifrågavarande stycket, hvilket med läsarten οὐκ εἰκὸς ἦν (Linders conj. l. c. p. 34) ger följande mening: »Hade nu dessa (de händelsevis inträffande) gjort så som anklagarena ansett sannolikt vara, hvilket icke är sannolikt, så skulle förmodligen gerningsmännen icke längre gå fria och jag ej vara utsatt för misstanke.« Deremot med den vanliga läsarten: »Men hade nu dessa (mina anklagare, den dödes anförvandter) istället (μᾶλλον) gjort hvad dem vederborde, så skulle« o. s. v. Articulationen är således denna: hade de i stället att tala om en sannolikhet, som icke är sannolik och som följaktligen ingenting inverkar på utredningen, hvem som är gerningsmannen, velat göra hvad dem vederborde, nemligen hört efter, om några med mordet samtidiga illgerningar blifvit anmälda, hvilka kunnat lemna en ledtråd äfven för denna undersökning, så skulle o. s. v. Denna articulation blir i Grekiskan så mycket mer epigrammatisk, som sannolikheten och tillbörligheten (hvad dem vederborde) der betecknas genom samma ord, εἰκός. Vi hafva också på sådant sätt ett mycket betydelsefullare moment i riktningen af hvad på konstspråket kallas κακῶς διαθεῖναι, än som kan vinnas med οὐκ εἰκὸς ἦν. — Se vi slutligen på det närmast följande, så blir äfven dermed articulationen god, om den antagna läsarten bibehålles och så tolkas, som naturligast är: »men om några med mordet samtidiga illgerningar blifvit anmälda, hvem vet det? ty ingen har brytt sig om att deröfver forska.« Just detta moment synes mig gifva den bästa belysning öfver hvad de (slägtingarne till den aflidne) icke gjort (οὐ δρασάντων) fastän det var just hvad dem vederborde (ἃ εἰκὸς ἦν) och af dem snarare kunnat väntas,

än det af personer, som tillfälligtvis kommit tillstädes, kunde väntas, att de skulle stannat för at spana efter gerningsmannen. — Deremot låter den här anförda fortsättningen icke väl förbinda sig med det föregående, så som detta med conjecturen οὐκ εἰκὸς ἦν måste fattas.

3. I Antiph. Tetral. II. β 2: ὑπὸ δὲ σκληρᾶς ἀνάγκης βιασάμενος καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ὑμέτερον ἔλεον, ὦ ἄνδρες δικασταί, καταπέφευγώς δέομαι ὑμῶν, ἐὰν ἀκριβέστερον ἢ ὡς σύνηθες ὑμῖν δόξω εἰπεῖν, μὴ διὰ τὰς προειρημένας τύχας ἀποδεξαμένους μου τὴν ἀπολογίαν δόξῃ καὶ μὴ ἀληθείᾳ τὴν κρίσιν ποιήσασθαι är det i synnerhet ἀποδεξαμένους, som gör svårighet; och om det ordets rätta fattning här på stället hafva meningarne varit så delade, att några ansett ett ἀπηνῶς eller σκληρῶς behöfva tillsättas, andra fasthållit den prægnanta betydelsen af benigne excipere, under hvilken ἀποδέχεσθαι stundom förekommer, och trott alla svårigheter dermed vara afhulpna att hufvudtanken fattas så: »Vos oro, ne, si propter eas, quas supra dixi, res adversas, defensionem meam benigne exceperitis, opinione, non veritate rem dijudicandam censeatis.« För min del anser jag väl upptaga (»benigne excipere«) vara en för detta sammanhang alldeles omöjlig tanke. Ty den som förut beklagat sig öfver vissa för honom menliga omständigheter (bristande vana att uppträda i det offentliga och svårighet att uttrycka sig), och som just i dessa menliga omständigheter ser en fara att få skenet emot sig (δόξα πρὸς τῶν λέγειν δυναμένων ἐστίν), kan omöjligen räkna på, att domarena skola för dessa menliga omständigheters skull väl upptaga hans försvarstal. Och hade han kunnat derpå räkna, så hade han icke behöft bedja dem att döma, icke efter δόξα utan efter ἀλήθεια. Nu icke blott beder han härom, utan tager uttryckligen sin tillflykt till domarenas medlidande, hvilket den icke gör, som förväntar, att domarena skola i trots af skenet, eller i trots af förutfattade meningar, väl upptaga hvad han till sitt försvar andrager. Med det nu sagda torde så mycket vara ådagalagdt, att det är en orimlighet att så tolka stället: »Jag ber eder, att I icke, i fall I för de ofvannämnde (olycklige) omständigheternas skull väl upptagen mitt försvar, måtten anse saken böra afgöras efter edert förmenande, utan efter verkligheten.« Detta är Hr. Linders tolkning (l. c.). Nu skulle det mycket förvåna mig, om, såsom det vill synas, ingen kommit att tänka på att man här kunde hafva ett schema ἀπὸ κοινοῦ, så nemligen att

δόξῃ καὶ μὴ ἀληθείᾳ kunde antagas höra både till ἀποδεξαμένους och τὴν κρίσιν ποιήσασθαι och just derföre fått sin plats emellan dessa begge momenter. Ty då uppkommer den obestridligen enda sunda mening, som kan detta ställe afvinnas: vos oro, ne propter illas, quas dixi, res adversas (l. incommoditates) specie, non potius veritate defensionem meam excipientes judicium faciatis d. ä. »jag ber Eder, att I icke på grund af denna min ofördelaktiga ställning måtten efter skenet snarare än efter verkligheten upptaga mitt försvar och fälla eder dom.« Här förbereder det ena till det andra: den ofördelaktiga ställningen (svårigheten att uttrycka sig, ovanan att uppträda offentligen) kunde lätteligen föranleda att han syntes i sak underlägsen, att han fick skenet emot sig. Genom den andra tolkningen åter sammanställas oförenliga och dertill omotiverade momenter. Den anklagade skulle först förutsätta, att domarena voro mot honom välvilligt stämda (och det af en rätt besynnerlig anledning), men straxt derpå bedja dem, att de icke måtte döma honom efter deras »mening«, som ju under nyss gjorda förutsättning skulle vara en välvillig mening!

På sådana constructioner ἀπὸ κοινοῦ har man i Latinet (och utan tvifvel äfven i Grekiskan) många exempel. Äfven i det afseendet liknande, att det gemensamma momentet ställes emellan de två, till hvilkas bestämning det är ämnadt, äro följande ställen hos Horatius, neml. Od. III. 6. 41—43 *Sol ubi ... juga demeret bobus fatigatis amicum tempus agens.* III. 8. 19, 20 *Medus infestus sibi luctuosis dissidet armis.*

Hade på det här förevarande stället δόξῃ καὶ μὴ ἀληθείᾳ stått före både ἀποδεξαμένους och διὰ τὰς κ. τ. λ., hvilket visserligen hade varit i så måtto lämpligare, som då icke ens någon construction ἀπὸ κοινοῦ behöft anlitas, så hade 1) den olägenheten uppkommit, att det prohibitiva och det blott negativa μὴ kommit hvarandra för nära och icke kunnat hållas tillräckligt åtskils, 2) hade det moment, som just var ämnadt att motivera bönen, att de icke måtte döma efter skenet, utan efter verkligheten (neml. den föranledning till ett sådant dömande, som kunde antagas ligga i τὰς προειρημένας τύχας), blifvit ryckt ifrån sin naturligaste plats, som var närmast intill det prohibitiva μή. — Hade åter δ. κ. μ. α. blifvit ställdt emellan τύχας och ἀποδεξαμένους, hvilket till och med ännu bättre låte sig göra, så vore likväl dermed betydelsen af denna bestämning för

sjelfva hufvudmomentet *τὴν κρίσιν ποιήσασθαι* alltför mycket obscurerad. Ty låg det makt uppå, att uppfattningen af den anklagades försvar icke påverkades af skenet, utan höll sig till verkligheten, så låg det dock ännu större makt uppå, att ingen sådan inverkan af skenet vid sjelfva domslutet gjorde sig gällande. Härmed torde både de särskilta momenternas ordning i och för sig vara till fullo rättfärdigad och constructionen *ἀπὸ κοινοῦ* vara bevisad af denna ordning ingenting lida, utan fastmer dermed stå väl tillsamman.

Funkhænel (i Neue Jahrb. f. Ph. u. P. Apr. 1859) har försökt en omställning af det förra *μὴ* och en ny interpunction: *διὰ τὰς προειρημένας τύχας ἀποδεξαμένους μου τὴν ἀπολογίαν μὴ δόξῃ, καὶ μὴ ἀληθείᾳ, τὴν κρίσιν ποιήσασθαι* — och menar, att dermed skulle allting vara väl beställdt. »Der Sinn wäre klar (heter det): oro vos, ut non opinione, ac non potius ex veritate judicetis.« Ja! hvem visste icke det? men det mellanliggande *διὰ τὰς προειρημένας τύχας ἀποδεξαμένους μου τὴν ἀπολογίαν*, hvaruti just svårigheten ligger, — derom har »der klare Sinn« icke ett ord. Dessutom har sjelfva constructionen, sådan han lemnar den, det redan här ofvan anmärkta felet, att de båda *μὴ* (det prohibitiva och det blott negativa) komma hvarandra för nära.

Det vill synas som Baiter-Sauppe haft den rätta uppfattningen i tankarne. Åtminstone omöjliggöres denna icke genom deras interpunction (de hafva nemligen icke comma efter *ἀπολογίαν*) såsom både genom Funkhænels och Bekkers och Linders.

4. I Antiph. Tetral. II *β* 8 *ὁ δὲ παῖς βουλόμενος προδραμεῖν τοῦ χώρου διαμαρτὼν ἐν ᾧ διατρέχων οὐκ ἂν ἐπλήγη* finner jag Reiskes ändring (*χρόνου* i st. f. *χώρου*) vara en väsentlig förbättring. Det sednast gjorda försöket att hjelpa sig med lectio vulgata visar bäst, huru behöflig ändringen är. Med bibehållande af *χώρου* kan man nemligen icke utfå någon annan mening, än »att gossen ville löpa fram (*βουλόμενος προδραμεῖν*) på en plats, inom hvars gränser (*ἐν ᾧ*) han fritt skulle kunna löpa af och an (*διατρέχειν*).« Enligt denna uppfattning skulle således framlöpandet vara ett och springandet af och an ett annat. Men till antagandet af en sådan skilnad mellan *προτρέχειν* och *διατρέχειν* fins ingen anledning. Fastmer synas både dessa två och de för öfrigt i denna tetralogi med dem omvexlande *ὑποτρέχειν*, *ὑπέρχεσθαι* betyda i hufvudsaken detsamma, utan att på detta fram, genom (= öfver jfr. *δια-*

βαίνω), under (= intill) ligger någon distinctif vigt. Att tänka på en lekplats (och något sådant skulle väl åsyftas med »fritt springa af och an«) förbjuder § 4: »om spjutet (heter det der) blifvit fördt utom gränserna för sin bana och sårat honom, så skulle vi utan invändning medgifvit oss skyldiga till dråp.« Anklagaren bestrider ingenstädes den till grund för hypothesen (»om spjutet« o. s. v.) liggande positiva uppgiften, att spjutet följde den riktning det borde; alltså skulle efter den ifrågavarande uppfattningen gossen hafva valt sig en lekplats i sjelfva spjutens kasthåll (portée), hvilket är orimligt. Deremot, då anklagaren talar om tilldragelsen så (γ 6) att gossen just i det ögonblicket (*ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ*) blef kallad af läraren, (som höll på att uppsamla spjuten), men genom den kastandes vårdslöshet och misstag om tiden, som åtgick för uppsamlingen, träffades; den anklagade åter så, som här ofvan angifves, så är detta tydligen icke olika saker, utan endast de båda parternas olika uppfattning af samma sak. Hvad är då naturligare, än att, då de å ömse sidor ville skjuta skulden på hvarandra, de också å ömse sidor framställde misstag om tiden såsom anledning till olyckan? — att ynglingens fader således säger: olyckan hade icke skett, om icke gossen misstagit sig om tiden (rätta ögonblicket) då han, utan att träffas, kunnat springa fram; gossens fader deremot: olyckan hade icke skett, om icke ynglingen misstagit sig om tiden, som åtgick för spjutens uppsamlande, och skjutit för tidigt.

I anledning af J. N. Madvigs »Strøbemærkninger.«

Af *Joh. Gust. Ek.*

Den anmärkning, som behandlar Virg. Aen. I. 321—324 inledes af en allmän reflexion om det besynnerliga intryck, det gör, när man i en gammal skrift, som i århundraden varit läst i skolorna, mångfaldiga gånger i tryck förklarad och öfversatt på alla nyare Europeiska språk, stöter på ett ställe, vid hvilket ingen tviflat eller funnit minsta svårighet — och om hvilket man dock känner sig öfvertygad, att det, så som det allmänne-

ligen fattas, innehåller uppenbara förvändheter, hvilka icke kunna författaren tillräknas. För egen del skulle jag finna intrycket icke blott besynnerligt, utan nedslående, genom den möjlighet, dermed ju vore gifven, att ännu mycket utom det här anmärkta kunde på samma sätt vara taget på god tro och vid en noggrannare pröfning befinnas likaledes böra annorlunda fattas.

Genom det enskilta tviflet vore sålunda dörren öpnad för ett allmänt tvifvel om snart sagdt hela philologien, hvars fleste data, äfven de som länge ansetts fullt constaterade, således kunde åtminstone misstänkas för at behöfva en ny revision.

Då nu så är och då för philologien verkligen så mycket beror på befogenheten af detta tvifvel, skall den vidtfrejdade man, hvars skarpsinnighet vi hafva att tacka för dessa nya väckelser, likasom för så många föregående, säkerligen icke taga det illa upp, om ett försök göres att i hufvudsaken förfäkta den häfdvunna uppfattningen.

Vi vända oss då till stället hos Virgilius, så lydande:

Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosæ tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.

Här skall det för det första vara den omfrågade jägarinnans utstyrsel, nemligen med en lodjurshud, som gör den vanliga uppfattningen omöjlig, emedan forntidens skalder och konstnärer aldrig skola hafva framställt sina jägarinnor klädda i djurshudar. Nu hemställer jag likväl, om icke Aen. XI. 575—577, der Camilla så skildras:

Spiculaque ex humero parvæ suspendit et arcum:
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent

kan antagas gifva om också blott ett enstaka bevis för en motsatt åsigt och på samma gång ett stöd åt den häfdvunna tolkningen, hvarigenom *maculosæ tegmine lyncis* tages såsom medhörande till jägarinnans utstyrsel? — För att från en annan sida vinna ljus öfver saken, har jag ansett mig böra undersöka, om *tegmen* någonsin skulle förekomma om *huden*, såsom *djurets egen naturliga betäckning,* men jag har icke funnit något ställe, der ordet så användes, utan endast såsom *konstig betäckning* för menniskor, bildad af det dödade djurets afdragna hud. Denna omständighet synes mig lägga hinder i vägen för den nya uppfattningen, enligt hvilken motsättningen skulle vara, icke

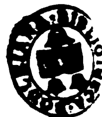
errantem.. aut.. prementem, utan *maculosæ lyncis aut spumantis apri*, och det förra momentet *maculosæ tegmine lyncis* beteckna: *ett i anseende till huden fläckigt lodjur*. Också vill det förekomma mig, såsom vore *fläckigheten* ett alltför lugnt charaktersdrag och alltför litet utmärkande situationen (att djuret är jagadt), särdeles gentemot det mycket betecknande *spumantis* vid *apri*. Så alldeles förvänd (»forkeert«) kan jag slutligen icke heller finna motsättningen mellan *errantem* och *prementem*: det förra skulle ju kunna vara ett *lugnare kringströfvande* utan något bestämdt mål, det sednare åter det *hurtiga förföljandet* — och mellan två sådana handlingar kunde ju både den frågande (helt naturligt) och de tillfrågade (utan svårighet) göra skilnad?

I Hor. Od. II. 18. 14 gör onekligen pluralen *unicis Sabinis* en stor svårighet, i synnerhet som det legat så nära til hands för skalden att skrifva *satis beatus unico Sabino*, i fall hans tanke verkligen var denna: »tillräckligt säll med min enda Sabiner-landtgård«. Att således *unicis Sabinis* icke kan vara poetisk frihet för *unico Sabino*, derom är jag med M. fullkomligt ense. Deremot synes det mig vara en verklig hårdhet att, förr än alla andra utvägar förgäfves blifvit försökta, draga *satis* från *beatus* och icke låta det vara ett detta bestämmande adverbium. Sjelfva ställningen och versens rhythmiska cæsur synes snart sagdt tvinga at taga dem på samma sätt tillhopa som t. ex. i v. 22 *parum locuples continente ripa*; jfr. *ignotus heres* (v. 6), *benigna vena* (v. 10), *et uxor et vir* (v. 28), *rapacis Orci* (v. 30).

Nu synes mig verkligen en utväg återstå, som icke blifvit försökt, nemligen den att med utgångspunkten hemtad från Od. III. 4. 21, 22

Vester, Camenæ, vester in arduos
Tollor Sabinos . . .

taga *Sabinis* för abl. icke af neutr. *Sabina*, utan af masc. *Sabini* såsom beteckning för *Sabiner-landet*. Vi finge då: »tillräckligt säll med endast — Sabinerlandet.« Detta vore visserligen en epigrammatisk vändning i så måtto, att genom *unicis* tydes på en inskränkning, men genom *Sabinis* deremot på allt annat än inskränkning; men vid sådana godmodigt uddiga hopställningar äro vi hos Hor. icke ovana. För öfrigt och hvad

beträffar *Sabinerlandet* i stället för *Sabiner-landtgården*, så må ju, då den allvarsamme, prosaiske Cicero kunde skämtvis tala om att *köpa* Puteoli (Ep. ad. Att. VII. 3), också Horatius här genom en skämtsam förstoring af sit egovälde kunna tala om att *ega* Sabiner-landet. Det var ju också icke så mycket besittningen af en jordegendom, som gjorde honom *rik*, han här ville beteckna — han kunde då hafva sagt: *satis locuples unico Sabino* — utan det var bekantskapen med och vistandet i en romantisk bergsbygd, der han fritt kunde ströfva omkring och dikta och drömma, som gjorde honom *säll*. Till denna bekantskap hade Mæcenas' frikostighet banat honom väg. Landtgården var för honom såsom skald icke en viss begränsad jordrymd, öfver hvilken han egde att styra och ställa, utan den var del af ett landskap, hvilket han i sin helhet kunde kalla sitt, för så vidt han derutaf ingenting annat behöfde eller fordrade, än en obehindrad njutning af dess naturskönhet med de inflytelser i riktningen af en förhöjd lefnadslust och en lifligare poetisk stämning, ett skönt landskap är egnadt att utöfva. På denna väg tycker jag mig hafva kommit till ljus öfver valet af uttrycket: *unicis Sabinis* »det enda Sabiner-landet,« hvilket Mæcenas, genom att på en fläck deraf bereda skalden ett hem, kan sägas hafva åt honom upplåtit i hela dess utsträckning, för det bruk, han såsom skald kunde deraf göra — snarare än *unico Sabino*, der tanken skulle begränsas af den lilla landtgårdens egor och dess tillräcklighet för skaldens utkomst, således blifva för detta ställe väl mycket prosaisk. I sammanhang härmed synes mig också *satis* i betydelsen *marker, sädesfält* föra tanken på något, hvarvid skalden den gången allraminst fästade sig, nemligen *afkastningen, jordens sädesbördighet.* Och slutligen förekommer det mig, som vore just adverbium *satis* af det närmast föregående så motiveradt, att, den efterföljande tanken måtte för öfrigt vara formad huru som helst, man ovilkorligen väntar detta *satis* såsom dess inledning — exempelvis: *satis larga sunt, quæ habeo.*

Vi hafva i detta hänseende ett parallel-ställe Epod. 1. 25 följ.

Non ut juvencis illigata pluribus
Aratra nitantur mea,
Pecusve Calabris ante sidus fervidum
Lucana mutet pascuis,
Neque ut superni villa candens Tusculi
Circæa tangat moenia.

Satis superque me benignitas tua
Ditavit — —

ty på begge dessa ställen motiveras och förberedes det positiva uttrycket af belåtenhet, med hvad Mæcenas gifvit, genom förnekningen af alla önskningar om mera eller annat — och skilnaden är blott den, att på sednare stället är det mera den prosaiska sidan af saken, nemligen landtgårdens tillräcklighet för skaldens utkomst, som skildras.

Såsom ytterligare skäl för antagandet, att *satis* här verkligen är ämnadt att vara det bekanta adverbium, och icke det mera sällan förekommande substantiviserade neutrum plur. af participium *satus*, torde måhända ännu kunna tilläggas, att detta sednare (*sata*, - *orum*) för öfrigt aldrig förekommer hos Horatius; samt att på intet af de 6 ställen, der ordet hos Virgilius anträffas (Ecl. 3. 82; Georg. I. 113, 325; II. 350; IV. 331; Aen. II. 306) det har betydelsen af *marker*, *sädesfält*, *åkrar*, utan antingen betecknar den *vexande säden* eller *trädplanteringar*, med ett ord icke *jorden*, utan hvad derpå vexer. Hos Apulejus Metam. IX. 8 är förhållandet enahanda.

När så är, synes det kunna antagas, att äfven för ett Romerskt öra ett sådant språkbruk som *sata Sabina* i betydelsen *Sabinska sädesfält* skulle låtit fremmande och ovanligt; och att det, för att förekomma allt missförstånd, till det minsta varit behöfligt, att de båda orden stått hvarandra närmare, ja, så nära som möjligt. Men denna möjlighet låg också alltför nära tillhands, för att icke, då den likväl blifvit obegagnad, just deraf en anledning till tvifvel på den nya tolkningens riktighet må kunna hemtas. Det kunde och borde nemligen då hetat:

Satis Sabinis unicis beatus.

Skulle nu någon sanning ligga i denna min uppfattning, så erkänner jag dock villigt, att utan den föranledning att på nytt taga stället i ögonsigte, som Madvig nu gifvit, jag sannolikt skulle låtit bero vid den vanliga tolkningen. Således är, hvad i detta försök kan vara förtjenstfullt, medelbarligen hans verk.

Den vanliga tolkningen fattade jag likväl icke så, som skulle *Sabina* vara blott enallage numeri för *Sabinum*, utan mera adjectiviskt: *Sabina quæ sunt mea* l. *mea illa*, *quæ in Sabinis habeo* — och jag fann i pluralen ett slags accommodation efter det förutgående *largiora*; ungefär så: *satis larga hæc sunt*, *quæ in Sabinis habeo*, *ut beatus mihi videar.*

1. Om Betegnelsen af Selvlyds Tidsmaal i et Gammel-Engelsk Skrift.
2. Om Rasks Opfatning af Selvlydenes Tidsmaal i de ældre germaniske Sprog.

Af *C. A. E. Jessen.*

I Oldengelske (Angelsaksiske) Haandskrifter findes spredte Forsøg paa at betegne Forskellen mellem kort og lang Selvlyd ved at sætte Tegnet ´ over den lange; i Brugen heraf hersker imidlertid stor Skødesløshed og Unöjagtighed. Tegnet er vel ikke andet end den i Latin brugelige Streg ¯; den mer og mindre skraa Stilling har næppe noget at betyde; imidlertid findes Acutus ′ ogsaa i latinske Indskrifter som Længdetegn (Corssen, Aussp. d. l. Spr. I. p. 10—11). Fra en senere Tid haves et engelsk Skrift: The Ormulum, ed. with a glossary by R. M. White. 2 vols. 8vo. Oxford 1852, hvor Betegnelsen af Tidsmaal er forsøgt med ikke ringe Omhu. Dets Affattelsessted, eller dog Forfatterens Fødeegn, bestemmes temmelig nöje ved dets Sprogform: det falder udenfor den Northumbriske Dialects Omraade, dog indenfor de af Dansk stærkt paavirkede Egne, altsaa i den nordøstlige Del af Landet Syd for Humber, følgelig i en Angelsk Landsdel, tilhører forsaavidt en Dialect, der i Omdannelse og Tilnærmelse til nyere Form var rykket forud for de sydvestlige Egnes. Haandskriftets Tid bestemmes efter ydre Mærker (White p. LXXII) til Begyndelsen af 13de Aarh.; Sprogformen sammenlignet med andre Skrifters fra de Egne (saasom Slutningen af A. S. Krøn.) tillader ikke at sætte det yngre. Forfatteren kalder sig Orm eller Ormin, og var efter eget Sigende Augustinermunk. Hans Værk, der er ufuldendt, eller ufuldstændig bevaret, er et Slags Homilier i Verseform over Evangelietexter. Verseformen er strængt metrisk, i Jamber, hvert Vers paa 15 Stavelser, altsaa med kvindelig Udgang, samt med mandlig Cæsur efter 4de Fod[1]); man kan derfor med Udgiveren dele det i 2 Vers, ét paa 4, ét paa 3 Fødder; ja, efter Punc-

---

[1]) Dette er, hvad Englænderne kalder: »common metre« eller »service metre«, »psalm metre«.

teringen i et Facsimile af Haandskriftet maa dette vel have været Skriverens Opfatning, t. Ex.:

þiss boc iss nemmnedd Orrmulum.
forrþi þatt Orrm itt wrohhte.
eller: *icc hafe wennd inntill Ennglissh.*
goddspelless hallȝhe láre.

Hverken Enderim eller Stavrim bruges. Retskrivningen er mærkelig fast og ensformig, sammenlignet med andre gl. engl. Skrifters. Selvlydsfordobling bruges slet ikke. Medlydsfordobling finder Sted efter kort Selvlyd 1) i Indlyd mellem 2 Selvlyd i de samme Tilfælde som i A. S., som: *sellenn*, *tellenn*, *seggenn*, *winnenn*, *sunne* (Sol), samt, hvad der bliver særegent for Ormulum: 2) altid i Udlyd: *þiss*, *iss*, *þatt*, *itt*, *icc*, *mann*, *all*; *comm!*, *tacc!*, Datid Ental som *badd*, *gaff*, *cwaþþ*; ogsaa altid i tonløs Stavelse: *nemmnedd*, *goddspelless*, *kingess*, *findenn*, *findeþþ*; 3) i Indlyd foran en anden Medlyd er den ligeledes overmaade hyppig, ja Regel: *nemmnedd*, *Orrm*, *forrþi*, *wennd*, *Ennglissh*, *wrohhte*, *sharrp*, *gessthus*, *drinnkenn*, ogsaa i tonløs Stavelse: *findesst*, *beresst*, men forsömmes ogsaa tit: *findenn*, *singenn*, *talde*, *sendenn*, *ende*; og samme Ord kan findes paa begge Maader: *hirrde* og *hirde*, *hirrd* og *hird*; Forsömmelsen retter sig ikke efter Regler, men findes dog tiest i Forbindelserne *nd*, *ld*, og atter, som det synes, tiest efter *i*, *u*, hvilket leder til den Formodning, at den ikke blot kommer af Skødesløshed, som om Skriveren blev ked af at overholde Fordoblingen i den Stilling, hvor dens Vidtløftighed faldt mest i Öjne, eller af Mangel paa gennemtænkt Plan hos Forfatteren (der forøvrigt paalægger Afskrivere ikke at forandre hans Retskrivning), men af, at Grændsen mellem kort og lang Selvlyd foran Medlydsforbindelser ikke mer altid var klar for Øret ɔ: af at de Forlængelser og Udvidelser, som nu finder Sted i *find*, *found*, *child* o. s. v., begyndte at göre sig gældende; af Skrivemaaden *ou* for *u* ses, at de gælder i 14de Aarh.; paa Orms Tid kunde da Tilnærmelser hertil finde Sted. Formodningen bestyrkes ved, at O. skriver *child* i Etl. men *chilldre* i Flt. Ogsaa Forlængelser som i *told*, *old* er vist temmelig gamle, men andre som i *sharp* idetmindste i Sydengland bevislig langt yngre (smlgn. *talde*, *sharrp* ovenfor). Omvendt ser man, at Forkortelser foran yngre (ikke oprindeligt) Medlydssammenstød er ældre end Orms Tid, navnlig i Datider som *wennde* (tænkte), *sohhte*, *herrde*, *weppte*, *sleppte*, og i *þohhte*, *þuhhte*; ogsaa Formen *hallȝhe* ovenfor hører herhen. I *soffte*

(tdsk. sanft) vides bestemt et *n* at være udfaldet; foran Medlydsforbindelser har dette altsaa maaske slet ikke medført Forlængelse, der derimod indtræder og bevares i Ord som *swiþe*, *fif*. — Efter lang Selvlyd (og de Selvl., O. regner for lange, er alle de, der i germ. Sprog i skandinaviske og engelske Textudgaver trykkes med ′ over, eller istedenfor dette med Tvelydstegn, og i tydske Udgaver med ^ istdfr. ′), medmindre den har lidt den nysnævnte Slags Forkortning, skriver O. aldrig Fordobling i nogen Stilling: *boc*, *gast*, *lare*, *fot*, *writenn* (Nutidsformer), *wrat*, *for*, *tok*, *bærenn* (Datid Flt.), *takenn* (Tegn), *moþerr*, *dæþ*, *wif*; naar en saadan en yderst sjælden Gang findes, som *dæþþ* v. 203, saa er dette aldeles ikke begyndende Forkortelser som i *death* i den nuværende Udtale, hvilke bevislig først indtræder flere Aarhundreder senere, tildels i den allernyeste Tid, men blot Skrivfejl, som ingen Skriver kunde undgaa, og som ligesaavel kan findes i Ord, hvor aldrig nogen Forkortelse er indtraadt, som *wiff* v. 19851; begge disse Ord skrives ellers regelret.

Dette Fordoblingssystem bliver paa 2 Puncter utilstrækkeligt. 1) Foran Medlydsforbindelser kan ifølge de omtalte Forsömmelser Selvlydens Tidsmaal ikke altid ses i Skrift; den er bestemt kort, hvis den første Medlyd i Forbindelsen er fordoblet, men kan i modsat Tilfælde være kort eller lang. Over lang Selvlyd sætter O. undertiden, efter oldengelsk Mønster, Tegnet ′, hvorved Længden bliver dobbelt betegnet: *fót*, *lǽtenn*, og benytter sig stundom heraf til at udhæve Forskellen mellem Ord, der i andre Henseender skrives ens, som *tákenn* Tegn, mods. *takenn* tage; han sætter efter et vilkaarligt Indfald stadig Tegnet til ved *út*, skönt det ikke er udsat for Forveksling, men ellers ikke stadig over det samme Ord, hver Gang det forekommer. Mærkelig nok bryder han sig ikke om at udfylde Mangelen ved Fordoblingssystemet i nysnævnte Tilfælde, ved just foran Medlydsforbindelser at bruge Tegnet over lang Selvl. Tegnet kan ligge vandret eller skraat, kan sættes 2 Gange ved Siden af (i liggende Stilling: over) hinanden, ligesom med Eftertryk, stundom endog 3 Gange; alle disse Forskelligheder betyder ingenting, og bruges iflæng ved det samme Ord, udelades derfor i det Følgende. — 2) Hvor A. S. ikke fordobler mellem 2 Selvlyd, af hvilke den første ikke taaler Tegnet ′, fordobler han heller aldrig Medlyden: Nutider som *takenn*, *farenn*, *etenn*, *berenn*, *gifenn*, Tillægsformer som *writenn*, *bigripenn*, *forrlorenn*, *takenn*, *borenn*, Datid Flt. som *writenn*, *bigripenn*, *forrlurenn*, Ord som

name (Navn), *sune* (Sön), *tale* (Tal). Man kunde derfor tro, at Selvlyden her var lang, stemmende med Rasks Opfatning af den gamle Udtale, og med den Forlængelse, der i dette Tilfælde tiest indtræder i de nyere Sprog, og der i Engelsk er ældre end 15de Aarh., næmlig ældre end Selvlydenes Forstummelse i tonløse Stavelser[1]). Her har imidlertid O. udtalt kort Selvlyd; da det mellem 2 Selvlyd, hvoraf den første er kort, den anden ganske tonløs, er umuligt at udtale Medlyd anderledes end i danske Ord som »bytte, Lykke« ɔ: saaledes at begge Medlydens Halvparter høres, og da O. i denne Stilling sondrer enkelt Medl. fra dobbelt som i *sellenn, seggenn*, saa er dermed bevist, at denne sidste havde en anden Udtale end i Dansk, næmlig en saadan som i Italiænsk, Latin, Græsk (ɔ: en saadan, der danner Positio, medtager 4 halve Medlyds Tid). Han kunde da i denne Stilling ikke betegne Selvlydens Korthed ved paafølgende Fordobling, fordi Fordobling i denne Stilling allerede havde en anden Betydning; han tör derfor ikke betegne, at *i* i *widewe* (Enke) er kort, ved at sætte *dd*, skönt han ingen Hindring finder herfor i den sammentrukne Form *widdwe*, fordi der ikke var Tale (i Oldengelsk) om at høre en virkelig dobbelt Medlyd foran en anden Medlyd. Denne 2den Mangel ved Fordoblingssystemet har O. fundet det fornødent at afhjælpe ved i dette Tilfælde at sætte ˘ over Selvlyden: *tăkenn* (tagen), *wrĭtenn* (skreven), *năme* (Navn). Dog bruges ligl. dette Tegn ikke stadig, ikke engang hyppig, men, hvorpaa Vægten ligger, aldrig udenfor den nævnte Stilling. — Jeg hidsætter de Ord, hvor ét af de 2 Tegn forekommer, efter Whites Glossar, med Tilföjelse af enkelte Exempler, som dér er glemte:

á altid. *án*, *á* en, *an-án* ud i ét, *forrþenánees* engl. for the nonce. *áre* Ære, *árenn* ære. *béne* Bön. *bédeþþ* byder. *bát* bed. *brídgumess* Brudgoms. *winnde-clút* Svøb. *cómenn* kom, Flt. Dat., *cóme* Komme (m. H. t. Tegnet smlgn. isl. kváma). *dríj-crafftess* Trolddomskunster. *fór* for, Datid. *fír* Ild. *flét* flød. *fót* Fod, *fét* Fødder. *gát* Ged, *gát* Geder. *góde* gode. *grét* stor. *hát* Løfte. *hát* hed, i Flt. *háte*. *hét*, *bihét* lovede, *hátenn* kaldt. *hóleþþ* styrter? (goth. holon stemmer ikke i Bet.). *í* jeg. *ét* aad (smlg. m.

[1]) I den northumbr. Dial maa disse Forlængelser være endnu ældre, da i den de tonløse Selvlyd for största Delen synes stumme allerede c. 1300, hvorved Anledningen til Forlængelsen falder bort. Dog bliver Endelsen *-es* her længere ved at være en Stavelse end i Sydengelsk.

H. til Tegnet isl. át, d. aad, oldhöjt. Skrivem. âz Graff I. p. 526, Sanskrit āda. Den af Grimm opstillede goth. Form at er en Opdigtelse, og fret Luc. 15, 30 maa være af fra-et, ikke af fra-at). *lǽtenn* lade, tænke, Forest. M. *lǽte*, Bydm. *lǽt*, Dtd. *lét*, Flt. *létenn*, *forr-létenn*. *láte* Lader (smlgn. isl. lát = læti), *láteþþ* bær sig ad. *lítell* af samme Grundf. s. isl. lítill, goth. leitils, mods. oldhöjt. luzil, A. S. lytel; vel ligefrem optaget fra Nordisk (ved Sammentrækning ɔ: foran yngre Medlydssammenstød, forkortes som i Isl.: *little*). *lóme* hyppig (A. S. gelóme, smlgn. m. H. t. Tegnet oldhöjtydsk Smstngsled -luomi). *lútenn* lude. *mále* Afgift. *mán* Men. *efenn-méte* af samme Maal som. *míne* mine. *móneþþ* Maaned. *mót* maa. *nǽfrǽr* aldrig för. *náþe* Naade. *píne*. *ráþenn* raade. *rédenn* læse. *ríme* Rim, Versemaal. *ríseþþ* rejser sig. *róte* Rod. *sǽte* Sæde. *síde* sid (br. s. Biord). *skét* hurtig (smlg. isl. skjótr). *swát* Sved. *swét* sød, *swéteþþ* søder. *tákenn*, *forr-tákenn* Tegn. *téne* 10 (smlgn. m. H. t. Tegnet isl. -tán). *tíme* Tid, Time. *tókenn* tog, Datid Flt. *út*, *úte*, *þurrhútlike*, *útterrlike*, *bút*, *bútan*. *wáke* svage v. 10161. *whíle* Stund. *wíde* vidt. *wíte* Straf. *wát* véd, *nát* véd ikke. *wrítenn* skrive, *wrát* skrev. *tíne* istdf. *þíne* dine (findes m. Tegn over tilfældigvis kun efter *t*, *d*, hvor *þ* bliver til *t*).

bĕde Bön. *bĕreþþ* bærer. *bĭte* Bid. *cŭde* Drøv. *dăle* Dal. *bigrĭpenn* greb, Datid Flt. *hătenn* hade, *hătesst* 2 P., *hăte* Had. *hĕre* Hær. *hĕre*, *heŏre* deres. *hĭre* hende 8685. *kĭne-dom*, *kĭnerice* Kongedömme. *lădenn* læsset. *lăte* sildig. *lĭfeþþ* lever. *lăre* Tab. *lŏfenn* rose. *mĕle* Mel. *mĕte* Mad. *mĭneþþ* minder. *mŭne* monne. *năme* Navn. *răþe* hurtig, v. 19898. *rŏtenn* raadne 4781. *stĕde* Sted, *stĕde-fasst*. *stĕle* stjæler, Forest. M. Etl. *tăkenn* tage, tagen. *tăle* Tal. *wăkemenn* Vogtere. *wĕre* Mand. *wĭle* vil (ligl. A. S. 3. P. wile med ét *l*), *wĭlenn* ville (1 *l* mod A. S. Analogi). *wĭtess* Propheter, *uþwĭtess* 7083. *wĭtenn* vide, *wĭte* Forest. M. *wlĭte* Aasyn. *wrĭtenn* skrev, Flt., skreven, *wrĭte* Skrift. *full-þrĭfenn* fuldvoxen.

Imod disse med de andre gl. germ. Spr. stemmende Tilfælde har enkelte uregelrette Exempler ingenting at sige, da man ikke kunde vente, de vilde udeblive; de kan være Følge af fejl Opfatning hos Skriveren, af Skrivfejl, af Fejllæsning, da det ikke altid maa være let at skelne de 2 Tegn, naar det ene ikke er lige nok, det andet ikke krumt nok, en Streg fra Linien ovenfor ogsaa kunde komme til at se ud som en Accent, og endelig af virkelig forandret eller vaklende Udtale. Disse Tilfælde er: Ved Siden af det rigtige *fére* Evne, Lejlighed, isl. færi [Føre],

v. 1251, 4429, findes *fĕre* 6135. *fĕle* mange, skrives ogsaa *féle* mod goth. filu. Ved Siden af de rigtige Former af *lætenn* lade findes ogsaa *lĕtenn* i Nutidsformer og i Tillgsmde, enten af en ganske uafhængig Grundform, eller en sporadisk Forkortelse (smlgn. tydsk lässen). *onnd-lǽt* 12939, *onnd-létt* 16170 lader sig ikke føre til samme Grundform som goth. wlits, A. S. and-wlite, isl. and-lit, t. Antlitz, men forholder sig dertil som en guneret Form; jeg kender ingen tilsvarende andensteds. *tór* vanskelig 7165, isl. tor-. *jét* endnu. *hírne* Hjörne 1677, ligefrem Fejl. *sét* sat 3796; Fejl; ellers altid *sett*. *síje* Sejr 11481, 11421, urigtig Opfatning, frembragt ved, at *ij* gjorde Indtryk paa Øret som langt *i*. *recle-fátt* Røgelsekar 1736, grov Skriv- eller Læsefejl. *fĕtless* Kar, hypp., kan jeg ikke forklare. *an-lĕpij* enkelt, maa være = tydsk -läufig, skulde altsaa ventes m. Længdetegn. *chĕle* Kulde, skulde efter oldhöjtydsk kuoli ventes m. Længdetegn. *sĭþe* Gang, trods udfaldet *n*. *nujju* nu allerede, *nu* forkortet som Sammensætningsled. (Hvis *bodĕ-word* i Gloss. virkelig findes i Texten, er det Skrivfejl, da Tegnet ellers aldrig staar over tonløs Selvl., og Meningen har været at sætte det over *o*).

Man finder: *inne, winnenn, sinne* (Synd), *sunne* (Sol) og *ĭne, wĭnenn, sĭne, sŭne* ɔ: den fuldstændig articulerede Udtale af dobbelt Medl. mellem 2 Selvl. er tidligst bleven utydelig ved Næselyd; disses Fordobl. kan derfor byttes med Tegn for kort Selvl. fulgt af enkelt Medlydstegn, dette sidste udtalt som det dobbelte i Dansk. *wĭlenn* ovenfor er modtagelig for lignende Forklaring.

Hvor ved 2 Smaaords Sammentrækning en Selvlydsudstødelse indtræder, synes Længdetegn tillige at skulle vise denne Udstødelse: *þút* = *þu itt*, *þóþre* = *þe óþre*. I *tálde* (efter *t*, *d*) = *þe alde* har enten Udstødelsen virket Forlængelse, eller Tegnet viser kun Udstødelse. I *whasítt* = *whase itt*, hvis det er en sikker Læsem., kan Tegnet kun vise Udstødelse.

I nogle fremmede Navne, som *Acáb*, *Caná*, *Golíát*, *Salím*, *Ytamár*, ligl. i *proféte*, *dromélus*, tjener Tegnet öjensynlig som Tontegn, smlgn. Vers som: *Saúl wass hofenn upp to king*, omend tillige som Længdetegn.

Ord med kort Selvl. foran enkelt Medl. i næstsidste Stavelse staar paafaldende sjælden i Versets kvindelige Udgang; dog f. Ex. *lofe* 1445, *oferrswifenn* 1884, 1848.

'der som *badd*, *bigatt*, *cwaþþ*, *namm*, *forhall*, *barr*, modsat F *gæfenn*, *bærenn*, og Forest. M. *bæde*, viser, at Rasks

Skrivemaade: *bǽd, cwǽð, bǽr* o. s. v. er urigtig[1]) — Datid *let, bihét* viser Urigtigheden af R.'s Skrivem. *let, het;* A. S. Sprogl. 1830 § 236 nægter R., og det særlig af Hensyn til Isl., at Selvl. her er »lang«, hvorved han har glemt, at han skulde nægte, den var »lukket«; for i isl. *lèt, hèt* er Selvl. efter hans egne Regler lang paa Grund af den enkelte Medl. Forøvrig tilstæder sproghist. Grunde ikke engang at regne isl. *è* sammen med de »aabne« Lyd. I *fell* bevarer O. den dobbelte Medl. fra Nutiden. *held* af *haldenn* hører til de Tilfælde, hvor hans Betegnelse er utilstrækkelig.

Orms Adskillelse af korte og lange Selvlyd falder sammen med Adskillelsen af de 2 Selvlydsrækker i de gamle germaniske Sprog. De tydske Linguister, der skiller disse 2 Rækker efter Tidsmaal (Quantitet), finder her fuldkommen Medhold. Rask nægter, at Adskillelsen har med Tidsmaal at göre; den 1ste Række, den andre lader bestaa af korte Selvl., characteriserer han som »aaben, smal, enkelt«, den 2den som »lukket, dyb, bred, tvelydagtig«, og mener, at i begge kan findes baade kort og lang Selvl. R. har ikke givet Beviser for sin Lære; om den end ikke manglede indre Overensstemmelse med sig selv, maatte den dog forkastes af sproghistoriske Grunde, til hvis fulde Fremstilling her mangler Plads. En kort Prøvelse af Lærens indre Overensstemmelse følger her, da jeg ikke ved af, at en saadan er leveret andensteds.

R. er enig med alle andre i at tillægge samme Stavelse (Rod-, Ton-stv.) af samme Grundform Selvl. af samme Række i alle gl. germ. Spr. (med saadanne Indskrænkninger som Udstødl. af Medl. og lign. medfører). Skönt Grænsen mellem de 2 Rækker i alle nyere germ. Sprog er flyttet, saa ikke 2 af dem stemmer, er han enig med alle andre om at hævde dens Bevarelse i de ældre; vi saa den nylig bevaret endnu i Beg. af 13de Aarh. i det Spr., der blandt alle germ. har været forrest i Omdannelse; i Höjtydsk ses dette endnu langt senere, mindst til ind i 14de Aarh., ved Hjælp af Metrikken, næmlig af Maaden, hvorpaa Bistavelsers Betoningsgrad retter sig efter Rodstavelsen; i Isl. er Grænsen den Dag idag kun lidt flyttet. I alle germ. Spr., mindst

[1]) Om dens Urigtighed i Frisisk se Lyngby: om Nordfris. p. 40.

til c. 1200, tildels senere, maa R. da, uden Hensyn til Tidsmaal, gennemføre en Adskillelse, der bliver urørt ved Selvlydenes stadige Vandring i Scalaen; hvor 2 Arter Selvl. ikke kan paavises, falder Lærebygningen, er saa meget mere aldeles tilintetgjort, hvor Lyd i den ene Række kommer til at congruere med Lyd i den anden.

	a	
æ	*ö*	*å*
e	*ø*	*o*
i	*y*	*u*

R.'s Lære om Selvl. i Dansk. — De danske Selvl. passer[1]) fuldstændig ind i Chladnis almengyldige Grund-Scala, som R. optager, Retskrivlre 1826. p. 40. — p. 25, 28, 27 siges om *i*, *y*, *u*, at de i visse Ord, som *Vise*, *flyde*, *suse*, lyder anderledes end ellers, nemlig som *ij*, *yj*, *uv* (ɔ: *uw*) (at denne Iagttagelse er urigtig, kan vi her se bort fra); denne Lyd, som R. ligeledes tillægger *í*, *ý*, *ú* i de gl. germ. Spr., kaldes Isl. Sprgl. 1811 p. 4, 5, Isldskns Oprdlse. 1818 p. 163, men ikke i de senere Sproglærer, det »lange« *i*, *u*; hvor der gives Exempler paa den i Dansk, har de altid lang Selvl., ogsaa i de senere Værker: Isl. Sprogl. 1832 § 4, 6, 7, A. S. 1830 § 13, Fris. 1825 § 15, ligl. Slde Afhdlgr. II. p. 16, III. p. 56, o. s. v.; ét Sted: Isl. Sprgl. 1818 p. 12 siges, at langt *u* undertiden, som i *gudelig*, ikke er Tvelyd; at tale om forskellig Lyd af *u* i *suse* og i *gudelig* er imidlertid falsk Iagttagelse. At Tvelydene *í*, *ý*, *ú* egenlig falder udenfor Scalaen, udsiger R. ikke ligefrem. — Kort *i*, *y*, *u* frakender R. allevegne (naturligvis med Rette) tvelydagtig Udtale, baade i Ord som *I*, *vi* (Retskrivlre p. 26), *Bid*, *vild*, *fy* (Slde Afhdl. II. p. 16), *tys*, *Hyld*, *Bud*, *Gud*, *fuld* og i Ord som *til*, *viss*, *tynd*, *Fyrste*, *kun*, *knurre*; om *i*, *y*, *u* i gl. germ. Spr. siges, at de lyder som *i*, *y*, *u* i alle disse Ord, der bruges som Explr. mellem hverandre, hvorved Forskellen mellem *i* i *vi* og *til*, *y* i *fy* og *Fyrste*, *u* i *Bud* og *knurre*, er tilsidesat; og Retskrivlre p. 192—195 bliver den ligeud nægtet; sammesteds nægtes ligeud, at *i* i *til* lyder = *e*, *y* i *Fyrste* = *ø*, *u* i *knurre* = *o*, at *bunden* lyder = *Bonden*, o. s. v. Dette er noget mer end falsk Iagttagelse; det er en dröj Trods mod Kendsgerninger. Med R.'s Ord p. 194 »at han, skönt indfødt Dansker, ikke kan

[1]) Efter Fradrag af Forbindelserne *ej*, *öj*, hvor *e* betegner en Mellemlyd mellem *æ* og *a*, *ö* en mellem *ö* og *å*. R. erklærer Lydene = *æ*, *ö*; en falsk Iagttagelse; ingen Dannet udtaler *e* i *nej* som i *hen*, *ö* i *höj* som i *Sön*; det gælder ikke blot om Københavnere. I Almuens Udtale findes Lydene *æ*, *ö* her bevaret; i simpel københ. Udt. indtræder *a*, *å*, der vel efterhaanden vil trænge igennem.

høre Forskellen« mellem 2 Slags kort *u* o. s. v., kan sammenholdes, at han endnu 1817 i A. S. Sprogl. uden Betænkning giver *knurre* og *hos* jævnsides som Exempler paa Lyden af det »aabne« *u* i A. S.; et Expl. som *hos* vogter han sig for i de senere Sproglærer, af gode Grunde; det er nemlig gaaet op for ham, at han »umulig kan indrömme« (Retskrvlre p. 194), at man hører »lukt« *o* i *bunden, kugge* o. s. v., hvilket hans Lære om Selvl. i de gl. germ. Spr. ikke taaler. Naar han erklærer Udtale af *i, y, u* = *e, ø, o* for københavnsk (den er ikke særegen for København), saa fortier han, at det er en endnu værre Omstændighed for hans System, at baade Københavnere og de øvrige Danske i andre Ord giver kort *i, y, u* den skarpe Lyd som i Italiænsk; den taaler hans System, som vi straks skal se, endnu langt mindre i 1ste Række (han fortier allevegne i sine Skrifter, at den derimod behøves i 2den Række). Da han ikke kan bruge denne skarpe Lyd, maa han alligevel Retskrlre p. 193, 190, 192 (smlgn. Isl. Sprogl. 1832 § 4, 7, o. a. St.) nødes til at sige, at »aabent« *i, y, u* ligger »meget nær« ved *e, ø, o*. At han, hvis den sidste Bestemmelse ramte Sandheden, maatte nødes til at omdanne Chladnis Scala ved at indskyde »aabent« *i, y, u* som Mellemrække mellem *e, ø, o* og skarpt *i, y, u* (lydende som i Italiænsk), forbigaar han atter med Tavshed. — Jeg kommer dernæst til R.'s Behandling af Selvl. i de gl. germ. Sprog.

Islandsk. — 1ste Række: *a ö e i o u y*. 2den Række: *á au ó ú* og *æ ey ei í œ ý*. R. sætter, Isl. Sprogl. (kortf. Vejledn.) 1832 § 2-13, oldnordisk Udtale = den nyisl. med den uundgaaelige Indskrænkning, at *y, ý, ey, œ* ikke, som nu, lød ens med *i, í, ei, æ*, samt *u, au* anderledes end nu (*au* enten som *öw* eller som *ow*)[1]). — Grænsen mellem de 2 Rækker er forvansket ved den Udtale, Selvl. oprindl. af 1ste Række har faaet foran *ng, nk* samt *lg, lk, lf* o. s. v. (som *þíng, úlfr*, se Gislason Forml. § 37-38), samt ved Udt. af *vá* som *vo* (R. Isl. Sprgl. 1818 p. 7), hvilket derfor maa fjærnes fra Systemets oprindelige Skikkelse. — R.'s Udtalebestemmelser danner følgende Lydskema:

---

[1]) De sproghistoriske Grunde for, at den nyisl. Udt., selv med disse Indskrænkninger, ikke kan have gældt paa Colonisationstiden, og i det øvrige Norden aldrig, kan ikke nærmere fremsættes her. Heller ikke kan jeg her udvikle, hvorl. flere af R.'s Bestemmelser for de enkelte Tegns Lyd i Goth., A. S., Fris., dels er usikre, dels urigtige, dels utilstrækkelige.

1ste Række						2den Række					
Lyd			skrives			Lyd			skrives		
	a			*a*			*aw*			*á*	
						aj			*æ*		
æ	*ö*	*å*	*e*	*ö*	*o*	-	öj, öw	-	-	*ey*, *au*	-
-	-	-	-	-	-	*ej*	*øj*	*ow*	*ei*	*æ*	*ó*
i	*y*	*u*	*i*	*y*	*u*	*ij*	*yj*	*uw*	*í*	*ý*	*ú*

At hans Ord lader os i Tvivl, om han sætter *i*, *y*, *u* i 1ste Række helt ned i Scalaen, eller som Mellemrække, er omtalt.

Tidsmaal (§ 27 samt Slde Afhdl. III. p. 209, o. a. St.): alle Lyd i begge Rækker baade lange, foran enkelt Medl., og korte, foran Medlforbdlsr.; om Tvelydene (2den Række) maa dette vel forstaas saal., at deres 1ste Led kan være langt og kort, 2det Led »rullende« og ikke rullende. Det er dette nyisl. Tidsmaalsforhold, R. vil overføre paa de gl. germ. Sprog.

R.'s Udtalebestemmelse indeholder en falsk Iagttagelse, eller en Fortielse, idet *í*, *ý*, *ú* ubetinget sættes = *ij*, *yj*, *uw*; hvorvidt dette er rigtig, naar de er lange, lader jeg staa hen; er de korte, höres intet *j*, *w*: i *þíng*, *rísta*, *úlfr* lyder *í*, *ú* aldeles = *i*, *u* i *vi*, *Bid*, *Bud*, hvilke R. frakender *j*, *w*. Saaledes bliver Lyden skarpt *i*, *y*, *u* i 2den Række nødvendig for R.'s System, men kan nu slet ikke taales i 1ste Række, i hvilken *i*, *y*, *u* nu, naar de ikke maa være = *e*, *ø*, *o*, nødv. bliver Mellemrække. — At R. ikke tror, at hans forménlige danske *ij*, *yj*, *uv* kan være korte, er omtalt.

Gothisk. — Prisskrft. om Isl Opr. 1818 maa vi se bort fra; før p. 163 kaldes goth. *ei* det »lange« *í*, og der skelnes mellem »kort og langt« *u* paa den Maade, at *diups*, trods de 2 Medl., tillægges langt *u*, og det af Hensyn til *ú* i isl. *djúpr*; her er Theorien altsaa ikke overført paa Goth. (men p. 57 fremsat for Isldskns Vedkommende). — Goth. Sprogl. i Hndskrft. (yngre end 1822, da Grimms Gram. 2. Udg. nævnes) fastsætter: 1ste Rke: *a* udt. som i Dansk, *i*, *u* aabne. 2den Rke: *e* tvelydagtig, omtr. = isl. *ei*. *o* tvel. = isl. *ó*. *ei* = isl. *í*. »lukket« *u* = isl. *ú*. *iu* = isl. *jú*, eller snarere = *iw*, og dette senere (med andet Blæk) rettet til *ý*. Tegnene *ai*, *au* sættes ganske rigtig = dansk *æ*, *å*, isl. *e*, *o*, og regnes vel altsaa, i Henhold til Isl., til 1ste Række. — Altsaa:

1ste Række						2den Række					
Lyd			skrives			Lyd			skrives		
	a			*a*			-			-	
æ	-	*å*	*ai*	-	*au*	-	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	ej	-	ow	*e*	-	*o*
i	-	*u*	*i*	-	*u*	ij	yj	uw	*ei*	*iu*	*u*

Tidsmaal: »enhver af disse 10 Lyd lang og kort«, aldeles efter den isl. Regel.[1])

Sondring af »aabent« og »lukt« *u* er gjort af Hensyn til Isl., fordi goth. *u* svarer baade til isl. *u* og *ú*. — Samme Grundsætning er ikke fulgt m. H. t. goth. *ai*, der svarer til isl. 1) *e* (*i*, *ja*), 2) *ei* (meg. sj. *á*), og goth. *au*, der svarer til isl. 1) *o* (*u*), 2) *au*; R. lader *ai* lyde ens i *bairan* og *waian*, *au* i *baurans* og *laun*. Her er hans Lære tilintetgjort: Lyd i 1ste og 2den Række congruerer, og det i det ældste germ. Spr. R.'s System vilde kræve at tillægge *ai*, *au* hver 4 Udtaler 1) kort og langt *æ*, *å* i 1ste Række, 2) i 2den Række en anden kort og lang Lyd, der kun kunde blive Tvelyd; dette har R. ikke gennemført, for han véd, at ydre Grunde forbyder at tillægge *ai*, *au* hos Ulfilas mer end én kort og lang Lyd hver. Hans System kommer her tilkort. — Om Forholdet mellem *i* (*y*) *u* og *í*, *ý*, *ú* gælder det ved Isl. sagte.

Optegnelserne til Alamannisk og Frankisk (hvilke han sondrer urigtig) er i ubrugelig Stand. Men hans System vilde overføres væsenlig paa samme Maade paa Overtydsk som paa Nedertydsk.

Nedertydsk. — Angelsaksisk Sprgl. 1817 maa vi se bort fra: R. er her villig til at tro, at *a* og *á* kun skiltes ved Længde, en Forskel, han ikke har Lov til at betegne med Accent. Desuden er han ikke bleven var, at *æ* falder i begge Rækker. — A. S. Sprgl. 1830, Frisisk 1825, Optegnelser til Oldsaksisk (i mindre ordenlig Tilstand) characteriserer: *a*, *e*, *o*, *i*, *y*, *u*, *í*, *ý*, *ú* som i Isl., *é*, *ó* ikke som Tvelyd (*ó* skilles, A. S. p. 8, udtrykkelig

[1]) I tonløs Stavelse erklærer han dem allevegne for »korte«; han glemmer, at han, der gaar ud fra Isl., kunde tilstæde lang Lyd, men ikke Lyd af 2den Række i Bistavelser. Naar han i Goth. faar *ei*, *e*, *o* (*ai*, *au*) i disse, hjælper det ham ikke at nægte, at de dèr kunde være lange, da han heller ikke maatte have dem korte.

fra isl. *ó*), *á* ikke som Tvelyd, men som »dybt« *a*. Disse stiller sig paa følgende Pladser i Scalaen:

1ste Række	2den Række	
a	-	
	á	I O. S. og Fris. falder *y*, *ý* bort. I A. S. kommer *æ*, *ǽ* til.
e - *o*	- - -	
- - -	*é* - *ó*	
i *y* *u*	*í* *ý* *ú*	

Han kommer atter tilkort: A. S. *æ*, forskellig fra *e*, der er = dansk *æ*, maa lyde som *a* i engl. *fat;* skiller *ǽ* sig nu herfra ved Længde, har han ikke Lov til at mærke det med Accenten (*æ* burde hos R. allerede kunne være kort og langt); skiller det sig fra *æ* som Tvelyd (»*ǽ* has either had a longer and broader, or a more diphthongal pronunciation«, dog »perhaps not quite like the Icelandic *æ*«), saa betegner Accenten i ét Tilfælde Tvelyd, men (i A. S.) ikke i de øvrige (*á*, *é*, *ó*).

Tidsmaal: *e*, *o* erklæres for »korte og lange« (A. S. § 13, Fris. § 14), ifølge Exemplerne (*stelan*, *beran*, *boren*, *boga*), i Afvigelse fra Isl., kun lange foran enkelt indlydende, ikke foran enkelt udlydende Medl.[1]) (I A. S. § 229 »a long *e* or *i* before a single characteristic« hører »long« vel til *e*, men kunde strængt taget ogsaa gælde *i*). De øvrige i 1ste Række forbigaas med Tavshed, hvorved de, i Modsætning til den bestemte Ytring om *e*, *o*, stiltiende indrömmes ikke at kunne være lange, i Afvigelse fra Isl.; de i 2den Række indrömmes paa samme Maade kun at være lange, i Afvigelse fra Isl.; dette bekræftes ved Ytringen: »*a* and *á* were not only distinguished by the length«, og ved den nysnævnte om *æ*, *ǽ*.

Om Grunden til R.'s Fortielser og Usikkerhed kan næppe tvivles: hans System taaler hverken at vedtage eller forkaste de 2 sidste Afvigelser fra Isl. 1) Deres Vedtagelse bliver en fuldstændig Vedtagelse af de tydske Linguisters Theori, med den ene Indskrænkning, at *e*, *o* kan være lange foran enkelt indlyd. Medl., hvilken Indskrænkning altfor öjensynlig er gjort, for at dog en lille Smule skulde blive tilbage af R.'s egen Lære; for alle de øvrige Lyds Vedkommende finder Adskillelse efter Tidsmaal Sted mellem de 2 Rækker. Dette tager sig saa ilde ud, og

[1]) Denne Afvigl. fra Isl. kan her være os ligegyldig; R. maa have vedtaget den af Hensyn til den engl. Udtale af Ord som *well* (A. S. *wel*), *on*, *lot*.

stemmer saa slet med de hyppige Overgange mellem *e, o* og *a, i, u,* og med de lange Selvl., der i den senere Udvikling (*take, week* Uge, *evil, door*) kan svare til A. S. *a, i, y, u* ligesom til *e, o*[1]), at R. umulig for Alvor kunde holde paa Adskillelse af *e, o* fra *a, i, y, u,* men idetmindste maatte fastsætte, at ogsaa de 4 sidste kunde være lange; saa afviger han fra Tydskerne og fra Orms Skrivemaade kun ved at erklære Lyden for lang i det ene Tilfælde, hvor O. fandt det fornødent at bruge Tegnet ˘ (som *bĭreþþ* o. s. v.); i Svaret til Grimm 1826, Slde Afdlgr. III. p. 209, ignorerer R. aldeles nogensomhelst Afvigelse fra Isl. for Frisiskens Vedkommende. — R. maa tænke sig disse Afvigelser fra hans Lære om Isl. og Goth. som senere udviklede; de bliver alligevel lige saa mange Genoprettelser af det alleræld ste med Sanskrit, Send, Græsk, Latin fælles Forhold: i disse Sprog svarer i Ord af fælles Grundform kort Selvlyd til germ. 1ste Række, lang til 2den; en saadan Proces vilde være en sproghistorisk Umulighed. — 2) Forkaste Afvigelserne fra Isl. turde R. heller ikke; derved var Forskellen mellem *a* og *á* udsat for at bortfalde, da Bevis for, at *á* var »dybt« *a*, mangler; ligeledes blev Forskellen mellem »aabent« *i, u* og *é, ó* forsvindende, da *é, ó* ikke turde göres til Tvelyd; R. turde derfor ikke sige, at *á, é, ó* kunde være korte, *a, i, u* lange, for at dog én haandgribelig Forskel skulde blive tilovers; men det bliver uheldigvis en Forskel efter Tidsmaal.

Recapitulation. — R.'s Adskillelse af de 2 Rækker kunde tages i 3 Betydninger: 1) »Aaben« og »lukt« (ouvert, fermé) i den Betydning, disse Ord i romanske Sprog har m. H. t. *e, o,* i Dansk tillige m. H. t. *i, y, u,* maatte R. udvide til *a,* og kalde det dybe »lukt«, ogsaa (i A. S.) til *æ,* hvor det dog bliver umuligt at sige, hvad »lukt« *æ* skulde betyde. Blot med denne Adskillelse vilde Lyd i den ene Række bestandig congruere med Lyd i den anden, og R.'s System blive meningsløst, fordi »aaben« og »lukt« kun er relative Begreber: »aabent« *e, ø, o* er *æ, ö, å,* »aabent« *i, y, u* er *e, ø, o*; »aabent« eller »lukt« *ą, æ, ö, å* bliver Nonsens. — 2) Tvelyd i 2den Række, enkelte Lyd i 1ste, er egenlig det R. vilde have ud, fordi det gælder i den nuvær. isl. Udt.; at *í, ý, ú,* idetmindste naar de er korte, ikke kan være Tvel., har jeg fremsat; men det vilde R. næppe indrömme.

---

[1]) Orms Skrivebrug viser ingen Modsætning mellem *e, o* og *a, i, y, u.*

Denne Adskillelse er mulig i lydlig Henseende: Tidsmaalet kan nu fastsættes, hvordan man saa vil, da Rækkerne altid bliver adskilte, og 2 Arter Selvl. hævdes; i sproghistorisk Hens. er den aldeles umulig; den tilsidesætter den oprindl. Modsætning mellem Grundlydene *ai, au* (isl. *ei, au*) og de andre Led i 2den Række; R. har selv ikke turdet gennemføre den i A. S., Fris., O. S., og har derfor i disse ikke kunnet raade frit med Tidsmaalsbestemmelserne. — 3) Ved at indskyde Mellemrækker i Chladnis Scala, næmlig aabent *i, y, u* mellem de to nederste Rækker, aabent *e, ø, o* mellem de to næste, saa man fik 5 Rækker foruden *a* med sine to Afændringer höjt og dybt *a* ɔ: ved Hjælp af et lignende Skema som det for de norske Dialecter (Aasens Gram. p. 18) fik man Plads til alle mulige Lyd i de gl. germ. Sprog, og tillige fri Raadighed til at fastsætte Quantiteten hvordan man saa vilde. Denne Plan har R. aldrig havt; og om det end var muligt at faa noget Lignende ud af hans Udtalebestemmelser for A. S., har det dog ikke fremstilt sig saaledes for ham selv, da han ellers bestemt vilde have benyttet sig heraf til at gennemføre sin Tidsmaalstheori i A. S. Adskillelsen paa denne 3die Maade er atter lydlig mulig, sproghistorisk umulig; den sondrer vel Lydene, men ikke 2 Arter Selvl.; den kunde ikke i saa mange Sprog i Aartusinder staa urørt under Selvlydenes Vandring i Scalaen.

R.'s Adskillelse af de 2 Rækker er umulig; der bliver da kun én mulig tilovers: den efter Tidsmaal. De sproghistoriske Beviser for denne er afgörende, men kan ikke finde Plads her. Af ydre Beviser er de vigtigste: for Oldengelsk: Orms Skrivemaade. For Oldnordisk: d. ældste orthograph. Afhandl. i Snorra Edda; den sondrer, ifølge Exemplerne, Længde og Korthed efter de 2 Rækker, og tillægger Ord som *goð, dura* kort Selvl. trods den enkelte Medl., ganske som Orm. For Höjtydsk: Brugen af ^ i 2den Række, öjensynlig som Længdetegn, i flere af de ældste Hdskrftr.; den gamle Metrik, der viser hvorledes Bistavelsers Betoningsgrad afhænger af Rodstavelsens Tidsmaal.

Det er en uklar Forestilling, at Tidsmaal nogensinde har været af anden Art end f. Ex. i Dansk og Tydsk. Lang og kort Selvl. har ikke forholdt sig anderledes end i *hade* og *Hat;* 2 Medl. har naturligvis altid medtaget mer Tid end 1 ɔ: dannet Positio. Omdannelser i Quantitet i nyere germ. Sprog betyder kun, at ikke alle de samme Selvl. er korte eller lange nu som

forhen; intet Lydforhold ved Selvl. er tabt; virkelig dobbelt Medlyd er derimod nu indskrænket til Sammensætninger (Pa*kk*ammer). Naar Grimm (Gram. 3 Ausg. p. 213 f. 527 f.) elegiserer over das Verschwinden der Kürzen, er dette Begrebsforvirring. Kortere Stavelser kan ikke frembringes end *Blatt*, *Blätter*, der ikke er forlængede ved Fordobling; *tt* udtalt saal. danner ikke Positio; Ord som *bin*, *ob* er ikke kortere end *Blatt*, fordi de skrives med 1 Medl., og ikke enestaaende Bevarelse af kort Stavelse. Det er meningsløse Floskler at sige om nyere Forlængelse (som *Bote*, *Wagen*; p. 213): »in allen solchen wörtern gilt nun ein einförmig betonter laut, den man weder kurz noch lang nennen kann«! »als das gefühl für die flüchtige kürze abnahm und den eindruck der länge mit dem des tons vermengte«! Sin Klage over »diese vergröberung der aussprache und des gehörs« kunde han spare.

P. A. Munch bruger efter Tydskerne Navnene kort og lang Selvl. om de 2 Rækker, tillægger (Fornnorsk o. Fornsvensk § 7) *a* Navnet »kort *a*«, men Lyd som i *fader*, hvor det er langt, *á* Navnet »langt *a*«, men Lydene nyisl. *á*, sv. *å*, hvilke slet ikke er *a*. Heri kan maaske ses et Forsøg paa at følge begge Theorier paa éngang.

R.'s Lære kan, skönt han har søgt at tildække det, ikke bruge Lydene skarpt (ɔ: lukket) *i*, *y*, *u*, som i *Bid*, *fy*, *Bud*, i 1ste Række. Disse Lyd i Ord med Selvl. opr. af 1ste Række findes: i Dansk, Svensk (hvor *u* er flyttet i Scalaen), norsk Dial. (Aasen § 47), Islandsk (*þíng*, *úlfr*), men ikke i Tydsk[1] (*Biss*, *füllen*, *Hund*, med *e*, *ø*, *o*; *i* foran *ch* nærmer sig maaske til Lyden *i*), vel ikke i Hollandsk, egenlig vel ikke i Engelsk, dog at en Lyd nærved eller lig skarpt *u* høres i et Par Ord med Selvl. opr. af 1ste Række (*full*, *wolf*), og at *i* undertiden (foran *sh*, *ch*?) synes nær eller lig skarpt *i*. De maa i mange, men ikke i alle, Tilfælde være af yngre Oprindelse. At de fandtes i de gl. germ. Spr., og at Tegnene *e*, *o* tildels har havt den Lyd, R. tillægger Tegnene *i*, *u*, kan uddrages af følgende Sammenstilling, hvor O. S., A. S., Fris., udelades, fordi deres Selvl. er lig, eller fører tilbage til, de oldhöjtydske, Dansk og Svensk medtages, hvor de afviger fra Islandsk:

---

[1]) Om Dialecterne tör jeg ikke sige noget.

	Grundlyd *i*	Grundlyd *u*	Grundlyd *a*			
Sanskrit	*bi-bhidima* vi kløvede. *bhin-nas* kløvet.	*bu-budhima* vi kendte.	*admi* jeg æder. [*adāmi*[1])]	*bharāmi* jeg bærer.		*badhnāmi* jeg binder. [*bandāmi*[1])]
Rasks Böjn.	3,2	3,3	2,1	2,1		3,1
O. H. T.	*bizum* *bizaner*	*butun* *botaner*	*izu* *ezaner*	*biru* *boraner*		*bindu* *bundaner*
Isl.	*bitum* *bitinn*	*buðum* *boðinn* oldsv. *buþin* d. *buden*	*et* *etinn*	*ber* *borinn* oldsv. *borin*, *burin* nysv. *buren*		*bind* *bundinn*
Goth.[2])	*bitum* *bitans* vi bed bidt.	*budum* *budans* vi bød buden.	*ita* *itans* jeg æder ædt.	*baira* *baurans* j. bærer baaren.	*stila* *stulans* j. stjæler stjaalen.	*binda* *bundans* j. binder bunden.

Grundl. *i*, *u* maatte opr. være lukkede (Westergaard Snskr. Forml. § 12 sætter dem som i *Sild*, *Gud*) 1) fordi Grundl. maatte ligge i Scalaens Yderpuncter, 2) fordi *i*, *u* (*í*, *ú* i de faa tilsvar. Former i Germ.) kan være forlænget og fordoblet *i*, *u* (Wstg. § 18, 24); men Forlængelse af aabent *i*, *u* vilde føre til *e*, *o* (her kommer R.'s Lære i den uopløselige Modsigelse, at den nu hverken kan faa den »lukkede« Lyd i 1ste eller 2den Række). — Bevægelsen i Germ. fra Grundl. *a* nedefter i Scalaen henimod *i*, *u* (der især synes afhængig af et ældre Betoningssystem end det nuværende)[3]) er gaaet gennem Mellemled, paa ét af hvilke Bevægelsen kunde standse, f. Ex. *e*, *o* ɔ: aabent *i*, *u*, hvilke Lyd kan skrives *e*, *o* ell. *i*, *u*. — Man maa m. H. t. følgende Bevisførelse ikke tabe af Sigte, at Lydene i de nyere Sprog atter flytter i Scalaen, at navnlig den nyisl. Udtale maa være forskellig fra den gle: *i*, *y*, *u*, *e*, *o* lød (i de Ord, vi her har for) i den gle lige efter Tegnet, men lyder nu som dansk *e*, *e*, *ø*, *æ*, *å*; i Tydsk beholder de, undtagen *e*, den rette Lyd, naar de forlænges, men lyder som dansk *e*, *ø*, *o*, *æ*, *å* naar den korte Lyd endnu gælder (i *ich esse*, *gebäre* er Nvms. Selvl. senere trængt ind; *issest*, *isst*, *gebierst*, *gebiert* bevarer det oldhöjt. Selvlydsforhold);

[1]) Germ. Grundform, der her afviger fra Sanskrit, hvorimod Skr. *babandha* (jeg bandt) tillige er germ. Grundform.

[2]) NB i de goth. Explr. betegner *ai*, *au* Lyden kort *æ*, *å*.

[3]) Efter Holtzmann, über den Ablaut, 1844 (omtalt i Bopps vergl. Gram. 2. Ausg. II. p. 480).

i Svensk og Dansk indtræder forskelligartede Omdannelser; i Sv. har *u*, kort og forlænget, flyttet sig i Scalaen.

Beviset for den lukkede Lyds Tilstædeværelse i 1ste Række hviler nu A) paa Modsætningen *bizaner*, *bitinn*: *ezaner*, *etinn*. Disse indeholder ingen Betingelser til forskellig Udvikling, kan altsaa ikke være udgaaede fra ligeartede Grundformer; Forskellen mellem deres Selvf. kan aldrig have været udslettet ɔ: *ezaner*, *etinn* aldrig have havt *i* i 1ste Stavelse. Den alm. Forestilling, at *e* (hvor det ikke er Omlyd) altid er opstaaet af *i*, holder ikke Prøve[1]). Sagen ordner sig saaledes: 1) Grundl. *i* (lukket) bevares i alle gl. germ. Spr.: *bizaner*, *bitinn*, i de nyere kun sporadisk, navnlig i Dansk: *Bid*; meg. sj. indtræder i de gle. *e*, isl. *beðinn* af *bíða*. 2) Grundl. *a* kan af følgende *a* (goth. *-ans*, isl. *-inn*, Grundform *-anas*) hindres fra at naa til Scalaens Yderpunct, standser da ved *e*: *ezaner*, *etinn*, Nvm. *ezan*, *eta*; *j* og visse Medlydsforbindelser endog med *a* efter, samt *i*, *u* i Endelsen, tilstæder Bevægelsen at naa til Yderpunctet lukket *i*, *u*: isl. *sitja*, *binda*, o.h.t. *sizzan*, *bindan*; *biru*, *birit*; i Dansk og Sv. kan *i* gribe mer om sig end i Isl.: *give*. B) Med mindre Sikkerhed paa Modsætn. *buþin*, *buden*: *borin*, *baaren* i Oldsvensk og i Dansk. Dansk har *buden*, *bruden*, *frussen* (det sidste med Lyd *o*), men *baaren*, *skaaren*, *stjaalen* (Medlydene er rigtignok forskelligartede). Oldsv. har *buþin*, *skutin*, *brutin*, *frusin*, ogsaa m. *u* i Nysv., men *borin*, *skorin*, *stolin* jævnsides med *burin*, *skurin*, *stulin*, hvor Nysv. kun har *u*. Man slutter med Rimelighed: 1) Grundl. *u* (lukket) bevaret. 2) Grundl. *a* i Tlgsm. Böjn. 2,1 gaaet til *o*, siden i Svensk videre til *u*, i Dansk tilbage til *å*. — I Tydsk og Isl. derimod: 1) Grundl. *u* kun bevaret foran Endelse med *i*, *u*: *butun*, *buðum*, men rykket op til *o* foran Endelse med opr. *a*: *botaner*, *boðinn*, samt i 1stavelses Ord: *ge-bot*, *boð*, med mindre det i disse er sket, för de tabte Endelsen. 2) Grundl. *a* behandles som i Dansk (og opr. i Sv.); foran følgende *a* naar Bevægelsen ikke til Yderpunctet, men kun til *o*: *boraner*, *borinn*; foran visse Medl., Medlydsforbindelser, samt Endelser m. *i*, *u*, naar den helt ned til lukket *u*: *bundaner*, *bundinn*, *numinn*; *bundun*, *bundum*.

Det var utænkeligt, at en Forskel, der m. H. t. *i* er bevaret i alle germ. Spr., m. H. t. *u* upaatvivlelig i Dansk og Oldsvensk,

---

[1]) Hvad Grimm sammenfatter under den meningsløse Terminus «Brechung», er en Mængde grundforskellige Forhold.

skulde være udslettet i Gothisk, skönt den dèr ikke ses i Skrift; man nødes derfor til at antage, at *i* lød lukket som i *Bid* i *bitans*, aabent som i *binde* i *itans, stila;* ligl. at *u* lød lukket som i *Bud* i *budum*, aabent som i *bunden* i *stulans*. Begge Slags *i* og *u* skelnes i Skrift fra Lydene *æ, å*, der indtræder for dem begge foran *r, h: þaihans, baira; tauhans, baurans*. At *r* ogsaa i de andre Sprog tidlig kunde have fremkaldt Lydene *æ, å* istfr. *e, o*, er rimelig nok.

Den Lyd vi har fundet for goth. *itans, stulans* er netop den *etinn, stolinn* maa have i gl. Isl., hvor lige saa lidt som i de øvrige Sprog *e* (udenfor Omlyd) og *o* (der skifter med *u*) kan have lydt *æ* og *å*, og netop den R. tillægger *i, u* i alle gamle germ. Sprog; disse maa da flyttes til Yderpuncterne »lukket« *i, u*.

---

3. Gammeldanske Lydforhold oplyste ved de i den ældre Engelske Literatur indkomne Danske Ords Form.

Følgende Iagttagelser støttes, som de under Nr. 1, bedst til Skrivemaaden i Ormulum.

P. A. Munch opstiller (Afhndl. i Annal. f. n. O. 1846. Nordisk Runeskrift 1848. Fornnorskans och Fornsvenskans Språkbyggnad 1849) som ældgammel Modsætning mellem Dansk og Norsk-Islandsk, at de sidstes Tvelyd *ei, au* i hint erstattes ved *e, ø*, støtter dette til vaklende Stavemaader i Runeindskrifter (et ugyldigt Bevis), slutter, at allerede paa Indvandringens Tider den saakaldte »södra eller östra afdelningen« (Fornn. o. Fornsv. p. 2, 4) maa have »prononcerat diphthongerna mer hopknipet«, og mener (Fortale p. XIII), at de skandinaviske Sprogs Enhed bliver at henlægge til en Tid der »ligger bakom all nordisk historia«, da »våra förfäder må hända icke ens kände Scandinaviska halfön, utan ströfvade omkring på österns slätter«. Denne Sætnings Sammenhæng med en anden (s. St. § 1), at de samme Indskrifter faar at göre med en (aldeles umulig) Sprogtilstand, hvor kun »de 3 korta urvocaler *a, i, u*« skulde findes: »de äro ock de enda, som finnas på de äldsta och bästa runstenarna«, har M. ikke forklaret. — En anden af M.'s Opdagelser af Grundmodsætning mellem »den södra ell. östra« og »den norra ell.

vestra afdelningen« har K. J. Lyngby i dette Tidskr. 1ste Hefte bedömt, og grundig eftervist M.'s Misforstaaelse.

Indledende Bemærkninger. — Oldengelsk var i hele England kun ét Sprog: Angel-Saksisk, nærmest i Slægt med Frisisk, i ét og alt et nedertydsk Sprog. Modsætning mellem angelske og saksiske Dialecter fremtræder ikke; derimod sondrer den nordangelske, northumbriske, Dialect sig ved enkelte, sent udviklede Ejendommeligheder fra de sydangelske og saksiske, men er, ligesom disse, trods de danske Erobringer i 9de—11te Aarh., endnu i 10de Aarh. ublandet med Dansk. Engelsk, Alménsprog og alle Dialecter, Skotsk (the Lowland Scotch) indbefattet, er, efter Fradrag af den uhyre Tilsætning af romanske Ord, i Ord- og Formforraad en Udvikling af dette nedertydske Grundlag; dog er i de nordlige og østlige Dialecter indkommen en hel Del nordiske Ord, naturligvis nærmest fra Dansk[1]), der imidlertid dengang ikke har været kendelig forskellig fra Norsk; disse Ord kendes i den ældre Literatur tit straks paa deres vildfremmede Form, der ikke kan føres tilbage til nogen oldengelsk; deres Tal er ikke noget imod de i Dansk indkomne tydske Ords; kun faa af dem er trængt ind i det nuvær. Skrift- og Almenspr., fordi dette nærmest er udviklet i de sydligste angelske og østlige saksiske Egne, hvor den danske Indflydelse var ringere. Ligesom enhver Udledning af danske Ord og Former fra A. S. maa afvises (smlgn. bl. a. Lyngby i sønderjydsk Sprogl. p. 14 f.), saaledes maa udhæves det vildledende i saadanne Sammenstillinger af engl. Ord med nordiske, som dem P. Hjort giver i engl. Conjugationssystem 1843, om hvis Beviskraft m. H. t. virkelig Optagelse fra Dansk han rigtignok selv p. 79 er saa forsigtig at nære nogen Tvivl. Mindre forsigtig har J. A. Worsaae været i sit ellers saa lærerige Værk, Minder om de Danske og Nordmændene i Engl. Skotl. Irl. 1851, hvor p. 118—119 o. f. en Liste over forménlig nordiske Ord i engl. Dial. leverés. Den der i saadan Hensigt gör Sammenstillinger af engl. Dial., engl. Skriftspr. og Nordisk i følgende Smag: *bid invite byde. heald incline hælde. blend mix blande. mind remember mindes. gang go ganga. gar make göre. earn eagle Örn. wong agricultural division Vænge. barn child Barn* o. s. v., er ikke bleven var,

[1]) Om det skandinaviske Element i Westmoreland, Cumberland, maaske i de skotske Lavlande, har været ligesaameget norsk som dansk, er ikke let at afgöre.

hvad det er han selv gör; han har ikke leveret indkomne nordiske Ord, men Exempler paa större, tildels paa anden, Brug af de fra A. S. overleverede Ord, end i Skriftspr. Den der sammenstiller: skotsk og northumbrisk *fader*, engl. *father*, dansk *Fader* (Hj. p. 100. Jamieson's skotske Ordb. Fort. o. a. St.), har netop givet det eftertrykkeligste Bevis paa Modstand mod danske Former: *fader* bevarer *d* som A. S. *fæder*; i dansk *Fader* er *d* = *ð* = engl. *th*; dog er den engl. Form *father* ikke kommen fra Dansk, da den just viser sig i de mindst danske Egne, og næppe för 15de Aarh., da *th* fremkom af *d* i *hither*, *thither*, *together*, *father* o. s. v. Heller ikke bliver *maw Mave* dansk paa Grund af *w*, som om dette i Dansk skrev sig fra Knud den Stores Regering. Særlig advares mod Lysten til at finde nuværende Jydsk i Engelsk, saal. i Udtalen af *w*, der opr. gjaldt i alle germ. Spr., eller i *cow*, som om dette lød = *Ko* paa Jydsk (*ow* i Engl. fører just til Grundform med *ú*); alt saadant beror paa urigtig Iagttagelse (som *cow*, *Ko*; *styan Stien* Wrs. d. n. St.), eller paa endnu urigtigere Slutninger (*yen jen* ɔ: *en*, s. St.); naar Ord lyder ens i Engelsk og Jydsk, kan man næsten være vis paa, at de følgelig ikke er kommen fra Dansk, da de saa vilde lyde forskellig. Selv om det overvejende Tal af de Vikinger, der overströmmede England, har været fra Halvøen, saa har de dog ikke talt den Slags Jydsk.

I følgende Skema opføres under Engelsk Lyden, ikke Skrivemaaden.

Grundlyd		Isl.	Dansk	A. S.	Orms Dial.	Engelsk	
1	*ai*	*ei*	*e*	*á*	*a*	*o* langt,	*å* kort
				ǽ især Oml.[1]	*æ, e*	*i* langt,	*æ* kort
2	*au*	*au*	*ø*	*eá*	*æ, e*	*i* langt,	*æ* kort
		ey Oml.		*é, ý* især Oml.			
Explr.	1	*stein*	*Sten*	*stán*	*stan*	*stone*	*shone*
				dǽl	*dæl, del*	*deal*	*any*
	2	*dauðr*	*død*	*deád*	*dæd*	*hear*	*dead.*
		heyra	*høre*	*héran*	*herenn*		

I Dansk kan for *e* indtræde *i* (foran *st*) baade i Lyd og Skrift: *Gnist*, eller blot i Skrift: *friste*; Lyden *æ* indtræder f. Ex. i *Svend*[2]).

---

[1]) practisk, næppe historisk, Omlyd, da ældre *á* i *ræran* o. s. v. er ubevislig.

[2]) Ordet *rejse*, erigere, synes ufatteligt, hvis det ikke er en gennem Bøger indkommen barbarisk Forblanding med det af Tydsk optagne *rejse* proficisci.

I Rækken 2 kan *ö* indtræde for *ø: Dröm.* — I Engelsk er i 1 Lyden fra *a* gennem *á* gaaet til *o: stone, bone, rose, oak, goat* (i *wrath, broad* langt *á*), Forkortelser bevarer *á*: *shone, cloth, wroth;* og fra *æ* gennem *e* til *i: rear, deal, wheat, sea,* hvor Forktlsr. bevarer *æ (e) any, flesh, breadth;* i 2 gennem *æ* og *e* til *i: hear, leaf, east, ear, leap, need, believe,* Forktlsr. bevarer *æ (e): dead, death, red, bread.* — Explr. hos Orm: 1 *bát, stán, lac, wrat, ras, dæl* og *del,* 2 *ære, dæd, dæþ, chæs, forrlæs, ejhe, herenn.* — Lydene *j* og *w* er i A. S. og Engl. aldrig Bevarelse af *i, u* i Grundl. *ai, au; j* i Efterlyd udvikles, allerede i A. S., af *g: day* (Orm: *dajj*[1])), og er nu stumt, *w* ligl. af *g: law,* eller er overleveret fra A. S.: *grow,* og er ligl. nu stumt; *w* er ikke stumt i *ow, ou* af opr. *ú, u: now, found;* her har O. endnu *ú, u,* da *ow, ou* først fremkommer længere hen i 13de Aarh. — Heraf følger:

1. Ordene *bejjsk. grejjþenn. hejjlenn. lejjkenn lejjkess* Fltl. *lejjtenn. rejjsenn,* Endelsen *-lejjk* i *rihhtwislejjk,* hos Orm, er ikke indfødte, da de saa maatte have *a, æ* ell. *e* for *ejj,* men er de nordiske Former: *beiskr. greiða.* et *heila* af *heill.leika. leikr. leita. reisa. -leikr,* naturligvis med engl. Böjngs.endlsr. Af *rejjsenn* kommer *to raise,* der, hvis det var opr. engelsk, maatte hedde *rease,* eller i Henhold til A. S. *a-rásian: rose;* ogsaa Medl. gör det til et nordisk Ord, da A. S. *ræran* har omdannet *s* til *r;* heraf engl. *rear* (oprejse), hvilket ikke, som P. Hjort p. 83 tror, har det mindste at bestille med *røre* isl. *hræra,* der svarer til A. S. *hréran,* som nutildags vel vilde lydt *reer,* men er gaaet ud af Sproget. Af *hejjlenn* kommer *to hail,* medens *to heal* (m. anden Betydn.) er udgaaet fra A. S. *hǽlan,* hos O. *hælenn.* — *grejjfe* er den oldnord. Form *greifi,* hvorimod det forældede *reeve* og *-riff* i *sheriff* støtter sig til A. S. *geréfa.* — Fra andre Skrifter hidsætter jeg: 3 early Engl. metrical romances ed. Robson for the Camden Society 1842. fra Lancashire, forfattede c. 1300 (efter Glossaret): *graythed* Dt. *laykes. wayth* = oldn. *veiðr. laythe* = oldn. *leiðr* (men nuvær. *loath* af A. S. *láð*). *rayket* fór af oldn. *reika.* Psalter ed. the Surtees Society 1843, northumbrisk, Begdls. af 14de Aarh.: *raisand* 112,7. *fraisted* fristede, isl. *freista* 10,7; 16, 3. *graiþede* 9,8. *gnaisted* 2,1 »fnøs«, egl.

---

[1]) O. bruger det egne A. S. Tegn for *g* = *j, gj,* men alm. lat *g* = *g.*

gnistrede isl. *gneist* (norsk *gneista* Aasen). The Thornton Romances ed. Halliwell for the Camd. Soc. 1844. fra Yorkshire c. 1440: *graythede* l. v. 123. *layte* lede 255. *gayte* Geder 659. 847. 314. ualm., ellers bruges den A. S. Form. *swayne* oldn. *sveinn* I, 700; *swain* bruges endnu i Poesi. Promptorium Parvulorum (engl.-lat. Ordbog) ed. Way. Camd. Soc. 1843. fra Norfolk c. 1440. *reysyn. beytynge of bestys with howndys.* Jamieson's Ordbog til den skotske Lit.: *graythe. laik. laith. waith. fraist.* Hermed stemmer A. S. Krønnike (se Index i Ingrams Udg.): Svend Tveskæg og Sv. Estridsen kaldes *Swegen, Swœgn;* ligl. findes *Swegen, Swegn, Swein* i Documenter (Codex Diplomaticus A. S. ed. Kemble Nr. 767, 784, 779 &c.); og *Suain*, se Petrie & Sharpe, Monumenta Hist. Brit. vol. I. p. 752 C. i latinsk Text. (*ge, gi, g, i* er de Maader, hvorpaa Lyden *j* skrives i A. S.[1]); endv. *Haithaby* i latinsk Text, Monum. Hist. Brit. I. p. 502 D, se ogsaa Thorsen, Slesvigske Stadsretter, Forerindring p. 15. — Stedordene: Orm *þejj, þejjm, þejjre.* Lancash. Rom. *þay, þayre* I. str. 6. Ps. *þai, þaim, þair* 2,2. 13,3. og nuvær. *they, their* kan vanskelig slippe for at blive nordiske Former, skönt efter Ordbøgerne et *þæge* skal være fundet i A. S. Hndskrftr. I den gl. Lit. findes tillige i alle Landsdele, og i de sydvestligste i 12te—13de Aarh. vel udelukkende, de A. S. Former *þá, þám, þǽm, þára, þǽra* bevarede som *tho, them* (der gælder endnu), *þære, þere*, desuden hvor A. S. *á* endnu ikke er blevet til *o*, som hos Orm, *þa, þam, þare.* (For d. 3de findes i hele den gl. Lit. det A. S. Stedord *hi, him, hira* bevaret). *thir* disse, i Skotsk, afleder Jamieson af oldn. *þeir* med bevaret *r*, hvilket baade Selvl. og Betydn. forbyder; det maa ved Assimilation og Smtrækng. være opstaaet af A. S. Ef. *þissera;* smlgn. gl. tydske Former som *dirre.*

2. Ormulum: *nowwt. rowwst. dowwnenn. sowwþess* Fltl. er ikke indfødte, da de saa maatte havt *œ* ell. *e* for *oww*, men er oldn. *naut. raust. dauna. sauðr*[2]). Engl. *neat* Nød, Fæhøved, er = A. S. *neát*, ikke nordisk. *bejjtenn* slaa, straffe, kan ikke komme af A. S. *beátan*, men passer til Selvl. i oldn. *ek beyt* af *bauta* efter 2,2, hvoraf findes Tlgsm. *bautinn* (eller til et afledet *beyta*, 1,2)

[1]) Nordiske Navne i A. S. Skrifter omsættes ellers tit til en tilsvarende A. S. Form, hvor en saadan gives; skönt *swdn* næppe bruges som A. S. Navn, omsættes »Svend« rigtig til *Suanus* Monum. Hist. Brit. p. 588 A, 602 A. — *Olaf* gengives *Anlaf, Unlaf, Olaf*: Lævning af *n* i nasal Selvl. gengiven ved Tegnet *n*? *Anlaf* er næppe A. S. Navn.

[2]) behøver ikke at være særlig norsk og svensk.

(se Egilsson, der rigtig sammenstiller A. S. *bedtan*, men aldeles urigtig tillige tror det i Slægt m. isl. *bíta*). *skejjred* splittet, *to-skejjresst* du splintrer, synes at forudsætte et oldn. *skeyra* (smlgn. gl. Sv. *sköra*?). — Lancash. Rom.: *saumhellus? yauland* brölende af oldn. *gaula? naute* Kvæg II. str. 15. *layn* dølge, oldn. *leyna*. *kayrit* vendte, drog I. str. 53, oldn. *keyra*. Psalt.: *traist* fortrøste sig, 2,13. 10,1, oldn. *treysta*. *un-nait* forgæves 7,2. 5,10, oldn. *neytr*. *ayked* forøgede 104,24 passer til Selvl. i oldn. *ek eyk*, ikke til Nvm. *auka*, eller til et *eykja* (den opr. engl. Form *eke*, forøge, findes 113,14). Thornt. Rom. *layne* I. v. 515. *nayte* 185, oldn. *neyta*. Jamieson: *gowk* Gøg. *stour* Pæl, oldn. *staur*. *roust*. *traist*. *layne*. Stednavnet *Scrouteby*, Lincolnshire, se Index i Cod. Dipl. vol. VI, maa hænge sammen med oldn. *skraut*; *Souð-lacu*, ligl. i Lincolnsh., henfører Kemble til A. S. *súð*, hvilket vilde vise vedkommende Documenters Uægthed, da *ou* af *ú* først fremkommer henved 1300; det betyder vel snarere »Faaredam« af *sauðr*.

Af disse Kendsgerninger sluttes: 1) endnu indtil Knud d. Stores Tid, i 11te Aarh., da de danske Indvandringer standsede, hørtes i Dansk de gamle Tvelyde, *au* ikke med den nuvær. isl. Udtale (da O. saa havde skrevet *ejj* = *øj*, og ikke *oww*); 2) *au* havde, som i Isl., en Omlyd, smlgn. *bejjtenn*. *layn*. *nayte*. *kayrit*. *traist* med *nowwt*. *rowwst*. *sowwþess*. *dowwnenn*. *gowk*. *stour*; dens 1ste Del maa have været et *ö*, som Englænderne dengang (*ø* fandtes i 9de—10de Aarh. endnu i Northumbrisk, ikke i Sydengelsk) ikke kunde udtale, og altsaa maatte omsætte til en nærliggende Lyd. I Dansk er Omlyden siden bleven borte, ved at baade den og Grundlyden blev til *ø*, ganske som i gl. Engl. den A. S. Oml. *é*, *ý* af *eá* blev borte, idet begge blev til *e*, og ligesom i Isl. (Gislason Forml. § 41) Oml. *ǿ* af *á* (dette naturligvis udtalt som langt *a*, hint som langt *ä*) blev borte ved at begge blev til *aw*; den samme Omlyd kan have gældt i hele Norden, og være bleven borte ved at *á* ogsaa udenfor Omlyd senere blev til *å*.

Heraf følger endvidere: hvor i visse enkelte Tilfælde ældre engl. *e*, nu med Lyd *i*, træffer sammen med dansk *e* af Grundl. *ai*, dèr kan Ordet netop aldeles ikke være kommet fra Dansk. Orms Skrivemaade *del* er det eftertrykkeligste Bevis paa, at Ordet ikke er dansk, da det saa maatte skrives *dejjl*. *wreth* Ps. 2,5. 6,2 er = A. S. *wrǽð*, og *wrath* 17,8 = A. S. *wráth*, nuvær. *wrath*; var hint dansk, vilde det være skrevet *wraith*. — O. har

en uregelret Form *gom* for A. S. *gedm*; den ser ud som nederlandsk ell. plattydsk; samt et *jemsle* med Afld.endlse som i Isl. *geymsla*, men med Rodselvlyd stemmende med A. S. *géman*, *gýman*.

I yngre Skrifter, og overhovedet i den skotske Liter., der er ung og bevaret i sene Hndskrftr., bliver ved Sprogets Udviklingsgang disse Forhold tildels udslettede, idet nye Tvelyd udvikles, gamle sammendrages, og Brugen af Digrapher for enkelte Lyd bliver alm., navnlig af *ai*, *ay* for Lyden *æ*. — Den skotske Dial. følger ikke de sydlige i Omdannelse af A. S. *á*; dette lød ikke som dybt *a*, (Rasks Mening), men snarere som höjt *a*, da det vakler til *æ*, næppe til *o*; det gik siden gennem rent *a*, dybt *a*, *å* til *o*, tidligst i de sydligste Egne. I Skotsk maa det længe være bleven staaende, og derefter i modsat Retning gaaet til *æ*, hvilken Lyd maa kunne skrives med *ai*, der saaledes kan træffe sammen med dansk *e*, hvorved altsaa Ords Oprindelse bliver skjult, hvis de har Selvl. af Grundl. *ai*. At dette ikke faar med Danskhed, eller Nordiskhed, at göre, ses af de Ord: *sair* Saar, *air* Aare, *air* tidlig, aarle, hvor A. S. og O. N. *á* træffer sammen; af *qhais* hvis, ældre *whas*; af at *ai* skrives for det foran *r* forlængede *a*: *bairn* Barn, og i udanske Ord: *gaist* Aand. *gae* gaa, finder jeg med *e*. Blot *a* findes ved Siden af *ai*, og synes nu at gælde i visse Ord, f. Ex. *ane*, *bane*; muligvis en Tvedeling i Udviklingen af A. S. *á*.

Nogle andre Forhold. — 1) Den nyisl. Udt. af *á*, *æ*, *ó*, *œ* som Tvelyd har aldrig gældt i Oldnordisk, og maa i Isl., og hvor den m. H. t. *á* sporadisk kommer frem i Norge og Sverrig, være yngre end 11te Aarh.; hermed stemmer Orm: *raþ*. *orr-raþ*. *wand-raþ*. *raþenn*. *naþe*. *braþ* af oldn. *ráð*. *ráða*. *náð*. *bráðr*; samt *gætenn* (passe, vogte) af *gæta*. *epeþþ* (raaber). *fere* af *æpa*. *færi*; *radd* (bange) af *hræddr* m. forkortet og forvansket Selvl. Den isl. Udt. maatte O. gengivet: *rawwþ*, *ejjpeþþ* o.s.v. Det vilde altsaa f. Ex. være splintergalt at henføre *sajtun* i Lancash. Rom. (forlige, forest. M.) til isl. *sætta*; det er med afledende *-en* dannet af A. S. *saht*, hos O. *sahhte*; det gl. engl. Tegn for *j* og *gj* er her brugt = tydsk *ch* med Lyd som i *Recht*. — O. har et mig ufatteligt Ord *kaggerrlejjk*, Brynde, 2 Gange, som ikke kan være oldn. *kærleikr*, der selv med den nyisl. Udtale maatte faaet en anden Form: *chajjrlejjk*, med den gamle *kærlejjk*. 2) *á* har i Dansk i 10de—11te Aarh. vist ikke været *å*, ja i 13de næppe naaet videre end til dybt *a*; dette kan ikke strængt

bevises af *raþ, raþenn* o. s. v., da O.'s Dialect har manglet langt *ð*, altsaa maatte erstatte det i fremmede Ord med en anden Lyd, hvor da *a* laa lige saa nær som *o*, der ikke findes. 3) Tidlig Overgang af *a* til *e* udenfor Omlyd: *þeþenn. wheþenn-warrd*; Thornt. Rom. *thethyne* I, 25, o. s. v. smlgn. isl. *þaðan, hvaðan*. Aasen nævner *deda* i norsk Dial. — Medlyd: 4) Lyden *ð* i Dansk overfor *d* i Nedertydsk: *raþ, raþenn* (O. bruger *þ* for *ð* med); den A. S. Form *ræd, rædenn*, hvortil hører nuvær. *read* (læse), har O. ligl. 5) Opr. *nþ* ikke bevaret i Dansk; *sannenn* at sande, smlgn. A. S. *sóð*, sand. Lyngby i dette Tidskr. 1. Hfte. Hermed stemmer Navnet *Gunnilde*, Knud d. Stores Søsterdatter, se Index i Ingrams Udg. af A. S. Krøn. 6) Udstødelse af *w*: *epeþþ* i Modsætn. t. A. S. *wépan*, hos O. *wepenn*, nu *weep*. Navnet *Orrm* modsat A. S. *wurm*, hos O. *wurrm*, nuvær. *worm*. Ligl. *Ormisby* i Norfolk (Cod. Dipl.), og *Ulf* i Krøn. og hypp. i Cod. Dipl. (Nr. 819 &c.). 7) Endelse *-r* i Nvnf. Hank.: *hajherr* (duelig), oldn. *hagr* (ikke *hægr*, der maatte blevet til *hejherr*), ved fejl Opfattelse optaget, som om *r* hørte til Stammen. — Tidsmaal. 8) Selvlyd af 1ste Række ikke, som nu i Isl., lang foran enkelt udlydende Medlyd: *occ* og, isl. *ok*; *summ* (Bindeord), som, isl. *sém*; *taþþ* Urenhed? Flt. *töð* af oldn. *tað* Skarn? isaafald tillige Exempel paa Omlyd fremkaldt af *u*. Om *till* er optaget fra Dansk, er næppe muligt at afgöre. Fra disse afviger det förnævnte *tor*, samt *war* pus, hvis det er af oldn. *var*.

Anmeldelser.

De rerum dispositione apud Antiphontem et Andocidem, oratores Atticos, commentatio. Scripsit Carolus Guilielmus Linder. Upsaliæ 1859.

Redactionen af denna tidskrift har anmodat oss att meddela något om den classiskt-philologiska disputations-litteraturen i vårt land. Vi tro oss bäst gå denna önskan till mötes, då vi till recension upptaga ofvanskrifna afhandling, hvilken såsom specimen för

en profession rimligtvis måste anses för det märkligaste, som under innevarande år inom nämnde område här producerats[1]).

Författaren bestämmer (pagg. 6. 9) afhandlingens uppgift så, att han säger sig vilja redogöra för dispositionen af Antiphons och Andocidis tal och derpå tillämpa de grundsatser och reglor, som innehållas i den s. k. Anaximinis rhetorik. För att kunna göra denna tillämpning har förf. ansett sig böra lemna en genomgående, summarisk öfversigt af talens innehåll („brevi in conspectu ponere, exponere, describere orationes" pagg. 64. 73), hvilken innehållsförteckning upptager största delen af afhandlingen. Jemte dessa på det närmaste sammanhängande delar af arbetet har förf. i ett betydligt antal noter meddelat dels textkritiska, dels mer eller mindre kritiskt exegetiska anmärkningar, hvilka, såvidt de icke hafva något inflytande på talens exposition och disposition, lämpligen torde kunna särskildt för sig tagas i betraktande. Vi vilja ock först nämna något om dessa anmärkningar.

Hvad textkritik angår, äro säkert alla ense om dessa tvenne ting: För det första är en emendation endast då lyckad, när den är lätt d. v. s. grundar sig på ett utbyte af skrifttecken mot andra som lätt dermed kunnat förvexlas och sådan, att den tanke uppkommer, hvilken sammanhanget fordrar och hvarje enskildt ords betydelse och construction medgifver För det andra kan visserligen ingen klandras, om han trots alla emendationsförsök behåller den läsart, han förefunnit; men, om denna förefunna läsart försvaras eller tydes på ett sätt som strider emot talets sammanhang eller språkets bruk, förtjenar denna djerfhet i försvaret ej större bifall än den, hvilken röjer sig i otidiga emendationer. Författaren af ifrågavarande afhandling har icke funnit sig särdeles tillfredsställd af de ändringar, som förut blifvit gjorda i texten till Antiphon och Andocides, utan på åtskilliga ställen hellre betjenat sig af mycket mindre lyckliga förklaringar. Härpå ett par exempel:

a) I anm. 157 till § 24 af Andoc. Or. I. försvarar förf. den vanliga läsarten ἅ με κατηγόρησαν med det skälet, att „talaren i många fall rättar sig efter hvardagsspråkets bruk" — en förklaring, som grundar sig på den obevisade förutsättningen, att man i Attiskt hvardagsspråk sade κατηγορεῖν τινά τι.

b) Andoc. I. § 19. anm. 156. Med förkastande af Wyttenbachs conjectur: Οὕτω γὰρ καὶ δίκαιον ἀπολογεῖσθαι, ἀναμιμνήσκοντα τοὺς τῶν κατηγόρων λόγους ἐξελέγχειν, bibehåller förf. den vanliga läsarten Οὐ γὰρ καὶ δίκαιον et cet. och fattar det hela såsom en fråga. „Quum" säger han, „post ἐξελέγχειν signum interrogandi posuerimus, si ante ἐξελέγχειν intelligetur ὥστε, causa non erit, cur verba mutentur. Nonne enim, inquit orator, vel (!) justum est ita se defendere, ut in memoriam revocet refutandi causa ea, quæ adversarii dixerint". För giltigheten af denna förkla-

[1]) Vi hafva tagit oss till grundsats att icke beröra de ställen i förfs. afhandling. om hvilka förut något blifvit i tryckt skrift anmärkt. Från denna grundsats hafva vi blott på 2 ställen sett oss befogade att afvika.

ring förutsättes således, att i Grekiskan en ensam infinitivus utan att stå i förbindelse med ett verbal- eller adjectiv-uttryck, hvars betydelse af en riktning, verkan eller dylikt sådant föranleder, skulle kunna utmärka en följd eller en afsigt. Förutsättningen är falsk.

c) I § 9 af Andoc. or. I. hade Emperius i satsen: *Τὰ μὲν οὖν δίκαια γιγνώσκειν ὑμᾶς ἡγοῦμαι καὶ λόγους παρεσκευάσθαι* rättat *ΛΟΓΟΥΣ* till *ΑΥΤΟΥΣ*. Ändringen är både befogad och lätt. „At I redan af Eder sjelfva ären beredde att fälla en rättvis dom, derom är jag öfvertygad och det är just i förlitande derpå, jag stannat qvar här, seende, at I i alla mål befliten Eder om att döma efter ed och samvete. Men jag ber Eder att välvilligt, utan fördom och småaktig granskning af orden höra mitt försvar." — Förf. vill emellertid ej veta af Emperii conjectur, utan föreslår tvenne andra utvägar. Den ena är att bibehålla texten alldeles oförändrad och öfversätta: „Ea igitur, quæ justa sunt, vos agnoscere arbitror orationesque (argumentationesque in me vanas) præparatas et instructas esse" et cet. Häremot kan jemte åtskilligt annat (sås. det tunga i constructionen om *τὰ δίκαια* och *λ. παρεσκευάσθαι* coordineras såsom objecter till *γιγνώσκειν*, och det skrufvade i öfversättningen *λογ. παρεσκ.*) anmärkas, att *τὰ δίκαια γιγνώσκειν*, som på många ställen hos dessa talare just betyder „justas sententias dicere", ej „ea, quæ justa sunt, agnoscere" (cfr. § 1 och 123 af detta tal, Antiph. Or. V. § 8), af Andocides sjelf i samma period förklaras med *ψηφίζεσθαι κατὰ τοὺς ὅρκους*. Ty hvad Andocides erfarit i andra fall måste väl vara enahanda med det, som han af domarne hoppas i sin egen sak. Att domarne insågo det som i ifrågavarande fall var rätt och billigt och att motståndarnes påståenden voro blotta dikter, det kunde Andocides ej yttra, utan att säga något som både var orimligt och för domarne förnärmande — orimligt derföre, att han i § 8 yttrat, at domarne skulle komma till den insigten, om de ville höra sakens sammanhang — förnärmande, då han i samma andedrag beder „*μήτε ἀντίδικοι κατάστητέ μοι*" et cet., hvarmed han utan omsvep antyder, att de ständigt rättvise domarne „voro intagna emot honom. — Den andra utvägen är enl. förf. att förflytta *καὶ λόγους παρεσκευάσθαι* till slutet af föregående period, en textändring, som, åtminstone då den göres på fri hand, är djerfvare än Emperii. Den har ock annat emot sig. Då skulle neml. Andocides i § 8 mot sin vana säga samma sak tvenne gånger: „I skolen finna, hvad anklagarne uppdiktat om mig och att deras påståenden äro blotta dikter." Vidare skulle då talaren säga i § 9 „Jag tror (el. är öfvertygad) att I" (icke: skolen dömma, utan) „dömmen" (hvilket måste i detta sammanhang vara = plägen dömma), „och i förlitande derpå har jag stannat qvar, seende att I plägen dömma efter ed och samvete." Sammanhanget visar tydligen, att Andocides, som förut sagt, att domarne skulle bli öfvertygade om anklagelsernas falskhet, och som sedermera beder de rättvisa domarne att höra honom utan fördom, i de ifrågava-

rande orden måste uttala sin visshet om intet annat, än hvad samma domare ville och skulle göra sedan saken blifvit utredd.

d) Det heter i början af Andocidis tal de suo reditu: (Om i andra frågor olika meningar läte höra sig, skulle jag ej finna det besynnerligt) *ὅπου μέντοι δεῖ τὴν πόλιν ἐμέ τι ποιῆσαι ἀγαθόν, εἴ τις ἑτέρως βούλοιτο ἐμοῦ κακίων, δεινότατον ἁπάντων χρημάτων ἡγοῦμαι εἰ τῷ μὲν δοκεῖ ταῦτα, τῷ δὲ μή, ἀλλὰ μὴ πᾶσιν ὁμοίως*. I Baiters och Sauppes upplaga läses i stället för *εἴ τις ἑτέρως* — *ἢ εἴ τις ἕτερος*, hvarigenom följande mening — högst sannolikt den ursprungliga — uppkommer: „Men der det gäller att jag skall göra staten någon tjenst, eller om någon annan, en sämre person än jag, dertill erbjöde sig, så anser jag det högst oförsvarligt, om någon olikhet i meningar gör sig gällande." Andocides börjar att tala om sig sjelf, men rättar sig sedan så, att han ej ville inskränka satsens giltighet till sin person, utan utsträcker den till alla, utan afseende på deras personliga beskaffenhet. „At", säger förf., „*εἴ τις ἑτέρως* necessario requiritur. Nam non in hac ponenda deliberatione versatur orator, utrum ipse reipublicæ bene faciat an (skall detta vara en öfversättning af *ἢ* i *ἢ εἴ τις ἕτερος*?) alter male", (nej visserligen icke! Men om man såsom förf. läser – – *ἑτέρως* och fattar *κάκιον* såsom förklaring dertill, så blir denna oriktiga uppfattning den enda möjliga; med Baiters läsart är den omöjlig), sed quum ipse commodi aliquid afferre velit reipublicæ, si quis aliter atque ipse agat" (Andocides ville bene facere reipublicæ, hans förmodade motståndare agebat aliter, alltså — ut male faceret), „indignum esse affirmat, si diversæ futuræ sint decernentium sententiæ. Certe (?) non ab Andocide *κακίων* scriptum est. Fortasse leg. *κακίον* (läs: *κάκιον*), ut sit *ἐμοῦ κακίον* vocis *ἑτέρως* uberius explicandæ causa additum." Detta raisonnement torde redan vara nog belyst. Dessutom blefve ju med förf.s sätt att se saken optativen *βούλοιτο* alldeles omotiverad. Ty hvarföre skulle Andocides genom optativen beteckna det (jfr. § 2) fullt faktiska innehållet i denna sats (att ett parti motarbetade hans afsigter, „si quis aliter agat") såsom ett blott subjectivt antagande, då han ej ansett sig behöfva annan modus än indicativen, då han — åtminstone enl. förf.s uppfattning — talar om den befarade olikheten i domarnes röster (*εἰ τῷ μὲν δοκεῖ* et cet. = „si diversæ futuræ sint et cet.")

När man ser denna författarens obenägenhet för gjorda conjecturer, skulle man tro sig kunna sluta dertill att han vore lika obenägen för att göra conjecturer. Men så är det icke. Följande exempel torde visa det:

1) I Anaximenis rhetorik pag. 175 i Spengels Ed. (se disput. pag. 9) der de allmänna „sedes argumentorum" uppräknas, heter det *ἅπασαι δὲ αἱ πράξεις μετέχουσι ἀμφοτέρων, ὥστε μηδετέραν τῶν ὑποθέσεων ἔχοντα λόγων ἀπορεῖν*. Sammanhanget leder lätt till den gissningen, att detta uttryck („så att man ingendera af uppgifterna (den att tillstyrka och den att afstyrka) kommer i förlägenhet" —) är att fatta sålunda: „Så att man för ingendera af de två motsatta uppgifterna" — — eller „så att man icke kommer i förlä-

genhet, hvilkendera af dessa uppgifter man än har sig förelagd". Det i constructionen ovanliga, som kan föranleda en orimlig öfversättning i ett nyare språk, är den omständigheten, att negationen slutit sig till objectet för participiet *ἔχοντα* — hvilket icke skall förnekas — i stället för att sluta sig till *ἀπορεῖν*. Att man i Grekiskan behöfver leta efter en sådan construction är säkert. Dock förekommer ett liknande fall hos Isocrates (ad Dæmonicum § 16): *μηδέποτε μηδὲν αἰσχρὸν ποιήσας ἔλπιζε λαθεῖν. καὶ γὰρ ἂν ἄλλους λάθῃς σεαυτῷ συνειδήσεις*, der utan fråga: „Hoppas att bli dold, då du aldrig något ondt gjort" vore en oriktig och orimlig öfversättning. Är det isocrateiska stället obestridt, så torde ej heller här ändring behöfvas. Men skall sådan ske, så hade förf. ej bort förkasta Spengels conjectur (att stryka *ἔχοντα*) för att sjelf göra en mycket sämre[1]). Ty 1°. kan *μηδέ* omöjligen betyda, hvad förf. påstår, nullo modo d. v. s. en emphatisk negation af en omständighet för sig betraktad, utan det utmärker alltid att en sak, om hvilken man det mindre väntat, negeras jemte andra[2]). För att bli öfvertygad härom behöfver man ingen Hartung, men då förf. för betydelsen af *μηδέ* citerar denne grammatiker, må anmärkas att han, der tal är om denna partikel, säger, att den utmärker „Eine Steigerung, wenn das Eine durch das Andere überboten wird" och straxt derpå öfversätter ordet med „auch nicht". 2°. Hade Anaximenes blott velat säga „hafvande hvar sin uppgift af tvenne motsatta", så hade han enligt all säkerhet sagt helt simpelt: *ἐναντίας ὑποθέσεις*.

2) I anm. 130 till § 51 af Antiph. Or. V. ville förf., liksom Reiske i § 49, (se anm. 130, i perioden: *ὁ μὲν γὰρ δοῦλος δύο λόγω ἔλεγε, τότε μεν ἔφη* et cet.) efter *τούτους μὲν* i perioden: *μερὶς ἑκατέρῳ ἴση ἐστίν· τούτοις μὲν τὸ φάσκειν* insätta ett *γάρ* på grund deraf att Antiphon „solet post propositam aliquam sententiam causam ejus, quod proposuit, per *γάρ* particulam afferre". Den plägseden har väl Antiphon gemensam med alla Grekiska författare och om saken ej hos Antiphon vore vanlig, så torde den snart bli det genom emendatorers åtgöranden (cf. förf.s anm. 130). Utan tvifvel hade ett *γάρ* på de ställen, som äro i fråga, varit fullt passande, men vill man taga för grundsats att hos de gamle författarna insätta ett ord öfverallt der det kunde fylla sin plats, så kunde man t. ex. af samma skäl anse sig befogad att insätta ett *Nam* fremför *unum* i Cic de off. I. 3 init. derföre, att i § 9 af samma capitel, i de Off. II. § 53 och på oräkneliga ställen hos Cicero en redogörelse för en förut antydd indelning inledes med ett *Nam* eller *enim*.

3) I anm. 138 till §§ 91—94 föreslår författaren en omflyttning i texten så att hvad som läses i § 94 *τοῦτο μὲν γὰρ ἐμοὶ πειθομένους* et cet. skulle insättas omedelbart efter § 91. Då blefve sammanhanget följande: „— — sådana mål der ett fällande

---

[1]) *ὥστε μηδὲ ἕτερον ἑτέραν τῶν ὑποθέσεων ἔχοντα λόγων ἀπορεῖν* i. e. „ut nullo modo nesciant" et cet.

[2]) Också icke, icke en gång, icke heller, Lat. ne — quidem.

utslag ej kan ändras är skadan större, om man inser att man felat och måste ångra sig. Och redan hafva åtskilliga af Eder fått ångra att de fällt sakförda. Men aldrig hafven I ångrat att I i sådana mål låtit Eder bedraga, om det ock är alldeles rätt, att I haden fällt dem, som bedrogo Eder." (öfversättning efter lectio vulgata ἀπολωλεκέναι). § 94. „Ty om I lyden mig, så står det Eder öppet att ångra Er och ett botemedel häremot fån I i det förnyade tillfället att straffa." — Enhvar finner, att denna sednare period alls icke passar såsom motiv för den förra. I § 91 talar Antiphon i allmänhet om, att det ἐν τοῖς ἀνηκέστοις är bättre att fria än att fälla. Med den nu anklagade var ett särskildt förhållande, nemligen att målet blifvit af anklagarne lagstridigt behandladt och att saken således kunde komma före ännu en gång under sin rätta rubrik, då domrarne också kommo i tillfälle att ändra ett friande utslag. Detta egde ej rum med mål i allmänhet och kunde således ej heller (förmedelst γάρ) uppställas säsom skäl till ett mildt beteende i dessa. — Deremot passa orden fullkomligt i det sammanhang, der de ursprungligen stå: „Eder tillkommer att ej låta öfvertala Er till det ej rätt är (d. v. s. närmast att ej dömma mig för mord då jag blifvit anklagad efter en oriktig lag § 9, och på grund af icke edsvurna vittnensutsagor § 12 o. s. v.). Ty om I lyden mig, fån I snart tillfälle att på behörigt sätt åter behandla målet."

4) I det tredje af Andocidis tal § 17—18 råder denne Athenienserna att deltaga i freden — nu, då de förnämste krigförande makterna erbjuda villkor, som äro grundade på alla Grekiska staters sjelfständighet, „i främsta rummet Lacedæmonierna, som i början af kriget — — voro herrskande både till lands och sjös, men enligt dessa fredsvillkor äro intetdera. Och sådana concessioner göra de ej tvungna af oss utan till förmån för hela Greklands sjelfständighet. Ty de hafva ej mindre än tre gånger segrat i drabbningar, ena gången vid Corinth öfver hela de förbundnas församlade styrka, hvarvid de således icke lemnat något skäl (ell. någon förevändning) öfrigt, utan derutinnan (d. v. s. visat att det låg derutinnan) att de ensamma voro alla öfvermäktiga (οὐχ ὑπολιπόντες πρόφασιν οὐδεμίαν, ἀλλ' ἐν τῷ κρατιστεύειν μόνοι ἁπάντων) derpå i Boeotien under samma förhållanden, slutligen efter intagandet af Lechæum öfver hela Argivernas och Corinthiernas styrka och öfver den delen af oss och Boeotierna, som i slaget deltog." — Vi tro att denna tydning af lectio vulgata ger den mening åt författarens ord som är mest sannolik och att det zeugma, vi antagit för att supplera och förklara det concisa uttrycket icke är för hårdt, när det gäller att commentera en Thucydidis samtida. (cfr. Antiphon III. γ. 10. οὐδὲ τὸ μειράκιον καθαρὸς τῆς αἰτίας ἐστίν, ἀλλ' (han skulle varit det) εἴπερ τούτου μὴ ἀκοντίζοντος ἀλλ' ἀτρέμα ἑστῶτος ἀπέθανεν ὁ παῖς). Dock medgifves att uttrycket blir lättare, om man med „Luzacius" läser ἄλλ' ἢ τὸ (Inom parenthesagdt tro vi, att man bör skrifva ἄλλ' ἢ då detta uttryck, som betyder annat än = utom, enligt all sannolikhet är = ἄλλο ἤ, ej = ἀλλὰ ἤ. Conjunctionen ἀλλά hade, såsom accentuationen

visar, för språkmedvetandet temligen fullkomligt förlorat sitt ursprungliga sammanhang med *ἄλλος* annan) — *κρατιστεύειν* alls intet skäl utom det — — Se förf.s anm. 115. Men förf. vill hvarken godkänna handskrifternas eller Luzacii läsart, utan läser *ἀλλ' ἢ τῷ κρατιστεύειν*. Om han nu öfversatte detta uttryck instrumentalt, så vore mot läsarten („utom derigenom att de ensamme voro alla öfvermäktiga") blott det att anmärka, att man i det fallet, då väl *τῷ κρατιστεύειν* vore att förbinda med *νενικήκασι* heldre skulle vilja ha det ursprungliga *ἀλλά* (utan) tillbaka i st. f. *ἀλλ' ἤ*. Men, säger förf., denna infinitivus med artikelns dativus utmärker en „syftning". Således „de hafva segrat — — ej lemnande något enda skäl öfrigt, utom (det att de gjort det?) för att ensamma bli herrar öfver alla." Man finner att 1) om man i detta fall skall läsa *ἀλλ' ἤ* blir det brachylogiska i uttrycket ännu hårdare än med handskrifternas läsart är fallet. 2) Skulle Andocides då säga att Lacedæmonierna segrat eller fört kriget i helt annan afsigt än historien ger vid handen. Ty det är bekant nog, att Lacedæmonierna emot sin vilja och för egna gränsers försvar (*ἐν κινδύνῳ τὴν πόλιν νομίζοντες*[1]) inläto sig i det krig, som afbröt Agesilai framgångar i Asien.

5) Den rättelse, förf. föreslår i anm. 141 neml. att i § 4 af Antiphons tal „super Choreuta" i st. f. *Τοσαύτην γὰρ ἀνάγκην ὁ νόμος ἔχει, ὥστε καὶ ἄν τις κτείνῃ τινὰ ὧν αὐτὸς κρατεῖ καὶ μὴ ἔστιν ὁ τιμωρήσων* et cet. läsa *κἂν μήτις ᾖ* torde bli obehöflig, om man coordinerar denna sista lilla sats med relativsatsen *ὧν αὐτὸς κρατεῖ* och icke med den hypothetiska *ἄν τις κτείνῃ*. Att relativet i den följande satsen måste suppleras i annan casus än i den föregående af de båda coordinerade, gör ingen svårighet. Cfr. Krueger Griech. Gramm. § 60, 6 Anm. 2, der följande ställe hos Xenophon citeras: *Ἀριαῖος ὃν ἡμεῖς ἠθέλομεν βασιλέα καθιστάναι καὶ ἐδώκαμεν καὶ ἐλάβομεν πιστὰ μὴ προδώσειν ἀλλήλους, καὶ οὗτος* et cet. Dessutom passar *μήτις* föga väl tillsammans med det bestämda *ὁ τιμωρήσων*.

6) Anm. 147. Sauppe har i § 23 af Antiphons tal de choreuta föreslagit att framför infinitiverna *ἐρωτᾶν καὶ ἐλέγχειν*, hvilka i perioden uppträda nog asyndetiskt, läsa *καί*, hvarigenom de skulle coordineras med *ἰέναι* såsom objecter till *ἐκέλευον*. Förf., som ej finner det troligt att Antiphon skrifvit så, som det står i lectio vulgata, föreslår att i st. f. *καὶ ἰέναι ἐκέλευον* läsa *ἰέναι κελεύων*. Det är nu svårt att inse, huru ett bättre sammanhang skulle kunna tillvägabringas i satsen derigenom att man derjemte finge tvenne asyndetiska participier: *κελεύων* — *λέγων*.

Utrymmet förbjuder oss att anföra flera prof på författarens textkritik. Innan vi gå till sjelfva afhandlingens text, vilja vi ännu göra ett par anmärkningar med afseende på det rent exegetiska innehållet af noterna.

---

[1]) Xenoph. Hellenica IV. 2. 1.

1) I § 14 af Antiphons tal de cæde Herodis säger denne talare, att Atheniensarnes lagar rörande mord äro erkändt förträffliga. „Ty de äro både mycket gamla och hafva aldrig blifvit förändrade, hvilket är ett stort bevis för deras höga värde. ὁ γὰρ χρόνος καὶ ἡ ἐμπειρία τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα ἐκδιδάσκει τοὺς ἀνθρώπους". Här tolkar förf. (not. 120) τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα med τὰ ἁμαρτήματα och förklarar det hela så: „jam dudum cognita in illis sunt et notata omnia, quæcunque solent esse, delicta et peccata. Nam de his non nisi dies et plurimus usus homines docet." Af dessa två satser är det så långt ifrån att den ena bestyrker den andra (sås. nam skulle antyda), att svårligen den första kan vara sann, om den sista är det. Ty är det så, att blott tid och rik erfarenhet kan lära menniskorna hvilka brott som böra i lagen förbjudas och beifras, så kunna lagar svårligen från urminnestider innehålla alla dessa bestämningar, således ej heller (i fall detta är ett villkor för lagars förträfflighet) vara goda, om de ej med tiden och med stigande erfarenhet ökas och förändras. Fattas deremot τὰ μὴ καλῶς ἔχοντα såsom det oriktiga ell. olämpliga i sjelfva lagarna, så blir den lilla slutmeningen ett godt stöd för den satsen, att lagarnes höga ålder bevisar deras höga värde. „Tid och erfarenhet upplysa menniskorna om det som icke är ändamålsenligt". (Hade således lagarna innehållit något dylikt, så skulle de blifvit ändrade eller afskaffade).

2) Författaren bestrider i anm. 134 Mætzners öfversättning af § 76 i samma tal: „οὔτε γὰρ ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν εὐρόπως. εἶχεν αὐτῷ. ἱκανὰ γὰρ ἦν ἐνέχυρα, ἃ εἴχετο αὐτοῦ. Satis enim multa erant pignora, quæ ibi (αὐτοῦ Mitylenis) tenebantur." „Imo vero", säger förf., satis multa pignora eum — αὐτοῦ — firme tenebant." Men nu betyder ἔχεσθαι τινός ingalunda: hålla något fast, utan: hålla sig fast vid något. Således: panter (barn och egendom) hvilka voro fästade vid honom. Men var det fallet, så kunde väl mannen resa och föra panterna med sig? Detta sednare var deremot omöjligt, om de voro fästade vid stället, och endast i detta fall voro de panter.

3) Anm. 144. § 18 (Antiph. super choreuta) — — „καὶ θηρεύειν καὶ ἐπὶ σμικρὸν ὑπονοεῖν τὰ λεγόμενα. καὶ ἐπὶ σμικρὸν est vel in minimis, ut ὑπονοεῖν ex θηρεύειν pendeat." Utan tvifvel blir constructionen tyngre i detta fall, än om θηρεύειν och ὑπονοεῖν medelst καὶ coordineras. Om θηρεύειν plägar construeras med infinitif, är oss obekant; men uti Andocidis tal de Mysteriis § 9 förekomma dessa två verber sammanställda på följande sätt: τάδε ὑμῶν δέομαι, μήτε ὑπονοεῖν τὰ λεγόμενα μήτε θηρεύειν τὰ ῥήματα, hvilket gifver ett kraftigt stöd för det antagandet att de äfven här äro coordinerade, och icke det ena af det andra beroende.

4) Antiph. I. § 22 init. förklarar förf. sålunda ὑπὲρ δὲ τῆς ἀποκτεινάσης δεήσεται ἀθέμιστα καὶ ἀτέλεστα καὶ ἀνήκουστα καὶ θεοῖς καὶ ὑμῖν, δεόμενος ὑμῶν (scil. κακοτεχνῆσαι ταῦτα)

ἃ αὐτὴ ἑαυτὴν οὐκ ἔπεισε μὴ κακοτεχνῆσαι". Om nu κακοτεχνῆσαι icke kan ha afseende på annat än stjufmodrens skändliga anläggning mot sin mans lif, så skulle enligt förf.s uppfattning denna qvinnas son sägas bedja domarne „om att begå samma brott (rättare: att hafva begått) som hon ej förmått sig sjelf till att icke begå". Likväl vill det synas, som förf. sjelf, då han nedanföre i samma anm. 84 hänvisat på VI. 47 i denna del af sin anm. erkänt riktigheten af Lehners m. fl. förklaring att ett πείθεσθαι måste, om icke tillsättas, så dock tänkas såsom sakobjekt, vid δεόμενος. Rättast och enklast torde det brachylogiska i uttrycket förklaras sål.: bedjande Eder om hvad hon sjelf ej gjort, neml. trott att hon ej förehaft sådana stämplingar (d. ä. viljande förmå eder att tro, hvad hon icke trodde sjelf, att hon var oskyldig till sådana stämplingar).

5) Anm. 154 § 8. Σκοπῶ μὲν οὖν ἔγωγε, ὦ ἄνδρες, πόθεν χρὴ ἄρξασθαι τῆς ἀπολογίας· „σκοπῶ conjunctivi modi est". Detta är högst osannolikt. Ty det vore ett fall, til hvilket knappt från hela Grekiska prosans område ett motstycke kunde uppvisas, neml. en 1 pers. conj. brukad absolute, utan att satsen innebär en fråga och utan förbindelse med en till andra person ställd uppmaning, i hvilket sammanhang t. ex. (φέρε) ἴδω blir ungefär = låt mig se. Med ett ord, en 1 pers. sing. conj. såsom uttryck för en sjelfuppmaning eller ett beslut är främmande för Grekiska språket. Ännu mindre kan naturligtvis detta σκοπῶ tolkas med deliberandum est.

Härmed lemna vi förf.s noter, med hvilka vi så länge uppehållit oss derföre att de enligt vår mening ega minst lika mycken philologisk vigt och betydelse, som sjelfva afhandlingens text. Öfvergå vi nu till denna, så framställer den sig först för oss såsom en exposition af innehållet i Antiphons och Andocidis tal. Den som vill lemna en dylik innehållsöfversigt har visserligen i förhållande till öfversättaren en lätt uppgift i så måtto, att ingen af honom fordrar annat än ett troget angifvande af textens ungefärliga mening i allmänhet, men å andra sidan, om den skrift, hvilken på detta sätt skall behandlas, utgör ett i sig sammanhängande raisonnement fordras utan tvifvel en klar blick öfver detta hela för att i korta, men dock originalets tankeföljd antydande rubriker sammanfatta det väsendtliga i den mångfald, texten innehåller. Här måste onekligen i många enskildheter epitomatorns egen mening om hvad som är väsendtligt eller icke, hafva sitt fria spelrum, likasom i det hela hans arbete ej kan undandraga sig att bedömmas efter det ändamål, för hvilket innehållsförteckningen göres. Är således i ifrågavarande afhandling expositionen oriktig eller för ändamålet otillräcklig, så är och den rhetoriska dispositionen, för hvilken den tjenar som material, icke att lita på. Men den minsta fordran på expositionens riktighet i det enskilda är väl den, att den intet skall upptaga, som ej förekommer i den del af texten, hvartill den hänvisar, och rätt återgifva det, som den upptager. Med hänseende till denna

fordran vilja vi anmärka följande ställen, och torde det vid en del af dem för den sakkunnige läsaren vara tillräckligt, om vi sammanställa talarens text med förf.s innehållsuppgift:

1) Ant. II. *β.* § 6. *Εἰ δὲ καὶ μὴ ἐπὶ τοῖς ἱματίοις διεφθάρη ἀλλ' ἑτέρους ἰδὼν ἄλλο τι κακὸν ποιοῦντας, ἵνα μὴ μηνυτὴς τοῦ ἀδικήματος γένηται, ἀπέθανε ὑπ' αὐτῶν, τίς οἶδε;*	„Sin minus" (propter vestem interfectus est), „fieri potuit, ut alium quærentes in eum inciderent interfectores".
2) Ant. II. *β.* § 10. *Οὕτω μὲν ἃ κατηγόρηταί μου πάντα ἀπιστά ἐστιν· ἀπολύεσθαι δὲ ὑφ' ἡμῶν εἰ καὶ εἰκότως μὲν ὄντως δὲ μὴ ἀπέκτεινα τὸν ἄνδρα, πολὺ μᾶλλον δίκαιός εἰμι.*	„Si non nisi verisimile est, a me occisum esse virum, absolvi me oportet, si verum non est, occisum a me virum esse, multo etiam magis oportet".

Man finner att denna öfversättning åtminstone icke innehåller textens mening. Förf. fortsätter i noten 97.

ἐγὼ γὰρ φανερὸν ὅτι μεγάλα ἀδικούμενος ἠμυνάμην· οὐ γὰρ ἂν ἐδόκουν εἰκότως ἀποκτεῖναι αὐτόν.	„Nam et apertum est, me, quippe qui magna injuria ab illo affectus sim, injuriarum poenas ab eo repetiturum fuisse (intell. si etiamnunc viveret: *ἠμυνάμην* ut in re præterita), aliter enim non probabiliter videretur a me occisus esse."

Altså: derföre, att den anklagade skulle hafva utkräft laglig hämd (straff) — ty det måste vara förf.s mening — af sin vederdeloman, om denne fått lefva, derföre var det sannolikt, att han, förr än saken kommit för rätta, sjelf skulle dräpt honom på öppen gata och dermed utsatt sin egen person för en mördares straff. Tvärtom hade i det fallet hans handlingssätt varit orimligt och hans skuld till mordet osannolik (bådadera heta på Grekiska *οὐκ εἰκός*). Annat var förhållandet, om han från den mördades sida var föremål för verkliga oförrätter, men för hvilka han hvarken fått eller trodde sig kunna få upprättelse på laglig väg.

Vår mening om detta ställes förklaring är följande: Anklagaren hade i sitt tal §§ 5—6 frågat „cui bono", det vill säga, hvem som haft mesta skäl att mörda mannen, och påstått, att den sakförde, som genom processer med den nu mördade förlorat en stor del af sin förmögenhet och hotades med än större förluster, „*συνειδὼς μὲν αὐτῷ τὸ ἀδίκημα ἔμπειρος δ' ὢν τῆς τούτου δυνάμεως μνησικακῶν δὲ τῶν ἔμπροσθεν εἰκότως μὲν ἐπεβούλευσε εἰκότως* (d. v. s. på för honom sjelf fullt giltiga skäl) *δ' ἀμυνάμενος ἀπέκτεινε τὸν ἄνδρα.* Af detta *εἰκότως* begagnar sig nu svaranden helt

sophistiskt, när han i ifrågavarande § säger: „Om jag dertill med skäl (skulle hafva dödat mannen) men ej i verkligheten dödat honom, så är jag mycket mera förtjent af ett frikännande utslag. Ty klart är, att jag värjde mig för stora oförrätter, som mig af honom tillfogades. Ty annars skulle man ej tycka mig med skäl (= med fog) ha dödat honom, (haft skäl till att döda honom)."

Mot denna uppfattning af ordet *εἰκότως* reserverar sig nu åter anklagaren i sitt andra tal *γ.* § 8, när han säger, att den anklagade, som hotades med förlust af sin stora förmögenhet, visserligen haft skäl nog att undanrödja sin vederdeloman, men att gerningen i allt fall vore ett skändligt brott (*εἰκότως μὲν ἀνοσίως δέ*). Eller kanske man också här skall öfversätta: visserligen, sannolikt, men ändå — ogudaktigt? — Att den brachylogi, hvilken vi antagit i uttrycket *εἰ καὶ εἰκότως μὲν ὄντως δὲ μὴ ἀπέκτεινα*, väl är förenlig med Antiphons stil, visar ett nästan enahanda exempel i Ant. III. *γ.* 6.: *ἀκουσίως οὐκ ἧττον ἢ ἑκουσίως ἀπέκτεινε τὸν παῖδα* = ofrivilligt dödade han honom, men lika väl, som han skulle gjort, om det skett med berådt mod. Cfr. § 7.

3) Ant. III. *α.* § 1. *Τὰ μὲν ὁμολογούμενα τῶν πραγμάτων ὑπό τε τοῦ νόμου κατακέκριται ὑπό τε τῶν ψηφισαμένων, οἳ κύριοι πάσης τῆς πολιτείας εἰσίν· ἐὰν δέ τι ἀμφισβητήσιμον ᾖ, τοῦτο ὑμῖν, ὦ ἄνδρες πολῖται, προστέτακται διαγνῶναι.*	Causæ eæ, quæ quo in jure sint inter omnes constat, vel legibus et suffragiis dijudicantur: eæ, de quibus controversia est, non item.

Den, som blott läser förf. Latinska paraphrase (hvilken för öfrigt öfverensstämmer med C. Müllers högst opålitliga öfversättning af Oratores Attici i Pariserupplagan af år 1847) lärer billigtvis förvåna sig öfver talarens sats, att icke alla mål afdömas (dijudicantur) legibus et suffragiis (hvilket sednare ord i för sig liksom *ψηφίζεσθαι* utan den bestämning, som detta här jemte *οἱ νόμοι* fått i *οἱ κύριοι* et cet., lika väl kan ha afseende på domarnes som lagstiftarnes röster). En blick på det Grekiska originalet är tillräcklig för att öfvertyga oss derom, att detta innehåller något helt annat. Ty för det första betyder *κατακρίνειν* icke dijudicare utan damnare, för det andra äro både *κατακέκριται* och *ψηφισαμένων* uttryck för tempus præteritum. Meningen är denna: „Sådana handlingar, hvilkas sakbestånd är klart och erkändt, äro (redan) dömda af lagarna och af dem, som stiftat dem. Men der någonting kan omtvistas, der är det Eder ålagdt att pröfva".

4) I expositionen af Antiphons tal de cæde Herodis § 11, 12 pag. 50 heter det: „In foro sub dio de me judicari oportebat" — hvarvid således förutsättes, att rättegången hvarken skedde sub dio eller in foro. Nu är dock förhållandet det, att Antiphon i § 10 klagar öfver, att rättegången hölls *ἐνταυθοῖ ἐν τῇ ἀγορᾷ* „här på forum", och i § 11 deröfver, att den icke anställdes sub dio.

Härutinnan hade Hirschig funnit en motsägelse och derföre strukit ut ἐν τῇ ἀγορᾷ. Förf. förkastar denna emendation och bevisar med många citater, icke hvad som skulle bevisas, nemligen att detta ἐν τῇ ἀγορᾷ här ej innebär någon motsägelse, utan att en sådan epexeges, som dessa ord utgöra i förhållande till ἐνταυθοῖ, är förenlig med Grekiskt språkbruk.

5) I expositionen af βεβαίωσις i samma tal pag. 54—55 afdelningen B, hvilken har til öfverskrift: Ipsa βάσανος servi qualis fuerit, men under hvilken likväl också hänföres redogörelsen för den frie mannens vittnesmål, säger förf. att 5) a) innehåller en vederläggning af 3) a). Detta är falskt, ty i 3) a) är frågan om hvad anklagarne falskligen uppgifvit såsom den torterade slafvens vittnesbörd, då deremot 5) a) hänvisar till paragrapher i talet, som uppvisa osannolikheten af hvad slafven, tvungen genom torturen, verkligen sagt.

Denna exempelsamling skulle kunna betydligt ökas. Dock vilja vi utom de anförda endast påpeka trenne ställen, hvarest innehållet icke blott är mer eller mindre missförstådt, utan der det i förf. exposition är ett helt och hållet annat än i originalets. Dessa ställen äro 1) § 38 i Ant. de cæde Herodis, hvarest talas om det misstänkta derutinnan, att anklagarne undanrödjt det vittne, på hvars utsagor de stödde sig, men förf. tolkar sålunda: (colligi potest) „ex ejus testimonio a me, non ab illis argumenta et indicia stare.” 2) Andoc. de mysteriis § 24, hvarest förf. paraphraserar: „si conscius hujus sceleris mihi fuissem, non hic mansissem, judiciumque subiissem”, något som hvarken förekommer i denna eller i någon annan § af talet. § 24 innehåller intet annat än en uppmaning till domarne att, då den svåraste anklagelsegrunden blifvit vederlagd, vara förvissade derom, att de öfrigas haltlöshet lika säkert skall kunna ådagaläggas. 3) Samma tal § 146—150. Härom heter det hos förf. pag. 73: „III. Quid mihi noceatur, si condemner, considerate. πρὸς ἔλεον.” Det vill ungefär säga: betänker, huru skadligt det är för mig att bli afrättad. Ty frågan är för Andocides περὶ σώματος, § 5. Andocides säger dock något helt annat. I § 146 innehålles följande: Dömmen I mig till döden, så är hela Andocidi och Leogoras utrotadt, af hvilket dock staten aldrig haft någon skam, ej heller någon medborgare kan säga sig i det enskilda eller offentliga hafva lidit något ondt. Derpå talar han i § 147 ytterligare om sina förfäders förtjenster och beder i § 148 att detta minne måtte komma honom till godo, då han ej har några lefvande anhöriga, som kunna bedja för honom, utan (§ 149) är hänvisad endast på domarnes barmhertighet (ὑμεῖς με παρ' ὑμῶν αὐτῶν αἰτησάμενοι σώσατε), hvilka, då för brist på medborgare, Thessalier och Andrier upptagas i staten, ej böra beröfva samhället dess egna redan pröfvade söners tjenster. Sist heter det (i § 150): Μὴ τοίνυν μήθ' ὑμᾶς αὐτοὺς τῶν ἀπ' ἐμοῦ ἐλπίδων ἀποστερήσητε μήτε ἐμὲ τῶν εἰς ὑμᾶς, hvarpå Andocides uppmanar „τοὺς φυλέτας τοὺς ᾑρημένους αὐτῷ συνδικεῖν” att framträda. Jfr. äfven öfversättningen af Antiph. III. δ. § 7 och Andoc. I. § 103—105.

Men för författarens ändamål gör det icke tillfyllest, om innehållsförteckningen ej lider af några felaktigheter; skall man af den få en rätt föreställning om det rhetoriskt konstmässiga hos Antiphon och Andocides, så måste den väl äfven både fullständigt och troget återgifva talens naturliga disposition. Detta sker icke om den

1) endast upptager hvad talaren påstått i de §§, til hvilka hänvisas, men ej huru dessa påståenden bevisas. När förf. t. ex. i *βεβαίωσις* af Antiph. II. *γ*. 2—8 har följande afdelningar: „I. c) Fieri non potuit, ut ii, qui minus periculi adirent, potius quam ii, qui plus, insidias ei struerent. § 3. II. a) Injuria negat reus fidem servi testimonio esse habendam. § 4. b) Nec verisimilius est eum cædi abfuisse, quam interfuisse. § 5. IV. Quod postulat, ut propter apertam in se suspicionem ne suspicione opprimatur, non recte dicit" — så hade visserligen dessa förnekningar kunnat vara fullt tillräckliga, om förf. skrifvit ett blott och bart „argumentum" till Antiphons tal, men i en schematisk öfversigt af talets logiska och rhetoriska disposition äro de otillräckliga.

2) Om olika bevis och bevisningspunkter äro med hvarandra sammanblandade eller någon uteglömd, eller det sammanhöriga åtskiljdt. Härpå kunde många exempel anföras, ss. Antiph. III. *β*. „Lex nos liberat. § 9 — Quare fas est nos pro noxiis non haberi. § 10." (I texten heter det: (då sålunda både sakens faktiska sammanhang och lagen frikänner oss) *οὐδὲ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἕνεκα δίκαιον τοιούτων κακῶν ἀξιοῦσθαι ἐσμέν*.) och Andocidis Or. contra Alcibiadem, der det heter: § 41. *σύντομος ἀνάμνησις*. § 42. *εὖ διαθέσθαι*, ehuru båda paragapharne innehålla ett uppräknande af Andocidis förtjenster af det allmänna, hvarmed afsigten rigtigt nog är „*εὖ διαθέσθαι*". Jfr. ock §§ 13—15 af samma tal, hvilka enl. förf. alla handla „de dote, quam duplicem a socero exegit". Af större vigt äro emellertid de anmärkningar, som måste göras mot författarens behandling af § 25—29 i Ant. Or. V. Den är, som följer:

„(*βεβαίωσις*)

I. *ἐκ τῶν γενομένων τὰ εἰκότα* (propositio). Ex factis quid collegerint accusatores" —

I texten heter det: *Τὰ μὲν γενόμενα ταῦτ' ἐστίν· ἐκ δὲ τούτων ἤδη σκοπεῖτε τὰ εἰκότα.* Men efter dessa ord följer i § 25 alls intet om anklagarnes bevis eller slutsatser, utan talaren anför der mot trovärdigheten af deras anklagelse ett *τεκμήριον*, bestående deri „att, om de haft något skäl för sina påståenden skulle de anklagat honom förr än han fått lemna Mitylene." Häraf kan man sluta till, att orden *ἐκ τῶν γενομένων τὰ εἰκότα* ej kunna öfversättas så, som författaren det gör, utan betyda: betrakten nu från synpunkten af d. v. s. sluten nu af dessa bestyrkta facta till sakens naturliga sammanhang. Men om vi ock ville emot all rimlighet antaga, att orden kunde så tolkas och att i § 25 allt utom sjelfva propositio kan utan skada för dispositionens fullständighet förbigås, så blir förf.s innehållsöfversigt icke derför rimligare. „Anklagarnes slutsatser" skulle vara följande:

1) terra, non mari periisse virum § 26—27.
2) in mare demissum summersumque eum aqua esse § 28 — μαρτυρία.
3) in ipsa nave necatum esse, quod ex sanguine in nave reperto concludunt § 29. σημεῖον.

Då man naturligen måste antaga, att de rhetoriska termer för bevis et cet., hvilka förf. vidfogar de af honom uppställda större eller mindre afdelningarne af talen, hafva afseende på det sätt, hvarpå hvarje afdelnings innehåll blifvit af den, det påstått, bevisadt, så måste man ock här tro att med det *μαρτυρία*, som är ställdt efter den andra af anklagarnes beskyllningspunkter, antydes att detta deras påstående af dem blifvit styrkt förmedelst vittnes utsago. Men förf. har i en från trycket utgifven skrift upplyst derom, att med detta *μαρτυρία* antydes, att den anklagade genom *μαρτυρίᾳ* ådagalagt falskheten af sina vedersakares påståenden. Då måste man först fråga: Skall med det *σημεῖον*, som står vid punkten 3), också antydas, att den anklagade genom sådant bevis ådagalagt falskheten i denna beskyllning? För det andra står det i alla fall fast, att anklagarne just i saknad af alla bevis „ur saken sjelf" och sedan de funnit haltlösheten af det *σημεῖον*, som i § 29 anföres, i det som de inför rätten påstodo, icke stödde sig på några slutsatser alls utan på den torterade slafvens aftvungna bekännelser, hvilka innehållas i afdelningarne 1) och 2). Rubriken „Ex factis quid collegerint" et cet. är således och blir felaktig.

Det återstår oss nu att taga i betraktande den rhetoriska analys, hvilken förf. efter Anaximenis lärobok[1]) anställer med Antiphons och Andocidis tal för att sålunda uppvisa det nära förhållande och det ömsesidiga inflytande, som egt rum emellan den Grekiska talarekonsten och den Grekiska vältalighetsläran. Denna analys är nu af följande art. Förf. har i inledningen till sin disputation, pagg. 9—11, efter Anaximenes redogjort för de olika „loci et sedes argumentorum" samt för de olika slagen af bevis. I enlighet härmed har han ock här och der i afhandlingen genom rhetoriska termer utmärkt, hvilken „locus" eller hvilket „probationis genus" talarne användt (*δίκαιον, νόμιμον, συμφέρον, εἰκός, ἔλεγχος* o. s. v.). Att nu alla dessa momenter af rhetorisk invention förekomma hos talarne, det kan nu visserligen icke lemna något nytt bidrag till historien om den Grekiska talarekonstens konstmässiga utbildning, ej heller till att sprida ljus öfver särskildt dessa talares konst och talent („ad facultatem eorum oratoriam illustrandam" se disput. pag. 6). Ty liksom man kan vara fullt viss på att hos Antiphon finna alla de olika slag af satser, som omtalas i Kruegers Grekiska grammatik, men derföre svårligen någon, som illustrerat en upplaga af Antiphon med vidfogade termer ur satsläran, sådana som: condicionalsats, relativsats o. s. v., kunde anses ha bevisat

[1]) Såsom bekant är, är denna rhetorik skrifven minst 50 år sednare än det yngsta af Antiphons eller Andocides' tal.

någon systematisk grammatiks inflytande på Antiphons sätt att skrifva Grekiska, så kunde man på förhand vara viss på att till hvarje bevis, som Anaximenes mäktat anföra, ett exempel skulle låta sig finna hos Antiphon, men deraf följer ännu icke, att Antiphon format sina tal efter ett rhetoriskt system sådant som Anaximenis. En sådan slutsats vore endast då berättigad, om förf.s analys visat, att olika i sig naturligt sammanhängande delar af talen innehållit stricte det slag af bevis ensamt, som förf. deri funnit, och att de olika bevisen följt på hvarandra i den ordning, Anaximenes föreskrifver (Anax. pagg. 220 v. 30 sqq. 221. v. 15 sqq. Spengels Ed.), så att man af dessa tvenna omständigheter kunnat se, huru talarne både räknat och ordnat bevisningsmomenterna efter et visst schema; vidare, om förf. bevisat icke allenast att hos talarne bevis och loci finnas använda, på hvilka man enligt Grekiskt språkbruk kan lämpa Anaximenis rhetoriska termer, utan ock att talarne utfört dessa loci på det sätt, som rhetorn föreskrifver; slutligen om det visade sig, att talarne med en skolmässig noggrannhet gjort sig till regel att utstyra sina bevisningspunkter med *γνῶμαι*, *σχήματα* och dylik rhetorisk ornat, som fordras af Anaximenes pag. 221 ff. Men att ådagalägga detta synes oss förf. ej ha försökt. Och hvad som gäller om momenterna uti „inventio" gäller ock om sjelfva dispositionen eller talens hufvudafdelningar och deras behandling. Förf. har i sin inledning, pagg. 13—15, med en ofantlig mängd citater visat, med hvilka termer Anaximenes betecknat dels dispositionens eget begrepp, dels dess hufvudmomenter, äfvensom sedermera i Antiphons och Andocidis tal nödtorfteligen uppvisat dessa allmänna beståndsdelar, men att behandlingen hos de Attiske talarne röjer inflytandet af en skolmässig rhetorik eller att den öfverensstämmer med Anaximenis lära mera än t. ex. med Ciceros eller Quintiliani, det synes oss dermed icke bevisadt. Också har förf. i sin afhandling gjort föga bruk af Anaximenes. Han åberopas vid alla talen tillsammans 21 gånger, af hvilka de 16 citaterna äro hemtade från de 28 sidor, som handla om dispositionen, och 5 från de 42, som handla om „inventio" och „elocutio". Och dessa citater hänvisa vanligen ej till någon regel för behandlingen af någon locus, utan till en rhetorisk term, som mer eller mindre lämpligt kan användas på det ställe hos talaren, som är i fråga. Hade förf. till exempel i detalj velat jemföra Andocidis tal contra Alcibiadem med Anaximenis reglor för *γένος ψεκτικόν* (Anax. cap. 35), så tro vi, att ingen skulle funnit någon öfverensstämmelse emellan talarens behandling af sitt ämne och rhetorns föreskrifter.

Rörande riktigheten af författarens rhetoriska analys kunna följande anmärkningar göras. Anaximenis definitioner på de rhetoriska termerna äro vanligtvis mycket allmänna och obestämda, och å andra sidan hos talarne „puncta argumentorum" så inväfda i hvarandra, att de förra ofta passa in på flera än en af de afdelningar, hvari talen enligt författarens disposition sönderfalla. Men å andra sidan äro samma definitioner till sina ordalag så enkla och lättfattliga, att det tyckes vara svårt för en skarpsinnig man att använda

termerna på ställen, der förfarandet ej på något sätt kan försvaras. Detta synes oss förf. likväl stundom hafva gjort. T. ex. α) Andoc. Or. IV. § 41. ἀνάμνησις. Med denna term menar Anaximenes „en kort recapitulation af det, som förut är yttradt", men på detta ställe påminner Andocides Athenarne om de tjenster han förut såsom medborgare gjort sitt land, om hvilka intet förut i talet är nämndt. β) Andoc. III. § 35. „ἔθος". När Anaximenes talar om ἔθος såsom en locus probationis menar han, att den, som råder till något, visar dess öfverensstämmelse med bruket. Kategorien skulle således här kunnat användas, om Andocides visat det vara brukligt, att αὐτοκράτορες πρέσβεις hänskjöto ärendet till folkets afgörande. Det gör han dock icke, utan säger sig hafva förfarit så derföre, att Atheniensarne brukade att tadla allt. Cfr. användningen af samma term And. III. p. 2., af εἰκός And. III. § 19, Antiph. III. δ. 6. 7., af σημεῖον Andoc. I. § 130, 131. Såsom ett stort exempel på felaktig disposition anmärka vi slutligen

γ) Andoc. Oratio pro suo reditu, sådant det af förf. behandlas. Att propositio eller πρόθεσις är en uppgift, som upplyser, hvarom fråga är, vill väl ingen neka. Men det er så långt ifrån att detta blir kunnigt i § 1, der förf. ställer talets πρόθεσις, att ingen läsare kan ana, hvarom frågan är, förr än han kommer till § 22, der talaren beder Atheniensarne om att till kraft och verkan återställa Menippi decret, hvarigenom han (Andocides) fått ἄδεια för sina förbrytelser. Det är också detta, som innehålles i talarens slutliga προαίρεσις, och talets titel visar, att man i forntiden i denna bön funnit det, hvartill talaren vill förmå (προτρέπειν) Atheniensarne, således talets πρόθεσις. Men förr än Andocides drager fram med denna sin bön, dels urskuldar han sig för sina begångna felsteg, dels omtalar han de stora tjenster, han gjort det allmänna, dels låter han Atheniensarne veta eller ana, huru vigtig utgången af denna sak vore för staten. Detta är innehållet af §§ 1—21, hvilka således, om talet skall uppdelas efter ett rhetoriskt schema, alla måste höra till προοίμιον. — Men låtom oss nu se, huru förf. på sitt sätt uppdelar talet! Han låter προοίμιον räcka till § 10, derpå vidtager berättelsen (ἀπαγγελία). Visserligen innehålla ock §§ 10—16 berättelser, men de innehålla i och med detsamma bevis för det, som Andocides i sin inledning vill styrka, neml. att han är en välsinnad och nyttig, fast olycklig medborgare, liksom ingen kan neka, att §§ 20, 21 också innehålla berättelser. Men i ett tal kan icke hvarje omtalande af facta kallas berättelsen κατ' ἐξοχήν, utan blott den, som med afseende på den kommande bevisningen utreder sakförhållandet. — I § 17—26 kommer βεβαίωσις, förnämsta stycket i talet och i dispositionen. Denna måste naturligtvis bevisa det, som innehålles i πρόθεσις. § 1. Alltså — „indigne agi, si quis sibi beneficiis rempublicam affecturo repugnandum censeat"; detta bevisar Andocides

1) genom ett „παράδειγμα", som innehåller, att Andocidis förra tjenster mot staten äro högre tack värda, än embetsmännens;

2) genom ett bevis ἐκ τοῦ εἰκότος, som innehåller, att senaten

bättre än folkförsamlingen torde kunna pröfva de anbud, Andocides gjort till statens bästa;.

3) genom ett bevis ἐκ τοῦ συμφέροντος, som innehåller, att Andocides förut gjort staten stora tjenster;

4) genom innehållet i § 22, hvilken utgör talets rätta πρόϑεσις.

Den sista delen af förf.s afhandling sysselsätter sig med transitiones, eller de olika sätt, hvarpå öfvergången från det ena momentet i talet till det andra betecknas. För kännedomen af den Grekiska talarekonstens art och character kunde väl en sådan redogörelse ej bli särdeles fruktbärande, men väl kunde den blifvit det för så väl kännedomen som den praktiska behandlingen af Grekiskan, i fall förf. (såsom Seyffert i sina scholæ Latinæ) lagt den till grund för en sammanhängande framställning af den phraseologi och de partiklar, som i dylika vändningar begagnas af de klassiska prosaisterna. Förf. inskränker sig emellertid till att uppräkna en otalig mängd ställen, der οὖν, μέν och δέ begagnas i dylika transitiones.

Slutligen ett ord om „Anaximenes". Vi hafva så benämnt författaren till „Rhetorica ad Alexandrum", och det kan ej falla oss in att motsäga de erkända auctoriteter inom den Grekiska rhetorikens litteratur, som så ifrigt stridt för att få nämnde skrift vindicerad åt Anaximenes från Lampsacus. Men det har synts oss anmärkningsvärdt, om skriften skulle tilhöra en för-Aristotelisk allmänt känd techniker (Westermann, Geschichte der Griech. Bereds. § 69), då den utom sitt sena datum i den väsendtliga punkt afviker från de Aristoteles' föregångare, hvilka philosophen (Rhet. lib. I. cap. 1., pag. 5. Spengels Ed.) klandrar, att den företrädesvis behandlar γένος δημηγορικόν, under det annars Rhetorerna före Aristoteles lemnade detta γένος alldeles obearbetadt. Vidare är det falskt, när förf., för att lemna ett nytt stöd åt den bekanta conjecturen i rhetorikens begynnelseord, å sidan 8 påstår, att i rhetoriken ad Alexandrum εἶδος ἐγκωμιαστικόν och ψεκτικόν underordnas under γένος δημηγορικόν, då tydligen rhetorn skiljer dessa εἴδη från δημηγορίαι så väl i hela behandlingen, som med uttryckliga ord i cap. 2. pag. 202 och cap. 35. pag. 225.

Lund den 28de November 1859.

Chr. Cavallin.

Den nye Ordning af det høiere Skolevæsen i Sverig.

Af *C. Berg.*

I disse Dage er kommet hertil første Hefte af „Tidskrift för Sveriges läroverk". Tidskriftet, der udgives i Upsala med kongelig Understøttelse, redigeres af Lektorerne C. W. Callerholm, A. T. Broman og Z. Göransson. Til Tidskriftets Plan hører: „*Behandling af vigtigare frågor rörande undervisningen med uteslutande af folkskolan, practiska uppsatser rörande de särskilda undervisnings-ämnenas methodik, recensioner öfver förhandenvarande läroböcker, meddelanden af värdefullare afhandlingar af främmande länders pedagoger, de i dessa länder vidtagna förändringar i pedagogisk lagstiftning och undervisnings-system, statistiska uppgifter om förändringar inom Sveriges lärarecorps o. s. v.*" Aargangen skal bestaae af sex Hefter, fire Ark i hvert, og koster 3 Rd. svensk Rmt. for en Aargang. Indholdet af 1ste Hefte er: *Betänkande i skolfrågan till Kongl. Maj.t. afgifvet af 1858 års Läroverkskomité; Afgangspröfningen af C. W. Callerholm; Förslag till plan för en tidsenlig bearbetning af Sjögrens latinska lexikon af A. Falk*; *Om undervisningen i botanik vid elementarläroverken af I. Arrhenius; Om lärarebildningen af Johan I. Elfving; Litteratur. Notiser från elementarläroverken (Döde*; *Utnämnde och befullmäktigade).* — Redaktionen for „Tidskrift for Philologi og Pædagogik" ønsker at underrette Tidskriftets Læsere om de mere betydningsfulde Artikler, der efterhaanden maatte fremkomme i det upsalensiske Tidskrift, og vil derved stræbe at henlede ogsaa danske og norske Skolemænds Opmærksomhed paa dette Foretagende. Dog troer den, at der ikke, i det mindste hvad Fleertallet af danske Skolemænd angaaer, hersker saa nøie Kundskab til det svenske Skolevæsen, at den, med sikkert Haab om at blive forstaaet, kan begynde uden videre at give et kort Referat af de i dette Hefte indeholdte Bidrag, hvoraf navnlig det første berører mange Punkter, der ogsaa have øieblikkelig Interesse for vore Skoleforhold. For altsaa at have en nogenlunde fast Fod at staae paa med Hensyn til hvad der tør antages for bekjendt, har jeg, hvem det nærmest paaligger at give disse Referater, anseet det for rettest i dette Hefte at give en Fremstilling af det høiere Skolevæsen i Sverig nærmest saaledes som det ligger for os i den „*förnyade stadga för rikets allmänna elementar-läroverk" 29. Januari 1859*, der i mange Punkter afviger fra Forordningen af 14de August 1856. En interessant Fremstilling af det lærde Skolevæsen i Sverig indtil 1848 har Prof. M. Hammerich givet i Indbydelsesskriftet til den aarlige Hovedexamen ved Borgerdydskolen paa Christianshavn 1848. Aaret efter var det, at de Reformer begyndte at træde frem i faste Bestemmelser, som endelig førte til den ovenfor omtalte Lov.

I de sidste 40 Aar har man i Sverig gjennem fire meer eller mindre nye Forordninger (16de Decbr. 1820; 6te Juli 1849; 14de Aug. 1856 og endelig 29de Jan. 1859) stræbt at bringe større Eenhed tilveie i det høiere Skolevæsen og træffe saadanne Forandringer med Hensyn til Skolens Læregjenstande og Skolens indre Bestyrelse, som kunde tilfredsstille Livets nye Fordringer. Og det kan ikke andet end glæde, naar vi see, at Sverigs Underviisningsvæsen ved disse af dets betydeligste Skolemænd tilraadede Reformer i mange Punkter er traadt vore og Norges Skoleforhold nærmere. Men medens man hos os ved Forordningen af 13de Mai 1851 har meent at kunne lade hele Lærerforholdet være det samme som det var for 50 Aar siden, har man i Sverig ogsaa søgt at træffe tidsvarende Forandringer heri, skjøndt jeg rigtignok, endnu hvad Forordningen af 1859 angaaer, maa underskrive *Aftonbladets* Yttring i Anledning af Skoleloven for 1856: „att hvad vi än i vissa afseenden må hafva vunnit genom den nu utfärdade nya skolordningen, icke är det skolens emancipation från prelaturen."

Hele Underviisningen i den høiere Skole (*Elementarläroverket*) meddeles efter samme Plan. Elementarläroverket har til Endemaal, deels at meddele borgerlig Dannelse udover Omfanget for Almueskolens (*folkskolans*) Virksomhed, deels at grundlægge de videnskabelige Indsigter, som skulle udvikles videre ved Universitetet eller Fagskolerne (*högre tillämpningsskola*). Elementarläroverket er deelt i de høiere og lavere Skoler. De høiere, der bestaae af syv Classer, ere deels saadanne, hvor der i de to øverste Classer meddeles Underviisning i alle til Elementarläroverket hørende Læregjenstande, deels saadanne, hvor der indenfor de nævnte Classer kun meddeles Underviisning i de Læregjenstande, som tilhøre Realdannelsen. I de lavere, hvor Disciplene ere fordeelte i fem, tre eller to Classer, meddeles en Deel af den Underviisning, som først kan afsluttes i de høiere, hvortil Disciplene gaae over fra de lavere Skoler. Læretiden i hver af de fire laveste Classer er beregnet til eet Aar, i hver af de tre følgende til to Aar; dog bør de to øverste Classer i de Skoler, hvor et tilstrækkeligt Antal af Disciple er forhaanden, udgjøre hver to eetaarige Afdelinger, der undervises hver for sig. Altsaa paa samme Maade som f. Ex. syvende Classe i Metropolitanskolen hos os er deelt i to eetaarige Classer, der særskilt undervises i alle Fag. — Lærestoffet er i *nederste (første) Klasse:* I Religion: Bibelhistorie, første og andet Hovedstykke af Katechismus, udvalgte Bibelsprog og Psalmer; i Modersmaalet: Oplæsning af udvalgte Stykker, Fortællinger af den nordiske Sagnhistorie, mundtlig fremstillede af Læreren og gjenfortalte af Disciplene, de første Grundsætninger af Sproglæren, Øvelse i Retskrivning; Mathematik: Arithmetik, de fire Regnearter i hele Tal og Øvelse i Hovedregning; Geometrisk Anskuelseslære; Naturvidenskaberne: i physisk Geographi det Almindeligste om Verdensdelene; Sverigs, Norges og Danmarks physiske Geographi; Historie og Geographi: Sverigs, Norges og Danmarks politiske Geographi. I *anden Classe:* Religion: Fortsættelse og Slutning af Bibel-

historien, tredie og fjerde Hovedstykke af Katechismus, udvalgte Bibelsprog og Psalmer; i Modersmaalet: Oplæsning af udvalgte Stykker, Fortællinger af Sagnhistorien som i foregaaende Classe, Formlæren og det Almindeligste af Sætningslæren hovedsageligt gjennem mundtlige og skriftlige Øvelser, Øvelser i Retskrivning; i Tydsk: Læseøvelser og Formlære, de grammatiske Begreber meddeles under Jevnførelse med Modersmaalet; i Mathematik: i Arithmetik de fire Regningsarter i Brøk, Øvelse i Hovedregning, geometrisk Anskuelseslære; Naturvidenskaberne: physisk Geographi fortsat og sluttet; i Botanik Beskrivelse og Undersøgelse af et mindre Antal Planter (20—30), Planternes Inddeling efter Linné, Indsamling af 50 Planter; Historie og Geographi: Fortællinger af Fædrelandets Historie efter Lærerens mundtlige Foredrag (en kort Lærebog benyttes som Støttepunkt for Disciplenes Hukommelse); Europas politiske Geographi efter en mindre Lærebog. — I disse to Classer er Underviisningen fælles for alle Disciple (Disciple af fremmed Troesbekjendelse ere fritagne for Religionsunderviisningen, hvis deres Forældre eller Formyndere ønske det). Fra 3die Classe af, hvor Underviisningen i Latin begynder, indtræder forsaavidt en Adskillelse, at de, der ikke skulle læse Latin og Græsk, beskjæftiges med andre Fag, medens de undervises i de øvrige Fag sammen med dem, som læse de classiske Sprog. „Indtræder der Vanskeligheder ved denne fælles Underviisning, maa, saavidt Læreanstalten har tilstrækkelige Lærere dertil, Underviisningen i større eller mindre Dele af Læregjenstandene meddeles særskilt til dem, der læse de classiske Sprog og særskilt til dem, som ere fritagne for Læsningen heraf."

De, som læse de classiske Sprog.	De, som ikke læse disse Sprog.
I tredie Classe læses:	*I tredie Classe* læses:
I Religion: Bibelhistorien, Repetition; Femte Hovedstykke af Katechismus og Repetition af det Hele; Udvalg af Bibelsprog og Psalmer.	I Religion: Det samme som den studerende tredie Classe.
I Modersmaalet: Læseøvelser; Formlære; Sætningsøvelser og Retskrivning efter Diktat; Øvelser i skriftligt at gjengive læste eller mundtligt meddeelte Fortællinger.	I Modersmaalet: Læseøvelser; Formlære; Sætnings- og Interpunctionslære med dertil hørende Øvelser; mindre Opsatser deels i Brevform deels i Form af Fortælling eller Beskrivelse; Retskrivning efter Diktat.
I Latin: Læseøvelser; det vigtigste af Formlæren; extemporerede Sætningsøvelser i Forening med Vocabellæsning.	Engelsk: Læseøvelser; Formlære.
I Tydsk: Læseøvelser; Grammatik.	I Tydsk: Som i den studerende tredie Classe.

I Mathematik: Arithmetik: Reguladetri; Geometri: en Deel af Euclids første Bog.

I Naturvidenskab: Botanik: Kundskab om Planternes ydre Organer, Foreviisning af udvalgte Planter, hovedsageligt med Hensyn til Rodens, Stammens og Bladets Terminologi; Indsamling af endnu 50 til 100 Planter.

Historie og Geographi: Fortsættelse af Fædrelandets Historie og Europas politiske Geographi fra forrige Classe.

I fjerde Classe læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Katechisation.

I Modersmaalet: Læseøvelser; Sætnings- og Interpunktionslære; mindre Opsatser over lettere Emner, i Form af Fortælling eller Beskrivelse.

I Latin: Cornelius Nepos; Formlære; Syntax: Læren om Casus; Sætningsøvelser som i foregaaende Classe.

I Græsk: Læseøvelser og Formlære.

I Tydsk: Læseøvelser af en passende Chrestomathi eller af lettere Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Reguladetri; Geometri: Euclids to første Bøger.

I Naturvidenskab: Botanik: Fortsættelse af Læren om Plantens ydre Organer efter et større Antal udvalgte Planter, især med Hensyn paa Blomstens og Frugtens Terminologi; Indsamling af endnu 100 Planter.

I Mathematik: Arithmetik: Reguladetri, med Anvendelse paa Rentesregning m. m.; Geometri i det Omfang, som indbefattes i Euclids første Bog.

I Naturvidenskab: Botanik, som i den studerende tredie Classe; Zoologi: Indledning til Kundskab om Dyrcriget, Begyndelsen af Læren om Pattedyrene.

Historie og Geographi: som i den studerende Classe.

I fjerde Classe læses:

I Religion: som i den studerende Classe.

I Modersmaalet: Læseøvelser, Sætnings- og Interpunktionslære med talrige Anvendelser; Opsatser, Øvelser og Retskrivning som i forrige Classe.

I Engelsk: Læsning efter en passende Chrestomathi eller af lettere Forfattere; Fortsættelse af Formlæren.

I Fransk: Læseøvelser; Formlære.

I Tydsk: som i den studerende Classe.

I Mathematik: Arithmetik, Repetition; Geometri, i Omfang saameget, som indbefattes i Euclids fire første Bøger; Algebra: de fire Regnearter i hele Tal og Brøk.

I Naturvidenskab: Botanik, som i den studerende Classe.

Zoologi: Indledning til Kundskab om Dyreriget, Begyndelse af Læren om Pattedyrene.

I Historie og Geographi: Fædrelandets Historie fortsat og afsluttet; Europas politiske Geographi afsluttet; Grundtrækkene af de øvrige Verdensdeles Geographi.

I femte Classe (toaarig) læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Katechisation; Kirkehistorie.

I Modersmaalet: Læseøvelser; Sætningsøvelser til Sammenligning deels med Tydsken deels med Latinen med Hensyn til Modersmaalets Bygning og Form (skaplynne); Opsatser som i forrige Classe.

I Latin: Cornelius Nepos; Cæsar de bello Gallico to Bøger; Udvalg af Ovids Metamorphoser; Syntax: Tempus- og Moduslæren med extemporerede Øvelser; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Græsk: Formlære; Læseøvelser; Xenophons Anabasis to Bøger.

I Tydsk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; skriftlige Øvelser paa Skolen.

I Fransk: Formlære og Læseøvelser.

I Mathematik: Arithmetik afsluttes og repeteres; Geometri: Euclids tredie og fjerde Bog tilligemed Repetition af de foregaaende; Algebra: Ligninger af første Grad med een ubekjendt.

I Naturvidenskab: Botanik: Kundskab om Plantens indre Organer, deres Udvikling og Virk-

Zoologi: Fortsættelse af Læren om Pattedyrene; Læren om de øvrige Hvirveldyr.

I Historie og Geographi: som i den studerende Classe.

I femte Classe (toaarig) læses:

I Religion: som i den studerende Classe.

I Modersmaalet: Læsning af udvalgte Stykker af gode Forfattere; Sætningsøvelser til Sammenligning med de fremmede Sprog med Hensyn til Modersmaalets Bygning og Form; Opsatser over lettere Emner efter Lærerens Anviisning med Hensyn til Behandlingen.

I Engelsk: Læsning af en passende Chrestomathi eller udvalgte Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Tydsk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Fransk: Læsning af en passende Chrestomathi eller lettere Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Proportionslære, med dens Anvendelse paa Geometrien; Algebra: det Vigtigste af Læren om Potenser og Rødder, Ligninger af første og anden Grad med een ubekjendt, tilligemed Problemer.

I Naturvidenskab: Botanik, det samme som i den studerende Classe.

somhed; Indsamling af endnu 100 til 150 Planter.

Zoologi: Fortsættelse af Læren om Pattedyrene; Læren om de øvrige Hvirveldyr.

I Historie og Geographi: Gammel Historie og Geographi; Repetition af Geographien.

I sjette Classe (toaarig) læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Katechisation; Oversigt over de bibelske Bøgers Indhold og Historie; Troeslærens Hovedsandheder efter en kort Lærebog og med Henviisning til den hellige Skrift; en Deel af det nye Testamente i Grundsproget.

I Modersmaalet: Læsning af udvalgte Stykker af den svenske Litteratur, med Underretning om Forfatterne og deres Arbeider; Stykker af norsk og dansk Litteratur; hveranden Uge en Opsats efter Lærerens Anviisning med Hensyn til Behandlingen, eller en udførlig Oversættelse fra fremmede Sprog; Taleøvelser.

I Latin: Nogle af Ciceros Breve og Taler; Udvalg af Ovids Metamorphoser; to Bøger af Livius; tre Bøger af Virgils Æneide, Grammatik i Forening med Extemporalier; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Græsk: Tre Bøger af Xenophons Anabasis; tre Bøger af Homers Odyssee; Syntax; det vigtigste af den episke Dialects Formlære.

I Tydsk: Extemporeret Læsning.

Zoologi: det øvrige af Dyreriget.

Physik: Fremstilling af de physiske Grundbegreber, tillige som Indledning til Kemien.

I Historie og Geographi: Verdenshistorien i kortere Oversigt; Geographi: Repetition, udførligere Beskrivelse af de vigtigere Kulturlande.

I sjette Classe (toaarig) læses:

I Religion: Det samme som i den studerende Classe undtagen Læsningen i Grundsproget af det nye Testamente.

I Modersmaalet: som i den studerende Classe, kun leveres en Opsats hver Uge.

I Engelsk: Læsning af udvalgte Forfattere; Skriveøvelser paa Skolen.

I Tydsk: Extemporeret Læsning; hver Uge et skriftligt Hjemmearbeide.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Formlæren og det vigtigste af Syntaxen; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Proportionslære og dens Anvendelse paa Geometrien; Algebra: det vigtigste af Læren om Potenser og Rødder; Læren om Ligninger af anden Grad med een ubekjendt, tilligemed Anvendelse paa Problemer.

I Naturvidenskab: Botanik: Grundtrækkene af Læren om de naturlige Plantefamilier; Zoologi: det øvrige af Dyreriget; Physik (een Time): almindelig Physik og Læren om Lyden, tilligemed Problemer.

I Historie og Geographi: Middelalderens almindelige Historie; Fædrelandets Historie fra Begyndelsen af Gustav d. førstes Regjering i udførligere Fremstilling; fortsat Repetition af Geographien.

I syvende Classe (toaarig) læses:

I Religion: Fremstilling ligesom i foregaaende Classe af Troeslærens Hovedsandheder; Læsning af det nye Testamente i Grundsproget.

I Modersmaal: Læsning som i foregaaende Classe; en udførligere Opsats hver Maaned; Taleøvelser.

I Latin: to Bøger af Livius; tre Bøger af Virgils Æneide; een Bog af Ciceros Qvæstiones Tusculanæ; tre Bøger af Horats' Oder; et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Græsk: sex Bøger af Homers Iliade; een Bog af Herodot; een Dialog af Platon; Grammatik i Forening med Extemporalier.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; Skriveøvelser paa Skolen.

I Mathematik: Ligninger af første og anden Grad med flere ubekjendte, tilligemed Problemer; Læren om Progressioner og Logarithmer tilligemed Øvelse i Brugen af Logarithmetabeller; Geometriske Problemer; Stereometri.

I Naturvidnskab: Botanik, som i den studerende Classe; Zoologi, Repetition. Almindelig Physik tilligemed Læren om Lyden, Varmen og Lyset, tilligemed Problemer. Kemi: Læren om Affiniteter og om de kemiske Forhold; uorganisk Kemi til Læren om de egentlige Metaller.

I Historie og Geographi: den nyere Tids Historie, udførligere fremstillet; Fædrelandets Historie fra Begyndelsen af Gustav d. 1stes Regjering; Geographi som i foregaaende Classe.

I syvende Classe (toaarig) læses:

I Religion: Læsning af det nye Testamente; Fremstilling af TroeslærensHovedsandheder; Oversigt over den christne Kirkes Udvikling.

I Modersmaal: som i den studerende Classe, kun at der to Gange hver Maaned leveres en udførlig Opsats.

I Engelsk: Extemporeret Læsning. Skriveøvelser paa Skolen.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Grammatik; et skriftligt Hjemmearbeide hver anden Uge.

I Mathematik: Ligninger af første og anden Grad med flere ubekjendte; Problemer; Læren om Progressioner og Logarithmer, tilligemed Øvelse i Brugen af Logarithmetabeller. Geometriske Problemer; Konstruction af analytiske Udtryk; Elementerne af Plan-Trigonometrien.

I Naturvidenskab: Physik: Læren om Varmen og Lyset, Magnetismen og Elektriciteten; Problemer; Repetition.

I Fransk: Læsning af udvalgte Forfattere; Et skriftligt Hjemmearbeide hver Uge.

I Mathematik: Analytiske Udtryks Construction; Plan-Trigonometri; Elementerne af den analytiske Geometri; Repetition fornemmelig gjennem Problemer.

I Naturvidenskab: Physik: Læren om Magnetismen og Elektriciteten; Problemer; Repetition; Theoretisk Mekanik; Kemi: de vigtigste af de egentlige Metaller og deres Foreninger; organisk Kemi i kort Oversigt; de første Grunde af Mineralogi og Geologi.

Undervilsningsschema

Fuldstændig høiere Skole.

Læregjenstande.	I	II	III	IV	V	VI Cl.		VII Cl.	
						1 Afd.	2 Afd.	1 Afd.	2 Afd.
Religion	6	5	3	3	3	2	2	2	2
Modersmaal	8	4	2	2	2	2	2	2	2
Latin	"	"	10	8	8	8	8	7	7
Græsk	"	"	"	6	5	6	6	5	5
Hebraisk (frivilligt)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Tydsk	"	6	4	2	2	1	1	"	"
Fransk	"	"	"	"	3	4	4	5	3
Engelsk (frivilligt)	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Mathematik	8	5	4	5	4	4	4	4	4
Naturvidenskab	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Historie og Geographi	3	5	5	4	3	3	3	3	3
Philosophisk Propædeutik	"	"	"	"	"	"	"	"	2
Skjønskrivning og Tegning	3	3	2	"	"	"	"	"	"
	30	30	32	32	32	32	32	30	30

Anm. Ikke fleer end tre Læsetimer maa følge umiddelbart efter hinanden; og dervilsningstiden for Musik og Gymnastik. Mellem hver Time gives 5

I Historie og Geographi: den nyere Tids almindelige Historie; Fædrelandets Historie fortsat og afsluttet.

I philosophisk Propædeutik: Psychologi; Logik.

I Hebraisk: Grammatik; fire Capitler af Genesis; ti Psalmer.

I Engelsk: Læren om Udtalen; Grammatik; Læseøvelser.

I Historie og Geographi: Den nyere Tids Historie fortsat og afsluttet; Fædrelandets Historie afsluttet.

I philosophisk Propædeutik: Psychologi; Logik.

Vi see altsaa, at hvad hos os kaldes Naturhistorie, saavelsom Tydsk og Geographi, afsluttes som i danske Skoler i sjette Classe, baade i Realclasserne og i de studerende, medens Fransk, der først er kommen til i femte Classe (i Realclasserne i fjerde), endnu vedbliver ogsaa i den studerende syvende Classe. Men Tydsk har kun een Time om Ugen i de to sidste Aar (sjette studerende Classe), medens det hos os har indtil fem. Engelsk og Hebraisk er, hvad de studerende Classer angaaer, en frivillig Sag og læses kun i de to sidste Aar af Skoletiden.

Hertil kommer Underviisning i Musik, Tegning og Gymnastik, som ingen Discipel kan unddrage sig, undtagen ganske særlige Grunde fremføres for Skolens Rektor og godkjendes af denne. Ordningen af disse Fag bestemmes af Skolens Rektor i Forbindelse med vedkommende Lærer og maa godkjendes af Ephorus.

for en Uge.

Real - Afdeling.

Læregjenstande.	I	II	III	IV	V		VI Cl. 1 Afd.	VI Cl. 2 Afd.	VII Cl. 1 Afd.	VII Cl. 2 Afd.
Religion	6	5	3	3		3	2	2	2	2
Modersmaal	8	4	4	3		3	3	3	3	3
Tydsk	"	6	5	3		2	2	2	"	"
Engelsk	"	"	3	3		3	2	2	3	3
Fransk	"	"	"	3		4	5	5	5	5
Mathematik	8	5	7	8		7	6	6	6	6
Naturvidenskab	2	2	3	3	Nat. H.	2	1	1	"	"
					Physik	2	3	3	2	2
							Kemi 2	2	Kemi / Mineral. 3	3
Historie og Geographi	3	5	5	4		4	4	4	4	4
Philosophisk Propædeutik	"	"	"	"		"	"	"	2	2
Skjønskrivning og Tegning	3	3	2	2		2	2	2	2	2
	30	30	32	32		32	32	32	32	32

der maa ikke læses fleer end sex Timer om Dagen. Dog regnes heri ikke Un-
eller 10 Minuters Hviletid.

I de to nederste Classer bestrides Underviisningen helst af en enkelt Lærer. I de øvrige Classer (i det Mindste i de høiere Skoler) besørges Underviisningen af Faglærere[1]). Lærerne ved de høiere Elementarskoler ere: Rektor, Lektorer og Adjunkter; ved de lavere: Rektor og Colleger. Desforuden er der ved hver Skole særskilte Lærere i Musik, Tegning og Gymnastik. En Lektor, der tillige er Domkapitels Medlem, er forpligtet til at læse 18 til 20 Timer om Ugen; en Lektor, som ikke er Domkapitels Medlem, 20 til 22, Adjunkt og Collega 28 til 32; en Rektor ved en høiere fuldstændig Elementarskole 12 til 16; ved de øvrige høiere Elementarskoler 16 til 18; ved de lavere Elementarskoler med fem Klasser 20 Timer; med tre Klasser 24; med to Klasser 30. Ved hvert Skoleaars Begyndelse skal en fuldstændig Læseplan[2]) udarbeides af Rektor og Lærere i Forening og stadfæstes af Ephorus, der derpaa ufortøvet skal indsende den fuldstændige Plan til Ecklesiastik-Departementet (tildeels svarende til vort Kultusministerium).

Læsetiden, der er deelt i to Terminer, Høst- og Vaarterminen, begynder August og sluttes Juni. (Dagen bestemmes af Rektor og Ephorus.) Den udgjør 36 Uger. Ferierne ere 3 Uger om Julen; 1 Uge i Paasken; Lørdag til Tirsdag (incl.) i Pintsen, og den store Høstferie Juni—August.

Hver Morgen er der Bøn og Bibellæsning førend og udenfor de egentlige Underviisningstimer, og maa der ikke anvendes herpaa meer end en halv Time. Ligeledes er der Bøn og Sang efter sidste Time hver Dag. Lærerne lede denne Andagtsøvelse. Under Tilsyn af een eller flere Lærere overvære Disciplene om Søn- og Helligdagene den offentlige Gudstjeneste, og efter Gudstjenesten holdes „Predikoförhör“ med Disciplene paa Skolen af Lærerne efter en bestemt Orden.

Optagelsen i Skolen skeer regelmæssigt kun i Begyndelsen af hver Læsetermin og ved Vaarterminen kun, naar den, der ønsker at optages, kan nøiagtigt gjøre Rede for det, som er læst i Høstterminen af den Klasse, som han vil optages i. I første (nederste) Classe optages ingen før han har fyldt sit niende Aar, og kan læse reent og flydende Svensk, saavel med latinske som gothiske Bogstaver; har læst Luthers lille Katechismus og har nogen Kundskab til Bibelhistorien; kan skrive læseligt latinsk Skrift, regne Addition og Subtraktion i hele Tal og kan Multiplikationstabellen. Børn af fremmed Troesbekjendelse maa ligeledes aflægge Prøve paa deres Religionskundskab. Med Hensyn til Optagelse i de høiere Classer anstille Lærerne Prøven; ere Meningerne deelte, afgjør

[1]) Læreren i Religion er ordentligviis Lærer i Hebraisk.
[2]) Ämnesläsning, saaledes som den anvendes ved den 1828 stiftede »Nya elementarskolan i Stockholm,« hvis Særkjende er den frie Flytning af Disciple efter deres forskjellige Fremgang i de forskjellige Fag (udførligt omtalt i det ovenfor anførte Program af Prof. Hammerich SS. 27—42), maa indføres i Skolerne, naar Lærerne og Ephorus ere blevne enige derom. Dog skal Ephorus først indsende Sagen til Kongens Stadfæstelse.

Rektor det; dog skal Disciplen altid have bestaaet i Latin, hvis han har lært dette Sprog, og i Mathematik. Ønsker en Discipel at afgaae fra den lavere Skole til den høiere, maa han ved Terminens Begyndelse, om fordres, underkaste sig en Prøve ved den høiere Skole; befindes han ikke moden til den Classe, som han fra den lavere Skole var bestemt til, skal den Skoles Ephorus, hvorfra han er afsendt, af Rektor derom underrettes. Disciple, der have tilbragt to Aar i en eetaarig Classe eller tre Aar i en toaarig, men endnu ikke ere modne til Opflytning i en høiere Classe, blive fjernede fra Skolen. Om Disciples Afgang, der have gjennemgaaet et fuldstændigt Lærekursus, vil blive talt længere nede. Ved hvert Skoleaars Slutning afholdes før Sommerferien en offentlig Examen, hvor tillige fremvises alle af Disciplene i Aarets Løb forfattede skriftlige Arbeider. Strax efter Examens Ophør bekjendtgjøres offentligt Omflytningen indenfor Skolen, samt de Belønninger og den Understøttelse, der som Følge af Examen osv. er tilkjendt Disciplene. I det mindste 8 Dage før Examen udgives et Indbydelsesskrift, der skal indeholde de vigtigere Begivenheder, som have tildraget sig i det forløbne Aar ved Skolen, de Læremethoder og Lære- og Læsebøger, som anvendes, ligeledes de i hver Classe læste Pensa o. s. v. Ligeledes paaligger det Rektor ved en fuldstændig høiere Skole at meddele lignende Efterretninger angaaende de øvrige i Stiftet værende lavere Skoler. Er i samme Stift flere fuldstændige høiere Skoler, deles Efterretningerne om de lavere Skoler mellem disse. I det Mindste hvert tredie Aar skal Indbydelsesskriftet indeholde en af Rektor eller af en Lærer forfattet videnskabelig Afhandling. — Ogsaa ved Slutningen af Høstterminen holdes offentlig Examen ved de lavere Skoler og ved de fem nederste Classer i de høiere Skoler, og Ephorus kan forordne, at der tillige anstilles Examen i de øvrige Classer af den høiere Skole. Men almindelig Omflytning skeer kun ved Aarsprøven, dog saaledes, at de Disciple, der i enkelte Fag ikke vare modne til Opflytning ved Aarsprøven, kunne efter Høstferiens Slutning (Høstterminens Begyndelse) forlange atter at stedes til Prøve og blive, hvis de nu befindes at have indhentet det Forsømte, opflyttede. — Ved hver Læretermins Slutning modtage Disciplene et af Rektor eller Klasselærerne undertegnet Vidnesbyrd om deres Opførsel, Flid og Kundskaber. For Opførsel ere Charaktererne: *Mycket God*, *God*, *Oklanderlig*, *Mindre stadgad;* for Flid og Kundskaber: *Berömlig*, *Med beröm godkänd*, *Godkänd*, *Försvarlig*, *Otillräcklig (Ringa).*

Hvad Orden og Tugt angaaer, er intet særligt fra vore Skoler at bemærke. Som hos os er det Disciplene ogsaa i de øverste Classer strængt forbudt at besøge offentlige Steder (Vertshuse, Billardstuer o. l.); ligeledes er Kort- og Tærning-Spil om Penge eller Penges Værd strængt forbudet baade i Hjemmet og ude. Al Skade, der forvoldes paa Inventariet i en Classe og hvis Ophavsmand ikke kan udfindes, erstattes af alle Classens Disciple. Skulde alle Diciple i en Classe erklære sig lige skyldige i en begaaet Udaad og ikke ville angive den eller de egentlige Skyldige, bliver en vis Deel af dem alle straffede som Ophavsmænd. Straffegraderne ved Sko-

lerne ere tre: 1) den, som hver Lærer kan paalægge og udføre; 2) efter Rektors Bestemmelse; denne bekjendtgjøres og udføres i Nærværelse af den enkelte Classe eller hele Skolen; 3) efter Lærercollegiets Bestemmelse; denne forkyndes og udføres i Ephorus og hele Skolens Nærværelse og Dommen med Undersøgelsen indføres i en Protokol.

Om Lærernes Udnævnelse. Med Undtagelse af Rektor ved den høiere fuldstændige Skole (om hvem s. ndfr.) besættes alle faste Lærerposter af Biskop og Consistorium [1]) i det Stift, hvori Skolen er beliggende, efter følgende Bestemmelser. Naar en Lærerplads (Lektor-, Adjunkt-, Collegapost) skal besættes, indgiver Rektor efter Raadslagning med Lærercollegiet Forslag om de Læregjenstande, som meest passende for Skolen bør tildeles den nye Lærer, og bør der herved tages Hensyn til at visse Læregjenstande forenes med hinanden, Religion med Hebraisk, Latin med Græsk, eller et af disse Fag med Modersmaalet, Physik med Mathematik og Kemi med Naturhistorie. Den Ansøgende maa bekjende sig til den „rene evangeliske Lære" og foruden naturlige Anlæg for Underviisningsfaget og Kundskaber i sine respektive Fag have erhvervet sig nogen Øvelse som Lærer. Han maa have opnaaet 23 Aars Alderen og underkastet sig „kandidat-examen" ved et indenlandsk Universitet. Til Lektorposten kan ingen indgive Ansøgning uden at han har aflagt „fullständiga och godkända prof för promotion inom filosofiska fakulteten vid inländskt universitet". Til de øvrige Lærepladser ved Skolen gjelde Ansøgninger ogsaa fra dem, der kun have „aflagt godkänd filosofie-kandidat-examen." De Ansøgende skulle, forat den værdigste kan vælges, aflægge følgende offentlige Prøver for Stiftets Consistorium, forsaavidt de ikke allerede tidligere have underkastet sig saadanne: 1) Ansøgerne til en Lektorpost, der altsaa allerede have taget en philosophisk Grad, bør udgive og forsvare en Afhandling eller Theser i hver af de Læregjenstande, som høre ind under det ledige Embede. Afhandlinger i Theologi og i klassisk Philologi skulle affattes og forsvares paa Latin; er Faget Modersmaalet eller levende Sprog, bruges ligeledes til Afhandlingen og til Forsvaret Modersmaalet eller det fremmede Sprog. Ved Afhandlinger med Hensyn til de øvrige Fag kan Ansøgeren vælge mellem Latin eller Svensk. Afhandlingen eller Theserne skulle være trykte og uddeelte til Consistoriales otte Dage før Disputationen. Foruden de to sædvanlige Opponenter bør Biskoppen eller nogle af Consistoriales ligeledes tage Deel i Akten, ligesom det staaer enhver af de Nærværende frit for at fremstille sig som Opponent. 2) Enhver, der søger en Lærerpost, skal deels selv gjennemgaae visse Partier af sit eller sine Fag for Disciple i den i Stiftstaden beliggende Skole, deels examinere dem i visse af deres Pensa: de, som søge en Lektorpost, skulle undervise øverste Classes Disciple i tre Fag, hvoraf de to ere blevne bestemte, da Posten blev opslaaet som vacant, det tredie maa vælges af ham selv. — De,

[1]) Sædvanligt ere flere af Stiftsskolens Lektorer, naar de tillige ere geistlige Embedsmænd, Medlemmer af denne Stiftets geistlige Øvrighed.

som søge en Adjunkt- eller Collegapost, maae foretage det samme med den femte Classe i tre forud bestemte Fag og desuden, hvis de ønske det, i eet eller flere andre, som de selv vælge. Dog ere de, som søge Collegaposter ved de paa Reallinien fuldstændige Skoler, pligtige at aflægge disse Prøver i øverste Realclasse. 3) De Ansøgende, som aflægge Prøve i Latin, Græsk, Religion, Philosophi eller Historie, skulle desuden uden foregaaende Forberedelse gjennemgaae og rette et af Disciplene paa Latin forfattet Arbeide; ligeledes skulle de, som melde sig som Lærere i levende Sprog, rette et i disse Sprog forfattet Arbeide; desuden skal enhver, der søger om et Lærerembede, rette en paa svensk af Disciplene forfattet Opsats. 4) Forat udnævnes til Rektor maa man have aflagt latinsk Disputationsprøve; desuden skal den, der vil være Rektor ved det høiere Elementarlæreværk have aflagt „godkändt Lektorsprof"; og den, som vil være Rektor ved det lavere, ligeledes Adjunkt- eller Collegaprøve. Enhver Prøve skeer ved Stiftstadens Skole i Læseterminen for aabne Døre efter offentlig Bekjendtgjørelse. Biskop og Consistoriales skulle være tilstede. Efter Prøven afgive disse deres Kjendelse i en Protokol (laudatur, cum laude approbatur, approbatur, admittitur, improbatur). Det staaer Consistoriales frit for at indkalde sagkyndig Mand udenfor Consistorium, som da har Sæde og Stemme i Consistorium ved Afgivelse af Kjendelsen[1]). Naar alle Ansøgende have aflagt Prøve, afgiver først Biskoppen til Protokollen sin begrundede Mening om den meest værdige, dernæst de øvrige Medlemmer ligeledes deres Grunde for dens eller dens Værdighed; hvorpaa den Ansøgende udnævnes, der har faaet de fleste Stemmer. Biskoppen har to Stemmer og ved lige Stemmer gjør han tillige Udslaget. Fast Ansættelse (fullmakt å läraresyssla) faaer kun den Ansøgende, der tidligere i det mindste et Aar har gjort Tjeneste som Lærer ved Universitetet eller ved en Skole. Er dette ikke Tilfældet, erholdes først fast Ansættelse efter et Aars Tjeneste. — Med Hensyn til Lærere i Musik og Tegning gjelde som Forskrifter, at den, der søger en Musiklærertjeneste ved den høiere fuldstændige Skole, maa fremvise Vidnesbyrd fra det kgl. musikalske Akademi paa, at han har i det mindste „godkända" Kundskaber saavel i Harmoni og Sang som i Behandlingen af Violin, Violoncel og Fortepiano; til Musiklærertjeneste ved de øvrige Skoler, maa Ansøgeren fremlægge Beviis for „godkänd" ved en ved det musikalske Akademie taget Examen. Ansøgerne om Lærerposter i Tegning skulle fremlægge Beviis fra det kgl. Akademi for de frie Konster paa, at han behørigt har gjennemgaaet Akademiets Elementartegnings- samt Antik- og Model-Skoler; kjender Grundene for Landskabstegning og kan tegne Landskab efter Naturen; kjender Grundene for Perspectivet og kan med Cirkel og Lineal udkaste Tegninger derefter.

Tilsynet med Skolen. Biskoppen er Ephorus for alle i

[1]) Har den Ansøgende eengang for samme Consistorium aflagt godkjendte Pröver, staaer det ham frit for enten at underkaste sig en ny Pröve eller at lade det blive ved den eengang aflagte, hvis fem Aar ikke ere gaaede.

hans Stift beliggende af Staten indrettede høiere Skoler. Som saadan er det hans Pligt at sørge for ved regelmæssig at indfinde sig i Skolerne og bivaane Examina, at alle de forhen omtalte Bestemmelser nøie iagttages. Er noget ikke tilstrækkeligt fastsat ved Lov, tager han Beslutning derom, indtil kgl. Bestemmelse kan indhentes. Han sørger for Embedernes Besættelse. Han kan give Lærerne Tjenestefrihed, dog ikke i længere Tid end en Læsetermin. Han bestemmer efter Forslag af Rektor og Lærere Valget af Lærebøger. Ved Udløbet af hvert Skoleaar skal han til Ecklesiastik-Departementet indsende Beretning om Stiftets Elementarskoler. Denne Indstilling, der indføres i Consistoriums Protokol, maa før Midten af Juli være indsendt til Departementet. „Ephorus nyder af Rektor og samtlige Lærere, som den høieste Foresatte, ubetinget Lydighed i Tjenesten." For at føre Overopsyn med en Skole, der ikke ligger paa det Sted i Stiftet, hvor Ephorus er bosat, kan han udvælge en Inspektor, der da skal nyde samme Anseelse som Ephorus selv. Ved hver Skole er der nu en fast[1]) Rektor, hvem hele Skolens nærmeste Styrelse er anbetroet. Rektor ved den høiere Læreanstalt udnævnes af Kongen blandt Lærere, som udmærke sig ved Lærdom og prøvet Erfaring, efter Indstilling af Ephorus. Ved den lavere Skole ansættes Rektor af Biskop og Consistorium. — Rektor udvælger blandt Lærerne til sine Medhjælpere Classeforstandere (Classelærere), hvem det paaligger at have nærmest Tilsyn med Disciplenes Opførsel og Flid, at optegne Fraværelser, udfærdige de udførlige Vidnesbyrd, som ved Læseterminens Slutning (efter det i Loven bestemte Schema) meddeles hver Discipel, samt at gaae Rektor tilhaande i Alt, hvad der vedkommer den enkelte Classe. Rektor i Forbindelse med Classelærerne sørge for at Hjemmearbeiderne fordeles lige paa de enkelte Dage og at ingen Overanstrængelse finder Sted. Rektor er ansvarlig med Hensyn til hele Skolen (Undtagelser skulle senere blive nævnede) for Biskop og Consistorium. Ham paaligger det 1) at føre Diarium[2]), 2) føre Fortegnelsen over de i Skolen

[1]) Tidligere valgtes der ved de høiere Skoler hvert Aar blandt Lektorerne af Lærerne en Rektor for det kommende Aar. Ved Forordningen af 14 Aug. 1856 blev bestemt, at Rektor ved disse Skoler skulde udvælges — uden Ansøgning — af Kongen paa 5 Aar blandt Lektorerne efter Forslag af Biskop og Consistorium.

[2])

År och Datum.	Expeditioner.			Af Rektor lärjungarne lemnad frihet från undervisningen.				Lärares frånvaro från undervisningen.			
				För hela Läroverket.		Särskildt f. öfverst. Kl.					
	An-komna.	Af-gångna.	Åt-gärd.	Antal timm.	Orsak.	Antal timm.	Orsak.	Lärarens namn.	Antal timm.	Anmäldt förfall.	Annotationer.

værende Disciple (efter et bestemt Schema), 3) holde Lærercollegiets Protokol i tilbørlig Stand, 4) inden 8 Dage efter hver Termins Slutning indsende til Ephorus Examens Schema osv. osv. I særegne Tilfælde skal enhver af Rektor given Forskrift efterkommes, indtil Ephorus's Bestemmelse kan indhentes.

Lærer-Collegiet. Medlem af Collegiet er enhver ordinarie Lærer. Lærere i Musik, Tegning og Gymnastik tage kun Deel i Raadslagning og Beslutning i de Spørgsmaal, der angaae deres egne Fag. Rektor sammenkalder Collegiet, er „föredragande", samt i Ephorus's eller Inspektors Fraværelse „ordförande", og staaer altid til Ansvar for Protokollen. Lærere ved Skolen, som ikke ere Medlemmer af Collegiet, maae, hvis Rektor saa synes, være tilstede og tage Deel i Raadslagningen, men stemme ikke. Underviisningen, Skoletugten, Understøttelser og Alt, hvad der ellers vedkommer Skolen i Almindelighed, henhører under Collegiet. Ved lige Stemmer afgjør „ordföranden" Sagen. Ephorus skal, hvis han er paa Stedet, underrettes af Rektor om Sammenkomsten. Er han tilstede, deeltager han som „ordförande." Dog maa han ikke deeltage i Afstemningen i de Sager, der skulle undergives hans egen Prøvelse og Stadfæstelse. Det samme gjelder om Inspektor. Kan Rektor ikke tiltræde Collegiets Beslutning, maa Sagen henstilles til Ephorus's Afgjørelse. — Med Hensyn til Lærernes Forhold indbyrdes kunde endnu mærkes den Bestemmelse, at i Skoler, hvor Lektor (eller anden ordinarie Lærer) understøttes i sin Green af Underviisningen af en Adjunkt (eller anden Lærer), har Lektoren (eller anden ordinarie Lærer) Hovedledelsen af Disciplene i det ham paaliggende Underviisningsfag og som Følge deraf Tilsyn med den Maade, hvorpaa den deeltagende Lærer meddeler Underviisningen, men kan ikke uden Rektors Vidende og Billigelse fremkomme med Anordninger i denne Henseende.

(Sluttes i næste Hefte.)

Indholdsangivelse af nye Skrifter.

Dr. **Anton Goebel.** Ueber eine bisher ganz unbeachtet gelassene Wiener Juvenal-Handschrift aus dem X. Jahrhundert als einzige Vertreterinn der ältesten und unverdorbensten Recension Juvenals. Wien 1859. 41 S. 8vo. (Særskilt Aftryk af Videnskabernes Academies Beretning for Novbr. 1858).

Vore Haandskrifter til Juvenal ere alle interpolerede paa et eneste nær, som derfor i de nyeste Udgaver næsten udelukkende er lagt til Grund for Texten. Dette Haandskrift, som stammer fra den ungariske Konge Matthias Corvinus's Bibliothek (codex Budensis) og senere kom i den Parisiske Jurist og Philolog Petrus Pithoeus' Hænder (cod. Pithoeanus) ansaas i lang

Tid for tabt, indtil Dübner (Ao. 1847) gjenfandt det i Bibliotheket i Montpellier (cod. Montepersulanus). Nu har Dr. A. Goebel fremdraget et Haandskrift i det k. k. Hofbibliothek i Wien (No. CXI i Endlichers Catalog) fra det Xde Aarhundrede, som foruden Stykker af Avieni Aratea, Phaenomena et Prognostica og Lucretii de rerum natura (cfr. Dr. Eduard Goebels Artikel i Rhein. Mus. XII. p. 449) indeholder et Brudstykke af Juvenal's Satirer forfra indtil V. 96 (med en Lacun fra II. 60—106 incl.). Haandskriftet er øiensynligt samvittighedsfuldt afskrevet efter et ældre Haandskrift, hvor de enkelte Ord ikke vare sondrede. Afskriveren forstod ikke, hvad han skrev: f. Ex. II. 158 tedis set siforetum id alaurus d. v. s. taedis et si foret umida laurus, og oftere. I det Hele stemmer Wienerhaandskriftet med Pithoeanus imod de interpolerede, saaledes udelader det V. 91 og læser med Pith. IV. 96 tam festinata, hvor de andre have jam destinata. Ogsaa i Skrivemaaden viser det sin Ælde (satura, cumba o. s. v.), uden dog at støtte Curiosa som scribtus og cludere, som Jahn lidt ubetænksomt har optaget efter Pithoeanus alene. Det frembyder mange ægte Læsemaader, som kun ere bekjendte fra Scholier og Grammatikere. I. 169 anime ante tubas, IV. 43 torrentis. Ofte peger Pithoeanus hen til samme Læsemaade som findes i Vindobonensis. II. 30 revocabat V. revoca.at P. revocarat codd. interp. III. 18 praesentius V. praes.ntius P. praestantius codd. int. Mange andre Steder bekræfter den Conjecturer som II. 108 Asyria—urbe (Valesius). III. 218 Hic Asianorum (Jahn). Af de fuldkommen nye Læsemaader, Haandskriftet giver, turde V. 38 have størst Interesse: Appiadum crustas, hvormed G. sammenholder: Ov. Art. am. 1.79; III. 451. Appiades kaldtes Vandnympherne, der smykkede Vandspringet paa Forum Caesaris.

J. F.

G. Curtius. Grundzüge der griechishen Etymologie. 1ster Theil. Leipzig 1858. (Teubner). XIV + 371. 8.

Indledningen (S. 1—98) giver en Bedömmelse af forskjellige Etymologers Fremgangsmaade; fremdeles fremstiller den de Grundsætninger, som man har at følge med Hensyn til Lyd og Betydningsudvikling samt Udfindelsen af Grundbetydningen. Foruden Indledningen indeholder dette Bind den regelmæssige Lydovergang. De vigtigste Led af hver græsk Ordfamilie sammenstilles med hverandre og sammenlignes med de beslægtede sanskritske, latinske, gotiske, litauiske og kirkeslaviske Ord. Anden Del skal indeholde de Ords Etymologi, hvis Lydovergang er uregelret, og de Indices, som ere nødvendige for at slaa efter i Bogen.

Sveinbjörn Egilsson. Lexicon poëticum antiquæ linguæ Septentrionalis. Fasc. IV. Hafniæ 1859. (Edidit societas regia antiquariorum Septentrionalium). pag. 641—832. st. 8.

Indeholder de i den oldnordiske Poesi forekommende Ord, saavel de Ord, der ogsaa findes i Prosa som de blot poetiske. Steder, hvor Ordene forekomme, anføres med Oversættelse i saa rigelig Mængde, at Skriftet kan tjene som Commentar til hele den oldnordiske Poesi. Det nu udkomne Hæfte gaaer fra rakkliga til -umk.

Dr. **G. Lund.** To stykker af det oldnordiske sprogs ordföjningslære. Prøve af en fuldstændig fremstilling. Nykjøbing 1859. 52 S. 8. (Skoleprogram fra Nykjøbing).

Første Stykke handler om Sætningens Bestanddele (Grundord og Omsagn) og deres indbyrdes Overensstemmelse. Det andet Stykke er Læren om Nævneformens og Gjenstandsformens Brug. Forfatteren har i længere Tid beskjæftiget sig med Indsamling af Stof til Oldsprogets Ordföjningslære og

haaber engang at kunne give en fuldstændig oldnordisk Ordföjningslære. En Udvikling af den fuldstændige Plan og Udførelse af nogle enkelte Dele deraf vil blive optagen i det næstkommende Bind af „Annaler for nordisk Oldkyndighed" med Aarstallet 1858.

C. Molbech. Dansk Ordbog indeholdende det danske Sprogs Stammeord tilligemed afledede og sammensatte Ord, efter den nuværende Sprogbrug forklarede i deres forskiellige Betydninger, og ved Talemaader og Exempler oplyste. Anden forögede og forbedrede Udgave. 1ste Deel. A—L. Med en kort Oversigt af det danske Sprogs Historie. LXVIII Sider + 1500 Spalter. 2den Deel. M—Ö. 1636 Spalter. st. 8. Kbhvn. 1859. (Forlagt af den Gyldendalske Boghandling [Hegel]).

1813 udkom „Dansk Haand-Ordbog" af C. Molbech; Planen var omtrent den samme som i Badens orthographiske Ordbog 1799. „Dansk Ordbog" udkom 1833 (LXXXII + 700 + 732 S. 8.); heri er til Ordene og deres grammatiske Bestemmelser (Genus, Pluralis, Conjugation), som „Haand-Ordbogen" indeholdt, tilföjet Forklaring af deres Betydning og Exempler til Modificationerne i Ordets Brug og Bemærkelse samt Skriftsteder af bekjendte Forfattere. Heraf foreligger nu andet Oplag, hvis Udgivelse er afsluttet efter Forfatterens Død (1857). Forfatterens Plan for sine Ordbogsarbejder har han bragt til Udførelse ved 3 Samlinger: denne Ordbog behandler Skriftsproget og det dannede Talesprog, „Dansk Dialect-Lexikon" (1841) derfra afvigende Ord i Almuens Sprog, „Dansk Glossarium" (1ste Deel A—L. 1857) forældede danske Ord af Diplomer, Haandskrifter og trykte Bøger fra 13de til 16de Aarhundred. Udgivelsen af Glossariet er ikke afsluttet.

P. Möller. Ordbok öfver Halländska landskapsmålet. Lund 1858. XXIV + 231. 8.

Èn Samling af de Ord i den Hallandske Sprogart, som afvige fra det svenske Skriftsprog. Substantivernes Kjön og Verbernes Conjugation bestemmes. Sammenligning anstilles med andre svenske Sprogarter, andre Sprog og gammel Svensk. Foruden Betydningens Forklaring anføres ved nogle Ord Exempler paa deres Brug. Nogle grammatiske Bemærkninger samt Sprogprøver fra de forskjellige Egne findes i Fortalen. Søndre Hallands Maal nærmer sig til Dansk, forsaavidt *k*, *t*, *p* blive til *g*, *d*, *b* i Ordenes Slutning og mellem to Selvlyd. Ogsaa med Hensyn til Ordforraadet danner Hallandsk en Bro fra Svensk til Dansk; mange Ord, der anføres som afvigende fra Svensk, stemme ligefrem med dansk Skriftsprog: alika, kaja, d. Allike, bede, gällad gumse, d. Bede og mange andre.

J. G. L. Kosegarten. Wörterbuch der Niederdeutschen Sprache. 1sten Bandes 2te Lieferung. ai—amt. Greifswald 1859. S. 161—336. 4.

Ordbogens Hensigt er at behandle det nedertydske Sprog fra 13de Aarhundred indtil den nærværende Tid i Nord-Tydsklands forskjellige Egne. Han ordner de afledte og sammensatte Ord under Stamordene. Foran Stamordene stiller han Formerne i de nærmest beslægtede Sprog. Ordenes Brug oplyses ved talrige Exempler af den nedertydske Litteratur; disse ledsages af en höjtydsk Oversættelse. Hovedarterne af de gamle nedertydske Skrifter ere Retsbøgerne, Krønikerne, Kirkeskrifterne og Digtene. Som Kilder kunde desuden benyttes de gamle Vocabularier fra 15de Aarhundred. For det nyere Sprog har han benyttet de trykte Ordbøger for Bremen, Pommern o. s. v. samt nogle Ordbøger i Haandskrift; endvidere, hvad der i nyere Tid er skrevet paa Plattydsk (Groths Quickborn); desuden have flere Mænd sendt ham

Bidrag. Men nöjagtig Betegnelse af Lyden i Dialecterne stræber han ikke efter. „Ich möchte empfehlen, möglichst einfach und der ursprünglichen Form des Wortes gemäss zu schreiben; dann bleibt es deutlich. Man muss in der Schrift nicht zu viel der Aussprache nachgeben." (S. XIV). Som Ordbog over den ældre nedertydske (den mellemnedertydske) Litteratur vil Skriftet være tilstrækkeligt; for de nuværende nedertydske Almuesprog staaer der vist endnu meget tilbage at udrette. — 1ste Levering udkom 1856. Paa Omslaget til 2den Levering loves, at de følgende Hæfter skulle følge hurtigere paa hverandre.

A. Schleicher. Volkstümliches aus Sonneberg im Meininger oberlande. Weimar 1858. (In commission bei Böhlau). XXV + 158. 8.

Heri indeholdes (S. 1—63) en „Grammatik der Sonneberger mundart" af den ved sine Arbejder over Slavisk og Litauisk (Die formenlere der kirchenslawischen sprache, erklärend und vergleichend dargestellt, 1852; Handbuch der litauischen sprache, I. Grammatik 1856, II. Lesebuch und glossar, 1857) bekjendte Forfatter. Han har indskrænket sig til Byen Sonneberg uden at bryde sig om den omliggende Egn. Denne By ligger paa Sydskraaningen af Düringerwald og hører til Sachsen-Meiningen; Sprogarten er frankisk. Betegnelsen er omtrent phonetisk; Bogstavet *å* bliver anvendt; *e* er = fransk *e* ouvert; *ë* er lukket e; Halvlyden *e* betegnes efter Schmellers Exempel ved *ə* (*åckər* = t. Acker); Vocalens Længde betegnes ved Fordobling (*måå* = t. Mann). I Lydlæren gjennemgaas alle Vocaler saaledes, at de henføres til de tilsvarende mellemhöjtydske med rigelig Exempelsamling; som Oversigt følger en Udsigt over Lydene fra mellemhöjtydsk Standpunct af, hvor man ser, til hvilke Lyd enhver mht. Vocal i denne Sprogart kan blive. Verbernes Conjugation er behandlet saaledes, at de ere delte i „stamverba" og „abgeleitete verba"; som Inddelingsgrund for de første anvendes Dannelsen af Præsens, d. e. samme Inddelingsgrund, som man anvender i Sanskritgrammatiken, er her overført paa vor Sprogklasse. Systemet vilde tydeligere træde frem, anvendt paa et ældre Sprog, f. Ex. Gotisk. I Sonneberg-Dialecten findes præteritum indic. kun i et Par Exempler og Brugen af præt. conj. er meget indskrænket; i Reglen omskrives begge. Desuden indeholder Bogen Gaader, Børnerim o. s. v., som leve i Folkets Mund.

F. Diez. Grammatik der Romanischen Sprachen. 1ster Theil. 2te, neu verfasste Ausg. VI + 481. Bonn. 1856. — 2ter Theil. 2te, umgearb. Ausg. 470. 8. Bonn. 1858. (E. Weber).

„Sex romanske Sprog tildrage sig vor Opmærksomhed ved grammatisk Ejendommelighed eller literair Betydning, to østlige, det italienske og walachiske, to sydvestlige, det spanske og portugisiske, to nordvestlige, det provençalske og franske. Alle have deres første og fornemste Kilde i det latinske." At behandle Bogstavovergangene mellem Latin og de romanske Sprog, Böjning og Orddannelse med Hensyn til Stamsproget, samt Syntaxen med Hensyn til historisk Udvikling er Gjenstanden for Diez' Gr. d. rom. Sprache, hvoraf 1ste Udgaves 1ste Del (Lydlære) udkom 1836, 2den Del (Böjnings- og Orddannelseslære) 1838, 3die Del (Syntax) 1844. Siden den Tid har han udgivet „Etymologisches wörterbuch der romanischen sprachen", Bonn 1853, XXVI + 782 S. 8. I Indledningen til Grammatikken tales om de romanske Sprogs Bestanddele med Hensyn til Ordforraadet, der meddeles her en Fortegnelse over latinske Ord, der tilhørte eller kunne anses for at have tilhørt den lavere Talebrug i Latin og som ere gaaede over i de romanske Sprog, fremdeles behandles Optagelsen af græske og „tydske" Ord; næsten helt ny er Fortegnelsen paa latinske Ord, der ere gaaede tabt i de romanske Sprog (S. 45—55). Derpaa kommer i 2den Udgave i Indledningen et Afsnit under Overskriften „Gebiete"; her handles om de Folk, der oprin-

delig beboede hver Provinds eller nedsatte sig der, de særegne Bestanddele i de enkelte Sprog, den første offentlige Brug, Sprogets første Prøver og Mindesmærker, Begyndelsen til dets grammatiske Behandling. Her er Tilföjelsen af Lydforholdene i italienske, provençalske og franske Dialecter ny. — 1ste Bog behandler Lydlæren og bestaar af 3 Afsnit. 1) Kildesprogenes Bogstaver. Latinske Bogstaver. Den Skjæbne, de enkelte latinske Bogstaver have i de romanske Sprog, undersøges; Sprogene tages saa vidt muligt under ét. — Tydske Bogstaver. — Arabiske Bogstaver. Ny Tilföjelse. — 2) Romanske Bogstaver. Ny Tilföjelse. Det omvendte foretages nu af hvad der foretoges i 1ste Afsnit. I de enkelte Sprog undersøges for hvert Bogstav, fra hvilke latinske det stammer, f. Ex. ital. lukket *e* kommer af kort *i* eller langt *e*. — 3) Prosodi (Qvantitet, Accent). Flyttet til denne Plads og udvidet til et eget Afsnit.

2den Del indeholder i to Bøger Böjningen og Orddannelsen. I Böjningen behandles under hver af de Ordklasser, der ere Gjenstand for Flexion, efter almindelige Bemærkninger hvert Sprog for sig. I Conjugationen antages to Flexionsarter, der ifølge 2 Udg. adskille sig derved, at 1 og 3 Person i Perfectum ɔ: den franske Grammatiks passé défini i den svage er flexionsbetonet, i den stærke stammebetonet (it. cantái—vídi). Den svage har 3 Conjugationer (it. I. cantare. II. vendere. III. a. parto, partire. III. b. florisco, florire); den stærke 3 Classer, svarende til latinske Perfecter paa i, si og ui (it. 1. vidi, 2. piansi, 3. parvi). Dette System er gjennemført i alle Sprogene, kun Fransk og Walachisk afvige lidt. — Paa Behandlingen af gammel Fransk har i 2den Udg. Burguys Bog (se nedenfor) havt Indflydelse. Det spanske „Fut. Conj." (cantare), som han för henførte til lat. Perf. Conj., henfører han nu til lat. Fut. ex. (cantaro), da man paa gammel Spansk finder Former for 1ste Person paa -o. — I Orddannelseslæren behandles hver Afledningsendelse for sig med alle Sprogene under ét; han adskiller de med Afledningsendelsen fra Latin overleverede Ord (it. cattivo = lat. captivus) fra Efterdannelserne (it. pensivo). Særskilt behandles Numeralia, Pronominer og Partikler, hvor det ikke kommer an paa Formerne som saadanne, men paa Individuerne. — Et Register er tilföjet til den ny Udgave af 2den Del, dels over de afvigende Verber, dels over Afledningsformerne i hvert Sprog for sig. — Af Syntaxen er hidindtil intet nyt Oplag kommet.

G. F. Burguy. Grammaire de la langue d'oïl ou grammaire des dialectes Français aux XIIe et XIIIe siècles. Tome I. XIV + 409. Berlin 1853. — Tome II. VI + 410. Berlin 1854. (F. Schneider et comp.). — Tome III. Glossaire étymologique. XX + 398. 8. Leipzig 1856. (L. A. Kittler. Berlin. F. Schneider et comp.). — (Trykt i Berlin hos Brødrene Unger, Fortalen til 3die Del er underskrevet Berlin).

Fra det 9de Aarhundredes Slutning findes i Frankrig to meget forskjellige Sprog, det provençalske (la langue d'oc) i Syd, og det egentlige franske (la langue d'oïl) i Nord. Det Provençalske medtages ikke i dette Værk; Gjenstanden for det er det egentlige franske Sprog. Burguy har især lagt an paa at sondre Dialecterne. For at adskille Dialecterne har han ikke benyttet Texterne i Bøger, fordi Stederne, hvor Bøgerne ere skrevne, næsten altid ere usikre, og den største Del af de Afskrifter, der ere komne til os, skrive sig fra en Tid, hvor Dialecterne allerede vare meget blandede. Han har tyet til Documenter fra 13de Aarhundred, og efter længe at have studeret dem har han sammenlignet deres Former med de nuværende Almuesprogs, senere har han ordnet Bøgernes Texter i Classer og gjort Udvalg af de Former, som de fremstille. I de talrige Citater har han undgaaet at citere utrykte Kilder for at enhver kan have Lejlighed til at se Sammenhængen, hvori de løsrevne Steder forekomme. Han deler det gamle Franske i tre Hoveddialecter: normannisk, picardisk, burgundisk; Navnene ere tagne fra de Provindser, der tydeligst fremstille deres Character. Denne Inddeling er ta-

gen fra Fallot, Recherches sur les formes grammaticales de la langue française et de ses dialectes au XIIIe siècle, Paris 1839, et Værk, der blev afbrudt ved sin Forfatters Død. B. adskiller „dialecte" og „patois": „On se servira de dialecte quand il s'agit des différences de langage d'un pays où il n'y a pas de langue fixée, officielle et généralement admise; dans le cas contraire, on parle de telle ou telle langue et de ses patois. Ainsi, au XIIIe siècle, il n'y avait en France que des dialectes; plus tard il y a une langue française et des patois". (I, S. 14). — Lydlæren er yderst kort, om Udtalen tales der slet ikke, men denne vil B. gjöre til Gjenstand for et særegent Værk. Den største Del af Grammatikken optages af Læren om Verbalformerne. Paradigmerne for de 4 Conjugationer opstilles med Formerne i de 3 Dialecter ved Siden af hverandre. De afvigende Verber behandles i Bogstavorden under den Conjugation, hvortil Infinitiven henviser dem. Syntaxen er ej medtaget. — 3die Del indeholder et Lexicon over de Ord af det gamle Sprog, som findes i Værket. Ordene ere ordnede alphabetisk, men med de afledte Ord under Stamordet. Foruden Betydningen behandles tillige Oprindelsen.

K. Claëson. Om språkets ursprung och väsende (S. 16—137 i Nordisk Universitets-Tidskrift, 4de Aargang, 4 Hæfte, Upsala 1858).

Indhold. C. adskiller to Betydninger af Ordet Sprog; der menes dels — som naar man priser Sprog*ets* Gave — en Evne (den subjective Betydning), dels — naar der tales om *et* Sprog, Sprog*ene* — en Samling af Ord (den objective Betydning). Gjöre vi os Rede for de Forestillinger, som ere forenede med Ordet Sprog i begge Betydninger, finde vi 1) Forestillingen om Lyd, 2) Forestillingen om et talende Væsen, Mennesket, af hvem Lydene faa Betydning (Sproglydenes subjective Betydning), 3) Forestillingen om Meddelelse mellem flere talende Væsener; den samme Betydning, Sproglydene have for den talende, maa de have for flere (Sproglydenes objective Betydning). De, som forstaa den Talendes Ord, ere hans Landsmænd, Medlemmerne af samme Nation. Det er først ved Øvelse, ved Undervisning af andre, at hvert Menneske erhverver Kundskaben om Sproglydenes objective Betydning. Hvilket Væsen har nu givet Sproglydene deres Betydning? Sproget og Sprogene maa enten 1) søge deres Oprindelse hos Guddommen, 2) eller forklares af det enkelte Menneskes Væsen, eller 3) være noget for Nationerne eget. C. giver derpaa en kort Oversigt over de Tænkeres Anskuelser, som have omfattet én af de 3 Muligheder, som han kalder 1) den theologiske, 2) den anthropologiske og 3) den ethnologiske Forklaring. Den theologiske Forklaring er t. Ex. anvendt af Hamann. Grundlæggeren af den anthropologiske Sproganskuelse er Plato. Den förplatoniske Philosophi havde i Sproget blot sét Tingene, hvis objective Billeder „Navnene" skulde være; den kunde ikke forklare Menneskets Sprog, Sproget var Følgen af en blind Naturnødvendighed (Heraklit) eller en blind Hændelse (Demokrit). Den efterplatoniske Philosophi saa i Ordene blot Menneskets Benævnelser paa de opfattede Gjenstande. Medens man indtil Herder havde holdt sig til den objective Betydning, holdt han og de nyere Sprogphilosopher sig især til den subjective Betydning, til Sprogevnens Nødvendighed for Menneskene. Psychologernes Forsøg at forklare Tilværelsen af adskilte Sprog mislykkedes. Den fra den græske Philosophi udgangne anthropologiske Anskuelse sluttedes, da den empiriske Sprogforskning havde taget et nyt Opsving. Den beviste, at hvert Sprog havde et System, en Historie og en Sjæl. Hvert af disse Resultater gav Anledning til et nyt Forsøg at løse Problemet: Becker, Grimm, Steinthal. De begik den Fejl, ikke at bryde fuldstændig med den anthropologiske Sprogphilosophi. Fælles for dem alle er Forvexlingen af Sprog i objectiv Betydning med Sprog som Evne; i Forbindelse hermed staar den Vægt, alle nyere lægge paa Sproglydenes subjective Betydning med Tilsidesættelse af den objective. Disse Fejl findes ikke hos Madvig; Sprogets Opgave er efter ham at være Meddelelsesmiddel; alene de Lyd ere virkelige

Ord, hvis Betydning er sanctioneret af en Nation. Mod Madvig indvendes, at han ikke giver Agt paa eller ikke anerkjender Humboldts Opdagelse af den indre Sprogform. Claëson finder, at *„Sproget er en Aabenbarelse af Nationalaanden"; „Sproget som et af et indre Princip oplivet System af Lyd, der have Betydning for flere Mennesker* er Hovedbegrebet, af hvilket . . . *Sproget som menneskelig Taleevne* faar sin Forklaring".

K. L.

T. S. Rørdam. Libri Judicum et Ruth secundum versionem Syriaco-Hexaplarem ex codice musei Britannici nunc primum editi, Græce translati notisque illustrati. Fasc. prior, cont. lib. Jud. cap. I—V. Cum dissertatione præmissa: De regulis grammaticis, quas secutus est Paulus Tellensis in Veteri Testamento ex Græco Syriace vertendo. Havniæ 1859. VIII + 93 pp. 4to.

Dette Skrift indeholder det første Stykke af en Udgave af Dommernes og Ruths Bog i den saakaldte syrisk-hexaplariske Oversættelse, hvilke Bøger nu for første Gang udgives efter et Haandskrift i det britiske Museum i London, hvorhen det i de seneste Aar er blevet bragt fra de nitriske Klostre i Ægypten. Den syriske Text er ledsaget med en græsk Oversættelse, d. e. et Forsøg til at restituere den græske hexaplariske Text af Septuaginta, hvilken vel ligger til Grund for adskillige af de bedste græske Haandskrifter (f. Ex. det Alexandrinske), men dog neppe i noget er opbevaret saa rent, som i det eller de Haandskrifter, der have ligget til Grund for nærværende syriske Oversættelse. En saadan Restitution af den hexaplariske Text maa utvivlsomt anses for at have Betydning for Septuagintas Textkritik, da den hexaplariske Text er det vigtigste Hjælpemiddel til at fastsætte Septuagintas oprindelige Text. At restituere den græske Grundtext vil ved denne Oversættelse kunne udføres med större Sandsynlighed for et tilfredsstillende Resultat, end det i Almindelighed lader sig gjöre, fordi Oversætteren, Paulus af Tella, i det Hele slavisk følger sin græske Original, endog saa nöje, at hans Oversættelse af og til synes at maatte have været uforstaaelig for indfødte Syrere, naar de vare ubekjendte med det græske Sprog. For at vinde et fastere Grundlag for Gjengivelsen af den græske Grundtext har Udgiveren i den forudskikkede Dissertation søgt at fastsætte de Regeler, som Pavlus af Tella har fulgt ved at oversætte fra Græsk til Syrisk, hvilket han iverksætter ved at gjennemgaa de enkelte Taledele og paavise, hvorledes de oversættes i de forskjellige Forbindelser, hvori de forekomme. Under Afsnittet om Oversættelsen af den græske bestemte Artikel oplyses tillige, at Bibeloversætteren Aquilas ikke, som det hidtil har været antaget, har oversat det hebraiske Akkusativ-Mærke את ved *σύν* allevegne, men i Regelen kun hvor det følgende Nomen i Hebraisk tillige havde Artikel. — Til Texten er der endvidere föjet Anmærkninger, dels kritiske, dels saadanne, ved hvilke saavel denne, som den græske Oversættelse nærmere belyses.

Codex iuris Scanici, iuris Scanici expositio Latine conscripta ab Andrea Sunonis f. archiepiscopo Lundensi; codices iuris ecclesiastici ac urbici Scaniæ, et statuta diversa Scaniam spectantia, cum notis criticis, variis lectionibus, glossariis et indice nominum propriorum. — Skånelagen, med ärkebiskopen i Lund Andreas Sunessons latinska bearbetning, Skånska kyrkrätten och stadsrätten, samt åtskilliga stadgar för Skåne, utgifven af D. C J. **Schlyter.** Lund 1859. CLXXXIII + 652. 4to. (Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui. Samling af Sveriges gamla lagar. Nionde bandet).

Af Texter indeholdes heri I) Skaanske Lov, udgiven efter et Pergaments-Haandskrift paa det kongelige Bibliothek i Stokholm, sign. B. 76, 4to. Gjengivelsen af Haandskriftet er bogstavret; Forkortelsers Opløsning er antydet. Nogle faa Steder er der indsat noget efter andre Haandskrifter, dette kan naturligvis altid ses i Noterne. Skaanske Lov blev første Gang trykt i Kbhvn. 1505 hos Gemen til praktisk Brug efter et yngre Haandskrift; dernæst blev den udgiven af Hadorph, Stokh. 1676, efter samme Haandskrift, som S. har fulgt. Siden blev den ikke udgiven för i Kbhvn. 1854 af Thorsen (XVIII. Bind af nordiske Oldskrifter) efter Runehaandskriftet (A. M. 28, 8vo.); Hullerne udfyldte Thorsen efter A. M. 41, 4to. Vi have altsaa nu begge Hovedhaandskrifter af Skaanske Lov udgivne. II) Andreas Sunessons latinske Bearbejdelse af Skaanske Lov, efter A. M. 37, 4to. paa Universitets-Bibliotheket i Kbhvn. Opløsning af Forkortelser er ej betegnet. Denne latinske Bearbejdelse blev først udgiven Kbhvn. 1590 af A. Hvitfeld; siden er den udgiven af Kolderup-Rosenvinge, Kbhvn. 1846; den findes ogsaa hos Thorsen. Angaaende Forholdet mellem den danske og latinske Form af Loven mener Schlyter, at hverken Schlegel, der ansaa Andreas Sunessons Arbede for Grundlaget for den danske Text, eller J. E. Larsen, der ansaa den danske Text i de ældste Haandskrifter for at ligge til Grund for Sunessons Skrift, har Ret, men at en ældre dansk Text har ligget til Grund for begge, der ere udarbejdede i det 13de Aarhundredes Begyndelse uafhængig af hinanden. III) Skaanske Kirkeret, paa Dansk efter samme Haandskrift som I, hertil komme to latinske Texter. IV) Skaanske Stadsret efter det Ledreborgske Haandskrift 12, 4to. Haandskrifterne henføre den til forskjellige Byer, de vakle især mellem Lund, Malmø, Landskrona og Helsingborg; S. antager det for sandsynligst, at den oprindelig er forfattet for Lund, men at tilsidst alle Stæder indenfor Skaanske Lovs Omraade have tilegnet sig den. V) Adskillige Bestemmelser for Skaane (9 Numre). — Noterne indeholde afvigende Læsemaader; af de vigtigere Haandskrifter, som i Noterne betegnes med Bogstaver, optegnes alle Uligheder (med Undtagelse af orthographiske Smaating og aabenbare Skrivfejl); af de yngre med deres Nummer betegnede anføres blot de Uligheder, som synes at have Betydning. — En Fortale beskriver Haandskrifterne og anstiller andre Undersøgelser om Lovene; et Par af Resultaterne ere anførte her ovenfor; fremdeles anføres her Grunden til, at den saakaldte Arvebog ej er medtagen; den skriver sig nemlig fra den ældre Sjællandske Lov, men forbigaar, hvad der allerede fandtes i Skaanske Lov; Arvebogen er Sjællandsk Lov, den har ikke ophørt at være det, fordi den i Skaane er benyttet som subsidiair Ret. — Et Glossarium ledsager Værket. — 2 Tavler med Facsimiler: 1) Cod. 1. (Bibl. Reg. Stokholm. B. 76). Cod. 2. (A. M. 28, 8vo.). 2) Cod. 3. (A. M. 37, 4to.). Cod. 7. (Ledreborg. 12). Cod. 9. (B. U. H. ex don. var. 136, 4to.). — Alle til denne Samling hørende Landskabslove ere nu udgivne; 10de Bind skal indeholde Kong Magnus Erikssons Landslov.

C. Säve. Gutniska urkunder: Guta lag, Guta saga och Gotlands runinskrifter språkligt behandlade. Academisk afhandling. Stockh. 1859. (Norstedt & söner). XLI + 81. 8.

Da Gotlandsk indtager en egen Stilling iblandt de svenske Landskabsmaal, har S. anset det for oplysende for svensk og nordisk Sprogforskning at have det Gotlandskes ældre Sproglevninger samlede og behandlede paa ét Sted. Arbejdet er bestemt til at bestaa af 3 Afdelinger: 1. Texten af samtlige gutniske (oldgotlandske) Sprog-Mindesmærker. 2 Udkast til en gutnisk Formlære. 3. Ordbog. Her findes første Afdeling. Hensigten med Udgivelsen af Gutalag og Gutasaga har været at give en renset og fejlfri Text, med en ensartet Orthographi. De vigtigere Tilfælde, hvori Haandskrifternes Læsemaader ere rettede, blive anførte. S. antager, at de første 61 Capitler (tilligemed Cap. 64) af Gutalag ere ældre end Cap. 62, 63, 65 og Gutasaga. Gotlandsloven er for faa Aar siden bleven udgiven (efter Haandskr. B. 64 paa det Kongel. Biblioth. i Stokholm) af Schlyter, Lund

1852, i 7de Bind af Samling af Sveriges gamla lagar. Fremdeles har Säve i denne Bog samlet de gotlandske Runeindskrifter; Antallet er (iberegnet en Indskrift med Munkeskrift) 204; et Par ere ulæselige, ulæste eller mistænkte. Runeindskrifterne gjengives først med bogstavret Omskrivning med latinske Bogstaver, siden med rettet Text. En Indledning til Skriftet handler især om vanskeligere Steder og Ord i Gutalag.

De hellige Kvinder, en Legende-Samling, udgiven af **C. J. Brandt**. Kbhvn. 1859. (Selskabet for Danmarks Kirkehistorie). 115 S. 8. (Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen II.).

Bogstavret Udgave efter et dansk Papirs-Foliehaandskrift, i det kongelige Bibliothek i Stokholm, som har arvet det efter Antiqvitets-Archivet, hvor det har Signatur K. 4; enkelte nærmere betegnede Steder ere rettede. Haandskriftet, skrevet med én og samme Haand i Midten af 15de Aarhundred, indeholder iøvrigt noget mere, f. Ex. en Eriks Krønike. Det her udgivne tredie Afsnit anser B. for en Afskrift af en ældre Bog. Paa den enkelte Undtagelse nær, med St. Pauli Nedfart til de Dødes Rige, holder Samlingen sig udelukkende til den hellige Jomfru og dem, der senere have faaet Helgenindenavn; den har vel altsaa tjent til Brug for Klosterjomfruer. Bogens Kilder ere at søge i Middelalderens latinske Litteratur; dog er den næppe Oversættelse af et bestemt enkelt Skrift. En Ordliste ledsager Udgaven.

Danmarks gamle Folkeviser. Udgivne af **Svend Grundtvig**. 3 Dels 1 Hefte. Kbhvn. 1858. (Forlagt af Samfundet til den danske Literaturs Fremme). 385 S. st. 8.

De tidligere Udgaver indeholde ifølge S. Grundtvig kun det halve Antal af de opbevarede Viser og det ofte i en vilkaarlig tilstudset eller udpyntet Skikkelse. Gr. udgiver Folkeviserne fornemmelig efter skrevne Visebøger fra 16de og 17de Aarhundred; Aftrykket er, hvor Originalen er ældre end Aar 1700, bogstavret med ubetydelige nærmere beskrevne Ændringer; hvor vi have flere Opskrifter, meddeles disse hver for sig. Hver Vise har en Indledning, der undersøger dens Historie i og udenfor Norden. 1ste Del (1853 og 1854) indeholder de egentlige Kæmpeviser, der besynge de forhistoriske, mythiske Helte (Nr 1—32). 2den Del (1854 og 1856) indeholder Trylleviserne med Tillæg af Vidunderviserne (Nr. 33—114). Viserne i 1ste og 2den Del tilhøre den mythiske Kreds. Derimod ere de i dette Hæfte udgivne Viser (Nr. 115—145) historiske. Visen om Valdemar og Tove (Nr. 121) henføres af Gr. til Valdemar den store; Tovesagnet har man tidligere henført til Valdemar Atterdag, det eftervises, hvorledes man med Hensyn til Tove har dynget Gjetning paa Gjetning. Udenfor Danmark forekomme Viser, hvis Indhold ligne Visen om Kong Valdemar og hans Søster (Nr. 126); Gr. mener, at Visen fra første Færd er en dansk historisk Vise om Valdemar den store og hans Søster, som fra Danmark har udbredt sig mod Nord og Vest: til Sverrig, Norge, Island, Færøerne og Skotland; mod Syd og Øst: gjennem Holsten og Tydskland ind i Venden. Af Visen om Marsk Stig (i Opskrifterne Marstig med Tonen paa første Stavelse) meddeles 10 Texter foruden de 4 Vedelske (Nr. 145); Gr. antager, at Kvadet om Marsk Stig vel oprindelig har udgjort et Hele, men at dette fra første Færd har delt sig i en Række af Afsnit eller Sange; et Forsøg paa en Restitution har Gr. givet i 1ste Hæfte af Tidskriftet „Folke" (1859).

Gamle norske Folkeviser. Samlede og udgivne af **Sophus Bugge**. Kristiania 1858. (Feilberg & Landmark). XII + 156 S. 8.

Medens Grundtvigs Udgave af Danmarks Folkeviser fornemmelig sker efter Visebøger skrevne i 16de og 17de Aarhundred, udgiver Bugge norske Folkeviser efter sin egen Optegnelse, som han har foretaget paa Rejser i

øvre Telemarken i Somrene 1856 og 1857. Viserne gjengives nöjagtig, som de lyde i Folkets Mund, ogsaa med Hensyn til Sprogformen. Med Hensyn til Retskrivningen af Dialekterne slutter Forfatteren sig til J. Aasen, men anvender Accenten til at betegne Vocalens lukte Udtale (dog skrives *aa*). Indledningerne give Oplysning om Visernes Udbredelse, hvortil Sv. Grundtvigs Undersøgelser i hans Udgave af Danmarks Folkeviser ere benyttede. Alphabetisk ordnede Ordforklaringer findes bag i Bogen; her er det udeladt, som er tilstrækkelig forklaret hos J. Aasen. — Udgiveren agter efterhaanden at udgive flere mindre, skilte Samlinger af Folkeviser, da han anser det for utilraadeligt allerede nu at ville begynde paa en fuldstændig Udgave.

Íslenzk fornkvæði, ved **Svend Grundtvig** og **Jón Sigurðsson.** 2det Hefte. Kbhvn. 1858. S. 221—369. — 3die Hefte. Kbhvn. 1859. 216 S. 8. (XXIV. og XXVI. Bind af Nordiske Oldskrifter, udgivne af det nordiske Literatur-Samfund).

Islandske Folkeviser, hver i sine forskjellige Opskrifter med en Indledning, som gjengiver Indholdet paa Dansk og kortelig henviser til tilsvarende danske, svenske, norske, færøiske, skotske (tydske, spanske og slaviske) Viser.

Grettis saga. Ved **G. Magnússon** og **G. Thordarson.** Oversat af **G. Thordarson.** 2det Hefte. Kbhvn. 1859. (Det nordiske Literatur-Samfund). 234 S. 8. (XXV. Bind af Nordiske Oldskrifter).

Indeholder en dansk Oversættelse af Thordarson. 1ste Hefte (1853, XVI. Bind af Nord. Oldskr., 208 S.) indeholdt den islandske Text med Normalorthographi; G. Magnússon har afskrevet Texten efter A. M. 551 A., 4to.; en Del Varianter ere tilföjede; S. Egilsson har redigeret Versene i Textudgaven. Grettis saga er én Gang för udgivet, nemlig i Björn Marcussons Sagasamling: Nockrer marg-frooder sögu-þætter Islendinga, Hol. 1756, 4to.

Diplomatarium Islandicum. **Íslenzkt fornbrèfasafn,** sem hefur inni að halda brèf og gjörnínga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða Íslenzka menn. II. Kbhvn. 1859. (Det islandske literaire Selskab). S. 321—480. 8.

Documenterne staa i chronologisk Orden; foran stillede Indledninger handle om deres historiske Forhold og om Haandskrifterne, hvoraf de ere tagne. Aftrykket er bogstavret med Hensyn til de orthographiske Egenheder, som skrive sig fra gammel Tid. Særegne Bogstavfigurer ere gjengivne, derimod er Opløsning af Forkortninger sædvanlig ej antydet. Dette Hefte gaar fra 1201 til 1224.

Die **Edda.** Eine sammlung altnordischer götter- und heldenlieder. Urschrift mit erklärenden anmerkungen, glossar und einleitung, altnordischer mythologie und grammatik. Herausgegeben von **H. Lüning,** Professor an der Cantonschule in Zürich. Zürich 1859. XVI + 670 S. 8.

Hensigten med denne Udgave er ikke at levere en kritisk Bearbejdelse af Texten, men at lette Arbejdet for dem, der ville læse Edda i Grundsproget. L. har fornemmelig de Læsere for Öje, der ved Selvundervisning af selve Edda ville bemægtige sig Sproget. Han har sluttet sig til Texten i Munchs og Ungers Udgave (Christ. 1847); under Texten har han tilföjet Haandskrifternes Læsemaader, saaledes som de anføres hos Munch og Unger. I Anmærkningerne under Siden har han søgt overskueligt at sammenstille, hvad

der hidtil var vundet for Eddas Fortolkning og at tilföje, hvad han selv var i Stand til at give. Glossariet indeholder en fuldstændig Fortegnelse paa alle i Edda forekommende Ord med deres Betydninger; han har stræbt at forklare Eddasproget af det selv, og han anser Forskjellen imellem Eddasproget og det senere oldnordiske for större, end man, ledet af Ligheden i de grammatiske Former, plejer at antage. Foruden en Indledning gaar en Mythologi og en Grammatik forud for Texten.

H. Hammerich. Svenske Læsestykker, med Oplysning om Sprog og Litteratur, udgivne til Skolebrug. Kbhvn. 1859. (Gyldendalske Boghandling). VIII + 268 S. 8.

Skriftet er nærmest bestemt til Brug i danske og norske Skoler, hvor der overhoved læres fremmede Sprog. H. tænker sig Svensk helst læst i Forbindelse med Modersmaalet, dog først i de höjere Mellemclasser. Læsestykkerne ere med Hensyn til Stoffet valgte efter den Grundsætning, at de handle om det Land og Folk, hvis Sprog skal læres, at de omhandle Sæder, Naturforhold, Historie og Litteratur, og de ere hentede fra Hovedforfattere i Videnskaben og Digtekunsten. I Forbindelse med Forordet staar en Sproglære paa et Par Blade; Bogen slutter med en kort Udsigt over Litteraturen. Under Siden ere de vanskeligere svenske Ord oversatte.

K. L.

E. Manicus, Conrector. Det lærde Skolevæsen i England (Dansk Maanedsskrift. Anden Række, andet Bind, 4de Hefte p. 241—264, 5te Hefte p. 321—349, 6te Hefte p. 409—432).

Forfatteren har i denne interessante Afhandling givet en Fremstilling af de classiske Studiers Stilling og de lærde Skolers eiendommelige Beskaffenhed i England, dels efter tydske og engelske Skrifter, dels efter Notitser samlede under et Ophold i Landet selv. Igjennem en Række Skildringer af de betydeligste Skoler — der i England ikke støbes i en af Regjeringen bestemt Form, men frit kunne danne og udvikle sig efter Tidens Krav — føres man ind i den Kamp, der i England som alle andre Steder føres mellem classisk og real Dannelse. De gammel-engelske Gymnasiers Plan og Indretning træder frem for Læseren i Skildringen af Eton Skole, hvor Mathematik, Naturvidenskaberne og de nyere Sprog endnu ikke ere optagne som regelmæssige Skolefag, og af Rugby Skole, hvor dog Mathematiken er Examensgjenstand. I Modsætning hertil fremtræde som Repræsentanter for de nyere engelske Gymnasier Hill-Mill Skole, det londonske Universitets Skole og Kings Colleges Skole, der, hvor forskjellige, ja tildels modsatte de forøvrigt ere, alle give en fuldstændig Realdannelse foruden den classiske. I Edinburgh Academy fremtræder en anden Løsning af Opgaven: en Parallelisme af klassisk og real Dannelse indenfor de enkelte Classer, idet nogle Fag ere tvungne, medens andre ere Valgfag; men Realisterne anvende dog 12 ugentlige Timer paa Latin, gammel Historie og Geographi! Og om de end snart give Slip paa Græsk, lære de dog saameget, at de kunne følge med Religionsundervisningen, hvor det nye Testamente læses i Originalsproget. Hvor stor derfor ogsaa Forskjellen mellem de enkelte Skoler kan synes, er Grundtanken dog fælleds: Studiet af de classiske Sprog i nøieste Forbindelse med Theologien er Grundvolden for den sande Dannelse. Der læses Meget af de gamle Forfattere, og det kommer væsentlig an paa en grundig Tilegnelse af det Læstes Indhold; det Grammatiske træder aldeles i Baggrunden. Høist characteristisk er den for ganske nylig oprettede Examen for Civil-Embeder i Ostindien, som Forfatteren har helliget et eget meget interessant Capitel; men angaaende dette og meget Andet maa vi henvise Tidskriftets Læsere til Afhandlingen selv, der har dobbelt Interesse for alle dem, hvis Livsvirksomhed fører midt ind i Kampen mellem den classiske og reale Dannelse.

J. F.

Philologisk og pædagogisk Bibliographie.

Meddelt ved *Jean Pio.*

A. De i Danmark, Norge og Sverrig fra Juli—Decbr. 1859 udkomne philologiske og pædagogiske Skrifter*).

1) Nordiske Sprog.

Grammatik og Lexicographie, samt Literaturhist., Mythol., etc.

Arentzen, K., og St. Thorsteinsson. Nordisk Mythologi efter Kilderne. Kbhvn. Steen. 8. 126 pp. 64 Sk.

Asbjörnsen, P. C., Norske Huldreeventyr og Folkesagn. 1ste Samling. Nyt Opl. Christ. Steensballe. 8. 84 Sk.

Berg, A., Kortfattet dansk Sproglære, med dansk og tydsk Text. Kbhvn. Steen. 8. 56 Sk.

Beskow, B. v., Om förflutna tiders svenska ordboks-företag. (i Sv. Akad. Handl. XXXI. Stockh. Norstedt. pp. 227—76.)

Brandt, C. I., Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen. II. De hellige Kvinder, en Legende-Samling. Kbhvn. Gad. 8. 115 pp.

Calmander, C., Dansk Grammatik m. Chrestom. f. svenska Elementar-Läroverkets öfra klasser. Stockholm. Häggström. 12. 2 + 192 pp. 2 rd.

Cimmerdahl, Chr. R., Några Upplysn. om Folkspråket i Bleking. Akad. Afh. Lund. Lundberg. 8. 2 + 32 pp.

Corpus juris Sueo-Gotorum antiqui. Vol. IX. Saml. af Sveriges gl. Lagar, utg. af Dr. C. J. Schlyter. (Skånelagen.) Lund. 4. CLXXXIII + 652 pp. m. 2 stentr. (separ. 16 rd. 50 öre.)

Diplomatarium Islandicum. II. (Islandsk Literaturskb.) Kaupmannahöfn. (10 Ark.)

Erslew, Th. H., Supplement til „Alm. Forf.-Lexicon for Kgr. Danmark m. tilh. Bilande" o. s. v. 7de Hefte. (Kaalund—Lassen.) Kbhvn. Forlagsforeningen. 8. 160 pp.

Flatöbogen. En Samling af norske Kongesagaer. Udg. efter off. Foranstaltning. I, 1. Christiania. Malling. 8. 20 Ark. 80 Sk.

Folkeviser fra övre Telemarken v. Soph. Bugge. (i Fr. Barfods „Folke" 1. p. 351—371. Kbhvn. Cohen.)

Fornkvæði, Íslenzk, v. S. Grundtvig og J. Sigurdsson. 3die Hefte. (Nord. Lit.-Samf.) Kbhvn. Gyldendal. 8. 216 pp. 1 Rd. 16 Sk.

Hammerich, M., Svenske Læsestykker m. Oplysn. om Sprog og Litteratur, udg. til Skolebrug. 8. VIII + 268 pp. 1 Rd.

Hansen, H., Praktisk Vejledning ved d. mundtl. Underv. i Modersmaalet. Christiania. Abelsted. 8. 20 Sk.

Holst, H. P., Dansk Retskrivningsordbog. 5te Lev. Kbhvn. Philipsen. 8. 128 pp. à 36 Sk.

Kraft, I. E., Norsk Forfatter-Lexikon 1814—1856, udgivet af Chr. C. A. Lange. 4de Hefte. (Keyser—Neumann.) pp. 337—464. Christiania. I. Dahl. 8. 56 Sk.

Lund, G., To Stykker af det oldnord. Sprogs Ordføiningslære. (Progr.) Nykjöb. p. F. 8. 52 pp.

---

*) Et Supplement hertil vil blive leveret i 4de Hefte. J. P.

Magazin, Danske, 3die Række. Udg. af d. kgl. Danske Slskb. f. Fdrldt.'s Hist. og Sprog. VI. 2 og 3. Kbhvn. Gyldendal. 4. 84 & 96 pp. à 72 Sk.

Michaelsen, G. W., Systematisk norsk Grammatik, ogsaa under Titel: Tænke- og Taleøvelser til Brug ved Underviisningen i Modersmaalet. Christiania. I Commission hos I. Dybwad. 8. 66 Sk.

Molbech, C., Dansk Ordbog. 2. Udg. 19de Hefte. (Slutn.) Kbhvn. Gyld. 8. 204 pp. 1 Rd. (cpl. 1—2: 10 Rd.)

Rääf, L. F., Ydremålet eller folkdialekten i Ydre härad i Östergöthland. Ordbok samt förteckn. på alla oregelb. och starka verber etc. (akad. Disp.) Örebro. Lindh. 8. 1 rd. 50 öre.

Rygh, O., Sagaen om Gunnlaug Ormstunge og Skalde-Ravn, overs. f. Gammelnorsk. (Tillægshft. t. Folkevennen.) Christiania. 8. 39 pp.

Snorre Sturlesons Norske Kongers Sagaer fra de ældste Tider indtil 1177, oversatte af P. A. Munch. 6te Hefte. W. C. Fabritius i Christiania og G. E. Petersen i Trondhjem. 19 Sk. Bogladepriis for 1—6te Hefte 1 Spd.

Uppström, A., Skáldskaparmála-qvæði Snorra-eddu öfvers. och med anmärknn. försedda. (akad. Afh.) Upsala. 8. IV + 80 pp. 1 rd.

Zachrisson, I. A., Praktisk Lärobok i Svensk Rättstafning m. Skriföfningar. 2. Uppl. Göteborg. Hedlund. 8. 69 pp. 40 öre.

2) Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter og Afhandlinger, Læsebøger o. d. l.

Aulin, L. A. A., Grekiska Skriföfningar, efter Krügers, Kühners och Rabes gramm., dels utarb., dels bearb. Stockh. Häggström. 8. VI + 200 pp. 2 rd. 50 öre

—, Herodoteisk Forml. f. Begynnare. ibid. 8. 24 pp. 35 öre.

Berg, C., Schema til den græske Formlære. 2 Udg. m. Tillæg. 1853 & 1859. Kbhvn. Steen. 8. 106 pp. 92 Sk.

Broman, A. Th., Läran om Consecutio tempp i Latinska Språket. Upsala. Arrhen. 8. 75 öre.

Calén, H. G., de cap. V ejus lib. qui in cod. sacro Judicum inscribitur. (Diss.) Upsaliæ. 8. 16 pp.

Cassel, I. M., de capite II. ej. lib. qui in codice sacro Genesis inscribitur. (Diss.) Upsaliæ. 8. 20 pp.

Curtius, D. G., Græsk Skolegrammatik. Oversat og bearbeidet af Cand. mag. Valentin Voss. Christiania. I. Dahl. 8. Indb. 1 Spd. 24 Sk.

Fibiger, O., Latinsk Chrestomathi. Et Udvalg af lat. Prosaister. Til Skolebrug udg. 1—3 Hft. Kbhvn. Steen. 8. 172, 144 og 148 pp. à 72 Sk.

Hermansen, Chr., disp. de cod. Evangell. Syriaco, a Curetono typis descr. (Progr. v. d. akad. Reformationsfest. Decbr. 1859.) Hauniæ. 4.

Kjær, L. O., Latinsk Læsebog f. Begyndere. (Trykt s. Mskript.) Kbhvn. Hagerup. 8. 60 + 7 pp.

Rusén, L. E., de vi & usu subjunct. fortuit. s. conjunctivi determ. lingvæ Græcæ comment. Holmiæ. Marcus. 8. VI + 57 pp. 1 rd. 25 öre.

Schénkl, Karl, Græsk Elementarbog til Curtius's Grammatik. Oversat af cand. mag. Val. Voss. Christiania. P. T. Malling. Indb. 96 Sk.

Sundén, J. M., de orationis arte structæ ap. Græcos orig. et incrementis Theses. Upsal. Wahlström. 8. 15 pp.

b) Politisk- og Cultur-Historie, Archæologie o. s. v.

Borch, K. A., Lærebog i Verdenshistorien til Brug f. Latin- og Realskoler.

I. (den gl. Historie.) I Comm. h. Feilberg & Landmark. (Christiania.) 8. heft. 72 Sk.

Gilljam, G. F., de Orestia Æschyli Quæstiones. (Diss.) Upsaliæ. 8. 66 pp.

Heurlin, A. O., de Lycurgi orat. Att. vita & rebus gestis. (Diss.) Lundæ. 8. 62 pp.

Linder, C. G., de rerum dispositione apud Antiphont. et Andocid. oratores Atticos commentatio. Upsaliæ. 8. 88 pp.

Petersson, C. C. A., Om C. Licinius Macer, Q. Ælius Tubero och Valerius Antias såsom hist. auktor. f. T. Livius Patavinus. — Akad. Afh. (Lund.) Malmö. 8. 18 pp.

Rosenberg, C., Illustreret Verdenshistorie. Oversigt over Verdenshistorien, (Oldtiden) m. Illustr. Hft. 5—15. (à 32 pp.) Kbhvn. Stinck. 8. à 20 Sk.

Ussing, Prof., Ostia. (i Steenstrups Dansk Maanedsskrift 2den Række. II. p. 96—116.)

c) *Forfattere.*

Anacreon. — Grenander, A. V., Carmina nonnulla Anacreontis, Suethice reddita. (Diss.) Lundæ. 8. 16 pp.

Aristoteles. — Den 8. og 9. Bog af d. Nikom. Ethik overs. med oplysn. Anm. af E. Bojesen. (Progr.) Sorö. 8.

Horatius. — Olander, L. J., Anteckn. t. Q. Horatii Flacci Lib. 1 Od. 28. Akad. Afh. Lund. 8. 16 pp.

Lykurg. — Kommentar til Lykurgs Tale mod Leocrates af Fr. Nutzhorn. Kbhvn. Steen. 8. 36 pp. hft. 48 Sk.

Platon, Philebos, overs. og opl. m. Anm. af C. I. Heise, udg. af F. C. Sibbern. M. Fortale o. s. v. Kbhvn. Reitzel. 8. XXXV + 170 pp. 1 Rd. 12 Sk.

Sulpicia. — Möller, C. A. F., Sulpicias Satir; öfvers. med anm. (Akad. Afh. Lund.) Malmö. 8 26 pp.

Terentses Lystspil. Overs. af H. K. Whitte. (Svigermoderen.) Randers. 8. 56 pp. 48 Sk.

3) Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik og Lexicographie.

Borring, L. S., fransk-dansk Haandordbog. 2. Udg. I. (A—K.) Kbhvn. Soldenfeldt. 8. 610 pp. 2 Rd. 64 Sk.

Drysén, J. A., Tableau des prépos. Suéd. trad. en Français suivi d'un traité des articles Anglais et de quelques remarques etc. Stockh. Beckmann. 8. 40 pp.

Grönlund, J. W., Lärobok i Tyska Språket efter Prof. Ollendorfs nya Methud. I. 2. Uppl. Stockholm. Häggström. 12. XII + 432 pp. 3 rd. 50 öre.

Holbech, I., og P. Petersen, Materialier t. at indöve d. tydske Formlære. Kbhvn. Reitzel. 8. 128 pp. indb. 48 Sk.

Kahleis, W., Tysk Språklära. Upsala. Bonnier. 1 rd. 25 öre.

—, Tyska Skrif- och Stilöfningar. Westerås. Bonnier. 8. 131 pp. 1 Rd.

Listov, I., Engelsk Elementarbog. 4de Udg. Kbhvn. O. Schwartz. 8. 72 pp. 32 Sk.

Olde, E. M., De l'influence des idiomes Gothogerman. & Scandin. s. la formation de la langue Française etc. I. p. Lund. 4. 40 pp.

Rönsholdt, I. C., Samling af Ord og Samtaler, som meest forck. i d dagl. engelske Omgangssprog m. Tilf. af ethvert Ords Udt., samt en kortf. Gramm. o. s. v. 2. Udg. Kbhvn. Ursin. 8. 136 pp. 72 Sk.

Simonsen, T. L., Tydsk Syntax til Skolebrug. Kbhvn. Philipsen. 8. 88 pp. Indb. 56 Sk.

4) Pædagogiske Skrifter og Afhandlinger.

Berndtson, C. I. B., Kurzgef. Bemerkk. ü. die Eigenschaften, welche von einem Lehrer erfordert werden u. s. w. Upsala. Wahlström. 8. 8 pp.

Buchwald, H., Om Opdragelsen i vor Tid. Kbhvn. Schubothe. 8. 20 pp. gratis.

Dorph, Chr., En Oplysn. om Undervisningen i nord. Mythologie i nogle lærde Skoler. (Dansk Maanedsskrift. II. p. 389—92).

Hammerich, M., Nogle praktiske Spörgsmaal i Sprogstriden. (Progr.) Kbhvn. 8.

Manicus, E., Det lærde Skolevæsen i England. (Dansk Maanedsskr. II. p. 241—65, 321—50 og 409—33.)

Melchior, H. B., Om Opdragelsen ude og hjemme. Fra Latin v. P. C. Zahle. Kbhvn. Reitzel. 8. 96 pp. 48 Sk.

Rosenberg, C., To Undervisningsspørgsmaal. (Dansk Maanedssk II. p. 235—41.)

Scharling, P., Nogle Ord om Religionsunderv. i de lærde Skolers øv. Kl. (Progr.) Horsens. 1—21 pp. 8.

Schneekloth, H., Hjemmet og Skolen. 2det Hefte. pp. 97—176. Kbhvn. Thaarup. 8.

Schow, K. H., Vor Skoles Maal. (Progr.) Slagelse. 8.

Starbäck, C. G, Historiens betydelse såsom undervisningsämne. Föredrag. Norrk. Wallberg. 8. 22 pp. 35 öre.

Norske Universitets- og Skole-Annaler. Udg. af Universitetets Secretair. 3die Række. 2. 3. Christiania. Dybvad.

Tidskrift f. Philologi og Pædagogik. I, 1 og 2. Kbhvn. O. Schwartz. 8. 92 og 82 pp. Aarg. à 4 Heft. 3 Rd.

Tidskrift f. Svearíges Läroverk, utg. af C. Callerholm, A. Bro[illegible]n och Z. Göransson. I, 1. Upsala. 8. 64 pp. (6 Heft. à 4 Ark. 2 Rd.)

Udsigt, Kort, over d. philol.-hist. Samfunds Virksomhed 1858—59. V. Aarg. (Trykt s. Msc. f. Medll.). Kbhvn. 8. 27 pp.

B. De vigtigste nye, i Udlandet udkomne philolog. og pædagog. Skrifter.

I. Tidskrifter (philol. og pædagog.)

Archiv f. d. Studium d. neueren Sprachen etc. herausg. v. L. Herrig. XXV. 4 Hefte. Brschwg. Westerm. 8. 2 Rth.

Beiträge z. vergl. Sprachforschung (auf d. Geb. d. arischen, celt u. slaw. Sprachen). hrsg. v. A. Kuhn u. A. Schleicher. II. 1. Berlin Dümmler. 8. 1 Rth.

Bibliotheca Philologica, oder geordn. Uebers. aller auf d. Gebiete der class. Alterth.-Wissensch., wie d. ält. u. neueren Sprachwsschft. neu erschienenen Bücher. Hrsg. v. Dr. G. Schmidt. XII. 1. (Januar—Juni). Gött. Vandenh. & Ruprecht. 8. 64 pp.

Denkmäler, Forschungen u. Berichte, als Fortsetzung d. archäol. Ztg. hrsg. v. E. Gerhard. 4 Hefte. Berlin. Reimer. 4. n. 4 Rth.

Deutsche Mundarten; hrsg. v. K. Frommann. 6. Jahrg. 4. Hefte. Nördlingen. Beck. 8. n. 3 Rth.

Journal asiatique, ou recueil de mémoires etc. relatifs à l'histoire, à la philos., aux langues et à la litérature des peuples orientaux; réd. p. M. M. Bazin, Bianchi, Botta etc. et publ. p. la Soc. Asiat. 5e série. T. XIII. 1. Paris. Duprat. 8. 568 pp. Prix annuel. 2 voll. 25 fr.

Journal, the, of class. and sacred philology. 4 Pp. Cambridge. Deighton, Bell & C. 8. à 4 sh.

Mélanges Gréco-Romains, tirés du Bulletin hist.-philol. de l'Acad Impér. d. sciences de St.-Pétersbourg. II. 1. St. Pétersbourg. 8. 92 pp. 1/2 Rth.

Mnemosyne. Bibliotheca philol. Batava. Scrips. & colleg. C. G. Cobet, T. Halbertsma, H. Hamaker, etc. Vol. VIII. Lugd. Bat. Brill. 8. 4 Pp. n. 3 Rthlr.

Philologus. Ztschr. f. d. klass. Àlterthum. Hrsg. v. E. v. Leutsch. 14. Jhrg. 4. Hefte. Göttingen. Dieterich. 8. n. 5 Rth.

Revue archéologique ou recueil de documens et de mémoires relatifs à l'étude des monumens, à la numism., et à la philologie etc. 16e année. Paris. Leleux. 8. 30 fr.

Verhandlungen d. 18. Versammlung Deutscher Philologen etc. in Wien v. 25 b. 28. Septbr. 1858. Wien. Gerold. 4. XIV. u. 180 pp. n. 2 Rth.

Zeitschrift d. Deutschen morgenländ. Gesellschaft. Hrsg. v. Dr. Arnold, Dr. Rödiger, Dr. Anger u. Dr. H. Brockhaus. XIII. (4. Hefte). Leipzig. Brockhaus. 8. n. 5 Rth.

Zeitschrift f. deutsches Alterthum, hrsg. v. M. Haupt. XI, 3. Berlin Weidm. (216 pp.) 8. n. 1 Rth.

Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung auf d. Gebiete d. Deutschen, Griech. u. Lat., hrsg. v. A. Kuhn. IX. 6. Hefte. Berlin. Dümmler. 8. 3 Rth.

II. Almindelig og comparativ Grammatik.

Asher, D., on the study of modern languages. Lpzg. C. Fleischer. 8. 15 ngr.

Bopp, Fr., Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griech., Latein., u. s. w. 2te gänzl. umgearb. Ausg. 2ter B. Berlin. Dümmler. 8. 564 pp. 4 Rth.

Charencey, H. de, de la classification des langues et des écoles de linguistique en Allemagne. Paris. Challamel aîné. 8. 31 pp. 2 fr.

Gyll, J., a tractate on Language. London. 8. cloth. 7 sh. 6 d.

Rapp, Prof. M., Der Verbalorganismus d. indisch-europ. Sprachen. I.—III. Stuttg. Cotta. 8. (VIII + 223; VII + 296; VII + 216 pp.) 3 Rth.

Stephan, Einfluss des Slawischen auf das Wallachische. Ostrowo. 4. 32 pp.

III. Græsk, Latin og Østerlandsk.

a) Grammatiske Skrifter og Ordbøger.

Caspari, C. P., Grammatik der arabischen Sprache. Nebst einigen aus Hss. entnommenen u. durch ein Glossar erläut. Lesestücken. 2. Aufl. Leipzig. 8. XXV. + 442 pp. 2 2/3 Rth.

Christ, W., Grundzüge der Griech. Lautlehre. Lpzg. Teubner. 8. 2 Rth.

Corssen, W., Ueber Aussprache, Vocalismus u. Betonung d. latein. Sprache. 2ter B. Lpzg. Teubner. 8. 494 pp. 3 Rth.

Donaldson, J., A complete Greek Grammar for the use of students. 2d edit. Cambridge. Bell. 8. 666 pp. 16 sh.

Georges, Dr. K., Thesaurus d. class. Latinität. Fortges. v. Dr. G. Mühlmann. I, 2. Lpzg. Brockh. 8. XIV + 1188 Sp. n. 1 1/6 Rth.

Krüger, K. W., Griech. Sprachlehre f. Schulen. 2 Th. 2 Hft. poet.-dial. Syntax. 2. verb. Aufl. Berlin. K. W. Krüger. 8. 206 pp. n. 20 ngr.

Longfield, G., An introd. to the study of the Chaldee language; compr. a grammar and analysis of the text of the Chaldee portion of the book of Daniel. London. Whittaker. 8. 198 pp. 7 sh.

Nägelsbach, C. F., Lateinische Stilistik f. Deutsche. Ein sprachvergl. Versuch. 3. bericht. Aufl. Nürnberg. Geiger. 8. XXXVI + 611 pp. 3 Rth.

Ὀνοματολόγιον ναυτικόν. Athen 1858. 72 pp. 8.

Oppert, Jules, Grammaire Sanscrite. Berlin. Springer. 8. X + 234 pp. 2¼ Rth.

Pape, Dr. W., Deutsch-Griech. Wörterbuch. 2. Aufl. bearb. v. M. Sengebusch. Braunschweig. Vieweg. 8 XVI + 954 pp. 3 Rth.

Robert, A., Inquiry into the original Language of St. Matthew' Gospel; with relat. discussions on the language of Palestine in the time of Christ, and on the origin of the Gospels. London. 8. 160 pp.

Sanskrit-Wörterbuch, v. O. Böhtlingk u. R. Roth. III, 1. St. Petersburg (hrsg. v. d. kaiserl. Akad. d. Wiss.) Eggers & Co. 4. 159 pp. (Sp.) n. 1 Rth.

Schmidt, K. E. A., Beiträge z. Geschichte der Grammatik des Griech. u. Lateinischen. Halle. Waisenh.-Buchh. 8. 2½ Rth.

b) Politisk og Cultur-Historie, Mythologie, Archæologie etc.

Ἀσωπίου, Κ., Λόγος περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἀθήνησι. 1858. 8. νς'. 335 pp.

Aufrecht, Th., Catalogus Codd. mss. Sanscritt. postvedicorum, qui in Bibl. Bodl. adservantur. I. Oxon. 4. pp. 203. 3⅓ Rth.

Bernhardy, G., Grundriss d. Griech. Literatur. 2te Bearb. II. Th. (Poesie). 2. Abth. Halle. E. Anton. 8. XXXII + 699 pp. 3¼ Rth.

Beulé, E., l'architecture au siècle de Pisistrate. Paris. Lacour. 8. 302 pp.

Brugsch, H., Histoire d' Egypte dès les premiers temps de son existence jusqu' à nos jours. Acc. de planches lith. & d'un atlas de vues pittor. 1re P. — Lpzg. Hinrichs. 4. 8 thlr.

Coste, A., l'Alsace Romaine. Études archéol. avec 2 cartes. Mulhouse. 8. 134 pp. 5 fr.

Fallue, L., Antiquités Gallo-Romaines et cryptes Mérovingiennes d'Epinay sur Seine. Paris. Leleux. 8. 20 pp. & 1 pl.

Fétis, F., Mémoire sur l'harmonie simultanée des sons chez les Grecs & les Romains. Bruxelles 4. 128 pp. avec 2 tabl. et 2 pl. 10 fr

Gruppe, O. F., Minos. Über die Interpol. in d. Röm. Dichtern mit besond. Rücks. auf Horaz, Virgil u. Ovid. Lpzg. 3⅓ Thl. 8. (38 Ark.)

Kirchhoff, Dr. A., Die homerische Odyssee u. ihre Entstehung. Text u. Erläut. Berlin. Hertz. 8. XIX + 317 pp. n. 1⅔ Rth.

Koeppen, C. F., Die Religion des Buddha. 2 Bd. Berlin. Schneider. 8. XI + 408 pp. 2⅓ Rth.

Kuhn, Dr. Ad., die Herabkunft des Feuers u. des Göttertranks. Ein Beitrag zur vergl. Myth. d. Indogermanen. Berlin. Dümmler. 8. 1⅔ Rth.

Lassen, Chr., Indische Alterthumskunde. II, 2. m. 1 Karte. Bonn. 1852. 8. VII—XII u. 519—1092 pp. m. Beil. 52 pp. Nachberechn. 3⅔ Rth.

Lepsius, R., Über einige Berührungspunkte der ägypt., griech. u. röm. Chronologie. Berlin. Dümmler. 4. 26 Ngr.

Mommsen, A., Zweiter Beitrag zur Zeitrechnung d. Griechen und Römer. Lpzg. Teubner.* 8. 110 pp. M. 1 Tab. 24 Ngr.

Monumenten, Aegyptische, van het Nederl. mus. van oudheden te Leyden, uitgegeven op last der Hooge regering d. Dr. C. Leemans. II, 12. (m. gelith. pl.) Leyden. Brill. 19 fl.

Müller, Max, a history of ancient Sanskrit Literature. London. Williams & N. 8. cl. 21 sh.

Numismatique des Arabes avant l'islamisme, p. V. Langlois. Paris. Rollin. 4. XII + 158 pp. 20 fr.

Parthey, G., Zur Erdkunde des alten Ägyptens. M. 16 Karten. Berlin. Dümmler. 4. 2 Rth.

Reinhard, H., Griech. und Röm. Kriegsalterthümer f. d. Gebr. in Gelehrtenschulen. M. e. Vorwort v. Dr. C. Roth. Stuttg. Liesching. 19 Steintaf. u. 2 S. Text. qu. gr. Fol. n. 1½ Rth.

Ring, Max. de, histoire des peuples opiques, de leur legislation, de leur culte, de leurs mœurs, de leur langue. Paris. Duprat. 8. VIII + 358 pp. & 1 tabl. 8 fr.

Saint-Hilaire, J. Barthélemy, le Bouddha et sa religion. Paris. Didier. 8. XXVIII + 441 pp. 7 fr.

Taylor, G., the Stones of Etruria and Marbles of ancient Rome; or remarks on ancient Roman and Etruscan Architecture and Remains; the result of recent Studies on the Spot. Illustr. w. pl. London. Longman. 4. 24 pp. 15 sh.

Thompson, H., a manual of Roman literature. London. Longman. 8. 520 pp. cloth. 7 sh. 6 d.

Weber, Albr., Zwei vedische Texte über Omina und Portenta. (Aus d. Abhh. d. k. Akad. d. W. 1858). Berlin. Dümmler. 4. 1 Rth.

Weber, G., Dr., Geschichte des hellenischen Volkes. Lpzg. Engelmann. 8. (60 Ark). 2¼ Rth.

Welcker, F. G., Griechische Götterlehre. 2. Bd. 1 Lfg. Göttingen. Dieterich. 8. IV + 384 pp. 2 Rth.

Zahn, W., die schönsten Ornamente u. merkwürdigsten Gemälde aus Pompeji, Herculanum u. Stabiä. 3. Folge. 10 Hft. Berlin. Reimer. Fol. m. 10 Steintf. 8 Rth.

Zumptii, A. W., Studia Romana, s. de sel. antiqq. Roman. Capp. Commentt. IV. Dümmler. 8. 2½ Rth.

c) *Forfattere.*

Al-Makkari, Analectes sur l'hist. & la litérat. des Arabes de l'Espagne. Publ. p. R. Dozy, G. Dugat etc. II, 2. Leyde. Brill. 4. 835 pp.

Athenæi Deipnosophistæ. E recogn. A. Meineke. Vol. 3 (Extrem.) Lpzg. Teubn. 8. 500 pp. 1 Rth.

Babrii Fabulæ Æsopeæ. E Codice mscr. Partem 2dam nunc primum ed. G. C. Lewis. London. Parker & Son. 8. 72 pp. 3 sh. 6 d.

Bág-o-bahár: the Hisdust. text of Mir Amman. Ed. in Roman Type, w. notes, and an introd. chapter etc. by M. Williams. London. Longman. 8. 280 pp. cloth. 5 sh.

Bhagavad-Gita, the, a Sanskrit philos. poem. Transl. w. copious notes, an introd. on Sanskrit philosophy, and other matter. By J. Cockburn Thomson. London. Longman. 8. 273 pp. 7 sh. 9 d.

Chalef elahmar's Qasside. Arab. Text, Uebers. u. Comm. v. W. Ahlwardt. Greifswald. Koch. 8. 456 pp. 2⅔ Rth.

Celsi, A. Cornelii, de medicina libri VIII. Ad fid. optt. libb. denuo rec. C. Daremberg. Lpzg. Teubn. 8. XLVIII + 408 pp. 1 Rth.

Ciceronis, M. Tullii, Oratio pro L. Murena. Rec. & explic. A. W. Zumpt. Berlin. Dümmler. 8. LII + 192 pp. 16 ngr.

Corpus Inscriptt. Græcc. Ex materia coll. ab A. Boeckh. edid. A. Kirchhoff. Vol. IV. fasc. II. Berlin. Reimer. fol. 5⅔ Rth.

Erotici scriptores Græci rec. R. Hercher. P. 2. (Charito, Eustathius, Theod. Prodromus, Nic. Eugenianus, Const. Manasses.) Lpzg. Teubner. 8. LXVIII + 612 pp. 1½ Rth.

Euripides ex rec. F. A. Paley vol. III. (s. Hft. 1.)

Hafis, die Lieder des; persisch m. d. Commentare des Sudi hrsg. v. H. Brockhaus. II, 3. Lpzg. Brckhs. 4. p. 161—240. 2⅔ Rth.

Herodoti Halicarn. Musæ. Textum ad F. Gaisfordii editionem etc. recogn. I. C. F. Baehr. Ed. II. vol. 3. Lpzg. Hahn. 8. VI + 825 pp. 4 Rth.

Hesychii Alex. Lexicon rec. M. Schmidt. Vol. 2. fasc. 2. u. 3. Jena. Mauke. à ⅔ Rth.

Hippocratis et aliorum Medicorum Vett. reliquiæ. Ed. Fr. Z. Ermerins. Vol. I. Utrecht. Kemink. 4. CXXXIV + 720 pp. n. n. 10 Rth.

Horatius. — Acronis et Porphyrionis, qui circumferuntur, commentarii. Ed. F. Hauthal. P. 1. Lpzg. Schrader. 8. M. 1 Sttf. 40 ngr.

Horatiana scholia quæ feruntur Acronis et Porphyrionis post Georg. Fabricium ed. Fr. Pauly. I et II. Prag. Bellmann. 8. 5⅔ Rth.

Ibn Hischâm, Abd-el-Malik, das Leben Muhammeds nach Muhammed Ibn Ishâk bearb. Aus d. Hss. zu Berlin etc. hrsg. v. Fr. Wüstenfeld. 3. u. 4. Abth. Göttingen. 8. VIII + 304 pp. u. CVI + 232 pp. n. 5½ Rth. (1—3: n. 11 Rth.)

Isocrates ausgew. Reden. Erkl. v. Dr. O. Schneider. I. Lpzg. Teubner. 8. VIII + 120 pp. 9 sgr.

Justinus. Trogi Pompei historiarum Philipp. epitome. Recens. J. Jeep. Lpzg. Teubn. 8. CCVIII + 273 pp. 27 ngr.

Livius. — E. v. Leutsch, krit. Feststellung d. Text. d. perioch. v. 44ⁿ. Buche d. Livius. (Gött. Lect.-kat. 1859—60.)

Musäos, Hero u. Leander. Von Fr. Torney. Mitau. 8. 95 pp. ⅔ Rth.

Pantschatantra. Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen u. Erzählungen. Aus d. Sanskr. übers. m. Einltg. u. Anm. v. Thdr. Benfey. 2 Thle. Lpzg. Brockhaus. 8. LI, 1167 pp. 8 Rth.

Philostrate, traité sur la gymnastique. Texte Grec, traduction & des notes p. Ch. Daremberg. Paris. Didot. 8. XXIV + 100 pp.

— de Philostrati περὶ γυμναστικῆς libello recens reperto. Scr. C. G. Cobet. Leyden. Brill. 8. 96 pp. 26 gr.

Platonis Opera Omnia. Rec. & perp. ann. illustr. Gf. Stallbaum. Vol. X. 1. (Leges & epinomis. I.) Gotha. Hennings. 8. CLXXV + 468 pp. 4 Rth.

— Gorgias. M. Einleitg. u. Anm. hrsg. v. E. Jahn. Wien. Gerold. 8. LXVIII + 215 pp. n. ⅔ Rth.

— Sämmtliche Werke, übs. v. H. Müller, m. Einl. v. K. Steinhart. VII, 1 & 2. (Schluss.) Leipzig. Brockhaus. 8. 5 Rth.

Plinii Secundi, C., Naturalis hist. libri XXXVII. Recogn. L. Jan. Vol. 4. Lpzg. Teubner. 8. LXVIII + 312 pp. 18 ngr.

Sallusti Crispi, G., quæ supersunt, rec. R. Dietsch. vol. II (hist. rell. Index.). Lpzg. Teubner. 8. 2 Rth. 12 ngr.

Sophocles, with English Notes. By the Rev. I. H. M. Blaydes. London, Longm. 8. 680 pp. cloth. 18 sh.

Sophos. Fabeln. Syrisches Original d. griech. Fabeln d. Syntipas. Bericht. Text m. Glossar, n. literar. Vorbemerkk. u. Untersuchung ü. d.

Vaterl. d. Fabel, v. Dr. J. Landsberger. Posen. Merzbach. 8. 4 Bll. CXLIV + 186 pp. 2 Rth.

Taciti, P. Cornelii, Agricola. E Wexii rec. recogn. & illustr. Fr. Kritzius. Berlin. Schneider. 8. XV + 163 pp. n. 2/3 Rth.

Ujjvaladatta's Commentary on the Unâdisûtras. Ed. fr. a ms. in the library of the East India House by Th. Aufrecht. Bonn. Marcus. 8. XXII + 279 pp. 3⅓ Rth.

Vergili Maronis, P., Opera rec. O. Ribbeck. I. Lpzg. Teubner. 8. 1 Rthl. 18 ngr.

— Opera ex rec. J. Conington. (Cambridge Greek and Latin Texts.) London. Longman. 18. 330 pp. cl. 3 s. 6 d.

Xenophontis expeditio Cyri. In us. schol. emend. C. G. Cobet. Lugd. Bat. Brill. 8. 8 + 298 pp 1 fl. 20.

Yajurveda, the white, ed. by Albr. Weber. P. 3. nr. 6 & 7. (Schluss). Berlin. Dümmler. 4. XVI + 332 pp. 6 Rth.

IV. Andre ældre og nyere Sprogs Grammatik, Lexicographie og Literatur.

Bartlett, J. R., Dictionary of Americanisms: a glossary of words and phrases usually regarded as peculiar to the united States. 2d edit. Boston. 8. 556 pp. 16 sh.

Bergmann, F., Les chants de Sôl, poème tiré de l'Edda de Saemund, avec une trad. et un commentaire. Strasbourg. 8.

Boerio, Gius., Dizionario del dialetto Veneziano. 2da edizione aument. etc. Fasc. 8. (mag—odi.) Venezia. 4. pp. 385—448.

Booch-Arkossy, F., Nuevo diccionario de las lenguas castellana y alemana el mas completo que se ha publicado hasta el dia. I & II. Lpzg. Teubner. 8. (Spanisch-Deutsch. XII + 1132 pp.; D.-Sp. VIII + 704 pp.) 4 Rth.

Boudard, P., Essai sur la numismatique Ibérienne, précédé de recherches sur l'alphabet et la langue des Ibères. Paris. Franck. 4. V. p. 241—318 & pl. 5 fr. 25 c.

Bowen, I. F., Grammar and Dictionary of the Yoruba language; w. an introd. descript. of the country and people of Yoruba. 4. Washington.

Buschmann, J. C. E., die Spuren der aztek. Sprache im nördl. Mexico u. höheren amerik. Norden. Zugleich eine Musterung der Völker u. Sprachen des nördl. Mexico's u. s. w. Berlin. Dümmler. 4. 6⅔ Rth.

Coleridge, Herbert. A glossarial Index to the printed English Literature of the thirteenth century. London. 8. 100 pp. 6 sh.

Danneil, J. F., Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart. Salzwedel. Schmidt. 8. XI + 299 pp. 2 Rth.

Diez, Fr., Krit. anhang zum etymolog. wörterbuche der romanischen sprachen. Bonn. Marcus. 8. 36 pp. 6 ngr.

Dochez, L., Nouveau dictionnaire de la langue Française, contenant la définition de tous les mots en usage, leur étymologie, de nombreux exemples choisis dans les auteurs anc. & modernes et disp. de manière à offrir l'hist. compl. du mot etc. Paris. 4. XII + 1351 pp (3 colonnes) 22 fr.

Förstemann, E., Altdeutsches namenbuch. 2. Bd. Ortsnamen. Nordhausen. Förstemann. 4. VI + 1700 Sp. 10 Rth.

Grimm, J. u. W., deutsches wörterbuch. 3 Bd. 2 Lfg. (einöde-engführung). Lpzg. Hirzel. 4. n. 2/3 Rth.

Hardeland, A., Dajacksch-Deutsches Wörterbuch. Bearb. u. hrsg. im Auftr. u. auf Kosten der Niederl. Bibelgesellsch. Amsterdam. 8. VIII + 638 pp. 11 Rth. 6 ngr.

Högelsberger, K. G., Das Gesammtgebiet der deutschen Sprachwissenschaft. Wien. 8. XXIV + 675 pp. n. 3 Rth. 6 ngr.

Kosegarten, J., Wörterb. d. niederdeutschen Sprache ält. u. neuerer Zeit. I, 2. Greifsw. Koch pp. 161—336. n. 1½ Rth.

Lüning, Hm., die Edda. Urschrift m. erkl. Anmerkk., Glossar u. Einleitg., altnord. Mythologie u. Grammatik. Zürich. Meyer & Zeller. 8. XVI + 672 pp. 6 Rth.

Mätzner, Edw., Englische Grammatik. I. Die Lehre vom Worte. Berlin. Weidm. 8. 512 pp. 2⅔ Rth.

Norris, E., Sketch of cornish grammar. London. Parker. 8. 2 sh. 6 d.

Rykarczewski, E., Grammatyka języka. Berlin. Behr. 8. 320 pp. n. 2 Rth.

Sanders, Dn., Wörterb. d. deutschen Sprache. Lfg. 2—6. Lpzg. O. Wigand. 8. à n. ⅔ Rth.

Schott, W., die Cassiasprache im nordöstl. Indien, n. Bemerkk. ü. das Tai oder Siamische. (Aus d. Abhh. d. k. Akad. d. W. 1858.) Berlin. Dümmler. 4. 8 ngr.

Stahl, J., Romänische Sprachlehre. 2. Aufl. Bukarest. Ulrich. 8. 16 Ngr.

Trench, R., A Select Glossary of English Words used formerly in senses different from their present. 2d edit. rev. London. 12. 250 pp. 4 sh.

Vriend, J., Beknopte Deensche spraakkunst. Voor Nederlanders bewerkt. Kampen. (v. Hulst.) 8. IV + 63 pp. ¾ fr.

Wegwood, H., A. Dictionary of Engl. Etymology. Vol. 1. Lond. 8. 530 pp. 14 sh.

Wörterbuch, mittelhochdeutsches, m. benutzung d. nachlasses v. G. Benecke, ausg. v. Dr. W. Müller & F. Zarncke. II, 3 & III, 3. Lpzg. Hirzel. 8. à Lfg. n. 1 Rth.

Wörterbuch d. deutschen Sprache v. d. Druckerfindung b. z. heut. Tage, v. Chr. Wurm. I, 2—6. Freiburg. 8. à ⅔ Rth.

Zappettini, Stefano. Vocabolario Bergam.-Ital. per ogni classe di persone e specialmente per la gioventù. I—II. Bergamo. 8. 1—144 pp. ⅔ Rth.

V. Pædagogik.

Chavée, H., la part des femmes dans l'enseignement de la langue maternelle. Montmartre. Truchy. 18. 252 pp. 3 fr.

Riecke, Dr. G., Erziehungslehre. 2. verb. Aufl. Stuttg. Franckh. 8. III + 256 pp. 1 Rth.

Schmidt, H., Dr., die Geschichte der Pädagogik in weltgesch. Entwickelung u. im organ. Zusammenh. m. d. Culturleben der Völker. I. (in 2 Bd.) Cöthen. Scheffler. 8. XII + 490 pp. 2 Thlr.

Théry, A., historie de l'éducation en France depuis le cinq. siècle jusqu'à nos jours. 2 vols. Paris. Dezobry. 8. LXXVI + 867 pp. 8.

Nekrologer.

Zedritz, Carl Edward, professor i Romersk vältallighet och poesi vid Upsala universitet. — Bland Sveriges för klassisk lärdom utmärkte män hafva många tagits ifrån plogen och vallgången, men ingen, oss veterligen, från handelsdisken, med undantag af Zedritz. De skola äfven lätt kunna räknas, som sednare, än han, börjat sina lärda studier*); och dock skola de befinnas vara få, som i mångsidig, humanistisk bildning varit hans jemlikar. Född i Alingsås, den 25de Juni 1805, erhöll han sin första uppfostran i Köping**), der hans fader var stadskassör. Oaktadt de ovanliga anlag, gossen lade i dagen, var man dock icke betänkt på att låta honom studera. Gossens medellösa ställning gjorde det i allas ögon till en omöjlighet att, såsom det fordrades för en lärd uppfostran, tillbringa en längre tid vid gymnasium och universitet: och ingen tänkte derpå, att så mången Svensk vetenskapsidkare bragt sig upp i verlden utan det minsta understöd från föräldrahemmet. Den unge Z. blef alltså bestämd för handeln, ett yrke, som åtminstone genast förskaffar dagligt bröd; och efter slutad skoltid sändes han till hufvudstaden, der han erhöll plats i Medbergs krambod. I Stockholm gjorde den ovanligt intelligente bodbetjenten ett visst uppseende; och dåvarande hofpredikanten Morén (död såsom prost i Carlskoga) rigtade dåvarande kronprinsen Oscars uppmärksamhet på honom. Dermed var Z.'s lycka gjord. Den ädle fursten upptäckte genast hvad som låg uti den sex år yngre ynglingen, och anvisade honom en bana, på hvilken hans anlag kunde fullt utvecklas och i en fram-

*) Tegnér skötte visserligen i sin första ungdom expeditionen på ett kronofogdekontor, men bestämdes redan vid 14 års ålder åt den lärda banan; och före fyllda 17 år var han student med mycket goda kunskaper.

**) Af detta förhållande, jemte det, att han sedermera vid Westerås gymnasium beredde sig för universitetet, kommer sig, att Z., fastän född i Vestergöthland, betraktades under hela sin lefnad såsom Vestmanländning. Han inskrefs i Upsala bland de studerande af Vestmanna och Dala landskap, och var, såsom professor, från 1857, Inspector för samma nation. Det stift, der han var uppfödd, betraktade honom äfven såsom sin uteslutande tillhörighet; och om den allmänna kärlek och vördnad, han derstädes åtnjöt, vittnar den omständighet, att, när han år 1851 låtit prestviga sig, blef han genast af Sala församling kallad till profpredikant. Men Z., ovan vid andra talarestolar, än cathedren, skyggade tillbaka för detta prof. Han kom också på en mera passande plats, då han, ett år derefter, blef professer.

tid blifva rätt fruktbärande för fosterlandet. Från den tiden åtnjöt Z. af kronprinsen ett årligt understöd, hvilket, användt med sparsamhet, och under det att han sjelf genom andras undervisning bidrog till sitt underhåll, satte honom i stånd att studera; och den furstliga hjelpen drogs icke förr tillbaka, än Z. kunde, om äfven jemförelsevis med andra i fattigdom och försakelse, fullkomligt försörja sig sjelf. Förflyttad till Westerås gymnasium, blef han en af denna läroanstalts utmärktaste alumner; hvarför han äfven, sista året af sitt vistande derstädes, erhöll förtroendet att hålla tal i anledning af vår oförgätlige prins Gustafs födelse. Student i Upsala 1828, egnade han sig företrädesvis åt humanistiska studier, och tog magistergraden 1833. Tre år derefter upptogs han bland universitetets lärare, såsom docent i Latinska språket, och befordrades 1842 till literarum humaniorum adjunct. Titel af E. O. Professor erhöll han i slutet af 1849. Såsom adjunct (d. 29 Nov. 1844) höll han, i academiens namn, offentligt tal i anledning af sin välgörares uppstigande på thronen. Äfvenledes såsom adjunct (1847) mottog han det maktpåliggande uppdraget att granska skolrevisionens förslag, väl icke såsom synlig ledamot i någon dertill utsedd kommitté, men på enskild begäran af dåvarande ecclesiastik-ministern, Silverstolpe, hvilken egde det största förtroende till Z.'s så väl grundliga insigter i ämnet, som frisinnade uppfattning af detsamma. Från den 23 Dec. 1852 till sin död, som inträffade den 17 Mars detta år, var Z. ordinarie professor uti Romersk vältalighet och poesi.

Z. var af ett lifligt lynne och känd för qvickhet. Särdeles i sina yngre år, var han en glad och eftersökt sällskapskarl, och kunde roa sig med samma kraft, som han kunde arbeta. Bland sina jemnåriga var han en erkänd hufvudman och ledare, så i allvar som i skämt, och utöfvade också på dem, liksom på studenterna (i all synnerhet dem, som tillhörde hans egen nation) ett utomordentligt inflytande. I arbete och pligters utöfning var han trägen och punktlig. I allt, hvad han gjorde, inlade han en noggrannhet, som dock stundom icke var sig sjelf nog, och derför hade lätt att öfvergå till ängslan och obestämdhet. Hans kunskaper voro vidsträckta, hans bildning jemn. Om det än i afseende på lärdomens djup var ett stort svalg emellan honom och hans föregångare, professor Sellén, öfverträffade han dock denne i smak och omdöme, dock utan att vara i besittning af den geniala blick, som utmärkte Selléns företrädare, den alltför tidigt bortryckte professor Törneros. Nogräknad som Z. var vid behandlingen af en saks enskilda delar, underlät han dock aldrig att åt sitt betraktelsesätt gifva en allmännare rigtning. Hans muntliga uttryckssätt var enkelt och belefvadt; och man kan säga detsamma om hans stil, som dock, i hans äldre dagar, förlorade något af sin jemnhet. Af ungdomen var han ogement afhållen, och måste vara det. Hans ädla utseende tilltalade genast. Dertill kom nu hans

flärdlösa framträdande; vidare det vänliga, redbara bemötandet mot enhvar, som med honom stod i beröring; slutligen ett särskildt godt sätt med studenter, hvilket (att dömma efter akademisk erfarenhet) är i ännu högre grad en medfödd, än en förvärfvad egenskap.

Z.'s lärda arbeten sysselsätta sig (såsom förteckningen öfver desamma redan utvisar*) mindre med philologien sjelf, än med denna vetenskaps utanverk och tillbehör. Med hvilken samvetsgrannhet Z. än, såsom lärare, höll på det rent språkliga, tyckes han dock, såsom författare, hafva drifvit philologien mera såsom skön vetenskap, än såsom egentlig språklärdom. Vi återfinna hans personliga drag i hans författarskap. Det mest utmärkande i detta sednare är en älskvärd rättframhet, en omfattande bildning och en öm noggrannhet uti att skärskåda ämnet på alla sidor, och att låta hvarje förut yttrad åsigt i detsamma gälla för hvad den kan. Om man följaktligen i Z.'s skrifter än icke får nya uppslag i frågorna, så får man vanligtvis god reda på desamma, och kommer, under hans ledning, till ett sansadt och sundt betraktelsesätt. Det värdefullaste af dessa arbeten är ovedersägligt undersökningen om Metamorphosens ursprung och väsende, i hvilken icke blott på ett förtjenstfullt sätt skärskådas detta antikens egendomliga sträfvande att utbreda mensklig själ och menskliga lifsyttringar öfver hela naturen, utan ock detta sträfvande skildras i dess förhållande till de gamles tro och lära om en *μετεμψύχωσις*: hvarjemte den lilla skriften lemnar icke ovigtiga bidrag till uppfattningen af mythbildningen i allmänhet. — Bland Z.'s öfriga arbeten utmärka sig hans Oratio ad celebranda solennia, quibus rex aug. Oscar I. inauguratus est, (Ups. 1845. 4to) och hans uppsatser i tidskriften Frey**). — År 1855 utkom i Stockholm en novellsamling under titeln: „Lecture, innehållande smärre berättelser af *******". Man antog temligen allmänt, att något af vårt lands många vitterlekande fruntimmer skänkt oss denna tidsfördrifsläsning, som icke i något afseende är bättre, än att hon kunde hafva utgått från en af de minsta författareförmågorna. Först efter Z.'s död upplystes man derom, att han var författaren; hvarjemte flera tidningar företogo sig att berömma dessa noveller. Den oväldige läsaren frågar

*) Utrum utilitatis plus, an detrimenti, scriptores veteres lingua vernacula redditi adferant, disquisitio. Pars I—II. Ups. 1835—36. 4to. De origine et natura metamorphoseos ex Ovidiano maxime metamorphoseon opere considerata disqu. ib. 1839. 4to. In concipienda pulchri imagine quid per se valeat phantasia disqu. Pars I—II. ib. 1841. 8to. Romanis quæ fuerint causæ insectandi Christianos Dissertatio. ib. 1851. 8to. De Disciplina et studio litterarum latinarum. ib. 1855. 4to. (in Actis societ. scient. Upsal.)

**) Nordisk Univ. Tidskr. innehåller också i sin andra årgångs fjerde häfte (utgifvet i Upsala. 1857) en uppsats af Z. med titel: „Om Latinska stilöfningar och stilprof." Z. har äfvenledes skrifvit icke så få artiklar i tidningarne. Signaturen för hans anonymitet är nästan alltid: — *ed* —.

med förvåning: huru **kan** Z. vara författaren? och svaret lyder, att dessa småsaker sammanskrefvos och offentliggjordes för att förtjena penningar. I detta afseende äro de måhända rätt lyckade. Professor B. E. Malmström, som (enligt hvad förljudes) skall utgifva Z.'s samlade skrifter, kommer tvifvelsutan, ur så väl tryckta som otryckta källor, att meddela allmänheten helt annorlunda beskaffade prof på Z.'s förmåga såsom vitter skriftställare. — Härmed hafva vi, dels med ledning af Z.'s skrifter, dels efter tillförlitliga sagesmän, meddelat jemt så mycket, som vi tro, att en kort nekrolog får innehålla.

A. Th. Lysander.

Frederik Christian Petersen blev født 9de December 1786 paa Antvortskov i Sjælland, hvor hans Fader var Forpagter. Efter i 3 Aar at have besøgt Borgerdydskolen i Kjøbenhavn blev han Student 1803. Han erholdt Udmærkelse baade til første og anden Examen og til den theologiske Embedsexamen, som han underkastede sig 1811. Hans forberedende Studier havde været meget omfattende; han havde ved Siden af Theologien ogsaa lagt sig efter Philosophie og Philologie. 1814 disputerede han for den philosophiske Doctorgrad over en Afhandling de Æschyli vita et fabulis, og holdt derefter offentlige Forelæsninger over Æschylos' Prometheus. 1815 blev han ansat som Adjunct ved Kjøbenhavns Universitets philosophiske Facultet, foretog 1817 en videnskabelig Reise i Tydskland, og udnævntes 1818 til Professor i Philologien ved Kbhvns Universitet, hvor han i Aarene 1819—21 under en Vacance i det theologiske Facultet ogsaa holdt Forelæsninger over det Nye Testamentes Exegese.. 1826 blev han Medlem af det Kgl. danske Videnskabernes Selskab; 1829 Provst ved Regentsen. Da han efter 30 Aars Forløb søgte sin Afsked fra dette Embede, hædredes han med Conferentsraadstitlen. Han døde 20de October 1859. — Petersen var ikke en genial, men en særdeles flittig og omhyggelig Videnskabsmand, og forsømte ikke let at gjøre sig bekjendt med noget Skrift, der udkom i det Fag, han særlig havde valgt sig, græsk Literatur, Antiquiteter og Mythologie. Som Universitetslærer havde han især i de første 10 Aar stor Betydning ved den Iver og Velvillie, hvormed han ledede de philologiske Studier. Af hans videnskabelige Skrifter ere de bekjendteste hans „Indledning til Archæologien" (1825) og hans „Haandbog i den græske Literaturhistorie" (1826—30). Begge udmærke sig ved Nøiagtighed; de bleve begge oversatte paa Tydsk, og den første, der ved sin Fremstilling var beregnet paa et større Publicum, og tillige indeholdt en udførlig Levnetsbeskrivelse af Winkelmann, blev modtaget med stor Anerkjendelse. Af hans mindre Afhandlinger, hvorom vi forøvrigt henvise til Erslews Forfatterlexicon, ville vi kun nævne hans 4 Programmer de Libanio (1827—

28), og hans Afhandling „om Epheterne" i Videnskabernes Selskabs Skrifter 1852. — Han stod i nær og venskabelig Forbindelse med de fleste samtidige danske Videnskabsmænd og Digtere, og var en af Stifterne af „Maanedsskrift for Litteratur", der ved at samle de bedste kritiske Kræfter i Landet bidrog saa meget til at udbrede en sund Dom om Literaturens Frembringelser. Saalænge Maanedsskriftet bestod (1829—38), var han dets Redactionssecretair, og efter at det Selskab, der udgav det, havde opløst sig, fortsatte han det paa egen Haand under Navn af „Tidsskrift for Litteratur og Kritik" (1839—42). Med samme Interesse som Literaturens fulgte han Studenternes Liv. I tidligere Dage indfandt han sig ikke sjelden som Gjæst i Studenterforeningen; senere søgte han undertiden ved Smaaskrifter at gjøre sin formanende Stemme gjældende. Som Regentsprovst indlagde han sig stor Fortjeneste ved at indføre en bedre Orden i denne Stiftelse, og skjøndt hans Strenghed i Begyndelsen ikke behagede Studenterne, skaffede hans oprigtige Velvillie ham dog i Tidens Løb Alles Anerkjendelse og Hengivenhed.

— *g*.

Oversigt over de nyopdagede Fragmenter af Taleren Hypereides.

Ved *O. Fibiger.*

(Fortsættelse fra 2det Hefte.)

Det er allerede antydet (2det Hefte Pag. 96), at der i Papyrus Harrisianus fandtes tre Stykker, som beviisligen ikke kunde høre til Hypereides's Tale mod Demosthenes i den harpaliske Sag, medens der ikke var nogen Grund til at betvivle at de vare af Hypereides, samt at et senere Papyrusfund havde kastet et ligesaa uventet som interessant Lys over disse Brudstykker. Hermed forholdt det sig paa følgende Maade. I Aaret 1848 (efter Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft XI Nr. 34 i 1847) kjøbte Englænderen Joseph Arden af to Arabere en Papyrusrulle, som disse havde fundet ved Opgravningen af en gammel Grav i Nærheden af det gamle Theben i Ægypten (nu Gourou). Efterat Fundet var bleven bragt til London og der undersøgt af forskjellige Lærde, kom Samuel Birch til den Erkjendelse, at de nyopdagede Fragmenter vare Stykker af den samme Papyrusrulle, i hvilken man havde fundet Brudstykkerne af Hypereides's Tale mod Demosthenes i den harpaliske Sag (Papyrus Harrisianus). Begge Dele vare fundne paa samme Sted og omtrent paa samme Tid og stemmede fuldkomment overens med Hensyn til ydre Udstyr, Skrifttræk og Stof. Denne Papyrus Ardenianus blev i Aaret 1853 udgivet af Englænderen C. Babington med et nøiagtigt Facsimile af Haandskriftet[1]); samme Aar udkom i Göttingen Schneidewins Bearbeidelse: »Hyperidis orationes duæ ex papyro Ardeniano editæ. Post Ch. Babingtonem emendavit et scholia adiecit F. G. Schneidewin. Haandskriftet (om hvis Beskaffenhed og ydre Udstyr vi i eet og alt kunne henvise til den i forrige Hefte p. 95 givne Beskrivelse af Pap. Harr.) indeholdt Slutningen af Hypereides's Tale for Lykophron samt den

[1]) The orations of Hyperides for Lycophron and for Euxenippus, now first printed in facsimile with a short account of the discovery of the original manuscript at western Thebes in upper Egypt in 1847 by Joseph Arden, Esq. The text edited with notes and illustrations by Churchill Babington..

fuldstændige Tale for Euxenippos. Da man først var kommen til Erkjendelse af, at Pap. Harr. og Pap. Arden. begge hørte til samme Rulle, laae den Slutning nær, at de tre Stykker i Pap. Harr. der ikke kunde høre til Anklagetalen mod Demosthenes (thi de to af disse Stykker, Nr. IX og XIII, viste sig at høre til en Forsvarstale, og det tredie Stykkes, Nr. XVII's, Indhold lod sig ikke bringe i nogen Forbindelse med den harpaliske Sag, medens en vis Euphemos, der omtales i dette Brudstykke, ogsaa forekommer i det af Talen for Lykophron i Pap. Ard. opbevarede Fragment) vare Dele af Talen for Lykophron. Vi ville betragte hver enkelt af disse Taler for sig.

Hypereides's Tale for Lykophron var allerede tidligere kjendt af Navn og et Par af den hentede Citater findes hos Pollux og andre Grammatikere (s. Baiter og Sauppe Oratóres Attici Vol. II p. 295); allerede Meier (Attischer Process p. 260) havde opstillet den nu bekræftede Formodning, at denne Tale var rettet imod Lykurgs Anklagetale mod Lykophron i en εἰσαγγελία ὕβρεως, af hvilken (eller rettere: hvilke; thi Lykurg havde holdt to Taler i denne Sag, den ene ved selve Sagens Forhandling, den anden ved den efter Domfældelsen stedfundne τίμησις) ligeledes nogle Fragmenter ere opbevarede (s. Baiter og Sauppe Vol. II, p. 267). Disse sparsomme Brudstykker gave imidlertid ingen Oplysning, hverken om Lykophrons Person eller om Beskaffenheden af den Forbrydelse, for hvilken han var bleven anklaget. En sammentrængt Fremstilling af Indholdet af det i Pap. Ard. fundne Brudstykke, der, som ovenfor antydet, udgjør Slutningen af Talen, samt af de tre mindre Stykker af Pap. Harr., om hvilke der ikke er nogen Grund til at betvivle at de ere Dele af Talen for Lykophron, vil paa den letteste Maade give et Overblik over hvad der ved Ardens Fund er ydet til Forøgelse af vor Kundskab om den lykophroniske Sag.

Pap. Harr. Nr. IX viser sig tydeligt at være en Deel af Indledningen; Lykurg havde i sin Anklagetale sammenhobet en Mængde Beskyldninger, der for en stor Deel synes kun at have staaet i en temmelig løs Forbindelse med den egentlige Anklage; den Anklagede anmoder derfor Dommerne om at det maa være ham tilladt at føre sit Forsvar paa den Maade, der synes ham bedst, og beder dem om ikke at ville afbryde ham, hvis han i sit Forsvar skulde synes at omtale Ting, der ligge udenfor Sagen; thi Nødvendigheden af at gjøre dette var ham paalagt af Anklagerne selv. Brudstykket lyder: [ὥσπερ καὶ τοῖς αντι-

δίκοις ἐπετρέψατε ὡς ἐβούλοντο][1]) τῇ κατηγορίᾳ χρῆσθαι, οὕτω καὶ ἐμὲ ἐᾶτε ὃν τρόπον προῄρημαι καὶ ὡς ἂν δύνωμαι ἀπολογεῖσθαι· καὶ μηδεὶς ὑμῶν ἀπαντάτω μοι μεταξὺ λέγοντι· „τί τοῦθ' ἡμῖν λέγεις"; μηδὲ προστίθετε τῇ κατηγορίᾳ παρ' ὑμῶν αὐτῶν μηδέν, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ ἀπολογίᾳ — — — —

Pap. Harr. Nr. XIII indeholder aabenbart Slutningen af Talens Proömium: — — ὁ νόμος συγκατηγορεῖν μὲν τῷ βουλομένῳ κατὰ τῶν κρινομένων ἐξουσίαν δίδωσι, ἀπολογεῖσθαι δὲ κωλύει. ἵνα δὲ μὴ πρὸ τοῦ πράγματος πολλοὺς λόγους ἀναλίσκω, ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀπολογίαν πορεύσομαι, τοῖς μὲν θεοῖς εὐξάμενος βοηθῆσαί μοι καὶ σῶσαι ἐκ τοῦ παρόντος ἀγῶνος, ὑμᾶς δέ, ὦ ἄνδρες δικασταί, ἐκεῖνο παραιτησάμενος πρῶτον . . . .[2]) Begyndelsen af Stykket har aabenbart indeholdt en Udtalelse af det Ubillige, der vilde være i at nægte den Anklagede det, som tilstodes Anklagerne; denne Mening faaer Boeckh ud ved at supplere Haandskriftets saare mutilerede Skrifttegn paa følgende Maade: [οὐ γὰρ] ὁ νόμος ε[ἴς τ]ὸ κα | [τηγο]ρεῖ[ν] μὲν τῷ βου | [λομ]ένῳ κατὰ τῶν | [κριν]ομένων ἐξου | [σίαν] δίδωσι, [ἐ]ᾶν ἀπο | [λογεῖσ]θαι δὲ κωλύ | ει.

Pap. Harr. Nr. XVII, af hvilket kun de mellemste Linier lode sig reconstruere, gav før Fundet af Pap. Ard. Anledning til forskjellige Hypotheser. Det lyder saaledes: τοὺς ἐγγυτάτω γένους εἴργειν τὸν Εὔφημον, ἀλλ' ἐᾶν· νῦν δὲ τοῦτο ποιήσαντες ἔργῳ μεμαρτυρήκασιν αὐτοί, ὡς ψευδής ἐστιν κἡ αἰτία κατ' ἐμοῦ. πρὸς δὲ τούτοις πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ μέν τι ἔπαθεν τὸ παιδίον ἢ γιγνόμενον ἢ καὶ ὕστερον, ταύταις ταῖς διαθήκαις ἰσχυρίζεσθαι ἂν αὐτούς, ἐν αἷς ὑ . . . . . Ved første Øiekast synes den Antagelse at ligge nær, at vi her have et Brudstykke af en i en Arvesag holdt Tale, hvilken Antagelse ogsaa blev adopteret af Sauppe; Boeckh derimod søgte med megen Skarpsindighed at paavise, at Stykket Nr. XVII hørte til den samme Tale som Nr. IX og XIII (v. Neu aufgefundene Bruchstücke des Hyperides p. 43 ff.). Ved Pap. Ard. er det sat udenfor al Tvivl, at han har Ret, og at alle tre Stykker høre til Talen for Lykophron. Vel er det ikke muligt at paavise af hvilken Beskaffenhed den Beskyldning er, imod hvilken den Anklagede forsvarer sig, eller i hvilken Forbindelse den har staaet med den egentlige Hovedanklage; men det er allerede ovenfor antydet, at Lykurg i sin Anklage havde sammendynget

[1]) Det i [ ] Tilføiede er Sauppes Supplement.

[2]) Aftrykt efter Sauppes Text.

en Masse af forskjellige Klagepunkter mod Lykophron og der er saaledes ikke noget urimeligt i at antage, at vi i Nr. XVII have et Brudstykke af et saadant Klagepunkt, hvor umuligt det end er at opstille nogen holdbar Hypothese om dette Punkts Forhold til det Hele. Af væsentlig Betydning er det forøvrigt, at Euphemos, hvis Navn forekommer i dette Brudstykke, ogsaa nævnes længere nede i den i Pap. Ard. opbevarede Deel af Talen for Lykophron.

Den første Spalte af Pap. Ard. er complet ulæselig; med den anden Spalte begynder det lange sammenhængende Brudstykke, der i 16 Spalter indeholder den fuldstændige Slutning af Hypereides's Tale for Lykophron.

Indholdet af den 2den Spalte frembyder for saavidt et Analogon til det nylig omtalte Stykke Pap. Harr. Nr. XVII, som vi ogsaa her have et Fragment (Slutningen) af et Klagepunkt, hvis Forbindelse med Hovedklagen nu umuligt lader sig paavise. Der er deri Tale om en vis Ariston, der som Sykophant pressede Penge ud af Folk ved at true dem med Retsforfølgelse; Pengene gav han til en Person ved Navn Theomnestos, der for dem kjøbte Slaver, som han udleiede til Arbeide hos Private og derpaa gav Ariston Andeel i Gevinsten.

Med den 3die Spalte begynder den sammenhængende Deel af Talen. For hvorvidt vi derved ere satte istand til at danne os en bestemt Forestilling om Beskaffenheden af den mod Lykophron anlagte Sag, vil vel lettest vise sig ved at hidsætte et sammentrængt Referat af de 14 opbevarede Spalters Indhold. — Paa den Tid, da Lykurg i Folkeforsamlingen indbragte sin Eisangeli mod Lykophron, var denne fraværende fra Athenen, hvorfor Klagen blev ham skriftligt meddeelt af hans Venner. Den gik ud paa at Lykophron, da en Kvinde, med hvem han havde staaet i utilladelig Forbindelse, skulde giftes med en vis Charippos, havde trængt sig hen til Bryllupstoget og tilhvisket Bruden en Opfordring til ikke at indlade sig med sin nye Ægtefælle, men vedligeholde den utilladelige Forbindelse med ham (Lykophron). Er denne Beskyldning sand, udbryder den Anklagede, da tilstaaer jeg ogsaa at være skyldig i alt Andet, som Lykurg har fremført mod mig; men det vil være let at bevise Beskyldningens Usandhed. Han paaviser derpaa det aldeles Urimelige i at han skulde have gjort noget Sligt ved en Leilighed, hvor mangfoldige Mennesker vare tilstede, saameget mere, som han ved en saadan Fremfærd vilde have udsat sig for paa

Stedet at lide en alvorlig Straf for sin Frækhed; thi baade Dioxippos, Kvindens Broder, og Pankratiasten Euphraios[1]), der vare bekjendte for at være de stærkeste Mænd i Byen, vare i Brudefølget; disse vilde have dræbt ham paa Stedet. Endelig fremhæver han som et Hovedpunkt, at Charippos naturligviis ikke vilde have ægtet en Kvinde, der, som Anklagerne sagde, selv havde tilstaaet at hun før Bryllupet havde staaet i et utilladeligt Forhold. — Derfra gaaer han over til at vise, hvorledes Anklageren er langt fordeelagtigere stillet, end den Anklagede: hin kan uden Frygt[2]) fremføre hvad han vil, Sandt og Falskt, medens denne er stillet i det vanskelige Dilemma, enten at maatte forsvare sig mod alle de udenfor Sagen liggende Beskyldninger, som Anklageren har fremført, og derved svække Virksomheden af Forsvaret mod det egentlige Anklagepunkt, eller, naar han udelukkende holder sig til dette, at bibringe Dommerne den Tro, at han Intet har at anføre mod de Beskyldninger, der ligge udenfor den egentlige Anklage. Lykurg har endelig fulgt en forkastelig Fremgangsmaade ved at søge forud at indtage Dommerne mod de *συνήγοροι*, der ville optræde for den Anklagede; Intet var dog billigere eller mere stemmende med det demokratiske Princip (*δημοτικώτερον*), end at de, der forstode at tale, stode den deri Ukyndige bi; ja, han var endogsaa gaaet saa vidt, at han vilde binde den Anklagede til en vis bestemt Orden og Gang i Forsvaret og foreskrive Dommerne, hvad han skulde have Lov at tale om og hvad ikke. Anklageren havde endog omgaaet Loven, idet han havde benyttet en Eisangeli der hvor han havde burdet indgive en *γραφὴ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας*. Tilsidst paaminder han Dommerne om, hvor vigtigt det er, at de i en saadan Sag, som den foreliggende, toge hele hans foregaaende Liv med i Betragtning; Anklageren vil ikke kunne overbevise ham om nogen usædelig Handling i hans tidligere Liv, og urimeligt vilde det dog være, om den, der havde levet sædeligt indtil sit halvtredsindstyvende Aar, skulde gjøre sig skyldig i en Forseelse, som den, han var beskyldt for. Han var en Mand, der stedse havde levet for sine Medborgeres Øine og

[1]) Han kaldes Dioxippos's *προσγυμναστής*; dette Ord er ikke andetstedsfra bekjendt, men dets Betydning er klar nok.

[2]) *διὰ τὸ ἀκίνδυνον αὐτοῖς εἶναι τὸν ἀγῶνα.* Herom vil der længere henne være Leilighed til at tale.

hvis hele Hu havde været henvendt paa at opdrætte Heste og paa at deeltage i de hippiske Væddekampe; han var derfor af Athenienserne bleven udvalgt først til Phylarch, senere til Hipparch og sendt til Lemnos for der at staae i Spidsen for de atheniensiske Riddere. Der var han gjentagne Gange bleven bekrandset af begge Byer paa denne Ø, og aldrig var der, hverken privat eller offentligt, reist nogen Sag imod ham. I Slutningen af Talen beder han Dommerne om at de ville tillade hans συνήγοροι at tale, da der er reist en saa svær Anklage imod ham, og han selv ikke føler sig i Besiddelse af Talegaver. Tilladelsen gives, og han slutter med at opfordre sin Ven Theophilos til at tale.

Hvad Udfaldet af Sagen angaaer er der ingen Tvivl om at Lykophron er bleven erklæret for skyldig; det fremgaaer ligefrem deraf, at Lykurg ellers ikke kunde have holdt sin anden Tale (i τίμησις); desuden er det bekjendt, at Lykurg aldrig er optraadt i en offentlig Sag uden at bevirke den Anklagedes Domfældelse.

Vi ere ved det Opbevarede satte istand til at danne os en nogenlunde sikker Anskuelse om den juridiske Beskaffenhed af Lykophrons Sag. Der kan fornuftigviis ikke reises nogen Tvivl om at vi i det opbevarede Stykke have selve Hovedanklagen; thi deels betegnes (Sp. 3) Lykophrons Adfærd mod Charippos's Brud ligefrem som den egentlige Gjenstand for Lykurgs Eisangelie, deels er det i og for sig naturligt, at den Anklagede sidst forsvarer sig imod det egentlige Hovedanklagepunkt efterat han i en tidligere Deel af Talen har dvælet ved de forskjellige andre leilighedsviis af Anklageren fremførte Beskyldninger. Lykophrons Adfærd falder ligefrem ind under Begrebet ὕβρις, og hermed stemmer hvad han længere nede i Talen (Sp. 10) gjør gjældende, at Lykurg havde fulgt en ulovlig Fremgangsmaade ved at benytte Eisangelie ὑπὲρ ὧν γραφαὶ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας ἐκ τῶν νόμων εἰσίν, hvorved der aabenbart ikke kan tænkes paa Andet end en γραφὴ ὕβρεως. Hvad det forøvrigt angaaer, at Lykophron betegner Lykurgs Anvendelse af Eisangelie som lovstridig, er det naturligviis at opfatte som sagt fra et eensidigt Partistandpunkt; det er bekjendt, i hvor høi Grad det i mange Sager afhang af Anklagerens Forgodtbefindende, om han vilde benytte en γραφή eller den strengere Form, Eisangelien (s. Meier und Schoemann, Attischer Process p. 264); Lykophron holder

sig udelukkende til Eisangelielovens[1]) Ordlydende og siger temmelig sophistisk, at Lykurg, istedetfor at indgive en γραφὴ ὕβρεως til Thesmotheterne, ved at at benytte Eisangelieformen *i Virkeligheden* har reist en Anklage δήμου καταλύσεως imod ham (Sp. 10: καὶ ἐμὲ μὲν αἰτιᾷ ἐν τῇ εἰσαγγελίᾳ καταλύειν τὸν δῆμον παραβαίνοντα τοὺς νόμους); thi kun for denne og lignende Forbrydelser gjaldt Eisangelieloven. Thi urimeligt vilde det dog være at antage, at Lykurgs Eisangelie *skulde have lydt paa* δήμου κατάλυσις, og at han da som Motiv for denne Beskyldning skulde have fremført det der udgjør Klagens Hovedpunkt, at nemlig Lykophron ved sin Adfærd mod Charippos's Brud havde begaaet en Lovovertrædelse, der vel at mærke efter sin særegne Natur maatte falde ind under Begrebet ὕβρις. Den indgivne Eisangelie var sikkert en εἰσαγγελία ὕβρεως, og sin Exception mod den benyttede Anklageforms Gyldighed indklæder Lykophron i en pikant Form, der er beregnet paa ret slaaende at vise det formelt Uberettigede i Klagerens Optræden.

Med Hensyn til et enkelt Punkt bliver der nogen Usikkerhed tilbage. Pollux (VIII, 52) bevidner, at Hypereides i Talen for Lykophron har sagt, at Anklageren i en Eisangelie ikke løb nogen Risico selv om han ikke satte Sagen igjennem eller fik den femte Deel af Stemmerne, og en saadan Yttring findes virkelig i Sp. 7: οἱ μὲν γὰρ (οἱ κατήγοροι) διὰ τὸ ἀκίνδυνον αὐτοῖς εἶναι τὸν ἀγῶνα ῥᾳδίως ὅ,τι ἂν βούλωνται λέγουσι καὶ καταψεύδονται; men andetstedsfra (Harpokration) vide vi, at denne Bestemmelse kun gjaldt for εἰσαγγελία κακώσεως. Man kunde derved fristes til at antage, at det var en εἰσαγγελία κακώσεως og ikke en ἐ. ὕβρεως, Lykurg havde indgivet; men det gaaer neppe an, da de for κάκωσις nødvendige Betingelser (Mishandling af en Person, til hvem man stod i Slægtskabsforhold, som Børn til Forældre, Mand til Kone o. desl.) ikke ere tilstede i Lykophrons Sag. Hvorledes det forholder sig med denne Bestemmelse, tør jeg ikke udtale nogen bestemt Mening om; men ganske usandsynligt er det vel ikke, at Harpokrations

---

[1]) Denne νόμος εἰσαγγελτικός anføres fuldstændigt af Hypereides i Begyndelsen af Talen for Euxenippos; Eisangelie skal anvendes ἐάν τις τὸν δῆμον τὸν Ἀθηναίων καταλύσῃ, ἢ συνίῃ ποι ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου ἢ ἑταιρικὸν συναγάγῃ ἢ ἐάν τις πόλιν τινὰ προδῷ ἢ ναῦς ἢ πεζὴν ἢ ναυτικὴν στρατιάν, ἢ ῥήτωρ ὢν μὴ λέγῃ τὰ ἄριστα τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων χρήματα λαμβάνων.

Angivelse ikke er nøiagtig; i ethvert Tilfælde staaer den i Strid med Pollux's, der taler om Eisangelier *i Almindelighed*, hvorpaa han tilføier, støttende sig til Theophrastos's Autoritet: τοὺς εἰσαγγέλλοντας μὴ ἀτιμοῦσθαι μέν, ὀφλεῖν δὲ τὰς χιλίας. ἔοικε δὲ τοῦτο διὰ τοὺς ῥᾳδίως εἰσαγγέλλοντας ὕστερον (ɔ: efter Hypereides's Tid) προσγεγράφθαι.

Resten af Pap. Ard. (Sp. 17—49) indeholder Hypereides's Tale for Euxenippos, hvilken er *fuldstændigt* opbevaret. Med Euxenippos's Sag havde det følgende Sammenhæng. Da Philip efter Slaget ved Chæronea havde tilkjendt Athenienserne Besiddelsen af Oropos, bestemte disse ved et Psephisma, at de ti Phyler skulde dele Byens Gebeet, der synes at have bestaaet af fem Høie (ὄρη) saaledes, at to og to Phyler tilsammen skulde tage hver en af Høiene i Besiddelse. Men da der efterat Fordelingen havde fundet Sted reistes Tvivl om hvorvidt Phylerne Akamantis og Hippothoontis med Rette kunde beholde deres Deel, eftersom Nogle fremkom med den Paastand, at den Høi, der var tilfaldet disse Phyler, havde været indviet Amphiaraos, overdrog Folket en vis Euxenippos tilligemed to Andre at lægge sig til at sove i Amphiaraos's Tempel for at forsøge om maaskee Guden i en Drøm vilde aabenbare Sagens rette Sammenhæng. Euxenippos erklærede da, efterat have sovet i Templet, at Guden i en Drøm havde aabenbaret ham, at Høien virkelig var indviet til ham, og at de to Phyler vare i uretmæssig Besiddelse af den. Da fremtraadte Polyeuktos, en Mand, der paa den Tid spillede en ikke ganske ubetydelig politisk Rolle, med det Forslag, at de to Phyler skulde give Høien tilbage til Amphiaraos og erstatte den Sum, for hvilken de havde solgt den. De øvrige otte Phyler skulde da erstatte de to Phyler Tabet. Dette Forslag af Polyeuktos blev Gjenstand for en γραφὴ παρανόμων[1]; Polyeuktos tabte sin Sag og blev idømt en Bøde af 25 Drachmer. Forbittret herover anklagede nu Polyeuktos Euxenippos (uagtet han før ingen Tvivl havde reist mod hans Sanddruhed) ved en Eisangelie for at have til Gunst for Andre fingeret en falsk Drøm; tillige fremførte han en heel Mængde andre Beskyldninger mod Euxenippos og fik den berømte Taler Lykurg til at understøtte Anklagen. Hypereides kom Euxenippos til Hjelp og holdt som συνήγορος den foreliggende Tale; førend Hypereides

---

[1]) Jeg veed ikke, hvorpaa Schneidewin støtter sin Formodning, at det var Hypereides, der fremkom med denne γραφὴ παρανόμων.

havde allerede en anden *συνήγορος* havt Ordet, saa at altsaa Hypereides's Tale er en Deuterologi. Deraf forklarer det sig naturligt, at flere Punkter, der maa antages at være udførligere behandlede af den forrige Taler, kun ligesom i Forbigaaende berøres af Hypereides.

Angaaende Euxenippos's Person er os Intet videre bekjendt; at han skulde være identisk med en hos Diodor og Dionysios Halicarnass. omtalt Archont Euxenippos for Ol. 118, 4 er vel ikke umuligt; men der er i al Fald ikke nogen positiv Grund til at antage det. Bedre staaer det sig med vor Kundskab til Polyeuktos. Allerede før Ardens Fund vidste man, at Hypereides havde holdt tre Taler, der havde Hensyn til Polyeuktos, nemlig: *κατὰ Πολυεύκτου, περὶ τοῦ Πολύευκτον στρατηγεῖν* og *πρὸς Πολύευκτον*; Fragmenterne af disse Taler findes sammenstillede af Sauppe i 2det Bind af oratores Attici p. 298—99. Allerede Sauppe havde seet, at den Polyeuktos, mod hvem disse Taler vare rettede, neppe kunde være den bekjendte Statsmand og Taler af dette Navn fra Sphettos; thi denne var en Ven af Demosthenes og Hypereides og ligesom disse en ivrig Modstander af det makedoniske Parti. Af et Fragment af Talen *πρὸς Πολύευκτον*, der er opbevaret af Harpokration (*Κυδαντίδης· Ὑπερίδης ἐν τῷ πρὸς Πολύευκτον. δῆμός ἐστι τῆς Αἰγηΐδος Κυδαντίδαι*) uddrog Sauppe den Slutning, at det maatte være Polyeuktos fra Kydantidai, en paa den Tid ikke ubekjendt Demagog og Sykophant, der af Demosthenes omtales som en af Eubulos's Partigjængere. Rigtigheden af denne Formodning bekræftes ved den nu fundne Tale Sp. 26, hvor der berettes, at Polyeuktos engang i en Retssag *δέκα συνηγόρους ἐκ τῆς Αἰγηΐδος φυλῆς ᾐτήσατο* [1]); thi Kydantidæ var netop en af de til Phylen Aegeis hørende Demer. Denne Polyeuktos fra Kydantidæ omtales af Dinarch (m. Demosth. § 58): *Πολύευκτον τὸν Κυδαντίδην τοῦ δήμου προστάξαντος ζητῆσαι τὴν βουλήν, εἰ συνέρχεται τοῖς φυγάσιν εἰς Μέγαρα, καὶ ζητήσασαν ἀποφῆναι πρὸς ὑμᾶς, ἀπέφηνεν ἡ βουλὴ συνιέναι. κατηγόρους εἵλεσθε κατὰ τοὺς νόμους, εἰσῆλθεν εἰς τὸ δικαστήριον, ἀπελύσαθ' ὑμεῖς ὁμολογοῦντος Πολυεύκτου βαδίζειν εἰς Μέγαρα ὡς τὸν Νικοφάνην. ἔχειν γὰρ τὴν αὐτοῦ μητέρα τοῦτον.* Hypereides omtaler Polyeuktos som en forslagen, i Talekunsten vel øvet

[1]) At det var Skik at opfordre Borgere af samme Phyle til at optræde som *συνήγοροι* sees af Andok. om Myster. § 150: *δεῦρο Ἄνυτε, Κέφαλε, ἔτι δὲ καὶ οἱ φυλέται οἱ ᾑρημένοι μοι συνδικεῖν.*

Mand (Sp. 27: *ὅς οὐ μόνον ὑπὲρ σεαυτοῦ δύνασαι εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅλῃ πόλει πράγματα παρέχειν ἱκανὸς εἶ*).

Gangen i Talen er følgende. Hypereides begynder med at anke over, at Anklageren er gaaet udenfor Loven ved at benytte Eisangelieformen. Han advarer mod den Misbrug, der har begyndt at gjøre sig gjældende, derved at Sager af ringe Betydning[1]) forfølges ved en Eisangelie og citerer selve Loven (*νόμος εἰσαγγελτικός*, s. ovenfor) for at bevise, at Euxenippos *som privat Mand*, der har holdt sig udenfor Deeltagelse i det offentlige Liv, ikke med Rette kan forfølges ved en Eisangelie; thi Loven byder *εἰσαγγέλλειν „ἐάν τις ῥήτωρ ὢν μὴ λέγῃ τὰ ἄριστα τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων χρήματα λαμβάνων"*. Ogsaa i en anden Ubillighed gjør Polyeuktos sig skyldig idet han søger at formaae Dommerne til at negte Euxenippos Tilladelse til at lade sine Venner optræde som *συνήγοροι*; Polyeuktos havde dog selv, da han engang var anklaget, ikke forsmaaet en saadan Hjelp, og i selve den foreliggende Sag havde han sikkret sig Bistand af den berømte Taler Lykurg.[2])

Derpaa opfordrer Hypereides Dommerne til nøiagtigt at undersøge de enkelte Beskyldninger samt giver en kort Fremstilling af hvad det var for et Hverv, Folket havde betroet Euxenippos, hvorledes denne havde udført dette Hverv, og hvor naturligt det var at Polyeuktos var bleven domfældt i den foregaaende Sag. Havde denne, siger Hypereides, virkelig Mistanke om at Euxenippos fingerede en falsk Drøm, saa havde han burdet søge at faae Sandheden at vide ved at forespørge sig hos den delphiske Apollo, men ikke anklage en uskyldig Mand for Domstolen. Tvertimod dette havde han foreslaaet et Psephisma, der baade var uretfærdigt mod de to Phyler og tillige indeholdt en Selvmodsigelse; thi hvis disse Phyler besad Bjerget med Rette, saa begik den en Uretfærdighed, der vilde berøve dem deres lovlige Eiendom; hvis de derimod havde taget Gudens Eiendom i Besiddelse, saa var det saa langt fra at de andre Phyler skulde tilholdes til at erstatte dem Tabet, at de to Phyler

---

[1]) s. Sp. 19: *Διογνίδης μὲν καὶ Ἀντίδωρος ὁ μέτοικος εἰσαγγέλλονται ὡς πλέονος μισθοῦντες τὰς αὐλητρίδας| ἢ ὁ νόμος κελεύει, Ἀγασικλῆς δ' ὁ ἐκ Πειραιέως ὅτι εἰς Ἁλιμουσίους ἐνεγράφη, Εὐξένιππος δ' ὑπὲρ τῶν ἐνυπνίων ὧν φησιν ἑωρακέναι.*

[2]) Hypereides betegner denne som *οὔτε τῷ λέγειν οὐδενὸς τῶν ἐν τῇ πόλει καταδεέστερον ὄντα, παρὰ τούτοις (τοῖς δικασταῖς) τε μέτριον καὶ πιεικῆ δοκοῦντα εἶναι.*

meget snarere maatte være glade ved at slippe uden videre Straf. Det var derfor naturligt at Dommerne havde domfældt Polyeuktos, og fra denne Domfældelse skrev sig hans brændende Had mod Euxenippos, hvilket han nu havde givet Luft ved i sit Klageskrift at sammenhobe en Masse af de forskjelligste Beskyldninger. Navnlig havde han søgt at stille den Anklagede i et hadefuldt Lys ved at insinuere at han var makedonisksindet; han havde beskyldt ham for at villet indsmigre sig hos Alexanders Moder Olympias ved at raade Folket til at tillade hende at opstille en Skaal paa Hygieias Billedstøtte i et athenaiisk Tempel[1]). Hypereides godtgjør det Intetsigende i denne Beskyldning og paaviser, at Euxenippos til enhver Tid har opført sig som en brav og fædrelandskjærlig Borger, der Intetsomhelst har havt at gjøre med Makedonerne. Naar Anklageren, hvad han ifølge sin Dygtighed som Taler var velberettiget til, vilde beskjæftige sig med de offentlige Anliggender, saa skulde han ikke gjøre sig det til Opgave at chikanere Privatmænd, men rette sine Angreb imod Talere, Feltherrer og andre offentlige Personligheder. Dette havde han (Hypereides) stedse selv gjort, og han nævner som Exempler herpaa Anklager mod flere ansete Mænd, som Aristophon fra Azenia, Diopeithes fra Sphettos og Philokrates fra Hagnus; derimod havde han aldrig anklaget nogen privat Mand, men forsvaret flere.[2])

Blandt de mange underfundige Beskyldninger, som Polyeuktos havde sammenhobet mod Euxenippos, var ogsaa den at han var rig og havde erhvervet sine Rigdomme paa en ulovlig Maade, navnlig ved Driften af Sølvminer uden at iagttage de af Staten for denne Drift foreskrevne Love. For at denne Beskyldning ikke skal skade Euxenippos minder Hypereides Dommerne om flere lignende Exempler; de havde ofte, naar et slettænkende Menneske havde anklaget en riig Mand for at have drevet sine Miner paa ulovlig Maade, frikjendt ham, uden at lade sig lokke ved Udsigten til den Berigelse, som en Domfældelse vilde tilføre Statsskatten. Dette samme ædle og høimodige Sindelag holder

---

[1]) Sp. 31: *δεινὰ γὰρ ἐποίησε περὶ τὴν φιάλην ἐάσας Ὀλυμπιάδα ἀναθεῖναι εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Ὑγιείας.* Skaalen skulde staae paa Billedstøttens udstrakte Haand; Hygieia fremstilledes i Almindelighed med en Slange, som hun lod drikke af en Skaal.

[2]) Hypereides udtaler dette aldeles bestemt (Sp. 38): *οὐδ᾽ αὐτὸς ἰδιώτην οὐδένα πώποτε ἐν τῷ βίῳ ἔκρινα, ἤδη δέ τισι καθ᾽ ὅσον ἐδυνάμην ἐβοήθησα.*

han sig forvisset om at Dommerne ogsaa ved denne Leilighed ville lægge for Dagen.

Slutningen af Talen indeholder en indtrængende Opfordring til Dommerne om at frikjende Euxenippos, der er anklaget uden skjellig Grund og under en Form, der strider mod Lovens klare Ord. Da Polyeuktos havde beskyldt Euxenippos for at have talt mod Statens Interesse, bestukket af Folkets Fjender, saa burde han aabenbart, da de, der havde øvet denne Bestikkelse, befandt sig *i* og ikke *udenfor* Staten, anklage disse og ikke Euxenippos. Efter at have opfordret Dommerne til at dømme efter deres Samvittighed og i Overeensstemmelse med Lovene slutter Hypereides sin Tale med følgende ret charakteristiske Vending: *ἐγὼ μὲν οὖν σοί, Εὐξένιππε, βεβοήθηκα ὅσα εἶχον· λοιπὸν δ' ἐστὶ δεῖσθαι τῶν δικαστῶν καὶ τοὺς φίλους παρακαλεῖν καὶ τὰ παιδία ἀναβιβάζεσθαι.*

Endnu staaer *λόγος ἐπιτάφιος* tilbage at omtale; men da jeg har anseet det for hensigtsmæssigt at behandle denne Tale noget udførligere end de foregaaende, har jeg, af Hensyn til Pladsen, maattet afbryde her og gjøre Gravtalen til Gjenstand for en særskilt Afhanling i et følgende Hefte.

Om Ablativ ved andet Sammenligningsled efter Comparativ i Latin.

Af *L. C. M. Aubert.*

2.

Om Brugen af Ablativ ved andet Sammenligningsled i Latin.

Som tidligere bemærket skulde ved ulige Grader af s a m m e Prædicering Sammenligningen egentlig i fuldstændigt Udtryk finde Sted umiddelbart mellem disse ulige Grader selv. Dette fuldstændige og udførligere Udtryk for Sammenligningen ved Comparativ finder man dog i det latinske Sprog blot sporadisk forsøgt i de forhen af Plautus og Terents (og Aulus Gellius)

anførte Exempler, hvor Partikelforbindelserne *præut* og *præquam* (hos Gellius ogsaa: *præ hoc, quod est)* dertil anvendtes, medens Sproget senere i Betegnelse af Forholdet blev staaende ved den enkelte Partikel *quam*, som generel Form for Jevnførelsen af det andet Sammenligningsled. Denne Partikel brugtes da saavel ved den enkelte Prædicerings ulige Grad ved forskjellige Subjecter (eller Objecter) — i hvilket Tilfælde, ifølge almindelig Korthed i Udtrykket, ved *quam* blot det enkelte andet Sammenligningsled sattes, uden at gjentage det, som var fælleds i Prædiceringen og altsaa forstodes fra det foregaaende overordnede Led — som ogsaa der, hvor ulige Grader af forskjellige Prædiceringer (ved samme eller forskjelligt Subject) sammenlignedes, hvor altsaa det andet Sammenligningsled bestod af en i Formen heel og fuldstændig underordnet Sætning (hvor alene Subject eller Object kunde være fælleds med det overordnede Led) [1]. Kun i første Tilfælde altsaa, ved ulige Grad af samme Præ-

[1]) Med Hensyn til Betydning og oprindelig Mening af dette *quam* ved andet Sammenligningsled efter Comparativ — som ganske modsvarer det tydske *als* efter Comparativ (feilagtigt »wie,« tidligere »denn«) ɔ: oprindeligt »*also*« (ganske saa), brugt baade demonstrativt og relativt, hos Luther endnu blot saaledes (som engl. *as*) cf. J. Grimm D. Gr. 3,282 — har Schömann (»über die Comparativpartikeln der griech. u. d. verwandten Sprachen« i Hoefer Ztschr. f. d. Wissensch. der Sprache 4. 2.) en, sandsynligt for ham særegen Opfatning. Han sætter *quam* efter Comparativ i Forbindelse med det af Plautus (og A. Gellius t. Ex. 16, 1, 3) brugte *præquam*, hvor *quam* i denne udførlige og umiddelbare Sammenligning af Prædiceringens ulige Grader vistnok betegner, som Sch. siger, Maalet eller Qvantiteten af Attributet, udover hvilket den ved Comparativen udtrykte Forhøielse af dette samme Attribut gaaer. Efter Schömanns Mening er altsaa ved *quam* efter Comparativ Udtrykket eller Forbindelsen mellem begge Led altid elliptisk eller ikke egentlig udtrykt. »At Forhøielsen (»die Steigerung«) kun finder Sted med Hensyn paa dette Maal (for Attributet ved det underordnede Sammenligningsled) er af Sammenstillingen af begge Sætningsled let at slutte, og der behøves dertil ingen udtrykkeligere Hentydning, som forøvrigt ikke var umulig f. Ex. (ɔ: i Analogi med Plautus's og Gellius's *præquam)*: *hic ditior est præquam ille (*sc. *dives est)*, hvor Præpositionen da indeholder hiin Hentydning, at det ene er at opfatte i Ligeoverforstillen mod det Andet ɔ: i Sammenligning til (imod) det Andet.« Den almindelige Opfatning ellers af *quam* efter Comparativ, skjønt jeg ei veed at paavise den udtrykkeligt udtalt, er dog nok sandsynligt den, at *quam* er bibeholdt som generelt Udtryk for Sammenligning fra denne Partikels Brug ved Lighed i Grad, saaledes som ogsaa *ac* uegentlig fra Udtryk for Forholdet af almindelig Lighed og Ulighed er ført udover sin rette Grændse ved at overføres til at betegne Forholdet ogsaa ved Ulighed i Grad ɔ: ved

dicering, hvor det enkelte Begreb ved Udtrykkets Forkortning optraadte som andet Sammenligningsled, kunde Ablativen anvendes som Form og Udtryk for dette. Om Brugen af denne Ablativ som Udtryk for andet Sammenligningsled, og hvad der her er at betragte som regelmæssig og hvad som friere (digterisk) d. e. uregelmæssig Sprogbrug, derom finder man hos de forskjellige latinske Grammatikere temmelig forskjellige, men overhoved uefterrettelige og vildledende Regler udtalte. Madvigs Regel i § 304 er saadan: »Naar ved en Comparativ (af et Adjectiv eller Adverb) det første Sammenligningsled er Nominativ eller Accusativ, kan Sammenligningspartiklen udelades og det andet Led sættes i Ablativ." Iblandt Exemplerne paa en saadan regulær Brug opføres nu saavel Comparativ af Adjectiv, baade i fuldstændig Prædicering *(nil laudabilius est placabilitate et æquitate)* og i Apposition *(quem auctorem, locupletiorem Platone, laudare possumus)*, som Comparativ af Adverb ved verbum neutrum *(lacrimā nil citius arescit)* og comparativt Adverb ved verbum transitivum, hvor ved samme Prædicering forøvrigt og det samme Subject Objecterne ere de to Sammenligningsled *(Sybaris olivum sangvine viperino cautius vitat = quam sangvinem viperinum)*. »Dog«, hedder det, »udelades ikke *quam*, hvor Comparativen hører til et andet Ord end Sammenligningsledene f. Ex. *Tu splendidiorem habes villam, quam ego.*« Men hvorledes Comparativen kan høre til et andet Ord end Sammenligningsledene eller, navnlig, til det ene overordnede Sammenligningsled, er dog vel umuligt at fatte; i det anførte Exempel er jo dog de to Villaer de virkelige Sammenligningsled, Subjecterne sammenlignes blot middelbart gjennem disse. Det sidste Tillæg har naturligt Hensyn til Sammenligning med græsk Sprogbrug (som Hdt. 2, 134 *πυραμίδα δὲ καὶ οὗτος ἀπελίπετο πολλὸν ἐλάσσω τοῦ πατρὸς,* hvor Genitiven dog tilsteder anden Opfatning; andre Expll. v. Madv. gr. Synt. § 90 A. 1.), hvorom mere senere. I den følgende Anmærkning hos Madvig tales nu derimod om den Casus, istedetfor hvilken Ablativen sættes, altsaa om selve det andet Sammenligningsleds Casus, og med Hensyn til det foregaaende, som regelmæssigt opførte, Exempel af Horats, hvor Objectet er sat i Ablativ *(sangvine viperino)* hedder det, at »i god Prosa bruges denne

---

Comparativ, hvor det i Mening ei mere ret passer. Spørgsmaalet om den egentlige bestemte Mening af *quam* efter Comparativ er forøvrigt vistnok ei let at afgjøre.

Ablativ mere for Accusativ som Subject (i Accusativ med Infinitiv) end for Accusativ som Object. Dog er Ablativ for en Objects-accusativ heller ikke sjelden og især hyppig ved Pronominer: *hoc nihil mihi gratius facere poteris.*« Paastanden om Objectsaccusativ i dette Exempel og Exemplet selv er forøvrigt fælleds med Zumpt § 484 A. 1 (5te Udg.), der ogsaa i Exemplet: *neminem Lycurgo aut maiorem aut utiliorem virum Lacedæmon genuit* antager, at *Lycurgo* staaer for et Objectsaccusativ, uagtet det dog nødvendigt maatte opløses: *quam Lycurgus fuit;* at Accusativ *(quam Lycurgum)* kunde staae ved Attraction, gjør det dog ikke til Objectsaccusativ. Hvorledes *hoc* i Madvigs ovenanførte Exempel kan være Objectsaccusativ, er vel ligesaa umuligt at indsee. Udtrykt ved *quam* maatte det dog hedde: *nihil gratius quam hoc est.* Derhos gjør M. især opmærksom paa den hyppige Brug af pronomen relativum styret i Ablativ af en følgende Comparativ med Nægtelse *(quibus nil perfectius videmus)*, hvor i Dansk sættes Superlativ i Apposition, og hvor i Latin aldrig sættes *quam.* Efter Sammenhængen her er naturligt ogsaa Relativen i dette Tilfælde, som hos Zumpt, saa hos Madvig betragtet som et Objectsaccusativ — med samme Ret eller Uret som *hoc* i Exemplet ovenfor.

Men medens saaledes Ablativ for Objectsaccusativ er opført som regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ, kaldes det derimod en sjelden Frihed »at sætte Ablativ efter en Comparativ i anden Casus end Nominativ og Accusativ, som hos Hor. (Epp. 1, 10, 11): *pane egeo iam mellitis potiore placentis.*« Hvorledes nu dette skal være en sjelden Frihed, Ablativ derimod for Objectsaccusativen regelmæssig Brug, er vel saare vanskeligt at fatte og nogen Grund derfor er vel neppe at paavise i Sagens eller Forholdenes Natur.

Det er vel allerede her indlysende, at man i dette Tilfælde paa Grund af Udtrykkets Forkortning har forblandet og forvexlet de *i* begge og *mellem* begge Sammenligningsled stedfindende grammatiske og logiske Forhold. Weissenborn, forøvrigt ligesom R. Kühner yderst kortfattet om Comparationens Ablativ, gjør (i § 262) det endog til digterisk Sprogbrug, naar den sammenlignede Gjenstand (ɔ: det overordnede Sammenligningsled med adjectivisk Comparativ i Apposition) staaer i Accusativ, saaledes i: *non tulit ullos hæc civitas gloria clariores P. Africano, C. Lælio* (skjøndt hos Cic. de or. 2, 37), og Weissenborn sammenstiller dermed umiddelbart som eensartet Horatses Sted: *Sybaris cur*

olivum sangvine viperino cautius vitat, hvilket han altsaa, heri afvigende fra Madvig, antager for digterisk Frihed, dette sidste vel med Rette, hvorom nedenfor, men falskeligt derimod for eensartet med det foregaaende Exempel, hvori vistnok ingenslags digterisk Frihed er tilstede. Ogsaa Reisig og Haase (§ 390 p. 700) sige at i hiint af Cic. de or. anførte Exempel »Accusativen er forvandlet til Ablativ«, tydeligt nok med den samme Forvexling af det overordnede og underordnede Leds Forhold.

Ogsaa hos O. Schulz p. 432—33 (2te verbess. Ausg.) viser sig tydeligt Forvexlingen af Forholdene i det overordnede og underordnede Led. Thi skjønt han indleder sin Forklaring af Ablativens Brug med den udentvivl rigtige Regel, at det underordnede Sammenligningsled maa være et Subject, saa tilføier han dog senere, at, »da det Ord, som skal staae i Comparationens Ablativ, maa være et Subject, saa finder denne Construction nærmest kun Sted, hvor den sammenlignede Sag (ɔ: det overordnede Led) staaer i Nominativ, Vocativ eller Accusativ c. Inf.« (med adjectivisk Comparativ i Apposition efter Exemplerne), men erkjender Ablativen dog og for rigtig (»der Ablativus findet ferner Statt«), hvor denne adjectiviske Comparativ staaer i Apposition til et Objectsaccusativ. Men at, uanseet hvad Casus det overordnede Sammenligningsled staaer i, som har en adjectivisk Comparativ som Apposition, det andet Sammenligningsled er et Subject, som udtrykt ved *quam* regelmæssigt (ɔ: naar ei Attraction finder Sted) maa staae i Nominativ med en Form af Verbet *esse*, maa dog vel for Alle ligge klart for Dagen, og det overordnede Leds Casus bør i dette Fald være udenfor Tale.

G. Grotefend § 319 er med Hensyn til den regelmæssige Brug af denne Ablativ for vag og omfattende i sine Udtryk og blander overhoved ligesaa regelmæssigt og uregelmæssigt Udtryk om hinanden. Forvexlingen af Forholdene sees ogsaa hos Billroth § 224. Han mener ogsaa at i Exemplet (Cic. Phil. 11, 10, 25): *num mittent hominem Servilio digniorem* Ablativen *Servilio* staaer for en Objectsaccusativ, og ligedan i de eensartede følgende Exempler, hvor Relativet i Ablativ staaer ved nægtet Comparativ. Saaledes siger han, at i Cic. or. 2 § 8: *Phidiæ simulacris, quibus nil in illo genere perfectius videmus, cogitare tamen possumus pulcriora* (samme Exempel som hos Madvig) staaer Ablativen 2 Gange for en Objectsaccusativ med *quam*.

Heldigst af de tydske Grammatikere har unægteligt Krüger behandlet Themaet, endskjønt der endnu hos ham er nogen Famlen og Uklarhed, navnlig motiveret derved, at han fra først af har villet omfatte samtlige Tilfælde under een Regel, hvad han dog senere modificerer ved efterhaanden at opløse og særskilt behandle de enkelte Tilfælde. At Madvigs Regel i den græske Syntax, hvor der henvises til den latinske, i det Hele er analog med Reglen for den latinske Sprogbrug, var at vente. Men i den græske Syntax har dog Madvig en baade rigtig og vigtig, dog lidt ufuldstændigt udtrykt Regel, som ganske mangler i den latinske. Det hedder nemlig der § 90 A. 1: »Regelmæssigt skulde der efter Comparativ kun sættes Genitiv af et Substantiv (substantivisk Ord), der direct sammenlignes med første Led som Subject for Comparativen (for Adjectivet eller for Verbet, hvortil Adverbiet hører).« Reglen er forsaavidt ufuldstændig, som det ialfald for Tydeligheds Skyld vel burde tilføies, at dette Substantiv selv altsaa er Subject i det andet Sammenligningsled, der jo altid kan udtrykkes ved en Sætning med ἤ (quam), om denne ei altid i Form er fuldstændig. Implicite ligger vistnok det savnede Tillæg i Ordene: »Substantiv, der direct sammenlignes med første Led, som Subject for Comparativen.« Denne Bemærkning altsaa, helst udvidet med det savnede Tillæg, gjelder ligefrem ogsaa for Comparationens Ablativ i Latin. Blot maa Tillægget hos Madvig om »første Led som Subject for Comparativen (som Adjectiv)« forstaaes cum grano salis og anderledes, end det af M. er begrændset i hans Exempel og Regel, som eensidig blot berører det enkelte Tilfælde. Naar M. nemlig blandt Exempler til Bemærkningen kort anfører: *οἰκίαν μείζω ἢ τὴν ὑμετέραν* (hvor den sidste Accusativ alene kan være sat ved Anvendelse af den i § 89 omtalte Attraction), saa sætter han altsaa Accusativen *οἰκίαν* som Subject for det adjectiviske Comparativ. Og vistnok med Rette maa et Substantiv med et comparativt Adjectiv som Apposition eller attributivt Tillæg erkjendes som Subject for dette, der jo altid kan betragtes som forkortet for eller identisk med en relativ Sætning, hvori dette Adjectiv prædiceres om det samme Substantiv (som Subject i pron. relat.s Form). Men dette gjelder naturligt ei blot om dette ene Tilfælde, naar Substantivet staaer i Accusativ, men ligegodt i hvilken obliqve Casus det saa end staaer, da det overordnede Leds Forhold til Comparativen og dennes til Substantivet eller Subjectet i 2det Sammenligningsled jo altid bliver uforandret det

samme, i hvilken Casus det overordnede Led med den adjectiviske Comparativ som Attribut end staaer. Dette er ogsaa tilsidst efter nogen Famlen rigtigt bemærket hos Krüger (§ 372 d. A. 2), og det er netop herved hans Fremstilling har et afgjort Fortrin for de andre Grammatikeres. Det er for dette Tilfælde (Comparativen af det relationsløse Adjectiv) overhoved uden Mening at tale om det første Sammenligningsleds Casus. Dette kan alene have nogen Betydning ved den adverbiale Comparation ved et transitivt eller et med fjernere Relation staaende Verbum, hvor Sammenligningens modsvarende Led kunne være Verbets nærmere eller fjernere Objecter. Og et saadant Forhold kan ligesaa finde Sted ved Comparativen af et relativt Adjectiv (t. Ex. *cupidior gloriæ quam virtutis*). Det er netop Sammenblanding under samme Regel af disse temmelig uligeartede Tilfælde, Comparation ved et ikke relativt Adjectiv eller ved Adverb med relationsløst Verbum, og Comparation ved Adverb med mere eller mindre relativt (nærmere eller fjernere Object styrende) Verbum eller relativt Adjectiv, som maa erkjendes at være Aarsag til den Uklarhed og Holdningsløshed, den Forvexling af de logiske og grammatiske Forhold, kort den Uefterrettelighed, hvoraf Grammatikernes Regler om dette Punkt overhoved lide. Ved en særlig Betragtning af begge Tilfælde vil den tidligere Forvirring her udentvivl lettest undgaaes. Vi ville derfor først som det enklere og mere ligefremme Tilfælde betragte Comparationens Ablativ ved Comparativen af et relationsløst Adjectiv og af et Adverb ved relationsløst Verbum (t. Ex.: *splendet purius Pario marmore, nil lacrima citius arescit, stagna latius extenta Lucrino lacu)* ligegodt enten dette Comparativ forekommer som Prædicering i en Hovedsætning eller som Attribut (Apposition) til Subject eller et nærmere eller fjernere Object i denne (hvad naturligt træffer ulige sjeldnere ved adverbialt Comparativ med Particip af relationsløst Verbum) og dernæst det langt mere sammensatte og mangfoldige Tilfælde, hvor comparativt Adverb staaer ved et Verbum med nærmere eller fjernere Object (eller hvor der staaer Comparativ af et relativt Adjectiv).

A. Comparationens Ablativ efter Comparativ af et relationsløst Adjectiv eller efter adverbialt Comparativ ved relationsløst Verbum.

Her kan for den regelmæssigt tilstedelige Brug af Com-

parationens Ablativ ingen anden Begrændsning gives end den, som dog egentlig altid ligger i Sagen selv, at det directe andet Sammenligningsled, som skal kunne sættes i Ablativ, maa være Subject i den underordnede Sætning, hvis Sammenligningspartiklen *quam* benyttes. Om Casus af første Sammenligningsled kan i dette Tilfælde overhoved ikke være Tale; og ved Casus af andet Sammenligningsled, der, som sagt, maa være Subject, er alene at bemærke, at dette, naar Comparationen er betegnet ved *quam*, staaer enten i Nominativ med eller uden tempus finitum af verbum *sum* (uden, hvis Comparativen prædiceres i en Hovedsætning: *melior est certa pax, quam sperata victoria;* med, hvis Comparativen staaer i Apposition eller som Attribut)[1]), eller kan ogsaa, uagtet Subjectsforholdet, staae i Accusativ ved Attraction[2]) enten paa Grund af Acc. c. Inf., eller efter et transitivt Verbum (cf. Madv. § 303 A. 1. og b.). Exempler paa det sidste Tilfælde ere (hos Madvig): *Decet nobis cariorem esse patriam quam nosmetipsos* og (»ofte«): *ego hominem callidiorem vidi neminem quam Phormionem* (= *quam Phormio est*) og: *tibi, multo maiori quam Africanus fuit, me non multo minorem quam Lælium* (ogsaa her i Acc. c. Inf.). Sjeldent staaer vistnok andet Led som Accusativ-Subject i Acc. c. Inf., hvor det styrende Verbum ogsaa afficerer dette Led (Saa udentvivl Cic. N. D. 1, 27, 77: *natura homini præscripsit, ut nil pulcrius quam hominem putaret*, visselig vel at forstaae heelt igjennem subjectivt: *ut nil pulcrius putaret esse, quam hominem (putaret esse),*

---

1) I Græsk udelades, som bekjendt, ved ἤ og Nominativ i dette Tilfælde »gjerne« Verbet εἰμί (Madvig gr. Synt. § 89). Om dette gaaer an i Latin er vel tvivlsomt, dog er det formodentlig, om end sjeldent, dog neppe uden Exempel. Ialfald finder man hos Tacitus i eensartet Tilfælde Ann. 13, 19 *destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari, ac Nero, gradu a divo Augusto,* ligesaa hos Tac. Ann. IV, 32 Udeladelse af verbum finitum activum efter Participet i Passiv: *longius penetrata Germania, quam quisquam priorum* (som om *penetraverat* var gaaet foran).

2) Attraction ved andet Sammenligningsled efter *quam* udenfor Accusativ findes nok i Latin meget sjeldent, medens i Græsk Attractionen desuden finder Sted baade i Genitiv og i Dativ (Madv. gr. S. § 89). Exempel paa saadan Attraction i Ablativ findes dog Tac. Ann. 14, 24 *eodem plura quam gregario milite tolerante* (Hom. Il. 1, 261 ἀρείοσι, ἠέπερ ὑμῖν, ὁμίλησα). Lignende ogsaa hos Liv. 4, 23 *bellum tanto majore quam proximo conatu apparatum est*, hvor Weissenborn desuden anfører Liv. 35, 21, 5: *infestiore, quam priore, impetu.*

i hvilket Tilfælde da, hvis Ablativ bruges, Sammenligningen egentlig kun er middelbar med Begrebet *homo*, umiddelbar med den subjective Anskuelse om *homo*. cf. og auct. ad Herenn. 3, 3: *antiquiorem (ɔ: potiorem) mortem turpitudine habere oportet*).

Nogen Indskrænkning af Ablativens Brug her, foreskrevet ved det første Sammenligningsleds Casus, naar dette har en adjectivisk Comparativ i Apposition, lader sig som sagt ikke i Sagens eller Forholdets Natur hjemle, heller ikke af den i Forfatterne foreliggende Sprogbrug [1]). Alene Tydelighedens Lov kan her sætte Grændse, naar tilfældigt Sammenstød i Formen vilde gjøre de indbyrdes Forhold af Begreberne utydelige; derom strax nærmere. En anden Sag er det, at i Latin overhoved Betegnelsen af andet Sammenligningsled ved Fjernelsens Casus er baade langt sjeldnere og mere begrændset end i Græsk og sjeldnere end den udførligere Construction med Sammenligningspartiklen *quam*, skjønt man rigtignok af Priscian 3, 3, 17 (cf. 18, 2, 32) snarere skulde troe at det Omvendte var Tilfældet (»*et Comparativus gradus ablativo casui adjungitur utriusque numeri*, *interdum tamen etiam nominativo*, *quando quam adverbium sequitur*« — altsaa ogsaa efter Priscian kan regulært blot Subjectet i andet Sammenligningsled sættes i Ablativ). Men Priscians Syntax er, som bekjendt, overhoved høist ufuldstændig. Ablativen staaer saaledes overhoved regelmæssigt efter adjectivisk Comparativ i Apposition som Betegnelse af andet Sammenligningsled, der maatte blive Subject i den med *quam* udtrykte Sætning, ligegodt om den Casus, hvori Comparativen selv med sit sammenhørende Substantiv i det overordnede Led staaer, er Nominativ, Vocativ og Accusativ, eller om det er Genitiv, Dativ og Ablativ [2]). Blot i dette sidste Tilfælde giver

[1]) Naturligviis er her det Tilfælde ganske udenfor Tale, naar andet Sammenligningsled som virkeligt Accusativobject afficeres af det transitive Verbum i Hovedsætningen, t. Ex. *maiorem ostendit audaciam quam prudentiam*, hvor altsaa de forskjellige Objecter selv sammenlignes (vistnok egentlig fuldstændig og mere logisk rigtigt saa: *maiorem quam ea prudentia est, quam ostendit*, en Fuldstændighed, som dog ei Sprogbrugen anerkjender, der construerer her paa samme Maade, som om der stod blot comparativt Adverb). Derimod i *hoc nihil mihi gratius facere poteris* og i Ablativen af et Relativ ved nægtet Comparativ har man naturligt blot Subjectet i andet Sammenligningsled *(nihil gratius quam hoc est)*, ikke noget Objectsaccusativ i Ablativ, da det jo ikke afficeres af det transitive Verbum.

[2]) Dette erklæres ogsaa udtrykkeligt af Priscian 18, 2, 32 „*flexis quoque*

Tydelighedens Lov den nødvendige Indskrænkning, at til et adjectivisk Comparativ i Ablativ ei kan staae et Ablativ i Singularis som andet Sammenligningsled, da det ved Casusen udtrykte Forhold her nødvendigt maatte blive utydeligt. Det samme gjælder naturligt ogsaa ved Comparativen i Dativ, ei blot saa ofte det singulare Ablativ af et Ord i Form falder sammen med Dativ, men ogsaa vistnok ellers, forsaavidt Comparativens Dativ jo selv i Formen er tvetydig, da ogsaa dens Ablativ, om end sjeldnere, kan ende paa *i* ligesom Dativen. At noget sikkert Exempel af de latinske Forfattere paa Comparationens Ablativ, selv i Fleertal, efter adjectivisk Comparativ i Dativ Singularis ei endnu er paaviist, kanske ei heller lader sig paavise, maa være reen Tilfældighed; nogen Begrundelse derfor i Sagens Natur lader sig ikke paavise. (Det hos Krüger l. c. § 372 d. A. 2. anførte Exempel: *hoc negotium mandabo homini callidiori Phormione* er udentvivl selvgjort).

Exempler paa Comparationens Ablativ efter adjectivisk Comparativ i Vocativ, Genitiv, Ablativ, hvor denne Casus maa erkjendes ligesaa regelmæssigt brugt, som efter Comparativen i Nominativ og Accusativ, ere:

a) Vocativ:

O luce magis dilecta sorori V. Æ. 4, 31.
O matre pulcra filia pulcrior H. Od. 1, 16, 1.
Galatea, thymo mihi dulcior V. Ecl. VII, .

b) Genitiv:

Lucili ritu nostrum melioris utroque H. S. 2, 1, 29.
splendentis Pario marmore purius (ɔ: splendidioris) H. Od. 1, 19, 6.
Sen. ep. 18. *Durus fenerator, a quo minoris centesimis propinqui numum movere non possunt.*

c) Ablativ:

centum potiore signis munere donat H. Od. IV, 2, 19—20.
Pane egeo jam mellitis potiore placentis H. Epp. 1, 10, 11.
Qui potiore metallis libertate caret ibid. 39.
Cum de se loquitur, non ut potiore reprensis H. S. 1, 10, 55

---

nominativis in obliquos casus eadem constructio in obliquis quoque casibus servatur", men han anfører blot eet og det selvgjort Exempel paa Ablativ efter Comparativ i Genitiv: *fortioris Hectore Achillis maxima virtus fuit*.

og Cic. ad Att. 1, 12 (Forbilledet for Senecas Udtryk ovenfor): *nam a Cæcilio propinqui* m*inore centesimis numum movere non possunt*[1]).

I Horats Od. 2, 14, 28 *vino tinget pavimentum potiore Pontificum coenis* er vistnok at see friere digterisk Brug, dog er det ei med Hensyn til Comparationens Ablativ men med Hensyn til Begrebernes logiske Forhold uregelmæssigt, da *Pontificum coenis* ei er det virkelige andet Sammenligningsled men et dermed blot i fjernere Forbindelse staaende Begreb.

Noget Exempel paa Ablativ efter adjectivisk Comparativ i Dativ veed jeg, som sagt, ei at paavise, men f. Ex. *cede homini, ceteris longe superiori* eller *parce pueris te minoribus* vilde vistnok i enhver Henseende rigtigt siges, og ligesaavel som der — mod Madvigs Benægtelse i § 303 [2]) — istedetfor *verba sunt Varronis hominis doctioris, quam fuit Claudius* rigtigt maatte kunne siges: *Claudio doctioris* (cf. Horatses Exempler ved Genitiv ovenfor), ligesaa rigtigt maatte det og istedetfor: *Verres argentum reddidit homini non gratiosiori, quam Cn. Calidius est* have kunnet hedde: *gratiosiori Calidio*, hvad O. Schulz p. 433 erklærer »lader sig retfærdiggjøre af almindelige Grunde« — hvis ikke her netop — hvad Schulz ei har taget i Betragtning, — Dativ- og Ablativformen i Singularis ved begge Ord (baade Comparativen og Substantivet) faldt sammen, hvorved naturligt Utydelighed vilde opstaae af denne Sammenligningsform. Det samme gjelder Krügers Exempel *(callidiori Phormione)* ovenfor; ved forskjelligt Numerus derimod af Substantivets Ablativ og Comparativens Ablativ eller Dativ kan ingensomhelst Utydelighed finde Sted.

Cic. de off. 1, 15, 47 *nullum officium referenda gratia magis necessarium est* kan vel neppe være noget Exempel paa Ablativ ved Gerundiv istedetfor Infinitiv efter *quam* (da Gerundium eller Gerundiv med reent Verbalbegreb ei existerer i Nominativ), skjønt det dog saa af Madvig betragtes § 416 A. 2*) og af Weissenborn de gerundio etc. p. 129 n. 257. Noget

---

1) At bemærke her er Undtagelsen fra Madvigs Regel § 294, at der af Comparativerne ligesom af *tantus, quantus* altid staaer Prisens Genitiv.

2) Paastanden om at her »maa dannes en ny Sætning med et eget Verbum *(sum)*« er overeensstemmende med Ruddimann 2. p. 102 n. 84 ed. Stallb. (Exemplerne der ere de samme, som hos Madvig).

adæqvat Exempel paa Gerundium eller Gerundiv i Comparationens Ablativ mangler ialfald. Men enten ligger selve Begrebet *officium* her i *referenda* (Taknemlighed, som bør vises), eller Udtrykket er at betragte som forkortet af hvad der vistnok med strengere logisk Rigtighed kunde have staaet med Gerundiv (med reent Verbalbegreb): *magis necessarium est, quam referendæ gratiæ* (sc. *officium*). Det var da samme Uregelmæssighed eller Frihed i Brugen, som ovenfor ved Horatses Sted: *pontificum coenis*, idet istedetfor det egentlige 2det Sammenligningsled, blot det dermed i fjernere Forbindelse staaende Begreb er sat, for nemlig at undgaae Gjentagelsen af det styrende Ord fra det overordnede Led.

Med Hensyn til Ciceros Sprogbrug bemærker Billroth § 224, at Cicero bruger Constructionen med Ablativ ulige sjeldnere i affirmative end i negative Sætninger, og at ved almindelige negative comparative Sætninger (for affirmativt Superlativ) hyppigt i det overordnede Led staaer neutrum. Th. Linacer III p. 190 (cf. Ruddimann ed. Stallb. 2. p. 101) bemærker, at diminutive Comparativer (f. Ex. *maiusculus, minusculus, grandiusculus, duriusculus*) alene have Constructionen med *quam* (som Ter. Eun. 3, 2, 21 *Thais, quam ego sum, maiuscula est*). De bruges dog overhoved sjeldent, og vel oftest med absolut Mening. At hvor Relativen er det andet Sammenligningsled ved nægtet adjectivisk Comparativ (dog aldrig for noget Objectsaccusativ) der maa staae Ablativ og *quam* ei kan bruges (hvad ogsaa gjelder *nemo* og *nullus* af let fattelig Grund t. Ex. *nemine vult inferior videri*, hvor *vult videri inferior quam nemo* vilde være uden Mening) grunder sig naturligt simpelt paa den relative Natur af *quam*, som udelukker et andet Relativ i samme Sætning, og paa at Relativet efter sin Natur altid maa staae i Spidsen af sin Sætning, hvad *quam* her ei vilde tillade.

Den friere Construction, som Madvig gr. Synt. § 90 i Græsk anfører Exempel paa, den nemlig, at Grækerne »ved en mindre nøiagtig Opfatningsmaade og Stræben efter Korthed sætte ved Comparativ ogsaa Genitiv af et Subject, der sammenlignes med et andet i Henseende til en tredie Tings (ɔ: et Objects) Grad« som: »*ἐγὼ μείζω οἰκίαν ἔχω σοῦ* = *ἢ σύ*, og *ἔδοξε τῷ ἀνδρὶ ἄλλος μεῖζον ἑαυτοῦ λαβεῖν* (Xen.) = *ἢ αὐτὸς λάβοι* og: *οἱ Πελοποννήσιοι πλείοσι ναυσὶ τῶν Ἀθηναίων παρῆσαν* (Thuk.) = *ἢ οἱ Ἀθηναῖοι*« benægter Madvig l. l. ganske for det Latinskes Vedkommende (»*quam* udelades dog ikke, hvor Comparativen hører til et andet

Ord end Sammenligningsledene f. Ex. *tu splendidiorem habes villam quam ego*«). Den er vistnok i ethvert Fald sjeldnere i Latin end i Græsk, men ganske udelukkes kan den vistnok ikke, endog blot simpelt derfor, at denne Frihed dog ei er dristigere eller utydeligere end selve Udtrykket med *quam*, da jo heller ikke her det directe modsvarende Begreb staaer som andet Sammenligningsled, men ogsaa her et Subject sammenlignes med et andet Subject middelbart i Henseende til en tredie Tings (Objectets) Grad. Den findes ogsaa i Latin, ialfald — dog sandsynligt alene — ved Comparativen *plus (plures, plura)* saavel hvor denne staaer substantivisk selv som Object, som hvor den staaer som adjectivisk Apposition til et Substantiv i Accusativ. Analogt altsaa med t. Ex. Græsk: *μείζονα ἐποίησας ἐμοῦ* siges paa Latin, Liv. 44, 40: *fortuna plus humanis consiliis pollet* (egentlig: *eo quod pollent h. c.*). Juv. 1, 108: *ego plus possideo Pallante et Licinis;* Hor. Epp. 1, 17, 44 *plus poscente ferent*; og ved *plures* som adjectivisk Attribut Hor. S. 1, 9, 23 *quis me scribere plures aut citius possit versus,* hvor vistnok det disjunctive: *aut citius* modificerer Friheden i Udtrykket, hvis overhoved nogen saadan kan siges at være tilstede der, hvor ingen Utydelighed er. Hor. a. p. 432 *et faciunt prope plura dolentibus ex animo* er dog ei stort mere middelbar Sammenligning end mellem Subjecterne ved transitivt Verbum med adverbialt Comparativ. Efter saadan Analogi kunde Tacitus vistnok ogsaa Ann. 14, 24 istedetfor med en mærkelig Attraction: *eodem plura, quam gregario milite, tolerante* simpelt have sagt: *eodem plura gregario milite tolerante,* hvis ikke netop Casusformerne stødte sammen til at volde Utydelighed. Ganske umiddelbar og almindelig regelmæssig Sammenligning er tilstede Hor. S. 1, 10, 50: *ferentem plura tollenda relinquendis (tollenda, relinquendis* begge brugte substantivisk). Den samme middelbare Sammenligning mellem 2 Subjecter med Hensyn til et tredie Begreb (Objectet) findes ogsaa i det ved Dativ udtrykte Forhold af Lighed eller Identitet (den modsatte Sammenligningsform), hvilket ialfald er eensartet og ligesaa stor Frihed som det andet ved Comparativ. Saaledes Hor. a. p. 467 *invitum qui servat idem facit occidenti* (cf. Madv. § 247 A. 8); Lucrets 3, 106 *eadem aliis sopitus quiete est;* Hor. S. 1, 4, 136—37 *numquid ego illi imprudens olim faciam simile.* (Med samme Middelbarhed i Sammenligning, men her for Objectsaccusativ, staaer Dativ ved *idem* hos Justin 2, 4, 10 *virgines in eundem ipsis*) (egentlig *ei mori, in quem se ipsos* eller vistnok ogsaa *se ipsi) morem exercebant.*

Plin. X, 84 *idem interpretationi tuæ existimo* kan vel maaskee opfattes som middelbar Sammenligning).

Forøvrigt er det uregelmæssige i Brugen af Ablativ efter Comparativ i dette Tilfælde (den adjectiviske Comparation) eller de Friheder i Brug, som her finde Sted, for en Deel (t. Ex. undertiden ved Ablativerne *spe*, *exspectatione* etc.) vistnok de samme, som kunne finde Sted ved adverbial Comparation med relativt Verbum. De lade sig neppe alle ved specielle Kategorier udtømme og jeg skal indskrænke mig til at gjøre opmærksom paa følgende:

Ved Udtrykkets Korthed i det underordnede Sammenligningsled, ifølge hvilken de Begreber, som allerede forekomme i det overordnede Led, pleie at udelades, sættes ofte istedetfor det virkelig directe andet Sammenligningsled, naar dette alt forekommer i den overordnede Sætning og skulde gjentages, den nærmere eller fjernere deraf afhængige Bestemmelse selv i Ablativ. Dette er egentlig blot et enkelt Phænomen af den i de gamle Sprog hyppige Mangel paa nøiagtig Paralellisme mellem Sammenligningens Led ved enhver Art af Sammenligning, hvorpaa alt det senest omtalte Tilfælde ved *plus* og *idem* frembyder Exempel. Saaledes i det anførte Sted af Hor. Od. IV, 2, 19 *vino potiore Pontificum coenis* for: *quam vinum est in Pontificum coenis* (naar *vinum* her virkeligt gjentoges, kunde Ablativ paa Grund af Substantivets Numerus ei længer beholdes, efter Bemærkningen ovenfor). Hor. Od. 3, 6, 46 *nos ætas parentum, peior avis, tulit* f. *peior ætate avorum*. Uden det anførte Motiv til Korthed, men dog med Sammentrængen af Udtrykket H. Od. 3, 24, 1—2 *intactis opulentior thesauris Arabum* og Hor. S. 2, 4, 16 *nihil est elutius irriguo horto* (ɔ: *irrigui horti oleribus*). Den samme Korthed finder man i anden Sammenligningsform hos Hor. Od. 2, 6, 14—16 *non Hymetto mella decedunt, viridique certat baca Venafro*. Liv. 2, 13 *supra Coclites et Mucios id facinus esse* (hvor Motivet til Mangelen paa Paralellisme tydeligt nok er det samme, som ovenfor er forklaret). Justin 1, 7: *nullus tamen fortunæ Candauli comparandus*.

I Hor. 4, 1, 17: *et quandoque potentior largi muneribus riserit æmuli* er der ingen virkelig Mangel paa Paralellisme mellem Leddene, men det er sagt tydeligt og udtrykkeligt, hvad Horats netop vil sige, at den Enes personlige Fortrin (*potentior*) overveier Indflydelsen af hans Rivals rige Gaver; og ikke Person

med Person, men Person sammenlignes her med rige Gaver paa den anden Side.

I mange Tilfælde har man ved Comparationens Ablativ her antaget en Korthed i Udtryk ɔ: Uregelmæssighed, som dog neppe kan erkjendes. En Gjenstand sammenlignes ofte i Egenskabens Grad med den Ting, som bestemmer Maalet for Egenskaben eller dens Grad og om hvilken Ting den samme Egenskab kan udsiges; for saavidt er deri ingen uregelmæssig eller friere Korthed i Udtrykket. Men den Omstændighed, at den anden Gjenstand afgiver det rette Maal for Graden, gjør at man her almindelig gjengiver Udtrykket: »for stor (liden etc.) i Forhold til« og paastaaer at Comparationens Ablativ her er kort Udtryk istedetfor: *quam pro.* Saaledes Madvig § 308 A. 1., der som Exempel anfører: *ampliores humano fastigio honores* f. *quam pro* og erklærer at det blotte *quam* ei her kan bruges, hvorved der altsaa statueres en ellers ukjendt Forskjel i Betydning mellem Comparationens Ablativ og Partikelen *quam.* Men der siges dog ellers *amplissimum, summum, altum, sublime, tantum fastigium,* og Madvig anfører selv andre ligesaa umiddelbare Sammenligningsformer ved det samme Ord (»regelmæssigere: *honores humanum fastigium excedentes, supra humanum fastigium exaggerati* eller deslige«), saa at nogen Grund til den her paastaaede Forskjel mellem *quam* og Comparationens Ablativ neppe vil indlyse. Noget bestemt Exempel paa *quam* ved *fastigium* veed jeg dog ei at anføre. Ligesaa er *calceus maior* vel *minor pede* (Hor. Epp. 1, 10, 43): større (mindre) end Foden er ɔ: for stor (liden) for Foden. Lignende er i Hor. Epp. 1, 20, 21: *maiores pennas nido extendisse* (hvor *nido* er at forstaae dobbelt; ogsaa til *extendisse*, som ofte hos Horats) ogsaa *pennæ* ligefrem i Størrelse sammenlignet med *nidus*, som bestemmer deres Maal. Analogt ogsaa Hor. Epp. 1, 17, 40 *onus horret, ut parvis animis et parvo corpore maius,* hvor det i sig overflødige Tillæg af *parvus* dog gjør Paralellismen i Sammenligningens Led tydeligere (Byrden er stor, Aand og Legeme begge smaa). I H. S. 2, 3, 310 *corpore maiorem spiritum et incessum* er samme Forhold mellem Begreberne. Derimod i »*cultus censu maior*« kan ingen saadan directe Paralellisme tænkes, men Talen er om at leve paa en Fod, større end Formuen kan taale (ikke directe: større Udgift end Formuen er stor), altsaa i egentligt Udtryk vistnok: *quam pro censu. maior* og *minor* ere imidlertid saa ofte brugte saaledes, at de næsten ere gaaede over til simple relative Adverbier

eller til at betegne præpositionelle Forhold. I *maior invidia, suspicione*, hvor vel heller ingen directe Paralellisme kan siges at være tilstede, er *maior* »hævet, ophøiet over«, men her viser sig ret egentlig Ablativ som Fjernelsesbegreb i sit fulde Lys (»som Misundelse, Mistanke ei kan naae op til«). Lignende Forhold er vel i: *major prætoria cognitione summa* (Exemplet, udentvivl af Cicero, hos Linacer uden Citat). I *lis minor dignitate* skimter man endnu Leddenes Paralellisme (= *infra dignitatem*); men ofte staaer *minor* i Forbindelser, hvor det næsten falder sammen med et præpositionelt Begreb (attributivt fattet) som Hor. Epp. 1, 12, 28 *Cæsaris genibus minor* ɔ: »liggende lavere end, nedenfor«. Hor. S. 2, 7, 75 *rerum imperiis hominumque tot tantisque minor* »som staaer under« (eller participialt, i overført Mening, *subjectus* ɔ: *minor*, mindre mægtig, kraftig end), beslægtet i Begreb med *inferior*, der, som bekjendt, endog har skeiet ud i Construction til Relationens Dativ. *Minor* med Ablativ svarer ofte til vort: »for lidet til noget«, hvor ingen directe og tydelig Paralellisme er tilstede, som Ov. Tr. 2, 214 *et sunt notitia multa minora tua* (ɔ: *quasi non satis digna*, egentlig vel meent: *quam quæ digna sint tua notitia*). Ov. Pont. 2, 10, 37: *sæpe dies sermone minor fuit* (andet Sammenligningsled *sermo* er her Gjenstanden (men in abstracto, futuro) for Dagens Anvendelse, altsaa vistnok lidet tydelig Paralellisme), vi: for kort til Samtalen (ɔ: *quam qui sermoni sufficeret*). Freund synes at tage det, ialfald falsk, for Midlets Ablativ (»forkortet ved«: Fr. »kürzer«). Meningen viser noksom det følgende: *inque loquendum tarda per æstivos defuit hora dies.*

En heel Deel ved temmelig hyppig Sprogbrug hjemlede Forbindelser, hvori Comparationens Ablativ forekommer af et (ialfald forsaavidt) substantivisk brugt Adjectiv eller Particip (*æquo, iusto, necessario, nimio, vero, solito, dicto*) eller af et abstract Substantiv (*opinione, cogitatione, spe, exspectatione, voto, fama* etc.) pleie almindeligt at opføres under samme Rubrik, som ganske eensartede Tilfælde af en speciel friere Brug af Comparationens Ablativ, medens der om deres sande Forhold og Beskaffenhed i Almindelighed Intet videre forklares. Krüger § 372 d. A. 3 synes at antage disse Constructioner for regelmæssige, naar han siger at de ere at opløse paa den under litera b) angivne Maade; men under denne litera findes dog intetsomhelst til Oplysning om denne Construction. Sanctius Minerva 2. p. 307 forklarer alle disse Ablativer som »*obliqua comparatio*«

(ɔ: ikke paralel Comparation, istedetfor *quam pro*), hvad Perizonius tiltræder, idet han dog heller vil forklare *quam præ* (efter hans tidligere Opfatning og Forklaring af Comparationens Ablativ). Zumpt § 484 (5te Ausg.) Slutn. siger ganske kort og med høist utydelig og ufuldstændig Forklaring, at samtlige disse Ablativer ere at opløse med *quam—est* eller *erat*, hvad vistnok giver et meget forskjelligt grammatisk og logisk Forhold ved de forskjellige Udtryk. Virgils: *dicto citius æquora placat* forklarer Zumpt: hurtigere end det var talt, altsaa Ablativ istedetfor et virkeligt Prædicat (ikke Subjekt). Billroth (§ 224. A. 4) alene forklarer bestemtere: »Comparativen med udeladt *quam* og Ablativ bruges og da, hvor en egen Sætning maatte dannes, saasnart *quam* stod. Saaledes i Talemaaderne: *dicto*, *exspectatione*, *æquo*, *iusto*, *solito*, *opinione* med Comparativ, fordi Gjenstanden ikke egentlig sammenlignes med *exspectatio*, *spes* o. s. v. selv, men med sammes Gjenstand« (vil sige: med en Acc. c. Inf., hvortil disse Ord er Prædicat, ved neutra af Adjectiver og Participer altsaa et upersonligt) f. Ex.: *Latius opinione disseminatum est hoc malum* (Cic. Cat. 4, 3, 6) ikke = *hoc malum latius est disseminatum, quam opinio est disseminata*, men = *hoc m. l. e. d., quam opinio est esse disseminatum* »end Meningen er, end man mener, at det er udbredt«. Som andre Exempler anføres: *Servilius consul minus opinione sua efficiebat* (Cæs. civ. 3, 21). *Serius spe omnium venit* (Liv. 26, 26). *Non verendum est, ne plus æquo in amicitiam congeratur* (Cic. Læl. 16, 59) forklares: *quam quod congeri æquum est* (hvor *quod* i Udtrykket ialfald er overflødigt).

Det er vistnok sandt, at den omtrentlige Mening af saadanne Udtryk ogsaa kunde betegnes paa den af Billroth angivne Maade, men ikke, at denne overalt ogsaa nødvendigt maa ansees for at være den regelmæssige Form. Thi hverken Eensartetheden eller Friheden kan ved dem alle indrømmes. De forekomme langt hyppigere ved adverbialt (her baade ved relationsløst og relativt Verbum i eensartet Forhold) end ved adjectivisk Comparativ, men det selvsamme Comparationens Ablativ kan her staae i temmelig forskjelligt logisk og oprindeligt grammatisk Forhold, og navnlig viser Forholdet sig ialfald partielt forskjelligt ved den adjectiviske og adverbiale Comparation, hvilke begge man derfor ogsaa i dette Tilfælde ei bør stræbe at omfatte under samme Regel.

Ved den adjectiviske Comparation maa man i mange af disse Udtryk erkjende en ganske regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ. Disse Udtryk referere sig nemlig deels til Sammenligning mellem det objective og det subjective ɔ: mellem Tingen selv og Forestillingen (Haabet, Forventningen, Ønsket, Formodning, Tanke, Omdømme, Rygte etc.) om Tingen (undertiden omvendt, som ofte ved Ablativen *vero*), deels til Sammenligning mellem den concrete Grad af et Prædicat og en Regel eller abstrakt Maalestok for denne (det nødvendige, retmæssige, billige, overdrevne, sande, sædvanlige ɔ: de fleste ovenfor omtalte substantivisk satte Neutralia). Det kommer vel her altid an paa, om virkeligt det i Comparativ satte Prædicat efter Sprogbrugen ogsaa lader sig prædicere om det her i Ablativ satte andet Sammenligningsled, eller ikke. Herved kommer navnlig i Betragtning den af G. I. Voss de constructione c. 16 gjorte Bemærkning, som vistnok gjelder for alle Sprog ogsaa ved den simple og ligefremme Sammenligning: at der anstilles rigtig Sammenligning mellem i sig ulige Ting gjennem et homonymt Prædicat ɔ: et Prædicat, som i Forbindelse med det ene Begreb er at fatte i en figurlig, i Forbindelse med det andet i egentlig, eller og ved begge i en forskjellig figurlig Betydning. Som Exempel anfører Voss af Hom. Il. 1, 249:

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή

og Plaut. Epid. 3, 2 *versutior es* (neppe oversætteligt Ordspil) *quam rota figularis.* Verg. Ecl. VII, 37: *Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ.* Man seer let, at herved er for Sprogbrugen aabnet en rig Kilde til Ordspil, som ei altid i andre Sprog kunne gjengives.

Regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ maa vel saaledes erkjendes hos Hor. Epp. 1, 11, 3: *quid tibi visa...? maiora minorave fama?* da enhver Sag jo kan have sit »*fama*« og dette »*fama*« kan være *magna* eller *parva.* Ligesaa i Hor. Epp. 1, 6, 13 *quidquid videt melius peiusve sua spe*, da *spes* kan være *bona* og — ialfald catachrestisk — ogsaa *mala* (det sidste om *spes* som Middelbegreb). Anderledes og vistnok uregelmæssig staaer den samme Comparationens Ablativ (*spe*) Hor. Sat. 1, 10, 90—91 *si placeant spe deterius nostra* ved det adverbiale Comparativ *deterius*, hvorom senere. Regelmæssige ere ligeledes Udtryk som: *spe, exspectatione maior* og *minor;* thi *exspectatio* som *spes* kan være *magna* og *parva*; ligesaa *opinio.* Som regelmæssigt kan vel derfor ogsaa ansees det hos Billroth af Cæsar b. civ. 3, 21 citerede Sted: *consul minus opinione sua efficiebat*

(hans Resultat var mindre end hans Tanke), da *opinio* efter Sprogbrug kan være *magna*, altsaa ogsaa *parva*. Regelmæssigt er vel ogsaa Ov. Tr. 5, 6, 42:

crede mihi, vero est nostra querela minor

»end Virkeligheden, Sandheden« (unødvendigt at forklare: *quam pro vero*, som jo ikke er ganske det samme), hvor altsaa det subjective i Overordning er sammenlignet med det objective i Underordning. Regelmæssigt er ligesaa Liv. 21, 32 *incerta in maius vero ferri solent*, og, hvad vel selvindlysende, i Fleertal Ov. Her. 1, 11: *quando ego non timui graviora pericula veris*. Muligt er ogsaa det af Billroth citerede og anderledes forklarede Sted Cic. Læl. 16, 59: *non verendum est, ne plus æquo in amicitiam congeratur* at fatte som regelmæssigt: »mere end det billige (det som er billigt, det billige Quantum) er«, som Sammenligning med det fra Billighed hentede Maal (*æqua mensura*). Liv. 23, 19 *amnis citatior solito* kunde forsaavidt opfattes som regelmæssigt, som *solitum* vel kan staae substantivisk (med afhængigt Genitiv og med Adjectiv, som Liv. 3, 38: *hostibus belloque gratiam habendam, quod solitum quicquam liberæ civitatis fieret* (hvor Tvivlen om, hvilket af de to Ord staaer substantivisk vel afgjøres ved Genitiven, som maa hænge af *solitum*, som ogsaa Weissenborn forklarer); Vellei. 2, 41 *si quando aliquid ex solito variaret*; Tac. H. 5, 8 *alia solita* og ofte *præter, suprà solitum*) og forsaavidt det samme maatte kunne prædiceres derom (om Reglen, det sædvanemæssige), som comparativisk udsiges concret om Subjectet (»end dens, eller det, Vanlige«). Imidlertid er vistnok overhoved en anden Opfatning af disse Ablativer: *æquo, iusto, necessario, nimio, solito* rigtigere, hvorom senere hen ved 2det Hovedtilfælde. — I Hor. Epod. 17, 62 *fata tardiora votis* er ogsaa Sammenligning mellem det objective og det subjective; *vota* ɔ: Phantasien, den bigende Tanke, som jo overhoved anticiperer Virkeligheden, iler hurtigt og langt forud for denne; uden Figur, men ogsaa langt mattere, vilde det hedde: *quam pro votis*.

Men, som saa ofte, gaaer nu Brugen af saadanne engang satte Udtryk ved partiel Analogi videre i tilsyneladende samme Forhold, og anvendes ogsaa der, hvor ingen regelmæssig Comparation længer kan erkjendes at være tilstede, forsaavidt den specielle Prædicering ei længer kan passe til et saadant i Ablativ sat Begreb, hvilken Ablativ ved det adverbiale Comparativ (om hvilken Forbindelse nærmere nedenfor) altid staaer

uregelmæssig. Men ogsaa ved adjectivisk Comparativ passer den samme Prædicering ei længer til Ablativen t. Ex. i: *spe frequentior senatus convenit* (Liv. 3, 38) og *res exspectatione omnium tranquillior* (d. s. som *præter, supra spem, exspectationem* ved Positiv), hvor altsaa, egentlig urigtigt, den i det forkortede Udtryk alene satte substantiviske Prædicering i det underordnede Led om selve Hovedsætningen, der i Acc. c. Inf. skulde gjentages som Subject, netop paa Grund af Udtrykkets Korthed, idet Verbum *sum* er udeladt, ved en Slags Attraction er sat i det 2det Sammenligningsled. Ved comparativt Adverb staae imidlertid de her nævnte Comparationens Ablativer altid uregelmæssigt selv ved det relationsløse Verbum, hvilken særlige Form af Sammenligning altsaa for dette Tilfældes Vedkommende bliver at tage Hensyn til under eet med det 2det Hovedtilfælde af Brugen af Comparationens Ablativ, nemlig ved adverbialt Comparativ med Relationsverber (og ved Comparativ af relative Adjectiver).

Endnu er her under dette første Hovedtilfælde, Comparationens Ablativ efter adjectivisk Comparation, at omtale en ganske speciel Brug af denne Ablativ, som maa erkjendes for regelmæssig, men hvor Forholdene dog ere aldeles forskjellige fra de hidtil omtalte og fra de, som ved Comparationens Ablativ ellers overhoved finde Sted. I det her meente specielle Tilfælde finder ingen Sammenligning Sted mellem forskjellige Subjecter gjennem den samme Prædicerings ulige Grader, hvilket Forhold ellers er det almindelige, hvor Comparationens Ablativ kan anvendes, men ved det samme Subject gjelder Sammenligningen alene Prædicatet selv, som nemlig angives og bestemmes ved Sammenligning med en vis bestemt Grad eller et bestemt Maal af den samme Prædicering (angives at være over eller under dette Maal). Dette Tilfælde har overhoved ikke saa lidet Omfang, da det ofte finder Anvendelse, hvor Graden eller Maalet af en vis Subjectets Udstrækning (Alder) sammenligningsviis (over eller under et vist Maal) skal angives. Men medens dette Tilfælde forøvrigt falder ind under en uregelmæssig Brug af Comparationens Ablativ, som ved det andet Hovedtilfælde af denne bliver at omtale (ved Adjectiver, der betegne en Udstrækning (Alder) med Maalets Accusativ, forsaavidt altsaa at betragte som relative Adjectiver), saa hører hidhen en ganske enkeltstaaende Brug af Comparationens Ablativ, nemlig efter *maior* og *minor* ved Aldersbetegnelse gjen-

nem Sammenligning med en vis bestemt Alder, naar denne sidste ogsaa udtrykkes i adjectivisk Form, som undertiden, skjønt sjeldnere, er Tilfældet. Denne til Prædicatet alene indskrænkede Sammenligning, hvis ulige Grader umiddelbart sammenlignes med hinanden, er forsaavidt jo særegen og afvigende, som, naar Sammenligningen udtrykkes ved *quam*, det efter *quam* satte Ord (her et Adjectiv) ikke, som ellers, naar Comparationens Ablativ istedetfor Partikel anvendes, repræsenterer en heel Sætning i forkortet Udtryk og egentlig er at supplere dertil. Her er det andet Sammenligningsled derimod blot et Supplement til Prædicatet, idet Comparativen med Adjectivet som andet Sammenligningsled først tilsammen danne det fuldstændige Attribut, og naar *quam* her bruges foran det andet Sammenligningsled med adjectivisk Form (som det undertiden staaer ved en saadan Aldersbestemmelse) maa der naturligviis nødvendigt (altsaa regelmæssigt) staae samme Casus bag efter som foran *quam* (ganske ligesom Tilfældet er ved et Prædicatssubstantiv i absolut Ablativ). Regelmæssigt altsaa saaledes hos Liv. 45, 32: *cum liberis maioribus, quam quindecim annos natis.* Men som regelmæssig maa ogsaa Brugen af Ablativ her erkjendes, hvor det bestemte Alderstrin er udtrykt adjectivisk (ved recta comparatio eller begge Leds Paralellisme). Regelmæssige ere saaledes Udtryk, som Liv. 45, 15: *filius quinquenni maior;* Gaius 1 § 73: *minor anniculo;* Capitol. Pertinax 4: *sexagenario maior.* Ved den ellers fuldstændige Opregnen hos Madvig (§ 306 A.) af de mangfoldige og tildeels saare uregelmæssige Udtryk ved Aldersbetegnelse gjennem en saadan Sammenligning med et bestemt Aldersmaal er denne Form af Sammenligningen ikke omtalt. En tredie Form af denne Prædicering er Udeladelsen af *quam* med samme Casus bibeholdt, som *maior* eller *minor* staaer i (anført hos Madv. § 306 A. ved Ex.: »*maior triginta annos natus*«). Varro r. r. 1, 20, 1, *quos* (sc. *boves*) *rudes, neque minores trimos, neque maiores quadrimos parandum.*

B. Comparationens Ablativ ved adverbialt Comparativ med Relationsverber (transitive eller med fjernere Objectsbestemmelser) eller ved Comparativ af relativt Adjectiv (deriblandt og medregnet Adjectiver med Maalets Accusativ).

Som regelmæssig Brug af Comparationens Ablativ ogsaa i disse Tilfælde er det at regne, naar Subjectet for den fælleds

Prædicerings underordnede Grad, hvad enten det comparative Adverb staaer ved et transitivt eller blot fjernere relativt Verbum, sættes i Ablativ; om end dette Tilfælde overhoved er sjeldnere, end det forrige. Ligesaa regelmæssigt derfor, som: *lacrima nil citius arescit* (Cic. inv. 1, 55) og: *recte auguraris de me, nihil abesse a me longius crudelitate* (Cic. Att. 9, 16) og: *dicto quod non levius valet* (H. S. 2, 7, 78), *tanto reprehendi iustius illis* (H. S. 2, 4, 86), *non ego sanius bacchabor Edonis* (H. Od. 2, 7, 26), *deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?* (H. Epp. 1, 10, 19), *luctamur scitius unctis Achivis* (H. Epp. 2, 1, 33) — er Udtrykket Hor. Sat. 2, 8, 17: *sive Falernum te magis appositis* (ɔ: quam vina apposita) *delectat* — hvad Ramshorn ubeføiet erklærer for digterisk Frihed, uagtet Subjectet alene er forskjelligt i det underordnede Led og den hele Prædicering fælleds — og H. Od. 2, 12, 27 *quæ poscente magis gaudet eripi* — skjønt dog muligt tvetydigt, da *poscente* kunde være et Subjectsablativ, som i: *scriberis Vario, Mæonii carminis alite* —; H. Epp. 1, 9, 6 *novit me valdius ipso*; H. Epp. 1, 2, 4 *melius Chrysippo dicit*; H. Od. 3, 1, 9 *vir viro latius ordinet arbusta;* H. S. 1, 10, 14 *ridiculum acri fortius et melius plerumque secat res*; og Hor. Od. 1, 24, 13: *quod si Threicio blandius Orpheo auditam moderere arboribus fidem.*

Friere og uregelmæssig derimod er Brugen af Comparationens Ablativ efter transitivt eller fjernere relativt Verbum med adverbialt Comparativ, naar denne Ablativ staaer i Stedet enten for et Objectsaccusativ eller en fjernere Styrelse i den med *quam* udtrykte Sammenligning. Uregelmæssig er denne Brug først i logisk Henseende, fordi her er Mangel paa Paralellisme mellem Sammenligningsledene (altsaa »obliqua comparatio»), da den fælleds Prædicering maatte forstaaes passivisk om Objectet i det overordnede Led som Subject for at Modstillen eller Paralellismen skulde være rigtig; dernæst i grammatisk Henseende, fordi et Forhold, som i Talens Sammenhæng nødvendigt efter Tydelighedens Lov fordrer sin Betegnelse, det nærmere eller fjernere Objectsforhold, saaledes bliver ubetegnet, idet dets Betegnelse fortrænges af Udtrykket for et andet Forhold (Sammenligningsforholdet). At Tvetydighed herved kan opstaae, gjelder dog egentlig blot de Steder, hvor denne Objectsaccusativ ogsaa er en Person (ligesom Subjectet) t. Ex.: *Titum Gaio magis amo*, hvis *quam Gaium* var meent, forsaavidt det almindelige og

regelmæssige er, at Subjectet i 2det Sammenligningsled sættes i Ablativ.

a) Comparationens Ablativ for en Objectsaccusativ findes dog temmelig ofte og ei blot hos Digterne. Urigtigt ansees vistnok som Exempler paa Objectsaccusativ sat i Comparationens Ablativ det af Madvig § 304 A. med Zumpt anførte Tilfælde af Pronomen demonstrativum og relativum i Ablativ ved et adjectivisk Comparativ; urigtigt ligesaa det hos Billroth af Cic. Phil. 11, 10 citerede: *num mittent hominem Servilio digniorem;* urigtigt nok ogsaa det af den samme citerede Sted af Cic. Verr. 2, 3, 48: *ostendo minus tribus medimnis in iugerum neminem dedisse,* da skjønt det rigtigt med *quam* hed: *quam tres medimnos,* dette *medimnos* dog alene beroer paa Attraction, og ikke er afficeret af Verbet i Hovedsætningen. Udtrykket kan ialfald opfattes som regelmæssigt efter foregaaende Hovedtilfælde, forsaavidt *minus* her nemlig er ubestemt Qvantitetsbegreb (sc. *frumenti*). Det kan derfor ei stilles paa Siden af Liv. 4, 52 *non plus singulis senatoribus invenientes,* der vilde være regulært, hvis der stod *plures.* Om Særegenhederne i Construction ved *plus, minus* etc. skal der dog nedenfor nærmere blive Tale.

Comparationens Ablativ efter adverbialt Comparativ med transitivt Verbum for Objectsaccusativ staaer derimod foruden paa det af Madvig citerede Sted af Hor. Od. 1, 8, 9 *olivum sangvine viperino cautius vitat,* videre t. Ex. Hor. Od. 1, 12, 13 *quid prius dicam solitis parentis laudibus;* V. Æn. 1, 15 *quam Juno fertur terris magis omnibus unam coluisse;* H. Od. 1, 18, 1 *nullam sacra vite prius severis arborem;* H. O. 4, 9, 50 *peius leto flagitium timet* og Epp. 1, 17, 30 *cane peius et angue vitabit* (cf. H. S. 1, 2, 22 *non se peius cruciaverit atque hic*); *peius* er paa disse Steder tydeligt Adverb, saaledes som *male* hos Horats ofte staaer ved verba timendi som Gradsadverb. Videre Hor. Epp. 2, 1, 197 *spectaret populum ludis attentius ipsis;* Hor. Epp. 1, 14, 23 *feret tus ocius uva;* Hor. S. 1, 6, 24 *fulgente constrictos curru trahit gloria non minus ignotos generosis;* Hor. S. 1, 1, 53 *cur tua plus laudes cumeris granaria nostris;* H. S. 2, 8, 79 *nullos his mallem ludos spectasse.* Curtius: *ignavus pluris* (som Adverbialbegreb) *qualemcunque vitam honesta morte æstimat.* Tac. Ann. 12, 46 *ne dubitaret armis incruentas conditiones malle* (Ablativen ved *malle* nærmer sig til Styrelse, ligesom ved *præstare.* Naar Weissenborn paa-

staaer at *anteferre* ogsaa staaer med Ablativ, saa bevises det ialfald ikke af det af ham som Exempel anførte Sted Sall. Iug. 16, 5: *omnibus suis rebus commodum regis anteferre*, der jo efter Formen ligesaagodt og rimeligst er Dativ). Liv. VI, 28, 6 *quanto magis Aliensi die Aliam ipsam, monumentum tantæ cladis, reformidaturos* (hvor Weissenborns indskrænkende Bemærkning (uden noget Hensyn til Objectsaccusativen her), at *magis* med Ablativ for *quam* ikke er hyppig uden ved Adjectiver som *solito* etc., vistnok er ubeføiet). Hor. S. 1, 1, 97 *ut se non unquam servo melius vestiret*, som kan synes tvetydigt, var det dog nok ikke for den romerske Læser, fordi *servus* var *res* og klædtes af sin Herre (efter Krügers Bemærkning). Derimod vilde i saadant Forhold tvetydigt siges: *Brutum non minus te amo* (end dig? eller: end du?). Cicero siger derfor — Citatet hos Krüger —: *Brutum non minus amo quam tu, pæne dixi quam te.* Ovid siger dog Met. 14, 170: *Si minus Ænean veneror genitore* (ↄ: *quam meum genitorem*), hvor dog Sammenhængen udelukker Tvetydighed.

b) Comparationens Ablativ for fjernere Relationer overhoved, end Objectsaccusativ, er vistnok i Latin meget sjelden, og Friheden i Brugen af denne Construction gaaer i Latin langtfra saavidt, som i Græsk ved Comparationens Genitiv. Noget modsvarende Exempel i Latin til det græske Udtryk f. Ex.: μείζων τοῦ εἰπόντι γίγνεται βλάβη τοῦ πεποιηκότος vil man i Latin vist ikke kunne paavise. Ikke sjeldent er det dog, at Ablativ sættes ved Comparativer af Adjectiver — i saadant Forhold altsaa relative, — som betegne Udstrækninger i Rummet ↄ: Længde, Bredde, Høide, Dybde, Tykkelse, eller i Tiden: Alder og Varighed, og af Adverbier med samme Betegnelse og i samme Forhold (*longius, plus, minus, amplius*, det sidste ogsaa, som *longius*, om Tidsmaal). I fuldstændigt Udtryk skulde efter Adjectivets Comparativ ved *quam* egentlig Positiven af det samme Adjectiv staae gjentaget som andet Sammenligningsled med Maalets Accusativ, analogt med det forhen omtalte fuldstændige Udtryk ved *maior* og *minor* om Alderen. Der var imidlertid Positiven af forskjelligt Udtryk (enten sammensat Adjectiv af *annus* t. Ex. *quinquennis* eller *natus* med Accusativ), medens her det samme Adjectiv maatte gjentages, hvad Sproget skyer; paa Grund af denne Indskrænkning skulde Sproget her almindeligt blot sætte *quam* med Maalets Accusativ uden gjentaget Adjectiv i Positiv. Men her bruges dog ogsaa (cf. Madvig § 306) opløst

Comparativ, *amplius* t. Ex., med Positiv, hvortil føies Maals Accusativ uden *quam*, ved hvilken Construction (t. Ex. hos Madvig: *umbra non amplius quatuor pedes longa, nix minus quatuor pedes alta*) det ei er let at sige, om *quam* er udeladt foran Positiven eller foran Maalets Accusativ.

Exempler paa Comparationens Ablativ efter Comparativen af saadanne Adjectiver ere: Hor. a. p. 189 *neve minor neu sit quinto productior actu fabula* (hvor og Ordenstallet friere for Cardinaltallet). Cæs. b. g. 7, 19 *palus non latior pedibus L* (hos Madvig). Ved *maior* og *minor* om Alderen staaer ogsaa ofte Comparationens Ablativ af *anni* (*annis* ɔ: for Maalets Accusativ).

Ogsaa ved comparative Adverbier, som fordre Tids- eller Længdemaalets Accusativ kan (foruden bibeholdt Accusativ uden *quam*) staae Comparationens Ablativ. Saaledes ved *longius* Hor. Od. IV, 5, 11: *cunctantem longius spatio annuo.* Cæs. b. g. 4, 1: *longius anno uno in loco remanere*, hvad Krüger (p. 494 A. 3.) urigtigt opløser: *quam annus est*, hvorved han overseer, at *longius* er Adverb (i længere Tid) og at Adjectiv og Adverb ei rigtigt grammatisk kunne sammenlignes. Ligesaa staaer *plus* og *amplius* med Comparationens Ablativ (om Tidsmaal): *amplius hora moliebantur* (Cic.); *hoc nomen triennio amplius* (ɔ: *longius*) *in adversariis relinquebas* (idem); *affuit non plus duobus an tribus mensibus* (id; Ablativen kan dog her forklares anderledes); *plus iam anno scio* (Plaut.).

Men den uregelmæssige Brug af Comparationens Ablativ for Maalets Accusativ gaaer her ved Siden af en anden Frihed nemlig Bibehold af Maalets Accusativ saavel efter de betegnede Adjectiver i Comparativ, som efter Adverbierne *plus*, *minus* og *amplius* med et Adjectiv i Positiv eller uden dette og efter *longius* (som med Krüger p. 801 er at tilføie, ogsaa hos Madvig § 306 findes i Exemplerne saa construeret) uagtet at *quam* er udeladt[1]). Ganske vist uden indre Grund i Sagen og Forholdet selv og uden al Tvivl ogsaa uden nogen

[1]) Som et saare sjeldent Exempel paa udeladt *quam* efter *magis* anfører Stallbaum til Ruddimann 2. p. 106 A. 95 efter Schwarz til Tursell. p. 602 Cic. p. R. A. c. 14: *Annos natus magis quadraginta*, hvad han dog senere (p. 295) ligesom Hand. H. T. erkjender efter Codd. maa rettes: *maior* (saa i Madvigs Udg.).

Grund i selve Sprogbrugen indskrænker Madvig (§ 306) ogsaa denne Brug af Comparationens Ablativ efter adjectivisk Comparativ (for Maalets Accusativ, hvor Begrebet af denne selv vistnok udelukker al Tvetydighed) til det Tilfælde, naar Comparativen er Nominativ eller Accusativ. Tydeligheden bliver nemlig ogsaa her overalt den samme, uanseet Comparativens Casus, naar blot ikke lige Casus- og Numerusformer støde sammen. Ialfald seer jeg at Plin. maj. 17, c. 24 endog construerer saa efter Comparativen i Ablativ: *cuneo tribus non ampliore digitis* og sandsynligt ville vel flere Exempler uden stor Vanskelighed kunne findes i den samme Forfatters techniske Beskrivelser.

Paralel med Udeladelsen af *quam* og bibeholdt Maals Accusativ ved adjectivisk Comparativ er tydeligt nok Beskrivelsens Genitiv uden *quam*, ei blot ved *maior* og *minor* (see Madvig § 306 A.*)), men ogsaa t. Ex. ved *altior* Plin. *non altiore quatuor digitorum sulco* og *longior* idem: *nec longiores duodecim pedum*. Ganske paralel hermed er ogsaa den af Madvig ovenfor i § 305 som særegen anførte Brug af *plus, minus* og *amplius* som nomina — her ei ved Maal, men ved ubestemt Qvantitet, Tal af et Substantiv i direct eller indirect Casus — at ved udeladt *quam* den Casus kan beholdes, som Sammenhængen vilde fordre uden *plus, minus og amplius*. Naar ved *plus, minus* og *amplius* i dette Tilfælde Comparationens Ablativ følger, er vistnok den af Madvig satte Indskrænkning rigtig, at Comparationens Ablativ alene kan staae efter dem, naar de sættes som Nominativ og Accusativ; men Sagen er jo, at det uforandrede *plus, minus* og *amplius* ikke kan staae som Substantiver uden netop i disse to Casus. Comparationens Ablativ maa dog, naar det her sammenlignede Substantiv er en upersonlig Talangivelse (Tallet selv som Substantiv) ansees for regelmæssig efter første Hovedtilfælde, cf. Exemplerne hos Madvig 305 c.: *non amplius intererat sex milibus passuum* (ɔ: *quam — sunt*), Cæs.; *Catilina initio non amplius duobus milibus militum habuit* (Sall.); mens derimod, naar det andet Sammenligningsled er en Personangivelse i Tal (Person med adjectivisk Talbetegnelse), *plus* etc. vel allerede selv i directe Objectscasus er at betragte som et forstenet Nomen, nedsjunket til Relationsbetegnelse (over et Tal), hvorom senere nærmere vil blive Tale, og f. Ex. i Liv. 4, 52 *non plus singulis senatoribus invenientes*, Ablativen er at ansee for uregelmæssig istedetfor Objectsaccusativ med eller

uden *quam*, medens den var regelmæssig, hvis der stod *non plures*.

Men denne Analogi af udeladt *quam* ved *plus*, *minus* og *amplius* som nomina og ved Comparativer af Maals-Adjectiver og af Adverbier foran bestemt Talord eller Maal strækker sig sandsynligt endnu videre, end almindeligt er antaget. Ganske vist er den samme Analogi, som ellers ved Adverbierne *plus*, *minus*, *amplius* og *longius*, hvor den samme Casus beholdes efter udeladt *quam*, som Sammenhængen vilde kræve uden *plus*, *minus* etc., ogsaa at erkjende i det af Krüger som en sjelden Undtagelse fra Regelen eller Frihed (i Brugen af Comparationens Ablativ) anførte Sted: Hor. Od. 4, 14, 13: *arces Alpibus impositas tremendis dejecit plus vice simplici*, som han selv siger: *quam vice simplici*, ikke dog, som han paastaaer, at opfatte som Comparationens Ablativ, men efter hans egen Bemærkning p. 801 blot som Udeladelse af *quam* efter *plus*, uden Forandring foran bestemt Tal i den oprindelige Construction, som vilde staaet uden *plus* (»med mere end enkelt ɔ: lige Gjengjeldelse« efter de gll. Scholl. Orell forkaster med Rette Forklaringen *quam semel* som hørende til en langt sildigere latinsk Sprogbrug). Vanskeligere er det nok at sige, om Horats har udvidet denne samme Analogi af blot udeladt *quam* ogsaa til *prius* i Epp. 2, 1, 112 *prius orto sole vigil* og til *citius* i Hor. Od. 1, 13, 20 *quos nec suprema citius solvet amor die*. Ved dette Spørgsmaal er med Hensyn til Forholdene Følgende at tage i Betragtning. Ved alle disse her omtalte Tilfælde vedrører, ligesaavel som i det ovenfor sidst under A. ved *maior* og *minor* anførte, Sammenligningen blot en enkelt Sætningsdeel udelukkende, og ikke sammenlignes her ulige Grader af Prædiceringen ved forskjellige Subjecter. Naar *quam* derfor her bruges, antyder dette aldrig nogen forkortet Sætning, men blot en Udfylden af den ellers ubestemte Sætningsdeel, saaledes som ovenfor er omtalt ved *maior* og *minor*, hvor altid samme Casus maa staae bag, som foran *quam*. Den enkelte ubestemte Sætningsdeel, som Sammenligningen alene vedrører, er enten et Attributs specielle Størrelse eller Grad (som ved *maior* og *minor* om Alderen og de anførte Adjectiver med Maalsaccusativ) eller et Substantivs (Subjects eller nærmere og fjernere Objects) Qvantitet eller Tal, eller en adverbial Bestemmelse (Tidsvarighed, Afstand). Den ubestemte Sætningsdeel bestemmes ved Sammenligning med et bestemt Tal eller Maal (over eller

under dette). Ved det adverbiale Comparativ her (t. Ex. *longius, amplius, plus* om Tidsvarighed og — det første — om Afstand) er derfor i saadanne Tilfælde det andet Sammenligningsled i virkeligt Forhold om end ei just i Form (skjønt disse Ord jo ogsaa kunne opfattes som Maalsaccusativer) en directe Paralel eller Modstilling til selve Adverbiet, ganske ligesom ovenfor ved *maior* og *minor* det i underordnet Led tilføiede bestemte Alderstrin i Adjectivform, som der ogsaa kan udtrykkes ved *plus quam* eller blot *plus* og *annos natus (plus quam viginti annos natus* og *plus viginti annos natus).* Comparativerne her i disse med hine ved *maior* og *minor* ganske eensartede Forhold kunde derfor synke ned til en blot adverbial Relationsbetegnelse (uden Styrelse) af mere eller mindre (over eller under) et bestemt Maal af Attributet eller en anden Deel af Prædiceringen eller af selve Subjectet eller det nærmere og fjernere Object, som ikke selv bestemtere skulde angives. En Slags Analogi for denne Brug af disse Comparativer frembyder *præter* brugt paa samme Maade som *præterquam* i Betydningen »undtagen«, uden præpositionel Styrelse, med samme Casus bag efter som foran (ganske, som om der stod *præterquam* cf. Madv. § 172 A. 2. Madvigs Undtagelse, at dette ikke skeer ved Nominativ, modsiges af A. Gell. 1, 23 in fin. *præter ille unus;* Justin 13, 5 *præter cædis damnati* og Ov. Fast. 6, 406: *nil præter salices cassaque canna fuit*); ligesaa staaer *ad* i Betydning »henimod« reent adverbialt uden Indflydelse paa Casus. Vi bruge »før« ofte for »førend«. *plus, minus* og *amplius* synke i disse Forhold (over eller under et bestemt Tal eller Maal) skjønt nomina ned til indeclinable Partikler foran enhversomhelst saaledes modstillet Casus. Ex. Nominativ: *plus sexcenti ceciderunt* (Liv. 39, 31); Genitiv: *paulo plus viginti milium alius exercitus fuit* (Liv. 10, 38); *spatium quod non est amplius pedum DC* (Cæs. b. g. 1, 38; Ex. hos Madvig); Ablativ: *rex, qua sex mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta* (Vi: »*i mindre* end 30 Dage«) *in Asiam reversus est* (Corn. Nep. 2, 5, 2); *capta quatuor milia octingenti cum equis plus quingentis* (Liv. 40, 32). Exempel paa *plus* saaledes sat ved Dativ, som Billroth (§ 225. 3.) savner og som Stallbaum til Ruddimann 2. p. 106 R. 95 benægter kan findes (hos Madvig intet Exempel derpaa), anføres af Zumpt § 485 af Properts 2, 19, 18 *et se plus uni si qua parare potest.* Især ved tilføiet Nægtelse staae disse Ord — *plus, minus,*

amplius — ofte som reent parenthetisk Tillæg, omsluttet af det bestemt udtrykte andet Sammenligningsled (som ovenfor: *cum equis plus quingentis*): Liv. 4, 6 *cecidere duo milia, haud minus, peditum;* (id. 39, 31 *Romani sociique paullo plus sexcenti cecidere*); Liv.: *triduum non plus Delphis moratus*; Tac. H. 4, 52 *decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuit;* Liv. 30, 27 *sexdecim haud amplius eo anno legionibus defensum imperium est;* V. Æ. 1, 683 *noctem non amplius unam falle dolo*; Ov. M. 11; 478 *aut minus aut certe medium non amplius æquor secabatur.* Besynderligere er her det partielle Comparations Ablativ Liv. 24, 17 *eo die cæsi sunt Romani minus quadringentis* (ganske, som om der stod *pauciores*). Ogsaa med Grads Ablativ (uden Comparations Ablativ) staaer *plus* reent parenthetisk hos V. M. 1, 8, 5 *uno plus Etrusci ceciderunt* (hos Madv. 305 A. 3 af et eensbetydende Sted hos Liv.: *uno plus Etruscorum*). Og *minus* med Gradsablativ synker i saadan parenthetisk Brug ned til en Slags Præposition (hvad den i tilsvarende Brug i vort Sprog jo er bleven til). O. Met. 12, 554 *bis sex cecidere me minus uno* (*minus* parenthetisk i Sammenligning med *bis sex*) ɔ: paa mig ene nær, undtagen mig ene. Varro r. r. 1, 22, 3 *ut* (sc. *faceret*) *furcas ferreas octo, sarcula totidem, dimidio minus* (ɔ: *pauciores*) *palas* = Halvparten færre (sc. *quam totidem*). Lignende Forstening af *plus* (*minus*) findes ogsaa i det figurligt ved for svagt Udtryk brugte *plus quam*, som staaer i Apposition i hvilkensomhelst Casus, f. Ex. Liv. 10, 28 *prima eorum proelia plus quam virorum, postrema minus quam feminarum*, hvor *plus quam* og *minus quam* er ligesom sammensmeltede med det følgende til et Ord.

Sandsynligt er det derfor den ovenomtalte Analogi som er fulgt af Horats i den directe adverbiale Sammenligning: *citius suprema die* (ɔ: *priori tempore quam suprema die*) og *prius orto sole* (ɔ: *priori tempore quam orto sole*); thi tilstrækkeligt bestemt er jo ogsaa her det andet Led, om end intet Talord staaer til, hvad i »*plus vice simplici*« endnu er Tilfældet.

Til denne Analogi af uregelmæssig Brug af Comparationens Ablativ istedetfor Maalets Accusativ slutter sig vel utvivlsomt ogsaa flere af de forhen omtalte Ablativer af Adjectiver og Participium: *iusto, æquo, necessario, nimio, solito* saavel ved Comparativ af Adjectiv, som Adverbium. De ere at opfatte i Analogi med de egentlige Qvantitetsadjectiver *multum, aliquantum, quantumvis, nimium*, der hos Digtere og sildigere

Skribenter kunne staae som Maalsaccusativ endog ved Comparativ (for Gradens Ablativ). Ogsaa disse angive jo et Maal af Adjectiv eller Adverbium. Saaledes er *plus æquo, iusto pronus* vistnok egentlig at forstaae: *quam æquum, iustum pronus*; *copia plenior iusto = quam iustum (plena)*; for *plus iusto cavere* (Hor. Od. 3, 7, 24) maatte vel kunne siges *plus iustum cavere* (cf. Madv. § 302). Lucr. 4, 1234 siger *semine liquido præter iustum* tydeligt som Maal = *plus iusto*; i foregaaende Linie modsvarer: *nimium crasso*. At *æquum* og *iustum* maatte kunne staae som Maalsaccusativ ved Positiv viser rimeligviis ogsaa Ter. Ad. 1, 1, 39 *nimium est durus, præter* (ɔ: *plus quam*) *æquum bonumque*, hvor det sidste Led er epexegetisk til Maalsaccusativen *nimium*. At *solitum* kunde staae saa, viser — vistnok ikke Hor. Od. 1, 6, 20 *non præter solitum leves* (hvor *non præter solitum* hører sammen som Adverbialbegreb = *ut solitum, ex solito*) — men vel derimod Seneca de benef. 6, 36: *Ætna immensa ignium vi supra* (ɔ: *plus quam*) *solitum ardens et incensa*. Saaledes er vel *solito* altid at opfatte som Abl. for Maalsaccusativ i Forbindelser som: *amnis solito citatior; solito uberior, formosior, exactior, frequentior; solito citius, velocius; sol visus rubere magis solito*. »Billigt, lovligt, rimeligt« ere jo ogsaa i vort Sprog Grads- eller Maalsadverbier. *longius necessario procedebant* (Cæs. b. g. 7, 16) forklares vel rettere efter denne Analogie som Maalsaccusativ, end som Krüger oploeser det: *quam necessarium erat* (sc. *procedere*). Denne Brug af Adjectivets Neutrum som Maalsaccusativ gaaer vel vistnok her videre end ellers i Sprogbrugen almindeligt vedtaget ved Positiven eller ved simpelt Prædicat (Hor. Epp. 2, 2, 215 *potus largius æquo*, Lucr. 3, 966 *lamentari amplius æquo*). Ovid M. 6, 470 *rogabat ulterius iusto* er naturligt regelmæssigt efter første Hovedtilfælde.

c) Endnu staaer tilbage at betragte Ablativconstructionen ved de forhen omtalte Substantiver (*spe, exspectatione, opinione* etc. og *dicto*) efter adverbialt Comparativ. Disse Comparationens Ablativer ere efter adverbialt Comparativ altid at erkjende for uregelmæssige og kunne aldrig, som ialfald i nogle ovenfor paaviste Tilfælde efter adjectivisk Comparativ, staae regelmæssigt. *opinione, spe, exspectatione celerius (tardius) venire* og lignende beroe vistnok ogsaa paa den samme Sammenligning mellem det objective og det subjective, som ovenfor er gjort gjeldende, hvor Brugen af disse Ord i Comparationens

Ablativ efter adjectivisk Comparativ eftere maatte erkjendes for regelmæssig, og de anvendes efter en videre — egentlig forvidt — gaaende speciel Analogi af saadanne Udtryk (t. Ex. *exspectatione maior* v. *minor*). De maa dog i fuldstændigt Udtryk forstaaes saaledes, som af Billroth blev forklaret, ligesom ved de Adjectivers Comparativer, der ikke passe i positiv Prædicering til disse subjective Begreber (som: *spe frequentior senatus*; *res exspectatione omnium tranquillior*). Det maa, som sagt, være Kortheden i Udtrykket, ifølge hvilken blot det substantive Begreb (som vistnok egentlig skulde staae med Form af verbum *sum*) optræder paa andet Sammenligningsleds Plads, som i Forbindelse med hiin Analogi her motiverer Brugen af Ablativ.

Ganske eiendommeligt og idiotistisk derimod er det overhoved hyperboliske: *dicto citius*, som nok alene i den hele latinske Litteratur kan paavises brugt paa disse 3 Steder: Virg. Æn. 1, 142 *sic ait et dicto citius tumida æquora placat*; Liv. 23, 47: *Tum Campanus Romano* etc. *inquit: equorum erit, non equitum certamen, nisi in cavam viam e campo demittimus equos; dicto prope citius equum in viam Claudius dejecit* ɔ: — paa begge Steder — hurtigere end han havde udtalt (= førend der var udtalt). Besynderligere og utydeligt og derfor forskjelligt opfattet staaer dette Udtryk Hor. Sat. 2, 2, 80: *alter ubi dicto citius curata sopori membra dedit*, *vegetus præscripta ad munia surgit.* Her er nemlig slet intet »*dictum*« tilstede og det er egentlig ei ret klart om *dicto citius* hører til *curata* eller til *dedit.* Scholiasterne (Acro og Sch. Cruq.) henføre disse Ord mod al rigtig Construction endog til: *surgit ad solita munia.* Af Orell faaer man ingen Oplysning, han sammenligner blot lidet à propos (med Dünzer) Hor. Od. 1, 11, 7: *dum loquimur fugerit invida ætas*; men der tales jo af Horats. Kirchner siger intet; Krüger henviser blot til Livius's Sted. Heindorf, der omtaler Scholiasternes Henførelse til *surgit*, henfører selv til *curata* (»i Modsætning til Fraadserens lange Bordsidden«); vel nok; men naar han som Grund for denne Henførelse paastaaer, at *membra sopori dedit* ikke er (»ganz einerlei«) d. s. s. *obdormivit* (»er indslumret«) feiler han vistnok; thi det kan dog være ganske det samme. Hans Forklaring af *dicto* = *quam dici potest* (som Forcellini) giver just ingen tydelig Opfatning af det grammatiske Phænomen. Gesner siger blot: *proverbiale dictum* og Cruquius blot *h. e. parce et sobrie* (altsaa

ogsaa henført til *curata*, hvad jo unægtelig ogsaa er den simpleste Construction).

Dette Udtryk staaer ialfald aldeles isoleret og har overhoved intet tilfælleds med det ovenfor af Billroth forklarede Tilfælde, hvor Substantivet eller det substantive Adjectiv i Ablativ egentlig, naar *quam* brugtes, skulde staae som Prædicat for den af Hovedsætningen gjentagne Prædicering i Acc. c. Inf. som Subject. Enten er her nemlig *dicto* at forstaae: *quam dictum erat* (»end der var talt«), hvor altsaa en heel ny Prædicering udgjør det andet Sammenligningsled (Sammenligning mellem Handling og Tale), i hvilket Fald ellers aldrig Comparationens Ablativ har nogen Anvendelse; eller *dicto* er at opfatte som et Substantiv ɔ: »end Ordet, Talen, det udtalte« (analogt med *factum*), som i Korthed da er at betragte som underordnet Led. Men da er og Sammenligningsformen forsaavidt irregulær, som der, modsvarende det comparative Adverb i det overordnede Led, egentlig maa forstaaes et Adjectiv i Positiv ved det underordnede. Endnu en 3die mulig Opfatning af dette Udtryk kan dog tænkes, nemlig at *dicto* ei er Comparationens Ablativ, men det absolute og at opfatte efter samme Analogi af udeladt *quam*, som bruges foran nøiagtige Bestemmelser af Tal, Maal (Tid) og ovenfor ved Horatses Udtryk: *prius orto sole (citius suprema die)* er gjort gjeldende, altsaa egentlig: »før (hurtigere, tidligere) end, efterat der var bleven talt«. Udtrykket er ialfald tydeligt paa Virgils og Livius's Sted, vel ogsaa paa Horatses, i Mening blot graduelt forskjelligt fra Terentses hyppigere adverbiale: *dictum ac factum* eller *dictum, factum* »som sagt, saa gjort« ɔ: flux, øieblikkeligt (t. Ex. Ter. And. 2, 3, 7: *dictum ac factum invenerit aliquam;* Heaut. 4, 5 (al. 3), 12: *dictum ac factum reddidi* og ibid. 5, 1, 31 *dictum, factum huc abiit Clitipho = cito, statim, sine mora* = græsk: *ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον* parenthetisk brugt, ligesom *λεχθὲν καὶ πραχθέν* (cf. ogsaa Hom. Il. 19, 242: *αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον*). At sammenligne er ogsaa Justin 2, 3, 13: *nec dicta res morata* (Personification): »Gjerningen lod ei Ordene vente paa sig« (som Ov. M. 4, 549 *res secuta est dicta*); Apulejus siger: *cum dicto facere.* Terentses Udtryk (der ogsaa af Freund s. *dico* sammenlignes med *dicto citius*) kan maaskee kaste noget Lys paa Horatses ellers dunkle Udtryk; thi ogsaa ved Terentses Udtryk *dictum, factum* er altid noget »*dictum*« tilstede. En Inscription hos Marini Iscriz. Alb. p. 5

(hos Orell 1573) har: *Æsculapio dictu et factu* (sic, = *dictum et factum*) *Isochryphus* fortolket: *statim atque Æ. in somniis monuit*, *Isochrysus fecit* eller af Orell »i. e. *quod*, *ut in somniis v. c. promiserat Isochryso*, *factum reddiderit*, *sanitatem ei restituerit*", begge Dele vel høist tvivlsomt; i sidste Opfatning burde der jo staaet *ob dictum et factum*.

Om den aldeles udskeiende og falske Analogi, hvormed Comparationens Ablativ af Plautus og Andre er ført videre og anvendt ogsaa ved Lighedsbegreber (*æque*, *adæque* etc.) er talt ved det foregaaende Afsnit.

Lærer vore Forfædres Mytologi evige Straffe?

Af *J. Aars*.

(Foredraget i den filologiske Forening i Kristiania den 15de September 1859).

At der hos vore Forfædre i Hedendommen levede en Forestilling om positive *Straffe* efter Døden for de aabenbare Syndere, for Menedere, Mordere, Egteskabsbrydere o. s. v., og at denne Forestilling er uadskillelig sammenknyttet med deres hele Trosbygning, dette er en utvivlsom Sag. Det findes med klare og tydelige Ord udtalt allerede i *Völuspá* (v. 40—43 [1]),

[1]) Disse Vers (jeg citerer overalt i den ældre Edda efter *Munchs* og *Ungers* Udgave, Kristiania 1847,) lyder saaledes:

40.
Á fellr austan
um eitrdala
saurum ok sverðum,
Sliðr heitir sú.
41.
Stóð fyr norðan
á Niðafjöllum
salr or gulli
Sindra ættar;
en annarr stóð
á Ókólni,
bjórsalr jötuns,
en sá Brímir heitir.
42.
Sal sá hon standa
sólu fjarri
Náströndu á,
norðr horfa dyrr:
féllu eitrdropar
inn um ljóra,
sá er undinn salr
orma hryggjum.

navnlig i v. 40 og 42—43). Der har vistnok været enkelte Mytologer, som har ment, at denne Forestilling er ugermanisk, og at den i Hedendommens senere Tider har indsneget sig fra Kristendommen. Men for det første er Straffene paa Náströnd af en ganske anden Art end de, som efter Middelalderens katolske Forestillinger lides i Helvede, og som jo opfattedes om legemlig Brand i evig Ild; disse to Forestillinger er saa *væsentlig* forskjellige, at den ene umuelig kan have sin Rod i den anden. Og for det andet har vi Gjendrivelsen af hin Mening klar og bestemt nok i de nævnte Vers af *Völuspá*; thi om end ikke et Ord i andre af de gamle Kilder tydede hen paa hin Lære, saa staar dog disse Völuspás Ord aldeles fast, og det er vistnok en utilbørlig Vilkaarlighed uden videre at ville erklære saadanne Vers for *uegte*, som dog alle Haandskrifterne har. Thi om der end kunde rejses Tvil mod v. 40—41, (da de mangler i den ene Pergamentsbog,) saa har dog v. 42—43 — og dem er det her mest om at gjøre — saa god Auktoritet som noget. Der behøves derfor ikke mange Ord imod saadanne Ytringer, som denne[2]): »Die strophen« (nl. af Völuspá), »welche die traurigen peinvollen orte auf náströnd beschreiben, *sind unecht*; von dem germanischen glauben war die vorstellung von höllenstrafen durchaus fern«. — Imidlertid møder den samme Forestilling os ogsaa i andre af de gamle Digte; saaledes ser vi den i *Sigrdrifumál* v. 22—23, *Sigurðarkviða Fafnisbana II*, v. 4, samt i *Sólarljóð*[3]), hvor hedenske Forestillinger ikke mindre end kristelige træder frem; fremdeles ligger den maaske ogsaa til Grund for Fortællingen i *Helreið Brynhildar*[4]). Og man vil dog vel ikke ogsaa om alle disse Steder paastaa, at de

---

43.

Sá hon þar vaða
þunga strauma
menn meinsvara
ok morðvarga,
ok þann annars glepr
eyrarúnu;
þar saug Niðhöggr
nái framgengna,
sleit vargr vera.
Vituð ér enn eða hvat?

[2]) *K. Weinhold* i *Haupts* »Zeitschrift für deutsches Alterthum«, VI, p. 312.

[3]) Sml. *S. Bugges* Afhandling i »Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur«, 1854—55, p. 102—121.

[4]) Se *Simrock* i »Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur«, Braunschweig 1853, p. 576. Vilde man end se formeget ved at tillægge dette Digt en bestemt Forestilling om *Straf* efter Døden, saa indeholder det dog vistnok Tanken om *Ansvar*.

»*sind unecht*«. Ogsaa *den yngre Eddas* Forfatter ses tydelig nok at have opfattet Sagen saaledes, at Hels Rige ikke blot indbefatter det glædeløse Opholdssted for »*sóttdauðir menn ok ellidauðir*«, (*Gylfaginning* c. 34), men ogsaa Pinens Sted for »*vándir menn*«. — De fleste Fortolkere er da ogsaa nu tilstrækkelig enige i dette Spørgsmaal, som af flere er udførligere behandlet [5]).

Det er altsaa sikkert, at den gamle Mytologi indeholder Læren om en Straflidelse efter Døden. Denne Straflidelse hensættes i *Völuspá* (efter de levnede Haandskrifter) til Tiden *før* Ragnarök, medens der ikke er Tale om nogen lignende *efter* Ragnarök, d. e. i den nye Tingenes Orden. Paa de øvrige Steder, hvor denne Straflidelse omtales, findes intet bestemt om dens Tid, skjønt Ordene vistnok ogsaa der gjør det sandsynligt, at der kun er tænkt paa den nærværende Verdensorden og dens Tid. Nu har man imidlertid fundet det naturligt, at Mytologien skulde indeholde hin Lære om *evige* Straffe, og for at faa denne frem har man da maattet ty til at forandre Völuspás Versorden, saaledes at de Vers, der omhandler de afdøde Synderes Straf, kommer ind i den Del af Digtet, som beskriver Verdens Tilstand *efter* Ragnarök, hvorved da ogsaa denne de ondes Straf

---

5) Saal. af *Dietrich* i »Zeitschr. f. d. A.«, VII, p. 305—308 og IX, p. 175—186, og af *Simrock* i det nævnte »Monatsschrift«, 1853, p. 572—576 (samt i et Program fra samme Aar »*Vaticinii Valae vindiciae*«); sml. hans »Handbuch der deutschen Mythologie« Bonn 1855, p. 164 og 176—177, og »*Die Edda*«, 2 Ausg. 1855, p. 378—379; (naar Simrock, uagtet han ikke tviler paa, at Mytologien lærer Straffe efter Døden, dog mener, at v. 40—43 i Völuspá »den Gang der Ereignisse sehr zur Unzeit unterbrechen«, og at de derfor synes »eingeschoben«, da forstaar jeg ham ikke; se nedenfor Side 333.) Sml. ogsaa *Bunsen*, »*Gott in der Geschichte*«, III, p. 486—487. Naar forresten Bunsen (p. 505) erklærer Völuspás v. 41 og 42 samt de 6 sidste Liner af v. 43 for uegte, men beholder v. 40 og Begyndelsen af v. 43, da beror dette formodentlig paa den 2den af hans (p. 457 og 458) opstillede Regler for Textkritiken i Völuspá, nemlig at alle Afvigelser fra det 8linede (ell. 4linede) Fornyrðalag beror paa Interpolationer, en Regel, som ogsaa *N. M. Petersen* følger (se Ann. f. nord. Oldk. 1840—41, p. 66), men som dog vistnok er vilkaarlig og uberettiget. Det kan ogsaa her være Stedet til at gjøre opmærksom paa det fejlagtige i den fuldstændige Overseen af Völuspás Textform efter cod. Arn. p. 544 qv., som ligger til Grund for Bunsens hele Forsøg paa at rekonstruere Digtets oprindelige Text, og som f. Ex. paa dette Sted bringer ham til at optage Vers, som *kun* findes i cod. reg., medens han udstøder Vers, som baade cod. Arn. og cod. reg. har.

skulde blive en Del af de nye *»vésköp þau er vera skolu«* (Völuspá v. 63). Det opkastede Spørsmaal kan altsaa ogsaa formes saaledes: har Völuspás v. 40—43 en forsvarlig Plads i de gamle Haandskrifter, eller maa de hensættes foran v. 63?

Denne Omflytning af Versene er første Gang, saavidt vides, egentlig forsvaret af *N. M. Petersen* i »Annaler for nordisk Oldkyndighed«, 1840—41, p. 84 og 89, og senere har saagodtsom alle Fortolkere givet den sit Bifald; de fleste Mytologer forudsætter som en afgjort Sag, at disse Vers skal have sin rette Plads foran v. 63, og kun hos en[6]) har jeg fundet nogen egentlig Gjendrivelse af denne Mening, medens ogsaa tidligere end Petersens Afhandling enkelte har været tilbøjelige til at betragte Sagen paa samme Maade[7]); hos de senere Mytologer findes den samme Betragtningsmaade ofte gjentaget[8]), men for det meste uden nogen nærmere Begrundelse. Sagen synes derfor endnu at staa saaledes, at det maatte kunne lønne Umagen at underkaste den en Prøvelse.

Det bør da vel ved en saadan Undersøgelse fastholdes, at man maa holde sig til Kilderne fra Hedendommen selv og til dem alene, naar man vil bestemme, hvad der hos det enkelte

---

[6]) *Wiborg*, »Fremstilling af Nordens Mythologi«, Kbhvn. 1843, p. 271—272, (sml. p. 130). Kun meget faa andre afviger fra Petersen og vil holde paa Haandskrifternes Ordning, saal. *Bunsen*, (»Gott in der Geschichte«, III, p. 493).

[7]) Saaledes *Geijer* (i »Svea rikes häfder«) og mere bestemt *Hammerich* (»Om Ragnaroksmythen«, Kbhvn. 1836, p. 25 o. a. St.)

[8]) Af *Petersen* selv (saal. i »Nordisk Mythologi«, Kbhvn. 1849, p. 396—397, og i »Danmarks Historie i Hedenold«, 2 Opl., Kbhvn. 1854—55, III, p. 54, 1)); fremdeles af *Keyser* (»Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen«, Krist. 1847, p. 15, 48, 51; sml. »Den norske Kirkes Historie«, I, p. 6); af *P. A. Munch* (»Det norske Folks Historie«, I, 1, p. 172, og »Nordmændenes ældste Gude- og Heltesagn«, Krist. 1854, p. 90); af *Thorpe* (»Northern Mythology«, London 1851, p. 82—83); af *Simrock* (»Handb. d. deutschen Mythol.«, p. 176—178), af *Thaasen* (i Nordisk Universitetstidsskrift, I, 3, p. 143); af *Grimm* (»Deutsche Mythologie«, 3 Ausg., Gött. 1854, p. 784, sml. 764—767) og af *Mannhardt*, den eneste af de senere Fortolkere, der har ledsaget sin Opfatning med en nærmere Begrundelse, (»Germanische Mythen«, Berlin 1858, p. 322—324); sml. *Rauch*, der synes at ville henføre Versenes Indhold baade til denne Verdens Tid og til Tilstanden *efter* Ragnarök, (»Die nordische Mythenlehre«, Leipzig 1847, p. 30—31, sml. p. 152); noget lignende er ogsaa *Lünings* Mening (»Die Edda«, Zürich 1859, p. 85—86, sml. p. 81.)

Hedningefolk har været troet og lært, og hvad ikke; man maa ved en samvittighedsfuld Fortolkning søge at udfinde, hvad disse Kilder lærer, og bøje sig for dette — uden Hensyn til, hvad man selv ønskede eller fandt det rimeligt, at de skulde lære.

Hvad der nu har bevæget *N. M. Petersen* og de andre Fortolkere til at ville foretage hin Omflytning af Völuspás v. 40—43, med andre Ord til at antage Læren om evige Straffe, det er dels en almindelig Forestilling om, at en saadan Lære nødvendig skal høre med til enhver Mytologi, dels — og især —, at denne Opfatning allerede ligger til Grund for Fremstillingen i *den yngre Edda* (Gylfaginning c. 52). Men det maa da her udhæves, — hvad mange Fortolkere næsten synes at overse, — at Gylfaginning ikke er andet end en *fortolkende Fremstilling* af de gamle Gudesagn. Man nævner saa ofte begge »Eddaerne« som sideordnede Kilder og synes neppe at have stor Betænkelighed ved efter den yngre Edda at berigtige den ældre. Men medens den ældre Eddas Digte er blevet til i en Tid, da man endnu *troede* paa de gamle Guder, da endnu Myten *levede* blandt Folket, og medens altsaa deres Stof netop er *Myterne*, saa er den yngre Eddas Stof *Mytologi*, og deri ligger en stor Forskjel; den er som bekjendt, et *videnskabeligt* Arbejde, tilblevet langt ude i den kristne Tid, og allerede det beviser klart nok, at den ingenlunde kan staa den ældre Edda ved Siden som Kilde. Vistnok er det sandt, at den yngre Edda har en ganske anden og større Betydning end alle senere Fortolkninger og mytologiske Fremstillinger; den ligger selve Hedendommens Tid endnu forholdsvis nær, Folkets Aand var endnu i mange Dele den samme som før, og mange af de gamle Gudesagn levede endnu gjennem umiddelbar Forplantning paa Folkets Læber, hvormeget de end blev foragtet af de fleste og misforstaat af alle. Men trods alt dette bliver dog Gylfaginning aldrig mere end en *fortolkende Fremstilling*. Vel har dens Forfatter (Snorre Sturlassön) ikke indladt sig paa nogen nærmere Forklaring af Myternes Tilblivelse og Væsen; vel har han ladet sin Fremstilling i alt væsentligt være upaavirket af hans Anskuelser om Myternes historiske Oprindelse, som vi ser dem i *Fortalen* og i *Ynglingasaga* c. 2—13; men det ligger dog i Sagens Natur, at en paa den Tid forfattet Fremstilling af de hedenske Gudesagn maatte blive et videnskabeligt Arbejde, en gjennemtænkt Kombination af de mange enkelte Myter, som forelaa i de gamle Digte, for en stor Del grundet paa Slutninger eller Hypoteser,

med andre Ord — det maatte blive en *fortolkende Fremstilling*, om end Fortolkningen blot strakte sig til at paavise, ordne og sammenstille Stoffet og ikke gik ind paa dettes Oprindelse eller indre Sammenhæng og Væsen eller dets symbolske Betydning.

At den yngre Edda maa være paa denne Maade at betragte, synes saaledes allerede paa Forhaand nødvendigt. Og dens egen indre Beskaffenhed synes ogsaa at godtgjøre det samme. At paavise dette i det enkelte vilde her blive for vidtløftigt og føre for langt bort; det være nok med Hensyn til Gylfaginning at bemærke, at det blandt andet i Kapitlerne 3, 14, 15, 17, 42 og 52 selv ved den løseste Betragtning synes at maatte falde i Øjnene, at Forfatteren i sin Fremstilling optræder som Fortolker og det endog som en ingenlunde ufejlbar Fortolker[9]).

Den Omstændighed, at Gylfaginnings Forfatter anvender v. 40—43 af Völuspá paa Tiden *efter* Ragnarök, og at han saaledes rimeligvis har villet have dem henført til Digtets sidste Del, kan altsaa neppe være nok til at bevise, at dette ubetinget og uden al Tvil er det rette, dersom andre Grunde taler derimod.

Og saadanne Grunde findes. Nærmest ligger den, som maaske ogsaa er den vigtigste, nemlig *Haandskrifternes Enstemmighed*. Der skal stærke Grunde til, for at man kan billige Afvigelser fra Haandskrifter, der er uafhængige af hverandre, men dog stemmer overens, og Gylfaginnings Opfattelse er her en Grund, som neppe har Styrke nok. Der maatte i alle Fald mere til; dersom Digtets hele Sammenhæng og Tankegang, dersom Gudelærens eget Væsen eller tydelige Udsagn i andre Digte fra Hedendommen fordrede en saadan — altid betænkelig — Tilsidesættelse af saadanne Haandskrifters Auktoritet, da maatte man vel gaa ind derpaa. Vi vil da kaste et Blik paa den Tankeforbindelse, hvori de omhandlede Vers forekommer i Völuspá, og dermed tillige paa den Sammenhæng, hvori de staar med den øvrige Lære.

Det fortælles, at i Begyndelsen blev Æserne til, og de skabte og ordnede den organiske Verden, og de levede glade og uskyldige, og alt var godt og vel (v. 1—8). Men Jötnerne var ogsaa blevet til, de udviklede sig mere og mere til Æsernes

[9]) Kun sjælden raader denne Anskuelse af den yngre Edda hos Fortolkerne, (bl. a. f. Ex. hos *Hammerich*, »Om Ragnaroksmythen«, p. 14—17 og p. 27.)

Modsætning (»Materien modsat Aanden«), til *onde Magter*, og Æserne laa under for denne sin Modsætning, den fik Magt over dem: de var glade, heder det, *indtil (unz)* tre saare mægtige Tussemøer kom fra Jötunheim (v. 8); det var *Nornerne*, der kom til Æsernes Samfund, »Syndens Nødvendighed herskede over dem«, Synden havde trængt ind og besmittet de hellige. Æserne søger nu sin Tilfredsstillelse (eller sin Hjælp) i at skabe underordnede Væsener, først Dværge (v. 9—16) og derpaa Mennesker (v. 17—18). Nu er da den nærværende Verden fuldt udviklet i al sin Kraft og Skjønhed: Yggdrasils Ask staar himmelhøj og evig grøn over Urds Brønd; men denne Verden og dens Slægt er dog ogsaa syndebesmittet: Yggdrasil selv maa overøses med det hvide Dynd fra Urds Brønd for at kunne bevare sin Livskraft og sende sin frugtbargjørende Dug i Dalene (v. 19—20). Og det onde faar mere og mere Overhaand; al Odins store, dyrt kjøbte *Kundskab* hjælper ikke; den er selv i al sin Herlighed Synd og Følge af Synden (v. 21—24); Begjærligheden og Hevngjærrigheden (v. 25—27) og Stridslysten (v. 28 — og 39? —) og Troløsheden udbreder sig mere og mere; Jötnernes Anfald møder Æserne med List ikke mindre end med Magt og Vold, al Luften er blandet med Svig (v. 29—30), ja endog Gjallarhornet er skjult under Yggdrasil selv, det Horn, hvoraf baade den Kundskab øses, som Odin har sat sit Øje i Pant for, Kundskaben om Ragnarök og det, som derefter skal komme, og hvormed al Verden skal kaldes til den sidste store Kamp, Kampen til *Undergang*, dette Horn er »skjult under« selve den hellige *aldrnari*, Verdens Opholder og Verdens Symbol (v. 31) [10]). De rædsomme Væsener fremstaar, som især skal være virksomme ved den store Kamp (v. 32—35), og *Balder dør* (v. 36—37). Nu har da det onde vundet sin Sejer. Denne Sejers Følger viser sig siden paa en frygtelig Maade; men allerede her ser vi dens Tilværelse og Lokes Overmagt; Loke straffes vel haardt, men kan dog ikke tilintet-

---

10) Jeg har holdt mig til *Thaasens* Fortolkning af dette mærkelige Vers, hvis Kjærne bliver den, at »selv Ragnarok, Æsernes og Verdens Undergang, er *en Frugt, som i Skjul modnes* paa det Træ, der opholder den fra Æserne udgaaende Verdensorden«, Dette Vers viser os da ret »Tilværelsens Modsætning i klare Træk«. (Se N. Univ. Tidsskr. I, 3, p. 134). Man kunde maaske finde denne Fortolkning vel dristig; men hvor findes en anden, mindre dristig og dog blot *nogenlunde* tilfredsstillende?

gjøres (v. 38—39). Og som en Afslutning af Valaens Ord om denne det ondes Overmagt følger nu disse 4 (eller — efter cod. Arn. — 2) Vers (40—43, cod. Arn. har blot v. 42—43), hvoraf i alle Fald de 3 [11]) har til Hensigt at vise, hvor skrækkelige de Straffe er, der er beredt for de grundfordærvede Mennesker, og hvor vidt det altsaa maa være kommet med deres Ondskab.

Omtrent saaledes er Versordenen i de allerfleste Udgaver efter yngre Papirshaandskrifter. Og det maa da vistnok indrømmes, at disse Vers (40—43) giver en ret god og passende Mening paa det Sted, hvor de her har faat sin Plads? Imidlertid har begge Pergamentsbøgerne en noget forskjellig Ordning, og man gjorde vel bedst i at holde sig til dem, da ogsaa de giver god — endog bedre — Mening. I *codex regius* staar nemlig disse Vers *foran* dem, der omhandler hine frygtelige Væseners Tilblivelse og de forskjellige Haner o. s. v. (i Udg. v. 32—35), Vers, hvis Mening vistnok i det enkelte kan give Anledning til Tvil, men som dog i det hele tydelig sigter til Ragnaröks Nærmelse; men ogsaa i dette Haandskrift følger v. 40—43 umiddelbart efter Fortællingen om Balders Død og Lokes Straf, og dette er netop det væsentlige, at de staar som Afslutning af Skildringen af den skrækkelige Fordærvelses Udbredelse og Gjennemtrængen; Forskjellen er kun den, at her bliver de Vers, som antyder Undergangens Nærmelse, (32—35), henført umiddelbart til Skildringen af den Tilstand og de Begivenheder, som gaar nærmest forud for Ragnarök (v. 45 fg.), medens Papirhaandskrifterne og Udgaverne allerede anfører dem som en Del af selve hin almindelige Fremstilling af det ondes Udbredelse, der afsluttes med v. 43. Er saaledes end Sammenhængen ret god og passende selv efter Udgavernes Versorden, saa synes dog denne Pergamentsbogs Ordning at give en endnu mere sand og naturlig Fremstilling af Verdensudviklingens Gang efter de gamles Tro. Det er derfor uden Tvil med stor Uret, at *Mannhardt* om disse Vers siger, at de i dette Haandskrift opføres »*ganz unmotivirt*«, og at *Simrock* mener, at de »den Gang der Ereignisse sehr zur Unzeit unterbrechen«. Ogsaa

---

[11]) V. 40, 42 og 43; hvad den egentlige Tanke er i v. 41, som neppe endnu er fyldestgjørende forklaret, er for nærværende Spørsmaal ligegyldigt; det indeholder i alle Fald intet, som *strider imod*, hvad der i de 3 andre Vers udtrykkelig udsiges.

den anden Pergamentsbog, hvori Völuspá findes, henfører, som sagt, de omhandlede Vers til denne Del af Digtet; i det enkelte er dens Ordning af Versene noget forskjellig, hvilket imidlertid nærmest er en Følge af en Del Afvigelser i det foregaaende.

Naar man[12]) som Grund for Flytningen af v. 40—43 har anført *den ydre Lighed* af v. 42 og v. 62 og saaledes meent, at disse Vers nødvendig skulde høre sammen, da er det let at se, at en saadan Grund ikke kan have nogen Vegt ligeoverfor andre og væsentligere Argumenter; ved den ydre Lighed ved Siden af Adskillelsen i Plads kan desuden netop »den indre Modsætning saa meget stærkere være udhævet«, og Snorre selv (*Gylfag.* c. 17) har i alle Fald ikke haft nogen Betænkelighed ved at adskille disse Vers fra hinanden, skjønt paa en modsat Maade (se nedenfor Note 19); og endelig er i cod. reg. Ligheden heller ikke saa særdeles stor; thi medens det i v. 42 heder »*sal sá hon standa*«, saa heder det i v. 62 »*sal sér hon standa*«. Paa denne Forskjel i tempus har ellers enkelte Fortolkere lagt stor Vegt, ja det er for en stor Del netop den, som bevæger *Wiborg* til ikke at gaa ind paa de øvrige Fortolkeres Mening om Versenes Flytning. Han udhæver nemlig (p. 271), at Valaen betragter Ragnarök, som om det var *nærværende*[13]), og at saaledes fra hendes Standpunkt alt det foregaaende er *forbigangent*, saa at hun kun kan omtale det som saadant[14]); »derfor«, siger han, »er det af afgjørende Vægt, at hun i de nævnte Vers (40—43) siger: »*stóð* fyrir norðan« og »sal *sá* hon standa«, hvorimod hun, hvor Talen er om Gjenfødelsen, siger: »Sal *sér* hon standa««. — (Dog bør her ikke overses, — hvad Wiborg ikke nævner, — at det kun er én codex, om end den vigtigste, som gjennemfører denne Adskillelse.)

Endnu et Argument maa imødegaas. *Hammerich* beraaber sig nemlig[15]) paa *Vafþrúðnismál* v. 43, hvor det heder:

»níu kom ek heima
fyr Niflhel neðan,
hinnig deyja or helju halir«,

[12]) Saaledes *Mannhardt*, p. 323.
[13]) Alle Verber efter v. 43 staar i *præsens*.
[14]) Indtil v. 43 forekommer (i cod. reg.) aldrig *sér*, kun *sá* (samt *man* eller *veit*).
[15]) »Om Ragnaroksmythen«, p. 25

og paastaar, »at det just er ved Ragnaroks Tid, at de afdøde skulde foretage denne Udvandring«, hvilket skal »følge deraf, at der baade i de foregaaende og de efterfølgende Gaader altid tales om den nye Orden efter Ødelæggelsen«. Men dette er uefterretteligt; i alle de foregaaende Vers handles der netop om Tiden *før* Ødelæggelsen, og Omtalen af denne bliver netop afsluttet med hin Bemærkning om afdøde Menneskers Straflidelse i Niflhel, her ganske som i *Völuspá* (se ovenfor Side 333); først i det følgende Vers (44) begynder Odin at spørge om Fornyelsen. Forresten har *Lüning*[16]) og maaske flere forstaat dette Sted anderledes end *Snorre* (i Gylfag. c. 3) og efter ham de fleste andre Fortolkere; han forklarer nemlig »*halir or helju*« med »die männer aus (d. i. *nach*) *dem tode*«. Men heller ikke efter Snorres Fortolkning beviser altsaa dette Sted noget for hin af Hammerich (og tillige af andre, f. Ex. allerede *Finn Magnusen*[17])) forsvarede Mening.

Det er da vist, at Versene (eller i alle Fald de 3 af dem, som for vort Spørsmaal har Betydning,) efter Völuspás Tankegang saare godt kan forsvares paa det Sted, hvor de i Haandskrifterne staar, nemlig som Dele af Skildringen af Verden og Tilværelsen *før Ragnarök*. Og efter Kritikens Regler skulde vel da enhver Forandring være ubeføjet.

Hin Lære om *evige* Straffe finder vi altsaa ligesaalidt udtalt i *Völuspá* som i de andre Eddadigte (se ovenfor Side 328). Naar derfor *Gylfaginnings* Forfatter alligevel har optaget den i sin Fremstilling, saa bliver det sandsynligt, hvad allerede *Grundtvig* har formodet[18]), at han ikke har forstaat Völuspás Ord om Straflidelsen efter Døden, og at han derfor har givet dem en urigtig Plads og, som *Grundtvig* udtrykker sig, »kun paa et Træf kastet dem bagefter Ragnarök«, eller rettere, at han har anført dem paa den Plads, som han fandt nødvendig for at kunne forsvare den Opfatning, som han havde dannet sig, af Mytologiens Lære i dette Punkt. Og han kunde have Grund nok for en saadan Opfatning, — som nedenfor skal vises (se Side 342—343). Naar man formoder, at Gylfaginnings Forfatter har haft for sig Haandskrifter af Völuspá, hvori allerede Versene har haft sin Plads foran v. 63, da er vel altsaa denne

---

[16]) »Die Edda«, p. 163.

[17]) »Eddalæren og dens Oprindelse«, IV, p. 124.

[18]) »Nordens Mythologi eller Sindbilledsprog«, Kbhvn. 1832, p. 551*).

Formodning neppe nødvendig eller berettiget. Thi Forfatterens Maner er netop den, at han ordner de gamle Sagn til et systematisk hele og derfor citerer Eddadigtenes Vers der, hvor han efter sin Opfatning og Fremstilling har Brug for dem, — naturligvis uden Hensyn til deres Plads i Digtene selv; saa har han gjort paa mange andre Steder[19]), og al Rimelighed synes mig at tale for, at han ogsaa har gjort saaledes her[20]).

Det hidtil naaede Resultat er altsaa det, at de gamle Kilder indeholder Læren om Straffe for de afdøde Forbrydere *indtil* Ragnarök, men ingen saadanne *efter* dette, d. e. for Evigheden. Og jeg skal nu ogsaa søge at vise, at dette *maa* være deres Lære, med andre Ord, at den hele Forestilling om Undergang og Gjenfødelse, som vi kjende den fra Eddadigtene, ikke kan forenes med Forestillingen om *evige* Straffe.

De onde, som skulde lide disse evige Straffe, maatte nu i ethvert Fald være Mennesker, som havde levet i denne Verden og i dens Tid, og som her havde øvet sin Ondskab. Disse skulde altsaa, som Fortolkerne almindelig opfatter det, lide *evig Straf*. Men de skal ogsaa som alt andet gaa under i Ragnarök, de ligesaa vel som Einherjerne i Valhal[21]). Altsaa maatte da Meningen være den, at disse skulde gjenopstaa til Straf og evig Pine, de øvrige til evig Salighed. Men holder man sig til, hvad Kilderne selv lærer om denne Apokatastase og navnlig om de gjenfødte Menneskers Tilstand, da bliver denne Mening neppe holdbar. *Völuspá* fremstiller den nye Tingenes Orden saa klart og anskuelig og med saa tydelige Mærker paa Fuldstændighed, at det allerede paa Forhaand er sandsynligt, at der intet væsentligt mangler, og at der altsaa ogsaa indeholdes alt

---

19) Af saadanne Steder er bl. a. c. 4, 5, 7, 8, 12, 17, 18, 20, 36, 41, 51. I c. 17 indflettes *Völuspás* v. 62; det henføres altsaa til Tiden *før* Ragnarök, hvad alle Fortolkere erkjender som en Fejl; men kan Gylfaginnings Forfatter begaa den ene Fejl, saa maa han ogsaa kunne begaa den anden — af ganske ensartet Beskaffenhed.

20) *Mannhardts* Argumentation (p. 324) bliver det saaledes ikke nødvendigt nærmere at imødegaa.

21) At de gamle har tænkt sig en fuldstændig Tilintetgjørelse i Ragnarök saavel af de onde som af de gode Magter, benegtes vistnok af enkelte Fortolkere, men erkjendes af de fleste; og vist er det, at det udtrykkelig siges paa flere Steder; saaledes i *Völuspá* selv v. 55: »*munu halir allir heimstöð ryðja*« (se Note 30), og i *Gylfaginning* c. 52: »*dauð* (efter Sammenhængen tydelig = tilintetgjorte) *eru goðin öll ok allir Einherjar ok alt mannfólk*«.

væsentligt af Læren om *Menneskenes* Tilstand i Gjenfødelsen. Det er kun i v. 62, at denne omtales, og dette Vers lyder saa:

Sal sér hon standa
sólu fegra,
gulli þakðan,
á Gimli.
þar skolu dyggvar
dróttir byggja
ok um aldrdaga
yndis njóta.

Vôluspá taler altsaa her kun om *hellige Mennesker* og om *deres* Opholdssted og Tilstand i den gjenfødte Verden[22]). Og nu er her at lægge Mærke til et vigtigt og oplysende Sted af *Vafþrúðnismál;* det heder nemlig her i v. 44—45:

»*Hvat lifir manna,*
þá er inn mæra líðr
fimbulvetr með firum?«

»*Líf ok Lífþrasir,*
en þau leynask munu
í holti Hoddmímis;
morgindöggvar
þau sér at mat hafa,
þaðan af aldir alask«.

Her læres altsaa klart og bestemt, at efter Menneskeslægtens fuldkomne Undergang i Ragnarök (se Note 21) skal dens Gjenfødelse atter ske gjennem ét Par, fra hvilket nye Slægter skal stamme; og dette ene Par undgaar Undergangen, idet det faar Ly i den brændende Yggdrasils Grene og næres af Morgenduggen, som kommer fra den. Saaledes skal da ogsaa *det nye Liv* udgaa fra Yggdrasil, ogsaa dettes Princip ligger i den gamle *aldrnari.* Og kun derved bliver denne Gjenfødelseslære ret motiveret, kun derved kommer den til at staa i konsekvent Overensstemmelse med hele den gamle Mytologi og dens sande Grundtanke.

---

[22]) Det vil ses af min hele Udvikling, at naar *Gylfag.* c. 52 taler om, at »*margar eru þá vistir góðar ok margar illar*«, da maa jeg regne dette med til den fejlagtige Fortolkning, som ligger til Grund for hele dette Kapitel.

Men her bliver det nødvendigt med et Par Ord at imødegaa den Mening, at Yggdrasils Ask fuldkommen tilintetgjøres i Ragnarök, at den altsaa ingen Funktion har efter Verdens Fornyelse, og at derfor »*Hoddmímis holt*» i det citerede Vers af *Vafþrúðnismál* ikke kan betegne Yggdrasil. — Vel heder det i *Fjölsvinnsmál* v. 20 om Mímameiðr, d. e. Yggdrasil:

»*við þat hann fellr,*
er fæstan varir,
flærat hann eldr né járn». (Sml. v. 24.)

Men er *Hoddmimir* den samme som *Mimir*, hvad der dog er klart nok af *Sigrdrifumál* v. 13, hvor *Heiðdraupnir* og *Hodddropnir* i Overensstemmelse med *Völuspá* v. 31 nødvendigvis maa være *Mimir*, saa maa da vel ogsaa *Hoddmimirs Holt* være det samme som Mimirs Træ, *Mímameiðr*, d. e. Yggdrasil[23]); og i saa Fald staar det jo klart nok i *Vafþrúðnismál* v. 45, at Yggdrasil overlever Undergangen. Hint Vers af *Fjölsvinnsmál* maa man da vel forstaa saaledes, at Yggdrasils Ask vistnok under Ragnarök brænder (Völuspá v. 56) og er i saare stor Nød, (den skjælver endog, Völ. v. 48), *men den staar dog end* (v. 48; sml. v. 19: »*stendr æ yfir grænn Urðar brunni*»), om den endogsaa formedelst den overmægtige Synd (det er det, »*er fæstan varir*» — efter Fjölsvinnsmál v. 20,), saaledes medtages, at det kan siges, at den *falder* derfor; ja selv om man maa forstaa *Völuspá* v. 48 efter Læsemaaden i cod. Arn. saaledes: »Yggdrasil skjælver, men staar dog, o. s. v. — *indtil Ilden sluger den*», (noget, som dog — vel at mærke — ikke findes i cod. reg.), saa viser dog det nævnte Sted af *Vafþrúðnismál*, at dens Liv ingenlunde er udslukt, ja meget mere, den har endnu Kraft nok i sig til at blive Fornyelsens Ophav og Menneskets Frelse. Saaledes er det da ogsaa forstaat af enkelte Mytologer, f. Ex. *Hauch*[24]), der forklarer, »dass der Baum der Zeit nicht ganz verbrennt, oder wenigstens ein *Keim* zurückbleibt, aus dem sich nochmals ein neuer Weltbaum entwickeln kann«, hvilket væsentlig bliver det samme, nemlig at Yggdrasil i alle Fald indeslutter Motivet for eller Muligheden af Menneskeslægtens Gjenfødelse.

---

[23]) Se herom navnlig *Wiborg*, p. 84 og 254—255; *Simrock*, »Handbuch der deutsch. Mythol.«, p. 174; *Thaasen*, Univ. Tidsskr. II, 3, p. 91 og II, 4, p. 110, og *Mannhardt*, p. 547.

[24]) »Nordische Mythenlehre«, p. 152. Sml. *Thaasen*, Univ. Tidsskr. II, 3, 91 og I, 3, 194.

Det vil her maaske kunne give et Bidrag til vort Spørsmaals Belysning at betragte, hvorledes vore Forfædre i det Hele har tænkt sig *Æserne* paa den ene Side og *Menneskene* paa den anden i deres Forhold til Synden og dens Følger. De var begge overvundet af den; det onde havde faat Magt over dem begge, men i hvilken Grad? Uden Tvil har man tænkt sig *Æserne* endog *efter* Syndefaldet som bedre, fuldkomnere, helligere end Menneskene; vistnok var ogsaa i *deres* Samfund »*lopt alt lævi blandit*» (Völuspá v. 29); men de staar dog endnu som det gode Princips Repræsentanter, det synes dog, som om endnu alt, hvad der er tilbage af gode Kræfter, findes hos dem. Dette ligger med Nødvendighed deri, at de vedbliver at være *Guder*, og det ses da ogsaa i mange Tillægsord og Udtryk, som om dem forekommer. Og navnlig viser det sin Sandhed deri, at *Æserne* endnu har Frelseskraften i sig selv, den hellige Spire er ikke hos dem aldeles kvalt, de fremstaar igjen til det nye Liv uden noget ydre Motiv[25]. I Modsætning til *Æserne* staar de *onde Magter*, Jötner, Dværge, Loke, Hel og »allir Heljar-sinnar« (*Gylfag*. c. 51). Oprindelig har vel heller ikke disse eller i alle Fald ikke *alle* disse været tænkt som ubetinget *onde*. Saaledes heder det om *Hel*, at hun er halv sort og halv hvid[26], og hendes Rige har maaske i den ældste Forestilling indeholdt ogsaa salige Boliger eller Belønningssteder, som senere udelukkende er henlagt til Valhal[27]. Og *Jötner* og *Dværge* stammer ligesaavel som hele den øvrige naturlige Verden fra *Ymirs* Krop. At *Loke* oprindelig ikke er en absolut *ond* Skikkelse, derpaa tyder mange Træk, som det vilde blive for

---

25) At alle Æserne faar Del i Fornyelsen, er sikkert; det ligger i den hele Sammenhæng i *Völuspá* og strider hverken mod Völuspá v. 60-61 eller mod *Vafþrúðnismál* v. 50-51 eller mod noget andet Sted i de gamle Digte; det er vel ogsaa nu erkjendt af de allerfleste Fortolkere. Forresten vilde det her føre for langt bort at gaa ind paa en Gjendrivelse af de Argumenter, som enkelte har fremført for den modsatte Mening; fuldstændigst er maaske Sagen bevist af *Hammerich* (»Om Ragnaroksmythen«, p. 27-29).

26) »*Blá hálf ok hálf með hörundarlit*«, Gylfag. c. 34.

27) Herom forstaar nogle *Völuspás* v. 41. Se forresten *Simrock* i »Allg. Monatsschr.«, 1853, p. 575 (eller i Programmet »Vaticinii Valae vindiciae«, p. 6). Endnu i *Baldrsdraumar* v. 12 beskrives Beredelsen til Balders Modtagelse *hos Hel*, og det ganske som i *Valhal* for Eirik (efter *Eiríksmál*). Sml. ogsaa *Grimm*, »Deutsche Mythol.«, 3 Ausg., p. 292.

vidtløftigt at forfølge;[28]) kun det være nævnt, at han jo er selve Odins *Fostbroder*. Men idet nu alle disse Væsener udvikle sig i sin Ensidighed, skiller sig fra Æserne og tager en *fiendtlig* Stilling ligeoverfor disse, *bliver* de onde, saa at i *Völuspá* ser vi f. Ex. *Loke* fuldkommen som Løgnens og Ondskabens Fader[29]). — Nu er der altsaa hos alle disse kun Ondskab og Synd, her er derfor ogsaa *kun* en absolut Tilintetgjørelse[30]). Men midt imellem Æserne og disse »Heljar-sinnar« staar nu *Menneskene*, skabte af Æserne og begavede med *önd* og *óð* fra dem (*Völuspá* v. 18), med deres aandelige Dygtighed ligesaavel som med deres onde Lyst, men dog under alt dette som *ringere* Væsener, (det skabte kan ikke staa det skabende ved Siden); de staar vistnok Æserne *nærmest*[31]), men er dog baade i intellektuel og moralsk Henseende slettere udrustet end disse, har mindre af alt det gode, mere af alt det onde; derfor har ogsaa baade *Odin* og *Hel* sin Del i dem, skjønt i større og mindre Grad; nogle hører nærmere til Odins Væsen, andre nærmere til Hels, men selv de bedste hører dog for en Del til dem begge[32]). Derfor kan

---

28) Sml. bl. a. *Simrock*, Handbuch etc., p. 109-114.

29) Se *Völuspá* v. 29 og 38, sml. v. 50.

30) At saavel alle disse som alle Æser gaar under i Ragnarök (de sidste rigtignok for at opstaa igjen), det ligger implicite i den hele Fremstilling i *Völuspá*; sammenlign saadanne Udtryk som »*hræðask allir á helvegum*« (v. 48 — efter cod. Arn.), »*stynja dvergar*« (v. 52), »*munu halir allir heimstöð ryðja*« (v. 55; »*allir halir*« synes neppe at kunne betegne andet end *alle menneskelige Væsener*, uden Hensyn til, hvor deres »heimstöð« er). — Ogsaa i *Gylfaginning* fremstilles Kampen i Ragnarök som en Kamp til *fuldkommen gjensidig Ødelæggelse*.

31) Saa siger *Hávamál* om dem i v. 134:

Löstu ok kosti | *erat maðr svá góðr,*
bera ljóða synir | *at galli ne fylgi,*
blandna brjósti í; | *né svá illr at einugi dugi.*

32) Dette vanskelige Punkt i vore Forfædres Mytologi er af de fleste Fortolkere overset eller misforstaat; *Keysers* Opfatning (se »Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen«, p. 47-50) er vel her uimodsigelig den sande; jeg skal af hans interessante Udvikling deraf hidsætte følgende: »Aselærens Mening synes altsaa egentlig at have været den, at skjønt Mennesket var delt mellem Odin og Hel, saa var dog hvers Andel af hans Væsen i Døden større eller mindre efter Beskaffenheden af hans Virken i Jordlivet. Den Dydiges og Tappres Aand havde Kraft til i Døden ogsaa at hæve den bedre Deel af sit legemlige Væsen med sig til Himlen; af ham fik Hel kun Støvet. Men den, hvis Aand Ondskab og ussel jordisk Begjærlighed havde fjernet fra Himlen, blev med sit hele Væsen

ikke alle de enkelte Mennesker ligesom alle de enkelte Æser efter Ragnarök igjen opstaa til den evige Salighed, skjønt Menneskeslægten heller ikke saaledes som de onde Magter er den absolute Tilintetgjørelse hjemfalden; men det er kun *Slægten som saadan*, der endnu kan faa igjen sit oprindelige *Væsen*, kan blive frelst, gjenfødt og helliggjort — i fuldkommen Modsætning til hine onde Magter; men — og heri ligger den mærkelige Modsætning til Æserne — ogsaa hertil behøves et ydre Motiv, her behøves *Yggdrasils* nærende, livgivende, frelsende, helliggjørende Kraft; først ved at skjules og næres i *Hoddmimirs Holt*, *det hellige Træ*, *aldrnari*, kan *Líf* og *Lífþrasir* blive helliggjorte, saa der fra dem kan spire *hellige*, *evige* og *salige* Slægter [33]).

Det synes da af Kildernes Ord at følge, at vore Forfædre ikke har tænkt sig, at hvert enkelt af de i denne Verdens Tid levende Mennesker personlig og hver for sig efter Ragnarök for anden Gang skulde opstaa til nyt Liv — paa samme Maade, som de tænkte sig Heltenes Opstandelse efter Døden til Livet i Valhal. De maa derimod have tænkt sig, at *Menneskeslægten som saadan* skulde gjenfødes, idet den paany spirer frem fra det ene Par, der ved Hjælp af Yggdrasil, hos hvem Frelsens Kraft laa, har undergaat Forvandling, saa at baade det og alle de Slægter, som fra det stammer (»*þaðan af alask*«, Vafþr. v. 45,), nu til evig Tid kan leve salige i Gimle. Dette maa have været nok til væsentlig at tilfredsstille deres Udødelighedshaab, dette i Forening med den faste Fortrøstning, at *Æserne* skulde opstaa igjen og leve evindelig; thi i Æserne gik dog Menne-

---

Hels Bytte; hans Sjæl var ei kraftig nok til fri at opsvinge sig i Gudernes himmelske Boliger, men droges i Dybet af det Støv, ved hvilket den stedse havde klæbet. Udentvivl har Forestillingen om Hel som *halv hvid og halv blaableg* netop i denne Tanke sin rette Rod. For den Gode viste Døden sig som en lys, frigjørende Guddom, for den Onde som en mørk og straffende.«

[33]) *þar skolu dyggvar*
dróttir byggja
ok um aldrdaga
yndis njóta. (Völuspá v. 62). Vistnok tales der i Edda ikke udtrykkelig om, at Yggdrasils Ask ogsaa indeslutter en *helliggjørende* Kraft; men da Menneskene før Undergangen er syndefulde og i alle Henseender besmittede, i Fornyelsen derimod *hellige*, (hvad der jo er nødvendigt, for at der kan være nogen Mening i, at de skal være *evig salige*, og hvad der

skene op, de var den idealiserede Menneskeaand og altsaa i Grunden *ét med den*[34]).

Denne Lære om Menneskeslægtens Gjenfødelse til nyt Liv og evig Salighed formedelst Yggdrasils Kraft er vistnok høj og storartet; men den har da formodentlig heller ikke staat ret klar og tydelig for Æsedyrkernes Bevidsthed i Almindelighed, der sjælden rakte ud over Ragnarök[35]); og hvor mange andre ligesaa storartede og dunkle Anelser ligger der ikke skjult i den gamle Tro og i dens fyldigste Udtryk, Völuspá? — Denne Lære har været haard at fatte og haard at tro, og den har derfor uden Tvil allerede i selve Hedendommens Tid været misforstaat og forvansket; og endnu meget mere er den blevet misforstaat og forvansket af Fortolkere; selv *Gylfaginnings* Forfatter er aabenbart i Vildrede med den; heller ikke han har kunnet give Slip paa Forestillingen om de enkelte Menneskers vedvarende Tilværelse i en god og en ond Tilstand ogsaa efter Ragnarök, maaske netop fordi den tilsvarende kristelige Lære har været for indgroet i hans Forestilling til at han har kunnet løsrive sig derfra, og netop heri har vi da en naturlig Grund til, at han har troet at maatte anvende *Völuspás* v. 40-43 paa denne Tilstand *efter* Ragnarök, ligesom han omvendt — med

vel ogsaa ligger i Ordet *dyggvar*, som *Egilsson* gjengiver med *pii*,) saa synes det nødvendigt, at det er det samme *hellige Træ* (Völuspá v. 31), der har skjænket dem Næring og evig Livskraft, som ogsaa helliger dem og gjør dem *skikkede* til dette evige Liv.

[34]) Man kunde ogsaa falde paa, at vore Forfædre havde tænkt sig, at i denne Slægternes Stammen fra Líf og Lífþrasir endog hvert enkelt Menneske saa at sige skulde *fødes paany*, hvilket vistnok ikke er let at forstaa, men dog ingen umuelig Tanke; en lignende Forestilling ser vi i alle Fald flere Steder Spor af; sml. Slutningsbemærkningerne til *Helgakviða Hjörvarðssonar* og til *Helgakviða Hundingsbana II* (paa det sidste Sted heder det bl. a.: »*þat var trúa í forneskju, at menn væri endrbornir*»); se ogsaa *Keyser*, »Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen«, p. 167-168, og *Mannhardt*, p. 292-293. — Paa denne Maade vilde det blive lettere at fatte, hvorledes ved hin Lære vore Forfædres Udødelighedshaab kunde være fyldestgjort, skjønt det dog neppe er nødvendigt og altsaa vel heller ikke tilbørligt at ty til denne Udvej.

[35]) Se det mærkelige Sted i *Hyndluljóð*, v. 41:

Fáir sjá nú
fram um lengra,
en Óðinn mun
úlfi mæta.

samme Frihed, skjønt med endnu mindre Grund — har henført v. 62, (som handler om de saliges Ophold i Gimle,) til Tiden *før* Ragnarök; overhovedet synes ogsaa han ofte at »sammenblande den nye Tingenes Orden, som *efter* Ragnarök skulde indtræde, med Menneskenes Tilstand efter Døden, men *før* Ragnarök«. Mærkeligt er det saaledes, at medens baade han og alle andre Fortolkere omtaler, hvad de da heller ikke *kunde* undlade at omtale, at Líf og Lífþrasir skal være den gjenfødte Menneskeslægts Stammeforældre, saa holder de dog til samme Tid fast paa hvert enkelt i denne Verdens Tid levende Menneskes personlige og umiddelbare Opstandelse efter Ragnarök; og dog findes saadant ikke med et eneste Ord nævnt i de gamle Kilder.

Kilderne lærer derimod, som vi har set, at Menneskeheden gjenfødes i en ny og forædlet Skikkelse; efterat Líf og Lífþrasir har været næret i og af det hellige Træ, kan der fra dem spire *hellige Mennesker* (»dyggvar dróttir«). Men om *onde* er der ikke mere Tale eller Tanke, altsaa heller ikke om *ondes Straf*. Og hvor skulde vel ogsaa disse onde komme fra? De er gaaet under i Ragnarök (se Note 21 og 30), og det er en Umulighed, at nogen af *dem* kan være blevet bevaret og blive Oprindelsen til en ny Slægt af *onde* Mennesker; det ene Pars Bevarelse i Hoddmimirs Holt staar netop i den inderligste Forbindelse med og beror paa dets *Forvandling* (se Note 33), og i denne Forvandling faar *den hele Slægt* Del; men de onde Enkeltmennesker gaar under med Hel og forsvinder *som saadanne* for stedse[86]). Og hele denne Gjenfødelseslæres Aand

[86]) Dersom *Völuspás* v. 64 er egte, hvad mange Fortolkere betviler eller endog ganske benegter, og dersom det kan forsvares paa den Plads, som Haandskrifterne anviser det, da er vel den ene rigtige Forklaring deraf den, som f. Ex. af *Wiborg* (p. 255) er saaledes udtrykt: »Men fra neden, fra Mørkets Fjelde, kommer Nidhöggr, den skumle Drage; og see! den flyver bort over Marken med Lig under Vingerne; thi Døden og Dødens Genier skulle ikke mere være til«. Dog har denne Forklaring store Vanskeligheder, og det tør vel være tvilsomt, om Texten eller i alle Fald Versordenen er rigtig. Den franske Udgiver *Bergmann* (»*Poëmes de l'Edda*«, Paris 1838,) sætter Verset foran v. 56 og forklarer det saaledes (p. 237-238): »— Nidhoggr, qui après avoir dévoré les cadavres dans Niflhel, quitte l'enfer à Nidafioll et revient chercher une pâture abondante sur la terre jonchée de morts. Son arrivée annonce que la terre va bientôt s'abîmer dans la mer«.

synes da ogsaa nødvendig at maatte udelukke enhver Tanke om Straf og Usalighed. Var først Menneskeaanden eller rettere Menneskehjærtet gaat ud over den første nødvendige Konsekvens, Ragnarök, og havde uddannet Læren om en Gjenfødelse, hvori *alt* ondt skal vendes til godt (»*böls mun alls batna*«, Völuspá v. 60), hvori baade Guderne og Menneskeslægten, skjønt begge syndige, skal frelses, da var det lidet tænkeligt, at ovenpaa dette Læren om en evig Pine skulde komme. Det er den *evige Fred*, som karakteriserer den gjenfødte Tilværelse[37]), og der er ikke længere Tale om nogen Strid eller Plage; en saadan Lære kom vistnok ikke ind i vor gamle Mytologi, i alle Fald ser vi i de gamle Digte, de egentlige Kilder, intet Spor af den. *Den hele Menneskeslægt* gaar under i Ragnarök, og *den hele Menneskeslægt* fornyes gjennem Líf og Lífþrasir til almindelig og evig Salighed; Straffene for dette Livs Ondskab lides hos Hel *før* Ragnarök.

Og saaledes bliver der da — fra naturmenneskeligt Standpunkt — Klarhed og Konsekvens i Mytologiens Lære om Gjenfødelsen, hvori alt skal være *Fred og Glæde og evig Salighed*.

Nærmere at vise, hvorledes dog denne Lære — dybere betragtet — staar i Strid med hele den øvrige Lære om Syndens Indtrængen i Verden, hvorledes nemlig Frelsen indtræder og Synden udslettes *af sig selv*, uden noget i Sandhed gyldigt Motiv, idet Yggdrasil baade er den hellige og frelsebringende *aldrnari* og til samme Tid selv er ligesaa syndebesmittet og syndefordærvet som noget (se *Grimnismál* v. 32-35, *Fjölsvinnsmál* v. 24 o. fl. St.), det hører ikke hid; Nødvendigheden af denne Inkonsekvens er klar; enhver Hedningereligion (ligesaavel som alle Fritænkernes Spekulationer) er i sit Væsen Inkonsekvens; men selv indenfor Inkonsekvensen kan der igjen blive Spørsmaal om Rimelighed og Konsekvens, og denne, mener jeg, ser vi først ret i vore Forfædres Lære, naar vi ikke tillægger den Forestillinger som denne om *evige* Straffe.

---

[37]) Man læse blot *Völuspá* v. 57-63, og bemærke den Aand og Tone, som her danner Grundlyden i Valaens Tale; alt aander Fred og Forsoning.

Anmeldelser.

Horatii Oden. Öfversatta och kommenterade af L. F. Kumlin, Lector i Strengnäs. I. öfversättning. II. III. Kommentarier. Stockholm 1851—59.

Jemte prosaisk öfversättning, som för hvarje Ode föregås af en inledning, hvari upplyses om den sannolika anledningen och om gången af stycket, lemnar Hr. K. i detta arbete på 576 större duodezsidor fullständiga real- och språkförklaringar till Horatii 4 böcker Carmina.

Hr. Kumlins förfarande ss. kommentator är, i allmänhet sagdt, den omsorgsfulle lärarens, som ej nöjer sig med att af lärjungen få, hvad denne oftast anser vara nog för att sägas „kunna sin lexa", en af någon hjelpreda honom i munnen lagd öfversättning af hvarje periods ungefärliga mening, utan vill att denna öfversättning skall framgå ur och belysas af en klar uppfattning af hela styckets sammanhang och af hvarje enskilt uttrycks så väl språkliga som sakliga innehåll och villkor. Hr. Kumlins förfarande är äfven i det afseendet lärarens att han vid det enskilda ställets förklaring fäster uppmärksamhet på allmänna reglor, som dermed kunna stå i något sammanhang och detta i temligen stor utsträckning. Utan tvifvel är en sådan kommentar, om den af lärjungen enligt afsigt begagnas, egnad att hos denne framkalla ett uppmärksamt studium af författaren. Det må ock gälla såsom ett bevis på Hr. Kumlins samvetsgrannhet att, liksom han sjelf icke blindt följer någon föregångares auctoritet (den sista delen af kommentarierna är dock väsentligen utarbetad efter eller med kritisk hänsigt till *Nauck*, des Horatius Oden und Epoden für Schulgebrauch, 3. Aufl. Leipsig 1856) han ej heller vid tvifvelaktiga eller omtvistade ställen för lärjungen blott uppgifver ett öfversättningssätt att utan pröfning begagnas, utan lemnar honom val emellan flera, ofta jemte belysning af hvarderas antaglighet eller förkastlighet. Hvad man vid detta förfarande kan och måste anmärka är dels att Hr. Kumlin någon gång i sitt bemödande att förklara Skaldens ord tagit sig anledning till quæstioner af de slag, som både är onyttigt och omöjligt att besvara, såsom när i anm. till Od. III. 27. v. 19 uppkastas och discuteras den frågan, huruvida det var på resa till eller från Grekland som Horatius fick erfara *„rabiem Noti"* och *„peccata atri Japygis"*, dels att förf. ofta på sådana ställen visar sig tveksam mellan olika förklaringssätt, der för en okonstlad betraktelse af sammanhanget ingen tvekan alls tyckes böra komma i fråga. Så t. ex. i afseende på öfversättningen af *splendidus* i Od. IV. 8., af *quo non arbiter Hadriæ* et cet. Od. I. 3. Det kan redan sättas i fråga, huruvida hela denna kritiskt raisonnerande method i allmänhet är lämplig i en skolbok och om det icke vore bäst, äfven der verklig tvekan kunde ega rum, att förf. blott

uppgåfve den förklaring, han anssåge riktigast jemte dess motiver. Vare härmed emellertid huru som helst, att anföra hvarje konstlad eller oriktig uppfattning af ett språkligt uttryck jemte den enkla och naturliga är säkert en både öfverdrifven och onyttig samvetsgrannhet. På en sådan företer dock Hr. Kumlins kommentar många prof. Så t. ex. säges Od. III. 4. 73. „*monstris* kan förklaras dels ss. abl., dels ss. dativus till *injecta*". Od. III. 5. 2. „*præsens* kan dels betyda *mäktig* (?), dels *uppenbarad*". I samma Ode v. 6. *conjuge barbara turpis maritus* säges: „*c. b.* kan förklaras såsom abl. qual., dock äfven såsom abl. causæ" ock dervid hänvisas till det Ovidianska — *fratre marita soror.* Det är alltså till *maritus conjuge* skulle vara abl. caussæ. Denna förklaring är *Naucks*, som till ifrågavarande ställe säger: „Wer Ehemann ist durch eine Gattin, ist es auch von ihr: maritat mit dem Abl. Ep. 2. 10. Ebenso *facere prole parentem* Virg. Aen. I. 75, scheinbar für *prolis*". Det har nu visserligen sin riktighet, att en *maritus* är detta blott genom sitt förhållande till *conjux* men *just* derföre är det otroligt att Latinet eller något annat språk, som hade ett annat uttryckssätt, skulle sätta dessa tvenne substantiver, såsom sådana fattade, i causalförhållande till hvarandra, der det ej ville säga annat än (en barbarisk) hustrus man. Måste man således nödvändigt sätta *conjuge* i omedelbar förbindelse med *maritus*, så vore det ock nödvändigt att dertill söka grunden i detta sednare ords ursprungliga natur af ett adjectivum eller participium, hvilken adjectivbetydelse för öfrigt sällan eller aldrig framträder i detta masculina begrepp *maritus*, men så mycket bestämdare i det feminina *marita*, hvilket derföre ock kan construeras med en ensam ablativus i analogi med *conjuncta* eller kanske troligare med *fecunda*, *gravida*, liksom detta sednare är förhållande med *maritare*, der fråga är om djur eller vexter feminini generis. Men den naturliga och enkla uppfattningen af uttrycket är väl den, att dessa tvenne ablativer *conjuge barbarâ* (med en barbarisk hustru) angifva de förhållanden under hvilka *miles Crassi vixit turpis maritus* och således bestämma ej något enskilt ord utan hela det sammansatta uttrycket. —

Å andra sidan synes oss kunna anmärkas, att, der förf. afgjordt bestämmer sig för ett visst förklaringssätt, detta stundom röjer en tendens att mera fästa sig vid grammatiska termer och schemata, än vid språkuttryckens enkla förhållanden. Ett exempel härpå är förklaringen af Od. III. 13. 13. *Fies nobilium tu quoque fontium*, der författaren (i öfverensstämmelse med *Nauck*) säger: *nob. font.* är *icke* en Genit. Partit. utan Genit. possessivus (subjectivus, proprietatis, ditionis) = äfven du skall göras till de ryktbara källornas tillhörighet, de skola räkna Dig ss. sin d. ä. du skall öka deras antal, höra till deras klass. Att förf. här blott förnekat genitivus partitivus eller generis (ty så kunde man väl rättast beteckna genitiven i uttrycket *unus fontium nobilium*) såsom den *egentliga* betydelsen för att genom omvägen af genit. possessivus återkomma till den samma såsom den *verkliga*, visar sig för hvar och en, som icke ser på, med hvilka ord den ena eller andra genitiven är förenad,

utan tänker efter, huru dessa genitiver i grunden förhålla sig till hvarandra. Båda utmärka nemligen ett tillhörighets — eller sammanhörighets-förhållande, men genit. poss. så, att det ena tinget tillhör det andra såsom dess egendom, således såsom något utanför detsamma, då deremot med genit. generis och partitivus utmärkes, att det ena hör till det andra såsom en del till det hela eller en individ till sin art. Att det sednare förhållandet här eger rum, medgifver förf. sjelf, då han tror sig kunna öfversätta: du skall räknas till deras klass (genus), och jemför: *operum hoc mihi crede tuorum* „detta hör till *omfånget* of dina göromål." Något *unus* behöfver således alls icke underförstås; genitiverna uttrycka i alla fall icke ett egande i egentlig mening, utan ett hörande till omfånget för att bruka förf. egna ord. De exempel förf. anför ss. analoga äro dels af helt annan art så till vida, som uti „*laborem illorum faciam, quæ mulieris fuerant, viri fiunt*," genitiverna verkligen och icke blott egentligen utmärka ett egande. Dels måste med afseende på det af förf. citerade stället ur Disput. Tusc. I. 18. *Animus, si est horum quattuor generum*, läggas märke dertill, att den Latinska genitiven i sin allmänhet och obestämdhet, kan utmärka hvarje slag af tillhörighet, då deremot alla de sätt, hvarmed vi Svenskan återgifva samma casus, blot uttrycka en speciel sida af förhållandet. Det ena af dessa sätt är då lika berättigadt, som det andra, blott hvart och ett användes der det motsvarar originalets mening. Præpositionen är lika berättigad som vår genitivändelse, och den ena præpositionen med det ena verbet lika väl, som den andra præpositionen med det andra verbet, t. ex. *höra till* lika väl, som *vara af* eller *bland*. Användes nu detta på det citerade stället ur Cicero, så finner man att genitiven *horum generum* hvarken utmärker ett egande, ej heller ett sådant förhållande, som om *anima* skulle vara ett af *genera* (d. v. s. ett af elementerna, fattade såsom totaliteter), men väl betyder uttrycket: om själen hör till dessa 4 slag, (nemligen — detta är förklaring, icke öfversättning — såsom af dem bestående och bildad), så består den af eld och luft (*inflammata anima*).

Såsom förf. sjelf i företalet anmärker, innehålla hans kommentarier åtskilligt, som ej egentligen hörer till förklaringen af den kommenterade författarens ord. Härtill har förf. ansett sig befogad deraf, att lärarens pligt gått i bredd med kommentarieförfattarens. Dessa anmärkningar „utom ämnet" torde af lärare ej alla bli bedömda på samma sätt. Mot den archæologiska, synonymiska och historiska delen torde ingen hafva något betydligare att anmärka. Dels sakna våra skolor läroböcker i dessa stycken, så att läraren bör vara nöjd med att lärjungen vid öfverläsningen får några påminnelser och upplysningar derom, dels utgöras dessa förf's. kommentarier af enkla referater ur större verk. Annat torde vara förhållandet med de vidlyftiga grammatiska excurserna. En någorlunda fullständig Latinsk grammatik eger hvarje skolyngling. En stor del af förf's. excurser äro obehöfliga derföre, att de innehålla detsamma, som Ellendts grammatik. Hvad afvikelserna beträffar, så är den för skolor skrifna kommentaren ej det fält, der olika grammatiska

åsigter lämpligen kunna granskas emot hvarandra. Om ock den antagna läroboken ingalunda tillfredsställer alla fordringar, så länge den begagnas, både blir den och bör den bli den enda codex, hvari skolynglingen lärer sig det Latinska språkets lagar. Två Latinska grammaticor är det samma som ingen, åtminstone för nutidens scholares, som i de öfre klasserna måste lära sig eller åtminstone plåga sig med 6 till 7 olika språks grammaticor. Enligt all förmodan lär icke heller förf's. grammatiska excurser bli mycket studerade af vår med läroämnen öfvertyngda skolungdom. Detta vore väl att beklaga, om de genom en djupare och sannare uppfattning af det Latinska språkets syntax, eller genom en klarare och enklare framställning utmärkte sig framför den begagnade läroboken. Men ett sådant företräde tro vi att ingen skall tillerkänna dem. När t. ex. förf. i anm. till Od. I. 14. v. 11. säger, att *quamquam* uttrycker ett verkligt medgifvande, men *quamvis* ett blott poneradt (antaget) i stället för att säga, såsom saken är, att vid *quamvis* uttryckes också genom modusformen ett medgifvande af det talande subjectet, hvilket deremot icke är fallet vid *quamquam*, eller då förf. i anm. till Od. I. IV. säger att i satserna: *Seu poscat agna sive malit hædo*, står conjunctivus derföre att dessa alternativer icke gerna kunna vara annat än tänkta, så äro dessa bestämningar af den lösa och intet sägande art, att hvilken skolgrammatik som helst åtminstone har lika användbara. Hvad förf. i andra delen pag. 36 talar om Modus i frågesatser lärer väl ingen kunna begripa, då förf. t. ex. förklarar en oberoende frågesats i conjunctivus för att vara „direct till sin form men icke til sin natur, d. v. s. att satsens innehåll utsäges tvekande" (?) eller anför Relativsatser i Oratio obliqua såsom det 4de fall „då frågeord regera conjunctivus." Lika litet redig är den i anm. till Od. IV. 8. 22. uppställda åtskillnaden emellan *esset* och *foret*, der förf. ömsom fasthåller den blott temporala åtskillnaden, ömsom vill på de besynnerligaste grunder också inblanda en modal. Jfr. också Od. III. 3. 69., der förf. anför *hoc ipsum nil agere me delectat*, såsom ett exempel på den regeln att prædicativet till en infinitiv, som är subject, skall stå i accusativus.

Vi hafva gjort dessa anmärkningar mot i fråga varande skolboks plan och enskilda sidor af densamma, emedan vi ansett sådana frågors discussion just egentligen hafva sin plats i en tidskrift sådan som denna. Det har naturligtvis ej varit vår mening att bestrida det stora värde, dessa kommentarier, om de blott begagnas och rätt begagnas, i många afseenden kunna ega såsom en ej altför snäft tilltagen hjelpreda åt vår skolungdom vid studiet af Horatius.

Lund.

C—.

Die vier Evangelien in Alt-Nordhumbrischer Sprache. Aus der jetzt zum erstenmale vollständig gedruckten Interlinearglosse in St. Cûðbert's Evangelienbuche hergestellt, mit einer ausführlichen Einleitung, einem reichhaltigen Glossare, so wie einigen Beilagen versehen und herausgegeben von K. W. Bouterwek. Gütersloh 1857. CLXIV + 397 S. 8vo.

De Gejstlige i Middelalderen var, som bekendt, langtfra altid synderlig stærke i Latin; det kunde tit holde haardt nok endog blot at bitte ud af en Evangelietext, et Ritual, o. s. v.; selv den, der turde holde sig for temmelig boglærd, maatte kunne føle den samme Trang som en Skoledreng nutildags til at have Oversættelsen af de latinske Ord, ét for ét, skreven til, helst mellem Linierne i den latinske Text. Den Slags Interlinearoversættelse ser tit ud, som om den ubehjælpsomste Skolepog havde udført den, hvorpaa haves et iöjnefaldende Exempel i de Angel-Saksiske Gloser i Northumbrisk Dialect, som, vistnok i 10de Aarh., er skrevet til i et Haandskrift fra c. Aar 700, kaldet „the Durham Book", ogsaa „the Lindisfarne Gospels", indeholdende de 4 Evangelier paa Latin. Mt. Ev. er allerede tidligere bleven udgivet af J. Stevenson for the Surtees Society, 1854, og senere ved Ch. Hardwick i: The Gospel of St. Mathew in A. S. & Northbr. Versions synoptically arranged. Cambridge 1858. 4to. Begge leverer den latinske Text sammen med Gloserne, som de staar mellem Linierne. Man ser öjeblikkelig, at disse Gloser ikke danner en sammenhængende Oversættelse, men er sat til over hvert enkelt latinsk Ord for sig, tit i samme Casus, Modus, Tempus etc., som dette, uden Hensyn til A. S. Construction, blot med den Hensigt at give Begynderen Oplysning om det latinske Ord, men i andre Tilfælde i den Böjningsform, som A. S. kræver; undertiden er over ét lat. Ord sat flere angelsaksiske, ikke som Oversættelse til det foreliggende Sted, men som Underretning om, hvilke Betydninger det lat. Ord kan have. Viljen til at meddele grammaticalsk og lexicalsk Kundskab er imidlertid bedre end Evnen; t. Ex. sættes over *igni* stadig Genitiv *fyres*, skönt Ejeform heller ingen Mening giver i den A. S. Construction; Mt. 21, 12 staar over *columbas* baade *culfra* (Duer) og *staplas* (Støtter: *columnas*). Sommetider har Glossator ikke iforvejen fattet Latinen, men først sat Gloser til, for ved Hjælp af dem at finde Rede i Meningen, hvilket maaske kunde oplyses ved følgende fornöjelige Exempel (allerede fremført af *Hickes*: Thesaurus I. p. 92): Mt. 13, 7 „Men Noget faldt iblandt Torne, og Tornene vokste op, og kvalte det", der hos Hardwick ser saaledes ud:

andre	derimod	faldt	i	Torne ell. Rygge	og	voksede
oðro	uutedlice	gefeollon	in	ðornum o. hrygum	a.	woxon
Alia	autem	ceciderunt	in	spinas	et	creverunt

Tornene ell. Ryggene	og	undergravede	dem
ða ðornas o. hrygas	a.	underdulfon	ða
spinæ	et	suffocaverunt	ea

(Forveksling af *suffoco*

og *suffodio;* eller Fejllæsning, idet han har taget Stregerne i *-ca-* for *-di-*: *suffodiverunt*, og troet, at *fodio* gik efter 4de Conjugation). Et Försøg paa Ordfortolkning ved Hjælp af Etymologi er gjort med *publicanus* (Tolder), som han af *publicus* og den hyppige Forbindelse *peccatores et publicani* har sluttet maatte betyde: „den der synder *publice*, aabenbare": *bær-synnig* Mt. 21, 32 o. a. St.; Forsøget er forresten lige saa respectabelt som mange moderne. — Det er indlysende, et en saadan Interlinearoversættelse bedst udgives sammen med den latinske Text. Bouterwek har kun leveret de A. S. Gloser i Durhambogen, uden Text. Han har til de 3 første Evangelier brugt en Afskrift, som B. Thorpe har overladt ham[1]), og til Joh. Ev. en af en Hamilton; se Indledn. p. CXI, hvor B., lige efter at have meddelt dette, tilföjer: „Ich halte es für keine geringe Ehre, dass die nordhumbrische Evangelienglosse zuerst in Deutschland erscheint, wärend in England Stevenson's vor kurzem erlassener Aufruf einen erneuten Versuch zu ihrer Herausgabe noch nicht zur Folge gehabt hat". B. nöjes ingenlunde med at lade en af Andre leveret Afskrift trykke, men skænker os „die 4 Ev. hergestellt" efter en Fremgangsmaade, hvorom i Forordet siges: „Bei näherer Bekanntschaft mit den Abschriften Thorpes entstand der Wunsch, dieses reiche Material . . nicht aus meinen Händen zu lassen, ohne es für die gelehrte Welt nutzbar gemacht zu haben. Unter den verschiedenen Wegen . . wählte ich den mühsameren . . die Glosse nach der angelsächsischen Wortfügung zu ordnen, die auffallendsten Fehler und Missverständnisse zu beseitigen . ." Dette „mühsame" Arbejde har han virkelig udført, med uforstyrret Andagt, mit echt deutschem Fleisse, og er meget vel fornöjet med det Product, der er kommet ud af det, hvilket han p. CIX kan give det Skudsmaal: „In unserm Texte sind die meisten der gerügten Mängel (ɔ: fejl Casus, Genus, Tempus, Modus, Glose, Ordstilling) gebessert". Hvortil „die gelehrte Welt" skal bruge denne „hergestellte" Text, er ikke let at se. Den, der vil vide, hvad der omtrent staar i Haandskriftet, maa studere sig til det ved Hjælp af en Mængde kritiske Tegn og Henvisninger til „Lesarten" p. 256 ff. Det er ikke bleven tydelig for B., at Materialsamlinger bör være saa hurtige og lette at bruge som mulig, og at en Videnskabsdyrker, for hvem Nødvendigheden at overse mange Fag og en vid Mark daglig stiger, ikke finder, at en Materialsamling er gjort „nutzbar" for ham, naar den spilder hans Tid. Med samme Alvor, hvormed B. laver Texten, bruger han den derefter til at fælde „ein begründetes Urtheil" om Dialectens syntactiske Egenheder; saaledes p. CIV: „Eine eigenthümliche Verwendung des part. præs. ist es, wenn das lat. part. perf. dadurch ausgedrückt wird, es also passive Kraft erhält, z. B. Mr. 14, 61 *benedicti: ðæs gebloedsendes;* 16, 20 *profecti: færende*" (to aldeles forskellige Tilfælde); dette hører altsaa ikke til „die gerügten Mängel, die in unserm Texte gebessert sind"; „Sehr wahrscheinlich beruhen diese Ungewöhnlichkeiten mehr auf Verschlechterung der Mundart und sind

[1]) den synes at have stemt ret vel med den af Hardwick besørgede Text af Mt.

Zeichen später Zeit, als dass sie einem tieferen Sprachgesetze folgen. Ebenso wird es zu beurtheilen sein, wenn der nordh. inf. act. für den lat. inf. pass. steht; z. B. Mt. 2, 18 *noluit consolari: nalde froefra*". Til at gennemgaa Indledningen, p. I—XCVIII af historisk, især kirkehist., p. XCIX—CLXIV af linguistisk Indhold, har jeg ikke Lejlighed eller Plads; et par vigtige Puncter skal straks omtales. B.'s Glossar er nyttigt ved temmelig mange Henvisninger til Steder, hvor hvert Ord kan findes i denne Interlinearoversættelse, og tildels i en anden: Rituale Ecclesiæ Dunelmensis. ed. Stevenson for the Surtees Society 1840. 8vo.

Endel Exempler er p. CXIV samlede paa Brug af Tegnet ´ (hos B. naturligvis trykt ^) over oprindelig korte Selvlyd foran Liquidæ, som *ál*, *blínd*, *córn* o. a., tildels stemmende med nuværende Forlængelser. Jeg har ovenfor p. 203 f. søgt at vise, hvorledes i en langt sydligere Dialect endnu c. 1200 ingen virkelig Forlængelse, men rimeligvis en Tilnærmelse dertil, var indtraadt; Orm undgik i tilsvarende Tilfælde Brug af Tegnet ´ (medmindre det sammentrukne *þálde* p. 207 kan komme i Betragtning). I Durhambogen findes det tillige i Tilfælde, hvor næppe nogensinde en Forlængelse er indtraadt; B. opfører saaledes *énde*, *ún-*. Det er derfor tænkeligt, at Nogle har brugt Tegnet ikke blot til at vise Selvlyds Længde, men tillige det forøgede Tidsmaal, Stavelsen faar ved Medlydens „rullende" Udtale. I forskellige A. S. Texter findes ´ over oprindl. kort Selvl. foran ethvert Slags Medlyd (enten denne hører til dem, der kan udtales rullende, eller ikke) paa en saadan Maade, at deri kun kan ses det groveste Jaskeri, eller en barnagtig kalligraphisk Prydelse.

De Northumbriske Sprogmindesmærker er, foruden de 2 nævnte fra Durham og fra sidste Halvdel af 10de Aarh., en Interl.overs. til de 4 Ev., vel ligeledes fra 10de Aarh. og fra Harewood i the Westriding af Yorkshire, kaldet „the Rushworth Gospels" (Mt. findes i Stevenson's og Hardwick's Udgaver; Mr., Text og Gloser, i en Bog af Bouterwek: Screadunga (!) eller Anglosaxonica inedita. 1858. 4to); en meget ældre Interl.overs. i et Psalterium (udg. af Surt. Soc. ved Stevenson 1843—47); en Runeindskrift fra Ruthwell i Dumfriessh. i Skotland (se Archæol. Brit. vol. 28); desuden Egennavne hos Beda. — I Durhambogens Sprogform, der er paa et yngre Stadium end den sydligere A. S. Literaturs i 10de—11te Aarh., finder B. p. XLVII, CVIII „unwiderlegliche Beweise" for, at Gloserne er sat til i 12te Aarh., som om det var givet, at Sprogudviklingen maatte holde ens Skridt i hele England; dens Gang umuliggör Henførelsen af Durhb. til saa sen Tid; om de höjst bestemte ydre Beviser for Henførelse til 10de Aarh. se Fortalerne i de engelske Udgaver, og *Letters of eminent literary men. ed. Ellis* i Camden Selskabets Skrifter 1843 p. 267, samt *Wright's Biographia Literaria Britannica.* Ogsaa Fraværelsen baade af danske og romanske Ord (smlgn. de mange danske Ord i Ormulum, og romanske i Slutningen af A. S. Krön.) passer til en tidligere Tid. — B. finder vel p. VII atter i Sprogformen 1) „den bestimmtesten Beweis für die nahe Verwandtschaft der Friesen

und der nordhumbrischen Angeln", 2) „ein entschiedener scandinavisches Element"; men herimod maa den bestemteste Indsigelse göres. 1) Nærmere Slægtskab mellem Friser og Angler i Modsætning til Sakser var i og for sig tænkelig; der har imidlertid aldrig existeret en Modsætning og Grænse mellem angelske og saksiske Dialecter, men vel mellem sydangelske og nordangelske; til disse sidste maatte det særlige Slægtskab med Friser indskrænkes; dette Slægtskab kan imidlertid aldeles ikke bevises af Sproget. For det første kan Forskellighederne mellem northumbrisk og sydligere oldengelsk Dialect med största Lethed føres tilbage til ét Grundlag, og behøver intet at have med Fris. at göre. For det andet kan denne Dialectkløvnings Fremkomst og Udvidelse eftervises i de northumbriske Mindesmærker, og kan altsaa ikke have med Frisisk at göre; jeg finder næmlig ved at efterse Sprogformerne i disse Mindesmærker: Psalteriets Sprog staar nærmere ved Sydengelsk end de andre northbr. Skrifters; det indeholder kun de Afvigelser fra Sydengelsk, der er Bevarelser af et ældre Stadium (*oe*; Endelser i Udsagnsord *-u*, *-es*, *-eð*, *-un* o. a.; tydeligere Adskillelse af Rasks Conjug. 1, 1 i to; *mec*, *ðec*; o. s. v.), paa hvilket Sydengelsk engang ligeledes har staaet, og af hvilket Lævninger, skönt i ringere Grad end i Psalteriet findes i sydangelske, ja endog saksiske, Documenter; Navne hos Beda stemmer hermed. I alle de andre northbr. Mindesmærker er Bevarelser af ældre Stadium langt mere udslettede, derimod yngre Former talrige, og Opløsningen i Böjningssystem samt Tilnærmelse til moderne Sprogform rykket forud for Sydengelsk; Bortkastelse af *n* og Forandring af *ð* til *s* i Böjningsendelser, det første som i Frisisk, hvilket ikke finder Sted i Psalteriet, er i 10de Aarh. naaet videre i Durham end i det sydligere Harewood[1]): Bortkastelsen af *n* faar saaledes aldeles Intet med Fris. at göre; det er vel nærmest paa den, at B. bygger Slægtskabet med Frisisk. Adskillelsen af Northbr. og Sydengelsk fortsættes consequent efter den normanniske Erobring, saaledes at Northbr. bestandig er foran i Udvikling, og indenfor Sydengelsk atter de nordøstlige Egne forud for de sydvestlige. Sprogformen i Northumbrisk c. 1300 gör Henførelse af Durhb. til 12te Aarh. aldeles umulig. 2) Skandinaviske Elementer i Engelsk skriver sig ikke fra den Tid, Angelsakserne boede paa Fastlandet, men fra de danske Erobringer i 9de—11te Aarh., og har ikke med Adskillelsen mellem Northbr. og Sydengelsk at göre, da de ligesaavel findes i Dialecter Syd som Nord for Humber; de findes endnu ikke i de nothbr. Interlinearoversættelser (medmindre det ene Ord *til*, Durhb. Mt. 26, 17. 31 der ogsaa findes i andre A. S. Skrifter, kunde vises at være nordisk), skönt man vel kunde vente dem; med Hensyn til Durham kunde dette allerede komme af, at Nordboerne især var indvandret endel sydligere i Lincolnsh., Yorksh. o. s. v.; men Hovedgrunden er vel, at ligefrem Indvirkning af dansk Sprog næppe har gjort sig synderlig gældende för henved Knud den Stores Tid;

[1]) ifølge Formerne i Mt. Ev.; i Mr. Ev. fra Harewood og i Ritualet fra Durham er Forskel i Brug af for *ð* ikke fremtrædende.

i den ældre Indvandringstid omkring Aar 900 har de Danske vist holdt sig temmelig for sig selv i flere Byer, og i videre Kreds nærmest gjort sig bekendt ved Plyndringstog, der naturligvis ingen Sprogblanding kunde afstedkomme. Hvad Bouterwek mener med „skandin. Element", kan kun være nogle misforstaaede Lydforhold (nærmest i nogle Endelser); som om Sprogblanding, og det paa den Tid, bestod, ikke i Optagelse af fremmede Ord, men i vilkaarlig Indsættelse af en fremmed Lyd eller Böjningsendelse i indfødte Ord, en löjerlig Forestilling, der er et Sidestykke til P. A. Munchs Opdagelse i de ulæselige blekingske Runeindskrifter af et gotisk-nordisk Blandingssprog, efter gensidige Indrömmelser saaledes sammensat, at Lydsystemet skulde være gotisk, Endelserne nordiske; se Annal. f. nord. Oldk. 1848 p. 283.

C. A. E. Jessen.

Bemærkninger i Anledning af Skriftet „**Til Kritiken af det Synonyme i Dansk.** Ved I. Levin. Kjøbenhavn, V. Pio, 1860".

Naar en saa omhyggelig, skarpsindig og ædruelig Sproggransker som Hr. I. Levin udgiver et nyt Skrift, kan man altid være vis paa et værdifuldt Udbytte af hans Forskninger, selv om det kritisk-negative Element skulde have Overvægten over det positive, og selv om Forfatteren, trods sin videnskabelige Ædruelighed, ikke skulde kunne siges at have skrevet sine ira et studio, hvad rigtignok sjelden lykkes ham. I det foreliggende Skrift findes nu begge hine Elementer. Det positive Udbytte er væsentligst indeholdt i de værdifulde synonymiske Sammenstillinger, som udgjøre henved Halvdelen af Skriftet (S. 59—103); men da disse mere fremtræde som Exempler til Belysning af de i den forudgaaende Afhandling opstillede Anskuelser, saa maa denne indledende kritiske Afhandling betragtes som Hovedsagen ved Skriftet, hvad da ogsaa dets Titel antyder; og det er til denne kritiske Del af Hr. Levins Arbejde jeg det følgende skal tillade mig at knytte nogle Bemærkninger, da jeg her ikke kan være enig med Forfatteren i alle hans Paastande.

Hovedindholdet af Hr. Levins Afhandling kunde vel i Korthed gjengives saaledes. Ordet synonym passer slet ikke til det, man i den saakaldte Synonymik vil betegne dermed, da Ordet ifølge sin virkelige Betydning er det samme som identisk og udenfor Sprogvidenskaben bruges saaledes. Det af Sporon og senere vedtagne enstydig er ogsaa ubrugbart, da det ikke lader sig adskille fra ensbetydende. Forf. foreslaaer derfor ligetydig. Man har hidtil ført megen taaget og uklar Tale om Synonymik som en egen Videnskab og om Synonymer som en bestemt Klasse Ord. Der gives ingen saadan Klasse af Ord; de saakaldte Synonymer staa ikke i nogetsomhelst andet Forhold til hinanden end en hvilkensom-

helst „Bunke" Ord, taget ud af Ordbogen. „Synonym" betegner slet ikke noget Begreb, men er en vilkaarlig vedtaget Benævnelse for Ord, som man sammenstiller for ved Modsætning at oplyse deres Betydning, og det kan ske i det uendelige uden nogensomhelst Grændse. Den saakaldte Synonymik er derfor slet ikke nogen Videnskab eller Disciplin, men kun en vis Methode i Ordenes lexikalske Behandling, som kan blive meget frugtbringende for Lexikonnet. Her hører den egentlig hjemme, men kan dog ogsaa udøves i selvstændige Skrifter, for ikke at overlæsse Lexikonnet med altfor vidtløftig Detail. En Hovedfordring ved Ordenes synonymistiske Sammenstilling er nu, at man strængt fastholder det rent lexikalske Standpunkt og ikke lader sig forlede til Raisonnementer over selve Begreberne, Realiteterne, der ikke have noget med Udtrykket som saadant at gjøre. I denne Henseende dadles stærkt Sporon og P. E. Müller, som efter deres franske Forbilleder have gjort Synonymiken til Vehikel for philosophisk, moralsk, pikant og interessant „Udenomssnak" og derved bidraget meget til at udbrede uklare Forestillinger om den hele Sag. Sluttelig opstiller Forfatteren nogle methodiske Regler for Behandlingen af „ligetydige" Ord.

Hvad jeg nu strax maa erklære mig fuldkommen enig med Forfatteren i, er hans Betragtning af Synonymiken som hjemmehørende hel og holden i den lexikalske Sprogbetragtning, saa at alt, hvad der i synonymiske Undersøgelser ikke paa en eller anden Maade befordrer den lexikalske Indsigt, bliver at betragte som uvedkommende og forsaavidt som uvidenskabeligt. Naar jeg her skal tillade mig at nævne en lille Afhandling, som jeg i 1850 lod udkomme som Program for Slagelse lærde Skole, „Bidrag til græsk Synonymik", saa er det ikke fordi jeg lægger nogen synderlig Vægt paa den, men kun for yderligere at constatere min Overensstemmelse med Forf. i denne Opfattelse; thi man vil der finde Synonymiken fremstillet som en ligesaa integrerende Del af Lexilogien, som Syntaxen udgjør af Grammatiken. At jeg desuagtet maa tillægge den en noget selvstændigere Stilling end Hr. Levin er tilbøjelig til at indrømme den, skal jeg nedenfor komme tilbage til. Ogsaa Forfatterens Bemærkninger om den rette Fremgangsmaade ved Synonymers Behandling finder jeg sande og træffende. Min Uenighed med ham angaaer fornemmelig Navnet og Begrebet „synonym", som han i sin Afhandling fører en sand Udryddelseskrig imod, ligesom jeg heller ikke kan være enig med ham i hans rigoristiske Bedømmelse af den danske Synonymiks Grundlæggere.

Forf. troer endnu, som saa mange andre, at Ordet synonym egentlig og oprindelig betyder identisk, fuldkommen ensbetydende. Dette er imidlertid en Vildfarelse, som man hidtil paa Tro og Love har optaget efter sine Forgjængere, hvorom Forf. kunde have faaet Oplysning ved at efterse et for faa Aar siden udkommet akademisk Lejlighedsskrift[1]). Ordets Historie er i Korthed følgende.

[1]) De vestigiis et reliquiis synonymicæ artis Græcorum. Scr. Fr. Guil. Wiehe. 1856. Se navnlig Partic. I, der handler om Ordene homonym og synonym.

Oprindelig betegnede hos Grækerne synonym det samme som homonym, altsaa hvad der har Navn, Benævnelse tilfælles. Først Aristoteles indførte til dialektisk Brug en bestemt Forskjel i Anvendelsen af disse to Ord, idet han lod homonym betegne hvad der kun har Navn, men ikke Begreb, tilfælles, synonym hvad der baade har Navn og Navnets Definition tilfælles, hvor da ved Navn skal tænkes paa Slægtsnavnet, som er fælles for Arterne og bruges til deres Definition. Altsaa ere Synonymer hos Aristoteles slet ikke andet end species under et fælles genus, saa at flere Ord kaldes Synonymer, naar de falde sammen i Slægtsbegrebet og kun adskille sig ved de specifiske Differentser, og eet Ord kaldes synonymt, naar det altid og i enhver Forbindelse bevarer det samme Slægtsbegreb (Grundbetydning), til Forskjel fra Homonymet, der er tvetydigt, flertydigt (æquivocum). Dette blev fra nu af Grundbetydningen af Ordet synonym. Men allerede Aristoteles bruger enkelte Gange Ordet i en snævrere Betydning om saadanne Udtryk, der i det sædvanlige Sprog bruges iflæng for at betegne ganske det samme Begreb, f. Ex. *βαδίζειν* og *πορεύεσθαι* (han kalder dem *κύρια τε καὶ συνώνυμα*). Saadanne Ord interessere ham nu ikke videre som Dialektiker; han overlader dem til Digterne, som trænge til Mangfoldighed og Afvexling i Udtrykket. I denne snævrere Betydning optoge nu de sprogphilosopherende Stoikere Ordet, medens andre Philosopher brugte Ordet *πολυώνυμα* om saadanne mangfoldige Benævnelser af det samme Begreb. Fra Stoikerne gik det igjen over i Grammatikernes og Rhetorernes Terminologi, hvor da ved Synonymer betegnes Ord, som i det sædvanlige Sprog kunne ombyttes med hinanden for at betegne det samme Begreb, hvad da ogsaa Pollux udhæver som deres Ejendommelighed, naar han siger, at hans Onomasticon indeholder *ὅσα τε συνώνυμα, ὡς ὑπαλλάττειν δύνασθαι κ. τ. ἑ.* Men om man nu ogsaa ved Brugen af Ordet synonym kun havde denne Egenskab for Øje, altsaa det fælles i Begreberne og den deraf følgende Anvendelighed til rhetorisk Variation i Stilen, saa følger dog ikke deraf, at man betragtede saadanne Ord som fuldkommen identiske. Og dette var heller ikke Tilfældet; thi hvad der hos nogle Grammatikere kaldes Synonymer, paavise ofte andre (*οἱ ἀκριβέστεροι*) den nøjagtige Forskjel imellem, og skjøndt man ved Paavisningen af Forskjellen ikke plejede at bruge Benævnelsen synonym, saa har dog Suidas opbevaret os Titelen paa et Skrift af Grammatikeren Seleucus: *περὶ τῆς ἐν συνωνύμοις διαφορᾶς*. Og naar Eustathius etsteds, som Exempler paa hvad Synonymer er, anfører *βροτός, μέροψ, ἄνθρωπος*, saa kan dette kun være, fordi disse Ord kunne (og for det meste ogsaa skulle) tydes ens d. e. udtydes om det samme Begreb, betegne det samme Begreb (om end fra forskjellige Sider), men ingenlunde fordi Eustathius var saa uvidende, at han virkelig skulde have troet, at disse Ord dækkede hinanden med deres Betydnings hele Omfang eller vare ensbetydende. Jeg kan nemlig heller ikke være enig med Forf. i hans temmelig løse Kritik over Brugen af den danske Benævnelse

enstydig, saaledes som Sporon og P. E. Müller have fastsat den. Ved den Paastand, at „Ord kun kan tydes eens fordi de ere af eens Betydning", overseer Forf. den ejendommelige Betydning af Ordet tyde: man tyder et Ord hos en Forfatter, naar man angiver dets Betydning paa det givne Sted, hvilket jo ingenlunde altid er Ordets fulde eller egentlige Betydning. Derfor vilde man heller ikke kunne sige, at et Lexikon tyder Ordene, thi det angiver deres fulde Betydning, som omfatter alle de specielle Anvendelser. Der er derfor meget god Mening i at kalde saadanne Ord enstydige, som i én given Sammenhæng kunne tydes ens; men naar Forf. i en Parenthes tilføjer „men ikke bør", saa hidrører dette hverken fra Sporon eller Müller, hvis Mening derved forvanskes. Den første siger p. XXVII (Dahl): „Der er utallige Tilfælde, hvor de Ord, som meget ere forskjællige, dog kan bruges uden Forskjæl, fordi det saa ofte ikke kommer an paa andet end at betegne det Almindelige af et Begreb eller en Tanke"; og den sidste siger p. LXXIII: „Heraf følger, at slige (enstydige) Ord staae i et saadant Forhold til hinanden, at de undertiden kunne sættes i hinandens Sted, thi ellers havde man aldrig Grund til at udtyde dem paa samme Maade". Havde Forf. derfor som Modsætning opstillet Ord, der kunne have éns Betydning og Ord, der nødvendigvis (altid) have éns Betydning (istf. „Ord, som have ens Bet."), saa havde han baade gjengivet sine Forgjængeres Mening rigtigt og selv undgaaet den almindelige Fejl at danne Modsætningen: Mulighed — Virkelighed istedenfor Mulighed — Nødvendighed. Til enstydig i denne Forstand svarer nu netop tvetydig, flertydig, som det almindelig bruges. Naar Rahbek siger: „Publikum er et mangetydigt Ord", saa mener han ikke, at Ordet nødvendigvis har mange og altsaa grundforskjellige Betydninger, men at det i forskjellig Sammenhæng lader sig tyde paa mange forskjellige Maader. Der gives jo nemlig ogsaa Ord, der nødvendigvis have forsk. Bet., de egentlige Homonymer, f. Ex. at pibe (med Munden) og at pibe (en Krave); men disse tænker man i Almindelighed ikke paa ved den danske Benævnelse tvetydige Ord; thi de ere i Virkeligheden to ganske forskjellige Ord, der tilfældigvis lyde ens, men som i sig selv indeholde ikke blot Muligheden, men ogsaa Nødvendigheden af én forskjellig Tydning. Disse Ord (som man ikke har dannet noget eget dansk Navn for) svare da til de ensbetydende Ord, der nødvendigvis (altid) maa tydes ens f. Ex. de naturhistoriske saakaldte Synonymer. — Men det mærkeligste ved Forf.s Kritik er nu, at det Ord, som han, „for at komme ud af denne Uklarhed", foreslaaer, ikke er et Haar bedre end det, han forkaster. Han vil have ligetydig sat istedenfor enstydig, saa at hint kommer til at betyde Ord af lignende, men ikke ens, Betydning. Men dette strider mod al Analogi, da i alle Sammensætninger lige (som første Led) betyder netop det samme som ens. Ligeberettigede ere kun de, der have een og samme Berettigelse; en Mathematiker vilde meget frabede sig, at man i Udtrykkene ligestor og ligedannet tog lige i Betydn. lignende, og en lige-

lydende Gjenpart af et Dokument svarer kun til sit Navn, naar den er ordret overensstemmende med Originalen. Forf. har saaledes kun beriget Sproget med et nyt, men et ganske overflødigt Ord; thi ligetydig kan efter al Analogi ikke have anden Betydning end enstydig. Hvis fremdeles, som Forf. paastaaer, „enstydig aldrig kan blive nogen adæqvat Benævnelse for Ord, der væsentlig beskjæftige os formedelst deres Divergents eller indbyrdes Fleertydighed" (hvilket iøvrigt er en let gjennemskuelig Sophisme), saa kan ligetydig det heller ikke, selv med den af Forf. postulerede Betydning, og han gjør sig da skyldig i den samme „logiske Forkeerthed", som han lige iforvejen har tillagt sine Forgjængere.

For nu at vende tilbage til det græske Ord og dets Anvendelse hos nyere Forfattere, saa fremgaaer det af Ordets tidligere Historie, at, forsaavidtsom man har anvendt Benævnelsen Synonymer paa Ord, der ligge hinanden saa nær med deres Betydninger, at disse for en større eller mindre Del dække hinanden, og som derfor paa dette Fællesgebet kunne ombyttes og udenfor dette ere udsatte for Forvexling, — saa har man været i sin fuldkomne Ret, om man end ikke selv har været sig dette bevidst. Og dette maa nu ansees for den korrekteste Brug af Ordet. Men man bruger det ogsaa paa en løsere Maade. Dels indskrænker man det til at betegne fuldkommen identiske Ord, hvad enten de nu virkelig ere det (som i den naturhistoriske Terminologi)[1]), eller man ikke har Øje for eller bekymrer sig om den rigtignok ofte ubetydelige Forskjel, der dog virkelig lader sig paavise imellem Synonymerne; saaledes nu i den vulgære Sprogbrug. Denne Sprogbrug mangler nu heller ikke ganske Støtte hos Grækerne; thi ogsaa for Aristoteles var Identiteten en Art Synonymi, og naar Grammatikerne og Rhetorerne opstille Synonymien som en Talefigur, saa mene de dermed en blot rhetorisk Ophobning af Synonymer for stærkere at betegne det samme Begreb og adskille derfor ikke denne fra Tautologi eller Pleonasme. Dels udstrækker man Begrebet Synonymi ogsaa til Ord, der vel aldrig kunne være udsatte for Forvexling, men dog paa en eller anden Maade betegne beslægtede Begreber og derfor naturlig tilbyde sig til Undersøgelse for den, der overhovedet beskjæftiger sig med at fastsætte Forskjellen mellem beslægtede Begrebsbetegnelser, hvorfor det ogsaa er de egentlige Synonymikere, hos hvem man især træffer denne udvidede Brug af Begrebet Synonymi. At de rette Grændser her kunne overskrides og ere blevne overskredne, skal ikke benægtes; men Grundformen for denne Synonymi er dog den samme, som Aristoteles har opstillet, saa at heller ikke denne Brug af Ordet er uden Hjemmel.

Det er imidlertid klart, at, vil man tale om Synonymik som en Del af Linguistiken, saa maa man ogsaa fastsætte Begrebet Synonymi og ikke lade det henstaa i en taaget Almindelighed, der

[1]) Man erindre imidlertid, at dette ikke er overensstemmende med den antike Sprogbrug; thi for Aristoteles, den naturhistoriske Videnskabs Grundlægger, ere en Ko og en Hest Synonymer.

gjør det utilgjængeligt for videnskabelig Behandling. Dette anseer nu Forf. for en Umulighed og nægter derfor ikke blot Synonymiken, men ogsaa Synonymi og Synonymer al Realitet som Begreber. Der gives efter ham ingen Ord, som kunne kaldes Synonymer; der gives kun synonymistiske Sammenstillinger. Man kommer rigtignok herved uvilkaarlig til at tænke paa Sokrates, da han for Domstolen rettede følgende Spørgsmaal til sin Anklager: „Er der noget Menneske, som ikke antager, at der gives Heste, men vel Heste-Anliggender, eller som ikke antager, at der gives Fløjtespillere, men vel Fløjtespiller-Anliggender? Nej der er ikke, min gode Mand; dersom du ikke vil svare mig, saa siger jeg det til Underretning for dig og disse andre". Og vilde man nu anvende Forf.s egen Stringents i logiske Conclusioner (s. S. 15 af hans Skrift), saa maatte man komme til det Resultat, at Sokrates ikke vilde kunne anse Hr. Levin for et Menneske. Jeg skal imidlertid ikke urgere denne tilsyneladende Modsigelse hos Forf., der aabenbart i sit Skrift bruger Ordene „synonym" og „synonymistisk" som en midlertidig Concession til den store Hob, inden han endnu har faaet disse Ord udryddede, om ikke af Jordens, saa dog af Videnskabens Overflade; thi kun paa Overfladen mener han at de sidde. Jeg troer dog ikke, at „Begrebet" Synonymi lader sig saaledes bortblæse. Det er ganske sandt, at der ikke gives en vis begrændset Klasse af bestemte Ord, der kunne kaldes Synonymer, og det har vel heller aldrig nogen paastaaet i den Forstand, som Forf. tænker sig det; thi Synonymi betegner jo ikke nogen Egenskab ved det enkelte Ord i og for sig, men et Forhold imellem flere Ord. Naar altsaa Forf., forat latterliggjøre Begrebet Synonymi, S. 17—18 giver sig til at undersøge, om et bestemt enkelt Ord er et Synonym eller ikke, saa er det virkelig kun en Vejrmølle, han der vinder en let Sejr over. Men lader hint Forhold sig nu bestemt angive, saa faa vi ogsaa et Begreb, og Sagen bliver ikke saa begrebsløs som Forf. gjør den til; thi et Begreb ophører ikke at være et Begreb, fordi det har et betydeligt Omfang[1]). Det eneste i Linguistiken berettigede Begreb af Synonymi er nu det ovenfor opstillede og fra de græske Grammatikere overleverede, ifølge hvilket man ved Synonymer forstaaer saadanne Ord, som ligge hinanden saa nær med deres Betydning, at de for en Del dække hinanden og derfor i nogle Tilfælde uden Skade for Meningen kunne ombyttes med

[1]) Hvorledes selv Forfatteren ikke kan afvise den uvilkaarlige Trang til at danne sig et Begreb om de Ord, han nu dog engang vil tale videnskabeligt om, viser den »Definition af Begrebet«, som han S. 5 forlanger og S. 6 opstiller. Rigtignok siger han atter S. 14, at det ikke er nogen Definition, men kun en overfladisk og udvortes Forklaring; men S. 27 tales der dog igjen om, at de ligetydige Ord »bestandigt fjerne sig længere bort fra Begrebet synonym, jo mere Forklaringen mangler lexicalsk og sproglig Characteer«; og S. 35 hedder det: »Enhver ligetydig Sammenstilling behandler Ord, der betegne det samme Begreb eller den samme Gjenstand med forskjellige Modificationer«. Hvad er dette andet end en Begrebsbestemmelse?

hinanden, men som derfor ogsaa i andre Tilfælde, hvor Forskjellen burde iagttages, ere udsatte for utilbørligt at forvexles. Dette anerkjender nu ogsaa P. E. Müller p. LXXIII (Dahl) for det charakteristiske ved Synonymerne, skjøndt han rigtignok i Anvendelsen ofte overskrider denne Grændse. Synonymiken beskjæftiger sig da med at paavise saavel Ligheden som Forskjellen mellem saadanne Ord, idet den paa Sprogbrugens Grundvold sammenstiller dem i oplysende Exempler. Synonymiken træder saaledes supplerende til den egentlige Lexikographi uden dog at falde sammen med denne; thi medens Lexikographens Opgave er at fremstille hvert enkelt Ords Betydning i sin Selvstændighed og Afslutning, at give, saa at sige, det enkelte Ords Historie ligefra dets etymologiske Oprindelse til dets mest afledede og uegentlige Brug, saa betragter Synonymikeren Ordene i deres indbyrdes Forhold og afgjør deres Grændsestridigheder. Dette Forhold udtrykker Sporon p. XXIII (D.) ganske rigtigt og simpelt saaledes: „Det er ikke Ordenes Bemærkelse jeg har sat mig for at forklare, men deres Eenstydighed." Ordbogen leverer de sproglige Individers Biographi, Synonymiken forudsætter Biographien og behandler, saa at sige, Samfundsforhold. Men det er indlysende, hvor meget disse to Operationer maa gribe ind i hinanden, saa at Lexikographen ganske naturligt stundom henviser til synonyme Forhold, uden dog at kunne gaa i Detail paa dette Gebet, ligesom omvendt Synonymikeren stundom maa gjøre Strejftog ind paa Etymologiens Enemærker, naar Sprogbrugen i og for sig ikke er tilstrækkeligt oplysende. Men Forf. gaaer aabenbart meget for vidt, naar han S. 28 siger: „Den synonymistiske Forklaring af Ordenes Betydning er hverken i Formen eller endnu mindre i Realiteten i nogen Henseende afvigende eller forskjellig fra den lexicalske, men absolut een og den samme, og hvad der i denne Henseende er urigtigt og skjevt paa det ene Sted, er det i samme Grad paa det andet." For det første modsiger Forf. selv denne Paastand S. 50—51, hvor han fraraader at begynde den synonymistiske Undersøgelse med Etymologien, da man derved udsætter sig for at forvirres og føres paa Afveje. Gjælder dette da nu ogsaa om Lexikonnets Behandling af Ordene? Fremdeles: Synonymiken maa paa eet Sted opstille begge eller alle Synonymer som ligeberettigede til samme omhyggelige Behandling, forat kunne meddele det rette Indblik i Fællesbegrebet og de specifiske Differentser; Lexikonnet kan fra sit Hovedemne, det enkelte Ord, kun gjøre Sideblik til Synonymerne; ellers maatte det enten opgive sin Charakter af alphabetisk Ordbog eller paa en uvidenskabelig Maade gjentage sine Forklaringer i det uendelige. Og endelig: Synonymiken betragter væsentlig kun Ordenes nugjældende Betydning; den griber Ordene i Flugten og sammenstiller dem som de ere; kun undtagelsesvis kommer deres vita anteacta i Betragtning. Anderledes med Ordbogen.

En selvstændig Videnskab bliver saaledes Synonymiken vel ikke; men det har da heller ikke nogen af vore danske Synonymikere paastaaet: Müller kalder den blot en „Undersøgelse", og Spo-

ron nævner end ikke Ordet Synonymik. Vil nu Forfatteren kalde den en blot lexikalsk Methode, saa kan derimod heller intet væsentligt indvendes, naar det kun indrømmes, at Methoden staaer paa videnskabelig Grund og betjener sig af videnskabelige Midler, hvad Forf. jo indrømmer, naar han S. 35 siger, at den „paa det strengeste er bundet til almindelige linguistiske (lexicalske) Regler."[1]) Men man kunde vel med lige saa megen Ret kalde den en Kunst, i samme Forstand som Kritiken, hvis Realitet Forf. dog vel mindst af alle vilde benægte. Og dog lod Kritiken sig reducere in absurdum paa samme Maade og ved samme Midler, som Forf. anvender mod Synonymiken. Tænke vi nærmest paa den philologiske Textkritik, saa kunde man sige: Hvad beskjæftiger denne Videnskab sig egentlig med? Gives der en bestemt Klasse af „kritiske" Ord, som lade sig bringe ind under en vis Kategori ligesom andre Ordklasser? Nej: snart er det et Substantiv, snart en Præposition, snart et Komma, snart et Spørgsmaalstegn, snart en Ordstilling, kort sagt de tilfældigste og uberegneligste Ting, der kan blive Gjenstand for denne saakaldte „Kritik". Og nu selve Fremgangsmaaden, hvor Kritikerens Phantasi og Gjætteevne ofte spiller ligesaa stor en Rolle som Haandskrifternes historiske Grundlag! Nej: „hvad der ikke kan underkastes Anordning, Classification, Definition, Regler og Love, det ligger langt udenfor al Videnskab" o. s. v. o. s. v. — Saaledes vilde nu Forf. neppe tale om Kritiken, og om der ogsaa have levet nok saa mange slette Kritikere, som ved deres uvidenskabelige Fremgangsmaade have bidraget til at bringe Kritiken i Vanrygte, saa er dog dermed dens Realitet ikke modbevist.

Jeg har her nævnet det, som for Synonymikens Vedkommende rimeligvis har drevet Forf. til en uholdbar Yderlighed i hans Paastande. Han har stirret saalænge paa sine Forgjængeres Behandling af Synonymiken og opdaget eller troet at opdage saa megen Uvidenskabelighed i denne, at tilsidst hele Synonymiken er bleven borte for ham. Det er dels Valget og Udstrækningen af de sammenstillede Ord, dels og fornemmelig Behandlingen selv, som dadles. Hvad det første Punkt angaaer, saa er det ganske vist, at, jo videre man breder sig, jo større Masser af Ord man sammenstiller og behandler under eet, desto mere fjerner man sig fra den egentlige Synonymik efter dens ovenfor opstillede Begreb; men da dog Grændserne her altid maa blive mere eller mindre flydende, saa kan en Overskridelse af disse vanskelig undgaaes, men den kan heller ikke berøve den hele Undersøgelse sin videnskabelige Charakter, naar blot Kjernen deri er virkelig Synonymik og viser sig som det afgjørende for hele Sammenstillingen[2]). Hvad Behandlingsmaaden angaaer, saa dadler

---

[1]) Forresten er denne »Methode« ikke, som Forf. troer, en Opfindelse af den nyere Linguistik, thi den fremtræder første Gang over 400 Aar før Christi Fødsel med Sophisten Prodikos og udøvedes senere jævnlig af de græske Grammatikere.

[2]) Man er i denne Henseende mindre vanskelig stillet ligeoverfor et fremmed Sprogs Synonymer end for sit Modersmaals; thi fastholder man som det ejendommelige for Synonymer Muligheden af en tilladelig

Forf. skarpt sine Forgjængeres Bestræbelse for at gjøre deres Fremstilling belærende og tiltrækkende udenfor de strængt lexikalske Hensyn. Forsaavidtsom nu dette er skeet paa den lexikalske Belærings Bekostning, saa er Dadelen naturligvis berettiget; men det turde dog være et Spørgsmaal, om denne Dadel rammer dem i et saadant Omfang, som Forf.s Anklage vil gjøre gjældende. For det første maa det nemlig erindres, at en stor Del af den philosophiske og moralske Belæring, som Forf. saa ubetinget afviser, ikke er andet end Indklædning for de oplysende Exempler. Forfatteren tilraader jo dog selv i Behandlingen af Modersmaalets Synonymer selv at danne sine Exempler, og naar disse blot i sproglig Henseende oplyse hvad de skulle, saa er jo Indholdet aldeles ligegyldigt; og har man maaske en naturlig Modbydelighed for Exempler af moralsk eller andet bestemt Indhold, saa er dette en Idiosynkrasi, der ikke videnskabeligt kan gjøres gjældende. Men her kommer nu ogsaa det Spørgsmaal frem, hvorvidt det er muligt at adskille Betragtningen af det sproglige Udtryk fra Betragtningen af det Begreb, hvis Udtryk det er. Kun i Grammatikens Formlære lader denne Adskillelse sig fuldstændig gjennemføre; allerede i Syntaxen kommer lidt af Begrebet frem, omend ganske formelt. Men slaaer jeg et Ord op f. Ex. i en latinsk-dansk Ordbog, saa finder jeg det der gjengivet med det Ord, som i Modersmaalet fremkalder det samme Begreb for Tanken, og i en Ordbog over Modersmaalet selv finder jeg nu dette Begreb nærmere bestemmet, omend ikke altid fuldstændig defineret. Men allermindst forstaaer jeg, hvorledes man ved at udvikle Forskjellen mellem to Synonymer skulde kunne undgaa at sætte en Begrebsanalyse i Bevægelse. Der kan naturligvis ikke være Tale om paa dette Gebet at udtømme Begreberne, hvilket bliver de specielle Videnskabers Sag; men at nægte Berettigelsen af al Eftertanke over Realiteterne, netop for at oplyse deres sproglige Udtryk, forekommer mig at være det samme som at nægte en organisk Sammenhæng mellem Tanken og dens Udtryk og nedsætte denne til en blot mechanisk. Hvorledes P. E. Müller selv vilde have saadanne Begrebsovervejelser betragtede, udtaler han i Indledningen p. LXXV (D.) saaledes: „Meget i Synonymiken beroer derfor paa philosophiske Undersøgelser, og mange af de følgende Artikler bestemmes ved disse. Men disse Undersøgelser anvendes her kun, forsaavidt de knytte sig til Sproget og tiene til at udfinde, hvad der hos den Talende ligesom uvilkaarligen bestemte Ordenes Valg, og til at vise, hvorledes han ved at jevnføre det samme Ords forskjellige Anvendelser, kan ledes til at forstaae sig selv." Maa man nu end tilstaa, at han stundom gaaer dybere ind paa saadanne Betragtninger end det tilsigtede Øiemed synes at kræve, og at dette

---

Ombytning eller utilladelig Forvexling, saa har man Kriteriet i den Omstændighed, at de fremmede Ord lade sig gjengive ved eet Ord i Modersmaalet, saa at her »Synonymer« staa i deres oprindelige Betydning, forsaavidt som de have Navn tilfælles. Det fremmede Sprogs Synonymer ere Exponenter for Modersmaalets Flertydighed.

er til Skade for den præcise Klarhed i Fremstillingen af Ordbetydningernes Forskjel, saa ligger Fejlen dog ikke i en urigtig Opfattelse af hele Opgaven, men kun i Mangel paa Evne til at begrændse sig. Det Spørgsmaal, om al Popularisering af Videnskaben i og for sig er fordømmelig, skal jeg ikke indlade mig paa at besvare, men kun bemærke, at, hvis nogen Del af Sprogvidenskaben egner sig til populær Behandling, saa maa det være Synonymiken, netop fordi den har til Gjenstand lyslevende Phænomener, som ethvert Menneske kommer i daglig Berøring med og derfor ogsaa let kan faa en vis Interesse for. Denne Interesse har aabenbart Sporon og Müller villet vække og imødekomme. Man kan nu forkaste mange af deres videnskabelige Resultater, men man er neppe berettiget til uden videre at skyde Skylden paa den populære Form, thi denne maa kunne forenes med videnskabelig Nøjagtighed.

Jeg formaaer derfor ikke at komme til anden Erkjendelse, end at Forf. med sin videnskabelige Rigorisme har været i høj Grad ubillig imod sine Forgjængere; ved at gjennemlæse disses Fortaler faaer man ingenlunde Indtrykket af al den Forkerthed i Opfattelsen af deres Opgave, som Forf. tillægger dem. Men hermed skal naturligvis ikke være sagt, at jo baade Behandlingsmaaden og Resultaterne hos dem paa mange Punkter kunne trænge til Berigtigelse; thi det vilde være urimeligt at nægte, at, som den videnskabelige Methode paa alle andre Gebeter bestandig bliver strængere, saa maa den ogsaa blive det paa dette Gebet; og herved sættes den netop istand til at berigtige Forgjængernes Resultater og føre Videnskaben et Skridt videre. Derfor ville vistnok ogsaa alle Sprogvidenskabens Venner med Taknemlighed modtage saadanne Bidrag til dansk Synonymik som dem, Forfatteren har leveret i sin Exempelsamling til den foreliggende Afhandling, selv om disse senere skulde vise sig at trænge til fornyet videnskabeligt Eftersyn.

F. W. Wiehe.

Den nyere Ordning af det høiere Skolevæsen i Sverig.

(Slutning.)

Af *C. Berg.*

Ökonomiske Bestemmelser. Skolebygningens Opførelse og Istandsættelse, forsaavidt ingen særlig Lov bestemmer, at Afgifterne herved paaligger de særlige Byer, bekostes af Stiftets Bygningskasse, under Biskops og Consistoriums Tilsyn. Dog paaligger det altid Byerne at afgive vel beliggende Bygningspladser. Foruden tilstrækkelig Plads til store, lyse og luftige Classeværelser skal der i enhver Skolebygning være en Forsamlingssal, der kan rumme hele Skolens Ungdom, og Værelser til Opbevarelse af Inventarier, Instrumenter og øvrigt Skolens Tilbehør. I Tilfælde af, at en ny Skolebygning skal opbygges eller fuldstændig Ombygning

skal foretages, bør Planen for Foretagendet af Biskop og Consistorium indsendes til „Öfver-Intendents-Embetet". Ved mindre, men dog betydeligere Reparationer tager Rektor og Lærerkollegiet Bestemmelser derom, hvilke dog maae billiges af Consistorium. Mindre Reparationer bestemmer Rektor alene. — I enhver By, hvor der er et offentligt „Elementar-läroverk", skal Indvaanerne anskaffe og bekoste Embedsgaard for Skolens Rektor eller indrette, hvor Leilighed dertil er, selve Skolebygningen saaledes, at der kan være tilstrækkelig „bonings- och hushållsrum". I modsat Tilfælde svares ham af Byens Kasse en efter hans Værdighed passende Huusleie.

Ved hver Skole skal der være et Bibliothek, hvortil Adgangen staaer aaben for Lærere, Disciple og Byens Indvaanere. Til Bibliothekar vælges af Ephorus efter Forslag af Rektor og Lærerkollegiet helst (ikke nødvendigt) en af Skolens Lærere. Hvert Bibliothek skal være forsynet med tre særskilte Kataloger: a) Acqvisitions-Katalog, hvori Bøgernes Indkjøbspriis eller Giverens Navn er anført; b) alphabetisk Bogfortegnelse; c) en Real Katalog. — Endogsaa i Ferién holdes, saavidt muligt, Bibliotheket aabent. Udlaanet skeer paa Bibliothekarens Ansvar; dog have Lærerne altid Ret til at benytte Bibliotheket; Disciplene laane Bøger paa vedkommende Lærers Ansvar; af Folk udenfor Skolen kan Bibliothekaren forlange Sikkerhed. For alt, hvad udleveres, undtagen det, som benyttes i selve Skoletimerne, leveres Beviis. Bogindkjøb bestemmes af Rektor i Forbindelse med Lærerkollegiet efter Forslag af Bibliothekaren. Naturaliesamlinger, physiske Instrumenter o. lign. staaer vedkommende Lærer alene til Ansvar for. Ligeledes skulle Musik-, Tegne- og Gymnastiklæreren staae til Ansvar for de til deres Underviisning hørende Apparater.

Hvert Stift skal til „Elementar-läroverkets" Behov have: 1) en Bygningskasse, hvis Indkomster ere: a) de fra Staten ydede Midler, b) tvende aarlige Kollekter over hele Stiftet, c) eet Aars Indkomster af ledigværende Kirkeembeder, d) frivillige Gaver og Bidrag af Byer eller enkelte Personer. — 2) Præmie- og Fattigkasse, som har sine Indkomster af Kollekter og af alt, der indkommer som Erstatning for Degnepenge og „helgonskyld" (forsaavidt dette ikke er bestemt til Lærernes Lønning). Disse Indkomster fordeles hvert Aar, efter Disciplenes Antal, mellem Stiftets Skoler. 3) „Emeriti-kassa", der (idet den indtil videre beholder de den ifølge tidligere Bestemmelser fastsatte Indkomster) forsaavidt den ikke er istand til at udbetale den fornødne „emeriti-lön", understøttes af Staten. Forvaltningen af alle disse Kasser paaligger Consistorium. — Hver Skole skal have: 1) sin egen Kasse, hvis Indkomster ere a) fire Rdl. 50 öre R. M. af hver Discipel, som indskrives; b) frivillige Gaver, hvortil de formuende Disciples Forældre bør opmuntres; c) den Afgift, som Disciplene maae yde til Lys, Brænde og Lønning af en „vaktmästare" eller Oppasser, der sørger for Lokalernes Reengjøring o.s.v. d) Skolepenge, fire Rdl. 50 öre R. M. af hver Discipel for hver Læsetermin. Uformuende fritages af Rektor og Lærerkollegiet, (det stadfæstes af Ephorus). Denne Kasse anvendes til Trykning af

Programmer, Indkjøb af Brænde o. l., Lønning af Oppasseren, Anskaffelse af Underviisningsapparater. — 2) Præmie- og Fattigkasse, hvis Indkomster ere a) den Andeel, som tilflyder Skolen fra den ovenfor omtalte Stiftskasse; b) frivilligt Bidrag af hver ikke uformuende Discipel, som indskrives; dog ikke mindre end een Rdl. R. M. Kassens Indhold uddeles aarlig af Lærerkollegiet deels som Belønninger, deels som Hjelp til Skolens Disciple. Ansvaret for disse Kasser paaligger Rektor. — Ved hver fuldstændig Skole skal være en Bibliothekskasse, hvis Indkomster ere a) Afgift af hver Kirkens Embedsmand, som i Stiftet befordres (Biskop 32, Domprovst eller Præst af første Classe 16, enhver anden Præst 8, Lektor 8, Rektorer 10 el. 2, Regimentspastor 2 Rdl. R. M. 50 öre o.s.v. og saaledes ned indtil 50 öre. b) af Dødsbo efter Biskop, Domprovst, Lektor, Rektor, Præst 2 Rdl. R. M. c) af hver ikke uformuende Discipel ved Indskrivning 50 öre. Ansvaret paaligger Bibliothekaren. — Stipendier skulle nøie uddeles efter Giverens Ønske. Ansvaret for Kassen paaligger Rektor. — Regnskaber for alle de Kasser, som Rektor og Bibliothekar bære Ansvaret for, skulle inden de indsendes, eftersees og underskrives af Lærerkollegiet. Skeer ingen Anmærkning, have Medlemmerne alle for een, een for alle Ansvaret.[1])

Studentexamen. Den fuldstændige Studentexamen med særskilte Examinatorer (i Modsætning til den tidligere, som foretoges særskilt af det philosophiske Fakultets Dekanus) skriver sig fra 1831, da en saadan bifaldedes af daværende Universitetskantsler Kronprinds Oscar (efter Forslag af Läroverks Commitéen 1828), „da det ved de Embedsexamina" skriver Kronprindsen, „som jeg personligt har overværet ved Universitetet, ikke er undgaaet min Opmærksomhed, hvorledes didhenhørende Lærekursus altid ufuldkomment maae svare til Statens Fordringer, dersom de ei understøttes af grundig Elementar-Dannelse". Imidlertid indskreves dog de Unge førend de havde underkastet sig Studentexamen ved Universitetet som Examinandi og nøde Studenters Rettigheder og Friheder indtil Aar 1842 (Cancel. Brev af 22de Octbr.), da dette alene indrømmedes dem, der vare dimitterede fra de lærde Skoler, medens privat dimitterede blot indtegnedes hos Rektor og opførtes i særskilte Matrikler i Nationerne; de kaldtes Præliminarister og stode under

[1]) Med Hensyn til Lærernes Lønning havde jeg deels selv samlet Materiale, deels velvilligt erholdt en Deel Oplysninger. Men jeg har ikke været istand til at faae nøiagtig Oplysning om, hvorledes Lønningsvilkaarene og Lønningsmaaderne ere nu. De Bidrag, jeg har faaet, angaaer Tiden indtil 1849. Sagen synes ikke endnu fuldstændigt ordnet, saa at jeg hellere vil opsætte dette Punkt, indtil jeg kan meddele noget Bestemt for alle de kgl. lærde Skoler. Af Öresundsposten for 23de Marts d. A. sees saaledes, at ved Lunds lærde Skole har iaar fjerde Lærer. faaet en Gage paa 3000 Rdl. R. M.; syvende og ottende Lærer, hver paa 2500 R. M.; niende Lærer, paa 2000; tre Adjunkter ved Malmø-Skole 2500, 2500 og 2000; hvad der langt overstiger de tidligere bekjendte Lønninger ved Skolerne.

Opsigt af særskilte Sponsores. Ved Universitetets nye Statuter (1852) forsvandt hele denne Indretning, og fra dette Aar af bliver ingen indskreven ved Universitetet, før han har underkastet sig Student-Examen. Detaillerede Lovbestemmelser med Hensyn til Qvantum af hvad der opgives haves næppe. Den nye Skolelov og de der opstillede minima maae naturligt virke ind paa Studentexamen, og de smaae Qvanta, som denne ved Hævd efterhaanden har faaet slaaet fast, maae nødvendig forstørres, hvis ikke endnu mere, end hvad allerede er Tilfældet, de Unge i Masse skulle forlade Skolen for ad den private Vei lettere at komme til Universitetet[1]). De Bestemmelser, som nedenfor skulle angives, støtte sig deels paa Skoleforordningen af 1820 (1ste Sect. cap. 6, § 9), deels paa „Reglemente för Student-Examen vid Universiteterna i Lund och Upsala" (23de Octbr. 1855), deels paa Kantsler-Breve[2]); men i flere Punkter har jeg maattet hjælpe mig med privat Meddelelse. Forresten er selve Studentexamen eller Afgangsexamen for Skolerne Gjenstand for Overveielse og mulig snarlig nærmere Regulering.

Studentexamen falder i de to første og to sidste Uger af hver Læsetermin. Anmeldelse skeer skriftligt til Universitetets Rektor. Er Ansøgningen ledsaget af de fornødne Oplysninger (efter § 100 i Universitetsstatuterne om Studier og Opførsel o.s.v.) overgiver Rektor den til det philosophiske Fakultets Dekanus, der fører det nærmere Tilsyn med Studentexamen. Examensgjenstandene ere følgende 9: Theologi og Kirkehistorie, Latin[3]), Græsk[3]), Hebraisk[3]), Historie og Geographi, Levende Sprog tilligemed Modersmaalets Grammatik, Philosophi, Mathematik, Naturhistorie. Desuden foretages først en skriftlig Prøve, der, naar Latin hører med til Examensgjenstandene, bestaaer i en Opsats paa Svensk og en latinsk Stiil; men, naar Latin ikke hører med til Opgivelserne, bestaaer den blot i en svensk Opsats. Forat Vedkommende kan antages, maa han i det mindste have „godkänd" i skriftlig Svensk, „försvarlig" i latinsk Stiil. Til den mundtlige Examen ere Examinandi inddeelte i Hold paa 8, der examineres parviis, een Time af hver Examinator. Cha-

[1]) Denne Klage over, at saamange istedenfor at gjennemgaae den vel langsommere, men ogsaa sikkrere Vei, som Skolen tilbyder, tye til privat Veiledning for i en Hast at kunne tilfredsstille de tarvelige minima, som den nærværende Studentexamen efter Vedtægt opstiller, vil vel desværre snart komme til at lyde ogsaa hos os, hvor Privatlæsning af samme Grund er i stærk Tiltagende.

[2]) Sv. Förf. Sml. 1831, S. 301, 304, 381; 1832, S. 394, 395.

[3]) Af Lærercommiteen den 20de Decbr. 1828 androges paa, at der ved „Elementar-läroverket" maae være to Dannelseslinier, en for de gamle Sprogs Litteratur i Forening med den moderne, og en for den senere Litteratur, skilt fra den klassiske; dog saaledes at Realkundskaberne drives lige i begge Linierne. Og 1831 bestemtes, at ved Universitetet skal enhver gjennemgaae den fuldstændige Studentexamen, førend han begynder paa noget Lærekursus der. Dog indrømmes den af Consistorium anbefalede Fritagelse fra det eller de lærde Sprog, som der ikke senere ved Embedsexamen forudsættes Indsigt i. Sv. Författn. Saml. 1832 p. 394—95.

raktererne ere: *berömlig*, *med beröm godkänd*, *godkänd*, *förswarlig*, *otillräcklig*. Til fuldgyldig gjennemgaaet Examen fordres i det mindste 6 *godkänd* og i intet Fag *otillräcklig*. Ønsker den, som har underkastet sig „godkändt" Studentexamen, men ikke ladet sig examinere i Latin, at aflægge Kundskabsprøve deri, skal han underkaste sig en heel ny Studentexamen. — Ved hver Dekanusskifte bestemmes Examinatorerne for det næstfølgende akademiske Aar. Examinator i Theologi tages af det theologiske Fakultet, de Øvrige af det philosophiske, iblandt de til hvert Fakultet hørende Adjunkter eller Docenter. Er nogen enten paa Grund af Slægtskab til en Examinand eller fordi han har læst privat med ham hindret fra at deeltage i hans Prøve, tilforordner Dekanus en anden akademisk Lærer.

For at underkaste sig fuldstændig Studentexamen fordres følgende Kundskaber: I Theologi, at kunne gjøre Rede for den opgivne Lærebog. I Kirkehistorie, ligeledes for det i Gymnasiet benyttede Compendium (for Charakteren „Godkänd" Bekjendtskab med Bibelhistorien, Oversigt over det kristelige Lærebegreb f. Ex. efter Norbeck, samt Kjendskab til det Vigtigste i Kirkehistorien; for Charakteren „Med beröm Godkänd" det samme, men Kirkehistorien fuldstændigere Dog forlanges sædvanligt nu Norbecks Dogmatik og Anjous Kirkehistorie, og Gradationen i Charakteer bestemmes efter Kundskabens Qvalitet). — I Latin, sikkert at kunne oversætte de klassiske Autores, som ere læste i Gymnasiet (Fakultets-Beslutning af 1846 bestemmer for Charakteren „Godkänd" Cicero de officiis, de senectute og de amicitia, 1 Bog af Vergils Æneide; for Charakteren „Med beröm Godkänd" Cic. de off., 6 Bøger af Vergils Æneide, 1 Bog af Livius), at skrive Sproget nogenlunde feilfrit, have Øvelse i at udtrykke sig forstaaeligt paa Latin, at have Indsigt i Prosodien og de almindeligste Begreber i Rhetorik, samt Kjendskab til den græske og romerske Mythologi og Antiqviteter. — I Græsk, at kunne oversætte paa Svensk og Latin de Partier af det nye Testamente og de profane Forfattere, som ere læste i Gymnasierne (Sædvanligt for „Godkänd" Xenophons Anabasis; for „Med beröm Godkänd" desuden 6 Bøger af Homer). — I Hebraisk, i det Mindste de 9 første Capp. af Genesis eller 15 Davids Psalmer. — I Mathematik, (som Minimum) Geometri 1, 5, 6 og 11 (nu 1—6 og 11) af Bøgerne af Euklides; at kunne løse Ligninger af 1ste og 2den Grad med een Ubekjendt og kunne hele Arithmetiken. — I Philosophi, at have Indsigt i Logiken i Forbindelse med almindelig Sproglære, samt iøvrigt at kunne gjøre Rede for det af Philosophien, som er foredraget i Gymnasiet (Logik efter Afzelius er nu det, som opgives for et „Godkänd"). — I Historie, nøiagtig Kundskab til Sverigs Historie og den gamle Historie til Folkevandringen, samt at have en almindelig Oversigt over Middelalderens og den nyere Histories Hovedepoker (1846, for Charakteren „Godkänd" Fædrelandets Historie efter Ekelund, sammes Lærebøger i den gamle og Middelalderens Historie og Palmblads i den nyere Historie). — I Geographi, at kunne efter Lærebøgerne gjøre Rede for „Läran

om Jordgloben", de europæiske Staters Specialkort, de øvrige Verdensdeles Statsfordeling, og en i historisk Henseende tilstrækkelig Kundskab til den gamle Verdens Geographi. — I Physik og Naturhistorie nøiagtigt at gjøre Rede for det i Skolen gjennemgaaede (nu sædvanligt et Compendium af almindelig Naturvidenskab, især Zoologi og Botanik). — I Tydsk og Fransk, at være fuldkommen hjemme i Udtalen og ved Hjælp af Lexikon at kunne forstaae Sprogene.

Med denne Opgivelse troer jeg det ikke vil være uden Interesse at sammenligne, hvad der ved Reglement for Examen artium (ved kgl. Resolution af 8de Decbr. 1858) er bestemt for de norske Skoler, idet det vel maa erindres ved Sammenligningen med Fordringerne hos os, at der i Norge bestaaer den her ved Skolernes Reform afskaffede saakaldte anden Examen. Examen artium i Norge afholdes ved Universitetet hvert Aar i Begyndelsen af August. Til at afholde samme udnævner det akademiske Collegium en Examensdeputation, som bestaaer af de Universitetslærere, der ere ansatte til at foredrage de Sprog og Videnskaber, i hvilke Kandidaterne skulle prøves. — Den skriftlige Prøve bestaaer af a) to Opgaver i Modersmaalet. Ved Bedømmelsen sees ikke paa nogen detailleret Kundskab i et eller andet enkelt Fag, men deels paa Kandidatens Aandsmodenhed overhovedet, deels og især paa hans Færdighed i at ordne og udtrykke sine Tanker i Modersmaalet. b) Oversættelse i Modersmaalet af et latinsk Stykke, der maa antages at være Examinanden ubekjendt, men hvori dog ingen særegne Vanskeligheder forekomme. Examensdeputationen bestemmer Opgaverne. De bedømmes af 3 Censorer af Deputationen. — Den mundtlige Prøve foretages i Latin, Græsk, Tydsk, Fransk, Religion, Historie, Geographi, Arithmetik og Geometri samt i Hebraisk og Engelsk forsaavidt noget af disse to Sprog angives. 1) Latin, Prøven i Oversættelse af et Stykke i en forhen ikke læst Forfatter. Som læste Forfatteres Skrifter opgives: i Prosa, Sallust. bell. Catilin. eller Jugurt.; 2 Bøger af Livius, et Udvalg af Cicero (enten 50 Kapitler af Talerne, eller Cato Major og Lælius eller et lignende Qvantum af de officiis eller af qvæstiones Tuscul., eller et Udvalg af Brevene svarende til 12te Bog af epistol. ad diversos); af Digterne, 2 Bøger af Vergils Æneide; af Horats 900 Vers af Oderne; 500 af hans andre Digte. — 2) Græsk, af Prosaister, 60 Kapp. af Herodot, 1 Bog af Xenoph. memorab. (eller Platons Apologia Socratis, eller et tilsvarende Qvantum af andet af Plat.); 1 af de større af Demosth. philippiske Taler eller to af de mindre (eller et tilsvarende Qvantum af andre Taler, eller af Xenophon, Plutarch, Lukian, Herodian); af Digterne, 6 Bøger af Homers Iliade el. Odysse (ell. 4 Bøger af Hom. og et til to Bøger svarende Parti af en græsk Anthologi, eller 3 Bøger af Hom. og en Tragedie. 3) Hebraisk, Gesenii Læsebog (Stykkerne af Mose og Dommernes Bog samt af Davids Psalmer) eller 10 af Davids Psalmer og 20 Kapp. af Genes. (el. Dommernes Bog, Samuels Bøger el. Kongernes Bøger). 4) Tydsk, Prøver i Oversættelse af et forhen ikke læst Stykke; der kræves tillige Kundskab i det Væsentlige af Grammatiken. 5) Fransk, Prøver i Oversættelse af et forhen

ikke læst, let Stykke af en prosaisk Forfatter; der kræves tillige Kundskab til det Væsentlige af Formlæren og de vigtigste syntaktiske Eiendommeligheder. 6) Engelsk, Prøve i Oversættelse af et forhen ikke læst let Stykke af en prosaisk Forfatter; der kræves tillige Kundskab til det Væsentlige i Formlæren og de vigtigste syntaktiske Eiendommeligheder. 7) Religion, Kundskab i den kristelige Troesog Sædelære efter den evangelisk-lutherske Bekjendelse og i den bibelske Historie, som til de mærkeligste Begivenheder af Kirkens Historie. Oversættelse af et af Evangelierne fra Grundsproget. 8) Historie, klar Oversigt over den almindelige Verdenshistorie med fuldstændigere Kundskab i Grækernes, Romernes og de tre nordiske Rigers, fornemmelig Fædrelandets Historie. 9) Geographi, klar Oversigt over den almindelige Geographi med udførligere Kundskab i de tre nordiske Rigers, fornemmelig Fædrelandets. 10) Mathematik: Arithmetik og Algebra: Læren om de fundamentale Operationer (Addition, Subtraktion, Multiplikation, Division, Potentseren og Rodextraktion) med hvilkesomhelst numeriske Værdier og med Bogstavudtryk, bestemte Ligninger af 1ste og 2den Grad, Logarithmernes Theori og Anvendelse. 11) Den plane Geometri. — Ved den mundtlige Examen tilkaldes for hvert Fag en af Departementet for Underviisningsvæsenet udnævnt Censor. — For de foranførte skriftlige og mundtlige 13 Prøver gives særskilte Charakterer (Ug., Mg., G., Tg., Mdl., Sl.). Den, som ved Prøven i Modersmaalet eller skriftlig Latin faaer Mdl. eller Sl. ansees for umoden til at blive Student; ligeledes den som har faaet Sl. i eet af de mundtlige Fag (med Undtagelse af Hebraisk og Engelsk). Dog kan han, naar han ikke har faaet 3 Sletter indstille sig efter en bestemt Tid til fornyet Prøve blot i dette ene Fag.

Kaster man et Blik tilbage paa disse Fordringer til en Studentexamen i Norge og til hvad der forlanges i øverste Klasse i de svenske Skoler og sammenligner dem med hvad der hos os forlanges til Afgangsprøven, vil man, naar der tages tilbørligt Hensyn til den hos os ophævede første Deel af anden Examen, see, at der ikke er synderlig Forskjel mellem Fordringerne.[1]) Dog vil det vist erkjendes af de fleste, at der er to Retninger, der spille en fremtrædende Rolle hos os, men som Disciplene i Sverig og Norge ere fritagne for. Jeg mener den tydske Stiil og den skriftlige Mathematik, hvorpaa der synes, som Sagen nu har udviklet sig, at anvendes en i Forhold til de andre Fag altfor overveiende Arbeidskraft.

---

[1]) Kun træder i de norske Skoler Engelsk istedetfor Naturhistorie, hvilken sidste derimod hos os paa flere Steder ikke synes rigtigt endnu at have kunnet afrunde og begrændse sine Fordringer, men ofte drives i en altfor stor Udstrækning og med en altfor fordringsfuld Paatrængenhed.

Blandinger.

Meddelelse om et fundet Blad af en Codex af Saxo Grammaticus.

Af *Chr. Bruun.*

Det synes, som om det Mørke, der saa længe har hvilet over Haandskrifterne til Saxo Grammaticus's Danske Historie, efterhaanden skal forsvinde og at Tiden ikke ganske har ødelagt dem. For nylig er der nemlig atter kommet et Fragment af en Pergaments-Codex af Saxo for Dagen, et Blad i Folio, godt bevaret og aldeles fuldstændig. Det fandtes i afdøde Kammerraad, Bibliotheksecretair G. F. Lassens litteraire Samlinger, som bleve overladte det store kongelige Bibliothek, blandt hvilke Conferensraad Werlauff traf paa det og strax blev opmærksom paa, hvor det hørte hen. Det er et Brudstykke af 6te Bog, som begynder i Müllers Udgave med Pag. 275, Linie 4 f. n.: *in commune* etc. og ender med Pag. 282, Linie 11 f. o.: *corpus dissecuit.* I Tillægget til C. F. Wegener's Aarsberetninger fra Geheime-Archivet, 1 Bind, 1852—55, Pag. 23, har Prof. Kall-Rasmussen med Ledsagelse af et Facsimile ladet aftrykke 2 Fragmenter af en Codex af Saxo, som han fandt som Heftelister om en »Kronborg Slots Jordebog fra 1627—28«. En Sammenligning har viist, at det nye Blad og de 2 Fragmenter have hørt til samme Codex; flere Omstændigheder tale for at det sidst fundne Blad, der har været brugt som Omslag, ligeledes skriver sig fra det nordlige Sjælland, hvor der da vel i Førstningen af det 17de Aarhundrede har været en fuldstændig Codex eller større Dele af en saadan, som efterhaanden er brugt som Maculatur; der er da maaskee endnu Haab om, at flere Brudstykker kunne komme frem. I det følgende Hefte af Tidskriftet vil blive meddeelt et fuldstændigt Aftryk af det nye Fragment, ledsaget af en nærmere Beskrivelse.

Tillægsbemærkninger til afhandlingerne i foregående hæfte om gammeldanske lydforhold o. s. v.

Af *C. A. E. Jessen.*

Til side 218 linie 15 f. n. »Grundlyden *u* (lukket) bevaret«. Imod ord som *buden*, *bruden*, *bud*, *brud*, *skud* og (med lyd *o*) *frussen*, *hul* kunde stilles *lod*, *lov* (= tilladelse), *låg*, hvilke har lyden *å*, hvor grundlyd er *u*, og allerede i de ældste danske skrifter findes med *o* (således skånske lov, der i disse forhold plejer at stemme med vores udtale), ligesom svensk nutildags vel har *bud*, men *brott*, *skott*, *lott*. *lof*, *hål*. At *o* (*å*) her er yngre, og ikke fællesnordisk, ses ikke blot af det islandske *hlutr* (med *u*, fordi det ikke er böjningsæmne på *a*), men ogsaa af oldsvensk, hvor *u* endnu har overvægt; sødermannalagen har: *buþ*, *brut*, *ruf* (ɔ: brud), *hul*, *luf* og *lof*, *luter* og *loter*.

uplandsl.: *buþ*, *brut*, *ruf*, *hulsæri*, *utskut* og *skot*, *lof*, *loter*. vestmannal.: *brut*, *skut*, *hulsar*, *buþ boþ*, *luf lof*, *luter loter*. østgøtal.: *buþ*, *brut*, *skut*, *luk* (slutning), *luter*, *lof*. vestgøtal: *buþ*, *brut*, *luter loter*, *skot*. smålandsl.: *brut*, *luf*, *luter*, *buþ*, *boþ*. — Når en del af de gammel-danske skrifter (ligesom norsk og islandsk) viser *o*, hvor vi har *u* i *brud*, *bruden* o. s. v., så kan vedkommende skrifter ikke gælde for uforvanskede gengivelser af den dialect (sællandsk; måske tillige skånsk?), hvorfra almén- og skrift-sproget er udgået.

Til s. 226. Nr. 3): til *þeþen*, *wheþenn* kommer *gresess* (urter), *gresshoppe*; er danske ord, da Orm gengiver angelsaksisk *æ* ved *a* (d. e. giver rént *a* og höjt *a* ét tegn), men gl. dansk *æ* (= isl. *e*) ved *e* (f. ex. *skemmtinng* skæmt, *merrke*); den norsk-isl. form er *gras*. — Til Nr. 8): foruden *tor*, *war* findes *ser* »for sig«; følgelig var i dansk c. år 1000 oprindelig kort selvlyd forlænget foran udlydende *r*, men ellers ikke. — Endnu et par danske ord hos Orm tilföjer jeg. Gl. dansk *o*: *ro* (hvile), *rosenn* (at rose), *uselldom*. Formen *usell*, med *u*, er fortrinsvis dansk (skånske lov 2, 18, V. sæll. lov 3, 5), smlgn. isl. *vesall*. *y* bliver til *i* (ligesom a. s. *y*): *trigg* (tryg), *biggenn* (bo), *flittenn*, *flitting* (flytte, flytning); dog *lefftenn* (løfte), der følgelig i dansk så tidlig synes at have faaet *ø* (ɔ: åbent *y*). *scaldess* sangere; havde *skjald* været olddansk form, vilde den hos O. blevet til *shald*; skrivemåden *skjald* bör forkastes, ligesom *gjaldt*, som de fleste lige imod udtalen skriver istedenfor *galt* (smlgn. Petersens sproghist. s. 169). — Olddansk *ý* haves i de mange engelske stednavne på *-bý*; at ingen på *-bé*, efter norsk-isl. *bær*, findes, har P. A. Munch udhævet: det norske folks hist. I s. 631 note 6.

S. 207 l. 16. læs *nŭjju*. Eneste og uregelret (se s. 205 l. 14 flgd.) exempel på dobbelt betegnelse af selvlyds korthed.

S. 218 l. 17. »til yderpunktet lukket *i*, *u*«: *u* (medtaget af uagtsomhed) slettes ud.

(S. 202 l. 8 f. n. Orm var kannik og fulgte St. Augustins regel.)